

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ULUSLARARASI TOPLUMA BİR ENTEGRASYON ARACI
OLARAK LATİN AMERİKA'DA DARBELER: ŞİLİ VE
ARJANTİN ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

MUHAMMED HAYATİ TABAN

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. KAMER KASIM

BOLU, AĞUSTOS - 2021

KABUL VE ONAY SAYFASI

Muhammed Hayati TABAN tarafından hazırlanan
“**ULUSLARARASI TOPLUMA BİR ENTEGRASYON ARACI OLARAK
LATİN AMERİKA’DA DARBELER: ŞİLİ VE ARJANTİN ÖRNEĞİ**” adlı
tez çalışması jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Bilim
Dalı’nda Doktora Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 6/08/2021

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Prof. Dr. Kamer KASIM
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Senem KURT TOPUZ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Dr. Öğr. Üyesi İlhan SAĞSEN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Mustafa Turgut DEMİRTEPE
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

.....

Üye
Doç. Dr. Güner ÖZKAN
Erciyes Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Osman GÖRÜR

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 12/08/2021 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı %2 olarak tespit edilmiştir.

.....

MUHAMMED HAYATİ TABAN

ÖZET

ULUSLARARASI TOPLUMA BİR ENTEGRASYON ARACI OLARAK LATİN AMERİKA’DA DARBELER: ŞİLİ VE ARJANTİN ÖRNEĞİ

DOKTORA TEZİ

MUHAMMED HAYATİ TABAN

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

(TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. KAMER KASIM)

BOLU, AĞUSTOS - 2021

XIII + 370 SAYFA

Latin Amerika devletleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra genel olarak demokratik süreçlerin askeri darbelerle kesintiye uğraması gibi bir ortak özellikle karşımıza çıkmışlardır. Her bir ülke için askeri darbenin toplumsal ve ekonomik kökenleri birbirinden farklılık göstermişse de II. Dünya Savaşı sonrası ve özellikle 1970’lerde bu bölgede gerçekleşen askeri darbelerin etkisinde en azından Şili ve Arjantin örneklerinde bir benzerlik göze çarpmaktadır. Bu benzerlik darbelerin ortaya çıkış nedenlerinde değil yapısal özelliklerinde ve darbe sonrası süreçlerde karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan demokrasi geleneği ve profesyonelleşmiş (siyasi alandan çekilmiş) ordusu ile Şili ve askeri darbelerin halk tarafından bile benimsendiği ve normalleştiği Arjantin birbirinden farklı içsel özellikler barındırmaktadır. Fakat 1973 Şili ve 1976 Arjantin Askeri Darbelerinin şiddeti ve sonuçları göz önüne alındığında yapısal açıdan birbirine benzerken oluşum süreçleri birbirinden farklılaşmaktadır. Bu benzerlik ve farklılıkların ortaya çıkarılması tezin ulaşmaya çalışacağı amaçlardan ilkidir. Çalışma bu amaca yönelik olarak bu iki askeri darbeyi İngiliz Okulu çerçevesinde ABD tarafından kurulan dönemin uluslararası toplumuna söz konusu ülkelerin entegre olmasındaki işlevleri açısından incelemektedir. İngiliz Okulu uluslararası sistem ve uluslararası toplum ayırımına giden ve normların bu toplumdaki etkisini ortaya koyan bir teoridir. II. Dünya Savaşı sonrası ABD önderliğinde kurulan uluslararası toplumun anlaşılmasında İngiliz Okulu teorisi açıklayıcı olmaktadır. Fakat İngiliz Okulu iç politik ve yapısal gelişmeleri analizine dâhil etmemektedir. Bu noktada İngiliz Okulu tarafından göz ardı edilen dış politika – iç politika etkileşimi Gourevitch’in dış/iç yaklaşımı ile tamamlanmaktadır. Bu çalışmada ele alınan darbelerin bütüncül bir değerlendirmesini yapabilmek için hem İngiliz Okulu hem de Gourevitch’in yaklaşımı bir arada kullanılmış darbeler üzerindeki uluslararası toplumun etkisini açıklarken dış/iç etkileşimi de ihmal edilmemiştir.

ANAHTAR KELİMELE: Askeri Darbe, Şili, Arjantin, Uluslararası Toplum, Dış/İç Etkileşimi

ABSTRACT

MILITARY COUPS IN LATIN AMERICA AS A MEANS OF INTEGRATION TO INTERNATIONAL SOCIETY: THE CASES OF CHILE AND ARGENTINA

PHD THESIS

MUHAMMED HAYATİ TABAN

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF INTERNATIONAL RELATIONS

(SUPERVISOR: PROF. DR. KAMER KASIM)

BOLU, AUGUST 2021

Xiii + 370 PAGES

The Latin American states encountered interruptions of democratic processes by military coups after gaining their independence. Although the social and economic origins of military coups differ for each country, the effects of the military coups that took place in this region after World War II and especially in the 1970s show similarities at least in the cases of Chile and Argentina. These similarities are not seen in the reasons for the occurrence of the coups, but in the structural features and post-coup processes. As a matter of fact, Chile with its democracy tradition and professionalized (withdrawn from the political arena) army and Argentina, where military coups were adopted and normalized even by the people, have different internal characteristics. However, considering the severity and consequences of the 1973 Chilean and 1976 Argentine military coups, while structurally similar, their formation processes differ from each other. Revealing these similarities and differences is the first of the aims that the thesis will try to achieve. For this purpose, the study examines these two military coups in terms of their functions in the integration of the said countries into the international society of the period established by the USA within the framework of the English School. The English School is a theory that distinguishes between the international system and the international society and reveals the effect of norms in this society. The English School theory is explanatory in understanding the international society established under the leadership of the USA after World War II. However, the English School does not include domestic political and structural developments in its analysis. At this point, international relations – domestic policy interaction, which is ignored by the English School, is complemented by Gourevitch's approach. In order to make a holistic evaluation of the coups discussed in this study, the approaches of both the English School and Gourevitch are used together, while explaining the impact of the international community on the coups, international relations/domestic interaction is not neglected.

KEYWORDS: Military Coup, Chile, Argentina, International Society, International Relations/Domestic Policy Interaction

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
ETİK BEYAN.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GRAFİK LİSTESİ	ix
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMALAR VE SEMBOLLER LİSTESİ	xi
TEŞEKKÜR	xiii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	15
1. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	15
1.1. Uluslararası Sistem ve Uluslararası Toplum	15
1.1.2. Uluslararası Toplumda “Büyük Güçler”	24
1.1.3. ABD Liderliğindeki Uluslararası Toplumun Kodları	30
1.1.4. Uluslararası Toplum ve Avrupalı Olmayan Devletler.....	37
1.2. Uluslararası Toplum ve İç Politika Etkileşimi	44
1.2.1. Peter Gourevitch – Dış/İç Etkileşimi	44
1.2.2. Büyük Güçler, Sosyalleşme ve Müdahale - Dış/İç Etkileşimi	47
1.2.3. Ekonomi Politik - Dış/İç Etkileşimi	55
1.2.4. Modernleşme Teorileri - Dış/İç Etkileşimi	57
1.2.5. Bağımlılık Teorileri - Dış/İç Etkileşimi.....	59
1.2.6. Bürokratik Otoriteryanizm - Dış/İç Etkileşimi	62
1.3. Darbe ve Uluslararası Toplum İlişkisi.....	64
1.3.1. Darbe Nedir?.....	64
1.3.2. Darbenin Diğer Siyasal Şiddet Hareketlerinden ve Askerî Müdahalelerden Ayrılması	68
1.3.3. Darbelerin Nedenleri.....	71
1.3.4. Latin Amerika ve Militarizm	82
İKİNCİ BÖLÜM	95
2. ŞİLİ: 1973'E GELEN SÜREÇ.....	95
2.1. Sömürge Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası 19. Yüzyıl.....	96
2.1.1. Siyasi Gelişmeler	96
2.1.2. Ekonomik Gelişmeler	110
2.2. 1891-1920: Parlamento Dönemi	115
2.2.1. Siyasi Gelişmeler	115
2.2.2. Ekonomik Gelişmeler	123
2.3. 1920-1932: Ordunun Siyasallaşması.....	125
2.3.1. Siyasal Gelişmeler	125
2.3.2. Ekonomik Gelişmeler	133
2.4. 1932 – 1952: Sivil İstikrar Dönemi	137
2.4.1. Siyasi Gelişmeler	137

2.4.2. Ekonomik Gelişmeler	144
2.5. 1952-1964: Ibáñez ve Alessandri	147
2.5.1. Siyasi Gelişmeler	147
2.5.2. Ekonomik Gelişmeler	152
2.6. 1964-1970: Frei Dönemi	157
2.6.1. Siyasi Gelişmeler	157
2.6.2. Ekonomik Gelişmeler	163
2.7. 1970-1973: Allende Dönemi	166
2.7.1. ABD Liderliğindeki Uluslararası Toplumun Kodları	166
2.7.2. Siyasi Gelişmeler	171
2.7.3. Ekonomik Gelişmeler	181
2.7.4. ABD'nin Allende Hükümetine Yönelik Eylemleri	186
2.8. 1973 Darbe Hükümeti	198
2.8.1. Siyasi Gelişmeler	198
2.8.2. Ekonomik Gelişmeler	209
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	219
3. ARJANTİN: 1976'YA GELEN SÜREÇ	219
3.1. 1816 – 1930: Bağımsızlık ve Konsolidasyon	220
3.1.1. Siyasi Gelişmeler	220
3.1.2. Ekonomik Gelişmeler	233
3.2. 1930-1946: Darbeler Dönemi	239
3.2.1. Siyasi Gelişmeler	239
3.2.2. Ekonomik Gelişmeler	252
3.3. 1946-1955: I. Perón Dönemi	255
3.3.1. Siyasi Gelişmeler	255
3.3.2. Ekonomik Gelişmeler	269
3.4. 1955-1973: Darbeler Dönemi	276
3.4.1. Siyasi Gelişmeler	276
3.4.2. Ekonomik Gelişmeler	292
3.5. 1973-1976: II. Perón Dönemi	302
3.5.1. Siyasi Gelişmeler	302
3.5.2. Ekonomik Gelişmeler	312
3.6. 1976 Darbesi ve Uluslararası Normlar	316
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	338
4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	338
KAYNAKLAR	350

GRAFİK LİSTESİ

Sayfa

Grafik 2.1. Şili uluslararası rezerv miktarı (1970-1978).....	195
Grafik 2.2. Şili ihracat kapasitesi (1965-1978)	211
Grafik 2.3. Şili'nin ABD'ye olan ihracatı (milyon dolar) (1967-1977)	212
Grafik 2.4. Şili'ye yapılan ABD yardımları (milyon dolar) (1967-1977)	212
Grafik 2.5. ABD'den Şili'ye yapılan net sermaye girişi (milyon dolar) (1966-1982).....	213
Grafik 2.6. IMF kredileri (milyon dolar) (1967-1976)	214
Grafik 2.7. Şili'nin aldığı resmî kalkınma yardımları (milyon dolar) (1964-1975).....	214
Grafik 2.8. Şili dış borcu (milyon dolar) (1960-1980).....	217
Grafik 3.1. Arjantin'e Amerikan askerî yardımları (1971-1977).....	323
Grafik 3.2. Dış kaynakların yatırımdaki oranı	326
Grafik 3.3. Arjantin'in uluslararası kuruluşlardan aldığı resmî yardımlar (1971-1979).....	327
Grafik 3.4. Arjantin'e yapılan doğrudan yabancı yatırım (milyon dolar) (1970-1980).....	328
Grafik 3.5. Arjantin dış borcu ve GSİH'ye ve dış borcun rezervlere oranı (1976-1980).....	329
Grafik 3.6. Arjantin'deki Amerikan doğrudan yatırımları (1973-1980).....	335

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1. İngiliz Okulu yazarlarının birincil (öncül-temel) kurumları	22
Tablo 1.2. Dış müdahale ile gerçekleşen rejim değişikliği literatürü.....	51
Tablo 1.3. Darbe tanımlarının içerikleri	67
Tablo 2.1. 1970 Şili başkanlık seçimleri başkan adayları ve ittifaklar.....	160
Tablo 2.2. ABD hükümetinin ve uluslararası kuruluşların Şili'ye maddi yardımları (milyon dolar)	191
Tablo 2.3. ABD tarafından Şili'ye yapılan askerî satışlar.....	196

KISALTMALAR VE SEMBOLLER LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAİBÜ	: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
BM	: Birleşmiş Milletler
CGT	: Arjantin Ulusal İşçi Federasyonu
CIA	: Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CORFO	: Şili Kalkınma Ajansı
CSP	: Sistemik Barış Merkezi
DINA	: Şili Ulusal İstihbarat Teşkilatı
ECLA	: Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu
EXIM BANK	: Amerikan İthalat İhracat Bankası
FRAP	: Şili Devrimci Halkçı Eylem Cephesi
FREJULI	: Arjantin Adaletçi Ulusal Kurtuluş Cephesi
GAN	: Arjantin Büyük Ulusal Sözleşmesi
GOU	: Arjantin Birleşik Subaylar Grubu
GSYİH	: Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IMF	: Uluslararası Para Fonu
ITT	: Uluslararası Telefon ve Telgraf Şirketi
MAP	: Karşılıklı Askerî Yardım Paketi
MIR :	: Şili Devrimci Sol Hareket
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
NDSM	: Ulusal Güvenlik Karar Muhtırası
OAS	: Amerikan Devletleri Örgütü
OPIC	: Amerikan Denizaşırı Yatırım Kurumu
PAN	: Arjantin Ulusal Özerk Partisi
PDC	: Şili Hristiyan Demokrat Partisi
PN	: Şili Ulusal Partisi
POS	: Şili Sosyalist İşçi Partisi
PRN	: Arjantin Ulusal Yeniden Yapılanma Süreci
PST	: Şili Sosyalist İşçiler Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UCRI	: Arjantin Radikal Yurttaş Birliği

UCRP	: Arjantin Radikal Halk Birliği
UP	: Şili Halkçı Birlik
USARSA	: Amerika Kıtası Amerika Birleşik Devletleri Ordusu Okulu
YPF	: Arjantin Federal Petrol Şirketi

TEŞEKKÜR

2010 yılında başladığım akademik yolculuğumun ilk aşamasını bitirmek üzereyim. Bu aşamaya gelene kadar doktoramın ilk tez danışmanı Prof. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ’e desteğinden dolayı teşekkür ederim.

Tezimin yazım aşamalarında bana yol gösteren, emeklerini esirgemeyen ve tezin nihai şeklini almasında çalışmalarımı sabırla takip eden danışmanım Prof. Dr. Kamer KASIM’a teşekkürü bir borç bilirim.

Tezin yazım sürecini yakından takip ederek katkılarını sunan izleme komitesi üyeleri Doç. Dr. Senem KURT TOPUZ ve Dr. İlhan SAĞSEN’e şükranlarımı sunarım.

Tezin yazım aşamasında manevi desteğini, dilbilgisi düzeltmelerinde akademik desteğini benden esirgemeyen ve her daim yanımda olan Dr. Ömer Faruk ATEŞ’e içtenlikle teşekkür ederim.

Benim gibi zor, titiz ve stresli bir insana bu sürecinde her türlü desteği sağlayan ve bana katlanan eşim Merve teşekkürlerin en büyüğünü hak etmektedir.

Güzel kızlarım Asya ve Züleyha, bu teze başladığımda ikiniz de dünyada değildiniz. Bu tez de sizler gibi çocuğum oldu. Bu nedenle eğer size göstermem gereken emekten ve zamandan çaldıysam beni affedin.

GİRİŞ

Latin Amerika devletleri bağımsızlıklarını kazandıktan sonra genel olarak demokratik süreçlerin askerî darbelerle kesintiye uğraması gibi bir ortak özelliğe sahiptir. Bir açıdan Latin Amerika tarihi askerî darbeler tarihidir denilebilir. Her bir ülke için askerî darbenin toplumsal ve ekonomik kökenleri birbirinden farklılık göstermektedir. Öte yandan II. Dünya Savaşı sonrası ve özellikle 1970'lerde bu bölgede gerçekleşen askerî darbelerin etkisinde en azından Şili ve Arjantin örneklerinde bir benzerlik göze çarpmaktadır. Bu benzerlik darbelerin ortaya çıkış nedenlerinde değil yapısal özelliklerinde ve darbe sonrası süreçlerde karşımıza çıkmaktadır.

Latin Amerika'nın tarihinde pek çok askerî darbe olmasına rağmen bu darbe süreçlerine yakından bakıldığında uzun süreli doğrudan askerî yönetimin 1960'lardan önce yaygın bir olgu olmadığı görülmektedir. Bu dönemden önce subaylar genelde kendilerini darbeden hemen sonra siyasi sahneden uzaklaştırmışlar ve sivil yönetime geçişi sağlamışlardır. Her şeyden önce bu döneme kadar Latin Amerika'da kriz anlarında (vatani kurtarmak için) yönetime müdahale eden ve bir süre sonra yönetimi sivillere devreden bir askerî darbe geleneği varken, bu dönemden sonra yönetimi sivillere devretmeyi planlamadan uzun süreli yönetime el koyan askerî darbeler ortaya çıkmıştır. Özellikle 1964 Brezilya Askerî Darbesi ile başlayarak, Latin Amerika askerleri sivilleri iktidardan uzaklaştırmaya ve kurumsal olarak iktidarı ellerinde tutmaya başlamışlardır. Bu istisnai askerî dönem yeni, daha güçlü ve baskıcı bir askerî yönetimin başladığı bir süreçtir. İşte bu noktada Şili'de 1973'de ve Arjantin'de 1976'da gerçekleşen askerî darbeler de bu açıdan tarihlerinde ilkleri barındıran özellikler taşımaktadır. Bu ilkler çalışmanın özel olarak bu iki darbeye odaklanmasının temelinde yatan sebeplerden biridir.

Aslına bakılacak olursa demokrasi geleneği ve profesyonelleşmiş (siyasi alandan çekilmiş) ordusu ile Şili ve askerî darbelerin halk tarafından bile benimsendiği ve normalleştiği Arjantin birbirinden farklı içsel özellikler barındırmaktadır. Fakat 1973 Şili ve 1976 Arjantin Askerî Darbelerinin şiddeti ve sonuçları göz önüne alındığında bu darbeler yapısal açıdan (şiddeti, etkisi, sonuçları ve süresi) birbirine benzerken bu darbelere giden süreçler birbirinden

farklılık arz etmektedir. Bu benzerlik ve farklılıkların ortaya konması tezin temel amaçlarından ilkidir. Bu amaç darbe incelemeleri yapılırken Şili örneğinde olduğu gibi sadece içsel sebeplere odaklanmanın ya da Arjantin örneğinde olduğu gibi dışsal sebeplerle sınırlı bir yaklaşımın darbe analizlerini eksik bırakacağını göstermesi açısından önemlidir.

Bu öncelikli amaçtan hareketle çalışmanın temel varsayımı; 1973 Şili ve 1976 Arjantin Askerî Darbelerinin oluşumunda bu ülkelerin uluslararası topluma (Hedley Bull, Martin Wight, Barry Buzan, Tim Dunne gibi isimlerce geliştirilen, İngiliz Okulu, tarafından formüle edilen manada) entegre edilme motivasyonunun, iç yapısal nedenlerden daha çok rol oynadığı yönündedir. Bir başka deyişle 1973 Şili ve 1976 Arjantin Darbelerinin gerçekleştirilmesi ve sonrasındaki süreçlerde ABD'nin bu ülkeleri kendi liderliğindeki uluslararası topluma entegre etme amacı ne ölçüde etkili olmuştur? sorusu tezin cevaplanmaya çalışılan temel araştırma sorusudur.

Bahsedilen temel varsayım bağlamında Latin Amerika'daki darbeler ve militarizm, literatürde genellikle Bağımlılık Okulu başta olmak üzere Modernleşme Teorileri, Bürokratik Otoriteryanizm bakış açılarıyla incelenmiştir. Özel olarak ise 1973 Şili Askeri Darbesine odaklanan çalışmalara bakıldığında İngiliz Okulu veya Gourevitch dış/iç etkileşimine teorik olarak başvurulmadığı görülmektedir. Çalışmalar müstakil olarak Şili 1973 Darbesine odaklanmakta veya karşılaştırmalı olarak başka darbelerle kıyaslanmaktadır.

Özel olarak Şili 1973 Darbesine odaklanan çalışmalar darbeyi farklı açılardan ele almaktadır. Nunn (1976) çalışmasında Şili'deki sivil asker ilişkilerine odaklanmıştır. 1973 Darbesini açıklarken yazar ekonomik sıkıntı, sosyal baskılar, siyasi entrika, bakanların istikrarsızlığı, şiddet olayları, sivil itaatsizlik ve kanun ve düzenin korunmasındaki zorluklara odaklanmaktadır. Portales (1987) ise siyasete askeri müdahale ile ilgili çalışmasında, saldırgan ve koruyucu darbeler arasında bir ayırımdan hareketle 1973 Darbesini ele almaktadır. Yazar, 1973 Darbesinin gerçekleşmesini bu Başkan Salvador Allende liderliğindeki sosyalist hükümete karşı çıkan askeri ve sivil kesimler arasındaki hakim algının, o sırada Şili'de meydana gelenin hızla hızlanan devrimci bir duruma engel olduğu koruyucu bir darbeye açıklamaktadır. Garza (1990) çalışmasında genel olarak Latin Amerika'daki siyasi şiddeti incelemekte ve

bölgedeki siyasi, ekonomik ve sosyal değişimlerin analiz etmektedir. Ona göre Latin Amerika'da bürokratik-otoriter rejimlerin (yani darbelerin) ortaya çıkışından önce yüksek düzeyde siyasi şiddet gerçekleşmektedir. Mercado (1993) çalışmasında Şili'deki sivil askeri ilişkilerin tarihi ve gelişimi ile Şili silahlı kuvvetleri ile sivil hükümet arasındaki iktidar mücadelesini analiz etmektedir. 1973 Darbesini bu açıdan ele alarak liberal demokratik siyasi rejim ile profesyonelleşmiş silahlı kuvvetlerin askeri kurumsalcılığının kurumsal bir çatışma temelinde incelemektedir. Hager (2001) çalışmasında Şili 1973 Darbesini nedenlerini Şili Sağ ve CIA'nin etkisine bağlamakta ve Küba tarzı bir Komünist iktidarın engellemesine yönelik motivasyonlar açısından ele almaktadır. Dolayısıyla darbeyi içerideki ve dışarıdaki etkilere bağlamaktadır. Kim (2001) ise 1973 Darbesine rasyonel seçim teorisi çerçevesinde demokratik ülkeler tarafından diğer ülkelerde gerçekleştirilen gizli operasyonlar açısından yaklaşmaktadır. Çalışma sonucunda dönemin temel değer sisteminin etkisine vurgu yapmakta ve demokrasilerin yerel siyasi kurumların dayattığı kısıtlamaları aşmak için demokratik olarak seçilmiş diğer hükümetlerle ilişkilerde gizli eyleme başvurduğunu ileri sürmektedir. Gustafson (2002) Şili 1973 Darbesindeki CIA'nın rolüne odaklanmakta ve diğer tüm değişkenleri göz ardı ederek CIA'nın gizli operasyonlarının Allende hükümetini devirmeye yetecek kadar olmadığını savunmaktadır. Yazar bu operasyonların nedenini Allende hükümetinin bölgede yaratacağı istikrarsızlığa ve uzun vadede Amerikan güvenliğine tehdit oluşturacağına bağlamaktadır. Michael (2005) ABD'nin Allende hükümetine yönelik eylemlerini ve askeri hükümete verdiği desteği Soğuk Savaş bağlamında değerlendirmektedir. Yazara göre Nixon ve Kissinger'ın motivasyonları politik ve ideolojiktir. Michael ABD liderlerini Şili'deki müdahaleye yönelik müdahale etmedeki temel faktörün Allende'nin başka bir Castro olması ihtimali olduğunu savunmaktadır. Smith'in (2007) 1973 Şili Darbesinin de analiz edilen vakalardan biri olan çalışmasında bazı hükümetlerin uluslararası devirme girişimlerine karşı neden diğerlerinden daha savunmasız olduğu incelenmektedir. Karşılaştırmalı siyaset literatüründen elde edilen bakış açısına dayanarak yazar, bir hükümetin ayaklanmaya, ekonomik yaptırımlara veya darbeye dayalı devrilmeye karşı savunmasızlığının, yerel destek koalisyonunun boyutu ve güvenlik hizmetlerinin kurumsal özerkliği tarafından belirlendiğini ileri sürmektedir. Harmer (2008) ise çalışmasında dış etkilerin Şili siyasetindeki ve 1973 Darbesindeki etkisine

odaklanmaktadır. Bu dış etkiler Küba, Brezilya ve ABD özelinde somutlaştırılmaktadır. Burada ABD'nin 1973 Darbesine müdahil olması ideolojik nedenler kaynaklı açıklanmaktadır. Hove (2009) ise 1945'ten 1970'e kadar ABD-Şili ilişkilerini incelediği çalışmasında ABD'nin Şili'yi model demokrasi olarak algılamasının, ABD yetkililerinin Soğuk Savaş'ın en tehlikeli tehditlerinden biri olarak gördüğü şeyi yaratmak için Allende'nin Şili Solunun lideri olarak yükselişiyle nasıl iç içe geçtiğini ortaya koymaktadır. Çalışma 1973 Darbesini ABD'nin bölgesel politikalarından hareketle ele almaktadır. Qureshi (2009) Allende hükümetine ABD tarafından yapılan müdahalenin nedenlerini Şili'deki Amerikan yatırımları ve ekonomik getirilerini koruma motivasyonuna bağlamaktadır.

Şili darbesini karşılaştırmalı olarak analiz eden çalışmalar da bahsedilmesi gereken bir diğer kategoridir. Alptekin (1993) Şili ve Türkiye'yi karşılaştırdığı çalışmasında gelişmekte olan demokrasilerde demokratik çöküş modelini yeniden formüle etmektedir. Çalışma demokrasinin çöküşünde sadece sivil rolleri değil, askerin siyasi kriz dönemlerindeki algı ve eylemlerini de darbe anına kadar dikkate almaktadır. Ayrıca çalışmada siyasi sistemin bozulmasındaki sivil roller ile ordunun demokratik anayasanın koruyucuları olarak algılanması arasındaki diyalektik temelinde ve 1973 sonrasında Şili'nin maruz kaldığı otoriterliğe odaklanılmaktadır. Gezgüç (2017) ise Arjantin 1976, Brezilya 1964, Şili 1973 ve Türkiye 1980 darbelerini karşılaştırmaktadır. Yazar darbelerin incelenmesinde dünyadaki ekonomik ve siyasi gelişmelerin, dış aktörlerin, askeri müdahalenin kurumsallaşmasının, ekonomik koşulların ele alınması gereken faktörler olduğunun altını çizmektedir. Gök (2018) Arjantin, Brezilya ve Şili ile Türkiye'de yaşanan darbeleri tarihsel süreç içinde sebep sonuç ilişkisiyle ele almakta ve darbelerin nedenlerini orduların bu ülkelerdeki rolü ve ülkelerdeki yapısal sorunlar üzerinden açıklamaktadır.

Arjantin 1976 Darbesi üzerine yapılan çalışmalar da Şili örneğinde olduğu gibi İngiliz Okulu veya dış/iç etkisi bağlamında teorik olarak çalışılmamıştır. Öte yandan yapılan çalışmalar genellikle Arjantin'deki sivil-asker ilişkilerine, demokratikleşme sürecine ve siyasi şiddete odaklanmaktadır. Ayrıca Arjantin'i diğer ülkelerle karşılaştıran çalışmalar da bulunmaktadır. Arjantin'i müstakil olarak ele alan yazarlardan biri olan Mignone (1981) çalışmasında Arjantin'deki

1973-1976 demokratik rejiminin restorasyonu, krizi ve çöküşüne Juan J. Linz'in politik değişimin dinamikleri çerçevesinden odaklanmaktadır. Yazar solcu terör ile yasal olarak başa çıkılabilsen, ekonomik kriz kontrol altına alınabilse, solcular barışçıl yollara başvurmuş olsa ve sorunlar uzlaşma çerçevesinde çözülebilsen demokratik yönetimin başarılı olabileceğini savunmaktadır. McSherry (1994) ise çalışmasında temel olarak Arjantin'de 1983'te sivil hükümete geçişten sonra kalıcı ulusal güvenlik ideolojisi, yapıları, kirli savaş yöntemleri ve askeri siyasi müdahalenin etkisini incelemektedir. Yazar 1976 Darbesinin ordunun kurumsal ve politik çıkarları temelinde gerçekleştiğini savunmaktadır. Dassel (1996) çalışmasında, ordunun kendi örgütsel çıkarlarını korumak için ne zaman içeride, ne zaman dışarıda aynı nedenlerle güç kullanacağını açıklamaya çalışmaktadır. Bunu yaparken Arjantin 1969 -1982 dönemi ele aldığı vakalardan biridir. Yazara göre iç siyasi kurumlar istikrarsız olduğunda, ordunun çıkarları tehdit edilecek ve siviller orduyu kontrol edemeyecektir. Dassel başka bir deyişle, kurumsal istikrarsızlığın, orduyu çıkarlarını korumak için güç kullanmaya hem istekli hem de muktedir kılacağını savunmaktadır. Dassel burada ordunun rolünün dış politikayı etkilediğine vurgu yaparak klasik iç dış bakış açısından 1976 sonrası dış politik kararlar açıklık getirmektedir. Kazemi (1997) ise 1970'ler boyunca Arjantin'deki siyasi şiddet olgusunu incelemektedir. Yazar 1976 Darbesine özel olarak odaklanmamakla birlikte bu darbenin nedenlerini Arjantin toplumunun tüm dokusunun Başkan Isabel'in rejimi altında parçalanmasına ve ekonomik krize bağlamaktadır. Bunun yanında Anderson (1998) uyum teorisini (Rebecca Schiff) ve ayrım teorisini (Samuel Huntington) Arjantin sivil asker ilişkilerini incelemek için kullanmıştır. Bu teorilerden hareketle Arjantin darbelerinin toplumsal gruplar, kültürel ve tarihi deneyimler, kurumsal özellikler üzerinden incelenmesi gerektiğini savunmaktadır. Toledano (2002), Arjantin askeri sanayi kompleksinin yükseliş ve düşüşünün sivil-asker ilişkileri üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. 1976 Darbesini incelerken yazar, darbenin gerçekleşmesinde sivil iktidarın yetersizliği ve bunun yarattığı güç boşluğu ve ordunun sahip olduğu aşırı özerklik faktörlerine dikkat çekmektedir. Yazar ayrıca Arjantin silahlı kuvvetlerinde profesyonelliğin oluşmamasına katkıda bulunan bir diğer faktörün ise düşmanların veya beceriksiz liderlerin ortadan kaldırılmasında siviller tarafından orduya yapılan sivil çağrılarının altını çizmektedir. Çalışmada ayrıca genel olarak Arjantin'deki darbe nedenleri incelenirken askeri işlere sürekli sivil müdahale,

Peron'un yarattığı bölünme, Arjantin'in tarihsel olarak zayıf siyasi kurumları ve askeri müdahalenin düşük maliyetleri faktörlerinin silahlı kuvvetlerin önemli bir siyasi aktör haline gelmesine izin verdiğini belirtilmektedir. Huser (2002) genel olarak Arjantin özel olarak ise Alfonsin ve Menem dönemleri arasındaki sivil asker ilişkilerini incelemiştir. Yazar 1976 darbesine odaklanırken ise bu darbenin açıklanmasını Arjantin politik kültürüne, tarihi mirasına, ordunun rolüne, ekonomi politiğe bakarak yapmaktadır. Oxtoby (2004) Arjantin askeri profesyonelliğini incelediği çalışmasında 1976 darbesini ekonomik, sosyal ve politik kargaşa ortamında ordunun yetersiz sivil hükümeti devirmesini mesleki bir görev olarak görmesine bağlamaktadır. Bir başka ifadeyle politize olmuş Arjantin ordusunun karşısında durabilecek sivil bir gücün olmamasına dikkat çekerek yazar bu darbenin gerçekleşmesindeki nedenlere ışık tutmaktadır. Taylor del Cid (2005) 1930 ve 1976 yılları arasında Arjantin'de devlet ve askeri baskının bir analizi yoluyla “Kırlı Savaş” (1976-1983) sırasında askeri diktatörlükler tarafından gerçekleştirilen şiddetin köklerini ve doğasını incelemektedir. Yazara göre 1976'ta kurulan askeri diktatörlük, devletin baskıcı güçlerinin tüm gücünü düşmanlarını yok etmek ve terörize etmek için kullanarak ulusu etkileyen ekonomik, sosyal, politik ve kültürel sorunları çözerek kalıcı bir askeri hükümet kurmayı amaçlamıştır. Hale (2020) çalışmasında, 1976 -1981 arasında ABD'nin Arjantin cuntasıyla ilişkisinin diplomatik ve siyasi tarihine odaklanmaktadır. 1976 Darbesini açıklarken ise Juan Peron'un koalisyon hükümetinin çöküşü, Isabel Peron'un başarısız yönetimi ve militan sol grupların radikalleşmesi faktörlerine dikkat çekmektedir.

Arjantin'i karşılaştırmalı ele alan çalışmalar da Arjantin 1976 Darbesinin anlaşılmasına katkı sağlamıştır. Bu kapsamda Balmaseda (1992) çalışmasında Arjantin ve Peru askeri hükümetlerini meşruiyet sorunu üzerinden karşılaştırmıştır. Yazar 1976 Darbesini ekonomik kriz ve toplumsal kaosa bakarak değerlendirmektedir. Postacı (2012) ise 1976'da Arjantin'de ve 1980'de Türkiye'de gerçekleşen askeri müdahalelerin bağlamlarının benzerliklerine ve altında yatan nedenlere odaklanmakta, Arjantin'de Türkiye'deki sivil-asker ilişkilerinin analizi ve karşılaştırılmasını yapmaktadır. Buradan hareketle yazar Arjantin 1976 Darbesinin açıklanmasında ordunun tarihi rolü, askeri eğitim misyonlarının etkisi, ülkedeki siyasal kültür, Soğuk Savaş ortamı, ABD'nin edilgen onayı ve din

öğesinin kullanımına başvurmaktadır. Benzer şekilde Elçi (2014) Arjantin ve Türkiye'deki sivil asker ilişkilerini incelediği çalışmasında siyasi kutuplaşma ve bölünme, zayıf hükümetler, sokaktaki şiddet, işçi sınıfının hareketlenmesi ve ekonomik krizler faktörleri açısından darbeleri ele almaktadır. Nitekim 1976 Darbesinin nedenlerini ekonomik ve politik olarak incelemektedir. Çatalbaş (2020) çalışmasında yurttaşlığın rolüne özel bir vurgu yaparak, Arjantin ve Türkiye bağlamında askeri yönetimler sonrası demokratik gelişime uyum teorisi bakış açısından odaklanmaktadır. Dolayısıyla yazar doğrudan 1976 Darbesinin nedenlerinden ziyade demokratikleşme sürecini incelemektedir.

Literatürden de anlaşıldığı üzere Latin Amerika ülkelerinde gerçekleşen içsel süreçlerin/politik dönüşümlerin nedenlerini dışarda arayan çalışmalar İngiliz Okuluna başvurmamaktadır. Bununla beraber Gourevitch'in formüle ettiği anlamda dış/iç etkileşimi bakış açısına da bu alandaki çalışmalarda pek rastlanılmamaktadır. Nitekim tezin özgün yanlarından biri, askerî darbeleri İngiliz Okulu ve dış/iç etkileşimi çerçevesinde ele almasında yatmaktadır. Bu teorik çerçeve ile 1973'de Şili'de ve 1976'da Arjantin'de gerçekleşen darbelerin nedenleri uluslararası toplumla bağlantı kurularak anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu anlamda bu ülkelerin iç yapısal özelliklerini uluslararası toplumun kodlarına uygun hale getirmede darbelerin ne ölçüde etkili olduğunun ortaya çıkarılması hedeflenmektedir.

1973 Şili Askerî Darbesinde ABD'nin doğrudan rolü gizliliği kaldırılan ABD belgelerinden de anlaşıldığı üzere bilinmektedir. Nitekim 1973 Şili Darbesi özellikle Marksist bakış açısından en çok ele alınan askerî darbelerden biridir. Öte yandan yarattığı ortam ve kullandığı yöntemler açısından diğer tüm Arjantin darbelerinden ayrılan 1976 Arjantin Darbesinin gerçekleşmesinde doğrudan ABD etkisine dair somut bir kanıt şu ana kadar ortaya konulmamıştır. Bu nedenle 1976 Arjantin Darbesi incelemelerinde darbeye giden süreçler iç yapısal nedenlerle sınırlı bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Bu çalışma ise bu iki darbeyi İngiliz Okulu bakış açısından hareketle II. Dünya Savaşı sonrası ABD tarafından oluşturulan uluslararası toplum normları ve kodlarının (özellikle büyük güçlerin etkisi) etkisini dış yapısal nedenler olarak formüle ederek ele almaktadır. Bu bağlamda dış politik ortamın (uluslararası toplumun) iç yapıyı değiştirmedeki rolü ve bu darbelerin uluslararası topluma entegrasyondaki işlevleri iki darbenin kıyaslanmasıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla iki ülke sadece askerî,

toplumsal ve ekonomik olarak karşılaştırılmamış, aynı zamanda bu darbelerin gerçekleşmesi ve sonrasında kurulan askeri hükümetlerin üzerindeki uluslararası toplumun rolü de analiz edilmiştir. Bu aşamada tezin ikinci özgün noktası ortaya çıkmaktadır. Esas olarak birbirinden farklı toplumsal ve tarihsel süreçlere sahip bu iki ülkede aynı dönemde ve benzer sonuçları (toplumsal ve siyasal olarak) yaratan askerî darbelerin gerçekleşmesinde ortak nokta nedir sorusunun cevabı aranmaktadır. Bu noktada araştırma stratejisi oluşturulurken sadece iç yapısal (tarihi miras, askerin rolü, toplumsal gruplar, ekonomi vs.) faktörlere odaklanmanın yetersiz olduğu göz önüne alınarak, söz konusu bu faktörlere uluslararası toplumun etkisi de dâhil edilmiştir.

Bu aşamada tez, Avrupa merkezli uluslararası toplum/sistem çalışmalarının bakış açısından çıkarak Avrupalı olmayan Şili ve Arjantin'in uluslararası topluma dâhil edilmesi sürecine odaklanmaktadır ¹. Bu açıdan düşünüldüğünde İngiliz Okulunun Avrupalı olmayan devletlere bakış açısına katkı sağlamak hedeflenirken, bu ülkelerin Avrupa ve ABD merkezli Batı dünyası ile olan ilişkilerinin kronolojisi değil daha ziyade Batı tarafından temelleri atılmış ABD liderliğindeki uluslararası topluma entegrasyon sürecinde meydana gelen söz konusu askerî darbelerin rolü üzerinde durulmaktadır. İki ülkede sonuçları benzer olan süreçlerin ortaya çıkışındaki öne çıkan nedenler İngiliz Okulu ontolojisiyle sistem ve devlet düzeyi bakış açısından açıklanmaya çalışılmış ve uluslararası toplumun etkileri bu analize dâhil edilmiştir. Bu amaçla çalışma şu araştırma sorularına cevap aramaktadır:

- 1- Uluslararası toplumun oluşmasında ve sürdürülmesinde büyük güçlerin etkisi nasıldır?
- 2- II. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası toplumun kodları nelerdir?
- 3- Uluslararası toplum ve Avrupalı olmayan devletler arasında nasıl bir ilişki vardır?
- 4- Latin Amerika militarizminin özellikleri nelerdir?
- 5- 1973 Şili Darbesinin iç yapısal ve dış yapısal nedenleri nelerdir?
- 6- 1976 Arjantin Darbesinin iç yapısal ve dış yapısal nedenleri nelerdir?

¹ Benzer bakış açısından yaklaşan çalışmalar: Ayşe Zarakol (2010). *After Defeat: How The East Learned To Live With The West*, Cambridge University Press. Shogo Suzuki (2005). Japan's Socialization Into Janus-Faced European International Society. *European Journal of International Relations*, 11(1), 137-164, Shogo Suzuki (2009) *Civilization and Empire: China and Japan's Encounter with European International Society*. Routledge.

7- 1973 Şili ve 1976 Arjantin Askerî Darbeleri arasındaki farklar ve benzerlikler nelerdir?

8- 1973 sonrası Şili’de ve 1976 sonrası Arjantin’de kurulan askeri hükümetlerin uzun vadeli iktidarda kalmalarında uluslararası toplumun etkisi nedir?

Bu sorulara yanıt bulabilmek için çalışmada ilk olarak teorik çerçevenin temelini oluşturacak olan İngiliz Okulu ele alınmıştır. Nitekim İngiliz Okulunun üzerinde durduğu kurumları/kodları/normları olan “antikomünizm” ve “Büyük Güçler”, söz konusu bu darbelerin gerçekleştiği dönemin uluslararası toplumunun birincil kurumları/kodları/normlarıdır. Tarihi süreçte bu kodların oluşumuna bakıldığında 20. yüzyılın başlarında dünya politikasında “uluslararasıçılık (liberal uluslararası sistemcilik)” ve devletlerin uygulamaları arasındaki değerler boşluğunu kapatmak amacıyla liberal etkiler ve uluslararası kurumlar ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. Süreç içerisinde bu uluslararası kurumlar, uluslararası kanunlar ve anlaşmalar göz ardı edilemezlik ilkesi çerçevesinde içsel olarak benimsenmeyi beraberinde getirmiştir (Dunne ve McDonald, 2013:11). Bu kurumların oluşumunun ve şekillendirilmesinin anlaşılmasında İngiliz Okulu büyük güçlere işaret etmektedir. Nitekim Buzan (1993) da uluslararası toplumu yönetenlerin oyunun kurallarını belirlemede etkili olabileceğinin altını çizmektedir. Bu bağlamda ABD de II. Dünya Savaşı sonrası bahsedilen bu liberal prensipleri ve antikomünizmi uluslararası toplumun baskın düzenleyici kuralları ve kurumları olarak yerleştirme fırsatını eline geçirmiştir. Dolayısıyla çalışmada İngiliz Okulunun ve özellikle Hedley Bull’un uluslararası toplumdaki büyük güçlere verdiği öneminden yola çıkılmış ve ele alınan dönemin koşulları Latin Amerika bölgesindeki durum ile birlikte göz önünde bulundurulmuştur. Bunun sonucunda ABD, Batı uluslararası toplumunun büyük gücü olarak kabul edilmiştir. Bir başka ifadeyle Şili ve Arjantin için dış olarak kodlanan uluslararası toplum bu manada ABD ve ABD etkisindeki kurumlar olarak formüle edilmiştir. Bu kabul, darbelerin uluslararası topluma entegre edilmede araçsallaştırmada kullanıp kullanılmadığını sınamak için de ABD’nin darbelerdeki rolüne, darbeler sonrasında ABD ve ABD’nin etkisindeki kurumların tepkilerine bakılarak temellendirilmiştir. Bu amaçla ABD’nin doğrudan rolünün darbelerdeki etkisini ortaya çıkarmak adına ilk olarak resmî belgelere odaklanılmıştır. Nitekim gizliliği ortadan kaldırılmış hükümet belgeleri bu noktada ABD’nin kamuoyuna karşı

gösterdiği politikaların arkasında yürütülen süreçlerin anlaşılması açısından önemli kaynaklardır. Uluslararası toplumun söz konusu darbelerdeki rolünün anlaşılması için ise ABD ve ABD etkisindeki uluslararası kurumların darbe öncesi, darbe yaşanan dönem ve darbe sonrasındaki tepkilerinin kıyaslaması yapılmıştır. Bir başka ifadeyle ABD'nin doğrudan yaptığı yardımlar ve destekler ve ABD etkisindeki uluslararası kurumlar tarafından verilen/verilmeyen krediler bu kıyaslamada kullanılmıştır.

Çalışma planı açısından tez, giriş bölümü dışında dört ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde çalışmanın kuramsal çerçevesi açıklanmıştır. Bu amaçla öncelikle ifade edilen yöntem ile çalışmanın temel varsayımının araştırılması için İngiliz Okulunun temelini oluşturan “uluslararası sistem” ve “uluslararası toplum” kavramlarının İngiliz Okulu bakış açısından ne anlama geldiği tartışılmıştır. Sonrasında İngiliz Okulunun düşünürleri tarafından birincil kurumlardan biri olarak kabul edilen “Büyük Güçlerin” etkisi açıklanmıştır. Ardından ele alınan dönemin büyük gücü olarak kabul edilen ABD'nin liderliğinde II. Dünya Savaşı sonrası kurulan toplumun kodları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Uluslararası toplumun parametrelerini anlamak ve bu parametrelerin oluşumunda “Büyük Güçlerin” etkisini ve Avrupalı olmayan ülkelerin bu parametreler açısından ne ifade ettiğini kıyaslamak, Şili ve Arjantin'in bu topluma nasıl entegre edildiğini göstermek açısından önemlidir. Dolayısıyla bu bölümde, “uluslararası toplum nedir, kurumları nelerdir? , uluslararası toplumun oluşumunda ve sürdürülmesinde Büyük Güçlerin etkisi nasıldır? , uluslararası toplum ve Avrupalı olmayan devletler arasında nasıl bir ilişki vardır?” sorularına yanıt aranmıştır. Böylelikle çalışmanın kuramsal çerçevesinin ilk ayağı olan İngiliz Okulu açıklanmış olacaktır.

İngiliz Okulu araştırma sorularının yanıtlanması, özellikle Şili 1973 ve Arjantin 1976 Askerî Darbelerinin uluslararası toplumun kurumlarının benimsenmesi için ne ölçüde araçsallaştırıldığına dair tek başına yeterli düzeyde yanıt vermemektedir. Bunun nedeni İngiliz Okulunun dış/iç etkileşimine dair teorik olarak eksik kalmasıdır. Bu noktada tezin özgün olmasını sağlayan bir başka husus ortaya çıkmaktadır: İngiliz Okulu ile dış/iç etkileşimi birleştirilmiştir, İngiliz Okulu tarafından göz ardı edilen dış politika-iç politika etkileşimi Gourevitch'in dış/iç yaklaşımı ile tamamlanmaktadır. Bu çalışmada ele alınan darbelerin bütüncül bir değerlendirmesini yapabilmek için hem İngiliz Okulu hem

de Gourevitch'in yaklaşımı bir arada kullanılmış ve darbeler üzerindeki uluslararası toplumun etkisini açıklarken dış/iç etkileşimi de ihmal edilmemiştir. Bu amaçla bu devletlerin iç siyasal formasyonlarındaki değişim Peter Gourevitch (1978) tarafından kavramsallaştırılan (*Second Image Reversed*) “dış politika-iç politika etkileşimi” kuramı temel alınarak “Uluslararası Toplum ve İç Politika Etkileşimi” başlığı altında açıklanmaya çalışılmıştır. Bu başlıkta ayrıca dış politika-iç politika etkileşimi “Büyük Güçler, Sosyalleşme ve Müdahale, Ekonomi Politik, Modernleşme Teorileri, Bağımlılık Teorileri ve Bürokratik Otoriteryanizm” bakış açılarından da ele alınmıştır. Böylelikle birbirinden farklı teorilerin dış/iç etkileşimini analizlerine dâhil ettiği ortaya konulacak ve bu yaklaşımın kuramsal önemi öne çıkarılacaktır.

Bu bakış açılarının dış/iç etkileşimine de değinilmesi aslında İngiliz Okulundaki iç politikanın göz ardı edilmesinin açığa çıkarılması açısından önemlidir. Bu noktada İngiliz Okulunun iç politika açığını kapatırcasına Gourevitch, uluslararası sistemi sadece iç politikaların bir sonucu olarak değil aynı zamanda iç politikaların nedeni olarak görmektedir. Dolayısıyla uluslararası sistemin ve iç politikanın bir bütün içerisinde eş zamanlı olarak analiz edilmesi gerekmektedir (Gourevitch, 1978: 911). Bu kuram kullanılarak her iki ülkedeki darbelerin oluşum süreçlerindeki uluslararası toplumun etkisinin daha iyi ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu bağlamda Gourevitch'in (1978) “uluslararası devletler sistemi” ve “uluslararası ekonominin” devletlerin iç politikalarında rejim değişiklikleri ve koalisyon türlerine olan etkisi üzerine yaptığı vurgu Şili ve Arjantin'de somutlaştırılmıştır.

Tezin teorik bakış açısının ortaya konmasının ardından tezin temelini oluşturan 1973 Şili ve 1976 Arjantin Askerî Darbelerine geçmeden önce darbe ve uluslararası toplum ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır. Bu ilişki kurulmadan önce ise askeri darbenin kavramsal sınırlarının çizilmesi, devrim, kalkışma, girişim gibi diğer benzer olaylardan ayrılması gerekmiştir. Bu aşamada, askerî darbenin ne olduğu ve ne olmadığı irdelenmiştir. Bir harekete askerî darbe diyebilmek için literatürdeki darbe tanımları ortaya konulmuş ve bunu detaylandırmak amacıyla askerî darbenin diğer siyasi hareketlerden ve askerî müdahalelerden nasıl ayrıldığına üzerinde durulmuştur. Askerî darbeyi tanımlarken üzerinde durulan motivasyonlardan hareketle askerî darbelerin nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Son olarak ise genel anlamda askerî darbe geleneği olan bir bölge

olan Latin Amerika'daki militarizmin özelliklerinden bahsedilmiştir. Böylelikle Şili ve Arjantin'e özel olarak bakmadan önce bölgedeki militarizmin özellikleri, etkilendikleri kaynaklar ve orduların Latin Amerika toplumlarındaki yeri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla tezin kuramsal temeline uygun olarak Latin Amerika ordularının gelişiminde içsel ve dışsal sebepler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bölümde son olarak ise Latin Amerika ordularının sınıflandırılması yapılmaya çalışılarak, ele alınacak darbelerin anlaşılmasına katkı sağlanmıştır.

Daha sonraki bölümlerde ise tezin çıkış noktası olan iki ülke, sırasıyla ele alınmıştır. Ekonomik gelişmeler uluslararası ekonomi ile bağlantılı olarak düşünüldüğünde dış/iç etkileşimi açısından devletlerin iç politikalarında rejim değişiklikleri ve koalisyon türlerine etki etmektedir (Gourevitch, 1978). Bu nedenle ele alınan ülkelerin yalnızca siyasi gelişmeleri değil, ekonomik gelişmeleri de analiz edilmiştir. Yapılan bu tarihî inceleme ile ordunun şekillenmesi, üstlendiği rolün ortaya çıkarılması ve siyasi kültürün anlaşılması sağlanacaktır. Birbirinden tarihî, kültürel, siyasi ve toplumsal olarak farklı özelliklere ve deneyimlere sahip iki ülkenin aynı dönemde benzer askerî darbe süreçleri deneyimlemesine ışık tutulmaya çalışılacaktır. Böylelikle 1973 Şili ve 1976 Arjantin Darbelerine giden süreçlerin dış faktörlerle nasıl etkileşime girdiği ve darbelerin ele alınan ülkelerin uluslararası topluma entegrasyonuna hizmet edip etmediği ortaya konulacaktır.

İlk olarak Şili'deki 1973 Darbesine giden süreç incelenmiştir çünkü Şili örneği ABD'nin uluslararası toplumun antikomünizm normunu benimsetmek için doğrudan müdahil olduğu bir vakadır. Diğer Latin Amerika ülkelerinden farklı olarak, demokratik ve anayasal bir tecrübeye sahip olan Şili'deki 1973 Darbesinin anlaşılması uluslararası toplum temelli dış/iç etkileşiminin somut olarak gösterilmesi açısından önemlidir. Fakat doğrudan 1973 Darbesi ele alınmadan önce bağımsızlıktan itibaren ülke tarihî, siyasi ve ekonomik olarak incelenmiştir. Böylelikle ilk olarak 1973'e kadar giden süreçte Şili'nin iç dinamikleri, ordunun yapısı ve siyasi kültürün açıklanması amaçlanmıştır. İkinci olarak ise tarihsel süreçte ekonomik gelişmeler verilerek Şili'nin dış etkiye açık olmasındaki en önemli noktalardan biri olan ekonomik alan anlaşılmaya çalışılmıştır. 1973 Darbesiyle devrilen Salvador Allende dönemindeki uluslararası toplumun kodları açıklanmış ve böylelikle ABD'nin Allende hükümetine yönelik eylemlerinin

temeli ortaya konmuştur. Darbeye giden süreçte doğrudan ve dolaylı ABD etkisi ortaya çıkarılmış ve sonrasında gelen darbe hükümetine verilen destekler hem resmî belgeler hem de ekonomik veriler ile desteklenmiştir.

Uluslararası toplum ve Şili 1973 Darbesinin bağlantısı kurulduktan sonra bir sonraki bölümde Arjantin'de 1976'ya kadar olan süreç ve 1976 Darbesi ele alınmıştır. Bu aşamada Arjantin'in politik, toplumsal ve ekonomik tarihinden bahsedilerek, İspanyol kolonizasyonundan kalan mirası ve bağımsızlık sonrası toplumsal sınıflar açısından nelerin değiştiği tartışılmıştır. Bu çerçevede 1976 Darbesine kadar giden içsel süreçler ele alınmıştır. Bu bölümde özellikle ordunun bu ülkedeki rolüne, siyasi kültüre ve ekonomik gelişmelere odaklanılmış ve bu unsurlar 1976 Darbesine giden süreçler açısından analiz edilmiştir. Asıl olarak 1976 Darbesinde rol oynayan etkilerin anlaşılması için bu darbenin öne çıkan sebepleri ortaya konulmaya ve bu etkilerin uluslararası toplumla ilişkisi açığa çıkarılmaya çalışılmıştır. Bir başka deyişle bahsedilen bu darbenin dinamiklerinin geleneksel Latin Amerika militarizminin motivasyonlarından (sömürü düzeninden gelen askerî güç, geç demokratikleşme sorunları, modernleşme süreçleri) ve özel olarak Arjantin'deki diğer darbelerden farklı olup olmadığı incelenmiştir. 1976 Darbesinde içsel nedenlerin baskın olduğu ortaya konulduktan sonra bu darbenin ABD tarafından nasıl araçsallaştırıldığı ve darbe hükümetine verilen destekle Arjantin'in uluslararası topluma nasıl entegre edildiği ekonomik karşılaştırma tablolarıyla desteklenmiştir.

Son olarak sonuç ve değerlendirme bölümünde araştırma sonunda varılan bulgular ve analizler değerlendirilmiştir. Bu bölümde 1973 Şili ve 1976 Arjantin Darbelerinin oluşum süreci ve sonuçları, kişiler ve özel durumlardan soyutlanarak karşılaştırılmış ve uluslararası topluma entegrasyonun iç politik yapıdaki etkisi analiz edilmiştir. Uluslararası toplumun iç politik yapılara etkisi Şili örneğinde bir darbenin oluşumu üzerinden açıklanmıştır. Hem Şili hem de Arjantin açısından yapılan incelemede ise darbe sonrası süreçte büyük güç tarafından uluslararası topluma entegre edilme noktasında iki darbenin nasıl araçsallaştırıldığı açıklanmıştır. Sonuçta ABD liderliğinde dönemin uluslararası toplumunun baskın kodunun antikomünizm olmasından hareketle 1973 Şili Darbesinin öne çıkan nedenleri ABD liderliğinde uluslararası topluma entegre edilme olarak tespit edilmiştir. 1976 Arjantin Darbesinin oluşumunda ise uluslararası toplumun etkisinden ziyade iç yapısal nedenlerin baskın olduğu sonucuna varılmıştır. Öte

yandan ABD, darbe sonrası özellikle ekonomik anlamda bu iki ülkedeki darbe hükümetlerini destekleyerek antikomünizmi demokrasiye tercih ettiğini ortaya koymuştur. Birbirlerinden çok farklı tarihî geçmişe, siyasi tecrübeye ve toplumsal özelliklere sahip iki ülke olan Şili ve Arjantin’de gerçekleştirilen, nedenleri açısından farklı ama süreçleri, şiddeti ve sonrasında gerçekleşen noktalar açısından benzer bu iki darbe İngiliz Okulu ve dış/iç etkileşimi teorileri çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırma sonuçları darbelerin açıklanmasında dış etkilerin göz ardı edilemeyeceği ancak darbeleri doğrudan dış etkenlere bağlamanın yanlış olacağını ortaya koymaktadır.

Her çalışma gibi bu çalışmanın da sınırları vardır. Bu çalışma genel olarak Şili ve Arjantin tarihinden bahsetse de söz konusu ülkelerde gerçekleşen diğer darbeler bu ülkelerdeki ordunun rolünün anlaşılması açısından incelenmiş ve uluslararası toplum bağlamında ele alınmamıştır. Bir başka ifadeyle ele alınan darbelere kadar gerçekleşen diğer darbeler ordunun motivasyonlarının anlaşılması ve siyasi kültüre yaptığı etki açısından incelenmiştir. Bu darbelere yönelik dış/iç etkileşimi incelemesinden ziyade gerçekleştiği dönemdeki uluslararası toplumun genel özelliklerinden bahsedilmiştir. Dolayısıyla Şili ve Arjantin’de gerçekleşen diğer askerî darbelere yönelik karşılaştırma yapılmamış, 1973 ve 1976’ya giden süreçlerdeki katkılarına odaklanılmıştır. Uluslararası toplum ise dönemin büyük gücü olan ABD merkeze alınarak kavramsallaştırılmıştır. Bir başka deyişle darbelerin gerçekleştiği dönemdeki uluslararası toplum normları ABD’nin politikaları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu noktadan hareketle Şili ve Arjantin’in diğer ülkelerle olan ilişkisi sadece bağımsızlık ve bağımsızlık sonrası ilk dönemlerinde incelenmiş ve darbe dönemlerindeki ilişkileri göz önüne alınmamıştır. Bu analizler yapılırken öncelikle CIA tarafından gizliliği kaldırılan resmî belgelere (telgraflar, gizli görüşmeler, görüşme tutanakları vb.), devlet görevlilerinin konuşmalarına (özellikle başkanların ve dış işleri bakanlarının) birincil kaynaklar olarak başvurulmuştur. Bunun yanında Dünya Bankası ve IMF gibi uluslararası kurumların verileri hem dönemleri hem de ülkeleri karşılaştırmada nicel kaynaklar olarak kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURAMSAL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Uluslararası Sistem ve Uluslararası Toplum

1.1.1. İngiliz Okulunda Uluslararası Sistem ve Uluslararası Toplum

“Uluslararası sistem” ve “uluslararası toplum” kavramları İngiliz Okulu düşünürleri tarafından (bu okul altında ismi anılan düşünürlerin hepsi kendini böyle tanımlamamaktadır) uluslararası ilişkileri analiz etmek için sosyal olarak inşa edilmiş kavramlardır. İngiliz Okulu bağlamında toplum bilinen anlamda kolektif iradenin zorla kabul ettirildiği meşru kurumları olmayan, en güçlü ve en zayıf arasında uçurumların olduğu sivil toplumdan farklıdır. Bu fark, uluslararası sistem ve uluslararası toplum kavramlarının birbirleriyle kıyaslanmasıyla daha anlaşılır hale gelmektedir. İngiliz Okulunda uluslararası sistem ve uluslararası toplum kavramları birbirinden net bir şekilde ayrılır. Hedley Bull’a göre uluslararası sistem, iki veya daha fazla devletin oluşturduğu, devletlerin aralarında yeterli iletişimin olduğu ve birbirlerini etkileyebilecek potansiyel sayesinde tarafları kendilerini bütünün bir parçası olarak davranmaya ittiği ortamdır. Uluslararası toplum ise ortak çıkar ve değerlerin farkında olan bir grup devletin birbirleriyle olan ilişkilerinde belirli kurallar dizisine göre hareket ettikleri ve ortak kurumları paylaştıkları durumdur (Bull, 2002: 9-13). Uluslararası sistemin varlığından bahsedebilmek için devletler arası etkileşimin gözlenmesi yeterli iken uluslararası toplum için öznelerarası bir anlaşma gereklidir (Little, 2000: 408). Uluslararası toplumun en temel noktalarından biri, bir toplumda yaşayan insanların olduğu gibi devletlerin de hem etkiledikleri hem de etkilendikleri bu toplumda yaşadığı inancıdır (Buzan, 2001: 477).

Uluslararası sistem, Buzan ve Little tarafından M.Ö. 3500’deki Sümer şehir devletlerine kadar götürülmektedir. Bu noktada devletlerin aralarındaki ilişkinin yapısına göre sert veya yumuşak uluslararası sistem olarak bir ayrıma gidilmektedir. Yumuşak uluslararası sistemler birimlerin askerî ve sosyal etkileşimleri sonucu oluşurken, sert uluslararası sistemler ise birimlerin politik, askerî, ekonomik, sosyal ve sosyo kültürel gibi alanlardaki sürekli ve düzenli etkileşimlerinin sonucu oluşur (Buzan ve Little, 2000: 200-222). Uluslararası

sistem, uluslararası toplumun oluşmasının ön koşulu, bir başka deyişle bir önceki adımıdır. Dünya tarihinde en etkili ve dayanıklı uluslararası toplum, Avrupa merkezli olarak ortaya çıkmıştır. Avrupalı olmayan devletler de sosyalleşme yoluyla bu toplumun bir parçası olabilmektedir (Jackson, 2000). Uluslararası topluma sonradan eklenen devletler, parçası oldukları bu toplumun normları ve kurumları tarafından korunabilmek için bu toplumun (medeniyet) standartlarına uyum göstermek zorundadır (Gong, 1984). Bu standartlar, hangi devletlerin uluslararası topluma dâhil edileceği ve hangilerinin dışarıda bırakılacağını belirlemede etkili olmuş, Avrupalı olmayan devletler de kendi sistemlerini bu standartlara göre ayarlamışlardır. Bu standartlar (kurumlar, normlar, değerler olarak da bahsedilmektedir) kalıcı olmakla birlikte uluslararası toplumun kurucu unsuru olan “Büyük Güçlerin” özelliklerini yansıttığından bunlara yüklenen anlam zamanla değişiklik göstermiştir.

Dünyanın farklı bölgelerinde tarih boyunca aynı anda farklı devlet sistemleri var olmuştur fakat sadece bu son yüzyılda gerçek manada küresel ölçekte devlet sistemleri ortaya çıkmıştır (Dunne, 2001: 226). Bu açıdan uluslararası sistemin oluşumunda Avrupa merkezî öneme sahiptir. Avrupa gücü, daha önceden birbirinden nispeten izole olan insanları ve politik toplulukları birbirleriyle düzenli bir şekilde etkileşime girmek suretiyle bir araya getirmiştir. Bu noktada uluslararası sistemin oluşması için gerekli etkileşime sahip birimler ve bu etkileşimin belirli düzenleyici ilkelere göre düzenlendiği bir sistem oluşmuştur (Buzan, 1993: 331). Tarihe bakıldığında Bull’a göre 15. yüzyılda Portekizlilerin keşifleriyle Avrupa devletlerinin dünyanın geri kalanını etkisi altına alacak şekilde genişlemesi, Avrupa merkezli uluslararası toplum oluşumunun ilk adımı olarak kabul edilir (Bull, 2002: 20).

17. yüzyıl ise Avrupa’da bağımsız devletlerin meşru siyasi birimler olarak ortaya çıkmasına tanıklık etmesi açısından önemlidir. Çünkü bağımsız devletler uluslararası toplumun kurucu unsurlarıdır, öyle ki bağımsız devletlerin uluslararası toplumun normlarına bağlılığı hem bu devletlerin kimliğini teyit eder hem de uluslararası toplumun yapısını yeniden kurar (Dunne, 1995: 379). Avrupa’da ortaya çıkan bağımsız devletler, 17. yüzyıl sonrası kendilerini Latin Hristiyan dünyanın bir parçası olarak hissederken birbirleriyle olan etkileşimlerinde de özellikle nispeten güçlü olanlar diğerlerinin aksiyonlarını hesaba katarak hareket etmişlerdir. Avrupa uluslararası toplumunun gelişimi, bu

dönemde hegemonik düzen ve bu düzene karşı ortaya çıkan dirence dayanmaktadır. Bu sürecin dönüm noktasını yıkıcı Otuz Yıl Savaşlarının ardından varılan Vestfalya düzeni oluşturmaktadır. Vestfalya Barışı, anti-hegemonik ilke temelinde oluşmuş bir Avrupa kontratıdır (Watson, 1992: 182). Ek olarak Vestfalya, oluşturduğu diplomatik kurumları, resmî mevzuatı, ihtiyatlı devlet idaresi uygulamalarının gösterilmesi ve güç dengesinin ortaya konulması açısından uluslararası toplumun açık olarak ilk ifade edilişidir (Jackson ve Owens, 2001: 44). Bu dönüm noktasını önemli kılan bir başka neden, daha önceden de farklı uluslararası toplumlardan bahsedilebilse de evrensel ölçekte genişlemeye açık ilk toplumun bu dönem sonrasında gelişmeye başlamış olmasıdır. Nitekim egemenlik hakkı, ülkesellik (territoriality), devletler hukuku gibi sonrasında uluslararası toplumu oluşturacak olan unsurlar Vestfalya ve sonraki yüzyıllarda anlaşılabilir olmuştur² (Dunne, 2001: 68)

Avrupa'nın genişlemesi, Avrupa medeniyetinin kurduğu toplumun dünyanın geri kalanına taşınmasına ve dünyada Avrupa egemenliğinin hüküm sürmesine yol açmıştır. Avrupa gücü ve etkisi, 19. yüzyılda en üst noktasına ulaşmış ve 20. yüzyılda belirli bölgelerde etkisini devam ettirmiştir. Mevcut uluslararası toplumun en önemli unsurlarının şekillenmesinde bu etkinin rolü büyüktür (Watson, 1992:148). Nitekim 20. yüzyıl uluslararası toplumu artık Avrupa'ya özgü olarak görülmekten çıkmış, küresel ve dünya çapında değerlendirilmeye başlanmıştır (Bull, 2002:36). Avrupa uluslararası toplumunun dünya çapında genişlemesi, Ortaçağ Hristiyanlığının bir devamı niteliğinde olup Avrupa merkezli oluşan kuralların, kurumların ve değerlerin yaygınlaşması anlamına gelmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse 20. yüzyıl uluslararası toplumunun kodlarının anlaşılabilmesinin yolu, Ortaçağ mirasının ve ona karşı gelişen tepkinin etkisinin kabul edilmesinde yatar (Watson, 1992:150).

Avrupa uluslararası toplumunun kurucu unsurlarına bakıldığında ortak kültürden ortaya çıkan kodlar; oyunun kuralları, uluslararası hukuk, genellikle hanedanlık kaynaklı meşruiyet kavramı, daimi elçilikler yoluyla gerçekleştirilen diplomatik diyalog ve nihai düzenleme aracı olarak ise sınırlı savaş karşımıza çıkmaktadır. Bu kurumların bir kaçı mevcut uluslararası topluma Avrupa

² Vestfalya'nın önemi konusunda diğer çalışmalar; Krasner, S. D. (1995). *Compromising Westphalia*, Gross, L. (1948). *The Peace of Westphalia*, Brown, W., Bromley, S., ve Athreya, S. (Eds.). (2004). *Ordering The International: History, Change And Transformation*.

tarafından miras bırakılmıştır. 19. yüzyılda bu unsurlara dayanan sistem, tüm dünya ölçeğinde oluşturulmuş ve Avrupa devletler topluluğuna özgü temel kural ve kurumlar evrenselleştirilmiştir (Watson, 1992: 202-214). Bu noktada uluslararası sistemden uluslararası topluma geçişin, birimlerin bu ortak değerlerin farkına varmasıyla gerçekleştiği kabul edilmektedir (Watson, 1987: 151). Değerler ve kurallar, burada devletlerin birbirlerine yönelik iddia ve yaklaşımlarının olasılıklarını belirleyici bir rol oynamaktadır. İngiliz Okuluna göre devletlerin ve devletlerarası etkileşimin amaçları, bu ortak değerler ve kurallar tarafından şekillendirilir. Bunun yanında kural ve normlar, belirli bir konuda devletlerin ve devlet dışı aktörlerin nasıl hareket edebileceklerine dair bir ortak çerçeve sunar. Hatta uluslararası toplumda belirlenmiş ve kabul edilmiş değerler ve kurallar, bir savaşın başlamasına veya savaştan kaçınılmasına temel oluşturur (Latham, 1994: 39).

Uluslararası İlişkiler teorileri açısından düşünüldüğünde İngiliz Okulundaki uluslararası sistem kavramı, devletler arasındaki ilişkileri düzenleyecek kurumların olmaması bakımından aslında Realist Okuldaki anarşik sisteme karşılık gelmektedir (Czaputowicz, 2003: 12, Buzan, 2004: 7). Bull'un Realist teoriden ayrılan temel tezi, devletlerin oluşturduğu sistemin uluslararası anarşide düzen ve güvenliği tesis ederek belirli ortak kurallara, değerlere ve yüzyıllardır gelişen kurumlara dayanan bir toplum oluşturmastır. Bir başka deyişle bir grup devletin birinin davranışının diğerini etkilediği ölçüde birbirlerini hesaba kattıkları, diyalog, rıza, ortak kurallar ve kurumların varlığında birbirleriyle ilişkiye girdikleri ve bu düzenlemelerin sürdürülmesi ortak çıkarını kabul ettikleri duruma uluslararası toplum denilmektedir (Bull ve Watson, 1984: 1). Realist yaklaşımın devletleri sadece güç mücadelesi yoluyla çıkar peşinde koşan birimler olarak görmesinin aksine İngiliz Okulunun uluslararası topluma bakışında devletler, uluslararası düzenin sürdürülmesinde ortak bir amaç güden birimler olarak kabul edilir. Devletlerin adalet konusundaki görüşleri farklılaşsa da devletler uluslararası toplumda düzen ihtiyacı üzerinde hemfikirdir (Dunne, 1998: 110). Burada anahtar kelime düzendir çünkü düzenin sürdürülmesi bu bakış açısına göre adaletin sağlanmasından daha önce gelir (Bull, 2002: 88). Bir başka deyişle düzenle ilgili sorulması gereken soru, insanların adalet arayışlarının vücut bulduğu uluslararası işbirliği ve uluslararası toplumları nasıl oluşturduğu değildir. Asıl soru topyekûn savaşın ve nükleer silahların olduğu bir çağda insanların

birbirlerine mümkün olan en az zararı verip türün hayatta kalmasını nasıl sağladığıdır (Hurrell, 2003: 26).

Oluşan kurallar, kurumlar ve normlar; oyunun kurallarını, doğasını, aktörlerin kimliklerini, gücün hangi amaçlarla kullanılabileceğini ve aktörlerin eylemlerini hangi yollarla meşrulaştıracağını belirler (Bull, 2002: viii). Bir başka deyişle uluslararası alan, devletlerin kendi dar çıkarlarını aşarak politikalarını ve değerlerini uyumlu hale getirmeye çalıştıkları sosyal bir çevre olarak görülmektedir.

Realizm ontolojisinde olduğu gibi İngiliz Okuluna göre de uluslararası toplumun üyeleri devletlerdir ve toplumsal alan devletler tarafından güvenlik, refah ve özgürlük için ortaya konulan ortak çıkara işaret eder. Bu amaçlara ulaşabilmek adına normlar, kurallar ve kurumlar yaratılmış ve zaman içinde bunlar meşruiyet kazanmıştır (Dunne, 2001: 69). İngiliz Okulu bağlamında kurumlar, uluslararası toplumun içinde olan uygulamalardır. Öyle ki uluslararası toplumun kurumlarının geçmişi 20. yüzyılda ortaya çıkan rejimlerden daha eskidir. Bu noktada İngiliz Okulu, uluslararası topluma ait bir kurumu anlamak için kavramın tarihsel-sosyolojik yönünün ve bu kavrama devlet liderleri tarafından yüklenen anlamların hesaba katılması gerektiğini savunur (Dunne, 1998: 186). Bu açıdan kurumlar normatif ve düşünsel yapılardır ve her durumda gözlemlenebilir olgular değildir. Kurumlar, sosyal gerçeklik olarak değil sosyal uygulamalar olarak var olduklarından hem aktörlerin hem de oyunun kurallarının inşasında rol alır (Adler, 2005: 175). Devletler bu kuralları sadece kendi çıkarları gereği olduğu için takip etmez (ki bu noktada İngiliz Okulu Realizmden ayrılır) aynı zamanda bu kurallar tarafından sınırlandırıldıklarına inanır (Dunne, 2001: 79). Dolayısıyla uluslararası toplumda artık devletler bütünün birer parçaları olarak görülür (Wight, 1966a: 95). İngiliz Okulu, uluslararası toplumu oluşturan devletlerin hepsine toplumun oluşmasında ve düzenin sürdürülmesinde rol biçerek aslında büyük güçlerin dışındaki devletlerle uluslararası düzen arasındaki bağlantıyı kurmuş olmaktadır.

Belirli bir dönemde uluslararası toplumun varlığına yönelik işaretler olarak uluslararası hukukun varlığı, diplomatik uygulamalar ve kurumsal diplomasi, düzenli uygulama ve anlayışa dayalı uluslararası ticaret, moral yükümlülükler ve adalet, uluslararası toplantı ve konferanslar, güç dengesi ve bu dengenin sınırlayıcı gücü, savaş ve çatışma dönemlerinde mevcut uluslararası iletişim gibi

kurumlar gösterilebilir (Stern, 2000: 14). Burada, uluslararası toplumu uluslararası sistemden ayıran ilk önemli nokta devletlerin ortak çıkar farkındalığıdır. İkincisi ise devletlerin birbirlerine ortak çıkar, değer, norm, kural ve uygulamalarla bağlı olduğunun bilincinde olması nihayetinde tüm bu kurumların varlığının uluslararası düzeni sağladığının ve bunun sürdürülmesi gerektiğinin bilinmesidir.

Özetle uluslararası toplum = toplumca üyeliği tanınmış devletler + ortak çıkarlar + normlar. Burada uluslararası toplum söz konusu olduğunda dikkat çekilmesi gereken nokta, devletlerin karşılıklı birbirini tanımalarının yeterli olmamasıdır. Bunun yanında devletlerin ticaret, seyahat özgürlüğü ya da en basit ifadeyle istikrar gibi alanlarda minimum ortak çıkarlara sahip olması gerekmektedir. Ortak çıkardan hareketle, tüm devletlerin kendi kendine yetebildiği bir ortamda bile bir diğerini tehdit etme araçlarının olmaması, uluslararası toplumun oluşmasına engel teşkil eder (Dunne, 2001: 71-77). Bull da uluslararası topluma işaret edebilmek için üç temel amacın gerektiği üzerinde durur: Tüm toplumlar;

- yıkıcı ve yaralayıcı şiddete karşı belirli ölçüde güvende olmayı hedefler,
- verilen sözlerin tutulmasını ve yapılan anlaşmaların yerine getirilmesini sağlamayı hedefler,
- sahip olunanların değiştirilmemesi, belirli ölçüde sabit tutulması, sınırsız ve yoğun saldırılara maruz kalmamasını sağlamayı hedefler (Bull, 2002: 4).

Bu amaçlara ve uluslararası düzenin tesisine, şiddetin sınırlandırılması, anlaşmaların istikrarının korunması, kamu ve özel mülkiyetin korunması kuralları yoluyla ulaşılabilir. Bu kurallar yasa düzeyinde, teamül ve etik düzeyinde ya da oyunun kuralları olarak uygulama prosedürleri şeklinde olabilir (Bull, 2002: 52).

Yukarıda sıralanan amaçlara Bull'un üç tür ilkeden hareketle ulaştığı görülmektedir. Bunlardan ilki uluslararası toplumun belirleyici ilkesi ve normatif kurucu unsuru olan egemenliktir. İkincisi bir arada var olma ilkesinin getirdiği gerekliliklerdir (şiddetin sınırlandırılması, mülkiyet haklarının tesisi, anlaşmalara bağlılık gibi). Bu düzeyde diplomasi, uluslararası hukuk ve güç dengesi önemli bir role sahiptir. Üçüncü ilke ise siyaset, toplum, strateji ve ekonomi gibi çeşitli alanlarda işbirliği için uluslararası toplumun sürdürülmesine yönelik uygun davranışlardır. Bu bakış açısı rasyonel, sözleşmeye dayalı (contractual) ve ilke

temelli bir uluslararası toplum konsepti ortaya koymaktadır (Czaputowicz, 2003: 20)

Bu hususta belirtilmesi gereken bir diğer nokta Manning, Wight ve Bull gibi İngiliz Okulu düşünürleri için uluslararası toplumun, devlet uygulamalarına ontolojik olarak öncül olmadığıdır. Yani, devletlerin eylemleri ortak kurumlara bilinçli katılımlarıyla anlam kazanır. Bu manada uluslararası toplum sosyal bir inşadır (Dunne, 1995: 384). Dolayısıyla İngiliz Okulundaki temel analiz birimi “devletler topluluğu”dur. Ontolojik olarak İngiliz Okulu, bu toplumu oluşturan devletlere odaklanır ve tarihsel yöntemleri yapılandırmacı bir yaklaşımla kullanır (Buzan, 2004: 7). Uluslararası toplum oluşuktan sonra bu toplumun korunması ve sürdürülmesi en temel amaçlardan biri haline gelir. Ayrıca devletlerin egemenlik ve bağımsızlıklarının korunması uluslararası toplumun bir diğer amacıdır. Tamamen savaşın ortadan kaldırılması anlamından ziyade topluma üye devletlerarası ilişkilerin barış içinde gerçekleştirilmesinin normalleşmesi de uluslararası toplumun Bull tarafından tanımlanan temel amaçları arasında sayılmaktadır (Bull, 2002: 16-17). Bu bakış açısına göre diğer tüm önlemler devletlerarası uyumu sağlamada başarısız olduğunda savaşın topluma uyum göstermeyen birimleri disipline edici bir etkisi olduğu kabul edilir. Dolayısıyla uluslararası düzen açısından ise savaş kuralların uygulanmasını sağlar (Bull, 2002: 187-188).

İngiliz Okulu uluslararası toplumu ikincil siyasi yapılar olarak görür (Buzan, 2004: 166), yani bireyler devletler adına hareket eder ve bu nedenle uluslararası toplumun analiz edilmesinde devlet ve birey düzeyi de dâhil edilir. Temelde uluslararası toplum anlayışının tarihsel, sosyal ve siyasi inşası 17. yüzyıl düşünürlerinden Hugo Grotius’a dayanmaktadır. Grotius’un doğal hukuk kavramından hareketle uluslararası toplum bakış açısına ulaşılır. Grotius’a göre doğal hukuk, devletlerarası ilişkileri düzenleyen kuralların kaynağıdır, uluslararası toplum evrenseldir, devletlerin yanı sıra bireyler ve devlet dışı grupları da içerir, aynı çıkara yönelme anlamında solidarist kuralların uygulanmasını dayatır ve adaleti tesis eder (Bull, 1990: 78-91). Bu doğrultuda uluslararası toplum, uluslararası düzen ve güvenliği tesis etmek ve korumak için bir araç olarak değerlendirilmektedir. Düzenin sağlanması birbirleriyle ilişkili üç faktörün bir sonucu olarak gerçekleşir: Karşılıklı olarak egemenliğin tanınması gibi kurallar, bu kuralları destekleyen kurumlar ve mevcut sistemin sürdürülmesindeki ortak

çıkar. Uluslararası toplumun üyeleri aralarındaki ilişkileri birincil kurumlar yoluyla (güç dengesi, uluslararası hukuk, diplomasi, savaş ve büyük güçlerin etkisi) düzenler (Bull, 2002: 101). Birincil kurumlar uluslararası toplumun üyeleri tarafından tanınan ve kalıcı olan ortak uygulamalardır. Bu kurumlar norm, kurallar ve ilkelerde somutlaşır. Uygulamaların birincil kurum olarak değerlendirilebilmesi için oyunun kuralları ve oyuncularını açısından kurucu bir role sahip olması gerekir. Kalıcı olmalarına rağmen birincil kurumlar ebedi ya da sabit kalmazlar, tarihsel olarak yükselip, evrilip ortadan kalkabilir (Buzan, 2004: 181). Serbest uluslararası piyasa gibi bazı uygulamalar kurumsallaşıp kurucu unsurlardan biri haline gelirken, kolonyalizm gibi bazı kurumlar da ortadan kalkabilmektedir. İngiliz Okulu düşünürleri tarafından kabul edilen birincil kurumlar aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1.1. İngiliz Okulu yazarlarının birincil (öncül-temel) kurumları

Wight	Bull	Mayall	Holsti	James	Jackson	Buzan
Dinsel alanlar ve törenler Hanedanlık ilkeleri Ticaret Diplomasi İttifaklar Garantiler Savaş Tarafsızlık Arabuluculuk Güç Dengesi	Diplomasi Savaş Güç Dengesi Büyük Güçler Yönetimi	Diplomasi Güç Dengesi Uluslararası Hukuk	Ticaret Diplomasi Savaş Uluslararası Hukuk Devlet Egemenlik Ülkesellik	Diplomasi Uluslararası Hukuk Egemenlik Siyasi Sınırlar	Diplomasi Savaş Uluslararası Hukuk Egemenlik Kolonyalizm	Piyasa Diplomasi Büyük Güçler Yönetimi Egemenlik Toprak bütünlüğü Eşitlik Milliyetçilik Çevresel Yönetim
Uluslararası Hukuk Egemenlik	Uluslararası Hukuk Devlet	Egemenlik Toprak Bütünlüğü Müdahale Etmeme Self determinasyon Ayrımcılık Yapmama İnsan Hakları	Kolonyalizm			

Kaynak: Buzan, Barry (2004). From International to World Society English School Theory and the Social Structure of Globalisation. Cambridge University Press, 74

İngiliz Okulu, uluslararası toplum bakış açısından devletlerin birbirlerine fikirler ve ortak anlamlar yoluyla bağlı olduğu görüşüne dayanarak ontolojisini ortaya koyar. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, normlar ve anlayışların devlet davranışlarını doğrudan etkilemesinden ziyade bu normlar ve anlayışların

güç siyaseti oyununu, karakterini, aktörlerini, gücün nasıl kullanıldığını ve politikaların aktörler tarafından nasıl meşrulaştırıldığını gösterdiğiidir. Kısaca inşacı ontoloji bakış açısıyla İngiliz Okulu, devletlerin eylemlerini üretmesi ve bu eylemlerin uluslararası toplum tarafından yinelenmesine vurgu yapar (Dunne, 1995: 382). İngiliz Okuluna göre normatif kurallar herhangi bir karmaşık sosyal aktivitenin etkili ve düzenli bir şekilde icrası için gereklidir. Bu gibi kurallar, kabul gören davranışlar hakkında anlayış birikimi sağlayarak bir sosyal gruplandırma oluşturur. Aynı şekilde bu kurallar aktörlere normalde neyin yapılacağı ve neyin yapılmayacağı ve yapılaş şeklinin ne olacağı hususunda yeterli güveni verir. Kısacası normatif kurallar davranışsal bir çerçeve çizer (Wilson, 2009: 171).

Her ne kadar maddi faktörler İngiliz Okulu analizlerine dâhil edilse de asıl vurgu ideolojik ve sosyal faktörlerin anlaşılmasında yatar. Bu da İngiliz Okulunu hermenötik nedensellik anlayışını benimsemeye iter. Sistemlerin ve toplumların tarihsel evrimlerinin analizi İngiliz Okulunu tarihsel ve ampirik bulgular doğrultusunda koşulları ortaya çıkaran teoriler üretmeye yönlendirir. Uluslararası İlişkilerin tarihsel boyutu İngiliz Okulu analizlerinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bunun yanında, İngiliz Okulu analitik ve normatif tarih anlayışının karışımı olan karşılaştırmalı tarih çalışmalarına olanak tanır. Devlet sistemlerinin karşılaştırmalı tarih yoluyla çalışılması İngiliz Okulunun daha analitik bir yaklaşım sergilemesini sağlar (Keene, 2008: 381-393). Nedensellik, İngiliz Okulunda analizin temelini oluşturmaktan ziyade tarihsel analizin bir parçası olarak ele alınır (Linklater ve Suganami, 2006: 7-8).

İngiliz Okulu için uluslararası ilişkilerdeki en önemli sorular ampirik doğrulamaya uygun değildir. Devlet, uluslararası toplum, diplomasi ve bunun gibi veriler ampirik manada gözlemlenememelerine rağmen bilinebilirdir. İngiliz Okulu sosyal dünyada değerden bağımsız bir araştırma yapmak mümkün değildir görüşünü benimser. Buradan hareketle, uluslararası ilişkileri anlarken pozitivizm yerine karar vermedeki durumsallığın, aynı olaya farklı aktörler tarafından birbirine benzemeyen anlamlar yüklenmesinin ve siyasi uygulamaları şekillendiren kültürel değerlerin anlaşılması yöntemine başvurur (Dunne, 1998: 187). Hollis ve Smith'in terminolojisiyle, pozitivist yöntemle devletlerin etkileşimlerine dışarıdan bir bakış açısı yerine, İngiliz Okulu uluslararası toplumu anlamak için içeriden, yani düşünce dünyasına penetre edebilecek bir yöntem

kullanır (Bebbington, 1979: 92). Buradan hareketle, uluslararası toplum kendini oluşturan birimler, özellikle de baskın birimler tarafından inşa edildiğinden nihayetinde bu birimlerin domestik karakterlerini yansıtır. Bu bağlamda İngiliz Okulu Alexander Wendt'in anarşiye yüklediği anlamı uluslararası topluma yükler (Buzan, 2001: 487). Bu doğrultuda aktörlerin devlet sistemindeki yapılara yönelik anlayışları maddi değil öznelerarasıdır (Wendt, 1994: 385).

İnşacı yaklaşım bu noktada İngiliz Okulundaki devlet anlayışına, devletlerin dünyayı algılamaları, o dünyadaki rollerini ve sistemdeki çıkarlarını belirleyen sosyal ilişki ağlarına içkin oldukları görüşü açısından katkıda bulunur (Finnemore, 1996: 10). Aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını şekillendiren düşünsel yapılar aynı zamanda bu aktörler tarafından inşa edilir. Her ne kadar aktörler düşünsel ve maddi yapılarca oluşturulup sınırlandırılrsa da yapılar bu aktörlerin bilinçli uygulamaları olmadan var olamaz (Reus Smit, 2001: 218). Bu noktada devletlerin kimlik ve çıkarları, insan doğası veya iç siyaset tarafından dışsal olarak verili olmaktan ziyade sosyal yapıların önemli birer parçalarıdır (Wendt, 1994: 191). Bu sebeple İngiliz Okulu, anlamaya yönelik sosyolojik yöntemleri kullanır. Ele alınan meselelerinin bağlamlarının anlaşılması, meselenin sosyo tarihsel bağlamının anlaşılmasıyla mümkün olur.

Bu çerçevede darbelerin gerçekleştiği sosyo tarihsel bağlam, İngiliz Okulu anlamında ele alınan dönemin uluslararası toplum analizinde birincil kurumların anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Bu amaçla tezin ele aldığı dönem olan II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası toplumun “Büyük Gücü” olan ABD’nin rolünün ortaya çıkarılması için İngiliz Okulunda “Büyük Güçlere” yüklenen anlam ve misyon bir sonraki başlıkta tartışılacaktır. Böylelikle söz konusu darbelerin gerçekleşmesinde uluslararası toplumun öne çıkan “Büyük Gücü” ABD’nin ve ABD’nin kurmuş olduğu uluslararası toplumun kodlarının ve normlarının “dış” etkenler olarak ne anlama geldiği açığa kavuşacaktır.

1.1.2. Uluslararası Toplumda “Büyük Güçler”

İngiliz Okulunda kurallar ve kurumların uluslararası toplum oluşturmada önemi düşünüldüğünde, bu kurallar ve kurumlar olmadan uluslararası toplumdan bahsedilemeyeceği bilinmektedir. Merkezî olmayan bir sistemde kuralları koyan ve onları dayatan büyük güçlerdir (Dunne, 2005a: 69). Bu açıdan, incelenen dönemin şekillenmesini ve o döneme ait kurumların anlaşılmasını sağlamak için genel olarak İngiliz Okulunda büyük güçlerin rolünün ve özel olarak ABD’nin

rolünün ortaya konulması amaçlanmaktadır. Özellikle Hedley Bull'un İngiliz Okulu yaklaşımında önemli yer tutan büyük güçlerin rolünün anlaşılması, uluslararası toplumun çalışmada ele alınan 1973 Şili ve 1976 Arjantin Darbelerinin oluşumunda ne ölçüde etkili olduğunun değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda ilk olarak İngiliz Okulundaki büyük güçlere yüklenen anlam ortaya konulacak daha sonra tarihsel bağlamda uluslararası toplumun oluşumundaki büyük güçlerin etkisi irdelenecektir. Son olarak ise özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin uluslararası toplumdaki büyük güç olma sürecinden bahsedilecektir.

Büyük güçler ve güç dengesi Bull'un uluslararası toplum anlayışında merkezî öneme sahip kurumlardır. Bu bağlamda Bull büyük güçleri, devletlerarasındaki eşitsizliğin doğasından kaynaklı olarak diğerlerinden daha fazla özel hak ve görevlere sahip olan devletler olarak tanımlar. Uluslararası düzenin sürdürülmesi büyük güçlerin yönetimine bağlıdır (Bull, 2002: 200-205). Bu açıdan düşünüldüğünde uluslararası toplumun oluşumunda ortaya çıkan kuralların şekillenmesindeki etki toplumun üyeleri arasında eşitsiz dağıldığından, kuralların bu kuralları etkileyen devletlere hizmet etmesi doğaldır (Bull, 2002: 53). Diğer bir ifadeyle büyük güç, sadece askerî güç olarak diğer devletlerden üstün olan değil aynı zamanda kendisine özel hak ve görevler atfeden ve diğerleri tarafından da bu durumun onaylandığı devlettir. Güç dengesinin sağlanmasının yanında büyük güçler, etki alanlarının olduğu bölgelerde düzenin sürdürülmesine yönelik dayatmalarda bulunarak uluslararası düzene katkıda bulunur (Bull, 1980: 437-438).

Büyük güçlerin bir diğer katkısı ise kendi aralarındaki ilişkinin yönetilmesidir. Bu ilişkinin yönetilmesi uluslararası toplumda kabul görmüş uluslararası düzene ilişkindir ve bu durum diğer devletlerin büyük güçlerin sahip olduğu özel hak ve görevleri kabul etmesinin temelini oluşturur (Bull, 2002: 201). Bir diğer norm olan güç dengesi ise diğer kurumların işlemesine olanak sağladığı için İngiliz Okulu bakış açısından gerekli görülmektedir. Uluslararası düzenin uluslararası hukuk ve diplomasi gibi kurumları bu noktada ikincil öneme sahiptir (Alderson ve Hurrell, 2000: 3-19).

Belirtildiği üzere birincil önemdeki büyük güç olma durumu özellikle sistem çapındaki ilişkileri devreye sokmak için etkili bir araçtır. Bunun yanında ortak çıkarların, amaçların, kurumların ve ilkelerin tanımlanmasında ve

kabullenilmesinde büyük güçler rol oynar (Latham, 1994: 155). Büyük güçlerin bir diğer özelliği kendilerine has ayrıcalıkları diğerlerine uzun süre dayatabilmeleridir. Uluslararası sistemdeki belirli bir düzen arzusu öylesine kuvvetli ve geçerlidir ki düzenin bozulmasındansa mevcut büyük güçlerin değerlerinin baskın olmasının kabulüne yönelik bir eğilim oluşur. Bu nedenle zaman zaman büyük güçler kendi özel çıkarlarına hizmet eden politikaları diğerlerine kabul ettirmekten geri durmaz (Bull, 1980: 439). Dolayısıyla uluslararası toplumun kurallarının büyük güçlerin ve bu büyük güçlere yatırım yapanların lehine olduğu ve bu kuralların diğerleri için de önemli olduğu inkâr edilemez (Miller, 1990:72). Öte yandan büyük güçler uluslararası düzeni sağlarken diğer devletlere adaletsizlik etme pahasına bunu yaparlar. Büyük güçlerin uluslararası ilişkileri düzenlemek için etkin oldukları bölgelerde güçlerini kullanarak, etki alanlarını oluşturarak ve politikalarını diğer devletlerle olan ilişkilerinde koordine ederek attıkları adımlar mevcut güç dağılımının sürdürülmesine katkı sağlar (Bull, 2002: 89-220).

Watson bu noktaya, “bir devletler toplumundaki baskın kültür, üyelerini bir arada tutan tepki ve baskıları şekillendirir” diyerek baskın kültür açısından yaklaşmıştır (Watson, 1992: 122). Bu bir anlamda birimlerin ortak bir kültürü paylaşmasından ziyade bir noktada artık etkileşimlerin sürekliliği ve yoğunluğunun birimler arasında belirli bir uzlaşma ve onaylamanın gelişmesini dayatmasıdır. Yönetici elitler ekonomik ve stratejik karşılıklı bağımlılığın önemi ve daimiliğinin farkına vararak istenmeyen çatışmalardan uzak durulmasını ve beklenen değişimlerin sağlanmasına yönelik süreçleri başlatırlar. Bu tarz girişimlerin başarısız olması büyük sıkıntılara ve daha da önemlisi sisteme ayak uydurmayanların büyük kayıplara uğramasına kaçınılmaz olarak yol açacaktır (Buzan, 1993: 334). Bu sebeple uluslararası toplumun üyeleri düzenin sağlanması zorunluğunu kabul ederek aslında yasal eşitliğin olduğu bir sistemde büyük güçlere bazı ayrıcalıkların verilmesini kabul eder (Dunne, 2001a: 307, Linklater ve Suganami, 2006: 239). Nihayetinde şiddetin kontrol edilmesinde başvurulacak belirli sınırlamalar, anlaşmaların bağlayıcılığının sürdürülmesi veya uygulanması gereken mülkiyet hakları gibi konularda büyük güçlerin izleri olacaktır (Bull, 2002: 53).

Büyük güçlere atfedilen anlamın İngiliz Okulu açısından açıklanmasının ardından büyük güçlerin tarihsel olarak ortaya çıkışının anlaşılması

gerekmektedir. Tarihsel bağlamda, 16. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına kadar geçen sürede Avrupalı devletlerin diğer devletlerle olan karşılaşmalarında devletlerin bir uluslararası sisteme dâhil oldukları görülürken elçi değişimi olması, ticari, askerî ve ittifak gibi alanlarda anlaşma yapılması tek bir uluslararası topluma ait oldukları anlamına gelmemektedir. Tek başına etkileşimin varlığı uluslararası bir topluma işaret etmez çünkü uluslararası toplumun oluşması için devletlerin bu etkileşimlerin nasıl sürdürüleceği konusunda ve kurumların varlığının sürdürülebilmesi noktasında bir anlayışa ve çabaya ihtiyaç vardır (Bull, 2002: 14).

Bull'a göre Vestfalya (1648) ile başlayıp Viyana Kongresine (1815) kadar geçen zamanda Avrupa güçleri ortak diplomatik kültür ve uluslararası hukuka dayanan bir uluslararası sistem sonra da bir uluslararası toplum inşa etmişlerdir. Avrupa uluslararası toplumu ilk olarak Avrupa devletleri ve aynı kültürü benimseyen sömürgeleri arasında şekillenmiştir (O'Hagan, 2005: 115). Bull'un uluslararası sistemin oluşmasındaki evreler kronolojisi şu şekildedir:

1. Evre: 15. yüzyıldaki coğrafi keşiflerden başlayarak 19. yüzyılda Afrika'nın paylaşılmasına kadar geçen sürede Avrupalı devletlerin dünyanın geri kalanını domine etmesi.

2. Evre: Amerikan Devrimi ile başlayan ve Afrika ve Asya sömürge karşıtı hareketlere kadar geçen sürede kontrol edilen bölgelerdekilerin uluslararası toplumun birer üyeleri olarak yerlerini alması (Bull, 2002: 21).

Nitekim 19. yüzyılda somutlaşan Avrupa Büyük Güçler Uyumunu ikili bir meşruiyete dayanmaktadır. İlki büyük güçler arasındaki (yatay eksen) meşruiyet, ikincisi bu güçler ile dünyanın geri kalanındaki devletler arasındaki (dikey eksen) meşruiyettir (Clark, 2009: 472). Bu açıdan düşünüldüğünde insanlık tarihi boyunca 19. yüzyıldan önce tüm dünyayı bir bütün olarak saran bir siyasi sistem yoktur. 19. yüzyılın sonlarından itibaren gerçek anlamda küresel olarak etkili bir siyasi sistem ortaya çıkmıştır. Vestfalya sonrası dönüm noktası olarak 1815 Viyana Kongresi ilk olarak büyük güçlere uluslararası düzenin sürdürülmesi sorumluluğunu yüklemesi sebebiyle uluslararası toplumun ortaya çıkışı açısından önemlidir. 19. yüzyılın özellikle 1815 Viyana Kongresinin uluslararası toplum oluşmasındaki önemi burada yatmaktadır. Nitekim Viyana düzeni sonrası Avrupalı güçler arası dengenin korunması, sorunların diplomatik yollarla çözülmesinin amaçlanması, savaşların ve güç kullanımının sınırlanması o

dönemde oluşmakta olan uluslararası toplumun göstergelerindendir³ (Bull, 2002: 19, Dunne, 2001a: 226).

Napolyon Savaşları sonrası 19. yüzyıl Avrupa büyük güçleri, 17. ve 18. yüzyılda ihtiyaç duymadıkları meşruiyet arayışına girmişlerdir. Bu arayış uluslararası etkileşimin karmaşıklaşması ve etki altında olan coğrafi alanın genişlemesinin sonucu olarak ortaya çıkmış ve bu meşru büyük güç olma durumu diğer devletlerin iş birliği ve kabulüne dayanmaya başlamıştır (Simpson, 2004: 68). Sistem çapında bir konsensüs üzerine kurulu olan Viyana Kongresi, Avrupa uluslararası ilişkilerinde bir başka değişikliğin başlangıcını işaret etmiştir. Devletler bu yeni durumda Avrupa'nın her ülkenin düzeni ve güvenliğini sağlayacak ilkelere dayandırılması konusunda anlaşmışlardır. Fransa ile barış gibi belirli noktadaki farklılıklarına rağmen büyük güçler çatışmaları sınırlayacak, savaşları önleyecek ve üzerinde mutabık kalınan kurallar, normlar ve diplomatik uygulamalar temel alınarak aralarındaki ilişkileri düzenleyecek bir uluslararası toplum oluşturmuştur. “Avrupa Uyumı” adı verilen bu yeni sistem, İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya ve Rusya tarafından kurulmuştur (Murhpy ve ark., 2000: 48–142). 19. yüzyılın sonunda artık neredeyse tüm uluslararası sistem ya Avrupa görüntüsünde Amerika kıtası ve Avusturalya'da olduğu gibi yaratılmış ya da Avrupa'yı yakalamada kararlı devletlerden (Japonya, Rusya ve Çin gibi) oluşturulmuştur. Avrupa'nın bu başarısı sadece devletler arası etkileşimin ve dolayısıyla yoğunluğun ve karşılıklı bağımlılığın seviyesini artırmakla kalmamış aynı zamanda Avrupalı norm, değer ve kurumların tüm sistemde hüküm sürmesine yol açmıştır (Buzan, 2004: 222).

I. Dünya Savaşı'yla birlikte ise Avrupalı devletler dünya çapındaki sistemin kontrolünü kaybetmiş ve yeni bir uluslararası toplum ortaya çıkmıştır. Bu süreç birden bire olmamış yarım yüzyıl gibi bir sürede kademeli olarak gerçekleşmiştir. İlk olarak I. Dünya Savaşının sonucunda Avrupa devletler topluluğu yıkılmış, II. Dünya Savaşıyla sonuçlanan Milletler Cemiyeti ve Versay Anlaşması çökmüş ve sonrasında yeni bir uluslararası toplum kurulmuştur. Nihayetinde ve bu süreçlerle bağlantılı olarak dekolonizasyon Avrupa'nın düzen

³ Viyana Düzeninin önemi için diğer çalışmalar: Webster, C. K. (1815). *The Congress of Vienna*, Nicolson, H. (2000). *The Congress of Vienna: A study in Allied Unity, 1812-1822*, Elrod, R. B. (1976). *The Concert Of Europe: A Fresh Look At An International System*, Jervis, R. (1985). *From Balance To Concert: A Study Of International Security Cooperation*, Meadwell, H. (2001). *The Long Nineteenth Century in Europe*, Joll, J. (1982). *The Ideal and the Real: Changing Concepts of the International System, 1815-1982*.

kurucu aktör rolünü kaybetmesinin son safhası olmuştur (Watson, 1992: 278). Bu yeni ortaya çıkan toplum hem Avrupa'dan miras aldığı normları barındırmış hem de kendi normlarını üretmiştir. I. Dünya Savaşı ABD'yi güç dengesinin sağlayıcısına dönüştürmüş, II. Dünya Savaşı ise güç dengesinin iki asli unsurundan biri haline getirmiştir (Wight, 1966a: 174).

19. yüzyıl Avrupa merkezli dönemle kıyaslandığında II. Dünya Savaşı sonrası dönem, liberal uygulamalar temelli uluslararası kurumlar ağıyla örülü ve uluslararası hayatın birçok alanında etkin olan ABD liderliğinde bir dönemdir. “Özgür dünya” olarak adlandırılan o ya da bu şekilde bu toplumun üyelerini bir arada tutan küresel politik-stratejik sistemin merkezinde ABD bulunmaktadır (Latham, 1994: 217). ABD, liberal ekonomik düzene ve birçok hükümetin dâhil edilebildiği kurumsallaşmış iş birliğine dayalı düzen vizyonu ile savaş ile sarsılmış toplumları ve ekonomileri kendi liderliğini ve değerlerini kabul ettirecek şekilde etkilemeye başlamıştır. Bu durumun bir işareti olarak bir başka ülkenin üstlenemeyeceği uluslararası para sisteminin garantörü olma rolü komünist olmayan dünyada (ABD merkezli uluslararası toplumda) genel olarak kabul görmüştür. ABD'nin Pasifik ile olan ilişkileri bir kenara konursa Avrupa'yla olan ilişkileri izolasyon ile kurtarıcı müdahalecilik arasında değişmiş, Latin Amerika'da ise dominasyon olarak adlandırılmasa bile tartışmasız bir üstünlük çerçevesinde gerçekleşmiştir. ABD'nin gücü özellikle 1945 sonrası gelen yirmi yılda karşı konulamaz noktaya ulaşmıştır. Eğer bu dönem için genel güç dengesine bir tehditten bahsedilecekse ABD dışında buna gücü yetebilecek başka bir güç çıkmamıştır. Kendi değerlerine olan güveni ve zaferin getirdiği coşkuyla ABD, bazen tek taraflı bazen de hâkimiyetinde olan Birleşmiş Milletler (BM) ve benzeri örgütler aracılığıyla kendi vizyonunu uluslararası düzene kabul ettirmiştir (Bull, 1980: 439).

1945 sonrası dönemde artık birbirine denk dört veya beş Avrupalı devlet ve onlara ek olarak ABD ve Japonya'nın temel aktörler olduğu bir sistem yoktur. Bu dönemde iki büyük gücün (ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği - SSCB-) asıl aktörler olduğu (kendi liderliklerinde uluslararası toplumlarını yarattıkları) ve diğerlerinin yardımcı aktörler olduğu bir sistem söz konusudur. Daha detaylı bakıldığında iki büyük gücün tepede olduğu, altlarında Japonya, Fransa, Batı Almanya, Çin ve Britanya'nın bulunduğu ve onların altında Üçüncü Dünya ve diğer küçük devletlerin olduğu bir sıralamadan bahsedilebilir (Miller,

1990: 80). II. Dünya Savaşı sonrası büyük güç olan ABD'nin küresel çaptaki liberal ekonomik sisteme dayalı politik ve güvenlik düzenini koruyarak yatırım, ticaret ve parasal kazanımlar elde etmesi bu dönemin liberal doğasının anlaşılması için önemlidir (Latham, 1994: 297). Bu anlamda liberal uluslararasılık Amerikan uluslararasılığı olarak ortaya çıkmıştır denilebilir (Dunne ve Mcdonald, 2013: 12).

Dolayısıyla 1945 sonrası dönemde belirginleşen uluslararası toplumda liderlik liberal ilişkilerin tesisî ve sürdürülmesini gerektirmiştir. Ulusal çıkarı liberal ilişkilere bağlı olan büyük güç, liberal ilkelerin savunulması adına diğer devletlerin ve toplumların işlerine askerî olarak müdahale edebilir konuma gelmiştir (Latham, 1994: 133). Bu doğrultuda Batı ve özellikle ABD'nin diğer devletler ve toplumların içsel davranışlarını da etkilemeyi hedeflediği kabul edilmektedir (Watson, 2002: 1). Bu içsel davranışların oturması gereken temel normlar liberal ekonomik politikalar ve antikomünizmdir. Bu noktadan sonra kurulan uluslararası toplumun kodlarının ortaya çıkarılması, çalışmada ele alınan darbelerin gerçekleştiği 1973-1976 döneminin içinde bulunduğu uluslararası toplumun anlaşılmasına ve dolayısıyla ABD öncülüğündeki uluslararası toplumun 1973 ve 1976 darbelerindeki rolünün aydınlatılmasına yardımcı olacaktır.

1.1.3. ABD Liderliğindeki Uluslararası Toplumun Kodları

ABD tarafından kurulan uluslararası toplumu açıklamak için “liberal uluslararası sistem” kavramını anlamak gerekmektedir. Bu noktada liberal uluslararası sistem kavramsal olarak İngiliz Okulu bağlamında II. Dünya Savaşı sonrasında ABD liderliğinde kurulan “uluslararası toplum” kavramına karşılık gelmektedir. Bu toplumun anlaşılmasında liberal vurgusunun kullanılması aslında İngiliz Okulunda çoğunlukla gizlenmiş olan ekonomik yönün ortaya çıkarılmasına yöneliktir. Bir başka açıdan ise ABD liderliğinde kurulan uluslararası toplumun inşa edildiği temeller olarak liberal kodların anlaşılması, antikomünizm normu çerçevesinde gerçekleşen politikaların nedenselliğini ortaya koyacaktır.

İngiliz Okulu'nun önde gelen düşünürlerinden Martin Wight bile uluslararası sistem, uluslararası toplum ve dünya toplumu gibi sırasıyla Hobbescu, Grotiuscu ve Kantçı ayırımlara giderken ekonominin etkisini göz ardı etmiştir. Kurumlara ve mülkiyet haklarına çok fazla önem atfedilmesine rağmen ekonomi veya ekonomi politikaları doğrudan “oyunun kuralları” içerisinde açıkça gösterilmemektedir (Little, 2000: 414). Her şeyden önce uluslararası ilişkilerin

tarihî mirası, 20. yüzyılda gerçekleşen dünya savaşlarının politik ekonomik olarak hangi formların endüstri toplumunu şekillendireceği çatışması kaynaklıdır. Tüm bu savaşlarda liberalizm galip gelmiştir. Bu sebeptendir ki liberal çekirdek tarafından üretilen devletlerarası ilişkilerin belirgin karakterine yakından bakmak mantıksız olmayacaktır (Buzan, 2004: 227). Nitekim Bull, yöntemsel olarak kurumların seçilmesinde tek kriterin uluslararası düzenin sürdürülmesinde etkili olma olduğu üzerinde durmuştur (Holsti, 2009: 137). Buradan hareketle II. Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası toplumun en önemli kurumu olarak liberal ekonomi ve büyük güç olarak ABD'nin kabulü, uluslararası toplum okumasında İngiliz Okulunun liberal kodlarının ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır.

İngiliz Okulu düşünürlerinden Buzan, uluslararası ekonomik sistemlerin de İngiliz Okulu çalışmalarına dâhil edilmesinin gerektiğini açıkça savunan nadir düşünürlerdendir (Buzan, 2004). Bull'a göre ekonomik ve ticari boyutların Batı uluslararası toplumunun diğer bölgelere yayılmasındaki etkisi dikkate alınmalıdır. Bu anlamda diğer bölgeler Avrupalı olmayan devletleri kapsamaktadır. Dolayısıyla altı çizilmesi gereken durum Avrupalı olmayan devletlerin karşılıklı ilişkiler yoluyla kimi zaman eşitlik kimi zaman da sömürgeleriyle olan ilişkilerinde görüldüğü gibi eşit olmayan şekilde bu topluma dâhil edilmesidir. Doğrudan ekonomik alandan bahsetmemekle birlikte Bull, uluslararası toplumun temel amaçları arasında mülkiyet haklarından bahsederek bu toplumun oluşumundaki ekonomik kodlara gönderme yapmaktadır (Bull, 2002: 5).

İngiliz Okulunda ekonominin önemini ortaya çıkarmak için uluslararası topluma bakışlarında “Çoğulcu (Plüralist)” ve “Dayanımcı (Solidarist)” ayrımına değinmek gerekmektedir. Plüralistler devletlerin egemenliklerinin önemine vurgu yapar ve uluslararası hukukun pozitif hukuk olduğunu yani sadece devletler tarafından yapıldığını savunur. Plüralist düşünce politik ve kültürel farklılıkların ve insanlık tarihinin mirası olarak özgünlüklerin korunması ve sürdürülmesini savunur (Buzan, 2004: 46-47). Bunun aksine solidaristler kozmopolitan değerlere vurgu yapar ve insanlığın bir olduğunu, diplomasiğin görevinin bu örtülü ve doğasında olan dayanışmanın gerçeğe dönüştürülmesine hizmet etmesi gerektiğini savunur (Mayall, 2013: 14). Solidaristler bu noktada daha yayılmacı ve müdahaleci bir uluslararası düzen anlayışına destek veren ortak moral normların ortaya çıkma olasılığına odaklanır (Buzan, 2004: 47). Bu açıdan solidarizmin ortak çıkarlar arayışındaki en açık örneği, ekonomik sektörün nasıl

düzenleneceğine yönelik liberal anlayışta yatmaktadır. Ortak çıkarlara ulaşmak için liberal uluslararası ekonomi, ticaret, mülkiyet hakları, yasal süreçler, yatırım, bankacılık, kurumsal hukuk gibi bir dizi kurallar silsilesi etrafında şekillendirilmelidir. Bu aşamada devletler sınırlarını açmak ve davranışlarını belirli ve sistematik şekilde koordine etmek zorundadır. Bir başka deyişle solidarist bakış açısından devletler, iç yapılarını birçok açıdan bu sisteme uyumlaştırmaya razı olmak durumundadır.

Tarihsel süreç açısından bu durum ele alındığında 16. yüzyılda kapitalizmin ortaya çıkışının dünya düzeninde temel değişikliklere neden olduğu görülmektedir. Böylelikle devletler ve toplumlar arasında ilk kez gerçek anlamda küresel bağlantı kurulmuş, bu bağlantı dünyanın uzak köşelerine nüfuz edilmesine ve böylelikle siyasi yönetimin dinamiklerinde ve doğasında geniş çaplı değişiklikler olmasına yol açmıştır (Held, 1995: 62). Uluslararası ekonominin büyümesi ile birlikte gemilerin güvenli bir şekilde seyahat edebilmesi, kargoların teslim edilebilmesi, kontratlara sadık kalınması, borçların ödenmesi, mektupların adreslere ulaşması, paranın ülkelerarası transferinin yapılabilmesi ve yabancı devletlerde şirketlerin yatırım yapabilmesi için kuralların ortaya çıkması kaçınılmaz olmuştur. Bu amaca yönelik normların ve kuralların tesisî o kadar etkili olmuştur ki 19. yüzyıl düşünürleri, dünyanın koca bir ticaret cumhuriyetine dönüştüğüne ve devletlerin korumacı politikalarından uzaklaştığına işaret etmiştir (Miller, 1990: 71). Bu noktada denilebilir ki devletlerarası sistem iki temel süreç bağlamında gelişmiştir: İlki devletlerin egemenlik iddiası ve ikincisi liberal ekonomi mekanizmaları ile yeni ekonomik ilişkilerin küresel temelde yayılmasıdır. Devletler artık içeride toplumlarıyla, dışarıda devletler tarafından oluşturulan ve sürdürülen düzen ile karşı karşıyadır (Held, 1995: 97). Bu sürecin devamında liberal kodlar öncelikle uluslararası toplumu oluşturan kural ve normlardan biri haline gelecek ve sonrasında bu toplumun baskın norm ve kurallarından biri olacaktır. İngiliz Okulu anlamında bu kural ve normların kimin bu topluma üye olacağını, hangi davranışların uygun, hangilerinin uygun olmayacağını ve kurallardan sapma durumunda sonuçların ne olacağını belirlediği düşünüldüğünde liberal kodların II. Dünya Savaşı sonrası etkisi anlaşılmaktadır (Dunne, 2001: 89).

Öte yandan 19. yüzyıl Avrupa uyumu ulusal ve uluslararası boyutlarda belirgin kurum ve uygulamalara dayanmamasından ötürü II. Dünya Savaşı sonrası

liberal düzen ile karşılaştığında çok daha sınırlıdır. Bir başka ifadeyle bu dönemde düzen içinde gerçekleştirilen eylemler, konulan kurallar ve hedefler büyük güçlerin diplomatik ilişkileri ve dış politikalarıyla sınırlı olmuştur. Bu açıdan uluslararası liberal düzenin liberal alanlarla ilişkili ilke, uygulama ve kurumların belirli devletler için bir gruplaşma oluşturduğunda var olduğu söylenebilir. Bu gruplaşma bu düzene dâhil olan devletler ve toplumlar için temel bir iş birliği çerçevesi olarak hizmet eden sistem çapında siyasi ilişkiler yoluyla kurulmuş ve sürdürülmüştür (Latham, 1994: 62-156).

Post kolonyal döneme gelindiğinde ise İngiliz Okulu bu dönemi Batı temelli kurallar çerçevesinde uluslararası topluma çeşitli halkların dâhil edilmesi olarak değerlendirir. Daha açık ifade etmek gerekirse post kolonyal süreçler de uluslararası toplumun yayılmasında etkili olmuştur. İngiliz Okulu bakış açısına göre ilk olarak yayılan kurum finansal meselelerin organizasyonunun nasıl yapılacağına yönelik kurumlar olmuştur. Nitekim uluslararası toplum anlamında Avrupa'dan diğer devletlere ilk olarak finansal kapasite modeli (liberal kodlar) yayılma göstermiştir (Wilson, 2009: 189).

II. Dünya Savaşı ve o döneme kadar gelen süreçlerin anlaşılması uluslararası toplumun kurumlarında ortaya çıkan değişiklikler açısından önemlidir. Bu süreç, liberal ekonominin temeli olan piyasanın ABD merkezli uluslararası toplumun birincil kurumlarından biri haline gelmesini sağlamış, nükleer silah tehdidi altında savaşın meşruiyetini aşındırmış ve savaş egemenlik ilkesi kaynaklı nefsi müdafaa anlamında sınırlandırmıştır (Buzan, 2004: 226). Bir başka yönüyle savaş, yerel ölçekli payın kontrolü noktasında piyasayı desteklediği ölçüde geçer akçe konumundayken, piyasanın küreselleşmesi ile birlikte savaş, maliyetli, ticareti, üretimi ve finans piyasalarını alt üst edici bir noktaya gelmiştir. Dolayısıyla uluslararası toplumda artık devletleri oluşturan ve devletlerin oluşturduğu olgu savaş değil piyasadır (Buzan, 2005: 127). Ekonomik milliyetçilik ve merkantilist ticari politikaların II. Dünya Savaşı'na giden yolu hazırladığına duyulan inanç, açık ticaret sisteminin getirilmesi ve liberal ekonomik düzenin kurulmasında ABD'nin itici motivasyonu olmuştur. Bu amaçla ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, Bretton Woods altında şekillenen finansal kurumlar ve dış yardım, liberal uluslararası ajandanın temel unsurları haline gelmiştir (Kupchan ve Trubowitz, 2013: 122).

II. Dünya Savaşı sadece uluslararası liberal düzen için gerekli koşulları yaratmakla kalmamış, aynı zamanda ABD'ye liberal düzen kurucu rolü (uluslararası toplumun garantörü rolü) vermiştir (Latham, 1994: 299). ABD, bu süreçte uluslararası toplumun büyük gücü rolünü üstlenmesinden sonra uluslararası toplumun kural, kurum ve normlarını liberal prensipler temelinde şekillendirmiştir (Bull, 1980: 440, Dunne, 2001: 91, Ikenberry, 2013: 93). İlkesel olarak bakıldığında liberalizm, minimal devlet ve sosyal düzenin sürdürülmesiyle tutarlı olarak bireysel özgürlükler demektir. Uygulamada ise sivil toplumun güçlendirilmesi ve çok geniş çaplı amaçlar için insanlara örgütler kurabilme hakkı liberalizm için önemlidir. Tüm bunlar uluslararası alan açısından düşünüldüğünde ise devlet sınırlarının ticaret, seyahat, fikirler, sermaye, çok uluslu şirketler, çıkar grupları ve lobiler açısından geçirgen olması demektir. Uluslararası liberal toplumda bu sınır aşan uygulamalar için bir alan açılması gerekmekte ve bu durum da devletlerin iç düzenlemelerini mülkiyet haklarından sınır kontrollerine uzanacak şekilde uyumlaştırmak zorunda kalmasına neden olmaktadır (Buzan, 2004: 260).

İngiliz Okulu anlamında ABD tarafından uluslararası toplumdaki oyunun kuralları liberal ilkeler çerçevesinde ve dolayısıyla antikomünizm temelinde belirlenmiştir. Bu kurallar uluslararası ekonomik mübadele, ulusal piyasa ekonomileri, devletlerin liberal demokratik yönetimi, liberal haklar, self determinasyon ve devlet egemenliği alanlarında karşılığını bulmuştur (Latham, 1994: 9-10). Öte yandan ekonomik kodlar ve antikomünizm söz konusu olduğunda liberal demokratik yönetim gibi normlar devre dışı kalmıştır. Bir başka deyişle bu kural ve normların hangilerinin öne çıktığı tarihsel olarak değişim göstermiştir.

Uluslararası ekonomik sistemin, diğer herhangi bir sosyal sistemde olduğu gibi gelişmiş ülkeler lehine ve azgelişmiş ülkelerin aleyhine sistematik bir şekilde teftiş edilen, aynı zamanda bir iktidar sistemi ve tahakküm-bağımlılık sistemi olduğunu kabul etmek önemlidir. Bu sistem, çeşitli tarihsel dönemlerde (merkantilizm, liberalizm, yeni merkantilizm) hegemonik iktidar türü ve her birinin kullandığı egemenlik araçlarıyla evrimleşmiştir (Sunkel ve Girvan: 1973: 154). Ekonomi alanında ortak kazanım sağlama amacı ekonomik liberalizm prensibine dayanıyor gibi görünse de ana dayanak noktası kâr hesaplamalarına ve zayıf oyuncuların daha fazla zorlanmalarına dayanır (Buzan, 2004: 154). Özellikle

Üçüncü Dünya ülkelerinin Batı ekonomilerine ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu bu noktada unutulmamalıdır (Miller, 1990: 87). Dahası liberalizm uluslararası toplum açısından düşünüldüğünde, devletlerin sınırlarını ticarete, seyahate, fikirlere, sermayeye ve çok uluslu şirketler, çıkar grupları ve lobiler gibi geniş çaplı uluslararası sivil örgütlere açmak zorunda kalması demektir (Buzan, 2004: 260). Ayrıca Batılı güçler Üçüncü Dünyaya karşı politikalarında eşit olarak yaklaşmak yerine “dostları ödüllendir, saldırganları (kurallara uymayanları) cezalandır” politikası izlemiştir (Miller, 1990: 94). Diğer bir deyişle uluslararası ekonomik ilişkilerin temel niteliği, başta ABD olmak üzere, toplumun en güçlü ekonomik aktörleri tarafından az gelişmiş ülkelerin ekonomisine nüfuz edilmesi şeklinde gerçekleşmiştir (Sunkel ve Girvan, 1973: 156).

Soğuk Savaş dönemi bu açıdan düşünüldüğünde merkantilizm ve liberalizm arasındaki çatışmanın, yani Sovyet bloğunun merkantilist ilkeler, Batının ise liberal ilkeler temelinde örgütlenmesinin bir sonucudur. Bu çatışma piyasanın uluslararası toplumun birincil kurumlarından biri olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu anlamda piyasa, sadece ticaret ya da finanstan daha fazla anlam ifade etmektedir. Piyasa bu noktada devletlerin kendilerini tanımlama ve oluşturmalarında etkili olan örgütlenme ve meşrulaştırma ilkesi halini almış ve devletlerin hangi aktörlere dayanacağını ve egemenliklerini ve topraklıklarını nasıl yorumlayacaklarını etkiler duruma gelmiştir (Buzan, 2005: 126). Dolayısıyla Soğuk Savaş döneminde Üçüncü Dünyaya karşı izlenen politikalarda liberalizmin belirleyici olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Her ne kadar Üçüncü Dünyada piyasanın yayılması noktasında Realist ve güvenlik kaygılar modernleşme politikalarında önemli bir rol oynasa da, dönemin Realpolitik uygulayıcıları (Kennan ve Kissinger gibi) bile değerlendirmelerine iç ilişkiler ve rejim türü noktasında liberal kodları dâhil etmişlerdir. Korumacılık, güç farklılıklarından faydalanılması, elverişli ekonomik politikalar için baskı yapılması, hatta liberal amaçları güvence altına almak için (örneğin yabancı yatırım fırsatlarını korumak ya da geliştirmek için) yapılan müdahaleler bu anlamda değerlendirilmelidir (Jahn, 2013a: 20-27).

Tüm sıralanan bu yönleriyle çalışmada dış/iç etkileşimi açısından ele alınan darbelerin gerçekleştiği dönem olan II. Dünya Savaşı sonrası dönem için liberal kodlar temelinde ABD liderliğindeki uluslararası toplumun inşa edildiği dönem denilebilir. Liberal uygulamaların, ilkelerin ve kurumların varlığı daha

eski bir tarihe dayansa da bu uygulamaların uluslararasılaşması II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD liderliğinde kurulan uluslararası kurumlar ile gerçekleşmiş ve böylelikle uluslararası ölçekte liberal düzen ortaya çıkmıştır (Latham, 1994: 9). Liberal ilkeler bir dizi Bretton Woods ekonomik ve finansal kurumlarında somutlaştırılmış ve uluslararası ekonomik düzenin ayarlaması çok taraflı olarak oluşturulmuştur (Jahn, 2013a: 68). Ayrıca devlet ölümü diyebileceğimiz durum 1945 sonrası ortadan kalkmış ve toprak ilhakı ve fetih savaşının yasaklanması ABD önderliğinde desteklenen bir norm haline gelmiştir. Bu noktada toprak ilhakının ortadan kalkması büyük güçleri taktik değişikliğine itmiş ve artık diğer devletleri doğrudan kontrol etmek yerine onların hükümetlerini kontrol etme politikasını benimsemişlerdir (Fazal, 2007: 173). Bu durum örneğin Şili’de demokratik olarak seçilen komünist Salvador Allende’ye verilecek tepki konusunda Nixon’la olan özel yazışmasında Kissinger tarafından da şu şekilde vurgulanmaktadır:

“Kendi kaderini tayin hakkını destekleme ve özgür seçimlere saygı prensiplerine güçlü bir bağlılığımız var, ayrıca yarım kürenin iç işlerine müdahale etmeden ve ulusları oldukları gibi kabul etmek resmî duruşumuz. Bu nedenle, bu prensipleri ihlal eden şekillerde hareket etmemiz çok pahalıya mal olacaktır. Latin Amerika başta olmak üzere tüm dünya politikalarımızı söylemlerimizin güvenilirlik testi olarak görmektedir.

Öte yandan bu duruma tepki vermememiz Latin Amerika ve Avrupa tarafından etki alanımızdaki meselelere kayıtsız kaldığımız veya güçsüz olduğumuz izlenimini verme riskini taşımaktadır.” (U.S. Department of State, 2014a).

İnsan hakları gibi konular egemenlik ilkesine bağlandığından, liberalizmin yükselmesi veya yayılmasından anlaşılması gereken insan hakları veya demokrasinin teşviki değil daha ziyade serbest piyasa ilkelerinin yayılması ve gerekirse bu amaçla otoriter devletlerle ittifaklar kurulmasıdır (Jahn, 2013b: 16). Kurulan liberal uluslararası düzene (yani uluslararası topluma), Avrupalı olmayan devletlerin dâhil edilmesi Şili ve Arjantin’in uluslararası toplumdaki konumunun ve ABD’nin bakış açısından bu devletlerin rolünün anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu sebeple bir sonraki bölüm liberal uluslararası toplum ve Avrupalı olmayan devletlerin ilişkisine odaklanmaktadır.

1.1.4. Uluslararası Toplum ve Avrupalı Olmayan Devletler

II. Dünya Savaşı sonrası ABD liderliğinde Batı merkezli norm ve değerlere dayanarak liberal ilkeler çerçevesinde kurulan uluslararası toplum ile Avrupalı olmayan devletler arasındaki ilişkinin anlaşılması bu bölümün amacını oluşturmaktadır. Bu noktada tezin temel noktası olan 1973 Şili ve 1976 Arjantin Askerî Darbeleri, Avrupalı olmayan devletlerin uluslararası toplumla kurduğu ilişki üzerinden açıklanmaya çalışılacaktır. Bu amaçla genel olarak İngiliz Okulunda Avrupalı olmayan devletlere biçilen rol bu bölümde verilmeye çalışılacaktır.

Bir önceki bölümde de vurgulandığı gibi ekonomik ve ticari motivasyonların dolayısıyla liberal kodların Avrupa uluslararası toplumunun Avrupalı olmayan topraklara yayılmasında önemli bir rol oynadığı açıktır. Nasıl ki Avrupa uluslararası toplumu standartları hangi devletlerin bu topluma dâhil edileceği ve hangilerinin dışarıda bırakılacağını belirlemişse aynı şekilde II. Dünya Savaşı sonrasında kuralları ABD tarafından kurulan ve liberal ilkelerden yola çıkan uluslararası toplumun standartları da topluma üye olacak devletlerin bu standartlara uyum sağlaması ve kendi sistemlerini buna göre değiştirmesi gerekliliğini getirmiştir. Tarihsel sosyolojik bakış açısıyla gerçekleştirilecek İngiliz Okulu okuması, Avrupalı olmayan devletlerin uluslararası toplumla olan ilişkilerine yönelik bütünsel bir bakış açısı verebilmek açısından benimsenecektir.

İlk olarak belirtilmelidir ki egemenliğin uluslararası toplumun önemli kurumlarından biri haline geldiği ve devletlerin baş aktör olduğu bir çağda büyük güçler, uluslararası toplumun etkin bir şekilde işleyebilmesi için diğer devletlere ihtiyaç duyar. İngiliz Okulu bakış açısından büyük güçlerin diğer devletlerin iç işlerine müdahale etmesi, oradaki iktidarın büyük güç ve onun kurumlarıyla uyumlu olmasını sağlama, sistemin bütünlüğünü sağlayabilmek için gereklidir çünkü daha önce de vurgulandığı üzere düzenin sürdürülmesi İngiliz Okulunda uluslararası toplum anlayışının temel noktasıdır (Watson, 1992: 14- 53). Fakat İngiliz Okulu bakış açısından tarihsel inceleme yapılırken uluslararası toplumun varlığı ve bu toplumun uluslararası sistemden ayrılmasına dikkat edilmelidir. 16.-19. yüzyıl arasında Avrupalı ve Avrupalı olmayan devletlerin karşılaşması göz önüne alındığında bu ilişki uluslararası sistem çerçevesinde düşünülebilir fakat uluslararası toplum içinde değerlendirilemez. Bu dönemde iki grubun arasında iletişim, elçi değişimi veya anlaşmalar olsa da bu etkileşim ortak çıkarların ya da

değerlerin etrafında gerçekleşmediği için uluslararası toplum özelliği göstermez (Bull, 2002: 14). Bu süreçte 18. yüzyılın sonuna kadar Avrupalılar Amerika kıtasını kontrol altına almış ve bağımsızlıklarını kazanana kadar bu devletler üzerinde etkili olmuştur. Yeni Dünyadaki koloniler kendine güvenen ve otoriteden kaçan Avrupalı yerleşimcileri çekmiş ve bu yerleşimciler kendi işlerini yönetmede geliştirdikleri kapasite ile Avrupa uluslararası toplumuna zamanı gelince bağımsız devletler olarak girmişlerdir (Watson, 1992: 220-226).

ABD 18. yüzyılda İngiltere'nin düşmanı Fransa'nın yardımıyla İngiltere'den bağımsızlığını kazanmıştır. Bu noktada ABD'nin bağımsızlıktan sonra uluslararası sistemdeki öneminin vurgulanması gerekmektedir. Yeni devlet, İngilizler ve diğer Avrupalıların hakim ve çoğunlukla yerleşmiş olduğu, tamamen Avrupalı ilkelere ve geleneklere dayanan bir devlet olmuştur. Bu devlet 1900 yılına kadar dünya çapında uluslararası sistemin büyük güçlerinden biri olmayı başarmıştır. 19. yüzyıl boyunca Avrupalılar tüm dünyayı tek bir ekonomik ve stratejik ilişkiler düzenine getirmiştir. Bu dünya çapındaki birleşme Avrupa sisteminin yayılması ve Avrupa kurallarının yerleşmesi anlamına gelmiştir (Watson, 1992: 265).

Daha detaylı ele alındığında Batı merkezli uluslararası toplumun dünyanın geri kalanına resmî anlamda genişlemesi ilk olarak 1907 Hague Konferansı'nda Asya ve Latin Amerikalı ülkelerin uluslararası bir toplantıda temsil edilmesi ve bunun Milletler Cemiyetince 1920'de onaylamasıyla gerçekleşmiştir denilebilir (Wight, Wright, ve Porter, 1992: 49-50). Fransa'nın, ABD'nin Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını desteklemesi, Napolyon Savaşları sırasında ve sonrasında İngiltere'nin, Latin Amerika'nın bağımsızlığını aktif biçimde desteklemesiyle sonuçlanmıştır. İngiltere'nin bu desteği ekonomik nedenler kaynaklı gerçekleşmiş ve böylelikle İngiltere kıtanın kapılarını dünyanın en büyük ekonomisine açmayı hedeflemiştir. Latin Amerika devletlerinin çoğu böylelikle bağımsızlıklarını kazanmış ve Avrupa uluslararası toplumunun üyesi olmuştur. Avrupa'nın yeni Latin Amerika devletlerini kabulü, ABD'nin batı yarı küresini Avrupa sömürgeciliğinden ve iktidar politikasından bağımsız tutmak amacına uymuştur. İngiliz donanması ve Amerikan Monroe Doktrini kuruluş sonrası statükoyu etkili biçimde dondurmuş ve Avrupa güçlerini Amerika'daki sömürge faaliyetlerinden uzaklaştırmıştır (Watson, 1992: 266).

Teorik olarak düşünıldüğünde ise Avrupalı olmayan devletlerin uluslararası topluma üyeliğini açıklığa kavuşturmak için uluslararası toplum oluşumunda iki farklı yoldan bahsedilmelidir. Bunlardan ilki medeniyet temelli, ikincisi ise işlevsel temelli uluslararası toplum oluşumudur. Tarihsel olarak medeniyet temelli oluşan uluslararası toplum modeli daha kalıcı olmuş ve diğer toplumlara baskın gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında Avrupa uluslararası toplumu medeniyet temelli oluşurken, Latin Amerika'nın bu topluma üyeliği aslında işlevsel bir nitelik göstermektedir. Uluslararası toplum işlevsel olarak genişledikçe, bu toplumun temelini oluşturan devletlerin ortak çıkarlarını, kurallarını ve kurumlarını yansıtmaya devam etmiştir (Buzan, 1993: 336-345). Öte yandan Avrupalı olmayan devletler tarafından bakıldığında ise bu topluma üyelik belirli alanlarla sınırlı kalmıştır. 19. yüzyıl Hristiyan Avrupa devletlerinin oluşturduğu medeniyet temelli uluslararası topluma üyelik ile II. Dünya Savaşı sonrası oluşan liberal uluslararası toplum üyelikleri birbirinden farklıdır. II. Dünya Savaşı sonrası kurulan liberal uluslararası topluma üye olmak demek tüm liberal ilkelerin benimsenmesi anlamına gelmemektedir. Latin Amerika örneğinde demokrasi ve insan hakları gibi liberal ilkeler bu üyeliğin paylaşılan normları arasında olmamıştır. Daha ziyade egemenlik ve uluslararası ekonomik ilişkiler Latin Amerika ülkelerinin liberal uluslararası toplumla paylaştıkları ortak noktalar olmuştur (Latham, 1994: 11).

Bir tarafta liberal merkezi oluşturan devletlerin eylem, çıkar ve algılarına dayanan evrensel ilkeler iddiası vardır. Diğer tarafta ise bu ilkelerin çıkar ve algılamaları liberal merkezle uyumsuz olabilen Avrupalı olmayan bölgeler ve devletler düzeyinde uygulanması bulunmaktadır (Latham, 1994: 68). Bu doğrultuda bu uygulamaya büyük güçler açısından yaklaşan Watson da büyük güçlerin diğer devletlere müdahalesinin ve yardımının müdahale edilen devlet açısından büyük güçlerin politikalarına uyum sağlamada etkili olduğunu savunmaktadır. Bu politikalar müdahale edilen devletin dışında oluşturulmakta ve müdahale eden devletin kriterlerini yansıtmaktadır. Bu noktada kendi konumlarını güvende tutabilmek adına Avrupalı olmayan devletlerin hükümetleri kendi iç düzenlerini sağlamak için maksimum ekonomik ve askerî yardımı elde etmeyi amaçlamıştır. Bunun yanında bu hükümetler, yardımın ve buna benzer avantajların sürmesi için yardım eden devletin taleplerine uyum sağlamayı hedeflemiştir (Watson, 2002: 4-9).

Avrupalı olmayan ve bir bakıma toplumun kurucu üyeleri olmayan Üçüncü Dünya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları yani uluslararası toplumun pasif bir üyesinden aktif bir üyesine dönüşmelerinden sonra politik statüleri değişmesine rağmen ekonomik çıkarları daha doğrusu Batıya olan bağımlılıkları aynı kalmıştır. Açıkça ifade etmek gerekirse II. Dünya Savaşı sonrası dönemde Üçüncü Dünya, Batı ekonomilerine ayrılmaz bir şekilde bağlı kalmıştır. Aynı şekilde Batılı güçler de Üçüncü Dünya ülkelerine eşit olarak davranmaya meyilli olmadıklarını göstermiş, kurala uyanların ödüllendirilmesi, uymayanların cezalandırılması ilkesi üzerine kurulu politikalarını ekonomik dış yardım alanında göstermiştir (Miller, 1990: 74-94). Özellikle petrol rezervleri olmayan Üçüncü Dünya ülkeleri için en önemli meselelerden biri ekonomik kırılganlıktır. Despotik yönetimle birleşen bu kırılganlık kolonyal dönemden miras kalan yabancı gelire bağımlı olmayı beraberinde getirmiştir (Biancardi, 2003: 31). Her ne kadar ekonomik liberalizm ilkeleri çerçevesinde amaç ortak kazanç elde etme gibi görünse de aslında oyun kurucu olmayan devletler bu süreçte zorlanan (sürüklenen) taraf olmuştur (Buzan, 2004). Nitekim BM Latin Amerika Ekonomik Komisyonu çevre ülkelerdeki az gelişmişliği doğrudan uluslararası sistemin yapısına bağlayan çalışmalarla bu tespiti desteklemiştir (Lowenthal, 1983: 156)

Bu aşamada II. Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan uluslararası sistemde, güç açısından üç katmandan söz edilebilir: En üstte iki büyük güç (ABD ve SSCB), onların altında Japonya, Fransa, Batı Almanya, Çin ve İngiltere gibi ülkeler ve en altta Üçüncü Dünya ülkeleri ve çeşitli diğer küçük devletler yer almaktadır. İkinci katmandaki devletler süper güçlerle askerî açıdan baş edemez, ancak onlar tarafından da kolayca ezilmezler. En alttaki katmandakiler ise, büyük güçlerin sık manipüle ettikleri ve yine bu büyük güçlerin müdahalesine maruz kalan devletlerdir. İki büyük güç, özgür dünya adına veya komünist topluluklar için uygun olduğunu düşündükleri gibi davranma hakkı talep ederek, küçük devletlerin ilişkilerine müdahale etmekten geri durmamıştır. Her biri, diğerinin ilgisini çekebileceğini düşündüğü küçük devletlere yönelik olarak politikasını bu yönde düzenlemiştir (Miller, 1990: 79). Bu doğrultuda liberal uluslararası toplumda toplumun merkezini oluşturan devlet(ler) yönetsel anlamda liberal olmayan devletlere ekonomik anlamda liberal düzenin sürdürülmesi amacıyla destek vermekten geri kalmamıştır (Latham, 1994: 13). Liberal devletlerin dış

politikalarında ekonomik büyüme her koşulun üstünde yer almıştır. Bu nedenle, ekonomik büyümeye bir miktar katkıda bulunabilecek liberal olmayan devletlerle olan dış politikalar, hiçbir şekilde illiberal kabul edilmemektedir. Bu tür dış politikalar, içerideki liberalizmi korumak ve güçlendirmek (hatta savunmak) için kullanılmıştır. Dahası dünya ekonomisini bu çıkarlara uygun olarak düzenlemek, güç ve bazen de zor gerektirir inancı bu politikaları desteklemiştir. Genel olarak güç siyaseti ve özellikle liberal olmayan devletlerle iş birliği, bu sürecin ayrılmaz bir parçası olmuştur (Jahn, 2013a: 96).

Somut olarak bu dönem ele alındığında II. Dünya Savaşı sonrası döneme dair resmî olarak da ABD tarafından atılan adımların birçok bildiri ve belgeye yansıdığı görülmektedir. Örneğin genel olarak bu dönemde benimsenecek olan politika 1950 tarihli ABD Ulusal Güvenlik Bildirisinde iki noktada toplanmıştır: Bunlardan ilki Amerikan sisteminin sürebileceği ve gelişebileceği bir uluslararası ortam yaratmak, ikincisi ise Sovyet sisteminin gelişmesini engellemektir. Bu noktada bildiride açıkça ABD çıkarlarıyla uyumlu bir düzen ve güvenlik sistemi yaratılması hususu vurgulanmaktadır (National Security Council 2009: 252-263). Latin Amerika özelinde uluslararası toplumun liberal ekonomik kodlarının öne çıkması açısından bu ülkelere yönelik politikalar Beyaz Saray sözcüsünün söylediklerinden daha iyi anlaşılabilir: “ABD neden dış yardımlarda ısrarcı olmalıdır? Her şeyden önce ekonomik açıdan düşünüldüğünde ABD uluslararası ticaret ve yatırım açısından gelişmekte olan ülkelere bağlıdır... ABD’nin enerji yakıtı ve mineral ithalatının 1970’den 1985’e dört kat artması beklenmektedir... Bu noktada dünyada bulunan rezervlerin çoğunluğu gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır. Bu açıdan ABD’nin gelişmekte olan ülkeleri, kaynakların özgürce paylaşıldığı uluslararası ticaret sisteminin bir parçası olarak tutması temel çıkarınadır.” (U.S. Department of State, 2009).

Bu amaçla II. Dünya Savaşı sonrasında 1990’a kadar olan dönemde ABD toplamda 400 milyar dolarlık askerî ve ekonomik yardım yapmıştır (Douglas, 1992: 76). Özellikle bu askerî yardımın önemli bir amacı, muhalifleri bastırarak ve sosyal kontrolü sürdürecektir yerel baskıcı güçleri desteklemektir. Ayrıca ABD’nin ekonomik yardım programları, politik nüfuz kazanmanın ötesinde alıcı ülkelerin ekonomilerini dünya kapitalist pazarına entegre etmeyi amaçlamıştır (Robinson, 1996: 641). Nitekim Amerikan askerî yardımları otoriter

hükümetlerin gücünü artırmış ve onların politikaları için demokratik destek bulmaktan kaçınmalarına imkan vermiştir (Sahlins, 1991: 207-208).

ABD tarafından baskıcı hükümetlere yapılan bu askerî yardımlar takip edilen politikaların sürdürülmesine yönelik örtük bir destektir. Bu noktada denilebilir ki demokrasi sağlam bir iş ortamı oluşturmak adına bu şekilde feda edilmiştir (Biancardi, 2003:33). Daha önce de belirtildiği üzere düzen, adaletten önce gelmektedir, bu sebeple yönetsel olarak liberal olmayan devletlere yapılan yardım ve onlarla kurulan iş birliği, liberalizmin demokrasi taahhütlerinin önüne geçmiştir (Jahn, 2013a: 95). Bu süreçte demokratik hükümetin zayıf olduğu veya hiç olmadığı durumlarda ABD, liberal olmayan güçlere ve politik sonuçlara bu ülkelerin liberal uluslararası düzende kalmasını sağlamak adına destek vermiştir (Latham, 1994: 320, Jahn, 2013a:81). Bu durum İngiliz Okulunun uluslararası topluma üyelik anlayışından düşünüldüğünde bir devletin uluslararası toplumun baskın kurallarına ve anlayışlarına karşı kayıtsız kalması, o devletin uluslararası sistemin bir üyesi kabul edilmesine rağmen uluslararası toplumun üyesi olarak değerlendirilemeyeceği anlayışıyla açıklanabilir (Dunne, 2005b: 169). Burada liberal uluslararası düzenin sağlanmasının sadece liberal devletlerin tercihlerine bağlı olmadığı anlaşılmaktadır. Bir başka deyişle yönetsel, insan hakları ve özgürlükler açısından liberal olmayan devletler de bu liberal düzenin sürdürülmesinde rol oynamaktadır (Dunne ve McDonald, 2013: 5). Bu açıdan düşünüldüğünde neden hiçbir liberal uluslararası kurumun yönetsel olarak liberal olmayan devletleri dışlamadığı, aksine gümrük tarifelerinin indirilmesi ve ticari engellerin ortadan kaldırılması gibi liberal ekonomik ilkelerin yayılması adına bu ülkeleri kapsamayı amaçladığı daha iyi anlaşılmaktadır (Jahn, 2013a: 81).

Soğuk Savaş döneminde de liberal kampın (ABD liderliğindeki uluslararası toplumun) savunması ve konsolide edilmesi, Marshall planı gibi yardım ve ekonomik teşviklerden siyasi baskıya, askerî destek sağlanmasına ve hatta iç politikaların liberal yoldan saptığı durumlarda müdahaleye kadar tüm dış politika araçlarını içermiştir. Demokrasinin açık liberal ekonomik ve dış politikalarla bağdaşmadığı yerde, ABD dış politikaları "liberalizmi" demokrasiye karşı sistematik olarak desteklemiştir (Jahn, 2013b: 27). Bir başka deyişle liberal uluslararası toplumun kurallarına uyduğu sürece bu toplumun kurucu lideri olan ABD otoriteriyen veya solcu hükümetleri kabul edebilmiştir (Latham, 1994: 261).

Bu durum doğrudan ABD'nin bu ülkelere yönelik müdahalelerinde daha net görülmektedir. Bu süreçte ABD 63 gizli ve 6 sefer de açıktan olmak üzere diğer ülkelerde rejim değişikliğine yönelik müdahalede bulunmuştur. Bu müdahalelerin 39 tanesi başarısız olmuş, 30 tanesi (24 gizli ve 6 açıktan) ise ABD destekli güçlerin başa geçirilmesiyle sonuçlanmıştır. Ayrıca bu 63 müdahaleden sadece altı tanesi otoriter rejimleri demokratik rejimle değiştirmeyi amaçlamıştır. Dahası müdahalelerin çoğunluğu demokratik hükümetlerin sağcı diktatörler ile değiştirilmesine yönelik olmuştur (O'Rourke, 2017: 234-236). Burada dikkat çekici bir diğer nokta bu müdahalelerin tek taraflı olmadığıdır. Soğuk Savaş dönemi boyunca ABD'nin Latin Amerika'da gerçekleştirdiği sekiz müdahaleyi inceleyen Grow, bu müdahalelerin hepsinde yerel politik aktörlerin Amerikan Başkanlarını müdahale etme noktasında etkilediklerini ortaya koymuştur (Grow, 2008: 193). Bu durum müdahale sonrası müdahale edilen ülkelerdeki ABD liderliğindeki uluslararası toplumun normlarına uyum sağlamaya yönelik politikaların anlaşılması açısından önemlidir.

İngiliz Okuluna döndüğümüzde bu müdahalelerin nedenini bulmak zor olmayacaktır. Örneğin Wight, uluslararası toplumdan bahsedilebilmesi için her şeyden önce bu toplumun üyelerinin görevleri olması ve bu görevlerin uygulanabilir kılınmasının gerektiğinin altını çizmektedir. Bu doğrultuda Wight uluslararası toplumun ortak standartlarına yönelik bir meydan okuma ile karşılaşıldığında, güç kullanarak bu standartların savunulup yeniden tesis edilmesi gerektiğini vurgular. Bu noktada düzenin tesis edilmesi ve bunun için uluslararası toplumun varlığının gerekliliği bu toplumun üyelerine sorumluluklar yüklemektedir (Wight, 1966a: 103-105). Uluslararası topluma üyelik kurumlarda ve antlaşmalarda somutlaşmış ortak anlayışların geliştirilmesini ve minimum seviyede uluslararası düzenin temel ilkelerinde uzlaşılmasını gerektirir (Dunne, 2001: 77). Uzlaşmadığında ise büyük güçler devreye girmektedir. Uluslararası toplumun kurallarının oluşumunda büyük güçlerin baskın rolü göz önüne alındığında, diğer devletlere düşen uluslararası toplumsal düzenin sürdürülmesi adına bu kurallara uymaktır. Aksi durumda, uluslararası düzenin sürdürülmesi rolüne sahip büyük güçler bu amaç için uluslararası toplumun kodlarının dışına çıkmış devletleri tekrar o kodlara uyumlu hareket edecek şekilde müdahale edici politikalar izler. Bu noktaya kadar anlatılmaya çalışıldığı üzere II. Dünya Savaşı sonrası dönemin büyük gücü olan ABD liderliğinde kurulan uluslararası topluma

dâhil olabilmek için gerekli kriter liberal ekonomi politikaları ve antikomünizmdir. Bu politikaların takip edilmesi amacıyla uluslararası toplumun bir diğer birincil kurumu olan egemenlik ilkesi de doğrudan çiğnenmeden (açıktan bir askerî müdahale gibi) büyük güç ABD'nin, Şili ve Arjantin iç siyasetini etkileyecek şekilde müdahalede bulunup bulunmadığının anlaşılması için bu aşamadan sonra uluslararası toplum ve iç politika etkileşimi ele alınacaktır.

1.2. Uluslararası Toplum ve İç Politika Etkileşimi

Uluslararası toplumun oluşumunda temel olan öznelere arası anlaşma, bunun sonucunda oluşturulan ortak kurumların benimsenmesi dış/uluslararası toplum ve iç politik yapı arasındaki etkileşimin anlaşılması İngiliz Okulu'nun açıklamadığı bir husustur. İngiliz Okulu diğer büyük teoriler gibi iç politikayı verili olarak alır. Bu nedenle uluslararası topluma entegre olma sürecinde iç politik yapıdaki değişimi ve bu değişimin etkilerini göz ardı eder. Bu nedenle İngiliz Okulunun Avrupalı olmayan devletlerin uluslararası topluma sosyalleşme yoluyla dâhil olduğu argümanı 1973 Şili ve 1976 Arjantin Darbelerinin açıklanmasında yetersiz kalmaktadır. Bu darbelerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi ve bu darbelere gelen süreçlerin iç dinamiklerden mi yoksa dış (uluslararası toplum) kaynaklı mı olduğunun anlaşılabilmesi için dış/iç etkileşimine ihtiyaç vardır.

Bu amaçla bu bölümde ilk olarak Avrupa merkezli oluşan ve II. Dünya Savaşı sonrasında ABD liderliğinde dizayn edilen uluslararası topluma entegrasyon sürecinde gerçekleşen askerî darbelerin nasıl şekillendiği, bu klasik ikinci düzey analizine ters bir okuma yapan Gourevitch ve dış/iç etkileşimi temel alınarak anlaşılmaya çalışılacaktır. Ardından ise doğrudan dış/iç etkileşimine odaklanmayan fakat bakış açılarına bu etkiyi dâhil eden çalışmalar incelenecektir. Böylelikle Büyük Güçler, Sosyalleşme ve Müdahale, Ekonomi Politik, Modernleşme Teorileri, Bağımlılık Teorileri ve Bürokratik Otoriteryanizm çalışmalarındaki dış/iç etkisi ortaya konulacaktır. Bu noktada belirtilmelidir ki bu çalışmalar tamamıyla açıklanmak yerine dış/iç etkileşimini analizlerine nasıl dâhil ettikleri anlatılmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Peter Gourevitch – Dış/İç Etkileşimi

Önceki bölümde belirtildiği üzere İngiliz Okulu, analizinde tarihselliği vurgulasa da devletin içini analizlerine dâhil etmez ve uluslararası toplum odaklı inceleme yapar. Çalışmada ele alınan 1973 Şili ve 1976 Arjantin Darbelerinin

gerçekleşmesindeki dış faktörlerin rolünün anlaşılması için dış/iç etkileşiminin de analize dâhil edilmesi gerekmektedir. Dış/iç etkileşimine odaklanan ve geleneksel ikinci düzey analizi tersine çevirerek bu bakış açısını teorik zemine oturtan Peter Gourevitch'tir. Bu nedenle bu bölümde ilk olarak bu etkileşimi teorik zemin oturtan Gourevitch'in bakış açısı ortaya konulacaktır.

Geleneksel olarak dış politika analizleri yapılırken birinci tasvir/düzyen bireylerin analiz edilmesi, ikinci tasvir/düzyen devletlerin iç kurumsal ve sosyo ekonomik yapılarının analiz edilmesi ve son olarak üçüncü düzey ise anarşi tarafından karakterize edilen uluslararası sistemin analiz edilmesine dayanmaktadır⁴. Dolayısıyla ikinci analiz düzeyi, sistemi nispeten sabit kabul eder ve bir ülkenin uluslararası çevreye nasıl tepki verdiğini şekillendiren iç politikaya odaklanır. İç siyasetin önemine dair herhangi bir argümanın özü, ülkelerinin, dünyadaki durumlarını nasıl yorumladıkları konusunda ne kadar özgür olduklarına bağlıdır. Bu analiz düzeyine göre uluslararası sistem gerçekten yaptırımlara sahip olabilir ancak bunlar bir ülkenin tercihlerinin nadiren belirleyicisi olur. Öte yandan uluslararası sistem çoklu, çoğunlukla çelişen teşvikleri, kafa karıştırıcı sinyalleri, karmaşık bilgileri olan birçok boyuta sahiptir. İzlenilecek politikalar üzerinde ülkelerin yaşadığı uyuşmazlıklar, ülkeleri alternatifler arasında bir seçim yapmaya yönlendirir. Bu açıdan düşünüldüğünde ikinci düzey analiz, sistemin kendini oluşturan birimlerin davranışlarını nasıl şekillendirdiğini görmek yerine davranışlarını dışa göre şekillendiren birimlerin içindeki yönlelere bakar. Bu, ikinci analiz düzeyi bakış açısının geleneksel versiyonudur (Gourevitch, 2002 :407).

Gourevitch (1978) ise geleneksel ikinci düzey analizin aksine iç politikayı uluslararası politikanın bir sebebi olarak görmez, aksine ona göre iç politika, uluslararası politikanın bir sonucudur. Buradan hareketle Gourevitch uluslararası sistemin iki boyutunun özellikle iç politik rejimlerin karakteri üzerinde etkili olduğunu öne sürmektedir: Bunlardan ilki devletlerarası güç dağılımı (uluslararası devlet sistemi), ikincisi ekonomik aktivite ve refahın dağılımıdır. Kısacası iç politik gelişmeler savaş ve ticaret ile belirlenmektedir. Gourevitch bu iki kategoriyi tamamen tüm etkilerin sebebi olarak görmez ve diğer dış kuvvetlerin de varlığını kabul eder. Fikirler ya da ideoloji de politik gelişim için büyük bir fark yaratabilmektedir. Bu ideolojik gerilim çizgileri sadece uluslararası sistemi

⁴ Analiz seviyesi hakkında daha fazla bilgi için Nuri Yurdusev (2008). "Analiz Seviyesi" ve "Analiz Birimi": Bir Ayrım Argümanı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 4, Sayı 16, s. 3- 19

değil iç siyaseti de şekillendirir. Fikirler, savaş ve ticaretle birlikte, herhangi bir rejimin gerçekleştirmesi gereken işgalcilere karşı savunma, maddi isteklerin ve ideal ihtiyaçların karşılanması gibi kritik işlevlerle yakından ilişkilidir. Dahası ülkelerin iç politik çıktıları dünya ekonomisi ve sanayileşme zamanlamalarından da etkilenmektedir. Bu doğrultuda Gourevitch dış/iç etkileşimine örneklendirme yaparken 1954 İran ve Guatemala, 1973 Şili örneklerini vermektedir. Günümüzün karakteristiği olarak kabul edilen birçok özellik (karşılıklı bağımlılık, ticaretin rolü, transnasyonal aktörler, geçirgenlik, belli politikalar üzerinde devlet içi çatışma) geçmiş sistemler ve rejimlerle de var olmuştur ve aynı şekilde bu özellikler (savaş, istikrarsızlık, egemenlik, askerî güç, uluslararası anarşi) hâlâ geçerliliğini korumaktadır (Gourevitch, 1978: 882-888).

Uluslararası sistemdeki anarşi, sistemin içindeki devletlere fethedilme, işgal edilme, yok edilme ya da kontrol edilme gibi tehditler oluşturur (Gourevitch, 1978: 896). Bunun yanında uluslararası politikanın iç siyasi yapıya etkileri farklı şekillerde olabilmektedir: Rejim türünün (meşruiyetçi veya otoriter, liberal veya totaliter, burjuva demokrasisi veya faşist/komünist, monarşik/aristokratik veya demokratik), rejim yapısının (etkili veya etkisiz, üniter veya federal, başkanlık veya parlamenter) nasıl olacağını belirler; koalisyon türlerinin (hangi sosyal grubun kiminle ittifak yapacağını veya koalisyonların nasıl şekilleneceğini) kaderini belirler. Bunlar dış/iç etkileşimi açısından önemli sonuçlardır çünkü belirli bir politik sistemin kalıcı özelliklerini oluştururlar ve zaman içinde karar verme, olaylar ya da politika oluşturma gibi belirli anlarda davranışları şekillendirir. Rejim tipi ve koalisyon türü politik sistemin dış politikanın açıklanması için bir değişken olarak en çok kullanılan özellikleridir (Gourevitch, 1978: 883). Bu noktada uluslararası toplum ve iç politika etkileri analizi yapılırken sorulması gereken soruları Gourevitch şöyle sıralamaktadır:

- 1- Ele alınan ülkenin dünya ekonomisindeki yeri nedir?
- 2- Ele alınan politik kararın toplumdaki yararlanıcıları kimlerdir? Bu kararları toplumda kim desteklemekte, kim karşı çıkmaktadır?
- 3- Ele alınan ülkede politika alternatiflerini kim belirlemektedir: Devletin bürokratları, politikacılar, devlet dışı aktörler, iş dünyası, sendikalar, gönüllü kuruluşlar?
- 4- Ele alınan politik karar nasıl meşrulaştırılmaktadır? Bu kararı siyasi olarak başarılı yapan nedir? Bu kararı engelleyebilecek muhalefeti kim

yapmaktadır? Devletin bu kararı dayatma gücü nedir? Ne tür muhalefet kanalları - seçim, grev gibi- mevcuttur? (Gourevitch, 1978: 906).

Bu soruların cevapları askerî darbe gibi iç siyasi ve toplumsal yapıdaki radikal değişikliklerin nedenselliğinin ortaya konulmasında dış (uluslararası toplum) etkisinin rolünün açıklanmasına yardımcı olmaktadır. Gourevitch doğrudan dış/iç etkileşimi üzerine çalışmış olmasıyla öne çıksa da temelde bu etkiyi çalışmayan fakat dış/iç etkileşimine katkıda bulunan, bir diğer ifadeyle Gourevitch'in yöntemi ile iç politik değişimlerin nedenlerini dışarıda arayan diğer çalışmalar da bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde bu çalışmaların dış/iç etkileşimini ele alışları açıklanacaktır.

1.2.2. Büyük Güçler, Sosyalleşme ve Müdahale - Dış/İç Etkileşimi

Büyük güçlerin etkisi, sosyalleşme ve müdahale literatürü dış/iç etkileşimi açısından önemli katkılar sağlamaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası toplumla ilişkilendirilecek olunursa, liberalizasyon süreci yani uluslararası toplumun kodlarına uyum sağlamanın gerçekleşmesi için politik liderlerin bu süreci benimsemeleri gerektiği görülecektir. Bu da liderlerin çıkar ve önceliklerinde bir değişim ve statükonun değişmesinin çekici olmasını beraberinde getirecektir. Bu sürecin gerçekleşmesi liderlerin kendilerinin değişmesi, liderleri destekleyen koalisyonların değişmesi veya statükonun mevcut liderlere olan anlamının değişmesi gibi birkaç şekilde olabilir. Bu noktada unutulmaması gereken politik karar alma ve reform gerektiren liberalizasyon süreçlerinin kurumsal yapısının belirleyiciliğidir. Dahası bu kurumlar (ki genellikle büyük güçler tarafından şekillendirilir ve oluşturulur) politik liderler ve onların eylemlerini belirler ve sınırlandırır (Drake, 1998: 222-223).

Sosyalleşme bu kurumların ve normların benimsenme sürecidir. Bu süreçte üretilen rıza ikincil devlet liderlerinin sosyalleşmesinin bir sonucudur. İkincil devletlerdeki elitler büyük güç tarafından ifade edilen normları benimseyip içselleştirir ve böylelikle büyük gücün uluslararası düzen nosyonu ile tutarlı politikalar takip eder. İktidarın ve dolayısıyla uyumun gerçekleştirildiği mekanizmanın kullanılması, bir dizi normun büyük güç tarafından ortaya

ıkarılması ve diğ r devletlerin liderlerinin bu normları benimsemesiyle söz konusu olur (Ikenberry ve Kupchan, 1990⁵: 283).

Büyük güçlerin iktidarı kullanabileceği ve diğ r devletlerin rızasını güvence altına alabileceği iki temel yol vardır: Birincisi, maddi teşviklerin manipüle edilmesidir. Cezalandırma tehdidi ya da ödül vaatleriyle hareket eden büyük g  diğ r devletlerin karşılaştığı politik ya da ekonomik teşvikleri değiştirir. Maddi teşviklerin bu manipülasyonu düzen ile uyumlu olan politika değişikliğini tetikler. Aslında büyük g  diğ r devletlerin belirli politikaları takip etmek amacıyla karşı karşıya olduğu maliyet ve faydaları değiştirmek için yaptırımlar ve teşvikler kullanarak iktidarı kullanır. Büyük gücün iktidarını yerine getirebileceği ikinci temel yol, öteki devletlerin liderlerinin inançlarını değiştirmekten geçer. Büyük g  kontrolü, yabancı elitlerin büyük güçlerin uluslararası düzen vizyonuna girip onu kendi vizyonu olarak kabul ettikleri, yani büyük güç tarafından benimsenen normları ve değer yönelimlerini içselleştirdikleri ve uluslararası sistemin doğası hakkındaki normatif iddialarını kabul ettikleri zaman ortaya çıkar (Ikenberry ve Kupchan, 1990: 285).

Büyük güç tarafından konulan uluslararası toplumun kuralları ve normlarına yönelik sosyalleşme süreci şu   mekanizma ile gerçekleştirilir:

- 1- Normatif Rıza: Büyük g  diğ r devletlerdeki elitlerle doğrudan iletişimin çeşitli formlarıyla ideolojik rıza ve ulusaşırı öğrenmeye başvurur.
- 2- Dışsal Teşvik: Sosyalleşme dışsal teşvik yoluyla gerçekleştiğinde, büyük g  başlangıçta politikalarını değiştirmek amacıyla diğ r devletleri teşvik etmek için ekonomik ve askerî teşvikleri kullanır. Elitlerin tercihlerinin bu şekilde manipüle edilmesi zor yoluyla uyumu güvence altına alır.
- 3- İçsel Yeniden İnşa: Büyük g  doğrudan ikincil devlete müdahale eder ve iç politik kurumlarını değiştirir (Ikenberry ve Kupchan, 1990: 290).

İçerdeki kurumlara, politikalara veya kişilere yönelik ekonomik yaptırımlar birer baskı örneğidir. 20. yüzyılda yapılan 106 ekonomik yaptırım

⁵ Ikenberry ve Kupchan (1990) büyük g  terimi yerine hegemon terimini kullanmaktadır. Ama tezdeki bütünlüğün sağlanması amacıyla anlam farklılaşması yaratmayacağı düşünülerek büyük g  tercih edilmiştir.

vakasından örneğin on yedi tanesi insan haklarını korumak için, on altı tanesi ise yönetenleri veya kurumsal yapıyı değiştirmek suretiyle rejimin karakterini değiştirmek için yapılmıştır (Hufbauer, Schott ve Elliott, 1990). Uluslararası düzenin sağlanmasında rızanın yanı sıra denge ve zora da başvurulabilir. Dengeyle sağlanan düzende büyük devletlerin arasında hiç bir devletin sistemi tek başına domine edemediği denklik vardır. Zor ile sağlanan düzende büyük güç düzeni dayatır ve bu düzende hiyerarşik bir yapılanma söz konusudur. Rıza ile sağlanan düzen, gücün kullanımını sınırlandıran kurumlar ve kurallar yoluyla gerçekleşir (Ikenberry, 2011: 14). Örneğin başka bir ülkede yatırım yapan veya kredi veren bir aktör, bu yatırımların iadesini veya bu kredilerin geri ödemesini sağlayan politikaların izlenmesini bekler. Bu şekilde oluşan etki dostane rejimleri desteklemek amacıyla işbirlikçi güvenlik ilişkileri geliştirme, yardımda ya da müdahalede bulunmaya neden olabilir ve hatta muhatap devletin hükümetinin yatırımcı çıkarlarını koruma taahhüdünde bulunamaması halinde, hükümeti ortadan kaldırma politikaları takip edilebilir (Frieden, 1994).

Yukarıda bahsedilen anlamda sosyalleşmenin gerçekleşmesi için iki gerekli koşul vardır. Birincisi, büyük güç uluslararası düzeni çıkarlarıyla daha uyumlu olacak şekilde yeniden düzenlemeyi amaçlamalıdır. Uluslararası toplumu şekillendirme çabalarının bir parçası olarak büyük güç, ikincil devletlerdeki elitlerin normatif yönelimini değiştirmeye çalışmalı ve bunu yaparken uluslararası düzen hakkında açık bir normatif kodlar dizisi ortaya koymalıdır. İkincisi, ikincil devletlerdeki iç koşullar elitleri yeni fikirlerin ve devlet davranışları hakkındaki normatif iddiaların önemine açık hale getirmelidir. Bu durum en çok mevcut elitlerin meşruiyetinin tehdit edildiği iç siyasi kargaşa dönemlerinde belirginleşir. Sosyalleşme ve uluslararası düzeyde meşru tahakkümün ortaya çıkması içsel düzeyde meşruiyet ile bütünleşmiş bir şekilde bağlantılıdır (Ikenberry ve Kupchan, 1990: 292). Her ne kadar normatif olmayan motivasyonlar rejim değişikliği gibi müdahaleleri gerektirse de müdahalenin normlara dayalı olması ya da olmaması politika yapıcılarının müdahaleyi nasıl şekillendireceğini belirler. Uluslararası toplumun meşruiyet tanıdığı operasyonlar açıktan gerçekleştirilirken, bu meşruiyetin olmadığı durumlarda operasyon gizli gerçekleştirilir. Devletler genellikle demokratik bir rejime müdahale edeceklerinde, ekonomik sebepler açıkça baskın geldiğinde ve/veya destekledikleri liderlerin sicili temiz değil ise gizli müdahaleyi tercih ederler (O'Rourke, 2013: 33-34).

Büyük güç başlangıçta dile getirdiği normlarla çelişen politikaları takip etmeyi gerekli bulduğu zaman uyumsuzluklar ortaya çıkabilir. Bu koşullar altında ikincil devletlerdeki elitler, büyük gücün normatif programının samimiyetini ve güvenilirliğini sorgulayabilir. Örneğin ABD 1960'larda ve 1970'lerde bu tarz bir uyumsuzlukla karşı karşıya kalmıştır: Avrupalıları emperyalizmden vazgeçmeye ve bütün uluslara kendi kaderini tayin etme hakkının verilmesine yönelik on yıllar süren çabalardan sonra ABD, Üçüncü Dünyaya yönelik daha müdahaleci bir politika izlemeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin normları diğer ülkelere kabul ettirmesi sosyalleşmenin ülkelere göre farklı şekillerde gerçekleşmesiyle olmuştur. ABD uluslararası toplumun oluşumunda büyük ölçüde başarılı olurken bu süreçte bazı ülkelerde dışsal teşvik ile sosyalleşme sağlanmış, bazılarında bu sosyalleşme doğrudan müdahale ve içsel yeniden inşa ile gerçekleşmiştir. Her durumda liberal uluslararası normların yayılması ABD'nin askerî ve ekonomik dominasyonuna paralel olarak gerçekleşmiştir (Ikenberry ve Kupchan, 1990: 294-300).

Dış/iç etkileşimine büyük güçler açısından yaklaşan bir başka teori, gelişmekte olan dünyadaki demokratik çöküşün ekonomik bağımlılıktan ziyade jeopolitik bir sonuç olduğunu ortaya koyan Müller'in jeopolitik bağımlılık teorisidir. Bu teoriye göre daha spesifik olarak ABD, Latin Amerika'daki hegemon olarak özellikle solcu ayaklanmaların ve ilerici politikaların ABD'nin bölgesel liderliğine meydan okuduğu Soğuk Savaş döneminde ABD yanlısı, otoriter rejimlerin varlığından yararlanmıştır. Muller bu yaklaşımı Üçüncü Dünya'daki demokratik çöküşlerin, iki kutuplu II. Dünya Savaşı sonrası devletlerarası sistemdeki siyasi- askerî avantaj için süper güç rekabetinin bir yan ürünü olduğunu ileri süren “jeopolitik bağımlılık hipotezi” olarak adlandırmaktadır. Muller argümanını üç faktörün karşılıklı ilişkisine dayandırmaktadır: ABD'nin gelişmekte olan ülkelere askerî yardımı; ABD askerî (ve ekonomik) yardımına bağımlı gelişmekte olan ülkelerde solcu güçlerin yükselişi; Washington'un anti-komünist 'çevreleme' politikasının Soğuk Savaşta agresif bir şekilde uygulanması (Muller, 1985: 450-451). Muller'in jeopolitik bağımlılık teorisi, kapitalist dünya sisteminden ziyade güç politikasını Üçüncü Dünya'daki otoriteryanizmi açıklamanın en belirgin gücü olarak gördüğü için bağımlılık teorisinden önemli ölçüde farklılaşmaktadır.

Bir başka ülkede büyük güçler tarafından rejim değişikliği için yapılan müdahalelere yönelik çalışmalar dış/iç etkileşimi açısından önemli bir bakış açısı ortaya koymaktadır. Bu alanda son dönemde birçok çalışma yapılmıştır (Tablo 1.2). Rejim değişikliği hem açık hem de gizli olarak genellikle büyük güçler tarafından başvurulmuş bir politikadır. Rejim değişikliği, müdahale eden ve edilen devlet arasındaki ortak çıkarların artırılmasına, müdahale eden devletin zorlayıcı gücünün pekişmesine, müdahale edilen devletin politik niyetlerindeki belirsizliklerin azaltılmasına ve gelecekteki politikalarının belirlenmesine hizmet eder (O'Rourke, 2013: 4). Bir anlamda rejim değişikliği uluslararası toplumun normlarına yönelik uyumlaştırmada da işlevseldir.

Yine aynı doğrultuda rejim değişikliğine yönelik bir başka görüş ise devletlerin kendi rejim türlerini uluslararası topluma yaymak için rejim değişikliklerine yönelik müdahalelerde bulunduklarını ileri sürmektedir. Bir başka deyişle demokratik devletler örneğin liberal değerleri yaymak adına rejim değişikliği politikası izlemektedir. Downes (2008) ve Owen (2010) gibi yazarlar bunu destekler nitelikte uluslararası sistemde birbiriyle rekabet halinde olan iki veya daha fazla ideolojinin olduğu dönemlerde rejim değişikliği operasyonlarının tarihsel dalgalar halinde olduğunu öne sürmektedir. Öte yandan bu durum açık operasyonlar için geçerli olsa bile gizli rejim değişikliği operasyonları için geçerli değildir. ABD'nin Soğuk Savaş döneminde gerçekleştirdiği 6 açık operasyonun hiçbirisi demokratik rejimlere karşı gerçekleştirilmezken, 63 gizli operasyonun 14'ü demokratik rejimlere karşı gerçekleştirilmiştir (O'Rourke, 2013: 40).

Tablo 1.2. Dış müdahale ile gerçekleşen rejim değişikliği literatürü

Yazar	Açık	Gizli	Toplam	Kapsam	Analiz Birimi
Werner (1996)	26	0	26	1816-1980	Savaş Dönemi Dış Müdahaleleri
Morrow ve ark. (2006)			382	1815-1992	Askeri çatışmalar sonucu rejim değişikliği hedefleri
Fazal (2007)	35	0	35	1816-1998	Dış Müdahale İle Gerçekleşen Rejim veya Lider Değişiklikleri
Easterly, Satyanath, ve Berger (2008)	0	40	40	1947-1989	Gizli ABD ve SSCB Dış Müdahaleleri
Downes (2008)	34	0	34	1816-2003	Savaş Dönemi Dış Müdahaleleri
Enterline ve Greig (2008)	94	0	94	1816-1994	Kolonizasyon veya savaş ile gerçekleşen dış müdahale
Lo, Hashimoto ve Reiter (2008)	37	0	37	1875-2004	Dış Müdahale İle Gerçekleşen Rejim Değişiklikleri
Goemans ve ark.(2009)	38	0	38	1915-2004	Dış Müdahale İle Gerçekleşen Rejim Değişiklikleri

Downes (2009)	82	5	87	1816-2008	Dış Müdahale İle Gerçekleşen Rejim Değişiklikleri
Downes (2010)	95	5	100	1816-2008	Dış Müdahale İle Gerçekleşen Rejim Değişiklikleri
Owen (2010)	209	0	209	1510-2010	Demokratik Amaçlı Gerçekleşen Dış Müdahale Destekli Rejim Değişiklikleri
Willard-Foster (2011)	58	0	58	1816-2003	Dış Müdahale İle Gerçekleşen Rejim Değişiklikleri
Berger, Easterly, Nunn ve Satyanath (2012)	0	51	51	1947-1989	Rejim Değişikliğine Yönelik Gizli CIA Operasyonları
O'Rourke (2013)	6	63	69	1947-1989	ABD Destekli Rejim Değişiklikleri

Kaynak: O'Rourke (2013). Secrecy And Security: U.S.-Orchestrated Regime Change During The Cold War

Dış/iç etkileşimi açısından rejim değişikliklerinin müdahale eden ve edilen devletler arasındaki ilişkilere etkilerine odaklanan yazarlar da vardır⁶. Nigel Lo, Barry Hashimoto, ve Dan Reiter (2008) bu tarz dış müdahale sonrası müdahale eden ve edilen devlet arasındaki ilişkilerin düzeldiğini vurgularken, Downes ve O'Rourke (2016) gibi yazarlar bu müdahaleler sonrası ilişkilerin kötüleştiğini savunmaktadır. Lo ve ark. rejim değişikliği ile sonuçlanan müdahaleler sonrası başa geçenlerin kendisini destekleyen devlet ile ilişkileri iyi tutmak zorunda olacağını iddia ederek bu yaklaşımlarını desteklemektedir (Lo ve ark., 2008:64-70). Diğer yandan Downes ve O'Rourke devlet çıkarlarının liderlerin ötesinde olduğunu ve liderlerin değiştirilmesinin çıkarların değiştirilmesiyle eş anlamlı olmayacağını vurgulamaktadır. Onlara göre, müdahale eden devlet yeni rejimden kendi çıkarlarını yansıtan politikalar izlemesini talep ederken, yeni rejim başa

⁶ Goran Peic ve Dan Reiter, "Foreign-Imposed Regime Change, State Power, and Civil War Onset, 1920–2004," *British Journal of Political Science*, Vol. 41, No. 3 (July 2011), ss. 453–475; Downes, A. B., ve Monten, J. (2013). Forced to be Free?: Why Foreign-Imposed Regime Change Rarely Leads To Democratization. *International Security*, 37(4), 90-131.; Downes, A. B. (2010, February). Catastrophic Success: Foreign-Imposed Regime Change And Civil War, *American Political Science Association Conference*.; Andrew J. Enterline ve J. Michael Greig, "Perfect Storms? Political Instability in Imposed Polities and the Future of Iraq and Afghanistan," *Journal of Conflict Resolution*, Vol. 52, No. 6 (December 2008), ss. 880–915; Andrew J. Enterline ve J. Michael Greig, "Against All Odds? The History of Imposed Democracy and the Future of Iraq and Afghanistan," *Foreign Policy Analysis*, Vol. 4, No. 4 (October 2008), ss. 321–347; David M. Edelstein, *Occupational Hazards: Success and Failure in Military Occupations*, Cornell University Press, 2008; Bruce Bueno de Mesquita and George W. Downs, "Intervention and Democracy," *International Organization*, Vol. 60, No. 3 (Summer 2006), ss. 627–649; Jeffrey Pickering ve Mark Peceny, "Forging Democracy at Gunpoint," *International Studies Quarterly*, Vol. 50, No. 3 (September 2006), ss. 539–560; Daniel Berger et al., "Do Superpower Interventions Have Short and Long Term Consequences for Democracy?" *Journal of Comparative Economics*, Vol. 41, No. 1 (February 2013), ss. 22–34; James Dobbins et al., *America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq* (Santa Monica, Calif.: RAND Corporation, 2003).

geldikten sonra ilk olarak kendi siyasi varoluşuna odaklanacak ve bu beklentileri karşılamakta zorlanacaktır (Downes ve O'Rourke, 2016: 44).

Rejim değişikliği amacıyla yapılan askerî müdahale ve demokrasi ilişkisi açısından bu müdahalelere yaklaşan bakış açıları ise üç grupta özetlenebilir: Birinci grup askerî müdahalenin demokratikleştirici etkisine sahip olduğunu düşünenler⁷, ikinci grup askerî müdahalenin demokratikleştirici etkisinin demokrasinin gelişimine yönelik çabalara yatırım yapılmasına bağlı olduğunu düşünenler⁸ ve üçüncü grup askerî müdahalenin demokratikleşmeyi tetiklemesinin müdahale edilen ülkenin refah düzeyi, etnik homojenlik yapısı ve kurumsal olarak demokrasi geçmişi gibi değişkenlere bağlı olduğunu düşünenlerden oluşmaktadır.⁹

Bazı çalışmalar ise dış/iç etkileşimini demokratik ve dolayısıyla hesap verebilirlik özelliklerini taşıyan devletler açısından çalışmışlardır. Bu tarz ülkelerdeki dış/iç etkileşimi çalışılırken bile iki aşamalı oyunda (ulusal seviye ve uluslararası seviye) alınan kararların iç politikadaki etkisi öne çıkarılmıştır. Daha açık ifade edilmesi gerekirse uluslararası seviyede alınan kararların iç baskıları en aza indirme odaklı olması gerektiği göz ardı edilemez olarak kabul edilmiştir (Putham, 1988: 434). Bu bakış açısına göre bağımsız ve egemen (ve aslında demokratik ve hesap verebilir) ülkeler bu iki aşamalı oyunun hiçbir aşamasını

⁷ Joshua Muravchik, *Exporting Democracy: Fulfilling America's Destiny* (Washington, D.C.: American Enterprise Institute, 1992); Charles Krauthammer, "Democratic Realism: An American Foreign Policy for a Unipolar World," 2004 Irving Kristol Lecture, American Enterprise Institute, Washington, D.C., February 10, 2004; Condoleezza Rice, "The Promise of Democratic Peace: Why Promoting Freedom Is the Only Realistic Path to Security," *Washington Post*, December 11, 2005; and Nancy Bermeo, "Armed Conflict and the Durability of Electoral Democracy," in Elizabeth Kier and Ronald R. Krebs, eds., *In War's Wake: International Conflict and the Fate of Liberal Democracy* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), ss. 67–94; Bueno de Mesquita and Downs, "Intervention and Democracy"; Pickering and Peceny, "Forging Democracy at Gunpoint," ss. 549–555; Margaret G. Hermann ve Charles W. Kegley Jr., "The U.S. Use of Military Intervention to Promote Democracy: Evaluating the Record," *International Interactions*, Vol. 24, No. 2 (June 1998), s. 97; Nils Gleditsch, Lene Siljeholm Christiansen, ve Håvard Hegre, "Democratic Jihad? Military Intervention and Democracy," *World Bank Policy Research Working Paper* 4242 (Washington, D.C.: World Bank, June 2007), s. 39; Arthur A. Goldsmith, "Making the World Safe for Partial Democracy? Questioning the Premises of Democracy Promotion," *International Security*, Vol. 33, No. 2 (Fall 2008), ss. 120–147.

⁸ Hermann and Kegley, "The U.S. Use of Military Intervention to Promote Democracy," Evaluating The Record. *International Interactions*, 24(2), ss.91-114; Mark Peceny, *Democracy at the Point of Bayonets* (University Park: Pennsylvania State University Press, 1999); James Dobbins, (2003). *America's Role in Nation-Building: From Germany to Iraq*. Survival, 45(4), 87-110.; and James Meernik, "United States Military Intervention and the Promotion of Democracy," *Journal of Peace Research*, Vol. 33, No. 4 (November 1996), s. 399

⁹ Enterline and Greig, "Against All Odds?"; Downes and Monten, "Forced to Be Free"; Minxin Pei ve Sara Kasper, "Lessons from the Past: The American Record on Nation-Building" (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 2003); Eva Bellin, "The Iraqi Intervention and Democracy in Comparative Historical Perspective," *Political Science Quarterly*, Vol. 119, No. 4 (Winter 2004/05), ss. 595–608; Jason Brownlee, "Can America Nation-Build?" *World Politics*, Vol. 59, No. 2 (January 2007), ss. 314–340.

atlayamaz vurgusu dış yani uluslararası toplum kararlarının iç politikaya etkisine işaret etmektedir. Bu noktadan hareketle uluslararası düzenin anayasal sonuçlara ve demokrasinin genişlemesi üzerindeki etkisini ampirik olarak ortaya koymaya çalışan Boix, siyasi stratejileri uluslararası düzenin yapısıyla şekillenen büyük güçlerin, iç aktörlere sağladığı desteğin demokratik bir rejimi sürdürme teşebbüslerini ve kapasitelerini şekillendirdiğini ileri sürmektedir. Boix'e göre büyük güçler, diğer ülkelerin iç politikalarına iki hedef göz önünde bulundurularak müdahale etmeye karar verir: Bu karar bir rejim veya hükümet değişikliği olduğunda bir ittifak kurmak ve küçük devlet içindeki büyük gücün yerel kurumlarını tehdit edebilecek yerli aktörlerin ortaya çıkmasını önlemek şeklinde olabilir. Boix bu noktada demokratik büyük güçlerin demokratik olmayan rejimlere verdiği desteği, demokrasilerin demokratik olmayanlara göre daha az istikrarlı ve seçimle değişebileceklerinden ötürü güvenilir olmamalarına bağlamaktadır (Boix, 2011: 809-815). Mainwaring ve Perez (2013) ise uluslararası aktörlerin ülkelerin rejimlerini ve demokratik süreçlerini etkileyebilecekleri altı yol tanımlamaktadır: 1- Uluslararası aktörler, ulusötesi inançların yayılması yoluyla, yerel aktörlerin demokrasi ve diktatörlüğe karşı tutumlarını etkiler. Örneğin Küba Devrimi bölgedeki sol için sosyalist diktatörlüğün çekiciliğini artırmış ve bu rejimlerin kısa vadede kurulabileceği inancını güçlendirerek muhafazakâr güçlerin güçlü bir karşı tepkisini tetiklemiştir. 2- Dış olaylar ve aktörler gösterilerin veya protestoların etkileri yoluyla, yani rejim değişikliğinin fizibilitesini göstererek yerli aktörleri etkileyebilir. 3- Uluslararası aktörler iki rakip taraf olan yerel aktörlerin kazançlarını ve kayıplarını etkileyen teşvikler ya da yaptırımlar uygulayabilir. Yaptırımlar pek çok yerel aktör için ekonomik maliyetler oluşturduğundan, gelecekteki bir diktatörlük altındaki aktörlerin politik kazançlarına ilişkin hesaplamalarını değiştirebilir. 4- Uluslararası aktörler belirli yerel aktörleri güçlendirmek için kaynaklar tahsis edebilir. Yabancı ülkeler ve uluslararası kuruluşlar, bazı yerel gruplar için maddi yardım, eğitim, teknik yardım ve ahlaki destek sunabilir. Bu durumda amaç, bazı yerel aktörlere rejim türü hakkındaki düşüncelerini değiştirmeleri için teşvik sağlamak değil, dış müttefikler tarafından desteklenen rejim tercihlerini zaten benimseyen koalisyon lehine siyasi kaynakların dengesini sağlamaktır. Bu doğrultuda yabancı aktörler rekabetçi bir rejimin devrilmesini kolaylaştırmak ve belirli yerel aktörleri güçlendirmek için kaynaklar dağıtabilir. 5-

Katolik Kilisesi gibi bazı uluslararası aktörler aynı anda yerel aktörlerdir. Katolik Kilisesi dünyanın büyük bir kısmına hitap eden ve küresel bir misyonu kapsayan bir erişime sahiptir ve Vatikan tüm Kilisenin tamamında hatırı sayılır bir etkiye sahiptir. 6- Uluslararası aktörler (Latin Amerika örneğinde neredeyse her zaman ABD hükümeti) doğrudan bazen bir rejimi devirir ve onu değiştirir. Bu doğrultuda Mainwaring ve Perez çalışmalarında uluslararası (dış) faktörlerin ülkelerin içindeki rejim değişikliklerini etkilemesini istatistiksel olarak göstermişlerdir (Mainwaring ve Perez, 2013: 73-286).

1.2.3. Ekonomi Politik - Dış/İç Etkileşimi

Uluslararası ilişkilere ekonomi politik açısından yaklaşan çalışmalar da odaklarına dış/iç etkileşimini almamalarına rağmen bu alana katkıda bulunmuşlardır denilebilir. Genel olarak uluslararası ilişkilere ekonomi politik açısından yaklaşanlar uluslararası sistemin liberal kodlarının ekonomik yönünü ortaya koymuşlardır. Ekonomi politiğin çalışma alanının küresel üretim sistemlerini etkileyen sosyal, politik, ekonomik düzenlemeler, mübadele ve dağıtım gibi konuları içerdiği düşünüldüğünde bu katkı ortaya çıkmaktadır. Öte yandan da ekonomi politik, bir yönüyle gücün ekonomi politiği nasıl şekillendirdiği, fayda ve maliyetlerin, fırsat ve risklerin dağıtımını nasıl sağladığını açık veya zımni bir şekilde cevaplamaya çalışır. Örneğin bu alandaki Richard Cooper gibi liberal yazarlar karşılıklı bağımlılığın faziletlerinden yararlanmak için ulusal ekonomilerin dünya ekonomisine koordine edilmesine vurgu yaparken aslında kendi dış/iç bakış açısını ortaya koymaktadır. Cooper gibi ekonomi politiğe liberal görüşten yaklaşanların karşısında Robert Cox gibi farklı ülkelerdeki işçi hareketlerini, uluslararası elitler tarafından yönetilen uluslararası sermayeyi konu edinen eleştirel ekonomi politik çalışanlar da vardır. Cox dünya sistemine üretim yapılarından kaynaklanan sosyal ve ekonomik ilişkileri, devletlerin gücünün siyasi doğası ve dünya sisteminin doğasını konu edinerek kendi dış/iç yaklaşımını ortaya koymuştur (Strange, 1994: 15-24). Osvaldo Sunkel ve Edmundo F. Fuenzalida gibi yazarlar da Doğu Avrupa'dan Latin Amerika'ya devletlerin, ekonomilerin ve siyasi süreçlerin uluslararasılaşmasını ve yeni elitler tarafından entegre edilmesini incelemiş ve rejim değişikliğine yönelik okumalarını “uluslararası çekirdek” elitler üzerinden gerçekleştirmişlerdir (Sunkel ve Fuenzalida, 1979).

Kurumsalcı yaklaşımlar da ekonomi politik çalışmalarının içinde sayılabilir. Nitekim ekonomi temelli uluslararası kurumların iç siyasete olan etkisi kurumsalcılar tarafından tartışılmaktadır. Özellikle son dönemdeki uluslararası ekonomik değişimlerdeki hızlı artışlar ulusal ekonomileri tarihsel standartlara göre dünya ekonomisine çok açık hale getirmiştir. Yakın tarihli ekonomik analizlerin çoğu, bu tür uluslararasılaşmanın makroekonomik politika seçenekleri, ulusal rekabet gücü ve çeşitli üretim faktörlerine verilen ödüller üzerindeki etkilerini araştırmaya odaklanmıştır. Ekonomi ve politika birbiriyle çok yakından bağlantılı olduğundan, dünyanın dört bir yanındaki ülkelerdeki iç siyaset dünya ekonomisinden etkilenmektedir (Milner ve Keohane, 2002: 3).

Hem yeni kurumsalcılık (neoliberal kurumsalcılık) hem de sosyolojik kurumsalcılık literatürü, uluslararası örgütlerin ulus devlet içindeki süreçler üzerindeki etkisinin belirlenmesi çalışmalarıyla doludur ¹⁰ . Neoliberal kurumsalcılara göre karşılıklı bağımlılık yoluyla gerçekleşen modernite uluslararası sistemin doğasını öylesine değiştirmiştir ki egemen birimlerin “anarşi” modeli geçerliliğini yitirmiştir. Bütün modern toplumlar, karşılıklı bağımlılık durumunda güçlü refah baskıları, bürokratikleşme, iç politikaların dış politika yapımında klasik diplomasi dönemine kıyasla artan meşruiyet sorunları gibi belirli ortak politik özellikler kazanmıştır. Dolayısıyla uluslararası ve yerel alanlar daha da önem kazanırken, orta düzey ulusal hükümetlerin önemi azalmıştır. Neoliberal kuramsalcılar politika şekillendirmede uluslararası, uluslararası ve çok uluslu aktörlerin ve teknoloji, ticaret, iletişim ve kültür gibi küresel, askerî olmayan güçlerin artan rolünü vurgulamaktadır. Bu bakış açısından devletler, özellikle ekonomik olanlar olmak üzere önemli alanlar üzerinde kontrolü kaybetmekte olarak tasvir edilmektedir. Dolayısıyla neoliberal kurumsalcılar devlet merkezli olan dış politikayı açıklamaktan ziyade, temel olarak askerî gücü merkeze alan uluslararası sistemi değil, belirli alanlardaki uluslararası rejimleri açıklamayı amaçlamışlardır. Buna göre ülkeler bu alanların çeşitli boyutlarına, duyarlılık ve kırılganlık durumlarına göre farklılaşmaktadır. Nye ve Keohane bu modeli “karmaşık karşılıklı bağımlılık” olarak adlandırmaktadır (Keohane ve Nye, 1977).

¹⁰ Keohane, Robert O. ve Nye, Joseph. S. (1974). “Transgovernmental Relations and International Organizations”. *World Politics*, 27(1), 39-62. Keohane, Robert. O. ve Nye, Joseph S. (1977). *Power and Interdependence: World Politics in Transition* Boston, MA, Little, Brown, Keohane, R. (2011). “Neoliberal Institutionalism, *Security Studies*, 157-164.

Diğer taraftan neoliberal kurumsalcılık çerçevesi içindeki teoriler ya zamanla değişen tercihlerin sorunlarından ya da plüralist toplumdaki kaynaklanan baskıları sınırlandırmasından dolayı uluslararası örgütleri iç siyasete nedensellik mekanizmasıyla bağlamaktadır. Bu çerçevede üç temel bakış açısı öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki Robert Putnam'ın iki seviyeli oyun çerçevesidir. Bu bakış açısı, yerel bir aktörün kazanımlarının uluslararası örgütler ve kurumlar tarafından nasıl kısıtlanabileceğini göstermektedir (Putnam, 1988). Aynı şekilde Judith Goldstein'in çok taraflı ticaret kurumlarının iç politikaya etkileri üzerine çalışmaları özellikle, uluslararası-yerel kurumlar arasındaki bağı göstermesi açısından önemlidir. Goldstein'in argümanı, yöneticilerin bu ticaret kurumlarını (örneğin Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması -NAFTA- veya Dünya Ticaret Örgütü) yasamanın hareket kabiliyetini kısıtlayarak geniş kapsamlı genel refah hedeflerini sürdürmek için bir araç olarak kullanabileceğini ileri sürmektedir (Goldstein, 1996, 1998). Son olarak, Etel Solingen'in bölgesel güvenlik düzenlemeleri üzerine yaptığı çalışma, uluslararası kurumlara katılımı destekleyen içerideki koalisyonların bu kurumlar tarafından kendi politik hedeflerini izlemek adına maddi olarak desteklendiğini ortaya koymaktadır (Solingen, 1998).

1.2.4. Modernleşme Teorileri - Dış/İç Etkileşimi

Dış/iç etkileşimi genelinde ve Latin Amerika özelinde değinilmesi gereken bir diğer teori modernleşme teorisidir. Modernleşme teorisi devletlerin ayırt edici özelliklerini göz ardı ederek 'geleneksel' toplumdan ve 'modern' topluma geçişe dayanan evrensel bir dönüşüm süreci öngörmüştür. Geleneksel toplumlar kendi özel normlarına dayanan durgun ve hiyerarşik tarım toplumları olarak resmedilmiştir. Tam tersine modern toplumlar, bilim ve sanayinin geliştiği, yüksek sosyal hareketlilik, eşitlikçi bir tabakalaşma sistemi ve evrenselci ve başarıya yönelik normlar tarafından karakterize edilmektedir ki tüm bu özellikler kontrollü toplumsal değişimin kurumsallaşmasını ima etmektedir. Toplumların gelekselden modernliğe geçtikleri kabulünden, ideal tipik dikotomi, evrimsel bir sürekliliğin kutupsal uçlarını oluşturur, ancak bazı noktalarda artan değişiklikler, moderniteye doğru niteliksel sıçramalara yol açar. Bu noktanın yeri belirsizdir ve Latin Amerika'yı da içeren Üçüncü Dünya ülkeleri, geleneksel özelliklerin baskınlığı nedeniyle modernlik eşiğinin altında kalmaktadır (Valenzuela ve Valenzuela, 1978: 537).

Modern dünyaya girebilmek için gelişmemiş (geleneksel) toplumlar geleneksel normların ve yapıların üstesinden gelerek sosyal, ekonomik ve politik dönüşümlerin önünü açmak zorundadır. Ya yapısal farklılaşma ya da kültürel yayılma süreçleri yoluyla modernleşme teorisi ekonomik kalkınmanın, eskiden haklarından mahrum bırakılmış gruplarının dâhil edilmesi yoluyla toplumun siyasal modernleşmesine doğrudan yol açacağını ileri sürmüştür (Valenzuela ve Valenzuela, 1978: 538). Modernleşme teorisi toplumsal değişimin analizinde dünya bağlamının önemini vurgulamasına rağmen modernleşme için temel tarihsel ortam ulus devlettir. Modernleşme sürecindeki toplumlar hem geleneksel kurumları modern işlevlere uyarlayan bağımsız kurumlar hem de birçok dış gücün etkisi altındaki toplumlar olarak düşünülmelidir (Black, 1966: 50).

Doğrudan dış/iç etkileşimine odaklanmayan fakat Latin Amerika özelindeki içsel değişimleri çalışan O'Donnell da bu ülkelerde ortaya çıkan bürokratik otoriter modelin nedenlerini modernleşme ve içeride kurulan ekonomik temelli koalisyonlarda aramaktadır. O'Donnell, Latin Amerika'da diktatörlüğün yayılmasının açıklamasını bu bürokratik otoriter rejimlerin, ithal ikameci stratejinin başarısızlıklarının çeşitli baskıları tetiklediğini ve bu yüzden de bu baskıların kontrolü için sert politik teknikleri kışkırtan nedenlerden kaynaklandığını öne sürmektedir. Bu bakış açısına göre yüksek modernleşme, yeni bağımlılık modellerini pekiştirme ve biçimsel olarak demokratik siyasal kurumlarda ciddi bozulmalara yol açan kitlesel prateriyonizme yol açma eğilimindedir. Buna ek olarak bu durum daha yerleşik sektörlerin giderek katılarak tepki gösterdiği halkın siyasal aktivasyonunu arttırmakta, böylece yüksek modernizasyonun problemleri alanıyla etkin bir şekilde başa çıkabilmek için yeni ve daha büyük engeller üretmektedir. Kontrolsüz çatışmanın, kurumsal çarpıklıkların ve sorunlu alanla uğraşma konusundaki sınırlı kabiliyetin birleşik etkisi, siyasi demokrasinin ortaya çıkması ve gelişmesi için önem arz eden kurumların zayıflamasına yol açmaktadır. Bu da yüksek modernizasyonun ortaya çıktığı çeşitli sektörlerin daha güçlü hale geldiği bir koalisyonun oluşmasına ve halkın siyasi olarak dışlanması yanında durgunluk ve sürmekte olan çatışma durumunun üstesinden gelmek için kitlesel prateriyonizmin bir gereklilik olduğu konusunda hemfikir olunmasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, seçim arenasının ve onunla birlikte siyasi partilerin ortadan kaldırılması böyle bir hedefe ulaşmada esas alınmaktadır (O'Donnell, 1979: 190-199).

Dış/iç etkileşimini zımni olarak kabul eden modernleşmeci düşünürlerden bir diğeri olan Huntington ise devletlerin demokrasiden uzaklaşmasına yönelik sıraladığı bir dizi içsel sebebin ardından dış aktörlerin buradaki etkisinden bahsetmektedir. Huntington ayrıca uluslararası anlamda üstünlüğünü korumak için ABD gibi bir devletin bunu sürdürecektir ve savaştan kaçınacak her türlü sebebe sahip olduğuna dikkat çekerek burada diğer devletleri kendi kodlarına uymaya zorlamasının normal olduğunu göstermektedir (Huntington, 1993: 18-70). Bu doğrultudaki bir diğer önemli kişilik ise Kissinger'dır. Ona göre iç yapıların bağımsız olarak ele alınması halinde, yapılan analizler çok sağlıklı olmayacaktır çünkü iç politik yapılar bir boşlukta bulunmamakta ve iç siyasi yapılar çevre (dış) koşullarına cevap vermek durumundadır. Örneğin, bütün devletler nükleer bir soykırımdan kaçınmanın gerekliliği ile yüz yüze kalmıştır. Bu durum tüm ulusları eşit olarak kısıtlamamakla birlikte, teknolojinin daha fazla ülkeye doğrudan bir sorumluluk olarak dayattığı ortak bir görevi tanımlamaktadır (Kissinger, 1966: 526).

1.2.5. Bağımlılık Teorileri - Dış/İç Etkileşimi

Bağımlılık Teorisi, modernleşme yazarları tarafından öne sürülen azgelişmişlik çalışmalarındaki analiz biriminin ulusal toplum olduğu varsayımını reddeder. Latin Amerika'nın yerel kültürel ve kurumsal özellikleri, iç yapıları etkili faktörler olsa da sadece bölgedeki göreceli geri kalmışlığı açıklayan kilit değişkenler değildir. Geleneksel ve modern özelliklerin göreceli varlığı, toplumları ayırt etmeye yardımcı olabilir veya olmayabilir. Ancak bu farklılıklar modernliğin kökenlerini bazılarının modern, diğerlerinin modern olmamasını kendi içinde açıklamamaktadır. Bu nedenle geleneksel-modern kutupları temel bir çalışma kavramı olarak çok az değer taşır. Bağımlılık perspektifi ulusal ya da bölgesel bir birimin gelişiminin ancak, dünyadaki Avrupa sömürgeleştirme dalgasıyla ortaya çıkan dünya çapındaki politik-ekonomik sisteme tarihsel olarak yerleştirilmesiyle bağlantılı olarak anlaşılabilirliğini iddia eder (Valenzuela ve Valenzuela, 1978: 544). Bağımlılık Teorisi Modernleşme Teorisine tepki olarak, gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan ülkelerin şartlarını sınırlandırdığını ve bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere bağımlı kalacağını altını çizerken (Cardoso ve Faletto, 1979) iç politikanın şekillenmesi noktasında ekonomik refah dağılımından başka bir vurgu yapmamaktadır.

Bağımlılık Teorisine göre ekonomi teorilerindeki bazı varsayımların aksine, uluslararası işbölümü karşılaştırmalı üstünlükle paralel bir gelişmeye yol açmamıştır. Merkez devletler çevre pahasına kazanmıştır. Ancak önemli ölçüde merkez ve çevre topluluklarının farklı işlevleri, iç sosyal ve politik yapıların evrimi üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Çevre devletleri, dar bir birincil ihracat yelpazesine sahip olan ekonomileri desteklemiştir. Dünya kapitalist sisteminin birbirine bağlı doğası ve zaman içinde sistemin dönüşümü çevredeki devletlerin bir şekilde gelişmiş devletleri taklit edebileceği düşüncesini imkânsız kılmıştır (Valenzuela ve Valenzuela, 1978: 545). Yerel piyasaların uluslararasılaşması her ne kadar gelişmekte olan ülkelerde bir refaha yol açsa da bu gelişme üretim araçlarının (teknoloji) gelişmiş ülkelerde (özellikle ABD’de) bulunması, Latin Amerika ülkeleri gibi gelişmekte olan ülkelerin kapitalizme bağımlı kalması gerçeğini değiştirmemektedir (Cardoso, 1972: 90).

Bağımlılık okulunun bir diğer düşünürü Sunkel dış ilişkiler uygulamalarının ulusal kalkınmaya olan etkisinin Latin Amerika ülkelerinin kapitalist dünyanın uluslararası ilişkiler sisteminin ağına düşmüş olmasından kaynaklandığını vurgulamaktadır. Bu sistem kendi içinde baskın bir güç, bir dizi orta büyüklükte güçler ve bu sisteme bağlı az gelişmiş ülkeleri barındırmaktadır. Sunkel'e göre geleneksel tarımın durgunluğu, dış ticaretin yapısı, sanayileşmenin türü ve devletin yerine getirdiği finansal aracılık, gelir dağıtımı ve kamusal yatırım mekanizması işlevlerinin sonucu olarak Latin Amerika ülkeleri, yapı ve işleyiş açısından ekonomide tamamen dış ekonomik ilişkilere bağımlı hale gelmiştir. Bu aşırı bağımlılık çeşitli koşullarda kökleşmiştir. Öyle ki ödemeler dengesinin kırılganlığı ve yapısal bozukluğu, ülkelerin kendi teknolojisini adapte edebilme ve yaratma kabiliyetine sahip olmasına izin vermeyen sanayileşme türü ve ihracat sektörünün sömürü şekli, endüstrinin ve ihracat faaliyetlerinin önemli ve büyük bir kısmının ya yabancı olması ya da lisanslara ve yabancı teknik yardımlara bağlı olması ve tüm bunların dövize ihtiyacı arttırmasıyla hem mali sektörün hem de ödemeler dengesinin sürekli olarak dışa açılma eğilimi göstermesi, dış finansman ihtiyacının doğmasına neden olmaktadır (Sunkel, 1969: 23-30).

Bu yönelim Latin Amerika ülkelerine uygulandığında, dış bağlantıların ve ilişkilerin, sistemlerin yapısının şekillenmesinde ve dolayısıyla onların işleyişinde ve sonuçlarında ve bunun yanı sıra yapısal dönüşüm sürecindeki etkileri açıkça

görülebilir. Yine de bu dış bağlantılara verilen önem, sistemin içindeki az gelişmişlik yapılarının varlığını küçümsememize neden olmamalıdır. Dış etkiler muhtemelen uzun vadeli dönüşüm sürecindeki ana faktörler olarak hakim olma eğilimlerine rağmen yapısal dönüşüm, dış ve iç değişkenler arasındaki etkileşimin ürünüdür. Latin Amerika ekonomisinin uzun vadeli gelişim sürecine sistematik bakış açısı böyle bir dönüşümün iki ana yoldan gerçekleştiğini göstermektedir. Öncelikle bir sistem belirli bir dönemde işlev görüp büyüdükçe ve sermaye biriktikçe ekonomik faaliyetler genişler, üretim bileşimi, gelir değişimleri ve ekonomik faaliyetler mekansal olarak yeniden dağıtılır. Bu, iç yapıda yani doğal kaynaklar ve nüfus, kurumlar ve özellikle devlet, sosyo ekonomik gruplar ve sınıflar, ideolojileri ve özel politikalarında ve dış ilişkilerin doğasında olmak üzere önemli dönüşümleri zorunlu kılar. İkinci olarak sistemin iç yapısı, ülkenin dış bağlantılarının doğasındaki dışsal değişimlerin bir sonucu olarak temel dönüşümlere maruz kalır. Bu dışsal değişiklikler ülkenin içinde bulunduğu uluslararası ilişkiler sisteminin büyük gücünün evriminin ürünüdür. Tarihsel olarak Avrupa toplumunun ve ABD'nin geçmişte yaşadığı büyük dönüşümlerin Latin Amerika ülkelerinin zaman içinde geçirdiği çeşitli yapısal değişim aşamalarına belirgin bir biçimde yansıdığı açıktır (Sunkel ve Girvan, 1973: 135).

Bağımlılık Okulu çalışanlarından Munoz ise bağımlılığı iki farklı açıdan, yani hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkeler açısından ele almış ve bunları stratejik bağımlılık ve yapısal bağımlılık olarak adlandırmıştır. Ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelerdeki kaynak, işgücü ve piyasaya olan ihtiyaçlarını stratejik bağımlılık olarak tanımlamış, az gelişmiş ülkelerin hem iç hem de dış işlerindeki ekonomik, politik ve kültürel açılardan dinamik kapitalist merkezlerce şekillendirilmesini yapısal bağımlılık olarak tanımlamıştır (Munoz, 1981: 4). Görüldüğü üzere Bağımlılık Teorisi analistleri 1960 ve 1970'lerde süregiden az gelişmişliğin sebebi olarak merkez-çevre sınıf ittifaklarına odaklanmıştır. Daha sonraları bu teori analistleri mekanik merkez-çevre modelinden tekil olarak ülkelerin üretim tarzlarına, iç sınıf çatışmalarına ve uluslararası seviyedeki çelişkilerin dinamik ilişkilerine ve rejim değişiminin içsel kaynaklarına yönelmişlerdir (Lowenthal, 1983: 156).

Özetlemek gerekirse bağımlılık teorisyenleri dış/iç konusunda farklılık sergilemektedir. Örneğin, Sunkel'e göre (1972:519) yabancı faktörler dışsal olarak değil sisteme içkin olarak, azgelişmiş ülke içinde çok çeşitli politik,

finansal, ekonomik, teknik ve kültürel etkilerle birlikte bazen de gizli veya üstü kapalı olarak görülür. Andre Gunder Frank gibi yazarlar için bağımlılık temel olarak içsel değişimlere çok az dikkat çeken uluslararası bir olgudur. Benjamin Cohen ve Anibal Quijano gibi ikinci bir grup için bağımlılık, emperyalizmi ve sınıf mücadelesini tartışmanın bir yoludur. Theotonio dos Santos gibi yazarların bağımlılık çalışmaları ticaretten ziyade çok uluslu firmaların rolüne odaklanmıştır. Son olarak Fernando Henrique Cardoso gibi akademisyenler için bağımlılık, gelişmeyi bozan ama bunu engellemeyen bir durumdur ve bağımlı ekonomiler dinamik olarak kalmış ve “bağımlı bağımlı gelişimin” katılımcıları olmuştur (Dominguez, 1994: ix).

1.2.6. Bürokratik Otoriteryanizm - Dış/İç Etkileşimi

1960'ların ortasından 1970'lerin ortasına kadar, daha önce de belirtildiği üzere, Latin Amerika'daki demokratik ve demokratikleşen hükümetlerin en göze çarpanlarından bazıları ortadan kalkmış ve bu ülkelerdeki ekonomik kalkınmanın sağlanması amacıyla askerî veya yarı-askerî rejimler ortaya çıkmıştır. Bu yeni siyasi liderler ekonomik kalkınma ve politik demokratikleşmenin uyumlu olmadığını savunmuşlardır. Dahası demokrasinin ve gelişmenin birbirine zıt olabileceğini öne sürmüşlerdir.

İşte bu dönemde ortaya çıkan “bürokratik otoriteryen” olarak adlandırdığı rejimleri inceleyen Moore, uluslararası sistemdeki büyük güçlerle diğer devletler arasında bir ayrıma giderken, küçük devletlerin ekonomik ve siyasi bakımdan siyasal yaşamlarına yön veren önemli nedenlerin dışarıda aranması gerektiğini savunmaktadır. Bir başka deyişle demokrasi ve otoriteryanizmin tarihsel ön koşullarının yani iç siyasal yapıyı etkileyen faktörlerin dışsal olduğuna dikkat çekmektedir. Liberal uluslararası toplum baskısı bu topluma entegre edilmek istenen devletlerin iç yapılarını etkileyecek şekilde işlevselleştirilmiştir (Moore, 1989: 2).

Moore'a göre, Batı formunda demokrasi ile sonuçlanan burjuvazi devrimi, faşizm ile sonuçlanan yukarıdan aşağı muhafazakâr devrimler ve komünizmle sonuçlanan köylü devrimleri belirli tarihsel aşamaların ürünüdür. Bir ülkede seçilen modernizasyon yöntemleri bu adımı atan sonraki ülkelerin sorunlarının boyutlarını değiştirmektedir. Bu bakış açısı İngiltere'nin demokratik modernleşmesi olmadan, Almanya ve Japonya'da benimsenen yöntemlerin neredeyse hiç mümkün olmayacağını iddia etmektedir. Dolayısıyla hem kapitalist

hem de gerici deneyimler olmadan, komünist yöntem, eğer var olabilseydi, tamamen farklı bir şey olacaktır. Endüstriyel toplumların inşasında bazı ortak problemler olsa da görev sürekli olarak değişmektedir. Dolayısıyla Moore'a göre her büyük siyasi rejim türünün tarihsel ön koşulları diğerlerinden keskin bir şekilde farklıdır (Moore, 1989: 400).

Bu noktada denilebilir ki bu bölümde bahsedilen tüm bu çalışmaların aslında vurguladıkları ortak bir husus vardır: Klasik olarak kabul gören Vestfalyan model yani kendi sınırları içinde münhasır yetkiye sahip özdeş aktörler asla yaratılmamış ve bu ilkeyi güçlü olanın ihlal etmesi, bu modelin kurallarının yani egemenlik haklarının çiğnenmesi engellenmemiştir. Fakat egemenlik ve Vestfalyan egemenlik anlayışı yöneticilerin çıkarlarına, değerlerine ve gücüne bağlı olarak kullandıkları veya değiştirdikleri ortak bir referans noktası olmuştur (Krasner, 1995: 149). Egemenlik bu noktada Krasner'in de vurguladığı üzere tutarsız bir şekilde başvurulmuş bir ilkedir fakat yerel otonomi, bağımsızlık ve kültür savunularında (Batı medeniyeti gibi) kullanılabilir. Denilebilir ki iç sorunlar doğası gereği içsel nedenlerden etkilenir fakat uluslararası etki de en az iç nedenler kadar önemlidir ve her daim bir faktör olarak değerlendirilmelidir (Gourevitch, 2002: 427). Bu açıdan düşünüldüğünde uluslararası faktörlerin temel olarak içsel kararları nasıl etkilediği açıklanırken iç siyasal sürece bir bağlantı kurulmalıdır. Uluslararası güçlerin, hem ekonomik hem de askerî güvenlik süreçleriyle demokratikleşme için kısıtlamalar ve fırsatlar yarattığı kabulü bizi devlet içindeki aktörlerin bu dış etkilerin varlığı ile nasıl başa çıktıkları ya da çıkamadıklarının analize dâhil edilmesine götürecektir (Pevehouse, 2002: 518).

Tüm bunlardan anlaşılabileceği üzere özellikle devletlerarası ekonomik ilişkiler ve askerî baskılar (İngiliz Okulu çerçevesinde bunlar uluslararası toplum ve onu oluşturan normlar olarak adlandırılır) politik kararlardan politik biçimlere kadar bütün iç davranışları sınırlandırmakta ve bir şekilde etkilemektedir. Uluslararası alan (İngiliz Okulunda bu uluslararası toplumdur) ve iç politika bu nedenle birbirleriyle çok yakından ilişkilidir ve eş zamanlı ve bir bütün olarak analiz edilmeleri gerekmektedir (Gourevitch, 1978: 911). Bu bakış açısı öncelikle genel olarak darbe ve uluslararası toplum bağının kurulmasını gerektirmekte ve 1973 ve 1976 darbelerindeki dış etkilerin rolünün anlaşılmasına hizmet etmektedir. Bu nedenle bir sonraki bölüm darbe ve uluslararası toplum arasındaki bağı kurmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla darbenin ne olduğu, ne olmadığı,

nedenleri ve Latin Amerika’da ne anlama geldiği bir sonraki bölümde açıklanmaya çalışılacaktır.

1.3. Darbe ve Uluslararası Toplum İlişkisi

1.3.1. Darbe nedir?

Tezin odak noktasını darbeler oluşturmaktadır. Bu nedenle sosyal bilimler açısından yapılması gerekenlerden biri de darbenin ne olduğuna yönelik bir literatür taraması yapılmasıdır. Bu tarama bizi genelden özele darbenin ne olduğuna, ne olmadığına, nedenlerine ve darbeyi diğer sosyal şiddet hareketleri ve askerî müdahalelerden ayırmamıza ve Latin Amerika’daki askerî rolünü anlamamıza yardımcı olacaktır. Böylece bu bölüm bizi bir sonraki bölümde ele alacağımız iki askerî darbede ne ile karşılaşacağımız konusuna hazırlayacaktır.

Belirgin olarak çağdaş askerî müdahalenin ortaya çıkmasını Fransız Devrimi’ne dayandıranlar vardır. Finer “*Man on Horseback*” adlı eserinde modern askerî darbelere giden süreci milliyetçilik ve halkın egemenliği doktrini, halk ordularının isyanları, silahlı kuvvetlerin profesyonelleşmesi ve emperyal bağlılıkların ortadan kalkması faktörleriyle açıklamaktadır (Finer, 2002: 219). Dolayısıyla bu faktörlerin başlangıç noktasının Fransız İhtilali olarak düşünülmesi doğaldır. Diğer yandan ise Weberyen anlamda modern devletin oluşumu meşru şiddet tekelinin oluşmasıyla eş tutulmaktadır. Bu noktada modern orduların oluşumu da bu döneme denk gelmektedir. Bu anlamda ordular profesyonelleşmiş, süreklileşmiş ve uzmanlaşmış kurumlar olmuştur. 19. yüzyıldan bugüne ordular hem belirli liderliğe sahip, kalıcı ve profesyonel kurumlar haline gelmiş hem de bütün vatandaşlarını ulus bağı üzerinden harekete geçirebilecek büyük aygıtlara dönüşmüştür. Bu dönüşüm ve orduların da diğer kurumlar gibi çıkarları olan sosyal kurumlar olduğu göz önüne alındığında, orduların her daim dolaylı ya da doğrudan siyasete müdahil olması günümüzde (özellikle Soğuk Savaşın bitimiyle birlikte çok yadırganmakla birlikte) şaşırtıcı değildir. Bu siyasete olan müdahilliklerinde orduları diğer kurumlardan ayıran nokta, sahip oldukları askerî gücün siyaseti etkileme güçleri açısından diğer bürokratik kurumlara oranla avantajlı kılmasıdır (Balta, 2016: 177-180).

Her sosyal bilimler teriminde olduğu gibi darbe (coup, coup d’etat, military coup, putsch) kelimesi olguya farklı açılardan bakanlar tarafından farklı şekillerde tanımlanmaktadır. En genel tanımıyla darbe, (Finer burada askerî müdahale terimini kullanır) silahlı kuvvetlerin kendi politikalarını ve/veya

kişilerini mevcut sivil otoriteler yerine yerleştirmesine verilen addır (Finer, 2002: 23). Fakat darbeyi öncelikle daha iyi anlamak ve özelliklerini açığa çıkararak diğer siyasal şiddet hareketlerinden ayırmak için alandaki daha detaylı tanımlara bakmak yararlı olacaktır.

Darbeler ve nedenleri üzerine yazdığı doktora tezinde Thompson darbeyi “askerî güçlere mensup olanların güç kullanımı veya tehdidi ile devletin yürütmedeki başını yerinden etmesi” olarak tanımlamaktadır. Thompson’a göre darbenin dört bileşeni vardır; ordunun katılımı, yürütmenin başının hedef alınması (ki genellikle sivilidir), güç/zor kullanımı ve sonuç (başarılı, başarısız veya uzlaş) (Thompson, 1972: 20). Ayrıca Thompson askerî müdahale terimi kullanımının darbe ile karıştırılmamasını önermektedir. Ona göre müdahale, önceki davranış biçimini terk eden geleneksel bir sınırın aşılmasını ima eder. Darbelere atıfta kullanıldığında ise müdahale terimi, uzun süre sonra gerçekleşen ilk darbe için uygundur. Ancak bir politik sistem birkaç yıl içinde bir dizi darbe yaşadığında, askerî darbenin oldukça rutin bir politik davranış mekanizması olarak kabul edilmesi gerekir ki Thompson’a göre artık bu durumlar için müdahale terimi geçerli değildir (Thompson, 1972: 110).

Powell ve Thyne (2011) darbeyi, devlet idaresi içindeki askerî veya diğer elitlerin mevcut yürütmeyi etkisiz hale getirmek için yasadışı ve açık teşebbüsleri olarak tanımlayarak darbenin yasa dışılığını ortaya koymaktadırlar (Powell ve Thyne, 2011: 252). Sistemik Barış Merkezi ise (CSP) darbeyi mevcut yürütme erkinin ve makamının ülkedeki muhalifler veya siyasi elitler tarafından zorla ele geçirilerek liderlerin ve politikaların temelden değiştirilmesi şeklinde açıklamaktadır (Marshall ve Marshall, 2007). Fossum ise darbeyi, askerî güçler veya bunların bir kısmının sivil katılımı ile veya sivil katılımı olmadan devleti yönetenleri (sivil veya askerî) başarılı bir şekilde görevden alması olarak tanımlayarak tartışmaya sivil katılım boyutunu eklemektedir (Fossum, 1967: 228). Marinov ve Goemans darbeyi yapabilecek aktörler arasında askeriye'nin yanı sıra polis, yerel silahlı gruplar, yönetici elitin içinden bir grup gibi farklı aktörlerin de olabileceğini eklemektedirler (Marinov ve Goemans, 2014: 5).

Darbe ve siyasal şiddet çalışmalarının uzmanlarından O’Kane darbe tanımında hükümeti devirmeyi amaçlayan eylemin yasadışı, devlet aygıtı içindeki küçük bir grup tarafından çok hızlı bir şekilde şiddet kullanımı veya tehdidi ile gerçekleştirilmesine vurgu yapmaktadır (O’Kane, 1987: 22-37). Bu tanım,

darbelerin ayırt edici özelliklerini vurgulaması açısından önemlidir. Birincisi, kitleler doğrudan darbe eylemine katılmazlar, bu yüzden darbeler bir grup elitin işidir. İkincisi, darbeler hızlı olaylardır; çoğu zaman, ya darbe planlayıcıları 24 ila 48 saat içinde kontrolü sağlamayı başarabilirler ya da başarısız olurlar. Üçüncü olarak, her ne kadar bazı darbeler kanlı olsa da çoğu kez zor tehdidi görevdekileri devirmek için yeterli olur. Bu nedenle ordunun doğrudan katılımı çoğu zaman gerekli olmaz iken siviller tarafından sahnelenen ve yürütülen darbelerin az sayıda olmadığı göz ardı edilmemelidir (Galetovic ve Sanhueza, 2000: 184). Bir başka deyişle darbeler genellikle (en azından planlandığı gibi ilerlerlerse) geniş çapta doğrudan güç kullanımını içermez. Bunun yerine başkanlık sarayları, radyo istasyonları veya havaalanları gibi önemli kamu binalarının ele geçirilmesi ve üst düzey politikacıların ortadan kaldırılması amacıyla piyade birimlerinin kullanılması tercih edilir. Burada amaç hızlı bir şekilde kontrolü kazanmak ve mevcut devlet aygıtının desteğini sağlamaktır, onu yok etmek değildir (Pilster ve Böhmelt, 2012: 360).

Jackman darbeyi, iktidardaki rejimlerin anayasaya aykırı yöntemlerle fiili olarak şiddet kullanımı veya tehdidi ile ortadan kaldırmayı hedefleyen eylemler veya girişimler olarak tanımlamakta ve analizinde darbeleri başarılı, başarısız veya eyleme geçmemiş olmak üzere üçe ayırmaktadır. Buna göre başarılı bir darbe, mevcut siyasi rejimin, kitlesel bir katılım olmaksızın isyancı seçkin grup tarafından aniden ve yasadışı olarak yerinden edildiği bir olaydır. Bir darbenin başarılı olarak kabul edilmesi için darbecilerin en az bir hafta görevde kalması gerekmektedir. Başarısız darbeler ise rejimi değiştirmeye yönelik fiziksel girişimlerin başarısız olması veya bir haftalık süreyi tamamlayamamasıdır. Öte yandan eyleme geçmemiş darbeler, şiddete başvurarak hükümeti devirmeyi amaçlayan eylem hazırlıklarının veya planlarının hükümet tarafından ele geçirildiği veya öğrenildiği durumlardır (Jackman, 1978: 1264).

Jackman'ın vurguladığı bir haftalık kriterin yanında darbenin başarılı olabilmesi için temel koşullardan bir diğeri de mevcut yöneticilerin yerinden edilmesi ve fiziksel olarak devlet aygıtının geri kalanıyla ilişkisinin kesilmesidir. Bu noktada iktidarın gerçek manada ele geçirilmesi darbeciler tarafından verilen emirlerin bürokrasi ve halkın çoğunluğu tarafından zorlamaya gerek olmaksızın kabul edilmesi ile gerçekleşir. Aksi takdirde iktidarı ele geçirmek imkânsız olacaktır (Galetovic ve Sanhueza, 2000: 185). Başarılı darbeler genellikle

görevdeki yöneticinin sürgünü, suikastı veya hapsedilmesi ile sonuçlanır ve devletin organları ile yeni siyasi liderler arasındaki anayasal ilişkinin köklü bir şekilde gözden geçirilmesini beraberinde getirir (Tusalem, 2010: 350).

Perlmutter ise darbelere modernleşmeci bir bakış açısından yaklaşmakta ve doğrudan darbeleri değil pretoryonizmi açıklamaktadır. Bu bakış açısına göre modern bir pretoryan devlet, ordunun müdahale etme ve potansiyel olarak siyasi sisteme hakim olma eğiliminde olduğu bir devlettir. Bu devletin siyasal süreçleri ordunun merkezî bir grup olarak gelişmesini ve bir yönetici sınıf olarak beklentilerinin büyümesini desteklemektedir. Bu devletlerin siyasi liderliği (bürokratik, idari ve yönetsel liderlikten ayrıldıkça) esas olarak ordudan veya orduya yakın veya en azından antagonist olmayan gruplarına mensuptur. Anayasa değişiklikleri ordudan etkilenir ve ordu hükümete sık sık müdahale eder. Bu nedenle bir pretoryan devlette ordu, politik yapılar ve kurumlarda baskın bir rol oynamaktadır (Perlmutter, 1969: 383).

Tüm bu tanımlara ek olarak Tablo 1.3.'de darbe tanımları farkı yazarların darbenin hedefi, faili ve yöntemine göre gruplandırılarak sunulmaktadır.

Tablo 1.3. Darbe tanımlarının içerikleri

Yazar	Hedef	Fail	Yöntem
Banks (2001: 13–14)	en tepedeki hükümet elitleri ve ülkenin iktidar yapısı	tanımlanmamış, devrimleri de içeriyor	zoraki değişimler
Belkin ve Schofer (2005: 144)	rejim	küçük askerî koalisyonlar	tanımlanmamış
Ferguson (1987: 13–14)	hükümet, müesses nizam	askerler, politikacılar, tüccarlar	tanımlanmamış
Finer (2002: 23)	sivil otoriteler	askerî kuvvetler	yaptırım veya yaptırım tehdidi
Janowitz (1977: 49)	mevcut rejim	örgütlü gruplar	tanımlanmamış
Kennedy (1974: 14)	tanımlanmamış	düzenli askerî birlikler	silahlı güçlerin kullanılması veya kullanılması tehdidi
Lunde (1991: 18)	rejim	askerî veya güvenlik güçleri	tanımlanmamış
Luttwak (1969: 12)	hükümet	devlet aygıtının bir kesimi	komplot
Marshall & Marshall (2007: 1)	yürütme erki ve makamı	yöneten veya siyasi elitler	zor yoluyla ele geçirme
McGowan (2007: 2)	ulusal hükümet	asker, güvenlik güçleri ve/veya polis gücü	şiddet
Moreno ve ark. (2004: 2)	ulusal hükümet	askerî lider, yöneticinin kendisi	askerî güç (tehdidi)
O’Kane (1987: 22, 37)	hükümet	sivil veya askerî	şiddet kullanılması veya kullanılması tehdidi
Taylor ve Jodice (1983)	yürütmenin başı	gruplar, klikler, partiler, hizipler	zor kullanımı veya tehdidi
Thompson (1973: 6, 52)	yürütmenin başı	düzenli askerî birlikler	şiddet kullanılması veya kullanılması tehdidi

Kaynak: Powell, Jonathan M. ve Thyne, Clayton, L., Global Instances Of Coups From 1950 To 2010: A New Dataset, Journal of Peace Research, 48(2)

Yukarıda görüldüğü üzere darbeyi tanımlamak zordur. Her tanım bir sınır çizeceğinden darbeye farklı açılardan bakan tanımların anlaşılmasının ardından

darbenin asli ve tali özelliklerinin verilmesi bu nedenle tercih edilmektedir.

Darbelerin asli özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Askerî gücün tamamı veya bir kısmı tarafından gerçekleştirilmesi,
- Güç kullanımı veya tehdidinin varlığı,
- Yürütmenin etkisiz hale getirilmesi,
- Liderlerin ve politikaların değiştirilmesi.

Tüm darbe tanımlarında olmayan fakat yazarların üzerinde durdukları tali özellikler ise şunlardır:

- Yasadışı veya anayasaya aykırı olmaları,
- Askeriyenin dışında diğer elitlerin de (zaman zaman sivil katılımı, polisi ve yerel silahlı grupları da içeren) varlığı,
- Kitlelerin dâhil olmaması,
- Hızlı gerçekleşmeleri,
- Görevdeki yöneticinin sürgünü, suikastı veya hapsedilmesi ile sonuçlanmaları.

1.3.2. Darbenin Diğer Siyasal Şiddet Hareketlerinden ve Askerî Müdahalelerden Ayrılması

Bir önceki başlıktan da anlaşıldığı üzere hükümet değişimini hedefleyen ve şiddet içeren her hareket veya siyaseti etkilemeye yönelik her askerî müdahale darbe olarak adlandırılmamaktadır. Bu nedenle bu bölüm darbelerin diğer siyasal şiddet hareketlerinden ve askerî müdahalelerden nasıl ayrıldığı üzerine odaklanacaktır. En yaygın siyasal şiddet olaylarından olan devrim ile darbenin ayırımından başlamak bu noktada yararlı olacaktır.

Darbe için verilen tanımlardan da görüldüğü üzere ilk olarak darbelerdeki elitlerin rolü, darbeleri devrimler, isyanlar ve iç savaş gibi diğer politik şiddet olaylarından ayırmaktadır (Galetovic ve Sanhueza, 2000: 185). Bu noktada anlaşılmaktadır ki “devrim” terimi ile anılan kapsamlı sosyo ekonomik ve politik dönüşümler birkaç saat içinde gerçekleşemez. Bir askerî darbe, devrimci bir süreç içinde gerçekleşebilir veya kasıtlı veya kasıtsız olarak devrimci değişiklikler, askerî darbenin nihai bir sonucu olabilir. Fakat askerî darbeyi devrimle eşitlemek yalnızca anlamsal olarak kafa karıştırıcı değil aynı zamanda her iki terimin de kendi içinde anlamı olan farklı kavramsal alanları bozacaktır (Thompson, 1972: 29).

Bir başka açıdan ise darbeler genellikle bir yönetimi bazen de rejimi hedef alması açısından devrimlerden ayrılmaktadır çünkü darbelerin hedefi hiçbir zaman politik bir topluluk değildir (Dean, 1970: 70). Devrim ise başlangıçta herhangi bir oranda koordine edilmemiş halk kitleleri tarafından yürütülen ve sosyal ve politik yapıların yanı sıra liderlikteki gerçek kişilikleri de değiştirmeyi amaçlayan eylemlerdir. Devrimler genellikle iç savaş ile ilişkilidir. İç savaş devletin içindeki silahlı kuvvetlerin hükümetin değişmesine yönelik birbirleriyle olan fiili savaş halidir. Darbe ise devlet aygıtının küçük ama kritik bir parçasına hakim olunmasını ve yönetimi hükümetin kontrolünden çıkarmanın hedeflenmesini içerir. Bu açıdan darbelerin kitlelerin katılımına ihtiyacı yoktur. Ayrıca devrimler genellikle sol yönelimli iken, darbeler politik olarak nötrdür ve iktidarın ele geçirilmesinin ardından izlenilecek belirli politikalara dair bir amaç gütmeyiz. Her ne kadar çoğu askerî darbe sağ yönelimli bir karaktere sahip olsa da bu tüm darbelerin kaçınılmaz olarak böyle olduğu anlamına gelmez (Luttwak, 1969: 9-12).

Darbeler genellikle orduyu da içeren ancak kitlelerin aşırı kutuplaştığı ve yüksek sivil kayıplar verilen uzun süren siyasi kargaşalardan farklıdır. İsyanlar, devrimler veya iç savaşlar gibi uzun süreli siyasi iktidar mücadeleleri, darbelerin bu açıdan dışındadır (Tusalem, 2010: 350). Darbeler ve iç savaşlar arasındaki bir diğer temel fark, darbelerin askerler veya elitler tarafından yönlendirilmesinin yanında, halkın bu girişimin farkında olmadan önce sonuçlanacak kadar kısa sürede gerçekleşmesidir. Dahası darbeler genellikle silah kullanılmadan gerçekleşir. Bunun aksine, iç savaşlar genellikle kitleleri ve en azından genel nüfusun bazı gruplarını içerir ve tüm iç savaş tanımları en azından bazı asgari ölüm eşiğine sahiptir (Thyne, 2010: 450). İç savaşlar genel olarak hükümetle bağları olmayan genel nüfusun geniş kesimlerini içerir (Small ve Singer, 1982: 210). Her ne kadar darbelere dair birçok özellik iç savaş ve devrimlerde de bulunsa da devrim ve iç savaşa kitlelerin dâhil olması darbelerin bu hareketlerden ayrılmasını gerektirmektedir (Powell ve Thyne, 2010: 251).

Diğer siyasal şiddet hareketlerinin yanı sıra askerî müdahale ile darbe de bir noktada birbirinden ayrılmalıdır. Her askerî müdahale sadece darbe olarak karşımıza çıkmamaktadır. Bu noktada Finer, askerî müdahale türlerini dört seviyede sınıflandırmaktadır (Finer, 2002: 86):

1. Seviye: Bu seviyede ordu sivil otoritelere etki ederek müdahalede bulunur. Buradaki etki sivil otoriteyi duygularına veya mantığına başvurarak ikna etme olarak tanımlanabilir.

2. Seviye: Bu seviye baskı ve şantaj içerir. Ordu bu durumlarda yaptırım tehdidinde bulunarak sivil otoriteyi etkilemeyi hedefler.

3. Seviye: Bu seviyede ordu mevcut hükümeti veya yönetenleri başka bir sivil otorite ile değiştirir. Bu değişim şiddet kullanma veya şiddet kullanma tehdidi ile gerçekleştirilir.

4. Seviye: Bu seviyede ordu sivil rejimi tamamen ortadan kaldırarak onun yerini alır ve genellikle bu durum askerî darbe olarak adlandırılır.

Bu müdahale türlerinden hangisine başvurulacağı ülkedeki politik kültüre bağlıdır. Sivil kurumların çok geliştiği ve en yüksek düzeyde politik kültüre sahip ülkelerde müdahale seviyesi etki etmeyi geçmeyecektir. Bu tarz ülkelerde askerî müdahale kabul edilemezdir. Bu nedenle bu etki genellikle normal anayasal kanallar yoluyla sivil otoriteyle rekabet etme veya danışma yoluyla gerçekleşir. Gelişmiş bir politik kültüre sahip ülkelerde ise askerî müdahaleler genellikle baskı ve şantaj ile etki etme seviyesinde gerçekleşir. Gelişmiş politik ülkelerdeki müdahale genellikle sivil otoritelerin korkutulması veya onlarla rekabet edilmesi yöntemleri ile gerçekleşir. Bu noktadaki korkutma sivil otoriteye tehdit oluşturan unsurlara karşı ordunun ne yapacağı ile ilişkilidir. Bu gibi durumlardaki müdahaleler ülkenin gelişmiş politik kültüründen dolayı genellikle bir direnç ile karşılaşır. Sivil kurumların nispeten zayıf olduğu ve organize olmadığı düşük düzeyde bir politik kültüre sahip ülkelerde ise askerî müdahaleler mevcut hükümetin veya yönetimin bir başka sivil otoriteyle değiştirilmesi ile sonuçlanır. Bu süreçte mevcut sivil otoritenin korkutulması, korunmamasından sivil otoriteye karşı şiddet kullanımı gibi geniş bir yöntem kullanılabilir. Bu tür ülkelerde rejimin kurumları ve yöntemleri tartışmalı olduğundan müdahaleye karşı tepki çok büyük olmayacaktır. Son olarak minimum politik kültüre sahip ülkelerde ordular genellikle doğrudan yönetimi ele geçirmeyi hedeflerler. Bunu yapmak için gerekirse şiddete başvurur ya da şiddete başvurma tehdidini kullanırlar. Nitekim politik kültürün minimum seviyede olması askerî müdahalenin sorgulanmamasını beraberinde getirir (Finer, 2002: 87-140).

Darbelerin önce tanımları ve özellikleri, sonra diğer benzer olaylardan ayrılması şimdiye dek ele alınmıştır. Bu noktada darbenin sınırının çizilmesi

açısından darbenin nedenlerinin anlaşılması gerekmektedir. Bu amaçla bir sonraki bölüm darbelerin neden gerçekleştiğine ışık tutarken, konu darbelerin dışsal nedenlerine doğru ilerleyecektir. Bu da çalışmanın odak noktasındaki 1973 Şili ve 1976 Arjantin darbelerinin nedenlerinin uluslararası toplumla bağlantısının kurulmasına hizmet edecektir.

1.3.3. Darbelerin Nedenleri

Darbe tanımında olduğu gibi darbelerin nedenlerinde de darbeye bakış açısına göre farklılıklar vardır. Bu farklılıklar nedenlerin bir sınıflandırma içerisinde ele alınmasını gerektirmektedir. Buradan hareketle darbe nedenlerine odaklanan bakış açıları “dünya sistemi-dış etkiler”, “tarihsel miraslar”, “rejim kırılabilirliği”, “askerî altsistem-kurumsal çıkar”, “modernleşmeci” ve “sınıfsal nedenler” alt başlıklarında sınıflandırılacaktır.

Dünya sistemi içinde düşünüldüğünde rejimler eğer ekonomik, kültürel ve askerî alanlarda aynı güce bağımlı haldeler ise veya büyük güçlerin etki alanında iseler dış etki darbeler üzerinde önemli bir faktör olarak düşünülebilir. Örneğin, 1946-70 arasında dünyada gerçekleşen darbeler incelendiğinde darbeler radikal dış politikalar üretmemiş ve dünya düzeninin baskın değerlerine bir tehdit oluşturmamıştır (uluslararası toplum bakış açısını destekler nitelikte). Yani darbeler bu ülkeler açısından uluslararası toplumda bir sapma meydana getirmemişlerdir.

Darbe nedenleri dış ortam açısından düşünüldüğünde büyük güçler ve şirketlerin varlığı, darbe yapanlara veya darbenin hedefindeki rejime gizli ya da açıktan verdikleri destek darbe nedenlerinde göz önüne alınması gereken hususlardır (Thompson, 1972: 183-233). Bunun yanında sivil toplum örgütleri (yerel, bölgesel ve karesel), özel sektör faaliyetleri (artan küreselleşmeyle bağlantılı olanların yanı sıra içerdeki sektörler), doğrudan yabancı yatırımcılar, Dünya Bankası, IMF, diğer borç verenler, Birleşmiş Milletler, vb. askerî güçler üzerinde etkileri olabilmektedir (Ascher ve ark. 2016: 167). Bu bağlamda dış aktörlerden gönderilen sinyallerin etkisi, vurgulanan bir diğer dış kaynaklı darbe nedeni faktörüdür. Gartzke (2003: 1) sinyalleri, bir aktörün başka bir aktörün gözlenemez ama dikkat çekici özellikleri hakkında bir çıkarım yapmasına izin veren eylemler veya ifadeler olarak tanımlamaktadır. Sinyaller darbeler için önemli olabilirler çünkü politik değişimin (eğer mevcut hükümete karşı olumsuz ise) ya da hükümetin (destekleyici ise) devamı için destek vermenin birer işareti

niteliğindedir. Daha özel olarak düşünüldüğünde, ABD'den yönlendirilen düşmanca sinyaller, örneğin Latin Amerika gibi ülkelerde darbe planlayıcılarının, darbe girişiminde bulunduktan sonra güçlerini sağlamlaştırmak için hükümete karşı avantaj sağlaması ve dış yardımları veya uluslararası yatırımları engelleyerek hükümetin darbeyi caydırabilecek kaynaklarının tükenmesi için hükümete zarar vermeleri başarılı bir darbenin sahnelenmesi olasılığını artırır (Thyne, 2010: 451).

Marinove ve Goemans da darbe nedenleri arasında dış etkileri öne çıkaran diğer iki yazardır. Onlara göre temel kaynaklar açısından birçok ülkenin dış dünyaya bağlı olması darbe liderlerini uluslararası tepkilere karşı duyarlı yapmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin liderleri yabancı baskılardan kendilerini izole etmek için içerdeki sadık destekçilerine güvenirler fakat darbeciler bu noktada içerideki kırılğan durumla başa çıkabilmek adına dış dünyaya sırtını dönemezler. Bunun yanında dış destek, darbeye destek vermede tereddüt edenlerin beklentilerini koordine etme açısından yararlı olabilirken, darbenin kınanması ise rejimin gerekli dış kaynakları elde etme gücüne olan güvenin yitirilmesine neden olabilmektedir (Marinove ve Goemans, 2014: 12).

Darbe nedenlerine yönelik ikinci kategori tarihsel mirastan dolayı ortaya çıkan nedenlerdir. Tarihsel miras açısından nedenler politik kültür, demokrasi geçmişi, tarihsel olarak oluşan politik boşluklar ve ordunun orta sınıfın temsilcisi olması şeklinde sınıflandırılabilir. Tarihsel mirasa odaklanan yazarlar¹¹ mevcut politik davranışın köklerinin tarihte olduğuna inanmaktadır. Demokrasinin olgunlaşmaması bu tarihsel miras içinde ele alınan öne çıkan darbe nedenlerinden biridir. Örneğin Emerson (1960: 272-292), II. Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan sorunları içsel çeşitliliğin derecesi ölçüsünde ulusal birlik eksikliği sonucu ortaya çıkan merkezileşme gereksinimine, demokratik kazanımlar için gerekli önkoşulların olmayışına, demokratik geleneği benimsemeyen ama artan isteklere sahip olan halk kitlelerinin varlığına dayandırmaktadır.

¹¹ John J. Johnson, "The Latin American Military as a Politically Competing Group in Transitional Society," (ed.) John J. Johnson *The Role of the Military in Underdeveloped Countries* (Princeton, 1962), ss. 93-104, John J. Johnson, *The Military and Society in Latin America* (Stanford, 1964), ss. 13-90; Lyle N. McAlister, "Civil-Military Relations in Latin America," (ed.) John D. Martz, *The Dynamics of Change in Latin American Politics* (Englewood Cliffs, 1965), s. 259; Eric R. Wolfe ve E.C. Hansen, "Caudillo Politics: A Structural Analysis," *Comparative Studies in Society and History*, IX (Ocak 1967).

Ayrıca darbe nedenlerini tarihsel miras üzerinden açıklayan bakış açısı zaman içinde güç boşluğunu askerlerin doldurduğuna dikkat çekmektedir¹². Bu bakış açısına göre özellikle darbeye meyilli ülkelerde dış güçler tarafından dayatılan anayasal kurallar geleneksel temellere dayanmadığı için dış güçlerin çekilmesi durumunda sistemde oluşan boşluğu askerler doldurmaktadır. Geleneksel olarak kurallara ve politikacılara karşı sadakatin yerleşmemiş olması bu ülkelerde politik kurumların güçlenmesini engellemektedir. Bu durumda anayasal alternatiflerin eksikliğinde ortaya çıkan siyasi boşluk ordu kurumu tarafından doldurulmaktadır. Ayrıca Pye gibi yazarlar ise bu duruma Batı dışı dünyada modern kurumların kurulma sürecinde modern orduların en başarılı kurum olarak ortaya çıkmasına vurgu yaparak katkı sağlamaktadır. Bu ordular geçiş dönemindeki endüstriyel ve teknolojik gelişmenin öncüleri rolünü edinmiştir (Pye, 1961: 83). II. Dünya Savaşı sona erdiğinde dünya genelindeki liderler silahlı kuvvetlerinin sahip oldukları az sayıdaki, en baskın örgütlü kurumlar arasında olduğunu fark etmişlerdir. O dönem askerî olmayan kurumlar, eğer mevcutsa bile, askerî kurumlara kıyasla daha kaotik bir durumdadır. Ordunun ekonomik ve sosyal kalkınmayı üstlenmesi bu şartlar altında kaçınılmaz görünmektedir. Dolayısıyla asker bu nedenle kalkınma yolunda liderliği üstlenmiştir. Askerî olmayan kurumlardaki eksiklikler ordunun düzeni sağlamasını (ki bazen de zorla) teşvik etmiştir (Ascher ve ark., 2016: 170).

Darbe nedenlerine bir diğer bakış açısı ise (Huntington, 1968, Rapoport, 1962, North, 1966; Fossum, 1967, Feldberg, 1970) orduya odaklanmak yerine rejim kırılmağına odaklanmaktadır. Bu bakış açısında göre darbe nedenleri askeriye de değil rejimin kendi özelliklerinde aranmalıdır. Diğer grup ise (Needler, 1969, Stepan, 1971; Price, 1971) her iki yaklaşımın da benimsenmesi gerektiğini yani hem askerî kurumsal yapıya hem de rejimin yapısına odaklanılmasını savunmaktadır. Rejimin kırılmağı çoğunlukla ekonomik ve sosyo politik açıdan darbe nedenleri açısından ele alınır. Buna göre ekonomik bozulma ve rejimin sosyo politik açıdan zayıflaması darbe nedenleri arasında sayılmaktadır. Özellikle

¹² Hans Daalder, *The Role of the Military in the Emerging Countries* (The Hague, 1962); William Frank Gutteridge, *The Military in African Politics* (London, 1969); Billy J. Dudley, "The Military and Politics in Nigeria: Some Reflections" (ed) Jacques Van Doorn, *Military Profession and Military Regimes: Commitments and Conflict* (The Hague, 1969); Howard J. Wiarda, *Dictatorship and Development: The Methods of Control in Trujillo's Dominican Republic*. No. 5. Gainesville: University of Florida Press, 1968; Ruth First, *The Barrel Of A Gun: Political Power in Africa And The Coup D'état*. Allen Lane The Penguin Press, 1970.

ekonomik bozulma dönemlerinde gerçekleşen 45 darbeden 38'inin başarılı olduğu saptanmıştır. Thompson ekonomik problemlerin darbe ile doğrudan ilişkili olmasa da ekonomik bozulmanın darbenin başarısını oldukça kolaylaştırdığını iddia etmektedir. Bu noktada ekonomik bozulma rejimin kırılabilirliğini artırarak darbeye yol açılmasında bir faktör olarak düşünülmektedir (Thompson, 1975b: 476). Huntington ise ayrıca, bu noktaya tüm darbelerin az gelişmiş bölgelerde reform üretmediğini ancak neredeyse tüm reformların darbeler tarafından gerçekleştirildiğini belirterek katkı yapmaktadır (Huntington, 1962: 40).

Darbe nedenlerine daha çok ekonomik açıdan yaklaşan yazarlara göre ekonomi ne kadar ilkel ise silahlı güçlerin askerî personel ve adımlar kullanarak yönetime müdahil olması o kadar kolaydır (Finer, 2002: 15). Bu bakış açısına göre darbeler, darbeciler makul bir başarı şansı algıladığında, otokrattan yaygın bir hoşnutsuzluk olduğunda ve halkın çoğunluğu yeni bir yöneticinin yönetimini olumlu olarak takip etmeye istekli olduğunda gerçekleşir. Bu noktada rahatsızlık düzeyi ekonomik performansa bağlıdır ve bir ekonomik durgunluk gerçekleştiğinde yükselir. Bir önceki yıldaki ekonomik bir durgunluk, darbe girişiminin olasılığını önemli ölçüde arttırmaktadır (Galeovic ve Sanhueza, 2000: 185). Bu bakış açısının en yaygın argümanlardan biri sosyo ekonomik kalkınma ile askerî müdahalenin arasındaki ilişkiye dairdir. Finer (2002), askerî müdahalelerin yoğunluğunun sosyo ekonomik gelişme durumunun artmasıyla azalmasının daha muhtemel olduğunu savunmaktadır. Sosyo ekonomik durumu daha iyi olan ülkeler daha yüksek şehirleşme, sanayileşme ve okuryazarlık seviyelerine sahiptir ve bu nedenle sosyal faaliyetlere kitlesel katılımlar bu ülkelerde yüksektir (Putnam, 1967).

Sosyo ekonomik gelişme siyasi olaylar ve siyasi eylemler için kapasiteler konusunda farkındalık yaratır. Başka bir deyişle bu durum potansiyel siyasi aktörlerin sayısını arttırmakta ve sivil kurumları sürdürmeye istekli ve destek verebilecek bu aktörlere artan siyasi kaynaklar dağıtmaktadır. Öte yandan sanayileşme, sosyo ekonomik karmaşıklığın artması, kamu yönetimini silahlı kuvvetlerin becerilerinin ötesine taşıdığı için askerî müdahalelere yatkınlığını azaltmaktadır. Tusalem de ekonomik açıdan yaklaşmakla birlikte bu bakış açısına mülkiyet haklarını eklemiştir. Tusalem'e göre bir devlet mülkiyet haklarını ne kadar iyi korursa, orada darbenin oluşma olasılığı o kadar düşüktür. Vatandaşları çok sayıda sözleşmeye dayalı faaliyet gösteren, devletin mülkiyet haklarını

koruduğu kurumsal bir ortama sahip olan devletlerin incelendiği dönem olan 1970-1990 arasında darbe yaşama olasılıkları daha düşük bulunmuştur. Ayrıca mülklerin kamulaştırılmasından, kamu ve özel sözleşmelerin/mülklerin feshedilmesinden kaçınan devletlerin devlet işlerinde ordunun müdahaleci rolünü hissetmemiş olması muhtemeldir (Tusalem, 2010: 358).

Londregan ve Poole (1990) ise darbenin gerçekleşme nedenlerini genel olarak ekonomi özel olarak ise yoksulluk tuzağı açısından incelemişlerdir. Yazarlar ekonomik durum (kişi başına düşen gelir ile ölçülen) ile darbe oranının arasındaki ilişkiyi değerlendirmek için 1950 ve 1982 arasında 121 ülkeden gelen siyasi ve ekonomik verileri analiz etmişler ve çalışmalarının sonucunda darbeler ve gelir arasında belirgin bir ters ilişki bulmuşlardır. Buna göre çalışmalarının örneklemini oluşturan en fakir ülkelerin darbe yaşama olasılığı en zengin ülkelerden 21 kat daha fazladır (Londregan ve Poole, 1990: 152). O’Kane ise darbenin ekonomik nedenleri açısından ihracatın doğası ve ülkenin zenginliği nedenlerine odaklanmıştır. Bu noktada gelişmemiş ülkelerin ekonomileri ihracata ne kadar bağımlı olursa darbe gerçekleşme olasılığı o kadar artmaktadır. İhracat gelirindeki dengesizlik darbelere elverişli bir ortam yaratır çünkü bu dengesizlikler hem ekonomi hem de toplum için doğrudan hükümete atfedilebilecek sorunlar doğurmaktadır (O’Kane, 1981: 290-293).

Darbe nedenlerini bunların dışında askerî alt sistem kaynaklı nedenlerde arayan bakış açısına göre darbeler pozisyonel ihtiyaçlar, kurumsal kaynak çatışması ve ordu içindeki bölünmeler kaynaklı olabilmektedir. Bu açıdan yaklaşan bir grup akademisyen (Janowitz, 1964, Gutteridge, 1969b, Lissak, 1970) darbe nedenlerinin açıklanmasında ordu kurumuna odaklanılmasını savunmaktadır. Bu bakış açısı ordunun kurumsal olarak yapısı, işe alma politikası ve sosyalleşme süreçlerine dikkat çekmektedir. Bu bağlamda öncelikle, ordular genellikle kendilerini kaosa karşı bir siper olarak görmektedir ve hükümete müdahalelerini bu doğrultuda ülkenin kurumsal istikrarına, ekonomik refahına ve dış politika yönelimlerindeki tehditlere karşı başvurduğunu savunarak meşrulaştırır (Karakatsanis, 1997, Ferarer, 1999). Bu eğilim özellikle ordunun toplumda özel bir yere sahip olduğu ülkelerde desteklenmektedir (Cheibub, 2006). Bu tarz ülkelerde darbelerin büyük çoğunluğu kısmi, öncelikli veya tümüyle ordunun kurumsal çıkarlarının savunulması ya da yürürlüğe sokulması motivasyonu ile gerçekleşmektedir (Nordlinger, 1977: 78). Aynı şekilde Needler

de (1987: 59) ordunun politikaya, kurumsal çıkarlarının savunulmasının baskın olduğu bir güdüler kombinasyonu ile müdahale ettiğine ancak bu çıkarların sıkça ekonomik elitlerin ekonomik çıkarlarını tamamlayacak şekilde yorumlandığına dikkat çekmektedir.

Kurumsal çıkarlar açısından ordu için bir diğer darbe nedeni reforma uğramadır. Bir ülkede güçlü bir ordunun varlığının önemli bir sonucu, demokrasiye geçiş gerçekleştiğinde ordunun, yeni başlayan demokratik rejime karşı reform yapılana kadar bir darbe tehdidi oluşturmastır. Kesin olarak, ordunun gelecekte reform edileceği beklentisi ordunun demokratik hükümetlere karşı darbe yapması için ek bir motivasyon görevi görmektedir. Dolayısıyla elitlerin demokratikleşmeyi önlemek için güçlü bir askerî kurum oluşturduğu toplumların daha sonra askerî diktatörlüklerce yönetilme ihtimalleri daha yüksektir çünkü ordu geçiş demokrasisi sırasında gücünün bir kısmını elinde tutar ve demokrasiye karşı başarılı bir darbe girişiminde bulunabilir. Bu, tarihsel delillerle tutarlı görünen askerî diktatörlüklerin ortaya çıkmasında spesifik bir kanala yol açmaktadır (Acemoğlu ve ark., 2008: 48).

Rejimin pozisyonel ihtiyaçlar açısından ordunun otonomik, hiyerarşik, monopolik ve politik pozisyonel ihtiyaçlarını karşılamaması darbe nedenleri arasında düşünülmektedir. Ayrıca ödeme, maaş, atama, bütçe ve genel askerî operasyonlara verilen destek darbenin kurumsal kaynak çatışması nedenleri arasındadır. Bazı durumlarda da darbe liderleri ordu içindeki grupların temsilcileri olabilmektedir, dolayısıyla bu iç rekabet bazı durumlarda darbenin nedenlerinden biri olabilir (Thompson, 1972: 39-98, Thompson, 1975b: 490). Nordlinger darbelerin büyük çoğunluğunun nedenlerinin kısmen veya tamamen askeriye kurumsal çıkarları temelli olduğunu savunanlar arasındadır (Nordlinger, 1977: 78). Bu doğrultuda Battaglino da ordunun temel amacının, güç kullanma yeteneklerini genişletmek, bunları dış düşmanlara yansıtmak ve gerekirse yerli düşmanlara karşı bunları korumak olduğunu öne sürmektedir. Bunu yapmak için ordu bütçe, ekipman, disiplin ve uyum gibi faktörlere dayalı olan fiziksel ve maddi standartları ve örgütsel kontrolü sağlama amacındadır. Bu nedenle sivil hükümetin ordunun kurumsal çıkarlarına yaklaşımı sivil asker ilişkilerinde kilit rol oynamaktadır. Battaglino sivil asker ilişkisini açıklarken ordunun kurumsal çıkarlarına vurgu yapmakta ve bu süreçte darbe yanlısı koalisyonlar üzerinden darbeleri incelemektedir. Başarılı müdahalelere yol açan darbe yanlısı

koalisyonların oluşumu, silahlı kuvvetler ve sivil aktörler tarafından tehdit algısı düzeyindeki bir değişimle ilişkilendirilir (Battaglino, 2007: 103). Tehdit algısındaki değişiklikler dört değişkenin farklı konfigürasyonları ile bağlantılıdır, bunlar (Battaglino, 2007:8):

1- Ekonomi politikalarının etkisi (iktisadi alanın devlet politikalarında benimsenen ağırlıklı yönü): Bu etki ordunun serbest piyasa güçlerini veya korumacılığı veya diğer devlet müdahaleciliği türlerine bağımlı olan grupları desteklemesine neden olabilir.

2- Siyasi rejimin doğası (devlet otoritelerinin seçildiği sürecin özellikleri): Siyasi rejimin doğası, siyasi aktörlerin (çoğunlukla partiler) darbe yanlısı koalisyonlara entegre olma olasılığını belirler.

3- Sivil hükümetin askerî kurumsal çıkarlara yaklaşımı: Sivil-asker ilişkilerinde siviller özerk bir askerî profesyonellik alanını tanıdığı takdirde, askerî güvenliği en az fedakârlıkla diğer sosyal değerler arasında en üst düzeye çıkarabilir. Siviller ordunun bütünlüğünün bozulmasından sorumlu olduğunda ordunun siyasi arenaya girmesi için teşvik edilme şansı büyük ölçüde artar.

4- Askerî rol inançları: Ordunun siyasetteki rolüyle ilgili anlayış darbenin oluşumunda etkili olan nedenlerdendir.

Modernleşmeci bakış açısından ise pretoryanizm, modernleşmenin ve politik mobilizasyonun ilk ve orta düzeylerinde olan devletlerde görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerde ordu, sivil gruplar kendilerini meşrulaştırmadıkları zaman siyasi eyleme geçmektedir. Pretoryanizm de sivil hükümetin, milliyetçi ve modernist hedefleri (modernleşme, şehirleşme, düzen, birleşme vb.) sekteye uğrattığında ortaya çıkar. Özel olarak ise sosyal bağlılığın düşük olması, farklı ve birbiriyle eşit olmayan sınıfların, sosyal kutuplaşmanın ve konsolide olmamış orta sınıfın varlığı, kaynakların haksız kullanımı pretoryanizme katkıda bulunan sosyal koşullardır. Pretoryanizme katkıda bulunan politik koşullar ise merkez ve çevre arasındaki çatışma, siyasi kurumların yeterli düzeyde kurumsallaşamaması ve siyasi yapıların sürekli bir desteğe sahip olmaması, siyasi partilerin zayıf ve etkisiz olması, sivillerin politik destek için orduya başvurması olarak Perlmutter tarafından sıralanmaktadır. Perlmutter ayrıca bu koşullara ek olarak savaş yenilgisi, güçlü bir askerî liderin ölümü, yabancı müdahale, alt ve üst kademe subaylar arasındaki çatışmaları ikincil sebepler olarak görmektedir (Perlmutter, 1969: 385-391). Güçlü sivil hükümet ve politik kurumlar, demokratik değerler

politik gelişme düzeyinin göstergeleridir. Modernleşme süreci yukarı doğru toplumsal mobilizasyon yaratmış ancak bazı ülkelerde siyasi gelişme askerî müdahaleleri teşvik eden bir katılım krizi ortaya çıkarmıştır. Huntington'ın (1965) siyasi gelişme ve çürüme teorisi, siyasi örgütlerin ve prosedürlerin kurumsallaşmasının önemini vurgulamaktadır. Askerî müdahalenin önemli bir belirtisi olan politik bozulma, sosyal mobilizasyon ile politik kurumsallaşma arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Sosyal mobilizasyon durumunda katılımı düzenleyen zayıf siyasi kurumlar varsa, bu taleplere cevap vermek ve sosyal çatışmayı düzenlemek mümkün olmayacak, dolayısıyla askerî müdahaleler ve buna bağlı dengesizlikler oluşacaktır.

Darbe nedenlerine sınıfsal yaklaşan O'Donnell (1973) ve Nun (1976) ise ordunun, elit sınıf çıkarlarının hizmetkarı haline geldiğini vurgulamakta ve böylece devletin, özel ve kişisel mülkleri ve kamulaştırmakla tehdit eden kamu politikalarını benimsemeye başladığında müdahaleci olduklarını ileri sürmektedir. Doğal olarak, elit sınıf çıkarları popülist baskılardan korunduğunda ordular müdahale etmemektedir. Samuel Huntington da (1968) aynı zamanda modern dönemdeki pretoryan darbeleri, orta sınıfın kazanılmış menfaatini garanti altına almak amacıyla kavramsallaştırmıştır. O'Donnell ve Nun gibi Huntington, pretoryan devletlerin alt sınıfın aşırı mobilizasyonunu kontrol etme veya pasifleştirme konusunda profesyonel bir rol sahibi olduğunu algılayan bir askerî aparata sahip olma eğiliminde olduğunu öne sürmektedir. Bu noktada Huntington'a göre bir toplum, etkin siyasi kurumlar geliştirmeden kitlesel katılım aşamasına geçerse ordu mevcut sistemi, alt sınıflar, özellikle kentsel alt sınıflardan gelen saldırılara karşı korumak için muhafazakâr bir çabaya girer ve mevcut orta sınıf düzeninin koruyucuları rolünü üstlenir. Dolayısıyla toplum değiştikçe ordunun rolü de değişir. Oligarşi dünyasında asker bir radikaldir; orta sınıf dünyasında asker bir katılımcı ve hakemdir; kitle toplumu ufukta belirlediğinde ise asker mevcut düzenin muhafazakâr koruyucusu olur. Dolayısıyla paradoksal olarak ancak anlaşılabilir bir şekilde, bir toplum ne kadar geriye giderse, ordusunun rolü o kadar ilerici olur ve bir toplum ne kadar gelişmiş olursa, ordunun rolü o kadar muhafazakâr ve gerici hale gelir. Yüksek düzeyde mobilizasyon ve düşük kurumsallaşma seviyesine sahip ülkeler güçlü kurumlara sahip olanlardan daha fazla askerî müdahaleye yatkındır denilebilir (Huntington, 1968: 221-222). Bu nedenle Huntington açısından askerin rolünün Üçüncü Dünya

lkelerinde ve Latin Amerika lkelerindeki aynı bakış açısıyla açıklanması biraz zordur. Her Şeyden önce diğerk nc Dünya ülkelerine kıyasla Latin Amerika toplumları nispeten daha ileridir ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemin aksine 19. yüzyılda genel olarak ulusal bağımsızlığa ulaşmaları anlamında diğerk nc Dünya ülkelerinden çok daha kkldrlerk. Benzer Şekilde, orta sınıflar Latin Amerika lkelerinde diğerk nc Dünya ülkelerinden daha büyük ve politik olarak daha önemlidir. Dolayısıyla bu, Latin Amerika'daki askerî hükümetler hem kendi çıkarlarını hem de orta sınıfın haklarını koruyan muhafazakâr güçler olarak hareket etme eğıliminde olduğu anlamına gelir. Bununla birlikte nc Dünya'nın diğerk bölgelerinde, orta sınıfların daha az sayıda ve önemsiz olduğu yerlerde, askerî hükümetlerin korunmasını sağlayacak çok az kurumsal ve sosyal çıkarları olduğu için daha ilerici bir sosyal güç oluşturma ihtimalinin bulunduğunu ortaya çıkarmaktadır (Jackman, 1976: 1080).

Doğrudan dünya sistemi, tarihsel miraslar, rejim kırılganlığı, askerî altsistem-kurumsal çıkar, modernleşmeci ve sınıfsal nedenler altında sınıflandırılmayacak darbe nedenleri çalışmaları da mevcuttur. Bu alandaki öncül isimlerden Finer askerî müdahaleye yol açan nedenleri öznel faktörler (eğılimler) ve nesnel faktörler (fırsatlar) olarak ikiye ayırarak açıklar. Buna göre öznel faktörler (Finer, 2002: 32);

1- Ordunun kendisini ülkenin kurtarıcısı olarak görmesi,

2- Ordunun ulusal çıkarlara hizmet etme görevini benimsemesi ve bu doğrultuda hareket etmediğini dşndğu sivil otoriteye müdahale etme hakkını kendinde görmesi,

3- Sınıfsal, bölgesel, kurumsal ve bireysel çıkarları koruma isteği.

Finer'in bakış açısına göre bazı durumlarda sivil otoriteye duyulan güven azaldıkça askerî otoriteye güven artmaktadır. Bu durumlar askerî müdahale fırsatını yaratmaktadır. Özellikle znel faktörler ve müdahale fırsatı çakıştığında askerî müdahale ihtimali maksimize olur. Bu müdahale fırsatları, bir başka deyişle nesnel faktörleri ise Finer Şöyle sıralamaktadır (Finer, 2002: 72-80):

1- Sivillerin askerî otoriteye artan bağlılığı,

2- Ülkedeki açık, gizli krizler ve g boşluğu sonucunda ortaya çıkan koşullar,

3- Ordunun popülaritesinin artması.

Bu öznel ve nesnel faktörler müdahale ihtimalinde belirleyici unsurlardır. Bu noktada eğer öznel ve nesnel faktörler mevcut değilse askerî müdahale gerçekleşmez. Öte yandan her iki faktörün varlığı askerî müdahale ihtimalinin en yüksek derecede olmasını sağlar. Öznel faktörlerin olmadığı ama nesnel faktörlerin var olduğu durumlarda ise askerî müdahalenin gerçekleşmesi ihtimali ülkeden ülkeye, dönemden döneme değişiklik gösterebilmektedir. Bu durumda öznel faktörlerin varlığı askerî müdahale için daha baskındır denilebilir. Daha açık ifade etmek gerekirse öznel faktörler nesnel faktörlere kıyasla daha belirleyicidir. Fakat bunu yanlışlayan örnekler de mevcuttur. Son ihtimal olan yani öznel faktörlerin var olduğu fakat nesnel faktörlerin olmadığı durumlarda genellikle müdahale girişimi başarısız olur (Finer, 2002: 83).

Belkin ve Schofer ise kendi sınıflandırmalarında Finer'den farklı olarak askerî darbelerin nedenlerini yapısal ve tetikleyici olarak ayırmakta, yapısal nedenlerin yavaş değişen yapılarına, tetikleyici nedenlerin ise değişken yapılarına dikkat çekmektedirler. Bu bakış açısı, yapısal nedenlerin siyasi sisteme tetikleyici nedenlerden daha derinden gömülü olduğuna ve tetikleyici nedenlerin yapısal nedenlerin varlığına bağlı olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, bireysel olarak subayların şikâyetleri, çabucak değişebilen bir durum olmasından ötürü tetikleyici nedenler olarak tanımlanır çünkü bunlar rejimin yapısal, kurumsal özellikleri değildir ve zaten yapısal olarak savunmasız olmayan rejimlerde darbelere yol açmamaktadır. Öte yandan rejimin politik meşruiyeti yapısal bir neden olarak nitelendirilmektedir çünkü yıllarca sürmesi beklenen faktörleri yansıtmaya eğilimindedir. Bazı durumlarda meşruiyet hızla değişebilse de bu meşruiyet genellikle siyasi istikrar ya da barışçıl politik geçişlerin tarihi gibi daha yerleşik düşünceleri yansıtır (Belkin ve Schofer, 2005: 148).

Darbe nedenlerinin açıklanmasına yardımcı olan bir diğer yazar olan Rebecca Schiff askerî darbeleri kendi geliştirdiği “Uyum Teorisi” üzerinden açıklamaktadır. Uyum teorisinin ana fikri, her bir devletin sivil askerî ilişkileri tarihsel ve kültürel deneyimleri ve koşulları nedeniyle daha farklı veya bütünleşik biçimler sergilemesi üzerine kuruludur. Uyum teorisi, ordu, siyasi elitler ve toplum arasındaki ilişkileri etkileyen kurumsal ve kültürel koşulları açıklarken, bu gruplar arasındaki uzlaşma derecesinin askerî darbe olasılığını belirlediğini vurgular. Schiff'e göre, bu üç grubun dört göstergeye (ordunun sosyal bileşimi, siyasi karar alma süreci, asker alım yöntemi ve askerî stil) uyum sağlaması durumunda, askerî

müdahalenin gerçekleşme olasılığı düşer. Bu noktada, uyum teorisi benzersiz kurumsal ve kültürel göstergeleri kullanır ve ordunun, hükümetin ve toplumun yerel askerî müdahaleyi önlemek için en etkili sivil asker ilişkileri biçimi üzerinde anlaşabileceği ampirik koşulları belirlemek için kullanılır (Schiff, 1995: 8).

Askerî darbelerin nedenleri arasında etnik farklılıklara değinen yazarlar da bulunmaktadır. Etnik farklılık üzerinde duran yazarlar, grupların kültürel farklılığını, etnik baskınlığı ve bundan kaynaklanan etnik rekabeti askerî müdahalenin nedenleri olarak görürler (Jenkins ve Kposowa, 1992). Askerî güçler arasındaki etnik ve diğer bölgesel rekabet, çoğunlukla toplumun yapısıyla ilgili askerî müdahalelere neden olabilir. İç çatışma genellikle dilsel ve etnik heterojenlik ile ilişkilidir. Bu doğrultuda Kurian (1991), heterojen popülasyonlardan uluslar yaratmaya çabalayan birçok hükümetin kolektif eylem sorunu nedeniyle bunu zor gerçekleştirdiğini belirtmektedir. Morrison ve Stevenson (1972) da grupların sayısı ve kültürel çeşitliliği arttıkça, elit istikrarsızlığının daha fazla olacağını savunmaktadır. Bu durumda grup sayısı ve potansiyel ayrılıklar arttıkça, askerî müdahale olasılığı da artmaktadır.

Luttwak darbenin belirgin nedenlerinden ziyade darbelerin ön koşullarına odaklanmaktadır. Lutwak'a göre darbelerin gerçekleşmesi için gereken ön koşullar şunlardır (Luttwak, 1969: 24):

1- Ülkenin sosyal ve ekonomik koşulları sonucunda siyasi katılımın ülkedeki küçük bir grupla sınırlı olması darbenin gerçekleşmesine zemin hazırlar.

2- Ülkenin doğrudan ve maddi olarak bir başka ülkeye bağlı olmaması yani bağımsız olması ve dış güçlerin etkisinden uzak olması darbenin gerçekleşebilmesinin ön koşullarından bir diğeridir. Bu noktada Luttwak bu nedene bir şerh düşmekte ve ülkelerin bağımsız olmaktan ziyade karşılıklı bağımlı olduğunu savunmaktadır. Dış politik gelişmelerin ülkelerin içine yansımaları olduğunu, ticari, kültürel ve askerî bağların ülkelerin birbirlerine etki etme olanağını sağladığını kabul etmektedir (Luttwak, 1969: 32).

3- Darbe hedeflenen devletin bir politik merkezi olması gerekmektedir. Eğer çeşitli merkezler varsa, bunlar tanımlanabilir olmalı ve etnik olarak yapılandırılmış olmaktan ziyade politik olarak yapılandırılmış olmalıdır. Bu devlet, politik olarak örgütlenmemiş bir birim tarafından kontrol ediliyorsa, darbe ancak bu birimin rızası veya tarafsızlığı ile gerçekleştirilebilir (Luttwakk, 1969: 45).

Özetle denilebilir ki dünya sistemi, tarihsel miraslar, rejim kırılabilirliği, askerî altsistem-kurumsal çıkar, modernleşme süreci ve sınıfsal nedenler, ordu - sivil ilişkisi, etnik farklılıklar, ordunun kendisine biçtiği rol darbe nedenlerinin en çok arandığı unsurlardır. Tez teorik bakış açısından her ne kadar ele aldığı askerî darbeleri uluslararası toplum (dünya sistemi) nedenlerine odaklansa da indirgemecilikten kurtulmak amacıyla bu bölümde de bahsedilen içsel nedenleri de ele alacaktır. Bu amaçla bu aşamada yapılması gereken genel olarak Latin Amerika'daki darbelerin doğasının anlaşılmasıdır.

1.3.4. Latin Amerika ve Militarizm

Politik sistem içerisinde bir kurumun konumu doğrusal bir düzlemde düşünülerek anlaşılabilir. Bir başka deyişle silahlı kuvvetlerin bu düzlemde konumu bir uçta güçlü politik bir güç (darbe yapan, politikaya müdahil olan, müdahalede bulunan), diğer uçta ise politikadan olabildiğince uzak (sadece profesyonel olarak kendi alanıyla ilgilenen) bir kurum olarak düşünülebilir. Dolayısıyla bu iki uç arasındaki yeri ordunun politik pozisyonunun anlaşılmasını sağlar. Bunun dışında kurumsal kapalılık, toplumun geri kalanına karşı mesafeli olma, elitist değerler sistemine sahip olma, hiyerarşik otorite yapısı, profesyonel becerilerin sivil hayatta sınırlı kullanımı, ulusal yönelim, vatanseverliğin ve ulusal çıkarların doğal taşıyıcısı olma eğilimi evrensel anlamda askerî kurumların genel özellikleri olarak sıralanabilir (Kolkowicz, 1967: 323).

Bunun yanında her bir bölgenin hatta tek başına ülkelerin kendine has askere biçtikleri roller ve alanlar vardır. Latin Amerika özellikle devletlerin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından uzunca bir süre orduların siyasetin içinde oldukları bir bölgedir. 20. yüzyılda 18 Latin Amerika ülkesinde 139 tane askerî darbe gerçekleşmiş olması bunun en önemli kanıtlarından biridir (Lehoucq ve Pérez Liñán, 2009: 2). Bu nedenle Latin Amerika genelinde askerin rolünü anlamak, çalışılan darbelerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Bu yapılırken Latin Amerika ordularının rolünün anlaşılmasına yönelik çalışmalar iki kategoride ele alınacaktır. İlk kategori orduların rolünün anlaşılmasında ülkelerin tarihsel olarak gelişimine yani içsel süreçlere odaklanan çalışmalardır. İkinci kategori ise orduların rolünün anlaşılmasında dış etkenlere odaklanan çalışmalardır. Bu bölümde ilk olarak bu iki kategoriden bahsedilecek ve son olarak ise Latin Amerika ordularını ve bu orduların gerçekleştirdiği şiddet eylemlerinin sınıflandırılması ele alınacaktır. Böylelikle tezin ele aldığı darbeleri

gerçekleştirilen orduların şekillenmesindeki içsel ve dışsal etmenler genel olarak ortaya konulmuş olacak ve iki ülke özelinde gerçekleşen orduların gelişimi bu sınıflandırılmalar aracılığıyla anlaşılabilir bir bağlama oturacaktır.

1.3.4.1. Latin Amerika Ordularının Gelişiminde İçsel Sebeplerin Etkileri

Genel olarak Latin Amerika'daki askerin rolüne yönelik içsel sebeplerden yaklaşan açıklamalarda başı geleneksel bakış açısı çekmektedir. Bu bakış açısına göre 19. yüzyılın ilk yirmi yılında, İspanyol Amerika'sının büyük kesimi bağımsızlıkları için savaşmak için ordular oluşturmuştur. Sömürge yönetimindeki İspanyol Amerika'sında sivil ve askerî güç arasında herhangi bir gerçek ayrımın bulunmaması, silahlı kuvvetlerin bağımsızlık zamanından itibaren iç siyasete katılımı için bir temel teşkil etmiştir. Siyasal iktidar yapısını kontrol altına aldığı ordu, sosyal yapının değişimi ve milliyetçilik üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak büyük rol üstlenmiştir. Latin Amerika'daki ordunun politik etkisini korumak ve desteklemek noktasında gelenek, ordunun artan bütçesi, hizmet içi rekabet ve savunma programları rol oynamıştır. Bu durum, kentsel orta ve işçi sınıfların artan etkisini dengeleme etkisi yapmıştır (Alexander, 1958: 160).

Bağımsızlık sağlandığında askerî güçler, yeni ulusların oluşturulmasındaki önemli rolleri nedeniyle ulusal örgütlenme biçimlerinin belirlenmesinde ve yapımında büyük rollerinin gerektiğini düşünen kurumsal çıkar grupları olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda geleneksel toplumsal düzenin çözülmesi sivil grupları zayıf, dağınık ve uygulanabilir bir siyasal sistem oluşturma konusunda yetersiz bırakmıştır. Bu nedenle ulusal ordular bir güç boşluğunu doldurmuş ve kendi durumları ve görevleri nedeniyle doğal olduğuna inandıkları siyasi otoriteyi sağlama yoluna gitmiştir. Gerçek bir askerî misyon olmadığında da Latin Amerika askerî kurumları içeride kendi halklarına karşı işe koyulmuştur. Bu durumlarda tarihsel olarak ordular ya tek başlarına ya da diğer muhafazakâr unsurlarla birlikte hareket eden, politikaya sıkça ve kötü niyetli olarak müdahale eden ve bunu yaparak demokratik siyasi sistemlerin, arzu edilen toplumsal değişimin ve ekonomik gelişmenin engellenmesine neden olan gerici güçler olmuştur (Mcalister, 1965a: 86-87). Bu bakış açısında göre Latin Amerika'da gerçekleşen darbeler üst sınıflar arası bir mücadele olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda darbeler bu sosyal tabaka dışındaki konularla ilgilenmemektedir. Dolayısıyla bu ülkelerdeki seçkinlerin bir parçasını oluşturan ordu, darbelere katılırken iki faktör

tarafından motive edilir: Ülke savunmasına dair çatışmanın olmayışı nedeniyle siyasete yönelme ve askerî pozisyonundakilerin başkentteki siyasete müdahil olma isteği (Arnade, 1950).

Latin Amerika'nın askerî mirasını Yeni Dünya sömürgecilerinin İberya etkisine kadar götürenler de vardır. Buna göre kilise ve sivil oligarklarla birlikte ordu, İspanyol kültürünün bahsettiği yücelik ile ayrı bir siyasi alt kültür olarak gelişmiştir. Bu ayrıcalıklı statü sömürgeci fetihler ve İspanya'nın 15. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar dünya gücü statüsüne yükselişiyle korunmuş ve geliştirilmiştir. Askerî darbeler, İspanyol hanedanlığının art arda Napolyonik kesintilere uğramasına kadar "normal" bir süreç olarak oluşmamıştır. Bir bakıma İspanyol sömürge otoritesinin çöküşü, güç kaynaklarını yöneten orduya tabakalı bir sosyo ekonomik sistemde kesin bir siyasal fırsat ve üstünlük olanakları sunmuştur. İspanyol ordularına karşı uzun süren savaşların ortaya çıkmasıyla, ticari ve kırsal kesimler sayıca az olduklarını ve gerekli askerî işgücünü sağlamak için dağınık olduklarını fark etmiştir. Gerekli sayısal gücü elde etmek için bağımsızlık savaşlarından önce sömürgeci zenginliğini korumak amacıyla oluşturulan özel ordular genişletilmiştir. Üst sınıflar daha az ayrıcalıklı olanlarla ittifaklar kurmaya ve onları silahlandırmaya başlamıştır. Böylelikle takip eden bağımsızlık sonrası dönemde, silaha sahip olanlar günün ekonomik ve siyasi getirilerinin kontrolü için rekabet edebilecekleri kaynakların sağlandığını fark etmiştir (Thompson, 1972: 87).

Bu geleneksel bakış açısından ayrılan, revizyonist düşünce ise Latin Amerika ordularının siyasete müdahalesinin, şiddetin siyasi amaçlarla kullanılması olgusunun tezahürü olmaktan başka bir şey olmadığını ileri sürmektedir. Bu bakış açısına göre devletin idaresi ve düzenli yetki aktarımı için kabul edilmiş kurallar ve prosedürler geliştirmemiş olan politik sistemlerde şiddetin türleri doğal bileşenlerdir. Bu bakış açısı çerçevesinde ordu siyasi istikrarsızlığın nedeni değil, sonucudur ve militarizm de bir hastalık değil, bir sosyal rahatsızlığı karakterize eden bir semptomudur. Bu bakış açısı geleneksel bakış açısından birkaç farklılık taşımaktadır. Öncelikle Latin Amerika'daki askerî müdahaleler her zaman gelenekselcilerin iddia ettiği gibi iktidarı elde etmek için kasıtlı ve bencilce yapılan müdahaleler değildir. Dolayısıyla bu müdahaleler daha ziyade sivil kurumların zayıflığından kaynaklanan askerî siyasi faaliyetlerin genişlemesinden, sivil siyasetçilerin silahlı kuvvetleri kişisel, hizip ya da parti

amaçları için destekleme çabalarından, sivil hükümetler adına demokratik olmayan veya anayasaya aykırı davranışlara verilen tepkilerden kaynaklanmaktadır. Revizyonistlere göre birçok Latin Amerika ülkesindeki ordu, kamuoyunun geniş kesimleri tarafından iç düzenin garantörü ve sivil siyasetçileri hizaya sokmaya devam eden düzenleyiciler olarak kabul edilmektedir (Mcalister, 1965a: 89-91).

Geleneksel ve revizyonist görüşlerin yanında Latin Amerika ordularının rolüne ekonomik açıdan yaklaşan çalışmalar da vardır. Buna göre Latin Amerika ekonomilerinin sömürge niteliği nedeniyle, hükümet aygıtının kontrol edilmesi getireceği ekonomik çıkarlardan ötürü dinamik bir güç üssü olarak görülmektedir. Geleneksel iktidar üsleri ekonomik durumdaki hareketliliği etkili bir şekilde kısıtlarken, hükümetin kontrolü servet ve iktidara alışılmadık derecede dinamik bir olanak sağlamıştır. Bu nedenle geleneksel iktidar üslerinin istikrarlı karakteri ile hükümetin değişen, sıra dışı konumu arasındaki karşıtlık, bir zenginlik ve iktidar üssü edinme ve bunu genişletme aracı olarak hükümetin kontrolü için şiddetli bir rekabet yaratmaktadır. Daha açıkça ifade etmek gerekirse kronik siyasi istikrarsızlık, sömürgeci bir ekonominin gerçekleri ile Latin Amerika devletlerindeki yasal egemenliğin politik gereklilikleri arasındaki çelişkilerin bir fonksiyonudur (Kling, 1956: 34).

Modernleşme teorisi (yapısal yaklaşım olarak da adlandırılır) ise Latin Amerika'nın gelişiminin açıklanmasında ve orduların rollerinin tanımlanmasında benimsenen bir diğer bakış açısidir. Bu bakış açısına göre ordu geliştirmekte olan ülkelerde modernize edici bir güçtür (Bienen, 2017: 13). Bu anlamda modernleşme birkaç temel kavramdan oluşmaktadır: Kırsal alan reformu; bağımlılığı azaltmak için sanayileşme ve çeşitlendirme; bölgesel ekonomik entegrasyon; uluslararası emtia anlaşmaları; girişimcilere yardım etmek için yatırımın teşvik edilmesi; ve güçlü merkezi hükümet (Atkins, 1989:364). Nitekim bağımsızlık sonrasında I. Dünya Savaşı'na kadar geçen on yıllarda Latin Amerika orduları kırsal bölgeyi etkili bir şekilde geliştirmiştir. Askerler örneğin Uruguay ve Arjantin gibi ülkelerde demiryolu sistemleri ve Şili'de iletişim sistemleri gibi etkileyici kamu işleri projeleri için teknolojik becerilerini sergilemiş ve tarihsel olarak eğitime erişimi olmayan toplum kesimlerine eğitim olanakları sunmuştur (Johnson, 1964: 77). Buradan hareketle Levy modernleşme

sürecinde neden ordunun öne çıktığını şu nedenlerle açıklamaktadır (Levy, 1966: 603):

- 1- Modernleşmenin erken aşamalarında rekabetçi organizasyonların ve kurumların zayıf oluşu veya var olmayışı,
- 2- Ordunun gelişmekte olan toplumların yeteneklerini çekmek için gerekli olan sosyal hareketlilik açısından mevcut birkaç kanaldan bazılarını sağlaması,
- 3- Ordunun nispeten karmaşık teknolojik gereksinimleri olan rasyonel temelli bir örgüt oluşu ve
- 4- Askerî teknolojinin modernleşmenin genel özelliği olan teknolojiden radikal bir şekilde farklı olmayışı.

Martin Needler öte yandan modernleşme teorisine karşı çıkarak askerî kaynaklı modernizasyonun nadiren başarılı olmasının dört nedenini sıralar: (1) Darbelere katılan subayların tümünün modernleşme taraftarı olmaması; (2) gerçek yasal programların, askerî liderlik tarafından engellenmesi; (3) ordunun değişim için ihtiyaç duyduğu elemanların genellikle önceki hükümetlerden kalan muhafazakârlar olması; ve (4) genellikle askerî müdahaleyi destekleyen geleneksel oligarşinin çoğu zaman yapısal reforma karşı olması. Needler, askerî müdahalenin tipik olarak siyasi olgunluğa ulaşılmasını engellediğini ve gerçek modernleşmenin yalnızca toplu katılım ve oligarşik gücün kısıtlanması ile sonuçlanabileceğini iddia etmektedir (Needler, 1969: 237-244).

Jose Nun benzer bir tartışmayı dile getirerek ve yerleşik bir orta sınıfın yokluğunda askeriye'nin büyüme noktasında orta sınıfın yerini alamayacağını öne sürerek bu modernizasyon modeline karşı çıkmaktadır. Nun hızlı ekonomik gelişme ve sorun çözücü bürokrasi yokluğunda Latin Amerika ordusunun, zayıf orta sınıf için koruyucu bir sorumluluk üstlenme eğilimi geliştirdiğini belirtmektedir. Bu bakış açısından 20. yüzyıl boyunca ordunun, oligarşilerden siyasi tanınma elde etmede, siyasi güçlerini pekiştirmede ve daha yakın zamanda daha düşük sınıftaki siyasi katılım ve taleplerin artmasıyla ilişkili tehdidi bastırmada orta sınıfı desteklediği vurgulanmaktadır. Özetle ordu, orta sınıf kompozisyonunun kendisinin rastlantısal olarak değil doğal bir müttefiki şeklinde, hem orta sınıf çıkarlarını temsil etme hem de eksikliklerini telafi etme eğiliminde olmuştur (Nun, 1967:70, Nun, 1976:67).

Modernleşme bakış açısına karşı çıkan diğer yazarlar Samuel ve Arturo Valenzuela'dır. Bu yazarlar Batı modernleşme nosyonunun Latin Amerika'ya uygulanması gerektiği fikrine şiddetle karşı çıkmaktadır. Onlara göre modernleşme yaklaşımı, hem Batı liberal değerlerini hem de orta sınıfın büyümesini varsaymaktadır halbuki Latin Amerika'daki kalkınma ancak bölgenin tarihsel olarak küresel ekonomideki konumuna bakılarak anlaşılabilir (Valenzuela ve Valenzuela, 1978:554). Modernleşme yaklaşımına bir başka itiraz ise yine Latin Amerika özelinde Schmitter'den gelmektedir. 1950-1967 yılları arasını rejim türlerini ve kalkınma verilerini inceleyen Schmitter Latin Amerika ülkelerini bu ülkelerin yatırımlarındaki artış, sanayileşme düzeyleri, GSYİH'lerini arttırmaları, yaşam maliyetlerini yükseltmeleri, okullaşmayı arttırmaları ve/veya dış ticaret hacimlerinin rekabet edebilirliklerini temel alarak gruplandırmıştır. Buna göre yazar, sonuçların politik aktörlerin kasıtlı eylemlerine, rejimin veya sivil/askerî statüsüne göre değil daha çok çevresel veya ekolojik faktörlerin ürünü gibi gözüktüğünü savunmuştur. Bir başka deyişle Latin Amerika'daki kalkınma başarılarından özel olarak sorumlu bir rejim türü yoktur (Schmitter, 1971: 492-493).

Bu doğrultuda Remmer de çalışmasında 1954 ve 1984 yılları arasında Latin Amerika'daki askerî ve rekabetçi (demokratik) rejimleri incelemiş ve askerî rejimlerin belirgin bir makroekonomik etkiye sahip olduğuna dair kanıt bulamamıştır. Askerî rejimlerin ekonomik büyümeyi teşvik etmede, fiyat istikrarını sağlamada ve kısa vadede ekonomik istikrarın sağlanmasında rekabetçi rejimlerden daha iyi olmadığı sonucuna varılmıştır. Demokrasilerle karşılaştırıldığında askerî rejimlerin istikrar programları başlatma sıklığı demokratik rejimlerden daha fazla değildir. Ayrıca ülke bazında, zaman bazında veya temel göstergeler bazında analiz edildiğinde istikrar programlarının uygulanmasındaki tutarlılık askerî veya demokratik rejimler açısından belirgin bir farklılık göstermemektedir (Remmer, 1991: 104-105). Ordu, mevcut bir hükümeti devirmek için yeterli örgütsel kaynağa sahip olsa da bu kaynaklar genel olarak siyasi istikrarı yönetme ve sürdürme işine gelince yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle sosyal değişim, siyasete müdahalenin gerekçesi olarak ilan edilmiş olsa bile askerî hükümetlerin politikaları modernize etmek için yeterli siyasi ve örgütsel becerilere sahip olma ihtimalleri yoktur. Ayrıca askerî hükümetler, genellikle sahip oldukları örgütsel becerilerin hem genel sosyal düzeni sürdürme

hem de rekabet eden siyasi rakipleri üzerinde etkili olduğunun ve yine bunlar tarafından sınırlandırıldığının farkındadır (Jackman, 1976: 1079).

1.3.4.2. Latin Amerika Ordularının Gelişiminde Dışsal Sebeplerin Etkileri

Latin Amerika ordularının rolünün anlaşılmasında içsel gelişim süreçlerine odaklanan çalışmalardan farklı olarak odak noktasını dış etkenlere bağlayan çalışmalar da vardır. Bu noktada ilk bahsedilmesi gereken Avrupa eğitim misyonlarıdır. Nitekim bazı Latin Amerika uzmanları bu bölgedeki orduların otoriter tutumlarını 19. ve 20. yüzyılın başlarında yapılan Avrupa eğitim misyonlarına bağlamaktadır (Alexander, 1958: 153-54). Bu bakış açısında göre bu deneyim büyük olasılıkla otoriter olmayan rejimlere karşı darbeleri kolaylaştırmıştır. Fitzgibbon da bu iddiayı desteklerken 19. yüzyılın sonlarında, Latin Amerika ordularının yapılarında değişim yaratacak yeni bir durum ortaya çıktığına inanmaktadır. Ona göre bu, öncelikle Avrupa ve daha sonra ABD askerî misyonları yoluyla Latin Amerika ordularındaki subayların profesyonelleşmesi ve askerî ekipmanların alımı ile orduların karakterindeki değişimdir. Şili ve Arjantin bu yeni ortaya çıkan etkiyi hisseden Latin Amerika ülkeleri olmuştur (Fitzgibbon, 1960: 519). Fakat Putnam (1967: 87) ise bu misyonların varlığı ile ordunun müteakip siyasi rolleri arasında istatistiksel bir ilişki bulamamıştır. Dahası Astiz (1969: 235) gibi yazarlar da bu misyonların darbeler üzerinde kısıtlayıcı bir etkisi olabileceğini düşünmektedir

Lagos ve Dean gibi yazarlar ise ordunun rolünün anlaşılması için Latin Amerika'nın ulusal politik sistemlerinin, bazen kontrollerinin ötesinde olan dış unsurların gittikçe artan etkisi altında faaliyet gösteren 'açık sistemlere' sahip olduğunun vurgulanmasını savunmaktadır. Bu amaçla 1823-1966 yılları arasında Latin Amerika'daki başarılı darbeleri ve ticaret verilerini inceleyen Dean, Latin Amerika'da darbelerin meydana gelmesinin uluslararası ticaret döngüleri ve dünya ticaret ve finans piyasalarının gelişmesiyle ilgili olduğu sonucuna varmıştır. Dean'e göre finans piyasaları ve uluslararası ticaretteki dalgalanmalar Latin Amerika hükümetlerinin istikrarlarını etkilemiştir (Dean, 1970: 78-80). Bu doğrultuda Lagos da uluslararası bağlamda son dünya savaşından bu yana meydana gelen büyük değişimlerden sonra Latin Amerika siyasi sistemlerinin, ulusal sınırlarının ötesinde gerçekleşen olaylardan bağımsız olarak çalışan kapalı sistemlermiş gibi incelenemeyeceğini savunmaktadır. Bu noktada bu ülkelerdeki

gelişmeleri incelerken 1945'ten sonra bu ülkelerin ekonomilerinin gelişmesi için gerekli hizmetleri almak amacıyla Amerika kıtası sistemi ve Birleşmiş Milletler dâhilinde bölgesel ekonomik örgütler kompleksine dâhil olmaları göz ardı edilmemelidir (Lagos, 1969: 59-60).

Dış etkilerin Latin Amerika ordularının rolünün incelenmesinde göz ardı edilmemesini savunan bir diğer yazar Lieuwen'e göre II. Dünya Savaşı'nın net etkisi, iktidardaki gelenekçi rejimleri dondurmuş, savaş durumu tüm siyasi deneyimleri ve bu süre boyunca büyük sosyal ve ekonomik reformları yasaklamak için gerekçeler sunarak diktatörlük rejimlerine destek çıkmıştır. Bu doğrultuda bölgeye stratejik açıdan yaklaşan ABD, istikrarı korumak için elinden geleni yapmış ve buna bağlı olarak mevcut rejimlere askerî ve ekonomik yardımlarda bulunmuştur. Bu açıdan Lieuwen de ABD'nin Latin Amerika'daki askerî programlarının asıl hedeflerinin öncelikle politik olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre Latin Amerika'nın Soğuk Savaşta siyasi yönelimi ABD için hayati bir öneme sahip olmuş ve Latin Amerika'nın siyasi işbirliğini sağlamada, orduların kendi ülkelerindeki oynadıkları rol ve gittikçe artan silah satın alma arzuları askerî yardımın getirdiği büyük önemi arttırmıştır (Lieuwen, 1961a: 31- 39). Bu bağlamda 1951'deki Karşılıklı Güvenlik Anlaşması (The Mutual Security Act) ile asıl amaç, direniş teknikleri ve siyasi güvenlik eylemleri açısından bir askerî yardım program kurmak ve askerî teknik yardım programı aracılığıyla iç karışıklığa karşı koymaya çalışmak olarak belirlenmiştir. Bu noktada çıkarılabilecek net sonuç ABD'nin böylelikle Latin Amerika ülkelerinin iç siyasi ilişkilerine doğrudan müdahil olduğudur (Gomez, 1974: 516).

Aynı minvalde Loveman (1999) da orduların incelemesinde dönemin uluslararası olaylarının etkisine vurgu yapmaktadır. Özellikle 1959 Küba Devrimi 19. yüzyıl bağımsızlık savaşlarından sonra ABD dış politikası ve Latin Amerika silahlı kuvvetleri açısından en büyük sorun olarak ortaya çıkmıştır. ABD ve Latin Amerika'nın Küba Devrimi'ne verdiği tepki, 1990'lara kadar iç politikada ve bölgesel politikalarda yer almaya devam etmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde bu durum ayrıca Latin Amerika silahlı kuvvetlerinin siyasi rolünü de önemli ölçüde etkilemiştir (Loveman, 1999: 160). Bu dönemde şekillenen ABD'nin Latin Amerika'ya yönelik politikasının bir diğer önemli ayağı ise 1961'deki İlerleme İttifakı (Alliance for Progress) programıdır. ABD'nin Küba Devrimi'nin ardından büyük oranda finanse ettiği bu program, Latin Amerika silahlı kuvvetlerinin ulus

inşası içindeki rolünü onaylar nitelikte gerçekleşmiştir. İttifak Latin Amerika ülkelerinin modernleşme çabasına ABD askerî yardımını dâhil etmek üzerine kurulmuştur. Böylelikle ABD bölgedeki ülkelerin Küba'dan ilham alan isyanlara karşı askerî güçlerini güçlendirmeyi amaçlamıştır. İttifak bu istikrarı ekonomik büyümeyle ilişkilendirmeye yönelik planlanmıştır (DeRouen ve Heo, 2001: 476). Daha açık ifade etmek gerekirse Washington, istikrar dönemlerinde Latin Amerika üzerinde finansal kontrol yoluyla dolaylı siyasi etki uygularken, bu bölgeye yönelik ilişkilerin kontrolünü özel finans ve yatırım ilişkisine bırakma eğiliminde olmuştur. Kriz dönemlerinde ise ABD, siyasi ve ekonomik teşviklerden ekonomik ve askerî yaptırımlara kadar değişen mekanizmalar yoluyla daha doğrudan bir politik etki tercih etmiştir (Gomez, 1974: 513).

Midlarsky ve Tanter ise Latin Amerika'daki şiddet ve politik istikrarsızlık üzerine yaptıkları istatistiksel çalışmalarında 1956-1960 arasında Latin Amerika'daki şiddet olaylarını ve devrimleri incelemiş ve bu ülkelerdeki şiddet ve devrim olaylarının dış çevreyle bağlantılı olarak ABD'nin ekonomik varlığı ile açıklanabileceği sonucuna varmışlardır (Midlarsky ve Tanter, 1967: 218). Remmer de demokratikleşme ve askerî yönetim rejimlerinin yükselmesine döngüsel ve uluslararası perspektiften yaklaşmaktadır. Bu açıdan Remmer Latin Amerika'da demokratikleşmenin karakteristik olarak 1950'lerin sonunda ve 1980'lerin ortalarında zirveye çıkan dalgalar halinde meydana geldiğini belirtmektedir. Dolayısıyla demokratik konsolidasyon umutları da bu döngülerden etkilenmiştir. Arjantin (1973-76) ve Honduras (1971-72) gibi rekabetçi deneyimler daha geniş bir uluslararası eğilimin bir parçası olarak ortaya çıkmadığı için uzun soluklu olmamış, öte yandan en dayanıklı Latin Amerika demokrasileri (Kolombiya, Kosta Rika ve Venezuela) demokratikleşme dalgaları ile birlikte konsolide olmuştur. Dışlayıcı askerî yönetimler 1976 da zirve yapacak şekilde dalgalar halinde ilerlemiştir. Yine karşı-döngüsel rejim değişikliği kalıpları, rejim konsolidasyonu için kırılğan bir temel oluşturmuştur (Remmer, 1991: 16).

1.3.4.3. Latin Amerika Ordularının Sınıflandırılması

Latin Amerika'daki orduya bakıştaki tüm bu iç etkiler (geleneksel, revizyonist, modernist, ekonomi politik, tarihsel miras) ve dış etkiler (eğitim misyonları, ABD, uluslararası ekonomi, uluslararası döngüler) yaklaşımlarının yanında Latin Amerika askerî darbelerine, ordularına ve orduların rolüne yönelik

çeşitli sınıflandırmalar yapanlar vardır. Kling, Latin Amerika'daki ordular kaynaklı siyasi istikrarsızlığın özelliklerini şöyle sıralamaktadır (Kling, 1956: 22):

- 1- Kroniktir,
- 2- Genellikle bir ölçüde şiddet içerir,
- 3- Genellikle ekonomik ve sosyal olarak kökten değişimler ortaya çıkarmaz.

Bu açıdan bakıldığında şiddet Latin Amerika'da hükümetlerin değişiminde kurumsallaşmış gözükmemektedir (Strokes, 1952: 445). Payne (1968: 143) Latin Amerika'da askerî darbeler üreten temel koşulların iki katlı olduğu sonucuna varmaktadır: (1) Yürütmenin başına karşı yüksek derecede sivil muhalefet ve (2) yürütmenin başına verilen düşük sivil destek. Bu gibi durumlarda Latin Amerika askerlerinin “ahlak” ve “yasallık” faktörleri tarafından ciddi biçimde sorgulanan bir rejimin tanınması konusunda kritik kararlar almaya zorlandığı söylenmektedir.

Alba ise konuya Latin Amerika ordularında bulunan subayları sınıflandırarak yaklaşmaktadır. Ona göre bu bölge ordularında üç grup subay bulunmaktadır: “Militaries de Cuartel”: Eski usul geleneksel muhafazakâr subaylar; “Militaries de Escuela”: Orta yaşlı askerî akademilerden mezun ve genellikle İspanya ve Almanya'da eğitim görmüş kariyer odaklı subaylar; “Militaries de Laboratorio”: En genç ve en profesyonel şekilde eğitilmiş yenilikçi subaylar. Alba, bu farklı grupların siyasete karşı tutumlarının ordunun rolünün belirlenmesinde etkili olduğunu savunmaktadır (Alba, 1962: 174-175).

Lieuwen Latin Amerika ülkelerindeki orduların siyasete müdahale derecesine bu ülkeleri üç grupta özetlemektedir:

- 1- Ordunun siyaseti domine ettiği ülkeler,
- 2- Orduları siyasi pozisyonlarından siyasi olmayan pozisyona geçiş sürecinde olan ülkeler,
- 3- Orduların siyasete karışmadığı ülkeler (Lieuwen, 1961b: 155-158).

Bu gruplandırmayı destekler nitelikte Powell 1965 yılında yaptığı analizde Latin Amerika ülkelerini ordunun her zaman siyasette etkili olduğu ülkeler (Haiti, Dominik Cumhuriyeti, Nikaragua, El Salvador, Guatemala, Honduras ve Paraguay); ordunun zaman zaman siyasette etkili olduğu ülkeler (Arjantin, Şili, Peru, Venezuela, Ekvator, Bolivya, Brezilya, Kolombiya, Panama); ve ordunun siyasete karışmadığı ülkeler (Meksika, Uruguay, Kosta Rika) şeklinde sınıflandırmıştır (Powell, 1965: 383). Needler ise askerî müdahale derecesine göre

bir sınıflandırma yapmaktadır: Çatışan baskı gruplarından biri olarak en düşük düzeyde askerî müdahale; anayasanın koruyucusu olarak geçici müdahale; belirgin bir politika kararından önce veto gücü olarak müdahale; askerî cunta grubunun yönetimi devraldığı doğrudan müdahale; bireysel askerî diktatörlük (Needler, 1963).

Remmer, Latin Amerika'daki askerin rolüne yönelik sınıflandırmasını askerî rejim türleri üzerinden yapmaktadır. Ona göre iki tür askerî rejim vardır. Bunlardan ilki kapsayıcı ya da "popülist" askerî rejimlerdir. Kapsayıcı askerî rejimler reformist ve milliyetçi projeler etrafında yeni siyasi aktör gruplarını harekete geçirerek askerî yönetim için popüler bir destek tabanı oluşturmaya çalışmaktadır. Alt orta sınıfı ve alt kentsel ve kırsal sınıfı kapsayan halk kesimi bu nedenle aktif olarak ilk kez politikaya girebilmektedir. İkincisi ise dışlayıcı askerî rejimlerdir. Bu tarz askerî rejimler siyasi arenaya yeni toplumsal unsurlar dâhil etmek yerine halkın katılımını sınırlamaya ve sendikaları ve alt sınıf siyasal faaliyetler için diğer araçları fiziksel olarak baskılamaya çalışmaktadır. Bu noktada amaçları mobilizasyon değil demobilizasyondur. Böylece halk grupları, bir destek üssü yerine askerî yönetime temel bir muhalefet kaynağı haline gelir. Dışlayıcı otoriter askerî rejimler orta ve üst sınıf desteğinin üzerine kuruludur ve iktidar koalisyonuna uluslararası odaklı ekonomik çıkarlar hakimdir. Sonuç olarak bu rejimlerde reformist değil gerici yönelimler kamu politikasını yönlendirir. Bir askerî rejimin dışlayıcı veya kapsayıcı olma derecesi o askerî rejime destek veren toplumsal sınıfa bağlıdır. Dışlayıcı yönetim halkı, varlıklı sınıfların çıkarlarına ve uluslararası müttefiklerine karşı bastıran bir sınıf kutuplaşma süreci öngörmektedir; öte yandan kapsayıcı yönetim, egemen sınıf grupları arasında dayanışma eksikliği ve sınıf sınırlarını aşan ve halk unsurlarını içeren siyasi ittifaklar oluşmasını gerektirir. Herhangi bir askerî rejimin arkasındaki koalisyon tipik olarak bu uç noktaların arasında bir yere düşer ancak bu iki eğilimden hangisinin rejimin ideolojisi ve politikasını şekillendireceği üç faktöre bağlıdır: Devletin sosyoekonomik yapısı, politik sürecinin dinamikleri ve belirli uluslararası konjonktürler. Uluslararası konjonktürlerden anlaşılması gereken, ABD'nin bu bölgedeki varlığıdır. Bir başka deyişle ABD güney yarım kürede, solcu hareketlerin tehlikelerine karşı yerel müttefikler üzerinden ne kadar çok müdahil olursa, kapsayıcı askerî yönetim şansı o kadar az olmuştur. Amerika'daki kapsayıcı otoriterliğin en belirgin örneklerinin 1930'lardaki Büyük Buhran, II.

Dünya Savaşı ve Vietnam Savaşı dönemlerinde ortaya çıkması tesadüf değildir (Remmer, 1991: 4-15).

Orduların benimsedikleri pozisyon açısından düşünüldüğünde 1946-1970 arasında Latin Amerika'da gerçekleşen 101 darbenin sadece 3 tanesi son derece reformist olarak nitelendirilmektedir (Thompson, 1972: 120). Bu tutumda Castro Devrimi'nin diğer Latin Amerika ülkelerindeki orduların subaylarına saldıgı korku göz ardı edilmemelidir. Castro'nun Batista'nın silahlı kuvvetlerini tamamen ortadan kaldırması ve çoğunu idam etmesi bu noktada önemlidir. Castro'nun ılımlı bir reformcu olarak başladığı yoldan saparak zaferinin hemen ardından şiddet ve aşırılık yanlısı tutum benimesemesi herkesi şoke etmiştir. Sonuç olarak ordular bu olaydan sonra herhangi bir reform hareketini kendi yaşamları ve kurumları için potansiyel bir tehdit olarak görme eğiliminde olmaya başlamışlardır (Lieuwen, 1963b: 198). II. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar Latin Amerika'nın silahlı kuvvetleri, genel olarak sosyal ve ekonomik değişim için halk baskılarının artması karşısında statükonun savunucuları rolünü oynamışlardır denilebilir (Lieuwen, 1961a: 31). Bu bağlamda düşünüldüğünde 1946-1970 yılları arasında Latin Amerika askerî darbelerinin büyük çoğunluğunun nedenlerinin aslında askeriyenin rahatsız olduğu durumlar karşısında ön alıcı hamlelerinden kaynaklanması şaşırtıcı değildir. Yani darbeler, en azından kısmen, belirli bir şahsın veya grubun (sivil veya askerî) iktidara gelmesini (yasal ya da yasadışı) engellemek amacıyla yapılmıştır denebilir (Thompson, 1975a: 452).

Latin Amerika'daki askerin rolü açısından bu bölümü özetlemek gerekirse bir yanda diğer yerleşik sosyal ve politik örgütlerin yokluğunda ordunun ekonomik bir büyüme ve sosyal değişimi tetikleyen, ilerici bir güç olarak hareket ettiğini savunanlar vardır. Diğer yanda ise ordunun siyasi müdahalesinin temelde ekonomik ve sosyal değişimi engellemek için yerleşik elit grupların statüsünün savunucuları tarafından muhafazakâr veya hatta gerici bir faaliyet olarak görülmesi gerektiği iddiasını savunanlar vardır. Üçüncü grup ise askerî yönetimin sosyal ve ekonomik politika sonuçlarının, dikkate alınmakta olan toplumun türüne göre ve uluslararası etkinin varlığına göre değiştiğini ileri sürmektedir. Bu aşamada bir sonraki yapılacak olan, inceleme altında olan iki ülkenin tarihsel olarak ele alınması ve orduların rolünün bu iki ülke özelinde ortaya çıkarılmasıdır. Dolayısıyla bu noktada, Şili ve Arjantin'de tarihsel süreç içerisinde ordunun rolü

ve bu ÷lkelerin ekonomik ve siyasi yapılarının evrim sürecinin ele alınan darbelere etkisi analiz edilmeye çalışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ŞİLİ: 1973'E GELEN SÜREÇ

Latin Amerika'da demokrasi tecrübesi ve sivil siyasetin baskın olması özellikleriyle Şili, diğer Latin Amerika ülkelerinden ayrılmaktadır. 1932'den itibaren tamamen profesyonel alanına çekilmiş olan Şili ordusunun 1973 gibi şiddetli ve kanlı darbeye kalkışması Şili tarihi düşünüldüğünde alışılmışın dışında bir olay olarak kabul edilmektedir. 1973 Darbesi yaşandığında demokrasinin kurumsallaştığı, ordunun profesyonel bir şekilde siyasetten uzak durduğu, siyasi temsilin çoğulcu bir yapıya kavuştuğu ve kırk yıldan fazla demokratik seçimlerle gelen siviller tarafından yönetilen bir Latin Amerika ülkesiydi Şili. Bu açıdan bu sıra dışı darbenin anlaşılması içsel olarak Şili tarihi, ordunun ülkedeki rolü ve yeri, o zamana kadar oluşmuş toplumsal grupların ve siyasi aktörlerin bilinmesini, dışsal olarak ise uluslararası toplumun lideri olan ABD'nin Şili ile ilişkilerinin bağımsızlıktan itibaren anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu sebeple bu bölüm Şili'nin toplumsal, siyasi ve ekonomik tarihine odaklanacak ve hem yarattığı sonuçlar ve kalıcılığı açısından şok edici olan hem de Şili siyasetinde istisna olan 1973 Askerî Darbesi içsel ve dışsal sebepleriyle anlaşılmaya çalışılacaktır.

1973'e kadar gelen süreç incelenirken ilk olarak "Sömürge Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası" ile bu dönemden kalan siyasi ve toplumsal miraslardan bahsedilecektir. Parlamento ve başkan arasında şekillenen erken dönem Şili siyasetinin anlaşılması için parlamentonun etkin olduğu dönem "1891-1920: Parlamento Dönemi" başlığında incelenecektir. Ordunun siyasallaşması sonucunda siyasi alandan çekilmesiyle sonuçlanan dönem ise "1920-1932: Ordunun Siyasallaşması" başlığı altında ele alınacaktır. Ardından 1932-1952'de yaşanan "Sivil İstikrar Dönemi" ve bu dönemde Şili siyasi, toplumsal ve ekonomik hayatına etki eden faktörlerden bahsedilecektir. 1952 ve 1964 arasındaki dönemin ortak özellikleri nedeniyle iki başkanın dönemleri birleştirilmiş olarak "1952-1964: Ibáñez ve Alessandri" başlığında ele alınacaktır. ABD'nin Şili iç siyasetine doğrudan etki etmeye başladığının işaretleri "1964-1970: Frei Dönemi" başlığı altında ortaya konulacaktır. Tezin çıkış noktası olan "1970-1973: Allende Dönemi" ise darbeye kadar yaşanan gelişmeleri ve bu

gelişmelere ABD'nin etkisini detaylarıyla vermeye çalışacaktır. Son olarak ise “1973 Darbe Hükümeti” dönemi ele alınacak ve uluslararası toplumun normları ve bu normların Şili’de benimsenmesinin 1973 Darbesinde ve sonrasına etkileri değerlendirilecektir.

2.1. Sömürge Dönemi ve Bağımsızlık Sonrası 19. Yüzyıl

2.1.1. Siyasi Gelişmeler

17. yüzyıl henüz küresel çapta bir uluslararası toplumun kurulmadığı ama İngiliz Okulu anlamında bir uluslararası sistemin var olduğu bir dönemdir. Bir başka deyişle henüz tam manasıyla bir uluslararası toplumun oluşmadığı ve bu toplumun üyeleri tarafından ortak değer ve normların net olarak şekillenmediği bir dönemdir. Devletlerarası bir etkileşimin bu anlamda söz konusu olmaya başlaması uluslararası sistemin varlığından bahsedebilmemizi olanaklı kılmaktadır. Dönemsel olarak düşünüldüğünde 15. yüzyılda Portekizlilerin keşifleriyle Avrupa devletlerinin dünyanın geri kalanını etkisi altına alacak şekilde genişlemesi, Avrupa merkezli uluslararası toplum oluşumunun ilk adımı olarak kabul edilebilir (Bull, 2002: 20). Öte yandan Şili’nin içerisinde olduğu bir uluslararası toplumdan bahsedebilmek için Şili’nin bağımsız olarak egemenliğin ilan etmiş olması gerekmektedir. Çünkü bağımsız devletler uluslararası toplumun kurucu unsurlarıdır ve bağımsız devletlerin uluslararası toplumun normlarına bağlılığı hem bu devletlerin kimliğini teyit eder hem de uluslararası toplumun yapısını yeniden kurar (Dunne, 1995: 379). Fakat Şili’deki askerin rolü, ülkenin demokratik kültürü ve diğer Latin Amerika devletlerine kıyasla siyasi istikrarının anlaşılması için sömürge dönemi ve bu dönemden miras kalan özelliklerin bilinmesi önem arz etmektedir.

Bir İspanyol sömürgesi olarak Şili'nin 16. ve 17. yüzyıl tarihi, İspanyol kumandanlarının yerli Şili halklarını sömürme düzenini ve yerli halkın işgalcilerle karşı özgürlüklerini sürdürme mücadelesini içermektedir. Bu mücadele, sömürge Şili'nin sosyal ve ekonomik yapısını ve İspanyol İmparatorluğu'ndaki gelişimini şekillendirmiştir. Şili etnik dağılımının oluşumu, ırk ilişkileri, sosyal tabakalaşma ve ekonomik gelişme, bu çekişmenin gidişatına ve akışına bağlı olmuştur. Başka hiçbir yerli halk Araucanyalılar (Şili'de bulunan yerli halk) kadar İspanyol işgaline direnmemiştir. Başka hiçbir İspanyol kolonisi kraliyet hazinesini boşaltamamış ve yerli halklarla ilk temastan sonra iki yüz yıldan fazla süre binlerce İspanyol ve mestizo (melez) askerinin hayatlarına mal olmamıştır. İspanya İmparatorluğu'nun

başka hiçbir yerinde savaş ya da savaş tehdidi bu kadar sömürge ekonomisinin gelişimini önemli ölçüde şekillendirmemiş ya da İspanyol kasabalarının kaderini etkilememiştir. Öyle ki Şili'de sadece yağma ve köle baskınları, 17. yüzyılın ortalarına kadar sömürge yöneticileri ve askerî personel için önemli bir zenginlik kaynağı olmuştur. Güney Amerika sömürgeleri arasında sadece Şili'de sürekli bir ordu sağlanması sömürgeci üretim ve iç ticaret için temel bir gereklilik haline gelmiş ve Peru ve İspanya'dan sürekli olarak askerî sübvansiyon tarafından desteklenmiştir. Tekrarlayan mücadeleler ve İspanyol yerleşimlerinin sürekli olarak yok edilmesi Şili kolonisine benzersiz bir karakter kazandırmıştır. Yağma, yerlilerle yasadışı ticaret, köle baskınları ve askerî bütçeden kazanç sosyal ve ekonomik hareketlilik için eşsiz fırsatlar sağlamış, aynı zamanda ayaklanma veya misilleme baskınları riskleri güney bölgelerindeki ekonomik girişimleri güvensiz hale getirmiştir. Güney topraklarının güvensizliği, İspanyol nüfusunun merkez bölgede yoğunlaşmasını teşvik etmiş, böylece uzun vadede Maule Nehri'nin kuzeyinde nispeten homojen, coğrafi olarak entegre bir toplumun gelişmesine yol açmıştır. Bu savaş durumu, yerli köle emeği ve Şili'deki askerî yapıların İspanyol Amerika'nın çoğunda azalmasından çok sonra da varlığını sürmesine yol açmıştır. Daha yerleşik kolonilerin aksine Şili askerî liderleri ve 17. ve 18. yüzyıllardaki askerler, yerli nüfusa boyun eğdirme çabaları için kraldan hala ganimet, ayrıcalıklar ve ödüller alabilmiştir. Bir anlamda şöhret, pozisyon ve servet edinmenin bir yolu olarak şiddete uzun süre başvurulması, fiziksel vahşet ve güç kullanımını İspanyollar, mestizolar, yerli müttefikleri ve düşmanlar arasındaki Şili sınırındaki günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline getirmiştir. Bu güç kullanımı ya da tehdidi çiftliklere de taşınmış ve çalışanlar ile mülk sahipleri arasındaki ilişkileri yöneten ana mekanizma olmuştur (Loveman, 2001: 57-58).

Tamamlanmamış askerî fetih 19. yüzyılın sonlarında çözülmüş ancak otoriter sömürge siyaseti Şili'de emeğin aşağılandığı ve emekçilerin sömürüldüğü son derece tabakalı bir sınıf toplumunun temellerini bu dönemde yaratmıştır. Sömürü siyaseti aynı zamanda siyasi yolsuzluk, devlet otoritesinin keyfi kullanımı, hukukun hiçe sayılması (güçlü olanın kayırılması) gibi 19. ve 20. yüzyıllarda Şili'deki sistemin temelleri olacak olan daha karmaşık bir sosyal ve ekonomik kalkınmayı şekillendiren İspanyol kapitalist kurumlarının pekiştirilmesini kurumsallaştırmıştır. Bu özellikler diğer İspanyol kolonilerinin çoğunda olmasına rağmen başlıca sömürge merkezlerinin aksine, göreceli coğrafi

izolasyon, yoksulluk ve önemli altın ve gümüş madenlerinin eksikliği Şili'de tarım temelli bir ekonominin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Loveman, 2001: 73).

İspanyol kapitalizminin iç dinamikleri ve gelenekleri Şili toplumu üzerinde silinmez bir iz bırakmıştır. Sömürge dönemi ve sonrasında Şili için siyasi ve ekonomik ilerlemenin önünde birçok kurumsal engel oluşturacak şekilde ekonomik ve sosyal uygulamalar ve beklentiler oluşturmuştur. Bu süreçte sıklıkla ortaya çıkan ticari düzenlemelerden çok daha önemli olan sosyal ve ekonomik kalkınmayı engelleyen faktörler otoriter, keyfi politika yapma süreçleri, bürokratik uygulama veya hileye başvurma, kamu kaynaklarının özel çıkarlar için kullanımı, kamu ve özel sektörün bileşimi, işçilerin aşağılanması ve işgücünün sömürülmesidir (Loveman, 2001: 91).

Bağımsızlık döneminin Şili'sinin iç dinamiklerine geçmeden önce bilinmesi gereken bir diğer nokta bu dönemdeki uluslararası toplumun durumudur. Özellikle ABD'nin bölgeye yönelik politikasını kısaca da olsa hatırlamak tezin dış/iç etkileşimi açısından önemlidir. Bu açıdan düşünüldüğünde 19. yüzyıl Avrupa merkezli kurulan uluslararası toplumun Avrupa'ya özgü olmaktan çıkıp küresel çapta genişlediği bir dönemdir. Ayrıca ABD'nin 1823'te Şili'nin bağımsızlığını tanıdığı aynı yıl, Monroe Doktrinini de ilan ettiği dönemdir. ABD'nin bu tek taraflı politika beyanı Avrupalı güçlere bölgenin siyasi meselelerinde müdahale etmemeleri için bir uyarı olarak geliştirilmiştir (U.S. Senate, 1975a: 4). Bir başka deyişle ABD bölge ülkelerini kapsayacak uluslararası toplum inşasına başlamıştır. Bu toplum inşası Şili gibi ülkeler için merkezi öneme sahiptir. Nitekim merkezi olmayan bir sistemde kuralları koyan ve onları dayatan büyük güçlerdir (Dunne, 2005a: 69).

Şubat 1818'de bağımsızlığını ilan edene kadar gelen sürede 18. yüzyılın son on yıllarında İspanyol İmparatorluğu'nun idari olarak yeniden düzenlenmesi Şili'yi artık doğrudan Peru'daki valiye tabi olmayan özerk bir yapı olarak bırakmıştır. İspanyol Kraliyet valilerinin sonuncusu 1802'de göreve başladığında, Şili hala İspanyol otoritesine sadık durumdaydı. Öte yandan İspanya'ya sadık kalsa da ülkede bazı kalıcı şikayetler veya memnuniyetsizlikler vardı. İspanyol kökenli Şili doğumlular (Criollos), kraliyet ile olan ilişkilerinde ve İspanyol yetkililerden veya tüccarlar olan ilişkilerinde aşağılanmaktan şikâyet etmekteydi. Ayrıca Şili ticaretini zorlayan ticari düzenlemeler, vergiler ve eğitim için Lima ya da İspanya'ya seyahat etmeyi gerektiren eğitim fırsatlarının eksikliği sorun

oluşturmaktaydı. Fakat nasıl Şili'nin işgali Peru'daki Pizarro-Almagro girişiminin bir uzantısı şeklinde gerçekleştiyse Şili bağımsızlık hareketi de Avrupa'daki ve İspanyol Amerikasının diğer bölgelerindeki olaylara bağlı olmuştur. Şili'deki bağımsızlık hareketi, diğer İspanyol Amerikası cumhuriyetlerinin çoğunda olduğu gibi Avrupa siyaseti ve savaşından etkilenmiştir (Loveman, 2001: 98-100). Bu noktada hatırlanması gereken kendi konumlarını güvende tutabilmek adına Avrupalı olmayan devletlerin hükümetlerinin kendi iç düzenlerini sağlamak için maksimum ekonomik ve askerî yardımı elde etmeyi amaçlıyor olmalarıdır (Watson, 2002: 4-9). Sosyal ve ekonomik alanda 1810-1830 yılları arasındaki kaos, Şili ulusal yaşamında kalıcı olacak kritik politika konularını da gündeme getirmiştir. Yabancı (çoğunlukla İngiliz) tüccarlar tarafından maden üretimi ve ticaretinin hakimiyeti, Şili hükümetinin kraliyetçilere karşı bağımsızlık savaşını sürdürmek ve Peru'yla olan deniz mücadelesini yürütmek için dış kredilere, gemilere, silahlara ve teknisyenlere bağımlı olması, İspanya sömürgeciliğini yerini dönemsel olarak İngiltere, daha güçlü Avrupa ülkeleri ve Kuzey Amerikalılar tarafından gayri resmî ekonomik sömürgeciliğin almasına neden olmuştur (Loveman, 2001: 103). Bu noktada Avrupalı olmayan (bir diğer ifadeyle uluslararası toplumun kurulmasında etkili olmayan) bir devlet olarak Şili'nin, uluslararası toplumun değişmeye başlayan büyük güçlerinden etkilenmesi normaldir. Bir başka deyişle daha önce tabi olduğu normların ve kurumların sahiplerinden olan İspanya'nın büyük güç konumunu yitirmesi Şili'nin iç politik süreçlerini doğrudan etkilemiştir.

Napolyon'un İspanya'yı işgali haberinin 1808'in ortalarında Buenos Aires üzerinden Santiago'ya ulaşması ve İspanyol tacının Fransa tarafından ele geçirilmesi, meşru hükümdar adına Şili'nin en iyi nasıl yönetileceği ve Fransız işgalinin kalıcı hale gelmesi durumunda ne yapılacağı konusunu gündeme getirmiştir. Şili liderlerinin küçük bir azınlığı için bu siyasi ikilem sömürge yönetiminden tamamen bağımsız olmak için ideal bir ortam sağlamıştır. Bununla birlikte Şilililerin çoğunluğu Avrupa'daki olayları meşru İspanyol hakimiyetinde geçici bir kesinti olarak görmüştür. Bu durum yerel bir cuntadaki otoritenin geçici millileştirilmesini savunan ve İspanya'daki Fransız makamlarına boyun eğmeyi savunanlar arasında çatışmalar meydana getirmiştir (Collier ve Sater, 2004: 33).

Bu çatışmalarda ordunun yani silahlı grupların etkili olması bu grupların siyasi olarak da şekillendirici bir güç olmalarını kaçınılmaz olarak etkilemiştir. Bu noktada 1810-30 arası geçen dönem dört ana evreye ayrılabilir:

- 1- 1810-14 : Dört yıllık iç savaş ve belirsizliğe doğru ilerleme,
- 2- 1814-1817 : Askerî güç kullanarak İspanyol otoritesini Lima üzerinden tekrar kurma,
- 3- 1817–1823 : Bernardo O’Higgins’in diktatörlüğü,
- 4- 1823-1830 : Liberalizmi, federalizmi ve cumhuriyetçiliği ilan eden kaotik hükümetler dönemi.

Bu süreç içinde 1818’de İspanya’ya karşı mutlak bağımsızlık ilan edilse de İspanyol kraliyet güçlerinin çekilmesi 1826’da Şili’nin resmî olarak federal bir sisteme geçtiği yıl gerçekleşmiştir. 1820’ler neredeyse Latin Amerika’nın her yerinde bağımsızlık tarafından dile getirilen ilk umutların, karışıklık ve kan dökülme olayları tarafından acımasızca parçalandığı bir dönemdir. Şili’de de bu dönem karışıklıklarla geçmiştir. Bernardo O’Higgins’in yönetimi altı yıl sürmüş ve iç karışıklık devam ettiği sürece, üst sınıf O’Higgins’in otoriter yönetimini kabul etmiş ve desteklemiştir. Bununla birlikte 1820’den sonra rejimin kişiselleşmiş doğası hükümete daha geniş bir üst sınıf katılımını engellemiş ve beş yıllık iktidardan sonra O’Higgins bir anayasa sunmaya karar vermiştir. Bu anayasa ile on yıl daha görevde kalmasını sağlamaya çalışmıştır. Bu durum üst sınıflar tarafından kabul edilemez bulunmuş ve Kasım 1822’de General Ramon Freire, O’Higgins’e karşı isyan etmiş ve başkan olmuştur. Freire’den sonra General Francisco Antonio Pinto 1828’de başkan olmuş ama 1829’da bırakmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte liberaller ve muhafazakârlar karşı karşıya gelmiş ve sonuç muhafazakârların lehine olmuştur (Loveman, 2001: 101, Collier ve Sater, 2004: 48).

Yukarıda da belirtildiği gibi Şili’de 1823-1830 yılları arasında siyasi fikirlerin gelişimi, hiziplerin oluşumu (henüz gerçek siyasi partiler değil), bir fraksiyonun fikirlerini eyleme veya politikaya dönüştürme girişimleri, yerli olmayan felsefelerin benimsenmesi ve iktidar arzusu tümüyle ordunun kontrolüne ya da onunla iyi ilişkilere bağımlı şekilde seyretmiştir. Bir başka deyişle Şili’nin kurucu kurumu silahlı kuvvetler olmuştur. 1823-1830 dönemindeki askerî liderlerin ve müttefiklerinin iktidardaki etkileri sonraki yıllar için belirleyici olmuştur. Sivillerin düzenin garantörleri olarak generallere güvenmesi ve bu

güvenlerinin boşa çıkması 1820'lerin bu deneyimlerinin 1830 sonrası dönemde tekrarlanmamasına neden olmuştur. Bir başka ifadeyle 1830 sonrasında ordunun siyasetten uzak tutulması politikacılar arasında benimsenmiştir. Ordunun siyasetteki bu dönem ağırlığı düşünüldüğünde 1827 yılı, ordunun bu ağırlığının azaltılması için atılan adımların ilki olması açısından önemlidir. 24 Ağustos 1827 Yasası ile aktif görevde olmayan subayların büyük kısmı cömert bir kıdem tazminatı ile kalıcı olarak emekli edilmiştir. Böylelikle hükümet ilk kez aktif görevdeki asker sayısını sınırlamış, orduyu resmî olarak kolordulara bölmüş, standartlaştırılmış üniformalar getirmiş ve kışlalar için asgari sağlık kodları oluşturmuştur. Ordu üzerindeki sivil otorite girişimi küçük bir ilk adım olarak görülse de bu dönemden sonra sivillerin orduya bakışının değişeceğinin ilk işareti olması açısından önemlidir (Nunn, 1976: 27-32).

Bu dönemde siyasi inanç ve belki de daha fazla siyasi umut konuları bağımsız Şili tarihindeki en derin fay hattına işaret etmiştir. Şili ulusu sömürge döneminden izler taşısa da modern anlamda ulus olarak doğuşunu creole¹³ devrimine borçludur. Şilililerin siyasi davranış alışkanlıkları nesiller boyu sömürgeci geçmişten miras alınan tutum ve uygulamalardan etkilenmiş, bağımsızlık sonrası ise siyasi fikirlerin çerçevesi kökten değişmiştir. Mutlak monarşiye geleneksel bağlılık, sömürgeci itaat ilkesi ile birlikte ortadan kaybolmuştur. İspanya'nın yenilgiye uğraması sonrası siyasi bir seçenek olarak kraliyetçilik de ortadan kalkmıştır (Collier ve Sater, 2004: 40).

Bağımsız olarak bir ulus olma yolundaki Şili'de 19. yüzyılın başlarında dört ana çıkar grubu etkili olmuştur: Ordu, kilise, toprak sahipleri ve ticari aristokrasi. Ordunun silahlı kuvvet üzerinde bir tekeli ve elbette şiddet potansiyeli vardır. Kilise manevi, ahlaki ve kültürel alanlarda etkilidir. Aristokrasi, sosyal ve ekonomik yaşamın önünü açma ve yeteneklerini Şili'nin siyasi ve finansal organizasyonuna ve yönetimine katkı vermeye yöneltmiştir. Bu kaotik dönem 1830'da muhafazakâr iş çevreleri, din adamları ve toprak sahibi sınıftan oluşan bir koalisyon tarafından bastırılmış ve benzersiz bir siyasi rejim kurulmuştur. 1830'da iktidarı ele geçiren muhafazakâr koalisyon sonraki 60 yıl boyunca Şili'yi yönetecek olan üç siyasi kombinasyonun ilki olmuştur. Muhafazakârların yirmi yedi yıllık iktidarı, isyancı orduların, caudillo diktatörlüklerinin, saray

¹³ Creole: Güçlü bir Caudillo (güçlü adam) etrafında politik güç ve ekonomik çıkar temelli toplanan İspanyol kökenli silahlı grup (Rouquie, 1987).

devrimlerinin ve iç savaşların sürekli ve yaygın olduğu 19. yüzyıl Latin Amerikasında benzersiz bir politik istikrar geleneğinin temellerini atmıştır. Biçimde cumhuriyetçi ve uygulamada otoriter (bu nedenle bazı Şili tarihçileri bu rejimi “otokratik cumhuriyet” olarak adlandırmaktadır) bu yeni siyasi düzen kararnameler yoluyla düzeni sağlayan ve uygulanmasını sağlamak için gerekli güç kullanımı ve merkezi bir yürütme gibi İspanyol ideallerini yeniden bir araya getirmiştir. Bu otoriter cumhuriyet rutin Şili uygulamaları haline gelen siyasi baskı biçimlerinin kurumsallaşması ile ancak üç iç savaştan (1829–1830, 1851, 1859) sonra konsolide olabilmektedir. Başkanlara acil durum yetkilerinin verilmesi, periyodik olarak olağan üstü hal ilan edilerek sivil özgürlüklerin ve hakların askıya alınması, sivilleri sıkıyönetim mahkemelerine, askerî yasalara ve yargısız infazlara tabi tutmak, önleyici gözetim, fiziksel istismar ve siyasi muhaliflerin sürgün edilmesi, muhalif basınının sansürlenmesi ve kapatılması bu dönemdeki kurumsal baskılardır. Ayrıca görevdeki hükümet tarafından hile ile gerçekleştirilen kongre ve başkanlık seçimleri, 1850'lerin siyasi şiddetini ve iç savaşlarını ortaya çıkarmıştır. Diğer bölge ülkelerinden Şili'yi ayıran kurumsal istikrar bu dönemde bir bakıma siyasi özgürlükler pahasına gerçekleşmiştir. 19. yüzyılın büyük bölümünde liberal gruplar bu “otokratik cumhuriyeti” devirmek için mücadele vermişlerdir (Collier ve Sater, 2004:51, Loveman, 2001:101, Nunn, 1976:39).

Bu dönemde bağımsızlığın politik yararları büyük ölçüde üst sınıfla sınırlı kalmıştır. Nüfusun büyük bir bölümü için yeni düzen bırakın siyasi etkiyi, maddi koşulların hemen iyileştirilmesi yolunda bile çok az şey getirmiştir. Bu anlamda devrim, toplumdaki dramatik değişime eşlik etmeyen muhafazakâr bir devrim olmuştur. Bu nedenle bağımsızlık sonrası yıllarda siyasi faaliyetler çok sınırlı sosyal çevrelerde gerçekleşmiştir. Bu dönemde entelektüeller federalizmin pratik anlamı, devredilemez haklar veya hükümet otoritesi üzerindeki etkili sınırlara aşına olmayan bir ülke için anayasalar ve liberal mevzuatlar yazmışlardır (Loveman, 2001:108). Bu bağlamda siyasi olarak, bağımsızlık dönemi muhafazakârlar ve liberaller olmak üzere iki politik kanadı ortaya çıkarmıştır. Muhafazakârlar İspanya'dan ayrılmayı kabul etmişler ama sosyal statükoyu korumayı amaçlamışlardır, liberaller ise bu süreci entelektüel ve eğitim alanlarından kilise ve siyasete kadar özgürlüğü artırma fırsatı olarak görmüşlerdir (Blakemore, 1993:34).

Bu çekişmeler içerisinde yeni rejimin resmî kurumları 1833 Anayasasıyla yasallaştırılmıştır. 1833 Anayasası ayrıca otoriter ilkeleri de resmîleştirmiştir. Yürütme yetkileri i düzenin korunmasında özellikle genişletilmiş ve silahlı kuvvetler sivil otoriteye net olarak bağlanmış ve ordunun siyasete karışması engellenmiştir. Başkana güçlü yetkiler veren yeni anayasa, kongre çalışmazken ülkenin herhangi bir yerinde kuşatma ve sıkıyönetim ilan etme yetkisini yürütmeye vermiştir. Olağanüstü hal ilanı etkilenen bölgedeki tüm anayasal garantilerin askıya alınmasını beraberinde getirmiştir. Bu anayasaya göre her ilde ve idari altbölümde başkan görevlileri ve valileri doğrudan temsilcisi olarak atayabilecektir. Kongrenin ise yıllık bütçeyi, vergileri ve ordunun büyüklüğünü onaylama gücü, yüzyılın sonlarındaki (1891) iç savaşın temelini oluşturacaktır. 1831'den 1871'e kadar olan dönemde dört başkan (General Joaquin Prieto 1831-1841, General Manuel Bulnes 1841-1851, Manuel Montt 1851-1861, Jose Joaquin Perez 1861-1871) iki beş yıllık dönemlerde görev almıştır. Bu süreçte kongre ve başkanlık seçimlerine hile karıştırılmış ve muhalefet güçleri etkili bir şekilde bastırılmıştır (Loveman, 2001: 110, Collier ve Sater, 2004: 55, Nunn, 1976: 45).

1820'lerin askerî huzursuzluğu ve itaatsizliği istikrar için pek de iyi sonuçlar vermemiştir. Bağımsızlık sonrası şili toplumun üçüncü unsuru olan ordu, 1820'lerde açıkça dayanışmasını kaybetmiş ve diğer iki unsur olan aristokrasi ve kiliseyi tamamlayıcı olarak işlev görecek şekilde yeniden oluşturulması gerekmiştir. Başkan José Joaquín Prieto ve hükümeti bakanı olarak çok önemli bir rol oynayan Diego Portales, 19. yüzyılda devlet ve siyasetin şekillendirilmesinde, neredeyse bir yüzyıl çerçeve oluşturacak 1833 Anayasası ile ülkede milis güçlerin ciddi bir şekilde yeniden düzenlenmesini sağlamıştır. 1831'in ortalarında, ulusal muhafız birliği (sivil olarak da bilinir) 25.000 ile ölçülürken daha sonraları bu rakam iki katına çıkmıştır. Bu ulusal muhafız birliğinin komutanları üst sınıftan, erleri ise zanaatkârlardan, küçük tüccarlardan ve halktan oluşturulmuştur. Bu muhafız grubu orduya karşı güvenilir bir karşı güç olarak kullanılmış ve Haziran 1837 ve Nisan 1851 olmak üzere iki kez rejimin devrilmekten kurtarılmasına yardımcı olmuştur. Hükümetin seçimleri kazanmasını sağlamak gibi bu grubun ayrıca üstün öneme sahip başka bir işlevi daha olmuştur. Burada aslında 19. yüzyıl şili istikrarının temellerinden biri olan seçim müdahalesi öne çıkmıştır. Böylelikle seçimler yürütme tarafından hile ile kazanılmıştır. Bu durum bir sır olmamış ve istisnasız tüm muhalefet partileri 1891'e kadar bu durumu şiddetle

kınamaktan öteye gidememiştir. Muhafazakâr düzenin bu özelliği muhafazakâr partinin hegemonyasının uzun süre iktidarda kalmasını sağlamıştır. 1830'dan sonra altmış yıl boyunca kongre çoğunlukla yürütme organı tarafından seçilmiştir. 1837 isyanı güçlü Bakan Portales'in ölümü ile sonuçlansa da bastırılmış ve muhafazakâr iktidar güçlenmiştir. Bu süreçte Peru-Bolivya Konfederasyonu ile yaşanan 1837-1839 Savaşı'ndan galip çıkan Şili uluslararası prestij kazanmış ve Valparaiso'daki ticari etkinliğini sürdürmüştür. Bunun yanında zafer Şili ulus bilincinin gelişmesine katkıda bulunmuştur (Collier ve Sater, 2004: 56-57-68, Nunn, 1976: 44).

Bu noktada 1830'dan sonra Şili'deki siyasi gelişmeleri diğer Latin Amerika cumhuriyetlerindeki olaylardan en çok ayıran nokta dikkate değer bir anayasal sürekliliktir. Seçilmiş dört başkanın her biri 1831-1871 arasında birbirini takip eden beş yıllık görev sürelerini (toplamda her biri onar yıl) doldurmuştur. Kongre seçimleri, Şili'nin seçkin ailelerinin temsilcilerinin Senato ve Temsilciler Meclisi'ne tekrar tekrar gönderilmesiyle planlı olarak gerçekleşmiştir. Tüm siyasi grupların başkanları ve yasama organları temsilcileri çoğunlukla meşhur ailelerden çıkmıştır. Şili'nin merkez bölgesinin coğrafi kompaktlığı Kolombiya, Meksika, Peru veya Brezilya'nın parçalı veya daha büyük boyutundan farklı olarak, felsefi anlaşmazlıklar veya kişisel grupların siyasi olarak çatışmasına yol açtığına bile ulusal birliği ve temel sosyal ve ekonomik kurumlar üzerinde elit bir fikir birliğini kolaylaştırmıştır. Bunun yanında 1831'den 1891'e kadar Şili'de yaşanan siyasi istikrar biraz da kısıtlı oy hakkı, düşük siyasi katılım ve hükümet pozisyonlarının küçük bir sosyal ve ekonomik oligarşinin elinde olmasına bağlı olmuştur (Loveman, 2001: 137).

Bu süreç içinde Nisan 1851'de hükümet başkentteki üst sınıf liberallerinin desteklediği liberal bir subay tarafından yönetilen Santiago'da askerî bir ayaklanmayı bastırmıştır. Ancak 1851'deki iç savaştaki zafer, başkan üzerindeki yasal (yasama odaklı) denetleme mekanizmasını savunan liberal hareketi sona erdirememiştir. Nitekim kongrenin bütçe mevzuatını veya diğer kritik hükümet programlarını onaylama gücü otokratik başkanlık rejimini kademeli olarak hükümet ve muhalefet güçleri arasında hassas bir şekilde dengelenmiş bir müzakere sistemine dönüştürmüştür. Böylece bu süreçte Şili'nin 1891'den sonra kurumsallaşacak çok partili parlamentarizmin kurumsal temelleri otokratik rejimi önemli ölçüde değiştirerek atılmıştır. 1840'larda Şili Üniversitesi'nden José

Victorino Lastarria liderliğinde ortaya çıkan liberal hareket kilisenin de tepkisini çekmiştir. Fakat bu dönemde Başkan Bulnes'i (1841–1851) ve halefi Manuel Montt'u (1851-1861) çevreleyen ulusal koalisyonun partizanları arasında kilisenin etkisinin azaltılmasını veya en azından devletin kilise üzerinde daha sıkı bir denetime sahip olmasını destekleyenler de yer almıştır. Onların çabaları, kiliseye karşı liberal saldırılar ve Şili'de ikamet eden yabancı uyruklular adına yabancı hükümetlerin özellikle de İngilizlerin müdahalesiyle birleşince kiliseye ve koyu Katolik politikacılara yönelik bir dizi yasa ortaya çıkmıştır. Bu yasalar öncelikle sivil makamların bölge rahiplerinin faaliyetlerini denetleme gücünü artırmış ve Katolik olmayanların Katolik ritüeline uymadan evlenmelerine izin vermiştir. Bu dönemde Şili'de Milliyetçi Parti, Muhafazakâr Parti, Liberal Parti ve Radikal Parti (militan liberaller) siyasetin yönünü belirlemiştir. 1861-1871 arasında ülkeyi yöneten Başkan Jose Joaquin Perez bu süreçte liberal, muhafazakâr ve milliyetçilerden oluşturduğu kabinesi sayesinde hiç olağan üstü hal ilan etmeden ülkeyi yönetebilmiştir. Jose Joaquin Perez bu on yıllık başkanlar döneminin sonuncusu olmuştur. Şili politik sistemi artık liberalleşmeye başlamıştır. Nitekim 1870 kongre seçimi muhtemelen Şili'deki hilesiz seçimlerin başlangıcı olmuş denebilir. Bu seçimlerde muhalefet mecliste kırk sandalye elde etmiştir. Yeni kongre Şili tarihinin gelecekteki beş başkanı da dâhil olmak üzere en parlak parlamenter gruplarından biri olarak kabul edilmektedir. Federico Errazuriz Zañartu (1871-1876) hükümeti sırasında ise liberal siyasete geçiş devam etmiştir (Collier, 1993: 9, Loveman, 2001: 141-143, Collier ve Sater, 2004: 119).

1870'lere gelindiğinde Şili, 40 yıllık kesintisiz anayasal istikrarı yakalamış (her ne kadar iç siyasi çatışmalar olsa da) ve siyasette işleyen çok partili bir sistemin sahibidir. Ülke ayrıca toprak ve madenden birincil ürünlerin ihracatına dayanan mütevazı ama umut verici bir ekonomiye sahiptir. Nüfusu bağımsızlıktan 1875'e geçen sürede iki katına çıkmıştır. 1830'dan 1870'e kadar bakır ihracatının egemen olduğu dış ticareti bu dönemdeki hükümetler için ulaşım iyileştirmeleri başlatmak, özellikle demiryollarını ve eğitim programlarını geliştirmek, kentsel altyapıları sağlamak ve yasa ve düzeni korumak için yeterli gelir sağlayarak hızla büyümüştür. Dış ilişkilerde Şili sadece bağımsızlığını korumakla kalmamış, aynı zamanda Peru ve Bolivya'nın Güney Amerika'nın Pasifik kıyısındaki hegemonya kurma girişimlerini de engellemiştir. Ülkenin bu noktaya gelme kapasitesi kuşkusuz homojen bir toprak aristokrasisi ile desteklenen ve 1833'ün otoriter,

merkezileştirilmiş anayasasına dayanan Diego Portales (1793-1837) tarafından oluşturulan anayasal sistem sayesinde olmuştur (Blakemore, 1993: 33). Başkan Santa Maria, 1883'te doğum ve ölümlerin kayıt altına alınması işlerinin kiliseden alınıp devlete devredilmesi, medeni kanununun tesis edilmesi, vicdan özgürlüğünün sağlanması gibi seküler yasaların hayata geçirilmesini sağlamıştır. Santa Maria yönetiminin bu yasaları kilisenin gücünün ve etkisinin belirgin bir şekilde azalmasına ve 19. yüzyılda Şili liberalizminin zirvesine de işaret etmektedir (Blakemore, 1993: 37).

1870'lerin ortalarından itibaren artan ciddi ekonomik sorunların yanı sıra Şili önemli ekonomik yansımaları yol açacak olan bir dizi diplomatik çatışmaya sahne olmuştur. Yaklaşan uluslararası krizin ilk işareti kuzeyden, Bolivya'dan gelmiştir. Burada iki temel sorun anlaşmazlığa neden olmuştur: Birincisi sınırın belirlenmesi ve ikincisi, Bolivya kıyı bölgesinde yaşayan madencilerin durumudur. Kuzey sınırı dünyanın en kurak arazilerinden biri olan Atacama Çölü'nden geçtiği için hiçbir ülke sınırın tam konumu konusunda bu döneme kadar bir adım atmamış fakat gümüş, guano ve son olarak nitratların keşfi aniden Atacama'yı son derece değerli kılmıştır. Bunun üzerine her iki ülke de daha önce ihmal ettikleri çölü kontrol etmek için şiddetle hareket etmeye başlamıştır. 1879 yılında bu sınır anlaşmazlığı Peru'nun da Bolivya yanında yer almasıyla savaşa dönüşmüştür (Collier ve Sater, 2004: 127).

Bu süreçte 1879-1884 yılında Bolivya ve Peru'ya karşı kazanılan Pasifik Savaşı Şili'nin önemli nitrat madenlerinin bol olduğu Atacama bölgesinin sahibi olmasını sağlamış ve ülke toprakları 1/3 oranında genişlemiştir. Nitekim bir sonraki yüzyılda nitrat Şili'nin sosyo ekonomik ve politik gelişiminde büyük rol oynayacaktır. Nitrat sektöründeki özel teşebbüs, yabancı ve ulusal yatırım ve vergiler devletin uzun bir süre gelirlerinin önemli bir bölümünü oluşturacaktır. Ayrıca Pasifik Savaşı ile elde edilen topraklar Şili'de 1879 sonrası orduya bakışı değiştirmiştir. Bu savaş ile sınır koruma bağımsızlık döneminden beri Şili silahlı kuvvetleri için gerçek bir askerî misyon sağlamış ve onları ulusal yaşamın gerekli ve değerli bir unsuru haline getirmiştir. Böylelikle Şili ordusu yeni bir misyon yüklenmiş, Peru ve Bolivya ya da Arjantin ile çatışma tehdidi askerî hazırlığı ulusal bir mesele haline getirmiştir. Şili ordusu ve devlet arasındaki ilişkiler açısından Pasifik Savaşı'nın sonuçları uzun süre etkili olmuş ve Şili deniz gücü ve askerî üstünlüğünü sağlamak için önlemler almıştır. Bu doğrultuda Şili yönetimi

Güney Amerika'daki en yüksek eğitimli ve güçlü orduyu şekillendirmek için Avrupa'dan destek arayışına girmiştir. Bu amaçla 1885'te Domingo Santa Maria başkanlığındaki Şili hükümeti Alman Subay Emil Körner ile Askerî Okulun alt direktörü olmak ve Şili askerî eğitiminin modernizasyonunu yönlendirmek üzere sözleşme imzalamıştır. Aynı yıl askerî bir süreli yayın ve Santiago'da bir askerî kulüp olan “Círculo Militar” kurulmuş ve bu kulüp devlet tarafından desteklenmeye başlanmıştır. Körner liderliğinde Şili 1886'da subayların teknik ve bilimsel eğitimini geliştirmek amacıyla Harp Okulunu (Academia de Guerra) kurmuştur. Bu okul yeni genç subay askerî elitini yetiştirmiş, modası geçmiş yöntemleri, siyasi himayeleri ve hükümet verimsizliğini eleştirmeye başlamış ve sonunda (1920'lerde) Şili devletinin kontrolü için geleneksel siyasi partilere meydan okuyacak pozisyona gelmiştir. Nitekim kısa vadede, Harp Okulunun kurulmasından sadece beş yıl sonra, Körner ve onun takipçileri 1891 Şili İç Savaşı'nda kilit bir rol oynamıştır. Bu nedenle aynı dönemde Prusya veya Fransız askerî misyonlarının kısa süre sonra Arjantin, Bolivya, Peru ve diğer Latin Amerika ülkelerindeki sivil askerlik ilişkilerini etkilemesi gibi Şili ordusunun Prusya modelinde profesyonelleşmesi ve modernizasyonu Şili siyaseti için ciddi sonuçlar doğurmuştur. Pasifik Savaşı bu açıdan Şili'nin sivil-asker ilişkilerinde bir dönüm noktası olarak da görülmektedir (Collier, 1993: 31-32, Loveman, 2001: 137-152, Nunn, 1976: 70).

Pasifik Savaşı sonrası başkan seçilen Domingo Santa Maria (1881-1886) daha önce sahip olduğu tutarlılığı hızla kaybeden siyasi bir sahneyle uğraşmak zorunda kalmıştır. Kongre üyelerinin gittikçe daha fazla parlamenter fikirlerden etkilendikleri bu dönemde yürütme gücünün azalması, kabinenin kongre tarafından kontrolü ve serbest seçimler öne çıkmıştır. Santa Maria ise başkanlık gücünü korumak istemiştir. Başkanlığında ayrıca Santa Maria doğum, evlilik ve ölüm gibi olayların yetkisini kiliseden alarak sekülerleşme politikasını izlemiş ve kilisenin yetkilerini azaltmıştır. Fakat ülkede kalkınma adına büyük adımlar atılmasını sağlayan Santa Maria'nın halefi Jose Manuel Balmaceda (1886-1891) olmuştur. Balmaceda'nın politikası liberal kesimi yeniden bir araya getirmek ve ulusal kalkınma için kendi yaratıcı vizyonu ile ilerlemek olmuştur. Balmaceda'yı öncüllerinden (ve hemen ardıllarından) ayıran ve onu sonraki nesillere ilham veren şey bu politikaları olmuştur. Başkanlığında nitrat ihracatından gelen önemli gelirle büyük çaplı kamu yatırımları, eğitimde iyileştirmeler ve askerî ve deniz

modernizasyonu büyük bir ulusal yenileme programı içerisinde gerçekleştirilmiştir. 1887'de yeni bir Bayındırlık Bakanlığı kurulmuş ve 1890'a kadar bütçenin üçte birinden fazlasını bu bakanlık oluşturmuştur. Yeni okullar, yeni hükümet binaları, demiryolları, altyapı yatırımları, köprüler bu dönemde yapılmıştır (Collier ve Sater, 2004: 149-152).

Bu sürece diğer taraftan bakıldığında kalkınmayla birlikte değişen toplumsal durum kendi sorunlarını beraberinde getirmiştir. Kökenleri, nitrat bölgesi üzerindeki zorlu çalışma ve yaşam koşullarında ve Şili'nin siyasi sisteminde temsil edilmeyen emeğin sömürülmesinde kaynaklı olan bu dönemdeki 1890 grevleri Şili tarihinin ilk büyük toplumsal çatışması olmuştur. 1880'lerin sonlarında Santiago'da işçi sınıfı çıkarlarına daha fazla dikkat edilmesi gerektiğine inanan politikacılardan oluşan yeni fakat zayıf siyasi güçler ortaya çıkmıştır. Ancak asıl sınıf çatışması gelecekteki emek çatışmalarının yaşanacağı ve işçileri temsil etmek için gerçek politik hareketlerin oluşmaya başlayacağı kuzeyde, nitrat bölgelerinde olacaktır (Blakemore, 1993: 53).

1890-1891 yılı ekonomik sorunlar nedeniyle tüm ülke geneline ilk kez tüm işçiler greve gittiğinde Şili Devlet Başkanı Balmaceda bu grevlerin bastırılması için orduyu görevlendirmiştir. Bu olay kongre ve başkan arasında yaşanan krizle çakışmış ve Şili için 19. yüzyıldaki en önemli iç sorunların yaşandığı dönemlerden biri olmuştur. Bu süreçte Balmaceda, muhalefetle kabul edilebilir bir uzlaşma üzerinde müzakere edememiş, muhalefeti vatansever olmayan faaliyetler ile suçlamıştır. Bunun karşılığında 1890 yılı boyunca kongre, bütçe yasasını onaylamamıştır. Bunun üzerine başkan yasadışı bir şekilde 1890 yasasının yürürlükte kalacağına karar vermiş ve bu açıkça anayasaya aykırı eyleme hızlı bir şekilde yanıt veren kongre, donanmayı başkana karşı göreve çağırmıştır. Bu noktada 1890 yılına gelindiğinde Şili subay sınıfı üç ayrı gruba bölünmüştür: Teğmenler, yüzbaşılar ve binbaşılardan oluşan genç, ilerici subay grubu; çoğunluğu general ve albay olan ve Körner tarafından gerçekleştirilen askerî modernizasyona çok az ilgi duyan ya da doğrudan onlara karşı çıkan yaşlı subaylar; ve pozisyonlarını Pasifik Savaşına ya da oligarşi ile olan bağlarına borçlu olan üçüncü grup. Zaten bölünmüş haldeki subay sınıfı 1891'de iki gruba ayrılmış. kıdemli subaylar arasında bu ayrışma anayasal düzene bağlılık ile siyasi bağlantılara olan bağlılık arasında yaşanırken, orta düzey ve genç subaylar arasında, Körner ile gerçekleşen reform hareketine olan bağlılık ile bu reform

hareketine karşı duruş arasında gerçekleşmiştir. Bunun yanında Balmaceda'nın ordunun büyüklüğü üzerindeki sınırlamaları 1891 ayaklanmasına giden sürecin hızlanmasında rol oynamıştır (Nunn, 1976: 75-78).

Kongre destekli deniz kuvvetleri nitrat gelirlerinin kontrolünü ele geçirmek üzere kuzeye yönelmiştir. Bunun sonucunda düzenli ordunun çoğunun sadakatine sahip olan Balmaceda sıkıyönetim ilan etmiş, basına karşı çok baskıcı politikalar başlatmış ve isyanı bastırmak için sivil özgürlükleri askıya almıştır (Loveman, 2001: 158-159, Blakemore, 1993: 54). Şilili elitlerinin giderek artan ideolojik, siyasi ve bölgesel parçalanmaları 1851 ve 1859'da iç savaşa ve 1870'lerde otokratik cumhuriyetin ve onun otoriter dayanaklarının kademeli fakat temel bir dönüşümüne yol açmış, 1891'deki iç savaş ise yeniden doğmakta olan bir başkanlığa karşı 1833 Anayasası'nın oligarşik dönüşümünün siyasi arenadaki çatışmasına dönüşmüştür (Loveman, 2001: 122).

1891'deki müdahalesiyle ordu Şili siyasetinde bir taraf olarak ilk kez kendi varlığını hissettirmiştir. İç savaş yedi ay boyunca her iki tarafta da ciddi kayıplar yaşanarak devam etmiştir. Nihayetinde nitrat gelirlerinin kontrolüne sahip İngiliz ve diğer yabancı çıkarların mali ve maddi desteği ve Emil Körner'in askerî tavsiyesi ile kongreye destek veren kuvvetler galip gelmiştir. Kongre hükümetin Fransa'dan sipariş ettiği iki yeni zırhlı aracın gelişini başarıyla ertelemiş ve böylelikle kongre ordusu gerekli askerî ekipmana sahip olurken başkanı destekleyen ordu olamamıştır. Büyük ölçüde nitrat işçileri arasından toplanan kongre ordusu, Santa María ve Balmaceda dönemlerinde Şili ordusunu modernize etmek ve yeni edinilen nitrat bölgelerini savunmak için sözleşmeli Prusya subaylarının yönetimi altında eğitim almıştır. Modernleşme için Balmaceda hükümetinden büyük miktarda yatırım alan donanmanın çoğu, Balmaceda'nın isyancıların üstesinden gelmek için yeterli kuvvetleri taşımasını engellemiştir. Ordusu yenildikten sonra Başkan Balmaceda Arjantin büyükelçiliğine sığınmış ve başkanlık döneminin sona ermesinden bir gün sonra (19 Eylül 1891) kendini vurarak yaşamına son vermiştir. Ekim ayında Jorge Montt, Balmaceda'nın halefi seçilmiş ve Şili siyaseti başkan-kongre çatışması sürecinde yeni bir kongre egemenliği çağına girmiştir (Loveman, 2001: 159).

1891'deki kongre zaferi Şili siyasi ve anayasal tarihinde önemli bir bölünmeye işaret etmektedir. Yasama gücünün yürütme üzerindeki üstünlüğünü savunmak için isyan eden kongredeki muzaffer ama heterojen partiler artık Şili'yi

kontrol etmeye başlamıştır. Balmaceda ve onun son temsilcisi olduğu sisteme karşı kongrede geçici bir birlik sağlanmıştır. Yasama organı artık sadece yürütme organı üzerinde konumlanmamış; onu kontrol eder hale gelmiştir. Bu yeni kongrenin baskın olduğu süreçte kongrenin zaferinde rol oynayan Amiral Jorge Montt, Balmaceda sonrası dönem için uzlaşma adayı olarak ortaya çıkmıştır (Blakemore, 1993: 56).

1891'deki olaylar artık Şili'deki sivil asker ilişkilerinin 19. yüzyılda dayandığı tüm faktörlerin değiştiğini göstermiştir. Bask-Kastilya aristokrasisi Şili'nin siyasi liderlerinin çoğunu ve tüm başkanlarını sağlamaya devam etmesine rağmen yönetici sınıfta değişiklikler yaşanmıştır. Aristokrasiye çok sayıda İbery kökenli olmayan ailenin eklenmesi aristokrasi sınıfın heterojenleşmesine ve 1891'de bu sınıf içindeki çatışmaya yol açmıştır. Sivillerin ordu üzerindeki kontrolün azalması oligarşi, aristokrasi ve genişletilmiş başkanlık ailesini oluşturan aileler içinde onlarca yıllık değişime paralel seyretmiştir. Ayrıca yürütme organının gücünü kaybetmesi ve kongrenin güç kazanmasıyla birlikte silahlı kuvvetlerin başkomutanı olarak başkanın gücü ve prestiji de kaçınılmaz olarak azalmıştır (Nunn, 1976: 87-93).

2.1.2. Ekonomik Gelişmeler

Bağımsızlık sonrasını kapsayan 1810-1830 arasındaki dönem ekonomiye yabancı yatırımcıların nüfuz ettiği, 19. yüzyılın sonları da Şili'nin ekonomik kalkınmasının İngiliz ve Kuzey Amerika işletmelerine bağlı olduğu bir dönemdir. 1849'a kadar İngiliz firmaları Şili ihracatının çoğunluğunu kontrol etmiş ve bu ihracatın yaklaşık %50'si İngiltere'ye giderken ve İngiliz malları Şili ithalatının %30 ila 40'ını oluşturmuştur (Loveman, 2001: 117).

Bu dönemde Şilili madenciler, toprak sahipleri, küçük üreticiler ve tüccarlar da yabancı yatırımcılar ile ortak olarak ithalat-ihracat ticaretine katılmışlardır. Benzer şekilde Şilili politika yapımcılar ve yetkililer de yabancı işadamları ve ticaret çevreleri üzerindeki etkilerini kullanmışlardır. Bununla birlikte uluslararası finansal piyasalarda rekabet edecek temel finansal altyapı ve ekonomik nüfuzdan yoksun olan Şili ekonomik elitleri pratikte zorunlu olarak, İngilizlerin Latin Amerika'da 19. yüzyılda elde ettiği uluslararası ticaret ağına dâhil olmak durumunda kalmışlardır (Collier ve Sater, 2004: 43).

Bağımsızlıktan sonraki yıllarda Valparaiso'da son derece kozmopolit bir ticaret topluluğu kurulmuş ve dönemin hükümetleri, Kuzey Atlantik deniz

ticaretini özellikle İngiltere ile ticareti, ilerlemenin temel uyarıcılarından biri olarak görmüştür. Bu süreçte 1830'ların siyasi ortamında, büyük ölçüde 1830'dan 1835'e ve yine 1841'den 1844'e maliye bakanı olan Manuel Rengifo tarafından ekonomi şekillendirilmiştir. Rengifo ekonomi politikalarında liberalizm ile pragmatizmi birleştirmiştir. Bu politikalar mali sistemin ve tarife yasalarının sadeleştirilmesini, kamu borcunun konsolidasyonunu ve en önemlisi tüccarların gümrüksüz malları depolayabilecekleri, halka açık depoların kurulmasını içermiştir (Collier, 1993: 12).

1840'larda otoriter hükümetin konsolidasyonu sağlaması Şili'ye otuz yıl boyunca etkileyici ekonomik büyümenin önünü açan idari yeteneklere sahip gerçekten ulusal bir siyasi sistem vermiştir. Böylelikle göreceli siyasi istikrardan etkilenen yabancı yatırımcılar modern teknolojiyi Şili'ye getirmişlerdir. 1849 ve 1851 arasında inşa edilen ilk demiryolu madencilik bölgelerini Caldera limanına bağlamış, 1863 yılında başka bir hat Valparaíso'yu Santiago'ya bağlamış ve güneye doğru uzatılmıştır. 1840'larda Şili'ye buharlı navigasyonu tanıtan Amerikalı girişimci William Wheelwright 1851-1852'de başkent ve Valparaíso arasındaki telgraf hattının inşasını yönetmiş, yirmi beş yıl sonra telgraf, kırk sekiz Şili kasabası ile Peru ve Arjantin'e bağlantısını sağlayacak hale gelmiştir. Buharlı gemiler ve demiryolları ürünlerin kuzey madenlerinden ve merkezi bölgeden ve Concepción bölgesinin tarımsal iç bölgelerinden liman şehirlerine ve dışarıya daha fazla hareket etmesine olanak sağlamıştır. Talcahuano, Valparaíso, La Serena, Caldera ve diğer yasal ve yasadışı kalkış noktalarından yola çıkan Şili malları, Kuzey Amerika, Avustralya, Asya ve Avrupa'ya hareket etmiştir. Bu dönemdeki ekonomik gelişmeler, 1845-1875 yılları arasında Şili ihracatının değerini dört katına çıkarırken, Şili limanlarına giren gemi sayısının katlanarak artmasına yol açmıştır. Şili limanlarına gelen gemi sayısı 1840'tan itibaren on kat artarak 1870'te yılda yaklaşık 4.000'e yükselmiştir. Dış ticaretin değeri 1840'ların ortaları ile 1870'lerin ortaları arasında yılda yaklaşık 15 milyondan 75 milyon pezoya ulaşmıştır. Bakır üretimi de aynı şekilde 1844-1850 döneminde yılda 8.000 ila 10.000 metrik ton seviyesinden 1860 yılında yaklaşık 35.000 metrik tona yükselmiştir. Aynı yıl bakır ihracatının değeri 14 milyon pezoyu aşmıştır ki bu rakam ulusal bütçenin iki katı ve tüm Şili ihracatlarının yaklaşık %56'sını oluşturmuştur. Bir sonraki on yıl boyunca yıllık ortalama bakır üretimi tekrar iki kattan fazla artmıştır. Kömür üretimi de 1852'de 7800 metrik tondan 1876'da

186.000 metrik tonun üzerine çıkmıştır. Denilebilir ki Şili büyüyen İngiliz bakır endüstrisine entegre olmuş ve birincil ürün üreticisi olarak dünya ekonomisine girmiştir. On yıllar boyunca bakır ana ihracat olarak kalmış ve bakır ihracatı ithalatın değerini dengelemiş ve iç büyümeye katkıda bulunmuştur. Şili'nin bu dönemde ekonomik çeşitliliği veya iç pazarları teşvik etmek için politikalar benimsememesi ve bakır ticaretini kontrol edememesi, uluslararası bakır fiyatlarına karşı duyarlı hale gelmesine neden olmuştur (Loveman, 2001: 119-120, Collier ve Sater, 2004: 75).

Bununla birlikte 1860'tan sonra harcamalar ticari büyümeyi aşmaya başlamış ve yasal olarak hükümetin yapılan harcamaları karşılaması zorlaşmaya başlamıştır. İç vergilendirme azalmış, mülk veya gelirlere vergi uygulama konusunda sorunlar yaşanmış ve devlet kendi hizmetlerinden (örneğin demiryolları) para kazanmasına rağmen, bütçe borçlanmadan dengelenemez hale gelmeye başlamıştır. 1861 ve 1879 yılları arasında 21 milyon pezo üzerinde on büyük iç kredi sözleşmesi yapılmıştır. 1858'de Şili ilk dış kredisini almış ve 1861 ve 1879 arasında 40 milyon pezo aşan dış kredilere başvurmuştur. Nitekim ekonomi 1870'lerin ortalarından sonra çoklu krizlerle ciddi şekilde sarsılmaya başlamıştır. Bu dönemde ortaya çıkan ekonomik zorluklar kısmen uluslararası durgunluktan kaynaklanmış ancak daha temel bir sorunu da yansıtmıştır: Dünya ekonomisinde Şilin en önemli ihracat maddeleri olan hem buğday hem de bakırın yeni ve daha verimli üreticileri ortaya çıkmıştır. Refah kaynakları kurumaya başlamış, Fransa-Prusya savaşıyla kısa süreliğine yükselen bakır fiyatları sert bir düşüş yaşamış, gümüş ihracatının değeri azalmıştır. Tüm bunların yanı sıra hem sel hem de kuraklığın endişe verici ve zamansız ortaya çıkışı hasatları etkilemiştir. Yaşam maliyetindeki ani yükseliş binlerce fakir Şili'yi yoksulluğa sürüklemiştir. Uzun süredir istikrarlı olan pezo da değer kaybetmeye başlayınca toplumsal huzursuzluklar ortaya çıkmıştır (Collier, 1993: 27, Collier ve Sater, 2004: 76).

Madencilik ihracat sektörüne hâkim olmasına rağmen, günlük yaşama egemen olan sektör tarım olduğu için tarım ile geçinen kesimler bu süreçte en büyük zorlukları çekmiştir. 1860'larda beş Şiliden dördünün kırsal bölgede yaşadığı düşünüldüğüne bu durum daha iyi anlaşılabilir. Burada da diğer pek çok alanda olduğu gibi sömürge mirası etkili olmuştur. 19. yüzyıl boyunca Şili mülkiyeti, sosyal statüsü, siyasi nüfuzu ve rahat bir gelir sağlayan büyük

mülklerin ülkesi olarak gelişmiştir. Bu toprak mülkiyeti geleneği sömürge dönemleri ile yirminci yüzyılın ortaları arasındaki şili tarihini anlamının anahtarlarından biridir (Collier, 1993: 15).

Pasifik Savaşı sonrası ise elde edilen nitrat bölgesiyle şili hükümeti için nitrat gelirleri refah kaynağı haline gelmiştir. 1880'lerde nitrat endüstrisinin ve ticaretinin hızlı bir şekilde genişlemesi hem kamu harcamalarının iddialı programlarını takip etmesini hem de i vergi sisteminin modernizasyon ihtiyacını önlemek için yeterli geliri sağlamıştır. Bu sayede hükümet şili'nin siyasi, ekonomik ve sosyal hayatına egemen çıkar gruplarıyla karşı karşıya gelmekten kaçınmıştır. 1880'deki olağan hükümet gelirinin %5,52'sini oluşturan nitrat ve iyot (bir yan ürün) zerindeki ihracat vergileri 1885'te %33,77'ye ve 1890'da %52,06'ya yükselmiştir. Maden gelirleri şili'nin uluslararası ekonomideki yerini de etkilemiştir. Bu noktada yabancı yatırım ne çıkmış ve 1884'e gelindiğinde nitrat madenlerinin üçte ikisi yabancıların kontrolüne girmiştir. Böylelikle şili ekonomisi ihracat odaklı ve yabancı sermaye tarafından kontrol edilen bir ekonomi olarak dünya ekonomik sistemine çekilmiştir. Öte yandan uluslararası nitrat pazarının, ürünün birincil gübre olarak kullanılmasından dolayı son derece dengesiz olması ve çoğu zaman ani ve öngörülemeyen iklim ve tarımın değişkenlerine maruz kalmasıyla gelir dalgalanmaları kaçınılmaz olmuştur (Blakemore, 1993: 41, Oppenheim, 1998: 11).

Jose Manuel Balmaceda (1886-1891) bu dönemin ekonomik olarak gelişimini tetikleyen başkan olmuştur. Balmaceda'nın politikası liberal kesimi yeniden bir araya getirmek ve ulusal kalkınma için kendi yaratıcı vizyonuyla ilerlemek olmuştur. Balmaceda'yı öncüllerinden (ve hemen ardıllarından) ayıran ve onu sonraki nesillere ilham veren şey bu politikaları olmuştur. Başkanlığında nitrat ihracatından gelen önemli gelirle büyük çaplı kamu yatırımları, eğitimde iyileştirmeler ve askerî ve deniz modernizasyonu büyük bir ulusal yenileme programı içerisinde gerçekleştirilmiştir. 1887'de yeni bir Bayındırlık Bakanlığı kurulmuş ve 1890'a kadar bütçenin üçte birinden fazlasını bu bakanlık oluşturmuştur. Yeni okullar, yeni hükümet binaları, demiryolları, altyapı yatırımları, köprüler bu dönemde yapılmıştır (Collier ve Sater, 2004: 149-152).

Öte yandan Pasifik Savaşı uzun vadede olumsuz anlamda fiyat enflasyonunun başlangıcına işaret etmektedir. Savaşı finanse etmek için basılan kâğıt para ve savaş zamanı ekonomisinin yapay talebiyle ilişkili fiyatlardaki artış,

Şili ekonomik yaşamının kalıcı bir yönü olarak ciddi enflasyon sorunları getirmiştir. Pasifik Savaşı'ndan sonraki on yılda, nitrat endüstrisinin uluslararası pazara duyarlılığı Şili'de kendisini hissettirmiş ve özellikle 1885'e gelindiğinde nitrat fiyatlarının düşmesi ekonomik sorunların kaynağı olmuştur. Fiyatlardaki düşüşü kontrol etmek amacıyla büyük nitrat şirketleri kurulu kapasiteye göre kota atayarak bir “kombinasyon” veya kartel oluşturmuştur. Üretimde ve ihracatta hızlı artışlara rağmen (1886, 451.000 metrik ton; 1887, 713.000 metrik ton; 1890, 1.000.000 metrik ton) buna karşılık gelen talepteki artış eşlik etmediğinde, tedarik seviyesini kontrol etme sorunu devam etmiştir. Devlet gelirleri ihracata değil ihraç edilen toplam tonaja bağlı olduğu için üretimi veya ihracatı sınırlamak ne Şili hükümetinin ne de işgücünün yararına olmuştur. Üretim kesintileri veya kapatmalar işçiler için işsizlik anlamına gelmiştir. Bu tabloyu daha da karmaşık hale getiren ise İngiliz girişimcilerin nitrat bölgesini kıyı şehirleriyle bağlayan demiryolu ağları da dâhil olmak üzere endüstri üzerindeki kontrolleri olmuştur. Yabancı kapitalistler arasında nitrat demiryollarının kontrolü, işçiler, nitrat imtiyazları ve Şili hükümetinin diğer imtiyazları için rekabet, nitrat endüstrisinin Şili siyasetindeki evrimini daha da artırmıştır. Bu süreçte Şili'de yükselen milliyetçi düşünce, ülkenin yeni ekonomik kaynakları üzerindeki artan dış etkiye karşı bir tepki geliştirmiştir. (Loveman, 2001: 153-154). Denilebilir ki dış etkilerin iç siyaseti etkileme süreci bağımsızlık süreci ile başlamış ve nitrat ekonomisinin dış pazarlara bağlı olması ile devam etmiştir. Bir başka ifadeyle Gourevitch'e göre (1978:882) uluslararası sistemin iki boyutundan biri olan uluslararası ekonomik sistem (diğeri devletlerarası güç dağılımıdır) İngiliz Okulu anlamında bu sistemin/toplumun kurucusu olmayan devletlerden biri olan Şili'nin iç siyasetini şekillendirme noktasında bu dönemden itibaren etkili olmaya başlamıştır.

Bu şekillendirme sürecinde yaşanan ekonomik genişleme yeni ekonomik çıkarlar yaratmış, sosyal tabakalaşmayı biraz daha karmaşık hale getirmiş ve hem güney hem de kuzey eyaletleri Santiago ve merkezi vadinin ilerlemesine ayak uydurmaya çalışırken bölgesel düşmanlıkları daha da şiddetlendirmiştir. Yaklaşık 115.000 nüfusuyla Santiago artık sadece bir sömürge yönetim merkezi gibi görünmemektedir. 1863 yılında demiryolu ile ticaret merkezi olan Valparaíso limanına bağlanan Santiago, giderek büyüyen yeni bir ulusta gerçek bir başkent haline gelmeye başlamıştır. Bu süreçte kasabalar şehir haline geldikçe, etkileyici

bir liberal entelektüel hareket gelişmiştir. Bu dönem aynı zamanda eğitimin de arttığı dönemdir. Bu dönemde 500'den fazla devlet okulu kurulmuştur. Montt hükümeti (1851–1861) ayrıca kütüphaneler, teknik okullar ve hatta sağırılar için özel kurumların inşasını teşvik etmiştir. 1861'de 45.000 kadar çocuk devlete ait ve özel öğrenim kurumlarına ve binlercesi de ortaokula kaydolmuştur. 1877 yılında ise kadınların üniversitelere kabul edilmesi başlamıştır. Bununla birlikte nüfusun büyük çoğunluğu özellikle kırsal kesimde yaşayanların çocukları asgari bir eğitim bile alamamaya devam etmiş ve ulusun yüzeysel refahı gibi, eğitim sistemi de başlıca kent merkezlerindeki ayrıcalıklı azınlığın erişimine açık kalmıştır (Loveman, 2001: 119-121).

Pasifik Savaşı ve nitrat ekonomisi Şili'yi sanayi çağına taşımıştır fakat 1891 iç savaşı Şili'de yeni bir siyasi sistem yaratmıştır. Bu sistemle kongre temel iktidar gücü olarak başkanın yerini almıştır. Bu durum Şili siyasetinin oligarşik geleneğini yeniden ortaya çıkarmış, hatta toprak sahiplerinin gücünü, kongre ve başkanlık seçimlerinin yönetimi için yerel yönetime sorumluluk veren mevzuatla yeniden canlandırmıştır. Parlamenter çıkmazın siyaseti ile ithal sosyalist ve Marksist ideolojiden etkilenen bir endüstriyel emek hareketinin evrimi arasındaki çelişki, 1833 Anayasası'nın yarattığı siyasi sistemi zayıflatmış ve sınıf ilişkilerini kökten değiştirmiştir. 1920'lerde bu süreç, Şili parlamenter hükümetinin 20. yüzyıl sanayi toplumunun gerçekliği ile yüzleşemediğini kanıtladığı zaman bir askerî darbe ile sonuçlanacaktır (Loveman, 2001: 161, Nunn, 1976: 83).

Bağımsızlık sonrası ekonomik döneme dair ilk öne çıkan özellik Şili ekonomisinin yabancı yatırımcılara açılması ve ülkenin ekonomik kalkınmasının sırasıyla İngiltere ve ABD işletmelerine bağlanmasıyla gerçekleşmesidir. İkinci nokta ise Şili'nin bakır ve nitrat madenlerinin satışına olan bağımlılığı ülke ekonomisini uluslararası pazarlara karşı duyarlı hale getirmesidir. Bunun yanında yabancı sermayenin ülke içerisindeki etkisine tepki olarak gelişen milliyetçi düşünce çerçevesinde şekillenen ülkenin ekonomik kaynaklarının millileştirilmesi konusu yüz yıl sonrasına taşınacak ve Allende döneminin temel ekonomi politik meselelerinden biri olacaktır.

2.2. 1891-1920: Parlamento Dönemi

2.2.1. Siyasi Gelişmeler

Bu dönem Avrupa temelli uluslararası toplumun liderliğinin artık yavaş yavaş aşınmaya başladığı ve ABD'nin bu toplumun liderliğini üstlenmeye

başladığı dönemdir. Özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında başlayacak olan süreçte ABD hem ekonomik hem de askerî güvenlik süreçleriyle bu uluslararası toplum içerisindeki devletleri kısıtlamaya başlayacaktır. Bu noktada devletlerarası ilişkiler ve askerî baskılar ABD liderliğinde şekillenen uluslararası toplum normları uyarınca bu toplumun üyeleri olan diğer devletlerin iç davranışlarını da etkileyecektir. Bir başka deyişle ABD'nin Batı uluslararası toplumu genelinde ve Latin Amerika özelinde belirlediği normların belirginleşmeye başladığı bir döneme girilmektedir.

İçeride ise Şili'de 1891-1924 Parlamento Dönemi işçiler ve şehirli yoksulların sosyal olarak örgütlenmelerinin arttığı ve yükselen orta sınıf ve bölgesel baskıların politik etkisinin hissedildiği bir dönemdir. Nitekim 1887'de yeni kurulan Demokrat Parti (Partido Demócrata), Şili siyasetine yeni bir politik ideoloji ve stil getirmiştir. Malaquías Concha liderliğindeki parti, “halkın siyasi, ekonomik ve sosyal özgürlüğünü sağlamayı” hedefleri olarak ilan etmiş ve başkanın ve belediyelerin doğrudan seçilmesi (başkan tarafından atanan valilerin kaldırılması) dâhil olmak üzere çok sayıda siyasi, arazi ve sermaye vergileri, zorunlu kamu eğitimi ve koruyucu tarifeler yoluyla sanayileşme desteği gibi sosyal reformlar önermiştir. Özellikle zanaatkârlara ve alt orta sınıfa hitap eden parti, kentsel yoksulların durumunu iyileştirmek için tasarlanmış politikaları da desteklemiştir. Bu anlamda Demokrat Parti Şili'nin ilk popülist siyasi partisi olarak gelişmiştir. Parti 1903'te Valparaíso, Santiago ve Concepción'dan temsil edilmeye başlamıştır. Parti içindeki en ilerici unsurlar daha sonra şehirlerin, nitrat ve maden kamplarının ve güney kömür madenlerinin yanı sıra 1912'de kurulan Sosyalist İşçi Partisi'nin (POS) ve daha militan işçi örgütlerinin liderleri olarak ortaya çıkmıştır. Parti kitlesel mitinglere sponsor olmuş, işçi, basın ve kültür merkezlerini desteklemiş ve genellikle işçi sınıfları adına meşru bir siyasi muhalefet sesi olarak güçlenmiştir. Hiçbir zaman gerçek bir proleter merkezli örgüt olmamış ve liderliğini zanaatkârlardan ve orta sınıftan almaya devam etmiş olsa da Demokrat Parti Şili siyasetine egemen olan toprak, ticari ve endüstriyel çıkarların varsayımlarına ve politikalarına meydan okumuştur (Loveman, 2001: 164).

Şili tarihinin 1891'den 1920'e kadar olan parlamento dönemi ayrıca bir paradoksa da işaret etmektedir. Hızlı bir sosyal ve ekonomik değişim dönemi olmasına ve Demokrat Parti'nin ortaya çıkmasına rağmen politik olarak aynı

ölçüde bu değişim yaşanmamıştır. Bu durumun sonucu olarak ordunun siyasallaşmasına gidecek olan dönemin kapıları açılacaktır. Nitekim bu dönemde ülkede toplumsal ve mesleki olarak bir dönüşüm yaşanmış, bankacılık, ticaret, sanayide yeni gruplar ortaya çıkmış, yöneticiler, bürokratlar ve öğretmenler ve yeni kentsel işçi sınıfları, nitrat madencileri, kamu hizmetinin ve her türlü işletmenin alt kademeleri bu süreçte artmıştır. Özellikle tarım dışı sektör büyüdükçe Şili işçi sınıfının onları istihdam edenler ve en azından teorik olarak kongrede temsil edenler tarafından yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi sağlanmamıştır. Mağduriyetlerini ifade etmek için gerçek bir anayasal ya da siyasi kanaldan yoksun olarak belirli bölgelerdeki işçiler ve belirli meslekler 19. yüzyılın sonlarından itibaren çeşitli kendi kendine yardım organizasyonları kurmaya başlamışlardır. Parlamento döneminde Şili'de sosyal sorunu yaratan ve nihayetinde anayasal ve siyasi mekanizmanın onunla başa çıkma kapasitesi sorununu gündeme getiren bu durum olmuştur. Bu dönemde yaşanan 1890'daki nitrat ayaklanmaları gelecek sorunun bir işareti niteliğinde olmuştur. Bu sorunlar 20. yüzyılın ilk yirmi yılına da taşınmış ve sosyal çatışmanın kötüleştiği bir dönemi beraberinde getirmiştir. Bu noktada tüm sınıfları etkileyen ancak fakirleri daha fazla etkileyen Şili pezosunun değer kaybı ve sürekli enflasyon olmuştur (Blakemore, 1993: 62-64).

Şili'nin siyasi ve anayasal formu, oligarşinin farklı gruplarının iktidar ve nüfuz için siyasi temsilde karşılığını bulmayan ekonomik ve sosyal değişimin ulusal arka planına karşı hareket ettikleri siyasi bir oyun oynamasına izin vermiştir. Bu nedenle 1890 ile 1920 arasındaki 30 yılda işçi sınıfı ve kentsel nüfusun artmasıyla ortaya çıkan sosyal reform ihtiyacının (barınma, eğitim, sağlık ve çalışma koşullarında) siyasi kanallar aracılığıyla ifade edilememesinden ötürü toplumsal gerilim artmıştır (Blakemore, 1993: 59).

Parlamenter politika dönemi, hükümet (yürütme) otoritesini dağıtma ve zayıflatma eğiliminin olduğu bir dönemdir. Siyasi partilerin ve hiziplerin çokluğu ve 267 “özerk” belediye idaresine seçimlerin ve tescilin denetimini veren seçim reformları, gücün ve yetkinin belirli gruplara dağıtılmasının yolunu açmıştır. Kongre, her kongre bölgesinin ekonomisine uygun olarak, toprak sahipleri, madencilik çıkar grupları veya sanayiciler tarafından domine edilen yerel siyasi güçler tarafından oluşturulan bir siyasi erk haline gelmiştir. Bunun yanında oy hakkının genişlemesi Şili'ye, ABD veya Arjantin'den çok daha geç gelmiştir. 1920

gibi geç bir tarihte bile mülk nitelikleri şartını ortadan kaldıran ve oylamayı yetişkin ve okuryazar erkeklere genişleten seçim reformlarına rağmen nüfusun sadece %5'i oy kullanmıştır (Loveman, 2001:164).

1891'den sonra Şili'nin gelişimine hâkim sorun kentsel ve endüstriyel işçilerin sürekli büyümesinden ve emek ile sermaye arasındaki “sosyal sorun” olarak adlandırılan yoğun mücadeleden kaynaklanmıştır. 1890'lardan 1930'ların büyük buhranına kadar Şili'deki mütevazı ama kalıcı endüstriyel büyüme, fabrikalarda, atölyelerde, inşaat endüstrilerinde ve diğer kentsel el işlerinde istihdam edilen işçi sayısını kademeli olarak arttırmıştır. Bu kentsel işçi sınıfı sosyal mevzuat veya güçlü bir işçi hareketi tarafından korunmamıştır. Komşu Arjantin'deki durumun aksine Avrupalı göçmenler Şili'nin işçi sınıfını 19. yüzyılda çok fazla etkilememişlerdir. 1914'e kadar Arjantin tarım işgücünün %40'ı ve kentsel proletaryanın %60'ı yurtdışında doğanlardan oluşurken, 1907'de Şili kırsal işgücünün sadece %1'i ve sanayi işçilerinin %4'ünden azı yabancılardan oluşmaktaydı. Bu durum I. Dünya Savaşı'ndan önce Şili'deki işçi hareketinin, göçmen liderliği ve ithal ideolojilerden And Dağları'ndaki komşularından çok daha az etkilendiği anlamına gelmektedir. Bu süreçte 1890 genel greviden başlayarak Şili işçi hareketi, I. Dünya Savaşı'na kadar belirli bir gelişim göstermiştir. Daha iyi yaşam koşulları, asgari düzeyde güvence edinme mücadelesi etrafında birçok yardım kuruluşu, dernek, anarşist eğilimli topluluklar ve dernekler altında binlerce işçi heterojen bir yapıda bir araya gelmiştir (Loveman, 2001: 165-169).

Parlamente döneminde siyasi partiler ve kişilikler, sınırlı bir seçmenin desteğine sahip olan Demokrat Parti haricindeki gruplar genellikle kısa ittifak ve koalisyonların değişmesi ile karakterize edilen bir politik sistem içerisinde iktidar için yarışmışlardır. Gerçekten de dönemin büyük bir kısmında genellikle Radikal Parti ve Muhafazakâr Partinin kurdukları ittifak ve koalisyonlarla siyasi arena şekillenmiştir. Her iki parti de devlet ve kilise sorunlarına karşı birbirine zıt ideolojileri olan güçlü azınlık (küçük bir elit grubun etkili olduğu) partileri olarak öne çıkmıştır. Liberaller, liberal demokratlar, milliyetçiler ise başkan ve bakanlıkları destekleme konularında rol almışlardır. Şili bu yıllarda diktatörlük ya da siyasete askerî müdahale yaşamamıştır, bu açıdan bu gelenek parlamento döneminin altını çizdiği değerli bir tarihsel geleneğin parçası olmuştur. Ancak bu dönemin siyasi olumsuzluklarından biri bakanların sürekli olarak değişmesi

olmuştur. Bu durum istikrarlı uzun vadeli planlama yapılamamasına yol açmış ve hepsinden önemlisi başkanların, bütçenin geçmesi veya silahların alınması gibi acil ve gerekli hedeflere odaklanmasına ve sosyal reform gibi daha uzun önlemleri ihmal etmelerine neden olmuştur (Blakemore, 1993: 66-68).

Bu dönem ayrıca Şili ordusunun da dönüşüm geçirdiği bir dönemdir. Tarihsel olarak bu dönemde ordunun gelişimini anlamak için Prusya etkisini anlamak önemlidir. 1885'te ülkeye davet edilen Alman askerî eğitmenlerin Şili ordusunu modernize etmek ve elbette Prusyalastırmak konusunda etkileri olmuştur. Alman silahları taşıyan, Alman üniformaları giyen ve Almanlar gibi yürüyen Şili askerleri, Prusyalı muadillerinin karbon kopyası haline gelmiştir. Körner'in, 1891 İç Savaşı'ndan sonra Genelkurmay Başkanı olmasından sonra bu etki daha da artmış ve 1890'ların ortası ile I. Dünya Savaşı arasında 130 kadar Şili subayı Almanya'da eğitim almıştır. Birkaç düzine Alman subayı, askerî okulda ve başlıca yabancı dil olarak Almanca öğretilen harp akademisinde (Balmaceda tarafından kurulan) eğitmen olmuştur. 1891 iç savaşından sonra göreve gelen Amiral Jorge Montt Hükümeti, orduyu genişletmek ve iç savaştan önce başlayan Alman odaklı modernleşmeyi yoğunlaştırmak için harekete geçmiştir. 1895'te General Körner, Şili ordusunda eğitmen olarak görev yapmak için otuz altı yabancı subay (33 Alman, 2 İsveçli ve 1 Danimarkalı) ile anlaşmıştır. Montt hükümeti bu dönemde modern askerî donanım alımları yapmıştır. Arjantin ile sınır anlaşmazlıkları veya Peru ve Bolivya ile yeniden çatışma tehdidi, silahlı kuvvetlerin modernleştirilmesinin temel nedenleri olsa da pratikte Şili işçi hareketi askerî operasyonların ana hedefi haline gelmiştir. Körner'in etkisiyle subay sınıfı yenilenirken, yeniden yapılandırılırken ve Prusyalastırılırken ordu toplumla yeni bir ilişki kurmaya başlamıştır. Ordu, 1900'de zorunlu askerlik hizmetinin kabul edilmesinden önce ülkedeki eğitim sorumluluğunu üstlenmiş ve genç subaylar kendilerini eğitimsiz ve okuma yazma bilmeyen alt sınıf Şilililere okuma ve yazmanın temellerini öğretirken bulmuşlardır. Askerlik hizmeti bu süreçte askerî ideallerin, disiplinin ve yurtseverliğin yayılması için bir araç haline gelmiş ve birçok Şililiye temel bir eğitim sağlamıştır. 20. yüzyılın ilk on yılı boyunca birbirini izleyen hükümetler bu politikayı sürdürmüş, 1902'ye gelindiğinde daimi ordudaki personel sayısı 1879'daki 2500 kişilik büyüklüğüne kıyasla 17.500'e yükselmiştir. Hızla gelişen bir işçi hareketi ve hükümetin ve yönetici sınıfların böyle bir hareketin meşruiyetini kabul etmemeleri, modernleşen

ordu ile Şili işçi hareketini tarihte karşı karşıya geleceğinin işaretlerini vermiştir. Bunlar arasında 1903'te Valparaíso'daki denizcilik grevi, 1906'da Antofagasta'daki liman işçileri grevi ve 1907'de Santa María de Iquique'deki işçi isyanının ordu tarafından bastırılması 20. yüzyılda bu karşılaşmaların ilk örnekleridir. Bu süreçte hem kara hem de deniz kuvvetleri işçi hareketinin bastırılmasında önemli rol oynamıştır. (Loveman, 2001: 169).

Özellikle 1906 askerî reform programı Şili Ordusu'nu Alman Ordusu'nun kağıt üzerinde bir kopyası haline getirmiştir. 1906 reformları ile ordu Savaş Bakanlığının ve genel müfettişin doğrudan denetimi altına girmiş, ordunun her birimi için (topçu, süvari, piyade, mühendis, eğitim, sağlık ve sıhhi tesisat, gemici kolordu ve cephaneler) modern bir yönetim oluşturulması amaçlanmıştır. Ancak reform etkisi ters yönde işlemiş, süreç merkeziyetçilikten uzaklaşma, kafa karışıklığı ve personel eksikliğini beraberinde getirmiştir. Personel sistemini işler hale getirmek için yeterli sayıda nitelikli personel eksikliği Prusyanizasyonun sınırlarını belirlemiştir. Bunun yanında Şili ordusunun teknik hizmetler ve ulaştırma, mühendislik ve teçhizat sorunları da bu dönemde öne çıkmıştır. Operasyona gittiklerinde bile birliklerin beslenmesi için sivil tedarikçilere başvurulmuştur. Bu eksiklikler insanların ekipmansız, tekerlekli arabaları ve yeterli atları olmadan geldiği 1920 seferberliği sırasında acı verici bir şekilde ortaya çıkmış ve bu gelenlerin çoğu yolculuk sırasında ölmüştür (Collier ve Sater, 2004: 178-180, Nunn, 1976: 113-114).

Parlamente dönemin siyaseti ve Şili'nin ekonomik sorunlarına yönelik askerî memnuniyetsizlik, 20. yüzyılın başlarında kendini göstermeye başlamıştır. 1907'de Santiago garnizonundaki subaylar, ordu için daha iyi koşullar ve faydalar sağlamak amacıyla bir lobi aracı olarak “Liga Militar” derneğini kurmuşlardır. Dört yıl sonra Liga Militar liderleri, eski başkanların oğlu, torunu ve yeğeni olan Gonzalo Bulnes Pinto ile askerî bir darbe konusunu gündeme getirmişlerdir. 1915'te bir başka askerî tepki oluşmuş, ulusun ilerlemesini engelleyen siyasi anarşiye son verebilecek güçlü bir hükümetin iktidara gelmesi gündeme gelmiştir. 1919'da ise üst düzey subaylar arasında “siyasi kaostan kaçınmak” ve “komünizmin tehlikelerini” bertaraf etmek adına parlamente rejime yönelik hoşnutsuzluklar olsa da askerî darbe gerçekleşmemiştir. Bu süreçte Şili'deki 1891 ve 1931 arasındaki sosyal değişim, subay sınıfının bileşimine ve yönetici seçkinlerle ilişkilerine de yansımıştır. Körner'in askerî modernizasyon planları

subay sınıfını genişletmiş ve 1920'ye gelindiğinde ordunun sadece üst kademelerinin oligarşi ve aristokrasi ile yakından bağlantıları kalmıştır (Loveman, 2001: 177, Nunn, 1976: 96-112).

Ulusal ekonomik entegrasyon sürecinde derinleşen sosyal soruna siyasi olarak cevap verilememesi Şili ordusunun da konuya dâhil olmasını sağlamıştır. Ordunun Prusya liderliği altındaki profesyonelleşmesi orduya yeni bir milliyetçilik duygusu vermiş, ordunun görevinin ülkenin yenilenmesini de içerdiği inancı benimsenmiştir. 1921–1922 yıllarına gelindiğinde bazı askerî liderler ordunun hükümetin tüm politika yapımına katılması gerektiğini savunmaya başlamışlardır. Ordu, Şili'nin sosyal kriziyle ilgilenmek için kendi bakış açısından gerekli nedenlere sahip görünmektedir. Her şeyden önce siyasi liderler, silahlı kuvvetleri, 20. yüzyılın ilk yirmi yılında artan sayıda grev ve gösteriyi bastırmaya çağırmışlardır. Zorunlu askerlik hizmeti yasası (1900) hem kara ordusuna hem de donanmaya çok sayıda okuma yazma bilmeyen asker getirmiş, her iki birim de personeline eğitim vermek için okullar kurmuştur. Askerlik hizmeti binlerce Şililiyi ulusal bir kuruma getirmiş, ordunun vatanseverlik ve ulusal tarih görüşünün öğretilmesini sağlamış, onları evlerinden uzak bölgelerde konuşlandırmış ve hatta askerlikten ayrıldıklarında onlara yararlanabilecekleri eğitimi vermiştir. Makineciler, telgrafçılar, demirciler, inşaat işçileri ve madenciler için askerî okulların verdiği eğitimler, ordunun “askerî olmayan” projelere daha da dâhil olmasını sağlamıştır (Loveman, 2001: 177). Bir başka ifadeyle ordu öncelikle siyasiler tarafından iç düzenin sağlanmasında başvurulacak bir kurum olmuştur. Böylelikle aslında ilk olarak iç düzenin sağlanmasına hükümet tarafından dâhil edilmişlerdir. İkinci önemli nokta ise ulusal kalkınmanın eğitim yönünde ordu bizzat görev almış ve ulusal bilinci aşılama açısından bu görevi üstlenmiştir. Bağımsızlıkta üstlendiği siyasi rolü Pasifik Savaşıyla sınır koruyucu olarak düzenleyen ordu tekrar siyasi ortama bu şekilde dâhil olmuştur denilebilir.

Şili ordusu bağımsızlık ile 1831 arasında öncü bir siyasi rol oynamış ve sadece hükümetin yaratılmasından değil aynı zamanda yok edilmesinden de sorumlu olmuştur. Yüz yıl sonra ise 1924 siyasi krizinde ordu ulusal meselelerin yürütülmesi sorumluluğunu üstlenmiştir. Ancak 1831 ve 1924 arasında genel olarak Şili, sivil otoriteye askerî itaat konusunda Latin Amerika ülkeleri arasında ordunun siyasetteki rolü açısından farklı bir hikayeye sahip olmuştur. Diğer

komşuları gibi Şili de ordusunu 19. yüzyılın başlarındaki bağımsızlık savaşlarından miras almış ve bu bağımsızlık süreçlerinin ardından dizginsiz askerî siyasi eylemlere tanık olmuştur. Ancak Şili ile diğer Latin Amerika ülkeleri arasındaki benzerlik bir noktadan sonra sona ermiştir çünkü 1830'larda Şili ordusu Arjantin ve Peru ile yaşadığı sınır anlaşmazlıkları nedeniyle “dış görevler” olarak adlandırılabilen askerî görevler ile ilgili işlevlerle sınırlanmıştır. 1830'lardan sonra Şili ordusu genel olarak, ülke içinde düzen sağlamak için devlete karşı hareket etmemiş ve ek olarak özellikle 1823-1831 siyasi türbülans döneminden sonra sivil meselelere askerin karışımı bir tepki doğurmuştur (Nunn, 1976: 3-6-8).

Bu durumu anlamak için dönemin yönetici elitlerini de göz önüne almak gerekmektedir. Bask-Kastilya aristokrasi tarafından oluşan Şili yönetici eliti çoğu ticari işlerde de aktif olan Merkez Vadideki büyük toprak sahiplerinin çoğunu içeren bir yapıda olmuştur. Böylece Şili hükümeti bağımsızlık sonrası ilk yüzyılında madencilik ve tarım işletmelerinde büyük faaliyetleri de kontrol eden geniş bir sosyo kültürel çevrenin kontrolü çerçevesinde şekillenmiştir. Bu sosyo kültürel elitler 19. yüzyılda da özellikle 1920'lere kadar asker üzerinde de etkili olmuştur. Bu noktada coğrafi olarak da And Dağları ve Pasifik, diğer Güney Amerika cumhuriyetlerinin sınırları kadar etkili olmuştur. Şili'nin sahip olduğu coğrafi doğal sınırlar sayesinde ulusal sadakat Arjantin ve Brezilya'da yaygın olan merkezkaç taşradan değil merkez güçlerden etkilenmiştir. Sınır ve vatan kavramları Şili'de 19. yüzyılın başlarında Arjantin, Peru, Bolivya veya Paraguay'dan daha çok anlam ifade etmiştir. Kısacası Şili tanımlanabilir bir kültürel ve etnik homojenite sayesinde komşularından daha erken bir dönemde ulus görünümüne kavuşmuştur. Bu durum organize silahlı kuvvet ihtiyacını desteklemiş ve onu teşvik etmiştir. Milliyetçilik aynı zamanda Şili'nin varlığını ve gelişimini sınırlamaya veya reddetmeye çalışanlara karşı bir düşmanlık anlamına gelmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında bu durumun kökenleri daha iyi anlaşılacaktır. Örneğin 18. yüzyılın sonunda ve 19. yüzyılın başında birçok Şilili için İspanya bir nefret hedefi olmuştur. Birçoğu Bask kökenli olan Şilililer kendilerini İspanyol değil, Kastilyan olarak görmekteydi. Basklar ve Navarreseler, Katalanlar ve Asturiler için İspanya hoş olmayan bir anı veya imgeydi. Dolayısıyla İspanya, Peru ve Arjantin'e karşı kazanılan zaferler sonrası ortaya çıkan ulusal his ve kimlik sivilin kontrolündeki ordu ve donanma ile yakından bağlantılı olmuştur. Dogmatizmden ziyade esneklik, yönetici sınıfın çoğunun

çıkarlarına hizmet eden koruyucu bir ekonomi politikasının kuralı olarak benimsenmiş ve diplomasi, ticari faaliyetler, tarım, madencilik ve kültürel gelişme 1831-1891 yıllarında büyük ölçüde gelişmiş ve bu dönemdeki yöneticiler başarılı politikalar izlemiştir. Dolayısıyla 1851'den sonra birbirini takip eden hükümetlerin ulusal meseleleri başarılı bir şekilde ele alması ordunun siyasete müdahalesi için pek alan bırakmamıştır. Ayrıca 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başları Şili'nin nüfusu arasında çok az şiddet olayı yaşanmıştır. 20. yüzyılın ilk yirmi yılına kadar, alt sınıflar anayasa düzenine yönelik herhangi bir şiddet tehdidi oluşturacak kadar yeterince kentleşmemiş veya seferber edilmemişlerdir. Bu dönemin Şilili köylülerin apolitik olması, oy vermeye uygun olmamaları veya ilgi duymamaları nedeniyle büyük çoğunluk ulusal meselelerde oy kullanmamış veya görüş bildirmemişlerdir. Bu süreçte gerçek sebepler ne olursa olsun (ırksal homojenlik, cehalet, meselelerin eksikliği, seçimden dışlanma) köylüler oligarşiyi tehdit eder konumda olmamıştır. Öte yandan da Şili ordusu fetih yoluyla egemenlik ve toprak sağlayıcısı olarak önemli bir rol oynamıştır. Ordu varlık nedenini ülkeyi savunmak ve gerektiğinde saldırmak ve fethetmek olarak kurmuş ve dış tehditlere yoğunlaşmıştır. Milliyetçilik, vatanseverlik, sınır devletlere güvensizlik ve sivil siyasal kurumlara duyulan güvenin ağır bir karışımı olan bu misyon duygusu, orduyu 1830'dan sonraki dönemde 19. yüzyılda küçük bir istisna dışında saygın bir konumda tutmuştur (Nunn, 1976: 9-19).

2.2.2. Ekonomik Gelişmeler

19. yüzyılın sonlarından 1930'ların bunalımına kadar Şili'nin ekonomik evrimi tarımı ulusal ekonomiye daha da dâhil etmiştir. İç pazarlar kırsal alandaki buğday, hayvan, süt ürünleri, kereste, meyve ve işlenmiş gıda maddelerinin ana tüketicileri haline gelmiştir. Bu durum Avrupa, Kuzey Amerika veya Avustralya pazarlarından ziyade iç ekonomik koşulların Şili'nin tarımsal çıkarları için ekonomik fırsatların birincil belirleyicisi haline geldiği anlamına gelmektedir. Bu dönemdeki hızlı kentleşme ve kuzey illerindeki nüfus artışı da gıda fiyatlarını yukarı çekmiştir. Yüksek gıda fiyatları ülkenin karşı karşıya olduğu sosyal sorunu şiddetlendirmiş ve 1890-1914 yılları arasında kentli işçilerin aldığı gerçek ücretlerdeki düşüşü azaltmak amacıyla gıda fiyatlarının siyasi düzenlemesi için baskılar yaratmıştır (Loveman, 2001: 176).

Bu dönemde I. Dünya Savaşı Şili'deki parlamenter rejimin altını oyan ekonomik ve sosyal gelişmeleri tetiklemiş ve bakırın temel döviz ve hükümet

gelirleri kaynağı olarak yeniden canlanmasına yol açan politikaları beraberinde getirmiştir. Ayrıca savaş Şili'nin uluslararası ekonomik yönelimini İngiltere ve Almanya'dan uzaklaştırarak ABD'ye yöneltmiştir. 1900'daki Şili'deki Amerikan yatırımları yaklaşık 5 milyon dolar iken bu rakam 1914'te yaklaşık 200 milyon dolara yükselmiştir. ABD uluslararası toplumda kurmaya başladığı uluslararası toplumun liderliğini ekonomik alanda da almaya başlamıştır. Amerikalı yatırımcılar bu dönemde Şili'de özellikle bakır ve demir olmak üzere nitrat ve madencilik mülkleri edinmişlerdir. I. Dünya Savaşı'nın (1918) sonuna kadar Amerikalı yatırımcılar 31,4 milyon pezodan 132,8 milyon pezoya çıkan Şili bakır üretiminin %87'sinden fazlasını kontrol eder konuma gelmişlerdir. Bu dönemde ABD ile ticaret ilk kez Şili dış ticaretinin hacminin %50'sini aşmış ve 1930'a kadar ABD sermayesi Şili'deki tüm yabancı yatırımların %70'ini oluşturur hale gelmiştir. Şili ekonomisinin ABD'ye yönelmesinin sonucunda Amerikalı teknisyenlerin, sermayenin, makinelerin ve kültürel etkinin Şili'ye gelmesi, Kuzey Amerikalıların daha önce çok az etkilediği bir ülkeye geniş çaplı girişine işaret etmektedir. Bu dönemde ekonominin kritik sektörlerinin hızlı “Amerikanlaşması”, ABD ile yoğun ekonomik ilişkiler ve I. Dünya Savaşı'nın sona ermesindeki ABD'nin rolü, İngiliz egemenliğinin kademeli olarak ABD ekonomisi ile değiştirilmesi anlamına gelmiştir (Loveman, 2001: 178, Blakemore, 1993: 79). Nitekim bu dönemden ABD'nin Şili ekonomisi üzerindeki etkisi 1970'e kadar farklı zamanlarda doğrudan ve dolaylı olarak hissedilecektir. 1970'e gelindiğinde ise bu etki zirve yapacak ve darbe ortamının hazırlanmasındaki araçlardan biri olacaktır.

Uluslararası toplumun kurucu unsurlarından olmayan ülkelerden olan Şili, I. Dünya Savaşı'nın savaştan taraflarından olmasa da, dünya ticaret sistemine derinden bağlı olan ihracat ekonomisiyle savaştan çok fazla etkilenmiştir. Şili'nin önde gelen iki ticaret ortağı olan İngiltere ve Almanya'nın birbirleriyle savaşta olması savaşın çıkmasını izleyen iki ay içinde Şili nitrat ihracatının yarı yarıya düşmesine neden olmuştur (Blakemore, 1993: 68). Savaş sonrası nitrat pazarı çökmüş, bakır ve tarım önem kazanmıştır. Daha önce de belirtildiği üzere bu süreçte Amerikan firmaları yatırımlarını nitrat yerine bakıra yöneltmişlerdir. İki büyük Amerikan firması olan Anaconda ve Kennecott Şili'deki üç büyük bakır şirketine sahip olmuştur. Bu durumlar hükümeti yeni vergiler yaratmaya, eski vergileri artırmaya ve özellikle lüks sayılanlar olmak üzere ithalat tarifelerini en

az %50 yükseltmeye zorlamıştır. Bu vergilerin yeterli gelir elde edemediğini keşfeden hükümet bu dönemde 60 milyon ABD doları borç almıştır. Fakat ne yeni vergiler ne de yeni dış krediler açıkları karşılayamamıştır (Collier ve Sater, 2004: 170, Oppenheim, 1998: 11). Savaş sonrası Şili ekonomisi kendini büyük bir ekonomik kriz içerisinde ve ABD'ye daha fazla bağımlı olarak bulmuştur. Bu dönemden itibaren ekonomik olarak ABD'ye olan bağımlılık ABD'nin ekonomik baskıyı Şili'yi uluslararası topluma entegre etmede bir araç olarak kullanabileceğini göstermesi açısından önemlidir.

2.3. 1920-1932: Ordunun Siyasallaşması

2.3.1. Siyasal Gelişmeler

I. Dünya Savaşı sonrası yaşanan ekonomik krizin ortasında Şili, liberal Arturo Alessandri Palma ve Santiago'nun politik ailelerinin geleneğini temsil eden muhafazakâr Luis Barros Borgoño arasında seçime gitmiştir. 1920 seçimlerinden sonra yaşanan olaylar, sonraki yıllarda yeni başkan veya kongre yerine Şili ordusunun hayal kırıklıklarının ve isteklerinin, Şili'deki gelişmenin gerçek belirleyicisi olacağının işaretlerini vermiştir. Güçlü bir parlamento döneminin ardından başkan seçilen Arturo Alessandri, 1920'den 1924'e kadar Şili'yi kongreden gelen düşmanlık ve engelleme karşısında yönetmiştir. Arturo Alessandri'nin iktidara yükselişi aristokrasinin egemen bir sınıf olarak nihai çöküşüne işaret etmekle birlikte bu grubun etkili bir sosyo politik aktör olmasının sonu olmamıştır. Şilili subaylar, I. Dünya Savaşı'ndan sonra kitlesel şiddeti ve ayaklanmayı önlemek için harekete geçmeye mecbur hissedene kadar Parlamenter Cumhuriyetten desteklerini geri çekmemişlerdir. Fakat Bask-Kastilya aristokrasisinin siyasi çöküşü ve vasat, etkisiz başkanlar da bir güç boşluğu yaratmıştır. Geçmişte her şeye kadir olan devlet, artık saygı ve itaat nesnesi olmaktan çıkmıştır. 1920'de subaylar Marksizmin yükselişi, ekonomik çöküş, siyasi hilekârlık ve askerî gerilikle karşı karşıya kalmışlardır. Aralarında Körner yıllarında veya kısa bir süre sonra eğitilmiş subayların da bulunduğu birçok profesyonel subay, Alessandri'nin zaferini Şili için değişimin habercisi olarak görmüştür. Alessandri'nin programı güçlü bir başkan görmek isteyen orduya hitap etmiş ve böylece onları daha önce hiç olmadığı kadar bu konuyla ilgili kılmıştır. Ama kısa sürede Alessandri'nin izlediği politikalar ve neredeyse kasıtlı olarak mevcut sorunları tırmandırması, orduyu ve hatta bazı sivil destekçilerini Alessandri'den uzaklaştırmıştır. Bakanlık değişiklikleri, bütçe ve vergi yasalarını

onaylamama tehditleri gibi tüm geleneksel parlamento uygulamaları ekonomik krize ve işçi çatışmalarına rağmen devam etmiştir. Örneğin Alessandri'nin Şili vizyonu, örgütlü emeğe bir alan açmış olsa da bu alan devlet tarafından düzenlenen ve laissez-faire çerçevesinin yerine uygun çalışma mevzuatının getirilmesi sınırlarında olmuştur. Bu dönemde artık birçok eğitimli Şilili ülkedeki sosyal değişime dair derin bir farkındalık içinde olmaya başlamıştır. Devletin emek meselelerine müdahalesi ve bu tür endişeler parlamento oyununu 1920'de hiçbir şey olmamış gibi oynamaya devam eden kongre tarafından karşılık bulamamıştır (Collier ve Sater, 2004: 209, Nunn, 1976: 98-127).

Alessandri 1924 kongre seçimlerinde liberallerin çoğunluğu elde etmesini başarmasına rağmen, destekçilerini birleştirememiş veya dört yıldan uzun bir süredir ertelenen kritik mevzuatlar üzerinde hareket etmeye ikna edememiştir. Alessandri'nin sandıklarda “düzeni korumak” için polis ve askere başvurması her durumda seçim zaferinin meşruiyetini gölgelemiştir. Aynı zamanda bu durum silahlı kuvvetlerin siyasi sorunlara daha fazla müdahil olmasına katkıda bulunmuştur. 1924 yılının ortalarında Alessandri ödenmemiş hükümet maaşları, artan bütçe açığı, yaygın enflasyon yaşayan ve kampanya vaatlerinin en mütevazı şartlarını bile yerine getirememiş bir başkan konumunda kalmıştır. Siyasi sorunlarda taraf olarak 4 Eylül 1924'te üst düzey subaylar Başkan Alessandri'ye bütçe, sosyal güvenlik yasaları, gelir vergisi mevzuatı, sosyal yasalar, kamu çalışanlarına maaşların ödenmesi ve ordu için yeniden düzenlenmiş emekli maaşı, maaş ve terfi programları yer alan isteklerini sunmuşlardır. Ayrıca subaylar, kongrede halka açık bir şekilde orduya hakaret eden üç bakanın görevden alınmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine 7 Eylül'de Alessandri General Altamirano'yu kabineye liderlik etmek üzere davet etmiş ve bir gün sonra kongre askerlerin isteklerine yönelik kanunları kabul etmiştir. Askerî cunta, istekleri onaylanmış olmasına rağmen dağılmayı reddetmiş ve bir hafta sonra Alessandri istifa ederek İtalya'ya gitmek zorunda kalmıştır. Sonrasında kongre kapatılmış, bakanlıklardaki siviller istifa etmiş ve General Altamirano cuntası iktidarı ele geçirmiştir (Loveman, 2001: 180-181, Blakemore, 1993: 73-76).

Bu noktaya gelen süreçte 19. yüzyılın son on senesinden sonra yaşanan toplumsal ve ekonomik gelişmelerin sivil kurumları zayıflatması, ordunun normalde sivil otorite için ayrılan görevleri yerine getirebilecek tek güç haline geldiği noktaya dönüştürmüştür. Eski siyasi alan kaybolmuş veya değişmiş ve

yeni etkiler sivil otoritenin zayıflamasına ve askerî siyasi gücün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Milliyetçi, yurtsever, profesyonel ordu subayları siyasete müdahaleyi vatanın savunmasındaki doğal rolleri olarak görmüşler ve başkalarının yok etmek istediklerini koruyacak, koruyarak yeniden yapılandırılacakları bir misyon edinmişlerdir. Şili'deki kurumlara karşı güven eksikliği, devletteki güç eksikliği ve bireylere veya yöneticilere güven eksikliği 1891'den sonra Şilili subaylar için güçlü bir motivasyon kaynağı olmuş ve bu motivasyonlar 1924'te orduyu harekete geçirecek kadar etkili olmuştur (Nunn, 1976: 83-105).

Öte yandan ise Alessandri'nin istifası askerî cuntanın anayasal dayanaklardan mahrum kalmasına neden olmuştur. Bu duruma ordu içerisindeki grupların çekişmesi eklenince yönetme krizi ortaya çıkmıştır. Bu meşruiyet sorununu aşmak amacıyla cuntacılar Alessandri'den ülkeye gelmesini ve başkanlığa tekrar dönmesini talep etmiştir. Alessandri bunun karşılığında sivil hükümete dönülmesini, kurucu bir meclis oluşturulmasını, anayasal reform yapılmasını ve askerlerin hükümetten çekilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine Alessandri Mart 1925'te ülkeye ve başkanlığa tekrar dönmüştür. Bu süreçte bir anayasa komisyonu oluşturulmuş ve yazılan anayasa bir halk oylamasıyla kabul edilmiştir. Yeni anayasa 30 Ağustos'ta halk oylamasına sunulmuştur. Parlamenter hükümet yerine güçlü başkanlık olacak şekilde sistemin değiştirilmesi, toplam onay, toplam ret seçenekleri üç milyondan fazla toplam nüfusa sahip ülkenin kayıtlı 302.000 seçmenine sunulmuştur. Halk oylamasında sadece 134.000 oy kullanılmış ve bunların 127.000'i anayasanın toplam kabulü için oy vermiştir. Muhafazakârlar yeni anayasada kilise ve devletin ayrılmasına itiraz ettikleri için, en büyük ve en önemli siyasi parti olan Radikaller ise parlamenter sistemin devam etmesini istedikleri için bu anayasaya değişikliğine destek vermemişlerdir. 1925 Anayasası, Şili'ye güçlü başkanlık hükümetini geri getirmiştir. Eski dolaylı sistem yerine doğrudan başkan seçilmesi, başkanın beş yerine altı yıllığa hizmet etmesine imkan vermesi, seçimleri denetlemek için daimi bir nitelikli mahkeme oluşturulması, 50 koltuklu Senato ve 100 koltuklu Temsilciler Meclisi bu anayasanın getirdiği temel yenilikler olmuştur. Ayrıca bu anayasa ile kilise ve devlet birbirinden ayrılmıştır. Kongrenin bütçe yasaları üzerindeki geciktirme yetkilerini sınırlanmış ve kamu yararı gerektiğinde devlete mülk sahipliğini sınırlama yetkisi de dâhil olmak üzere yeni anayasa bir dizi önemli sosyal hüküm

de getirmiştir. Bakanların kongre üyesi olmaması şartı getirilmiş ve bakanları kongreye değil başkana karşı hesap verebilir hale getirerek parlamento döneminin uygulamalarını tersine çevirmiştir. Bu anayasa 1973'e kadar Şili'de yürürlükte olacaktır. Özünde yeni anayasa güç dengesini kongreden alıp yürütmeye kaydırmıştır. Kongre her ne kadar bütçe onayı ve veto gibi yetkilerini korumuş olsa da bu anayasayla kabine üzerindeki kontrolü, vergilerin toplanmasını engelleme yetkisi ve yıllık bütçe kanununu reddetme gibi yürütmeyi engelleyici geleneksel araçlarını kaybetmiştir. Ayrıca bu anayasa ile başkanlık, temsilciler meclisi ve senato seçimleri birbirlerinden farklı zamanlarda yapılması kanunlaştırılmış ve hiçbir başkanın yasama gücü etkisinde kalmaması sağlanmıştır. Öte yandan 1925 Anayasası kongrenin geleneksel enstrümanlarını elinden almasına rağmen kongreye başkan adaylarından birinin çoğunluğunun oyunu almaması durumunda en yüksek oy alan iki adaydan birini seçme yetkisini vermiştir. Bu açıdan kongrenin kritik rolünün sürdüğü söylenebilir (Loveman, 2001: 182, Blakemore, 1993: 79).

Tüm siyasal çalkantı içerisinde 1925 Mayıs ve Haziran aylarında, nitrat bölgelerindeki işçilerin sorunları şiddet içeren şekillerde patlamış ve Başkan Alessandri buradaki kargaşayı bastırması için orduyu göreve çağırmıştır. Kanlı çatışmalardan sonra madenciler teslim olmuş ve bu süreçte 600'den fazla insan hayatını kaybetmiştir (Blakemore, 1993:78). Sonrasında ortaya çıkan şiddet ve ölümler nedeniyle Başkan Alessandri işçi isyanını bastırırken kullandığı sert yöntemler nedeniyle 1924 cuntacılarından Savaş Bakanı General Carlos Ibáñez'i istifaya davet etmiştir. Ibáñez 1 Ekim 1925'te Alessandri'ye “devrimin şefi” rolü de dâhil olmak üzere istifa etmeyi reddettiğini açıklayan mektubu yayınladığında Alessandri başkanlıktan ikinci kez istifa etmiştir. İstifa etmeden önce, 1920 başkanlık seçimlerinde rakibi olmuş olan Luis Barros Borgoño'yu İçişleri Bakanı olarak atamış ve böylece Barros Borgoño, Alessandri'nin ayrılmasından sonra Başkan Yardımcısı olmuştur. Alessandri'nin istifası sonrasında Ibáñez, büyük partiler uzlaşma adayı üzerinde anlaşabilirse kendi adaylığından vazgeçeceğini açıklamıştır. İşçi hareketi ve solcu partiler grevlere devam etmeyi ve başkanlık için kendi adayları olan José Santos Salas'ı desteklemeyi karar vererek uzlaşmayı reddetmişlerdir. Geleneksel partiler ise aday olarak Emiliano Figueroa Larraín'i göstermiştir. Figueroa Larraín seçimleri kolayca kazanmış ancak yeni anayasanın ruhunu uygulayamamıştır. Ülkenin karşı karşıya olduğu gerçeklerle

ilgilenemediğini veya İçişleri Bakanı olan Carlos Ibáñez'ı kontrol edemediğini anlayan Figueroa Larraín ülkeden ayrılmıştır. Tüm bu süreçler sonunda devlet yönetimi Ibáñez'in elinde kalmış ve Mayıs 1927'de Figueroa Larraín resmen istifa etmiş, bunun üzerine Ibáñez dikkatlice kontrol edilen 22 Mayıs 1927 seçiminde oyların %98'ini alarak başkan seçilmiştir. Nüfusun %10'undan azının seçmen olarak kayıtlı olduğu ve bu seçmenlerin yarısından azının oy kullandığı bu seçim de siyasi kararların yalnızca birkaç Şililinin işi olmaya devam ettiğini göstermesi açısından önemlidir (Loveman, 2001: 183, Blakemore, 1993: 80, Nunn, 1976: 158).

Ibáñez'e ve siyasi meselelere askerin katılımına karşı sivil muhalefetin ortadan kaldırılması süreci siviller için çok acı verici olmuş ve 1931'den sonraki yıllarda pek çok kişinin orduya güvenmemesine neden olmuştur. Bu nedenle Ibáñez dönemi Şili sivil-asker ilişkilerinde önemli dönüm noktalarından biridir. Bu dönemde sivil muhalefet açık bir şekilde tasfiye edilmiş, böylece Ibáñez ve yandaşlarının politikalarına karşı bir meydan okumanın önü alınmıştır. Tasfiyeler çeşitli biçimlerde gerçekleşmiş ancak amaç her zaman yeni liderlerin çıkmasını engellemek ve 1925 Anayasasının ve sosyal ve ekonomik reformun uygulanması için engelsiz bir yol sağlamaya yönelik olmuştur (Nunn, 1976: 156).

Ibáñez'i başkanlığa kadar getiren ordunun siyasallaşma sürecini anlamak için Alessandri dönemindeki gelişmeler önem taşımaktadır. Bu süreçte özellikle 1920-1927 yılları arasında ordunun siyasallaşması gittikçe artmıştır. Alessandri başkanlığı döneminde düzenli olarak kışlaları ziyaret etmiş ve subayları kendi hükümet programına destek vermesi konusunda teşvik etmiştir. Bunun yanında Alessandri politize olduğu bilinen subayları yüksek mevkilere atamış, ordunun Mart 1924'te kongre seçimlerini denetlemesine hükmetmiştir. Ibáñez'in başkan seçilmesi ve ordunun üstlendiği rol açısından düşünüldüğünde doksan yıllık hareketsizliğin ardından 1920'de ordu siyasi bir rol üstlenmeye başladığını gösteren adımlar atmıştır. 1925 yılında artık tamamen siyasi bir rol üstlenmiş ve bu rol General Ibáñez ve diğerleri tarafından açık bir şekilde tanımlanmaya başlanmıştır. Ordu savaş tehdidinin de azalmasıyla dış ilişkilerde büyük önem taşıyan bir araç olmaktan çıkmış ve bununla birlikte ordunun içişlerdeki araçsal rolü artmıştır. Örneğin 1900-1925 yılları arasında grevleri kıran ordu olmuş ve 1924'te uyumlu bir kongre seçilmesini sağlamaya çalıştığında Alessandri'yi destekleyen de ordu olmuştur. Artık ordunun araçsal rolü daha az dışa ve daha çok

iç meselelere doğru yöneldikçe siyasi rolü belirginleşmiştir. Nitekim Carlos Ibáñez ordunun kontrolünü ele geçirmiş ve sivil partiler ve liderler tarafından ortak olarak tanınması ve ele alınması için onu siyasi bir varlık haline getirmeye başlamıştır. Orduya yapılan maddi iyileştirmeler, amaçları sadece kariyerlerini ilerletmek olan subayları sakinleştirmiş ve kongreden 1924'te elde edilen askerî reformların yürürlüğe girmesi de bu konuda etkili olmuştur. Emeklilik, promosyon ve yurtdışındaki görevlendirmeler gibi teşvikler de ordu içindeki Ibáñez muhaliflerini susturmakta yeterli olmuştur (Nunn, 1976: 98-150).

1924'te Şili siyasetinde gerçekleşen askerî müdahale ve bunu izleyen Ibáñez diktatörlüğü (1927–1931) her şeyden önce ülkenin hızla 20. yüzyılda geçirdiği sosyo ekonomik değişimlerin ve Şili milli yaşamında bir dönemin sona ermesi anlamına gelmiştir (Loveman, 2001: 165). Ibáñez'in başkanlığı gasp etmesi ve kongrenin gücünün azaltılması, sivil özgürlüklere saygının kurumsallaşması ve Şili politikasında siyasi liberalleşmeye yönelik eğilimlerini sekteye uğratmıştır. 1891 sonrası parlamento döneminin kusurları ne olursa olsun basın özgürlüğüne, tam olmasa da muhalefet hareketlerinin ve partilerin meşruiyetinin tanınmasına ve liberal demokrasi prosedürlerine resmî bir saygı gösterilmesine izin vermişti. Parlamento dönemi ayrıca seçim yolsuzluğuna ve boş siyasi retoriklere ve kongrenin acil sosyal meselelerle başa çıkamamasına rağmen, ülkenin siyasi kurumları genişletilmiş oy hakkına ve kamu görevlerine daha açık bir işe alım modeline izin vermişti. 1924 Askerî Müdahalesi ve bunu izleyen Ibáñez yönetimi siyasi liberalleşmeye yönelik bu eğilimi geçici olarak sona erdirmekle kalmamış, aynı zamanda geleneksel ulusal liberalizm ideolojisi ile yoğunlaşan geleneksel İspanyol liberalizmi hoşgörüsüzlüğünün yeniden canlanmasını temsil etmiştir (Loveman, 2001: 163).

Bu dönemde polis siyasi ve sendika faaliyetlerini, bakanlarına, rejime karşı görünen kongre, politikacı ve sendika liderlerinin konuşma ve toplantıları izlemeye başlamıştır. Ulusal polisin Savunma Bakanı altında yeniden örgütlenmesi, Ibáñez'e muhalefetin kontrolü için yeni ve doğrudan bir araç ve ordu içinde kendisine meydan okuyanlara karşı bir karşı denge sağlamıştır. Nitekim ekonomi iyi gittikçe bu durum göz ardı edilmiş fakat ekonominin kötüleşmesiyle birlikte Ibanez kendisine karşı olan grupları bastıramaz hale gelmiştir. Nitekim 1929 buhranı sonrası yaşanan ekonomik sorunların tetiklemesiyle sıkışan siyasi ortamda Temmuz 1931'de Ibáñez başkanlıktan istifa

etmiştir. Ibáñez'in istifasını izleyen on yedi ay boyunca ülke, çeşitli siyasi eğilimlere sahip sivil ve askerî grupların uzlaşmamasından ötürü bir yönetim sorunu yaşamıştır. Uluslararası ekonomik koşullar bu dönemde hükümetlere yönetilemez zorluklar getirirken, siyasi uzlaşma eksikliği bu durumu derinleştirmiştir. Eylül 1931'de Deniz Kuvvetleri "komünist" unsurlardan esinlenildiği düşünülen bir isyan başlatmış ve muhafazakâr sivil politikacılar ve Şili silahlı kuvvetleri komutanı, bu isyanı bastırmak için ABD'den askerî yardım istemiştir. Donanma silahlarının devrini sınırlayan 1922 anlaşması nedeniyle ABD bu isteğe cevap verememiş ama Şili hükümetinin resmî bir talepte bulunması durumunda diğer malzemeleri tedarik etme isteğini ifade etmiştir. Bu süreçte ABD temsilcileri ayrıca "Şili hükümetinin düzeni ve istikrarlı kurumları sürdürme ve Amerika'nın Şili'deki çıkarlarını koruma arzusunun takdir ettiklerini" ifade etmişlerdir (Loveman, 2001: 188, Collier ve Sater, 2004: 224).

Bir başka açıdan düşünüldüğünde bu dönemdeki 1929 Buhranı Latin Amerika'da sivil hükümetleri tahrip ederken, Şili'de askerî yönetimin gözden düşmesine neden olmuştur. Ibáñez sonrası geçici hükümet başkanlık seçimlerine hazırlanırken anti militarizm ülkede zirve yapmıştır. Eylül 1931'de kuzey deniz filosundaki radikal denizciler tarafından başlatılan isyan, devrim korkusunu keskinleştirmiş ve Şili elitlerini sağlam bir sivil yönetimin düzeni korumada silahlı kuvvetlerden daha etkili olacağına ikna etmiştir. Bu kısa süreli deniz kuvvetleri ayaklanması, birçok subayı ordunun siyasi karışıklıklardan uzak durması gerektiğine de ikna etmiştir (Drake, 1993: 95).

Ibáñez yönetiminden sonra geleneksel partiler seçimlere kolayca hükmetmiş, Radikal Partinin ilk başkanı Montero oyların %64'ünü alarak 1931'de başkan seçilmiştir. Ancak iktidar ekonomik felaketi giderememiş, solcular arasındaki kargaşayı sakinleştirememiş, genel korku iklimini ortadan kaldıramamış ve sivil asker ilişkilerini normalleştirememiştir. Montero'nun yönetimi altında demokrasi, sivil hükümet, laissezfaire ekonomisinin, kısaca geleneksel sosyal ve ekonomik değerler ve politikaların etkisizliği olası ulusal liderleri çözüm aramaya yöneltmiştir. Böylece Montero yönetiminin konumu 1932'nin ortalarında artık savunulamaz hale gelmiştir. Hiçbir sivil güç grubu iktidarı ele geçirme veya herhangi bir hükümet eylem planı formüle etme kabiliyetine sahip olmadığı için ordu bu ortamda tekrar öne çıkmıştır. Bunun sonucunda 4 Haziran 1932'de Hava Kuvvetleri Komutanı Marmaduke Grove

Vallejo, Montero'yu devirmiş ve bir Sosyalist Cumhuriyet kurduğunu ilan etmiştir. Anayasal demokrasi rafa kaldırılmış, sosyalizm (geçici olarak) yeni düzen olarak kabul edilmiştir. Bu askerî darbe ile tüm ordu siyasi olarak yıkıcı bir imaj ve yağmacı siyasi güç unsuru olarak siyasete müdahil olmuştur. Sosyalist Cumhuriyete yönelik askerî destek kısa sürede azalmış ve içinde Ibáñez destekçilerinin de bulunduğu silahlı kuvvetlerin geri kalanı sadece on iki gün sonra Grove ve hükümetini etkisiz hale getirmiştir. Grove'un 16 Haziran'da görevinden alınmasından sonra, Ibáñez'in eski ABD büyükelçisi Carlos Davila Espinoza, sosyalist cumhuriyetin korporatizme ve devlet kapitalizmine yaklaşan ikinci bir versiyonuna başkanlık etmiştir. Ordudaki yüksek komutanın disiplinin daha fazla bozulmasını önleme arzusu, ordunun siyasi rolündeki temel düşünce haline gelmiş ve subaylar Davila'nın başkanlığa devam etme isteğine karşı çıkmışlardır. Bu doğrultuda silahlı kuvvetler daha sonra Eylül ayında Davila'yı devirip Ekim ayında yeni başkanlık ve kongre seçimleri çağrısında bulunmuştur (Drake, 1993: 95, Nunn, 1976: 210-215).

Bu kargaşa döneminin unsurlarından olan “Sosyalist Cumhuriyet” deneyimi gelişiminin ve çöküşünün her aşamasında ordu tarafından şekillendirilmiştir. Şilililer tarafından bu denemenin tüm olumsuzlukları orduya ithaf edilmiş ve böylece askerî müdahale sadece otoriterlik ve depresyonla değil, aynı zamanda darbe, karşı darbe ve sürekli bir kargaşa anlamıyla yer etmiştir. Ordunun siyasete müdahil olmasının kurumsallaştığı Arjantin'den farklı olarak Ekim 1932'de Sosyalist Cumhuriyet çöktüğünde Şili ordusunun prestiji bu olaydan büyük ölçüde etkilenmiştir (Nunn, 1976: 185).

1932 yılında altı farklı hükümet 101 günlük bir süre içinde ülkeyi kontrol etmiştir. Her hükümet istikrarı geri getirmek amacıyla son çatışmaların karşıtlarını uzlaştırmak için genel aflar ilan etmiştir. Bu 19. yüzyıla ait döngüsel politik şiddet ve siyasi kopuşların ardından af ve diğer “uzlaşma” politikaları 1932'den 1973'e kadar Şili siyasetini karakterize edecek ortak bir siyasi taktiğe dönüşecektir. Kaotik durumu sona erdirmek amacıyla General Bartolomé Blanche geçici yürütme yetkisi almış ve Ekim 1932'de başkanlık seçimini yapılmasına karar vermiştir. Siyasi görüş yelpazesini temsil eden adaylar arasında geçen başkanlık seçimleri Arturo Alessandri'yi başkanlığa geri getirmiştir. Açıkçası 1932'de sandık başına giden Şilililer ılımlı siyasi ilkelere dönme arzularını sandığa yansıtmış ve Alessandri'ye verilen oylar bir bakıma 1925 Anayasasına aslında dönülmesi için

verilmiştir. Alessandri 339.709 oydan 184.754 oy alırken, seçmenlerin %20'si sosyalist adayları desteklemiştir. Daha sonra sol Alessandri'ye sosyal reformlar için baskı yapmaya başlamış, böylece sosyal sorunu Şili siyasetinde merkeze geri getirmiştir. Buna karşılık ise sağ statülerinin ve ayrıcalıklarının geri getirilmesi yönünde baskı yapmıştır (Loveman, 2001: 194, Nunn, 1976: 189).

1920'den 1932'ye kadar Şili'deki siyasi istikrarsızlık, yasal olarak seçilen sivil hükümetlerin sonraki kırk yıl boyunca sorun yaşamamasında etkili olmuştur. 1932'den sonra Şilililer sadece birkaç yıl önce övgüde bulundukları şeylerden dolayı askerleri suçlamaya başlamışlardır. Ordu içinde ise yeni nesil öğrenciler ve subaylara disiplin, itaat, sadakat ve profesyonelliğin hiçbir siyasi katılım anlamına gelmediği öğretilmeye başlanmıştır (Nunn, 1976: 186). 1932'den Eylül 1973'e kadar Şili darbeler, suikastlar veya devrimlerle sekteye uğramadan rekabetçi parti siyaseti ile başkanlık, kongre ve ulusal bürokrasideki yüksek pozisyonlarını belirleyen tek Latin Amerika ülkesi olacaktır. Ulusal düzeyde yarışan aynı siyasi partiler, yerel yönetim kurumlarının kontrolü, ulusal ve bölgesel öğrenci federasyonları, işçi sendikaları ve diğer topluluk ya da sınıf organizasyonları içinde yarışmıştır. 1925 Anayasası'nın hükümlerine göre başkanın doğrudan seçilmesi, icra başkanının seçimini gerçekten ulusal bir olay haline getirmiştir (Loveman, 2001: 196).

2.3.2. Ekonomik Gelişmeler

Ibáñez'ın başkanlık döneminin başları 1920'de Alessandri'nin karşılaştığı ekonomik durumdan çok daha iyimser gelişmelere denk gelmiştir. 1924-1925 yılına gelindiğinde uluslararası nitrat talebi yeniden güçlenmiştir. Nitrat alanlarında 60.000'den fazla çalışan sayısı ile tüm zamanların istihdam rekoru elde edilmiş ve Şili ekonomisine refah getirmiştir. 1926-1927'de toparlanmayı kısa bir süre kesintiye uğratan resesyona rağmen, 1920'lerin son yıllarında Şili nitrat ihracatında büyük bir patlama yaşanmıştır. Nitekim Ibáñez ve baş ekonomi danışmanı Pablo Ramírez, 1926 ortalarında 70.000 işsiz çoğunu 1928 yılına kadar işe geri almasını sağlayan ekonomik toparlanma için kredi alabilmiştir. Ekonomideki gelişim, Şilililerin dikkatini Ibáñez rejiminin politik baskısından uzaklaştırmıştır. Ayrıca hükümetin kamu sektörü faaliyetinin genişlemesini finanse etmek için taahhüt ettiği büyük krediler nedeniyle artan borçlanma da gizlenmiştir. Yıllarca süren sonuçsuz meclis tartışmaları ve ilgisizliğinin ardından Ibáñez, toprak reformu hakkındaki mevzuatı 1928'de kongreden çıkarmayı bile

başarmıştır. Bu mevzuat Şili tarım ekonomisinin yapısal sorunlarıyla başa çıkmak için en azından sembolik olarak önemli bir ilk adım olmuştur (Loveman, 2001: 183-185).

Ibáñez'in ilk üç yılı boyunca ekonomik olarak her şey yolunda gitmiştir. Gayri safi yurtiçi hasıla, tarımsal üretim, madencilik, endüstriyel üretim ve inşaat sektörlerindeki endeksler 1927-1930 arasında en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Şili ihracatının sterlin cinsinden değeri 1926'da yaklaşık 11 milyon sterlinden 1929'da 34 milyon sterline yükselmiştir. Aynı dönemde ithalat 1 milyon sterlinden 24 milyon sterline çıkmış, böylece Şili son derece elverişli bir ticaret dengesi sağlamıştır. Aynı zamanda yabancı yatırımlarda da büyük bir büyüme yaşanmıştır. Ibáñez bazı yeni endüstriler için koruyucu mevzuat çıkarsa da özellikle bakır madenciliği ve kamu işlerinde büyük projeler için yabancı sermayeye karşı liberal bir politika izlemiş ve Kuzey Amerikalı yabancı yatırımcılar bu dönemde Şili'ye büyük paralar yatırmışlardır. ABD'nin Şili'deki yatırımı 1900'de sadece 5 milyon dolar iken 1929'da bu rakam 625 milyon dolara yükselmiş ve bunun çoğu Ibáñez yıllarında gerçekleşmiştir. Gerçekten de ABD'nin bakır madenciliğindeki büyük ölçekli çıkarlarının baskın konumu bu dönemden sonra şekillenmeye başlamıştır (Blakemore, 1993: 82).

1929 borsa çöküşü Şili'nin nitrat ve bakır gelirlerine bağlı ekonomisine büyük darbe vurmuştur. Hükümetin bu sektörlerde yeni bir kartel oluşturma çabaları ekonomik milliyetçilerden ve hükümetin muhaliflerinden eleştirilere sebep olmuş ve depresyonun etkilerini azaltmakta başarısız olmuştur. Kentlerde işsizlerin yoğunlaşması kamu düzenini tehdit eder noktaya gelmiştir. Hükümetin bu yoğunlaşmaları yok etmek ve daha fazla işçiyi kırsal bölgelere dağıtmak için aralıklı girişimleri sert direnişle karşılaşmıştır. Buna karşılık bazı şehirlerdeki sınai ve ticari çevreler hükümete kamu düzenini bozmaya çalışan kötü niyetli bireylere karşı daha fazla koruma talep etmiştir. Ibáñez rejimi tarafından Şili'ye getirilen ekonomik faydalar siyasi sınırlamalarını kabul etmenin temel gerekçesi olduğundan, bu kazanımların ortadan kalkması siyasi eleştirilerin artmasındaki ilk neden olmuştur. Hükümet gittikçe popülerliğini yitirmiş, krizin ele alınmasına yönelik basına karşı saldırılarını arttırmış ve gösteriler başlamıştır. Öngöremediği bir duruma karşı mücadele eden Ibáñez eleştirenleri susturmaya çalışarak tepki göstermiş ve hükümetin otoriter doğası basının daha sıkı kontrolüne, muhalefet liderlerinin daha fazla hapsedilmesine ve gösterilerin fiziksel olarak bastırılmasına

neden olmuştur. 1931'in ilk aylarında durum kritik hale gelmiş ve iktidarın merkezî yapısı bozulmaya başlamıştır. Ibáñez rejimine karşı sivil ve askerî muhalefet hükümetin artık görünür olan zayıflığından güç alarak daha cesur hale gelmiştir. Temmuz 1931'in sonlarında iş sendikaları, beyaz yakalı işçiler ve öğrenciler tarafından “genel grev” yapılarak anayasal hükümete geri dönüş yapılması talep edilmiştir. Hükümet paranın dövize dönüştürülmesini önlemek ve döviz üzerinde kontroller uygulamak için tüm bankaları kapatmaya karar verdiği için Santiago'daki doktorlar greve gitmiş ve Ibáñez istifa edene kadar grevi devam ettireceklerini açıklamışlardır. Sokaklarda şiddet, ordu dâhil tüm sektörlerde siyasi muhalefetin yeniden canlanması ve çözülemeyen ekonomik ikilem Ibáñez'i 26 Temmuz 1931'de görevinden istifaya itmiştir (Loveman, 2001: 186-187, Blakemore, 1992: 84).

Ayrıca Ibáñez hükümeti parlamenter dönemden farklı olarak kamu yönetimindeki prosedürleri pekiştirmek ve düzenli hale getirmek için sanayileşmeyi, teknolojik ilerlemeyi ve idari reformları teşvik etmede devletin olumlu rolünü kullanarak, ağırlıklı olarak kırsal, oligarşik bir toplumdaki modern bir kentsel düzene geçişi başlatmıştır. Özel ve kamu üniversitelerinden mesleki ve teknik dereceler için ulusal standartların oluşturulması da dâhil olmak üzere gerçekleştirilen eğitim reformları, genişleyen kamu hizmetine işe alımda aristokratik olmayan ve evrensel normlar kademeli olarak ortaya çıkmıştır. Teknisyenler ve orta sınıf profesyonelleri daha önce geleneksel partilerin siyasi himayesi ile ezici bir şekilde yönetilen bakanlıklarda ve kamu kurumlarında çalışmaya başlamıştır. Büyüyen bir orta sınıf, devletin kontrolü için geleneksel “politik sınıf” a meydan okumaya başlamıştır. 1970’de Allende’nin seçilmesine giden süreç açısından düşünüldüğünde geleneksel politik grupların gücünün aşınmaya başlaması açısından bu durum önemlidir. 1931'de Çalışma Birimindeki entelektüeller ve profesyonel yöneticiler, 1924'teki “sosyal yasaları” da içeren İş Kanunu'nu yazmışlar ve modern endüstriyel ilişkiler sistemi için ayrıntılı bir çerçeve oluşturmuşlardır. Nitekim 1931 tarihli İş Kanunu sonraki kırk yıl boyunca Şili endüstriyel ilişkilerinin temelini oluşturacaktır. Genel olarak İş Kanunu yüksek düzeyde paternalistik ve otoriter bir hükümet-işçi ilişkileri sistemi yaratmıştır. Yeni kurallar çalışanların bireysel firmalara verdiği istekleri ve grevleri sınırlamış ve sendika federasyonlarının faaliyetlerini ciddi şekilde kısıtlamıştır. Ayrıca bu kanun kamu sağlığını ya da ulusun ekonomik ya da sosyal

yaşamını tehlikeye atma durumlarında hükümete “işe dönüş” emri verme yetkisi vermiştir. Bu kanunla, kanunda belirtilen titiz gereklilikleri karşılamayan herhangi bir iş çatışması yasadışı ilan edilebilecek ve sendikalar bu koşullar altında ortaya çıkacak sorunlardan sorumlu tutulabilecektir. Öte yandan İş Kanunu Şili Devletinin işçilerin örgütlenme, greve gitme, talepte bulunma gibi haklarını ilk olarak tanınması açısından önemlidir. İşverenlere artık işçilerle yazılı sözleşmeler yapma, sendikalarla pazarlık yapma, iş mevzuatına ve sosyal güvenlik yasalarına uyma zorunluluğu getirilmiş ve daha genel olarak mülk sahibi ayrıcalıkları açısından bu grubun güçleri sınırlandırılmıştır. Her şeyden öte İş Kanunu devletin sınıf çatışmasının düzenlenmesinde ve sosyal sorunun yönetimi için prosedürlerin kurumsallaştırılmasında aktif bir aktör olarak rolünü tanınması anlamına gelmiştir. İşverenler çalışanlarıyla yazılı sözleşme imzalamak, sendikalarla müzakere etmek, iş ve sosyal güvenlik ile ilgili düzenlemelere uymak zorunda kalmıştır. Bunların yanında devlet de işveren işçi arasındaki çatışmada bu sosyal sorunu idare etme açısından rolünü fark etmiştir. Bu noktadan bakıldığında Ibáñez'in amacı işçi hareketinin desteğini kazanmaktan ziyade bu hareketi devletin kontrolü altına alarak içindeki solcu akımları temizlemektir. Kendisine muhalif herkesi pasifize ederek siyaseti sınırlandırması, Şili'nin “temizlenmesine” odaklanması gibi yöntemleri 1973 Askerî Darbesine benzeyen yönleri olmuştur (Blakemore, 1993: 91).

Ibáñez'in ekonomik yönetiminden miras kalan en büyük sorun ülkenin geleceğini ipotek etmesi olmuştur. 1930'da Şili Amerikan, İngiliz ve İsviçre bankalarına toplam 62 milyon sterlin borçlu durumdaydı ki bu rakam 1920'nin dış borcunun iki katından fazladır. Bu krediler verildiğinde Şili ekonomisi artan borcu karşılayabilecek durumdaydı çünkü 1928-1929'da nitrat gelirleri çok fazlaydı. Yurtiçi vergiler artık hükümete gelirlerinin neredeyse %30'unu oluşturmaktaydı. Bu nedenle hükümetin maliye politikaları sağlam görünüyordu. Dengeli bir bütçe ve ticaret fazlası oluşmuş, Şili pezosu para arzı gibi istikrara kavuşmuştu. Fakat 1930'ların başlarındaki dünya bunalımı, Şili tarihindeki içsel gelişmelerin uluslararası ekonomik ve politik hareketlere daha önce olmadığı kadar bağlı olduğu bir dönemin başlangıcı olmuştur (Collier ve Sater, 2004: 220).

Bu dönemde dış ticaretin aksaması ülkenin ithalat kapasitelerini önemli ölçüde azaltmıştır. Milletler Cemiyeti'nin tahminlerine göre dünyadaki hiçbir ulus uluslararası ekonomik çöküşten Şili'den daha kötü etkilenmemiştir. 1932'de ithalat

gerçek anlamda 1929 seviyelerinin sadece altıda biri seviyesinde kalmıştır. Şili hükümeti borç geri ödemeleri konusunda moratoryum ilan etmiş ve ihracattan alınan vergilerdeki hükümet gelirlerindeki ani düşüşün sonuçlarını, dış ticaret açığını, dış kredilerin eksikliğini ve şartlardaki bozulmayı hafifletmeyi amaçlayan bir dizi politika kabul etmiştir. Aynı dönemde ithalatın reel olarak %80'in üzerinde azalması (1929-1932) ve gayri safi yurt içi hasılanın reel olarak yaklaşık %40 oranında azalmasıyla, Şili üreticileri uluslararası ticaretle ilgili liberal ekonomik ilkeleri reddetmiş ve hükümete yerel üretimi teşvik etmesi için baskı yapmıştır (Loveman, 2001: 198). Bu dönemdeki ekonomik gelişmeler Şili ekonomisinin uluslararası piyasalara ve özellikle uluslararası toplumun lideri olan ABD ile olan ilişkilerine yansıyacaktır. Daha açık ifade etmek gerekirse ABD'ye, uluslararası finansal kuruluşlara ve yardımlara olan bağımlılık bu dönemin 1970'lere kadar uzanacak miraslarından.

2.4. 1932 – 1952: Sivil İstikrar Dönemi

2.4.1. Siyasi Gelişmeler

Şili'deki bu dönemde gerçekleşen siyasi gelişmelerin anlaşılması için bir önceki bölümde de ortaya konulan Şili'nin ağırlıklı olarak ekonomik anlamda ABD'ye bağımlılığının kesinleşmesi ve bu bağımlılığın etkilerinin anlaşılması açısından uluslararası dönemin özelliklerini hatırlamak yararlı olacaktır. 1823 Monroe Doktrini ile başlayan, I. Dünya Savaşı ile devam eden ABD'nin kendi liderliğindeki uluslararası toplumu inşa etme çabaları bu dönemde 1933 tarihli İyi Komşuluk politikası ile devam edecektir. Bir başka deyişle II. Dünya Savaşı henüz başlamadan yani doğrudan dünya iki farklı uluslararası topluma bölünmeden önce Latin Amerika ülkeleri ABD tarafından kendi liderliğindeki toplumun üyeleri olarak görülmektedir. Bu demektir ki ABD'nin bu anlayışı genel olarak Latin Amerika ve özel olarak ise Şili'ye dayatacağı normlar ve kurumlar ile yansıyacaktır. Nitekim bu toplumdaki düzeni sağlamak için ABD artık bu dönemde bölgedeki ülkelere karşı politikalarında doğrudan askerî müdahaleden dolayı ekonomik yaptırımlara kadar bir dizi seçeneğe başvuracaktır. Bu politikalar uluslararası toplumun düzeninin sürdürülmesi ve bu toplumun baskın normlarının (ki bu dönemde en baskını antikomünizm olacaktır) topluma üye devletlerce benimsenmesi için askerî diktatörlüklere destek vermeye kadar gidecektir.

Ülke içinde ise 1830-1920 yılları arasında topluma, siyasete, hükümete ve finansa hâkim olan Bask-Kastilya grubunun etkisinin yerini 1932'den sonra yeniden canlandırılmış bir siyasi parti sistemi almıştır. Bu kapsayıcı parti sistemi hükümetin sivil kontrolü için yaygın desteği sağlamada etkili olmuştur. Bu tür bir destek ordunun siyasete karışmamasının hem nedeni hem de sonucu olarak yorumlanabilir. Bu açıdan bu sistem sivillerin 1973'e kadar iktidarda kalmasına yardımcı olacaktır (Nunn, 1976: 176).

Ekonomik bunalımın hâlâ etkili olduğu ve siyasi çalkantıların yaşandığı bu dönemde Başkan Alessandri'nin 1932'den 1938'e kadarki en büyük başarısı, kırk yıl sürecek demokrasinin temellerini atarak istikrarı sağlamak olmuştur. Onun yöntemleri sert ama etkili olmuştur. Sivil bir Savunma bakanı Emilio Bello Codesido ve tamamen profesyonel bir ordu komutanı General Oscar Novoa ile birlikte ordu bu süreçte siyasete müdahil olmaktan uzak tutulmuştur. Daha önceleri de var olmasına rağmen Savunma Bakanlığına Bello'nun göreve gelmesiyle Kara Deniz ve Hava Kuvvetlerini içeren ortak prosedür ve kurallar uyumlu hale getirilmiştir. Savunma Bakanlığı çeşitli açılardan 1932 sonrası Şili'de sivil hükümete yönelik askerî sorumluluğun temel bir bileşeni olarak işlev görmeye başlamıştır. 1925 Anayasası ile bakanların parlamento yerine yürütmeye karşı sorumlu hale getirilmesi Savunma Bakanını ve dolayısıyla orduyu parlamentodaki siyasi çatışmaların uzağında tutmuştur. Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri arasındaki rekabet açısından da sivil bir bakanın varlığı ordunun siyasetten uzak tutulmasındaki bir diğer unsur olmuştur. Diğer taraftan ordunun siyasete müdahil olmasına bir önlem olarak Alessandri, 1932'de gizlice organize edilen ve üst ve orta sınıflardan toplanan paramiliter birimler olan “Cumhuriyetçi Milislere” (Milicias Republicanas) 1936'da dağıtılana kadar açıkça destek vermiştir. Ülkede normalliğin sağlanmasıyla 1924-32 ayaklanmalarının, orta sınıf (ve gittikçe artan bir şekilde işçi sınıfı) politikacıların parlamento dönemlerinden çok daha büyük bir rol oynadıkları ve siyasi manzarayı yeniden şekillendirdikleri ortaya çıkmıştır. Bu süreçte muhafazakârlar, liberaller ve Radikaller güçlerini korumuş ve demokratlar hala saygın bir parti olarak siyaset sahnesinde kalmışlardır. Muhafazakârlar ve liberaller artık siyasi sağ olarak giderek daha belirginleşmişler, Radikaller ise bu aşamada sağ veya sol ile müttefik olabilecek klasik bir merkez partisi olmuş ve artık Şili'de küçük ama büyüyen gerçek bir siyasi sol ortaya çıkmıştır (Collier ve Sater, 2004: 227, Nunn, 1976: 223).

Başkan Alessandri'nin kişisel otoritesi, seçim başarısı ve ekonomik başarısı, 1932'den sonra Şili'deki anayasal meşruiyeti canlandırmıştır. Arturo Alessandri 1932'de 1925 Anayasasını uygulamaya, bu belgede ayrıntıları verilen başkanlığın meşru ayrıcalıklarını belirlemeye ve İş Kanunu'nun ana hükümlerini yerine getirmeye kararlı bir şekilde başkanlığa geri dönmüştür. Daha önceki yönetiminin aksine Alessandri kışkırtıcı söylemlerden uzak bir şekilde ulusal birliğe yönelik politikalar takip etmiştir. Parti koalisyonlarından yararlanarak bakanları atamış ve altı yıllık görev süresinin çoğunluğunda kilit bakanları tutmayı başarmıştır. Bu durum parlamenter hükümet günlerinde neredeyse görülmemiş bir başarıdır. Ulusal birlik, düzen, ekonomik toparlanma ve anayasal yönetime yapılan vurgu, başkanın yavaş yavaş yasa ve düzenden en fazla kazanacak güçler olan sağ ile daha açık bir ittifaka girmesine neden olmuştur (Loveman, 2001: 202-206).

Bu süreçte Aralık 1933'de başkana destek veren Ordu Komutanı General Oscar Novoa kendisine yönelik bir darbe girişimini engellemiş ve ordu yapılan dikkatli atamalar ve aşırı siyasileşmiş subayların emekli edilmesi yöntemleriyle başkanın kontrolüne girmiştir. Alessandri komutan atamalarına dikkat ederek, komplocuları emekli ederek ve sadık kişileri ödüllendirerek orduyu kontrol altına almıştır. Halkın diktatörlük ve depresyondaki rolünü kınamasından korkan silahlı kuvvetlerin çoğu açık siyasetten kaçınmayı tercih etmiştir. Alessandri hükümetinin sağa doğru kaymasıyla Şili'deki en önemli reformist, orta sınıf partisi olan Radikaller, sosyalistler ve komünistlerle ittifak arayışına girmişlerdir. Şili komünistleri de ideolojik olarak bölünmüş Radikal Partiyle temas kurmuşlar, kendileri ve sosyalistler arasındaki gerginliği azaltmak için çaba göstermişler ve Alessandri hükümetine karşı birleşik bir cephe oluşturmayı amaçlamışlardır (Drake, 1993: 98).

1938 Başkanlık seçimleri sağın adayları olan Gustavo Ross Santa María ve Radikal Parti, sosyalist parti, komünist parti ve demokrat partiden oluşan Halkçı Cephenin adayları olan Pedro Aguirre Cerda arasında geçmiştir. Halkçı Cephe adayları Cerda az bir farkla seçimi kazanmıştır. Aguirre Cerda'nın başkan olmasını sağlayan grubun heterojenliği, demokrasi çerçevesinde çözilemeyen siyasi çelişkiler içermiştir. Komünistler, sosyalistler ve Radikaller ve hatta eski diktatör Ibáñez destekçileri ve Nazi destekçilerinin bulunduğu bu grubun eninde sonunda genel politika veya siyasi yöntemler üzerinde uzlaşamayacağı belirginleşmiştir.

Nitekim 25 Ağustos 1939'da sağcıların ve eski diktatör Ibáñez'in desteğiyle bir başarısız darbe girişiminde bulunarak Başkan Cerda'yı devirmeye çalışmışlardır (Loveman, 2001: 208-211).

Başarısız darbe girişimi Halk Cephesi hükümetine inisiyatifi geri vermiş, kongre, yirmi günlük bir dönem için başkana sıkıyönetim yetkisi tanımış ve bu süreçte Başkan Aguirre Cerda komplocu subayları ordudan tasfiye etmiştir. Askerî tehdidin etkisiz hale getirilmesi yönetimin karşılaştığı en zor sorunlardan birini ortadan kaldırmıştır. Uluslararası ekonomideki canlanma ve temkinli iç politika ekonomik durumun iyileşmesinin işaretlerini vermiştir. Hükümetin son derece muhafazakâr maliye politikalarına rağmen bakır ve nitrata karşı artan talep, endüstriyel büyümenin artması ve özel inşaat sektörüne yönelik teşvikler ile birleşince ülkeyi buhranın derinliklerinden çıkarmıştır (Loveman, 2001: 203).

Öte yandan ise bileşimi itibarıyla doğal bir ittifak olmayan Halk Cephesindeki bölünmeler zaman içinde gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. Sosyalistler ve komünistler arasındaki öğrenci hareketlerinin kontrolü ve sendikalar arasındaki rekabet, ülkenin iki büyük Marksist partisi arasındaki geleneksel düşmanlığı daha da arttırmıştır. Sosyalist parti içinde Aguirre Cerda'nın ılımlı politikalarını tercih edenler ile daha militan uyumsuzlar ve eski Troçkistler arasındaki iç bölünmeler, partinin bölünmesine ve 1941'de Sosyalist İşçiler partisinin (PST) oluşumuna yol açmıştır. Aguirre Cerda'nın kendi partisi olan Radikal Parti de kendi içinde halkçılar ve orta sınıf odaklı reformun daha muhafazakâr savunucuları arasında bölünmüştür (Loveman, 2001: 214).

1932'den sonra anayasal düzenin Arturo Alessandri tarafından başarılı bir şekilde restorasyonu Şili demokratik geleneğini genişletmek adına önemli bir adım olmuştur. Siyaset artık geleneksel üst sınıfın münhasır koruyucusu konumundan çıkmış ve siyasi partiler giderek artan bir şekilde kitle politikaları çerçevesinde rekabet içine girmişlerdir (Collier ve Sater, 2004: 237). Kırsal işçi oyları üzerindeki kontrol, muhafazakâr ve liberal partilerin yanı sıra bazı Radikallerle birlikte başkanlık programları üzerinde önemli veto gücünü elinde tutacak yeterli kongre koltuğu sağlamıştır. Şili demokrasisinin “istikrarı” bu nedenle önemli siyasi pazarlıklara, siyasi patronaj kullanımına ve toprak sahiplerinin oy kullanma ve çiftlik iş gücünün siyasi faaliyetleri üzerindeki sürekli egemenliği nedeniyle hükümet koalisyonlarının değişmesine bağlı olmuştur. Bu baskınlık, kırsal kesimde sendikalaşmanın önlenmesi ve dış politik etkilerin

dışlanması yoluyla toprak sahipliği sisteminin sürdürülmesine yönelik olmuştur (Loveman, 2001: 197).

Aguirre Cerda'nın hükümeti ise her şeyden önce Marksist partileri siyasi sisteme entegre etmiş, okullar ve düşük maliyetli konutlar inşa etmiş, tarımsal yerleşimlerin oluşmasını teşvik etmiş ve hatta bazı arazileri yeniden dağıtmıştır (Collier ve Sater, 2004: 243). Cerda'nın 1941 Kasım ayında tüberküloz hastalığından ölmesinin ardından 1942'de yapılan seçimlerde. Aguirre Cerda'nın Komünistlerle işbirliğini eleştiren Radikal Parti adayı Juan Antonio Ríos başkan seçilmiş, 1942'den 1946'da ölene kadar görev yapmıştır. Bu dönemde Ríos sefelinin sanayileşme ve ekonomik çeşitlendirme planlarını ilerletmiş, böylece örneğin Arjantin'de çok yaygın olan askerlerin ekonomik modernleşmenin öncüsü olma ihtimalini engellemiştir. Çelik, petrol, toplu konut, iletişim ve sanayide hükümetin katılımı ve kamu hizmetleri projelerinin tümü askerî baskı olmadan gerçekleştirilmiştir (Nunn, 1976: 243).

Ríos muhafazakârlar ve bazı liberal Radikallerle bağlantıları yeniden sağlamış ve sağ, özel sanayi sektörü için devlet desteğinin faydalarını kabul etmiştir. Sağ ayrıca Ríos'un komünizm karşıtı tutumunu ve kırsal sendikalaşmaya karşı idari düzeni sürdürme kararını desteklemiştir. İlmli Radikal Parti grupları ve sağ arasındaki yakınlaşma, büyüyen orta sınıf muhafazakârlığıyla çakışmıştır. Siyasi yelpazenin merkezinde yer alan Radikaller, başkanlığı ve bürokrasideki güçlerini korumak için gerektiğinde sol veya sağ ile ittifaklara girebilmişlerdir. Bu doğrultuda Başkan Ríos'un ölümünün ardından Radikaller, komünistler ve liberaller koalisyonu pek olası olmayan bir şekilde 1946'da Radikal lider Gabriel González Videla'yı göreve getirmiştir. Bu süreçte özel yatırımcılara dış krediler ve Exim Bank'tan ağır borçlanma yoluyla sanayileşme politikaları devam etmiştir (Loveman, 2001: 215).

1939'daki aldıkları pozisyonun aksine, 1946 ve 1947'de Komünist liderler, sendikalaşma çabalarında ve endüstriyel çatışmaların liderliğinde başkanın muhalefetine rağmen ısrar etmişlerdir. González Videla'nın hükümetindeki bakanlık konumlarını da kullanarak Komünistler kırsal emeğin baskılanmasını kabul etmemişlerdir. Siyasi ortam, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve Soğuk Savaş'ın başlamasıyla daha karmaşık bir hale gelmiştir. Komünist Partinin işçi sendikaları üzerindeki kontrolü, grev silahını özellikle etkili bir şekilde kullanmasını sağlamasına yol açmıştır. Üyelerinin kilit hükümet görevlerinde

bulunmasıyla komünistler kendi sendikalarının ücret artışlarını kazanmasını, diğer sendikaların grevini önlemeyi başarabilmişlerdir. 1947 belediye seçimleri bu taktiklerin gücünü ortaya koymuş ve komünistler oyların %16,5'ini kazanarak ülkedeki (Radikaller ve muhafazakârların arkasında) üçüncü en popüler parti olmuşlardır. Bir başka ifadeyle komünist ilerlemenin siyasi sonuçları belirginleşmeye başlamıştır. Liberaller ve Radikaller, komünistlerin Gonzalez Videla'nın kabinesine katılmanın getirdiği faydalarından şikâyet ederek hükümetten çekileceklerini ilan etmişlerdir. Bunun üzerine Başkan aniden büyük bir siyasi krizle karşı karşıya kalmıştır. Kongre desteğinden yoksun ve komünistlerin tamamen güçlendiğinden korkan Başkan Videla Nisan 1947'de üç komünist bakandan istifa etmesini istemiştir. Mücadele madenlere ve şehirlere taşınmış ve böylece komünistler kendilerini başkandan uzaklaştırarak şiddetli sağcı muhalefeti kışkırtmışlardır. Toprak sahipleri ve sanayiciler başkana “komünist tehdidi ortadan kaldırma” çağrısında bulunmuş, kongre önce González Videla'nın isyanla başa çıkma (8837 sayılı Yasa) ile ilgili olağanüstü yetkilerini genişletmiş ve 1948'de Demokrasinin Korunması Kanunuyla (8987 sayılı) bu yetkileri uzatmıştır. Bu mevzuat ile birlikte Komünist Parti yasadışı ilan edilmiş, Komünist Parti üyelerinin işçi hareketine katılmaları men edilmiş ve isyancılar için sürgün bölgeleri kurulmuştur. Komünistlerin açık siyasi faaliyetlerden geçici olarak dışlanması ve işçi hareketinin “temizlenmesi” politik istikrarı yeniden sağlamıştır (Loveman, 2001: 217, Collier ve Sater, 2004: 248). Ayrıca bu durum Soğuk Savaş, Amerikan dış politikası ve Şili iç siyaseti arasındaki bütünleşik ilişkiyi de yansıtmaları açısından önemlidir. Nihayetinde II. Dünya Savaşı sonrası oluşan uluslararası toplum normlarının etkileri, özellikle antikomünizm, Şili’de iç politik gelişmelerin şekillenmesinde hissedilmeye başlamıştır.

Bu noktada dış/iç etkileşimini anlamak adına dönemin uluslararası toplumunun özelliklerine ve bu toplumu şekillendiren büyük gücün politikalarına bakmak gerekmektedir. II. Dünya Savaşı sonrası ABD'nin bölgedeki politikaları bir ülkeden diğerine değişmekle birlikte ABD politikası, Latin Amerika'da büyüyen milliyetçiliği, Amerikan karşıtlığını bastırmak ve dönemin uluslararası normu olan antikomünizmi yerleştirmek için doğrudan müdahale veya dolaylı müdahale şekillerinde gerçekleşmiştir. Doğrudan müdahaleler ABD karşıtı hükümetleri devirmeyi amaçlayan bir dizi politikalardan oluşmuş ve bunlar büyük ölçüde Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) tarafından yürütülen gizli

operasyonları içermiştir. Dolaylı müdahaleler ise Amerikancı aktörlere maddi yardım, hükümetlere ekonomik baskı, bölge ülkelerinin ordularıyla temasa geçilmesi gibi çeşitli yöntemlerle gerçekleşmiştir.

Kurumsal olarak bu toplumun inşasına bakıldığında ise ABD liderliğinde II. Dünya Savaşı sonrası şekillenmeye başlayan uluslararası toplumda 1947'de Başkan Henry Truman, Batı Yarımküredeki hemen hemen her ulusu kapsayan karşılıklı bir savunma anlaşması olan Inter-Amerikan Karşılıklı Yardım Anlaşması'nı imzalamıştır. Ertesi yıl Amerikan Devletleri Örgütü (OAS) kurulmuştur. OAS tüzüğü itibarıyla, anti-komünist niyetlerini açıkça ortaya koymuş ve örgütün sloganı "Barış, güvenlik ve kalkınma için demokrasi" şeklinde oluşturulmuş ve tüzüğün 2. Maddesinde belirtilen hedeflerden biri de "Müdahale etmeme ilkesine gereken saygıyı göstererek temsili demokrasiyi geliştirmek ve pekiştirmek" olarak kaydedilmiştir (OAS, 2021). Truman ayrıca Latin Amerika ve Karayipler'deki on üç ülke ile Karşılıklı Askerî Yardım Paktı'nın (MAP) imzalanmasını sağlamıştır. Bu anlaşmayla ABD, yarıkürenin savunması ve daha da önemlisi komünizme karşı mücadele için bölge ülkelerindeki askerî personele eğitim vermeye başlamıştır. Böylelikle yeni kurulan toplumun baskın normu olarak antikomünizm kendini hissettirmeye başlamış ve bu toplumun büyük gücü olan ABD bu normu topluma üye diğer devletlere dayatmak için hem kurumsal hem de askerî olarak yönlendirmelere başlamıştır.

ABD liderliğindeki bu toplumun bir üyesi olarak Şili'nin başlıca ekonomik kaynakları üzerindeki Amerikan kontrolü Şili siyasetini kaçınılmaz bir şekilde etkilemiştir. Soğuk Savaş çekişmesiyle şekillenen uluslararası toplum II. Dünya Savaşı sonrası Şili siyasetini "Komünizm" ve "Özgür Dünya" için bir çatışma bölgesi haline getirmiştir. Bir sonraki bölümde ele alınacak olan Arjantin'de ise böyle bir tehlike oluşmamış olması Şili'deki ABD etkisini anlamak açısından önemlidir. ABD liderliğindeki uluslararası toplumun baskın normu haline gelen antikomünizm Amerikalı politika yapıcılar nezdinde González Videla hükümetindeki komünist bakanların varlığının tehlikeli olarak görmelerine neden olmuştur. Bir başka ifadeyle bu dönemden itibaren ABD, Şili'de Marksist siyasi partileri ve işçi hareketini önce zayıflatmak, sonra yok etmek için Şili sağıyla aktif bir kampanya başlatmıştır. Hatta eşzamanlı olarak ABD, hızla artan komünist nüfuza karşı çıkan Şili İşçi Konfederasyonundaki sosyalist gruplara da finansal destek sağlamıştır. ABD bu dönemde komünist tehdidin ortadan kaldırılması

şartıyla Şili hükümetine çok fazla maddi yardımda bulunmuştur. Emek hareketi ve işçi konfederasyonunun parçalanmasında başarı elde edilmiş ve sağcı basın ve nihayetinde González Videla hükümeti tarafından düzenlenen komünizm karşıtı bir kampanya, Amerikalı diplomatları ve ticari grupları cesaretlendirmiştir. González Videla ile komünistler arasındaki son kırılma komünistlerin protesto ve grevle karşılık verdiği Ağustos 1947'de meydana gelmiştir. Hükümet bu tepkilere askerleri sahaya sürerek cevap vermiştir. Ülkedeki huzursuzluğun kaynağı olarak komünistleri suçlayan ve Santiago'daki Sovyet blok elçiliklerinin desteğiyle Komünist Partinin daha fazla iç karışıklık yaratacağından korkan González Videla, komünist ülkelerle diplomatik ilişkileri koparmıştır. Ayrıca güçlü bir komünist karşıtı hükümet kurmaya karar vermiştir. Bu karar prensipte González Videla'nın dayanılmaz bir politik durumdan kaçma ihtiyacını yansıtır gibi görünse de Amerikan'ın tutumunun etkisi daha belirleyici olmuştur çünkü ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Spruille Braden daha önce González Videla'nın Komünist Partiyle olan bağlantıları nedeniyle Şili'ye kredi verilmesine karşı çıkmıştır. Komünist Parti yasadışı ilan edildikten sonra ABD hükümeti, Şili'ye yönelik kredilerini, yatırımlarını ve teknik misyonlarını arttırmış ve ayrıca Şili ile bir askerî yardım anlaşması imzalamıştır. Bunun sonucunda ABD ile ekonomik bağlar madencilik sektöründeki verimlilik ve özellikle bakır olmak üzere mineral fiyatlarının artmasıyla yükselmiştir. Toplam ihracat gelirleri 1938'de 329 milyon ABD dolarından 1945'te 406 milyon dolara, 1952'de 547 milyon dolara yükselmiştir. Bu doğrultuda %70'i ABD merkezli olmak üzere yabancı yatırımlar artmış ve 1945'te 847 milyon dolardan 1952'de 1.025 milyon dolara yükselmiş ve Şili Kalkınma Ajansı CORFO'ya verilen dış krediler sanayileşmeyi desteklemeye devam etmiştir (Loveman, 2001: 219, Drake, 1993: 119-121, Collier ve Sater, 2004: 248).

2.4.2. Ekonomik Gelişmeler

1930'dan sonraki dönemde sadece ekonomik bağımlılık artmamış, uluslararası iktidar mücadeleleri ve ideolojik bölünmeler Şili siyasetinin şekillenmesinde etkili olmuştur. 1930'ların başından itibaren siyasetteki net sol-merkez-sağ siyasi ayrımı eski kişisel kliklerin ve geleneksel parti gruplaşmalarının yerini almaya başlamıştır. Marksizm, liberalizm, sosyal Katoliklik ve faşizm Şili'de kendine destekçiler bulmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra da Soğuk Savaş boyunca seçimleri etkileme, emek örgütlerini manipüle

etme, Amerikan politika perspektiflerini yayma ve Amerikan yatırımlarını savunma çabalarına yönelik ABD ajanlarını ve diplomatlarını doğrudan Şili siyasetine çekmiştir. Benzer şekilde, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri de ülkenin Marksist partileri ve emek örgütleri için fonlara ve ideolojik yönelime ve yönleri katkıda bulunmuşlardır. Şili'deki Sovyet harcamaları ve etkisi ABD'ninkine hiç yaklaşmasa da Soğuk Savaş söyleminin etkileri ve kapitalist “özgür dünya” ülkeleri ile Sovyet bloğu arasındaki küresel çatışma, Şili toplumuna kademeli olarak her düzeyde nüfuz etmiştir. Bu bağlamda Şili'de 1930'lardan itibaren Amerikan yatırımı artmaya başlamış ve bu durum dış kontrolün ülkenin dövizinin çoğunu sağlayan bakır ve nitrat üzerindeki önemli etkisi konusunda farkındalığın da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Solcu siyasi hareketler, sürekli olarak ABD firmalarının konumunu zayıflatmaya çalışmış ve Şili kaynaklarının uluslararası tekeller ve emperyalizm tarafından sömürülmesine karşı çıkmıştır. Marksist katılımı Halkçı Cephe'deki hükümetin ortaya çıkışı, Amerikan çıkarlarını kırılgan bir duruma sokmuştur. Ekonomik açıdan kalkınma projelerini finanse etmek için Şili hükümetinin kaynaklara olan ihtiyacı bakır endüstrisindeki yüksek vergi gelirlerinden elde edilmeye başlanmıştır (Loveman, 2001: 201-218).

Bu dönemde başkanlar düzeyinde bakıldığında ise koşullar farklı olmasına rağmen Alessandri, rakibi Ibáñez gibi ekonomik milliyetçiliğe bağlı kalmıştır. Gümrük vergilerini ilk olarak %50 artırmış ve daha sonra iki katına çıkarmıştır. Ayrıca altın olarak ödenmedikçe ithalat vergileri için ek ücret talep etmiştir. Yerli sanayiye teşvik etmek ve korumak için bir dizi yeni yöntem (çoklu değişim kontrolleri, kotalar, ithalat lisansları, kısıt döviz kurunun rasyonelleştirilmesi) devreye girmiştir. Şilili üreticiler tüm bu politikalardan yararlanmış ve bu süreçte fabrika sayısı iki kattan fazla artmış, endüstriyel iş gücü neredeyse iki katına çıkmıştır. Yüksek gümrük duvarlarının arkasında iyi korunan Şili fabrikaları ülkenin tüketici ihtiyaçlarının %97'sini karşılar duruma gelmiş ve böylece ithalat azalmıştır (Collier ve Sater, 2004: 230).

Alessandri dönemindeki ekonomik yeniden yapılanma uluslararası pazarın, özellikle de bakır ve nitrat talebinin kademeli olarak yeniden canlanmasından faydalanmıştır. Öte yandan 1932'de, peso 1929 değerinin beşte birine düşmüştür. Alessandri yönetiminde parasal değer kaybı yavaşla da dolaşımdaki para miktarı 1933-1940 arasında iki kattan fazla artmıştır. Ayrıca

Alessandri hükümeti büyüme ve istikrar arasında bir denge kurmaya çalışmıştır. Döviz kontrolleri, koruyucu tarifeler, vergi teşvikleri ve Merkez Bankasının kredi genişlemesi, kentsel girişimler Şili'yi depresyondan çıkarmaya teşvik etmiştir. 1939'da Şili fabrikaları 1930'a göre yaklaşık %60 daha fazla ürün üretir hale gelmiştir. Daha sert anti-emperyalist politikaları olan Halkçı Cephe'den gelen bazı anlaşmazlıklara ve baskılara rağmen Alessandri, Şili ticaretinde tekrar rol alan Büyük Britanya ve Avrupa (özellikle Almanya) ve en önemlisi ABD ile iyi ilişkileri sürdürmüştür. Roosevelt'in “İyi Komşuluk” politikası hem sol hem de sağdaki siyasi yelpazede ABD'ye karşı tutumları iyileştirmiştir. 1930'lardaki diğer tartışmalı dış politika meselesi olan İspanyol iç savaşı ve Avrupa'daki çatışmanın yükselmesi konusunda Radikaller, sosyalistler ve komünistler hükümeti İspanyol iç savaşına karşı tarafsızlık duruşunu benimsemeleri için teşvik etmişlerdir (Drake, 1993: 98-99).

1940 yılı sonunda ABD İhracat-İthalat Bankası (Eximbank) Şili'ye ABD'den malzeme, makine, teknik yardım veya danışman alımında kullanılmak üzere toplam 17 milyon dolar kredi açmıştır. 1940lar boyunca Exim Bank ve diğer Amerikan finansal kurumları Şili'nin konut, sanayi, tarım ve ticaret alanlarındaki büyük ölçekli yatırım programını finanse etmeye devam etmiştir. Bu politikalar Amerikan firmalarının konumunu doğrudan tehdit etmesine rağmen genel etkisi, ABD'li sermaye mallarının ithalatı için pazarı büyük ölçüde genişletmek ve Şili politika yapıcılarını Washington DC'de alınan kararlar karşısında savunmasız bir konuma sokmak olmuştur (Loveman, 2001: 218).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise ABD'nin Şili'deki artan ekonomik, siyasi ve kültürel etkisi Şili'nin ulusal çıkarları ile Amerikan şirketlerinin çıkarları arasındaki bazı temel çelişkileri ortadan kaldırmamıştır. Bu dönemde komünistler dışındaki Şili liderleri ve iş adamları arasında da, Şili bakır politikasını, sanayileşmeyi ve iç siyaseti ABD politikasındaki değişikliklere tabi kılmanın dezavantajları konusunda bilinçli bir farkındalık gelişmiştir. Şili Kalkınma Ajansı aracılığıyla belirli endüstrileri kurma çabaları Şili yetkililerini ve sanayicilerini ABD şirketleriyle doğrudan çatışmaya sokmuştur. Daha yüksek fiyatlı Amerikan ürünleri satın almak veya daha pahalı Amerikan kargosuyla gönderme şartlarıyla yapılan ekonomik yardım, ABD ve Şili ulusal çıkarlarındaki farklılıkları ortaya çıkarmıştır. En önemlisi bakır ihracatının ülkeyi kazandırabileceği ile gerçekte sağladığı arasındaki fark sağ ve sol grupların Amerikan bakır şirketlerine açıkça

karşı çıkmasına yol açmıştır. Bakır endüstrisinin 1950'lerin başlarında artan vergilendirmesine rağmen, Şili'nin ülkenin en değerli doğal kaynağından tam olarak daha fazla fayda elde etme baskısı kademeli olarak artmış ve 1960'larda büyük ABD bakır şirketlerinin kamulaştırılması politikalarıyla sonuçlanmıştır. Şili sağ Amerikan destekli anti-komünist bir kampanyayı, sanayileşme kredisini, Şili işçi hareketine sızma konusunda işbirliğini ve eğitim değişimlerini kabul ederken, bu konuda milliyetçi bir politika izlemiştir (Loveman, 2001: 221).

2.5. 1952-1964: Ibáñez ve Alessandri

2.5.1. Siyasi Gelişmeler

Bu dönem daha önce de belirtildiği üzere ABD liderliğindeki uluslararası toplumun antikomünizm temelinde şekillendiği bir dönemdir. Buradan hareketle Eisenhower Yönetimi (1953-1961) Latin Amerika'ya yönelik politikasında karşısına diktatörleri değil komünizmi almış ve bu amaçla komünizm karşıtlığı koşulunda bölgedeki diktatörleri desteklemiştir (Rabe, 1988: 31). ABD'nin bu pozisyonu kendi liderliğindeki uluslararası toplumun başat kodunu komünizm karşıtlığı olarak belirlediğinin işaretidir. Bu doğrultuda Eisenhower Yönetimi, Latin Amerika politikasını Sovyetler Birliği tarafından yönetilen komünist saldırganlığın dünyayı tehlikeye attığı düşüncesi altında inşa etmiştir. ABD, Latin Amerika'da komünistlerin iktidarları ele geçirmesine direnecek, bol miktarda hammadde üreten ve yarımküreyi savunmak için işbirliği yapacak hükümetlerce yönetilen ülkelerin uluslararası topluma kabul edilmesini istemiş ve müdahalelerini bu amaca yönelik yapmıştır.

Emeğin değişen temsili ve González Videla'nın anti-komünist ve iç güvenlik siyasetinin sonuçlarından ötürü yıpranan Şili, 1952 başkanlık seçimlerine çok parçalanmış bir seçmen yapısıyla girmiştir. Carlos Ibáñez, halkın mevcut parti siyasetine yönelik tepkisinden yararlanmış ve yine otoriter, "siyasetin üstünde" başkan adayı olarak ortaya çıkmıştır. Sosyalistler, orta sınıf gruplar, muhalif Radikaller ve muhafazakârlar ve yükselen Tarım İşçileri Partisi (Partido Agrario Laborista) ve oy hakkı genişletildikten sonra ortaya çıkan Feminist Partiden oluşan heterojen bir koalisyonu tarafından desteklenen Ibáñez 1952'de başkan seçilmiştir. Yolsuzluğun sona erdirilmesi ve nihayetinde anti-komünist mevzuatın kaldırılması gibi seçim vaatleriyle eski diktatör, bölünmüş muhalefeti ezici bir şekilde oyların %47'sini alarak yenmiştir (446.439 oy). Ibáñez'e destek vermeyen sosyalist komünist grupların başkan adayı ise Salvador

Allende olmuş ve toplam 954.131 oyun 51.957'sini alabilmiştir. İlk dönemi olan 1927-1931 döneminde olduğu gibi Carlos Ibáñez demokrasiye ya da Şili parti sistemine bağlı kalmadan ikinci döneminde de son derece kişisel, otoriter, baskıcı ve bazı yönlerden ise oldukça yenilikçi politikalar izlemiştir. Daha önceki yönetiminde olduğu gibi Ibáñez sanayileşmeyi ve ulusal kalkınmayı teşvik etmek için devlet aygıtını kullanmaya çalışmıştır. Mevcut kredi kurumlarının konsolidasyonu yoluyla Merkez Bankasının oluşturulması sağlanmış ve şeker, çelik, enerji ve petrol gibi ekonominin çeşitli sektörlerinde kamu girişimleri ve yarı özerk varlıklar oluşturulmuştur. Geleneksel partilerin uzun vadeli gücüne kayıtsız olan Ibáñez, 1958'te seçim yasasını değiştirerek toprak sahiplerinin Şili siyasetindeki etkisini azaltmıştır (Loveman, 2001: 222).

1958 seçim reformu ile tek bir resmî oy pusulası getirilmiş ve seçim sahtekârlığı ve rüşvet cezaları artırılmıştır. Halka açık oy verme, toprak sahiplerinin artık parti oylarının dağıtımını ve işçilerin “doğru oy kullanması” için izlenmesi yoluyla kırsal işçilerin oylarını etkin bir şekilde kontrol edemeyecekleri anlamına gelmiştir. Buna ek olarak yeni seçim yasası oy vermeyi zorunlu hale getirmiş ve oy kullanmayanlar için hapis cezası veya para cezası öngörmüştür. Bu yeni düzenleme kırsal bölgelerdeki toprak sahiplerinin hegemonyasını sona erdirmiştir. Aynı zamanda Şili siyasi istikrarının, toprak sahiplerine dayalı sisteminin temel taşı olan kırsal oyların elde edilmesi için Marksistler, Hristiyan demokratlar, Radikaller ve diğer küçük siyasi partiler harekete geçmiştir (Loveman, 2001: 223).

1958'deki başkanlık seçimiyle ise bu sefer de eski Başkan Arturo Alessandri'nin oğlu ve deneyimli muhafazakâr ekonomi bakanı Jorge Alessandri başkan olmuştur. Göreve başladıktan bir yıl sonra gerçekleşen Küba Devrimi, Şili siyasetine ve Amerikan dış politikasına yeni bir boyut kazandırmıştır. Küba Devrimi'nin Latin Amerika'nın geri kalanını etkilemesine karşı koymak amacıyla ABD 1961 yılında son otuz yıl boyunca Şili sağının en karşı olduğu tarım reformuna bağlılığı şart koşan İlerleme İttifakı'nı (Alliance for Progress) ortaya atmıştır. ABD'nin Fidel Castro'nun iktidara yükselişine tepkisi, İlerleme İttifakı için özel öneme sahip yeni bir ABD yarım küre politikasını teşvik etmiştir. ABD, İlerleme İttifakı ile 1961'den itibaren Latin Amerika hükümetleri ve askerî seçkinlerle işbirliği içinde Küba Devrimi'ne karşı bir karşı pozisyon almıştır. Bununla birlikte İttifak zaman içinde Washington politika yapıcıları ile Latin

Amerikalı karşı-devrimciler ve askerî elitler arasında gerçekleşen bir forma dönüşmüştür. Politika yapıcılar arasında, Eisenhower Yönetiminin sonunda ve Kennedy Yönetiminin başlangıcında, Castro'nun yarımkürenin istikrarını tehdit ettiği görülen endişe verici tehdit hakkında bir şey yapılması gerektiği konusunda uzlaşmıştır. ABD'nin yeni hemisferik tehlike olan komünist devrime tepkisi ikili bir politika tepkisine dönüşmüştür: Yoksul Latin Amerikalıların büyük çoğunluğu için yaygın yetersiz beslenme, cehalet, kötü barınma koşulları ve açlık komünizmin kolaylaştırıcıları olarak görülmüş ve bu nedenle ABD ulusal kalkınma programlarına kredi vererek ve sivil reformist rejimleri destekleyerek yarıkürede başka bir Fidel Castro'nun ortaya çıkmasını önlemeyi hedeflemiştir. 1962 ve 1963 boyunca ABD, Latin Amerika ülkelerindeki kontrgerilla programlarını ve eğitim kapasitesini genişletmeye başlamıştır. Bu süreçte Latin Amerika rejimlerine gerilla hareketlerinin ve diğer muhalefetin yok edilmesine yardımcı olmak için eğitim, destek ve personel sağlanmıştır. Bu çabalar ezici bir çoğunlukla başarılı olmuş ve 1967'de Che Guevara'nın ölümü ve Bolivya'daki gerilla grubunun yenilgisiyle sonuçlanmıştır. Latin Amerikalı subaylar tarafından isyanla mücadele programlarının bir parçası olarak alınan eğitimler basit teknik içerik ve sonuçlardan daha fazlasını içermiştir. Bu eğitimler subayları sadece isyancılara karşı birliklere liderlik etmeye hazırlamakla kalmamış aynı zamanda ülkelerinde bu tür operasyonların neden gerekli olduğuna dair sorular sormalarına da yol açmıştır. Bu soruların cevapları (1) uluslararası komünizm, (2) Küba, (3) ülkelerindeki ekonomik gelişme eksikliği ve (4) sivil politikacıların beceriksizliği ve yolsuzluğu arasındaki karmaşık ilişkiler olarak kodlanmıştır (U.S. Senate, 1975a: 4, Loveman ve Davies, 1997: 130).

İç siyaset açısından bakıldığında 1958'de seçilen Jorge Alessandri hükümeti muhafazakâr ve iş dünyası yanlısı bir hükümet olmuştur. Alessandri'nin desteği ekonominin özel sektöründen, toprak sahiplerinden (ve hâlâ kontrol ettikleri önemli köylü oylarından), Marksist partiler (sosyalist ve komünist) ve Hristiyan demokratlar tarafından göz ardı edilen kentsel fakir sektörlerden ve 1938'den 1952'deki Ibáñez başkanlığına kadar siyasi yaşama hâkim olan ve henüz Hristiyan demokratlara kazandırılmamış olan Radikallerce hayal kırıklığına uğratılmış kentsel orta sınıftan gelmiştir (Angell, 1993: 129).

Başkan Alessandri tarımsal sendikacılık ve kırsal işgücü çatışması için gerekli idari ve yasal engelleri korumaya çalışsa da kendisini kırsal işgücü

arasında yükselen Marksist ve Hristiyan demokrat siyasi örgütlenmelerin baskısı altına bulmuştur. 1958 başkanlık seçimlerinde kırsal kesimde sosyalist komünist koalisyonunun elde ettiği seçim başarıları ve Demokrasiyi Koruma Kanunu'nun ortadan kalkması sosyalistlerin ve komünistlerin kırsal işçilerin siyasi seferberliğine olan ilgisini artırmıştır. Buna ek olarak 1960'ların başında Hristiyan Demokrat Partisinin artan gücü Marksistlerle rekabet etmek için kırsal alanlara Katolik organizatör grupları göndermesini sağlamıştır. Marksist partilerin ve Hristiyan demokratların kırsal alana girmesi 1958 seçim reformu ile birleştiğinde, 1961 kongre seçimlerinde Şili siyasetinde temel bir değişiklik yaşanmış, 20. yüzyılda ilk kez muhafazakârlar ve liberaller kongredeki sandalyelerin üçte birini kazanamamıştır. Halkçı Eylem Cephesi (FRAP, Frente de Acción Popular, devrimci, sosyalist komünist cephe), diğer tek parti listelerinden daha fazla oy almış ve Temsilciler Meclisi'ndeki koltukların %27,5'ini (40) elde etmiş ve 45 senatörlükten on üçünü kazanmıştır. Bu durum Şili'de büyümeye başlayan sol hareketlerin gelişimi açısından önemlidir. Nitekim 1970'lere gelindiğinde antikomünizm normu uluslararası toplumun temel şekillendiricisi olacak ve Şili gibi ülkelere bu normun dayatılması için ABD girişimlerde bulunacaktır. 1930'ların sonunda Muhafazakâr Partiden ayrılan küçük bir grup olan Hristiyan demokratlar ilk kez muhafazakârlardan daha fazla oy almışlardır. Seçim reformlarının ardından seçmen sayısının artmasıyla ortaya çıkan yeni seçmenlerin çoğu gecekondulu mahallelerinde yaşayan ya da çiftliklerde çalışan kesimler olmuştur. Bu seçmenler de kendi hayat standartlarının yükselmesine yönelik talepleri gündeme getirmiştir. Bu talepleri karşılamamanın zorluğunun yanında 1961 yılında enflasyonun yeniden artması kuzey bakır madenlerinde, çelik fabrikalarında, limanlarda, bankalarda ve demiryollarında çalışanlar, öğretmenler ve doktorların daha yüksek maaş talebiyle grevler yapmasına neden olmuştur (Loveman, 2001: 225, Collier ve Sater, 2004: 259).

Alessandri yönetiminin sonlarına doğru 1964 başkanlık seçimleri için üç yönlü bir mücadele şekillenmiştir. FRAP yine Salvador Allende'nin adaylığını desteklemiştir. 1964'te FRAP koalisyonunun başkan adayı Salvador Allende, zeki ve tanınmış bir politikacı olarak bilinmektedir. Halkçı Cephe hükümeti döneminde Dr. Allende sağlık bakanı olarak görev yapmış (1938-1942) ve daha sonra kongrede değerli bir siyasi deneyim kazanmıştır. Sırasıyla 1952 ve 1958'de Allende Carlos Ibáñez ve Jorge Alessandri'ye karşı başkanlık seçimlerini

kaybetmesine rağmen, 1958'de Alessandri'yle arasındaki küçük fark geleneksel siyasi partileri, Katolik Kilisesi'ni ve ABD'deki politika yapıcılarını korkutmuştur. Alessandri hükümetinin siyasi durumu 1961'den sonra kötüleşmeye başladığında, yeni kurulan Hristiyan Demokrat Partiyle ittifak halinde yükselen Katolik kırsal emek hareketi, Marksist egemen komünistler, sosyalistler ve daha küçük reformist partilerin koalisyonuna önemli bir alternatif oluşturur duruma gelmiştir (Loveman, 2001: 228).

Amerikan kaynaklarından kapsamlı finansman alan Hristiyan demokratlar Eduardo Frei'ye teklifte bulunurken sağ (Frente Democrático, Demokrasi Cephesi) Radikal Partinin muhafazakâr kanadının bir üyesi olan Julio Durán'ı başlangıçta aday olarak belirlese de sonrasında komünizme karşı cephede birleşerek desteğini Frei'ye yönlendirmiştir. Küba'nın gölgesi ve antikomünizm 1964 seçim kampanyasında büyük bir rol oynamış ve ABD Hristiyan demokratların adayı için önemli miktarda mali ve teknik destek sağlamıştır. Bu destek uluslararası toplum normlarının dayatılması açısından izlenen yöntemlerin çeşitliliğinin anlaşılması açısından önemlidir. 1975'te yayınlanan ABD kongre raporuna göre CIA, Hristiyan demokratların adayını desteklemek için 2.6 milyon dolardan fazla harcamıştır. Bir başka deyişle Hristiyan demokrat adayın kampanyasının yarısından fazlası ABD tarafından finanse edilmiştir. Ek olarak Şili'deki CIA merkezi bir dizi Hristiyan demokrat yanlısı öğrenciye, kadınlara, profesyonellere ve köylü gruplarına destek sağlamıştır. Bu dönemde Washington'da Dışişleri Bakanlığı, Beyaz Saray ve CIA yetkililerinden oluşan kurumlar arası bir seçim komitesi kurulmuştur. Bu komiteye Santiago büyükelçiliğinden personeller de katılmıştır. Santiago'daki CIA Merkezi Hristiyan demokratlara, gizli propagandaya ek olarak, oy kullanma, seçmen kaydı ve seçmen katılımının artırılmasına yönelik Amerikan tarzı bir kampanya yürütmeye yardımcı olmuştur (U.S. Senate, 1975a: 9.)

Bu şekilde girilen 1964'teki başkanlık yarışı, Hristiyan demokratlar ve FRAP arasında geçmiştir. Marksistlerin egemen olduğu FRAP koalisyonu, Şili'de sosyalist bir toplumun yaratılmasını hedeflemiş, Hristiyan demokratlar ise Şili toplumunun kökten, hatta devrimci değişikliklere ihtiyaç duyduğunu kabul etmesine rağmen bu değişikliklerin yasal ve barışçı yollarla yapılabileceğini düşünmüşlerdir. Hristiyan demokratlar başkanlık seçimini kazandıklarından ve 1965'teki yaklaşan kongre seçimlerinde kendilerini kırsal oylar için Marksistlerle

rekabet içinde olduklarından, yeni hükümetin yönetme kapasitesi için kongrede artan parti temsiline bağlı hale gelmişlerdir. Bunu başarmak için bazı Hristiyan demokrat adaylar yasadışı tarım grevleri ve arazi işgallerini desteklemek de dâhil olmak üzere kırsal kesimde Marksistler tarafından daha önce kullanılan en sert taktikleri benimsemişlerdir (Loveman, 2001: 228-236). Doğal olarak bu durum dönemin ekonomik gelişmelerini de etkilemiştir.

2.5.2. Ekonomik Gelişmeler

İkinci Ibáñez yönetiminin nihai siyasi sonuçları kırsal işçilere faydalı olmuş ve sağın gücünü yıpratmıştır fakat bu dönemin siyasi ve ekonomik politikaları ülke genelindeki kentsel ve kırsal yoksulları büyük ölçüde olumsuz etkilemiştir. Kore Savaşı'nın sona ermesi ve onunla birlikte Şili bakırına olan talebin azalması Şili'nin ithalat oranını 1953'te neredeyse %30 azaltmıştır. Aynı zamanda ülke, ithal ikamesi sanayileşme sınırlarına ulaşmış ve ekonomik üretimdeki büyüme ve yatırım da gerilemeye başlamıştır. Bunun yanında yurtdışında satışa sunulan yeni ürünler (kimyasallar, kağıt, matbaa ve metalürjik ürünler) geleneksel ihracattaki (gıda, içecek, tekstil) düşüşü telafi edememiştir. 1953 ve 1956 yılları arasında, yıllık sanayi büyümesi bir önceki üç yıllık döneme göre %60 oranında azalmıştır. Gelirlerin düşmesine rağmen Ibáñez hükümeti harcamaları azaltmayı denememiş ve kısır bir döngüye girmiştir. Bütçe açığı pesonun devalüe edilmesine neden olmuş, bu da ithalat maliyetlerini ve yaşam maliyetini arttırmıştır. Bunu ücret artışlarına yönelik talepler takip etmiş ve müteakip ekonomik kriz hükümeti ücret artışlarının ve değer kaybeden pezonun en çok vurulan sektörleri kurtarmak için daha fazla fon harcamaya zorlamış ve bu harcamalar da pesonun daha da değer kaybetmesine neden olmuştur. Tüm bunlar enflasyon sarmalını devam ettirmiş ve faiz oranlarındaki kısıtlamalarla durum daha da kötüleştirilmiştir. Borç ödemeleri konusunda hükümete uygulanan uluslararası baskı, hükümeti bir Amerikan ekonomik misyonunu (Klein-Saks Misyonu) ülkeye davet etmeye yöneltmiştir. Klein-Saks daha önce Peru ekonomisinde başarılı bir iş çıkarmış olan ve serbest piyasa ekonomisine karşı önyargısıyla bilinen bir Amerikan danışmanlık firmasıdır. Washington ile yakın bağlantıları olan firma, misyonun deflasyonist stratejisi benimsendiği takdirde Amerikan kredileri olasılığını artırabilecek potansiyel düşünülerek davet edilmiştir. Klein-Saks Misyonu ile IMF arasındaki iyi ilişkilerin Şili ekonomisi için uluslararası destek hatlarını yeniden açacağını ümit eden Ibáñez hükümeti

misyonun tavsiyelerini uygulamaya koymuştur (Loveman, 2001: 223, Collier ve Sater, 2004: 276).

Ancak kongre Klein-Saks'ın önerilerinden sadece birkaçını kabul etmiştir. Öte yandan kongre, Klein-Saks programının tamamını uygulamayı reddetse de 75 milyon dolarlık bir Amerikan kredisini güvence altına almaya yetecek ve misyonun kendisine 1950'lerin ortalarında enflasyonun yükselişini durdurabilecek desteği sağlamıştır (Collier ve Sater, 2004: 279). Bu olay Şili ekonomisinin aslında ne kadar ABD yardımlarına ve ABD ile olan ilişkilere ne kadar bağlı olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Nitekim 1973 darbesi öncesi ve sonrası ABD ile olan ekonomik ilişkiler darbe ortamının hazırlanmasında ve Pinochet hükümetinin ayakta kalmasında etkili olacaktır.

Uygulanan program ile enflasyon oranları düşmüş fakat Şilililerin çoğunluğunun yaşam standardı da kötüleşmiştir. Ibáñez'i iktidara gelmesine yardım eden gruplar olan sanayicilere ve toprak sahiplerine verilen kredi ve sübvansiyonlar üzerindeki kısıtlamalar da hükümetin 1952'den 1955'e kadar kısa bir süre içinde yakaladığı destek tabanını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Enflasyon oranı 1957'de %17'ye düşmesine rağmen, 1958'de %33'e yükselirken, ekonomik büyüme ve kişi başına gelir düşmeye devam etmiştir. Ibáñez'in ekonomi politikalarındaki başarısızlık toplumsal hoşnutsuzluk ve kırılmayı arttırmıştır. Başkanlık seçimleri yaklaştıkça, sol partilerin birleşmesi ve Ibáñez politikalarının Şili seçmen kitlesi tarafından tamamen reddedilmesi, Sosyalist-komünist aday Salvador Allende'nin 1958'de çok az farkla (33.000 oy fark) başkanlığı kaybedecek derecede yükselmesini sağlamıştır. Ibáñez'in başkanlığı sona erdiğinde ülke Şili tarihinin en kötü enflasyonist döneminden geçmiştir denilebilir. Klein-Saks deflasyonu (kusurlu ve geçici olmasına rağmen) “yapısal” reform ve devletin geçmişte olduğundan daha güçlü olması gereken programlar için artan talepleri azaltmak yerine artmıştır. Ancak bundan da öte ikinci Ibáñez yönetimi, ciddi ekonomik reformun (hangi yönde olursa olsun) uygulanmasının ne kadar zor olduğunu göstermiştir. Örneğin fiyat ve ücret kontrolleri enflasyonist spirali yavaşlatsa da hem ücretli çalışanların hem de işverenlerin tepkisini çekmiştir. Bu nedenle ülkenin siyasi liderliği iş dünyası, tarımsal veya kentsel emeği karşısına almadan ekonomik istikrarı sağlayamama gibi bir çıkmazla karşı karşıya kalmıştır (Loveman, 2001: 224, Drake, 1993: 116, Collier ve Sater, 2004: 280).

Jorge Alessandri ise geleneksel siyasi nizamın Şili'nin ekonomik sorunlarını çözmesi veya en azından hafifletmesi için son şansı temsil etmekteydi. Alessandri'nin baskın ekonomik sektörlerden aldığı desteğe rağmen, bu amaçları gerçekleştirmesi ekonominin içinde bulunduğu durum dolayısıyla zor olmuştur. Önceki yönetimden miras aldığı ekonomi zayıftı: Ödemeler dengesi açık vermiş, şehirlerde işsizlik %9'a yükselmiş, düşük yatırım seviyesine rağmen büyük bir mali açık oluşmuş ve ekonomi uzun süredir durgunluk yaşamıştı. Alessandri siyasi olarak da çok güçlü değildi, seçmenlerin üçte birinden daha azının desteğine sahipti ve destekçileri kongredeki koltukların sadece üçte birini kontrol ediyorlardı. Bu nedenle ekonomik tedbirlerinin hayata geçirilmesinde siyasi olarak ittifaka ihtiyacı vardı. Bu durumda olan Başkan Alessandri'nin ekonomi politikaları liberal ekonomik modele göre şekillenmiştir. Hükümetin destekçileri fiyatlar, krediler ve döviz üzerindeki kontrollerin bastırılması ve fiyat istikrarı politikası da dâhil olmak üzere devletin ekonomi üzerindeki kontrolünün daha az olmasını savunmuşlardır. Alessandrinin ekonomi stratejisinin önemli bir parçası yabancı yatırım koşullarını daha cazip hale getirerek ekonominin dış ekonomik çıkarlara açılması olmuştur. Bu açıdan ekonomi politikası özel sektörün ekonomiyi geliştirmesi için doğru koşulları yaratmak üzerine kurulmuştur. Bu bir gecede gerçekleştirilemediğinden, hükümet başlangıçta devlet yatırımını artırmaya ve hükümet harcamalarını finanse etmeye, yerli sermaye oluşumu sürecine yardımcı olmak için yabancı sermaye ve kredileri çekmeye yönelik adımlar atmıştır. Bu süreçte Alessandri'nin kısa vadeli ekonomi politikası kamu yatırımlarının önemli bir rol oynadığı ekonominin liberalleşmesi ve deflasyonunun bir karışımı şeklinde gerçekleşmiştir. Enflasyonu önlemek için ücret ve maaş artışlarının azaltılması ve dış borçlanma ile vergi artışlarının önlenmesi amaçlanmıştır (Loveman, 2001: 228).

Alessandri'nin ekonomiyi canlandırma girişimi ilk başlarda başarılı olsa da uzun vadede zorluklarla karşılaşmıştır. Alessandri'nin ilk iki yılı boyunca ekonomik koşullarda gelişmeler olmuştur. 1959'da bütçe dengelenmiştir (Alessandri'nin 1950'de Maliye Bakanı olarak dengelediğinden beri ilk kez). Ülke pozitif bir ticaret dengesi yakalamış, sanayi üretimi %10 artmış, işsizlik %9'dan 7'ye (ve 1963'te %5.5'e) düşmüş ve enflasyon 1959'un ikinci yarısında yavaşlamıştır. Dahası enflasyon 1959'da %33'ten 1960'ta %5'e düşmüş ve 1961'de tekrar %10'a yükselmiştir. Tüm bu gelişmeler enflasyonist beklentilerin azaldığı

ve ekonominin bir kez daha gelişmek üzere olduğuna işaret etse de Alessandri'nin özel sektöre yönelik beklentileri karşılanmamıştır. Yeni teşviklere rağmen yeni yatırımlar ya da doğrudan yabancı yatırımlar beklenen ölçüde gerçekleşmemiştir. Bu süreçte 1959'daki liberal tedbirler, büyük ölçüde dış kredilerle finanse edilen gerçek bir ithalat seline neden olmuş ancak ihracatta bu ölçüde bir gelişme yaşanmamıştır. Böylece 1961'de dış ticaret açığı 153 milyon dolar olmuştur. Öte yandan genel büyüme oranları oldukça pozitif gerçekleşirken, 1959'dan 1964'e kadar olan dönemde kişi başına GSYİH'deki %2,7'lik artış, bir önceki dönemin %0,3'ünden, hatta sonraki beş yıldaki %2,0 oranından çok daha etkileyici gerçekleşmiştir. Ancak enflasyon 1958'de %33,3 iken 1961'de %7,7'ye düşse de 1963'te keskin bir şekilde %44,3'e yükselmiştir. Bununla birlikte işsizlik 1959'da %9,0'dan 1963'te %5,5'e düşmüş ve sanayi üretimi bu dönem boyunca istikrarlı bir şekilde yükselmiştir. Ayrıca karayolu ağına ve işçi ve orta sınıflar için konut inşaatına da önemli miktarda yatırım yapılmıştır. Bu süreçte ekonomi politikasının çöküşü dış kaynaklı olmuştur. 1961'de mali açık GSYİH'nin %5'ine yükselmiş ve bu artan açık dış kredilerle finanse edilmiştir. İhracat beklendiği gibi artmamış ve cari ödemeler dengesi açığı 1961'de ihracat değerinin %55'ine yükselmiştir. Yabancı kredilerin çoğu kısa vadeli finansal kredilerden oluşmuş ve döviz kurunun dondurulması politikası sürdürülememiştir. Bunların sonucunda 1962'de %33'lük devasa bir devalüasyon gerçekleşmiş, ekonomik istikrar dönemi sona ermiştir. Sağın kongredeki veto gücünü kaybetmesinden bir yıl sonra ve Amerikan “dış yardım” programını kontrol eden İlerleme İttifakı yetkililerinin baskısı altında olan Şili 1962'de toprak sahipliği sistemine yönelik bir tarım reformu yasasını kabul etmiştir. 15020 sayılı kanun arazi reformu, tarımsal yayım ve tarımsal planlama programlarını yönetmek için üç devlet kurumu ortaya çıkarmıştır. Toprak sistemine yapılan bu saldırı önce Şili parti sistemini 1932-1964 yılları arasında bir arada tutan siyasi ve ekonomik düzenlemeyi aşındıracak ve daha sonra siyasi çatışmanın kutuplaşmasını yoğunlaştıracak ve nihayetinde Şili'nin siyasi istikrarını ve demokrasisinin sonunu getirecektir (Loveman, 2001: 228-229).

Nihayetinde Alessandri yönetiminin ekonomideki en büyük miraslarından biri büyük borçlar olmuştur. 1960 yılında toplam kamu borcu GSYİH'nin %20'sine eşdeğer olan 589 milyon dolar iken, bu oran 1965'te 1 milyar doların biraz üzerine çıkmış ve GSYİH'nin %26'sı seviyesine yükselmiştir. Bu nedenle

Alessandri'nin görev süresinin bitiminde, döviz rezervlerinin dörtte üçünün borçların ödenmesine ve geri kalan çeyreğin yarısından fazlasının da gıda ithalatına harcanmasıyla ülke kendini ekonomik bir çıkmazda bulmuştur. Ekonomiyi modernize etmek bir yana sıradan hükümet operasyonlarını finanse etmek bile yeterli gelir elde edilemez bir duruma gelinmiştir (Angell, 1993: 143-144, Collier ve Sater, 2004: 285).

Genel olarak bu döneme bakıldığında 1930'dan sonraki yıllarda ithal edilen yabancı teknoloji, sermaye malları ve sanayi için birincil veya yarı işlenmiş girdiler kullanan Şili, yapısı ve bileşimi tarımsal firmaların baskın olduğu önemli bir sanayi sektörü yaratmıştır (toplam üretim gelirin %60'ı ve 1938'de istihdamın %47'si). Tekstil, kimya ve petrokimya, çimento ve metal sektörlerinin büyümesi (diğer tarımsal olmayan üreticiler arasında) 1961'de tarımsal firmaların istihdam payını %35'e düşürmüştür. Genel olarak sanayinin istihdam payı sadece 1940'ta %17'den 1970'te yaklaşık %20'ye kadar çıkmış, endüstrideki işçi sayısı neredeyse iki katına yükselmiştir. 1970'e gelindiğinde 560.000'den fazla Şilili sanayi sektörde çalışırken ve bu endüstriyel iş gücü Şili'nin siyasi yaşamında daha önemli hale gelmiştir. Bununla birlikte Şili'deki sanayileşmenin getirdiği beklentilerin ve tahminlerin aksine bu durum ekonomik bağımsızlık anlamına gelmemiştir. Avrupa, Kore ve Vietnam'daki savaşlar, uluslararası iş döngüleri ve daha karmaşık bir uluslararası metal piyasasında faaliyet gösteren çok uluslu işletmelerden oluşan karmaşık ve sofistike bir ağ, Şili'nin ekonomik performansını sınırlandırmıştır. Amerikan, Avrupa ve çok uluslu finans kurumları Şili kalkınması için kredi ve yabancı yatırımın kullanılabilirliğini belirlemiştir. Yabancı şirketlerin ülkeye döviz getiren başlıca işletmelere sahip olmaları durumu daha da netleştirmektedir. Endüstriyel tüketiciler, bakır firmaları ve ABD hükümeti arasındaki karmaşık pazarlık prosedürleri bu şirketlerin bakır üretimi için fiyatları sabitlemiş, artan miktarlarda imal edilmiş tüketim mallarının üretimi, Şili ekonomisinin birkaç mineral ihracatına dayalı ekonomisini değiştirememiştir. Nitekim sanayileşme sürecini yürütmek için bakıra ve yabancı teknolojiye, sermaye mallarına, krediye, yatırım fonlarına ve teknisyenlere bağımlı olma durumu Şili iç kalkınmasını dış ekonomik güçlere ve dış manipülasyona karşı daha savunmasız hale getirmiştir (Loveman, 2001: 199-200).

1952-1964 dönemi ekonomik gelişmeler açısından özetlendiğinde yabancı bir misyonun (Washington ile yakın ilişkileri olan bir firma) Ibáñez yönetiminde

ülkeye davet edilmesi ilk üstünde durulması gereken nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim bu durum ülke ekonomisinin Amerikan kredileri ve yatırımlarına ne kadar ihtiyaç duyduğunu göstermesi açısından önemlidir. Bir diğer önemli nokta ise geleneksel siyasi nizamı temsil eden Jorge Alessandri'nin ekonomik sorunlara çözüm getirememesi Şili'de artık siyasi alanın farklı gruplara (özellikle sol) açılmasına giden yola katkı sağlamış olmasıdır.

2.6. 1964-1970: Frei Dönemi

2.6.1. Siyasi Gelişmeler

Bu dönem ABD'nin Şili iç siyasetine yönelik hamlelerinin arttığı ve doğrudan Allende karşıtı bir pozisyon aldığı dönemdir. Öyle ki Allende karşısındaki en güçlü aday olan Hristiyan Demokrat Partiden Eduardo Frei kötünün iyisi olarak ABD tarafından finanse edilen kampanyasıyla 1964 seçimlerini kazanmıştır. Her ne kadar anti-komünizm ile ABD'nin ve kilisenin desteğini alsa da Hristiyan Demokrat Partisi içinde birçok samimi reformcu ve hatta az sayıda kararlı devrimci de bulunmaktaydı. Başkan Frei'nin “Özgürlükte Devrim” çağrısı boş bir söylem değildi. Hristiyan demokratlar Şili toplumunun temellerini önemli ölçüde değiştirmeyi, geliri ve serveti yeniden dağıtmayı, işçilerin ve köylülerin yaşam standartlarını iyileştirmeyi ve fırsatları genişletmeyi ve ülkenin siyasi ve sosyal yaşamını demokratikleştirmeyi amaçlamaktaydı (Loveman, 2001: 237).

Bu amaçla 1930'dan sonra ekonomik kalkınma sürecinden miras kalan birçok sosyal ve ekonomik sorunla ve çok tabakalı bir sınıf toplumunun tarihsel mirasıyla karşı karşıya kalan Hristiyan demokrat yönetim, Şili yaşamının her alanını kapsayan kapsamlı bir reform programı yürütmeye çalışmıştır. Hükümetin programının neredeyse her yönü, ya geleneksel seçkinlerin siyasi ve ekonomik ayrıcalıklarını ya da örgütlü emek ve kentsel ve kırsal yoksullar üzerindeki solcuların etkisini tehdit etmekteydi. Hristiyan demokratların kendilerini destekleyen sağ partileri yabancılaştırmadan programlarını uygulamalarının hiçbir yolu yoktu. Benzer şekilde hükümet sosyal ve ekonomik reformları uygulama konusunda ne kadar başarılı olursa olsun, FRAP partileri başarısız politika alanlarına işaret ederek daha hızlı veya daha kapsamlı değişiklikler isteyebilir ve işçi sınıfı ve köylü örgütlerini yönetimi daha hızlı hareket etmek noktasında kışkırtabilirdi. Hristiyan demokratların Temsilciler Meclisi'nin çoğunluğunu kontrol etmelerini sağlayan 1965 kongre seçimlerindeki çarpıcı zaferleri bile

senatodaki FRAP ve sağcı temsilciler nedeniyle önemli mevzuatların geçişini ertelemesini sağlayamamıştır. Hükümetin bakır endüstrisini Şilileştirme, tarım reformu/tarımsal sendikalaşma, vergi reformu, ücret-fiyat istikrarı ve endüstriyel büyümeyi teşvik etme gibi büyük önerilerini muhalefetin inceleme ve engellemesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu durum parlamento döneminde ve 1932'den sonra Şili siyasetini karakterize eden yürütme koalisyonları ve kongre arasındaki tarihsel mücadelenin sadece yeni bir versiyonu olarak şekillenmiştir (Angell, 1993: 148).

Bu noktada Şili’de yükselen sol hareketten ve Hristiyan Demokrat Partinin geçmişinden bahsedilmesi Frei Hükümeti döneminin anlaşılması açısından önemlidir. Genel olarak Marksist partiler Şili siyasetinde 1920'lerden sonra aktif rol oynamaya başlamıştır. Komünistler, sosyalistler ve Troçkistler ise 19. yüzyılın sonlarında kurulan Demokrat Parti (Partido Demócrata, 1887) ve 1912'de kurulan Sosyalist İşçi Partisine (Partido Obrero Socialista, POS) dayanmaktadır (Loveman, 2001: 230). Marksist partilerin aksine Hristiyan demokratların resmî varlıkları ancak 1957'ye kadar gitmektedir. O zamandan önce Hristiyan demokrasinin ideolojik ve örgütsel evrimi Katolik sosyal doktrinden ve Şili'deki Muhafazakâr Parti içindeki muhalif ve ilerici unsurlardan kaynaklanmıştır. Antikomünizm ve Katolik sosyal doktrinine samimi bağlılık, 1920'lerin sonunda ve 1930'ların başlarında San Ignacio ve Santiago'nun Katolik Üniversitesinde alınan eğitimin temelini oluşturmuş ve daha sonra bu okulda eğitim alan ilerici Katolikler (Bernardo Leighton, Manuel Garretón, Ignacio Palma, Radomiro Tomic, Eduardo Frei) Şili Hristiyan demokratların liderleri olmuşlardır. Bu ekip Muhafazakâr Partinin gençlik hareketinde siyasi tecrübe kazanmış, kilisenin sosyal doktrinini gerçekleştirmede o kadar aktif hale gelmişlerdir ki sonunda Muhafazakâr Parti onlara tahammül edememiş ve 1938'de yeni bir parti olan Falange Nacional'i kurmak için Muhafazakâr Partiden ayrılmışlardır. Sonraki on yılda Falange küçük, elitist sosyal bir Hristiyan partisi olarak kalmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise ABD’nin Şili'deki Marksizmin ilerlemesi konusundaki endişesi işçiler, öğrenciler, kadınlar ve köylüler arasında Katolik örgütlere yeni bir ivme kazandırmak amacıyla bu örgütlere finansal destek vermesine neden olmuştur. Orta sınıf reformcuları, profesyoneller ve teknisyenler Falange’ı geleneksel partilerin hareketsiz muhafazakârlığına ve Radikallerin oportünizmine bir alternatif olarak görmüşlerdir. Heterojen bir tabana sahip olan Falange,

1930'ların sonlarında kurucu liderlerin sürekli yönetimi altında çok sınıflı bir hareket olarak gelişmiştir. Faaliyetlerini ve ideolojisini geliştiren Katolik Kilisesi'nin anti-Marksist saldırısı çok sayıda mahalle örgütü, sendika, çiftlik komitesi, tartışma grubu, kadın örgütleriyle 1964 seçim kampanyası için harekete geçirilebilecek yarı siyasi grupların oluşturulmasını sağlamıştır (Loveman, 2001: 232-235).

Bu dönemin anlaşılmasında bahsedilmesi gereken bir diğer faktör Fidel Castro'nun Küba Devrimi'nin tüm Latin Amerika'daki etkisidir. Küba Devrimi 1960'ların kıtadaki muazzam umutlar ve muazzam korkular uyandıran en büyük politik olayı olmuştur. Devrim, bir düzine ülkede gerilla hareketlerini cesaretlendirmiş ve sol görüşlerin büyük bölümlerini radikalleştirmiştir. Şili gibi halkın politik olarak bilinçlenmiş olduğu bir ülkede Devrimin etkileri kaçınılmaz bir şekilde siyasi alanın özellikle sol siyasetin şekillenmesinde rol oynamıştır. Ağustos 1965'te Concepcion Üniversitesi'nde küçük, aktif ve çoğunlukla üniversiteli öğrenciler tarafından yeni bir Devrimci Sol Hareket (MIR) kurulmuştur. Bu hareket kapitalizmi devirmek ve Şili'de Küba tarzı bir devrimci sistem kurmak için “silahlı mücadele” ihtiyacı konusunda Guevarist görüşleri benimsemiştir. Benzer radikal yaklaşımlar Sosyalist Partinin belirli kısımlarında da etkili olmuştur. Bu etkinin bir sonucu olarak Kasım 1967'de Chillan'daki konferansta Sosyalist Parti kendisini Marksist-Leninist olarak yeniden tanımlamış ve amacını “devrimci bir devlet” kurmak olarak ilan etmiştir. Ancak Salvador Allende de dâhil olmak üzere birçok sosyalist, komünistler gibi seçim stratejisine bağlı kalmaya devam etmişlerdir (Collier ve Sater, 2004: 321).

İşte bu süreçlerden geçen sol hareket ve Hristiyan demokratlar 1970 seçimlerine girmişlerdir. Aslında 1970 başkanlık kampanyası dengeli üç hareket arasında gerçekleşmiştir. Ulusal Parti ve bir grup muhalif Radikal partili tarafından desteklenen eski Başkan Jorge Alessandri adaylığını ilk ilan eden kişi olmuştur. İlk başta siyasi inisiyatif almış gibi görünmesine ve anketlerde oldukça ileride olmasına rağmen Alessandri'nin yaşı (yetmiş dört) politika ya da program açısından sunacak çok az şeyi olduğu işaretini vermiştir. Alessandri'nin gücü parti siyasetinin üzerindeki kişisel duruşundan kaynaklanmıştır. Hristiyan demokratların adayı, Washington'un eski büyükelçisi ve partinin solcu kesimiyle özdeşleşen Radomiro Tomić olmuştur. Tomic'in programı, Halkçı Birlik

İttifakının ¹⁴ (Unidad Popular-UP) başkan adayı Salvador Allende'nin programından daha az radikal değildir. Örneğin Tomic programında 'And Dağları'ndan denize' kadar olan arazileri kamulaştırıp tarım reformunu tamamlayacağını vaat etmiştir. Dolayısıyla Tomic kampanyasını UP'de birleşmiş sol partilere karşı değil Ulusal Parti ve sağa karşı yürütmüştür. Bir diğer başkan adayı senatör ve dördüncü kez solun başkan adayı olan Sosyalist Partiden Salvador Allende olmuştur. Allende partinin rolü konusundaki anlayışında daha çok Leninistti ve kademeli bir sosyalizm inşa etme sürecinden daha çok daimi bir halk devrimi vizyonuna bağlıydı. Ancak kendi partisi de birçok konuda dâhilî olarak bölünmüştü ve ittifaktan dolayı geniş bir siyasi pozisyon yelpazesini kapsayan bir siyasi koalisyon içinde çalışmak zorundaydı (Angell, 1993: 156). 1970 seçimlerindeki adayların siyasi yelpazedeki yeri, toplumsal tabanları ve ittifakları Tablo 2.1'de görülmektedir.

Tablo 2.1 1970 Şili başkanlık seçimleri başkan adayları ve ittifaklar

	Sağ	Merkez	Sol
Aday	<i>Jorge Alessandri</i>	<i>Radomiro Tomic</i>	<i>Salvador Allende</i>
İttifak	Ulusal Parti-Demokratik Radikal Parti	Hristiyan Demokrat Parti	Sosyalist Parti, Komünist Parti, Radikal Parti, Halkçı Birlik Hareketi, Bağımsız Halkçı Eylem, Sosyal Demokrat Parti,
Toplumsal Taban	Toprak Sahipleri, İş adamları, orta sınıf	Orta sınıf, bazı işçi kesimleri, köylüler, gecekondu sakinleri	İşçiler, köylüler, gecekondu sakinleri, orta sınıf, entelektüeller

Kaynak: Oppenheim, Lois, Hect (1998) Politics in Chile: Democracy, Authoritarianism and The Search for Development, Westview Press,36

Frei yıllarının reformist mevzuatı ve Hristiyan demokrat yönetim tarafından teşvik edilen kitlesel örgütsel uyanış, Şili toplumunda daha fazla temel reform için önemli bir kaldıraç sağlamıştır. Bu anlamda Hristiyan demokratlar, Şili'nin demokrasisini 1932'den beri faaliyet gösterdiği şekliyle kesin bir biçimde değiştirmiştir. 1970 başkanlık seçimleri yaklaştıkça Salvador Allende'nin başkan adayı olduğu UP koalisyonu bu değişime cevap olarak “sosyalizme barışçıl geçişi” önermiştir. Bu öneri başkanlığın ve parlamentarizmin kötü yanlarını ortadan kaldırmak için Şili'nin mevcut siyasi kurumlarının tek meclisli bir yasama veya halk meclisi ile değiştirilmesini, yargı ve eğitim sisteminin yeniden düzenlenmesini, ulusal ve yerel politika yapımına sendika ve toplum örgütleri

¹⁴ 17 Aralık 1969'da Komünist Partisi, Sosyalist Parti, Radikal Parti, Halkçı Birlik Partisi, Bağımsız Halk Partisi ve Sosyal Demokrat Partinin bir araya gelmesiyle kurulmuş ittifaktır.

aracılığıyla işçilerin ve köylülerin katılımının büyük ölçüde arttırılmasını gerektirmekteydi. Ayrıca program seksen hektarlık sulu arazinin eşdeğerinden daha fazla olan tüm tarımsal arazilerin kamulaştırılması, finansal sisteminin (bankalar ve sigorta şirketleri) ve "ülkenin sosyal ve ekonomik kalkınması üzerinde güçlü bir etkiye sahip tüm faaliyetlerin" kamulaştırılması gibi radikal değişimler içermekteydi. Bu son kategori üretim araçlarının ve dağıtım kanallarının geniş bir sosyalleşme programına tabi tutulması anlamına gelmekteydi. Hristiyan demokrat aday Radomiro Tomić ise "Özgürlük Devrimin" yoğunlaştırılması vaadiyle seçime gitmiştir. Bir diğer aday olan Jorge Alessandri ise eski seçkinlere hitap ederek hukuk ve düzenin restorasyonu vaatleriyle 1970 başkanlık seçimlerine aday olmuştur (Loveman, 2001: 244).

1970 başkanlık seçimi daha önceki 1964 seçimlerinde de görüldüğü gibi ABD'nin açıktan olmasa da doğrudan müdahil olduğu bir seçim olmuştur. 1975'te ABD Senatosu tarafından hazırlanan rapora göre seçimden 6 ay önce Mart 1970'te CIA 40 Komitesi¹⁵ seçimlere yönelik stratejisini şekillendirmiştir. Rapor incelendiğinde CIA seçim öncesi ve seçim sonrası olmak ve duruma göre değişken stratejisini Allende karşıtı olarak kurmuştur. Seçim öncesi stratejiye göre ABD'nin seçimlerde tek bir adayı desteklememesi, bunun yerine Marksist adayı destekleyen UP koalisyonuna karşı "bozucu" operasyonlar yürütmesi gerektiğine karar verilmiştir. "Bozucu" operasyonlarının iki amacı vardır: 1970'te başkanlığın kontrolünü ele geçirebilecek bir sol güçler koalisyonu oluşturacak komünist çabaları baltalamak ve 1970 başkanlık seçimi hazırlıklarında UP koalisyonuna etkili bir alternatif geliştirmek için Şili'deki Marksist olmayan siyasi liderleri ve güçleri güçlendirmek. Bu hedeflere ulaşmak için çalışırken CIA bir dizi gizli eylem projesinden yararlanmıştır. Bu projeler ilk olarak Şili'deki neredeyse tüm medyayı kullanan ve uluslararası basına da yer veren yoğun bir propaganda kampanyasına odaklanmıştır. Propaganda yerleştirmeleri, sağcı kadın ve "sivil eylem" gruplarının desteklenmesi gibi taktikler öne çıkmıştır. Bu süreçte Allende'nin zaferini şiddet ve Stalinist baskı ile eşitleyen "korku kampanyası" yürütülmüştür. Ayrıca yaklaşık iki bin gazeteci, akademisyen, politikacı ve diğer

¹⁵ 40 Komitesi, görevi önerilen büyük gizli operasyonları gözden geçirmek olan Yürütme Organının Kabine düzeyinde bir organıdır. Başkanın Ulusal Güvenlik İşlerinden Sorumlu Yardımcısı tarafından başkanlık edilen Komite, Siyasi İşlerden Sorumlu Danışman, Savunma Bakan Yardımcısı, Genelkurmay Başkanı ve Merkezi İstihbarat Direktörü'nden oluşmaktadır.

kanaat önderlerine gönderilen bir haber bülteni, Allende'nin başkanlığı kazanması halinde hayatın nasıl olacağını gösteren bir kitapçık, Sovyet rejimine muhalif olanların kroniklerinin çevirisi ve dağıtımı, afiş dağıtımı ve tabela boyama gibi çok çeşitli propaganda tekniklerine başvurulmuştur. Komünist idam mangaları imajını çağrıştıran resimler ve Prag'ın SSCB tankları tarafından yıkılması "korku kampanyası" sürecinde başvurulmuş imajlar olmuştur (U.S. Senate, 1975a: 19-22).

ABD tarafında tüm bunlar olurken Alessandri'nin seçim kampanyasının zayıflığı ve Hristiyan demokratların seçime yalnız başına gitme kararı, oyların üçe bölünmesine neden olmuş ve Salvador Allende az farkla seçimi kazanmıştır (oyların %36.3'ünü alarak, Alessandri oyların %34.9'unu almıştır). 1970 seçimleri Şili toplumundaki aşırı siyasi bölünmeyi göstermesi açısından önemlidir. Demokratik seçimle bir Marksistin (kusursuz bir parlamento geçmişine sahip olsa da) en çok oyu alması seçim döneminde ve öncesinde yürütülen korku kampanyasının da etkisiyle bir belirsizliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Hisse senetleri Santiago borsasında önemli ölçüde düşmüş, tüketim malları stoklarına yatırılan altın alımını karşılayamayanlar bankalardan benzeri görülmemiş şekilde paralarını çekmiş ve Pudahuel havaalanındaki bilet gişeleri iki hafta boyunca alışılmadık derecede çok yolcu görmüştür (Loveman, 2001: 247, Collier ve Sater, 2004: 328, U.S.Senate, 1975a: 23).

Bu ortamda bile Şili'de askerî darbe belki de kimsenin aklına gelmeyecek bir ihtimaldi. Ülkenin tüm komşuları askerî rejimler altındaydı ancak Şilililer kendilerini bu ülkelerden ayrı tutmaktaydı. Ancak 1960'ların sonlarında orduda haksızlığa uğramış hissi oluşmaya başlamıştı. Askerî harcamalar 1950'lerden beri keskin bir şekilde düşmüştü. Frei kendisinden önceki Alessandri gibi orduya çok fazla önem vermemiş ve hatta Eylül 1967'de silahlı kuvvetlerin sivil sorumluluklarına dikkat çekmişti. Hristiyan demokratik yönetiminin son yılında siyasi gerginlik artmış ve 1968 yılının Nisan ayında askerlerin haklarının iyileştirilmemesinden şikayetçi bazı subaylar istifa etmiş bunun üzerine Başkan Frei, emekli bir general olan Tulio Marambio'yu Savunma Bakanı olarak atamıştı. 1932'den beri ilk kez 20-21 Ekim 1969'da Birinci Ordu Komutanı General Roberto Viaux hükümete karşı bir meydan okuma gerçekleştirse de başarılı olamamıştır. Bu olaydan kısa bir süre sonra hükümet orduyu yatıştırmak için kongre aracılığıyla ordu personeline yönelik iyileştirmeleri içeren yasaları geçirmiştir. Yine de 19 Kasım 1969'da hükümet silahlı kuvvetlerde disiplini

bozmak isteyen herkese karşı ağır yaptırımlar tehdidinde bulunan resmî bir bildiri yayınlamak zorunda kalmıştır. Bildiride ayrıca silahlı kuvvetlerin komutanlarının sadakatlerini, disiplinlerini ve demokratik kurumlara saygılarını tekrar teyit ettikleri de vurgulanmıştır. Bu hareket uzun süre sonra Şili’de karşılaşılan ilk askerî huzursuzluk olarak tarihe geçmiş ve Şili için bir anomali olarak görülmüştür (Loveman, 2001: 245, Collier ve Sater, 2004: 326).

2.6.2. Ekonomik Gelişmeler

Hristiyan demokratlar hükümete geldiğinde Şili’nin 1 milyar doların üzerinde birikmiş uluslararası yükümlülükleri, bakır ihracat gelirlerinin neredeyse %40’ının borçların ödenmesine ayrılmasını gerektiriyordu. Frei hükümetinin “Özgürlükte Devrimi”ni desteklemek için ABD ve diğer on alacaklı ülke, iki yıllık bir süre için yaklaşık 100 milyon dolarlık bir “devir” veya kredi tahliye planı ve beş yıl için izin verilen ödemesiz bir süre kabul etmişlerdir. Şili yeniden müzakere edilen borç üzerinden yapılan ödemelerin transferini kolaylaştırmak ve ayrıca belirli türden ithalatların satın alınması için döviz üzerindeki kontrolleri gevşetme taahhüdünde bulunmuştur. Buna karşılık ABD 1964 seçimlerinde desteklediği Frei hükümetine ve dolayısıyla Şili yönetimine büyük krediler ve diğer yardımlar sağlamıştır. Öyle ki 1964-1965 arasındaki ABD yardımı Şili’nin ulusal bütçesinin neredeyse %15’ini oluşturmuştur. Dolayısıyla Hristiyan demokratik reformların mali fizibilitesi sadece bakır fiyatlarına değil aynı zamanda ABD’li politika yapımcıların iyi niyetine ve çok uluslu işletmelerin işbirliğine de bağlı olmuştur. Bu dönemde “Özgürlükte Devrimi” Küba devrimci modeline olumlu bir alternatif olarak sunan ABD’li politika yapımcılar kendi uluslararası toplum kodlarına uygun olarak Hristiyan demokratları ve Şili’deki Amerikan ticari çıkarlarını desteklemeye yönelmişlerdir (Loveman, 2001: 238).

Şili’nin sosyalist, komünist ve diğer sol partilere verdiği halk desteği, Washington’da komünizmle flört etmek olarak algılanmıştır. Bu nedenle ABD Şili’ye Başkan Kennedy’nin “İlerleme İttifakı” kapsamında büyük miktarlarda yardım sağlamıştır. Özellikle 1961 ve 1970 arasında, ülke bazında bir Latin Amerika ülkesine verilen en büyük miktar olan 720 milyon dolar değerinde yardım gelmiştir. Bunun yanında 1962 ile 1969 arasında Şili doğrudan bir milyar dolardan fazla ABD yardımı almıştır, bu rakam kişi başına düşen oran açısından yarımküredeki diğer ülkelere göre daha fazladır. Bu yardım ABD’ye ekonomik bağımlılığı güçlendirmiş ve ABD çokuluslu şirketlerine, en azından başlangıçta

bakır şirketleri de dâhil olmak üzere uygun şartlar sunulmasının nedenlerinden olmuştur (Angell, 1993: 149, Collier ve Sater, 2004: 310, U.S. Senate, 1975a: 4).

İstikrar politikaları ilk etapta başarılı olmuş, büyüme yükselmiş ve enflasyon düşüş göstermiş ve ücret artışları hükümetin istediklerinin ötesine geçmiştir. Özellikle 1965 ve 1966'daki ekonomideki olumlu işaretlere rağmen uzun vadede yıllık enflasyon sorunu Frei hükümetini rahatsız etmeye devam etmiştir. Enflasyon büyümesinin artmasıyla ve 1968'deki kuraklığın yerel ve ithal gıdaların fiyatını arttırmasıyla birlikte, sendikalar yüksek ücret talep etmeye başlamıştır. Yavaş büyümenin etkileri yüksek bakır gelirleri tarafından hafifletilmesine rağmen istikrarlı bir politika sürdürmek giderek zorlaşmıştır (Collier ve Sater, 2004: 319).

Bakır sektörüne yönelik Amerikan şirketleri üzerinde daha fazla kontrol sağlamak ve üretimde büyük artışları teşvik etmek ve gelirleri artırmak hedeflenmiştir. Frei bu amaçla doğrudan kamulaştırmak yerine, madencilik şirketlerinde %51'lik payın devlete ait olması olarak özetlenebilecek “Şilileştirme” politikasını tercih etmiştir. Vergi imtiyazları karşılığında bu politika ile hem yatırımın hem de üretimin artması hedeflenmiştir. En önemlisi hükümet fiyat politikasına müdahale etme yetkisini elde etmiştir. Bakır fiyatları yükseldiğinde kısmen Vietnam'daki derinleşen savaş nedeniyle, vergi gelirinde büyük bir artış yaşanmış ve 1966 ve 1970 arasında böylelikle Alessandri döneminin iki katı gelir elde edilmiştir (Collier ve Sater, 2004: 317).

Frei hükümeti yüksek bakır fiyatlarından yararlanmış ve bir önceki dönem yılda 80 milyon ABD doları olan büyük yabancı şirketlerin vergi gelirleri 1966'dan 1970'e kadar olan dönemde 195 milyon dolara yükselmiştir. 1964'te 676 milyon dolar olan ihracat 1969'da 1.139 milyon dolara yükselmiş ve ithalat da hızlı bir şekilde artmasına rağmen, 1964'te 4 milyon dolardan fazla açık veren bütçe 1969'da 183 milyon dolar artıya geçmiştir. Öte yandan 1969 yılında Frei yönetimi döneminde dış borç iki katına çıkarak 2 milyar doları geçmiştir. En büyük sorun ise enflasyonun engellenmesinde yaşanmıştır. Enflasyon 1964'te %40,4'ten 1966'da %17,9'a düşmesine rağmen, daha sonra 1970'te kademeli olarak %34,9'a yükselmiştir. Frei döneminde yoksullukla mücadelede gerçek bir ilerleme kaydedilmiştir. Alessandri döneminin sonu ile karşılaştırıldığında ücret ve maaşlar GSYİH'nin yaklaşık %42'si iken, Frei başkanlığının sonunda %51'e yaklaşmıştır. Hükümet politikası bu transferi özellikle reel ücretlerin %40

oranında arttığı kırsal kesimde teşvik etmiştir. Eğitime toplam kayıt 1964'ten itibaren %46 artmıştır. Çoğunlukla toplumun en yoksul kesimleri için yaklaşık 250.000 yeni konut inşa edilmiştir. Frei hükümeti ayrıca devlet aygıtının verimliliğini arttırmış ve bunun sonucunda vergiler 1964'te GSYİH'nin %12,8'den 1970'te %21,2'ye yükselmiştir. Hükümet yeni bir varlık vergisi getirmiş ve emlak vergisi yeniden düzenlenmiştir. Frei dönemi devletin ekonomiye katılımındaki büyüme açısından da dikkat çekici bir gelişme kaydetmiştir. Kamu harcamaları GSYİH'nin 1965'te %35,7'i seviyesinden 1970'te %46,9'a yükselmiştir. Bu doğrultuda devletin kamu yatırımları ve bankacılık sektöründeki payı da hızla artmıştır (Angell, 1993: 149-150).

Frei hükümetinin altı yılında sendikalardaki kentsel iş gücü iki katına çıkmış ve kırsal işçi sendikaları 1970'de 120.000'den fazla üyeyi kapsayacak şekilde büyümüştür. Frei hükümeti, kırsal sendikalaşmayı da büyük ölçüde teşvik etmiş ve kırsal arazileri ciddi bir şekilde kamulaştırmıştır. Toprak sahiplerinin uzun süren kırsal hegemonyası, ülke tarihinde ilk kez ciddi şekilde bu dönemde tehdit altına girmiştir. Gecekondu bölgeleri bu dönemde örgütlenmiştir. Bu örgütlenmenin sonucunda ülkede yaşanan grev sayısı artmıştır. Şili'nin kentsel ve kırsal yoksulları arasında binlerce örgütün oluşumuna resmî destek verilmesi Şili toplumunun dengesini bozmuş ve hükümetin kontrol edemeyeceği siyasi güçler yaratmıştır. Nitekim Şili'deki siyasi partilerin çoğalmasının bir nedeni de seçmenlerin çeşitli sosyal gruplara bölünmesi olmuştur. Çıkar algılamalarındaki farklılıklar ve ekonomik sisteme yönelik düzenli talepte bulunma yeteneklerinin artması, ekonomik meselelerin son derece politize olmasına neden olmuştur (Angell, 1993: 132-154, Collier ve Sater, 2004: 313).

Öte yandan tüm olumlu gelişmelere, ABD'nin yardımlarına ve bakır fiyatlarının Şili lehine artmasına rağmen Hristiyan demokratların programlarının kapsamının büyüklüğü altı yıllık bir dönemde yasal yollarla etkili uygulanmasını imkânsız hale getirmiştir. Kısmen Vietnam'daki savaş nedeniyle bakır fiyatlarının büyük ölçüde artmasına ve İlerleme İttifakı'nın desteğine rağmen iç siyasi muhalefet ve Şili sosyo ekonomik durumunun yapısal sınırlılıkları programın başarısını engellemiştir. Frei hükümeti Şili'nin ekonomik bağımlılığını azaltmak ve yabancı sermayenin ekonomisi üzerindeki etkisini azaltmak yerine yabancı yatırımcıları çekmek için çok sayıda teşvik yaratmış ve kamu politikasını ABD ve uluslararası kurumların getirdiği koşullara tabi kılmıştır. Yabancı sermayeye

yönelik teşvikler, firmalar için cömert kar-havale düzenlemeleri ve serbest ithalat düzenlemelerini içermiştir. Vergi istikrarı vaadi ve döviz kontrolü avantajları da yabancı yatırımı teşvik etmeye hizmet etmiştir. Bu teşviklere yanıt olarak çokuluslu şirketler Şili'de özellikle sanayi sektöründeki yatırımlarını önemli ölçüde arttırmıştır. 1970'de yüzden fazla ABD şirketi Şili'de yatırım yapar duruma gelmiştir. Yine aynı dönemde Şili'deki en büyük yüz şirketten kırk kadarı yabancı şirketlerdi ve bu noktada önde gelen otuz Amerikan çokuluslu şirketin yirmi dördü Şili'de faaliyet gösteriyordu. Bir başka ifadeyle 1970 yılında yabancı firmalar Şili'deki tüm sanayi sermayesinin dörtte birini kontrol eder hale gelmiştir. Öte yandan bu yeni endüstrilerin çoğu sermaye yoğun olduğundan, bu durum istihdam üzerinde çok az etki yapmış ve işsizlik sorununa çözüm olmamıştır (Loveman, 2001: 239-240, Collier ve Sater, 2004: 318).

Böylece “Özgürlükte Devrim” kurumsal olarak kalıcı olamamıştır. Ayrıca Hristiyan demokratlar 1964'te kendilerinin tanımladığı yavaş ekonomik büyüme, fiyatların istikrarsızlığı (enflasyon), dış pazarlara ve sermayeye bağımlılık ve gelirin ve servetin eşitsiz dağılımı gibi temel ekonomik sorunları çözmemiştir. Bununla birlikte gerçekleştirilen toprak reformu ile binlerce kırsal işçi, kiracı ve diğer toprak reformu yararlanıcılarının yaşam koşullarını iyileştirmiş, önemli siyasi ve idari reformlar gerçekleştirmiş, önemli miktarda iç gelir getiren bir vergi sistemi kurmuş ve Şili devletinin yoksulların çoğunun iyileştirilmesi için gerçek bir umut sunabileceği inancını yaymıştır (Loveman, 2001: 244, Angell, 1993: 154).

2.7. 1970-1973: Allende Dönemi

2.7.1. ABD Liderliğindeki Uluslararası Toplumun Kodları

1964 seçimleri ABD'nin Allende'ye karşı Şili'de desteklediği Frei'nin başkan olması ve sonrasında Frei hükümetine verilen destekler göz önüne alındığında Allende'nin başkanlığının engellenmesine yönelik ABD politikası, liderliğindeki uluslararası toplum açısından anlaşılabilir. Bu açıdan bu toplumun inşasında öne çıkan norm antikomünizm iken izlenecek yol hedef ülke ordularının işlevselleştirilmesi olacaktır.

1969'da Başkan olan Richard Nixon ve Ulusal Güvenlik Danışmanı Henry Kissinger, Sovyetleri çevrelemenin gerçeklerine olan inançlarını korurken, ABD'nin politikasını uygulama biçiminde değişikliğe gitmişlerdir. Bu yeni strateji Amerikan Soğuk Savaş politikasının ana aksiyomlarını sürdürmeye devam

ederken Soğuk Savaş'ın maliyetlerini azaltmak üzerine kurulmuştur. Vietnam ile ilgili halkın hayal kırıklığına doğrudan bir yanıt olarak da kurgulanan Nixon Doktrini (U.S. Department of State, 2003a) (temel noktalarını 1967 yılında *Foreign Affairs* dergisinde yazdığı makalede ortaya atmıştır), Amerika'nın komünizmi kontrol altına alma konusundaki küresel taahhüdünü desteklerken, Kore ve Vietnam'da yapıldığı gibi Üçüncü Dünya'da Amerikan güçlerinin kullanımına ana araç olarak son verilmesini amaçlamıştır. Bu noktada bunun yerine ABD "tehdit" altındaki ülkelere maddi destek ve hava gücü sağlayacak ancak bu ülkelerin kendi savunmaları için kara kuvvetlerini kullanmalarını bekleyecektir. Böylece Nixon Doktrini, hükümetlerin kendi uluslarında düzeni empoze etme yeteneğini geliştirmek ve bölgesel istikrar sağlamak için belirli Üçüncü Dünya müttefiklerinin gücünü inşa ederek devrimleri önlemeyi hedeflemiştir (Schmitz, 2006:73).

Bu amaçla Başkan Nixon ABD'nin içinde bulunduğu ve liderlik ettiği uluslararası toplumdaki yerini ve bu yerin getirdiği sorumlulukların altını şu sözlerle çizmiştir:

"Gücün beraberinde sorumluluk getirdiğinin farkındayız.

Biz ne gücümüzle övünüyoruz ne de bunun için özür diliyoruz. Gücümüzün farkındayız ve bunun bize belirli avantajlar sağlamasının yanı sıra bize belirli yükümlülükler yüklediğini de kabul ediyoruz.

Dünya değiştikçe, bu yükümlülüklerin ve sorumlulukların yapısı değişmektedir." (U.S. Department of State, 2003b)

1958'de Başkan Yardımcısıyken kendisi de Latin Amerika'ya yönelik geniş kapsamlı bir tur gerçekleştiren Nixon, ABD'nin bölgedeki komşularıyla nasıl politikalarını iyileştirebileceği ve iş birliğinin etkinliğini nasıl artırabileceği konusunda başkana tavsiyelerde bulunması için oluşturulan inceleme misyonunun başı olarak New York Valisi Nelson Rockefeller'ı Latin Amerika'ya göndermiştir. Rockefeller'ın raporunu sunmasının ardından Nixon bölgeye yönelik yeni programlar ve yaklaşımlar gerektiğini belirtmiştir (Schmitz, 2006:88). Bu doğrultuda Başkan Nixon 1969'un başlarında Latin Amerika'ya yönelik "İlerleme Hareketi" olarak adlandırılan yeni bir politika benimsemiştir. Bu politika Başkanın gerçek dışı olarak nitelendirdiği İlerleme İttifakının yerini alması için tasarlanmıştır. ABD bu politika ile yardımı değil ticareti vurgulayarak Latin Amerika ülkeleriyle "olgun ortaklık" arayışına girmiştir. Böylelikle İlerleme

İttifakının reformist yanlarından vazgeçilmiş ve ABD artık bölgedeki hükümetlerle pragmatik bir şekilde ilgilenmeye başlamıştır. 1969 yılında Ulusal Güvenlik Konseyi tarafından Latin Amerika üzerine hazırlanan raporda ABD bölgeye yönelik durum tespiti şöyle yapılmıştır (U.S. Department of State, 2009)

“Bölge ülkeleri ile "Özel ilişki" tarihsel bir gerçek olarak sürmektedir. Monroe Doktrini günlerinden beri Latin Amerika ülkelerine karşı koruyucu bir ilişki kurduk ve karşılığında dostluk ve sadakat bekledik. Zamanla gelişen bu özel ilişki artık, OAS Paktı, Rio Paktı ve İlerleme İttifakı şemsiyesi altında çalışan bir sistem olan "Inter-American System" olarak bilinen antlaşma ve organizasyon ağında somutlaşmıştır. Coğrafi yakınlık, gelenek ve birliktelik bağları, topluluk fikrinin ortak psikolojik kabulü ve resmî uluslararası düzenlemeler ve taahhütler tek bir sonuca sebep olmaktadır: ABD genellikle hem Latinler hem de Latin olmayanlar tarafından yarıküredeki olayların seyri için önemli ölçüde sorumlu kabul edilmektedir”.

Bu yapılan durum tespitinin ardından Latin Amerika’da uygulanacak politika seçenekleri şu şekilde sunulmuştur (U.S. Department of State, 2009):

“Seçenek 1: Temsili Demokrasi ve Sosyal Reformun Etkin İkili Teşviki - özgürce seçilmiş hükümetleri sürdürmek veya desteklemek için tüm politika araçlarını kullanmak ve demokratik ve sosyal reform hareketlerinin amacını ilerletmek için bilinçli olarak iç politikayı etkilemeye çalışmak.

Seçenek 2: Birinci seçenekteki hedefleri Takip Etmek, ancak Hızı ve Tarzını Latin Bağlamına Uygun Hale Getirmek- Inter Amerikan sisteminin çeşitli kurumları aracılığıyla çalışarak, aynı zamanda İlerleme İttifakı Tüzüğü’nün politik ve sosyal hedeflerini takip etme kararlılığını güçlendirmek ve bunları etkin bir şekilde uygulamak.

Seçenek 3: Birinci Seçenekteki Hedeflere Bağlı kalarak Siyasi Görevleri Tamamen Latin Amerika Devletlerine bırakmak - ekonomik ve sosyal hedefler için, demokratik hükümetlere özel ikili tercihle mali destek sağlamak. Aksi takdirde, pasif nötr bir duruş sergilemek.

Seçenek 4: Ekonomik yaklaşımı önceleyerek Politik Tarafsızlıkla Uzun Vadeli Kalkınmaya Yoğunlaşmak; hükümetin siyasi yapısına bakmaksızın ekonomik yardıma ve diplomatik ilişkilere devam etmek.

Seçenek 5: Komünist veya Düşman Rejimleri Önleyerek ABD Hegemonyasını her ne pahasına olursa olsun korumak- "dostça istikrarı" korumak

için gerekirse müdahale etmek ve bunu yaparken mümkünse ekonomik veya askerî olmayan diğer yöntemlerle komünist veya düşman milliyetçi hükümetleri önlemek veya devirmek.”

Rockefeller tarafından Nixon’a sunulan raporda ise orduların bölgedeki rolüne değinilmektedir. 1960’larda, Latin Amerika’daki anayasal hükümetlerin yerini on üç askerî diktatörlük almıştı. Rockefeller istikrarı sağlamak ve radikal değişimi önlemek için askerî müdahaleleri gerekli ve meşru olarak savunmuş ve Latin Amerika ordularının geleneksel olarak çoğu ülkede ulusun refahının nihai hakemleri olarak görüldüğüne dikkat çekmiştir. Rockefeller ayrıca bölge ülkelerindeki askerlerin Amerikan bakış açısına yakın olmaları ve komünist tehdide karşı düzeni sağlamada ve komünizmin yayılmasındaki önemlerinden ötürü orduların desteklenmeleri gerektiğine işaret etmiştir (Schmitz, 2006: 89).

Tüm bu hususlar Başkan Nixon’un 31 Ekim 1969’da Latin Amerika’ya yönelik görüşlerini ve politikasını belirlediği Inter-American Press Association’ın yıllık toplantısında yaptığı konuşmada somutlaşmıştır. Nixon, "daha olgun bir ortaklık" ve ABD yardımından ziyade ticarete ve serbest piyasalara daha fazla dayanan ve aynı zamanda Amerikalar arası sistem ve ortak güvenliğe olan bağlılığın sürdürüldüğü yeni yaklaşımlar çağrısında bulunmuştur. Yeni çok taraflı ekonomik girişimlerin ayrıntılarını ortaya koyduktan sonra, Başkan "hassas bir konu" olarak adlandırdığı ABD'nin "Amerika arası sistem içindeki çeşitli hükümet biçimlerine karşı tavrı ne olmalıdır" sorusuna yönelmiştir. Başkan, demokratik bir ülke olarak ABD'nin bu hükümet sistemini tercih ettiğini belirtmiş ama şu sözlerle demokratik olmayan yönetimlere karşı izleyeceği politikanın işaretlerini vermiştir:

"Yine de Latin Amerika’da değişim için çok büyük, bazen patlayıcı güçlerin faaliyet gösterdiğinin farkındayız. Bunlar istikrarsızlık yaratabilmekte, hükümetlerde değişiklikler meydana getirmektedirler. Diplomatik düzeyde Amerikanlararası sistemdeki hükümetlerle olduğu gibi gerçekçi bir şekilde ilgilenmeliyiz. "

Mesaj açıktır. Latin Amerika’nın askerî rejimleri Nixon’ın Beyaz Saray’dan tam destek alacaklardır. Bununla birlikte Nixon, Küba’nın bu kategoriye dâhil edilmediğini, çünkü "başka bir ülkenin topraklarındaki silahlı yıkımı desteklediğini ve bu nedenle Amerikan toplumunun bir parçası olmadığını” açıklamıştır (University of Michigan Digital Library, 2005).

Amerikan yatırımlarını korumak ve daha fazla siyasi bozulmayı önlemek için Amerika tarafından kurulan uluslararası toplumun sürdürülmesi büyük güce düşen bir görevdir. Bu amaçla bu dönemde askerî hükümetlere destek Amerikan politikasının merkezinde yer almıştır. Bu noktada Nixon kendi dış politikasının hatlarını çizerken aslında ABD'nin başını çektiği uluslararası toplumun diğer üyelerine sorumluluklar düştüğünün de altını çizmektedir: *"Diğer ulusların bir rol oynadığında ısrar etmek sorumluluktan kaçmak değildir; bu bir sorumluluk paylaşımıdır. Bu yeni politikanın amacı ittifaklarımızı zayıflatmak değil, onlara yeni bir yaşam, yeni bir güç, yeni bir ortak amaç duygusu vermektir."* (U.S. Department of State, 2003c).

Tüm bu politikalar doğrultusunda 1969'da ve 1970 Temmuz ayında CIA tarafından hazırlanan Şili ülke raporlarında güçlü bir şekilde muhtemel bir Allende yönetiminin, Marksist-Sosyalist bir devletin kurulmasına doğru hızlı ilerleyeceğini belirtilmektedir. Bu devletin Sovyet tarzı Doğu Avrupa Komünist devletinin Şili versiyonu olacağı vurgulanmaktadır. 1969 Raporu Allende'nin kazanması durumunda hükümetin kesinlikle Şili'yi ABD'den uzaklaştırmaya yönelik adımlar atacağına dikkat çekmektedir. Bunun yanında Şili'deki Amerikan bakır holdinglerine hükümetin müdahale etmesinin veya tamamen kamulaştırılmasına yönelik adımlar atmasının kaçınılmaz olduğuna dikkat çekilmiştir. CIA ayrıca 1970 Temmuz raporunda Şili'de demokrasinin iki veya üç yıl daha hayatta kalma olasılığının yüksek olmasına rağmen Allende yönetiminin altı yılı boyunca Şili'yi Marksist-Sosyalist bir biçime dönüştürebileceği ve Amerikan çıkarlarına karşı tehdit oluşturacağı (Küba'nın tanınması, Amerikan Devletleri Örgütünden çıkılması, Arjantin ile ilişkilerin bozulması ve BM'de Amerikan karşıtı tutum takınılması gibi) belirtilmektedir. Ancak bunu yapmak için Allende hükümetinin Şili'nin güvenlik güçleri, Hristiyan Demokrat Parti, örgütlü emeğin bazı unsurları, kongre ve Katolik Kilisesi gibi çok önemli bazı engelleri aşması gerektiğine dikkat çekilmiştir. Geniş anlamda ABD politikası Allende hükümetinin güçlenmesini önlemek ve ABD çıkarlarına aykırı politikaları uygulama yeteneğini sınırlamak için üzerindeki baskıları en üst düzeye çıkarmayı amaçlamıştır. Bu amaç Kasım 1970'in başlarında yayınlanan Ulusal Güvenlik Karar Muhtırasında (NSDM 93) açıkça belirtilmiştir. Bölgedeki diğer hükümetlerin de Şili'ye karşı benzer politikaları benimsemeye teşvik edilmesi hedeflenmiş ve ABD bölgedeki dost askerî liderlerle yakın ilişkileri sürdürme

abalarını arttırmıştır. Allende'nin Batı Yarımküre'deki deneyini hayal kırıklığına uğratma ve böylece bir model olarak çekiciliğini sınırlama arzusu Allende yönetimindeki bir Şili'nin diğer Latin Amerika ülkelerinden gelen yıkıcı unsurları barındırabileceği korkusu ve Allende hükümeti tarafından kamulaştırılan ABD firmaları için tazminat ilkesini sürdürme kararlılığı Şili'ye yönelik politikaların temelini oluşturmuştur (U.S.Senate, 1975a:19-27-44-45, Davis, 1985: 21-22). Nitekim Kissinger da açıkça Allende'nin seçilmesinin ABD ulusal çıkarları için bir meydan okuma olduğuna hükmetmiştir. Kissinger, ABD'nin Batı yarımkürede ikinci bir komünist devletle uğraşmasının zor olacağını, çünkü Allende'nin Amerikan karşıtı saldırılar için bir temel oluşturacağını, Küba'ya destek vereceği ve Sovyetler Birliği ile nihai bir ittifak sağlayacağına inandığını belirtmiştir. Ayrıca Şili'nin sınır komşusu olduğu Arjantin, Peru ve Bolivya gibi ülkelerde de radikal hareketlerin varlığı göz önüne alındığında, Güney Amerika'da bir domino etkisinden endişe duyulduğu anlaşılmaktadır (Kissinger, 2011:653-657).

Seçimlerin yapılmasının ardından henüz başkanın belirlenmesinden önce bir tarih olan 16 Eylül 1970'de yaptığı basın açıklamasında Kissinger şöyle demiştir (U.S. Senate, 1975a: 52):

"Allende kazanırsa Şili'de başka bir özgür seçimin olacağına kesin olarak inanan biriyle henüz tanışmadım. Şimdi Allende kazanırsa birkaç yıl içinde bir tür komünist hükümet kuracağını tahmin etmek zor değildir. Bu durumda Latin Amerika üzerinde geleneksel bir ilişkisi ve etkisi olmayan, kıyıya yakın bir adada (Küba) değil, büyük bir Latin Amerika ülkesinde, örneğin Arjantin, Peru ve Bolivya'ya etkisi olabilecek komünist bir hükümete sahip oluruz. Bu yüzden Allende'nin iktidarı elde etmesi ve bunun bizim için, demokratik güçler ve bölgedeki ABD yanlısı güçler ve aslında tüm Batı Yarımküre için büyük sorun yaratmayacağı konusunda kendimizi kandıramayız".

Antkomünizm, askerî hükümetlere destek, Amerikan yatırımlarının korunması ve Amerikan askerlerine başvurulmadan yapılacak müdahaleler bu dönemin ABD tarafından benimsenen uluslararası toplum normları olarak özetlenebilir. Bu doğrultuda Şili özelinde bu normlara uyması pek muhtemel olmayan bir yönetimin iktidara gelmesi bu süreçte ABD'nin politikalarının nasıl şekilleneceği konusunda fikir vermesi açısından önemlidir.

2.7.2. Siyasi Gelişmeler

Şili anayasasına göre hiçbir başkan adayı oyların çoğunluğunu almadığında kongre başkanlığa en yüksek oyu alan iki adaydan birini seçebilirdi. Bu nedenle seçimleri Allende kazanmış ama henüz resmî olarak başkan olmamıştı. Hristiyan demokratlar kongredeki karar oylarını kontrol ettikleri için Şili'nin bir sonraki başkanına kongre onayı öncesinde Allende koalisyonunun desteği ile bir anayasal güvence paketinin geçmesini talep etmişlerdir. Bu pakette çok partili sistemin garanti altına alınması, sivil özgürlüklerin ve basın özgürlüğünün korunması, tüm partilerin devlet tarafından kontrol edilen TV istasyonlarına erişimi, silahlı kuvvetlerin siyasi tasfiyelere karşı veya milislerin yaratılmasına karşı korunması, özel eğitim sisteminin varlığının ve kamu sübvansiyonlarının devam etmesi, üniversite sisteminin özerkliği, devlet çalışanlarının korunması gibi maddeler bulunmaktaydı. Hristiyan demokratlar Allende hükümetinin hareket alanını sınırlamak amacıyla anayasa değişiklikleri için UP partileriyle pazarlık yaparken, sağcı aşırı gruplar ve Amerikan iş dünyası ve diplomatik ekipleri Allende'nin başkan olmasını engellemeye çalışmışlardır.

Bu süreçte öne çıkan aktörlerden biri de Şili'de çıkarları olan Amerikan merkezli en büyük çokuluslu şirketlerden biri olan Uluslararası Telefon ve Telgraf şirketi (ITT) olmuştur. ITT, CIA'ya uluslararası ekonomik baskı, gecikmeler veya kredilerin onaylanmaması gibi yollarla Allende'yi daha başkan olmadan istikrarsızlaştırma planı ile yaklaşma girişiminde bulunmuştur. Daha sonra ortaya çıkan ABD'deki Şili'ye yönelik gizli operasyonların araştırıldığı kongre oturumları kayıtlarına göre ise de Başkan Nixon ve Henry Kissinger de dâhil olmak üzere en yakın dış politika danışmanlarının Allende'nin başkanlığının onaylanması sürecinde Şili Kongresi'nin çalışmalarını engelleme çabalarında aktif bir rol oynadığı ortaya çıkmıştır. Allende'nin seçilmesinden birkaç gün sonra Şili'deki Amerikan Büyükelçisi Korry, Alessandri'nin onaylanacağı bir planı desteklemek için Şilili General Camilo Valenzuela ile bir araya gelmiş ve seçim tekrarlanana kadar oluşan geçiş sürecinde askerî bir kabine kurulması ve ordunun Frei ile Allende arasındaki yeni seçimleri denetlemesi görüşülmüştür. Ancak CIA Alessandri'nin başkan olarak onaylanması için yeterli kongre oylarını çekmenin bir yolu olmadığına karar verdikten sonra bu plan rafa kalkmıştır. Nitekim kongre onayından iki gün önce Şili'nin aşırı sağcı grupları (CIA desteğiyle hareket eden General Viaux önderliğinde), kongreyi etkilemek ve orduyu Allende'ye karşı kıışkırtmak için olası bir darbenin önündeki engellerden biri olan Şili

Genelkurmay Başkanını kaçırmaya girişiminde bulunmuştur. Kağıt üzerinde General Rene Schneider'ı kaçırmaya planı bir taşla birçok kuşu hedeflemek üzerine kurulmuştur: Hem askerî darbenin önündeki en büyük engel hem de ordunun en üst askerî kademesi ordudan uzaklaştıracak; bu pozisyon o zaman darbeye sempati duyan askerî bir figürle doldurulacak; adam kaçırmaya olayından aşırı solcular sorumlu olacak ve Allende'nin imajına zarar verilmiş olacak; ardından ortaya çıkan halk öfkesi, “darbe ortamı”nın oluşmasına katkı sağlayacaktır. Bu manevra geri tepmiş, General Schneider saldırganlara direnmiş ve ölümcül şekilde yaralanmıştır. Schneider Şili Kongresi'nin Salvador Allende'yi Şili'nin başkanı olarak onaylamasının ertesi günü 25 Ekim 1970'de ölmüştür. Bu sıkıntılı süreçten sonra yaptığı başkanlık konuşmasında Allende "Ben sadece sıradan bir başkan olmayacağım. Şili tarihinde ilk gerçek demokratik, halkçı, milli ve devrimci hükümetin ilk başkanı olacağım." diyerek programında sosyalizmin inşa edileceğine yönelik politikalar izleyeceğinin işaretlerini vermiştir. Ordunun apolitik yapısını defalarca açıklayan ve Nisan 1970'te Frei yönetimine karşı bir komplotun ortaya çıkarılmasına yardım eden Ordu Komutanı General Rene Schneider'in ölümü önemli bir gelişmedir. Her şeyden önce 1970'lerin başında Şili ordusunun duruşunun anlaşılması açısından önemlidir. Schneider Doktrini oldukça basitti: Ordu, dürüst seçimleri, kazanan için anayasal iktidara erişimi ve yeni rejime desteği garanti edecektir (Loveman, 2001: 248, Collier ve Sater, 2004: 329, Nunn, 1976: 267, Kornbluh, 2013: 13-23, Angell, 1993: 157-158). Nitekim ordunun bu pozisyonunun farkında olan Allende de orduya yönelik politikalarında ve konuşmalarında dikkatli olmuş ve göreve geldikten sonra ordunun önemini vurgulayan konuşmalar yapmıştır:

“Silahlı kuvvetlerimizin profesyonel rolünden gurur duyuyoruz. Şili silahlı kuvvetlerinin temel özelliği sivil iktidara itaat, seçimlerde ifade edilen halk iradesine, Şili yasalarına ve Şili Anayasasına tam bağlılık olmuştur. . . . Şili silahlı kuvvetleri ülkenin silahlı kuvvetleridir. Bir adamın veya bir idarenin hizmetindeki silahlı kuvvetler değildir. Onlar tüm ülkenin ordusudur ve Şili'yi karakterize eden ve onu diğer ülkelerden farklı kılan temel faktörlerden biridir.” (Allende, 1973).

Fakat Allende önemli değişiklikler yapılmadan uygulanabilir olmayan bir sistemin siyasi mitolojisini ve anayasal meşruiyetini devralmıştır. Başkan Allende sosyalizme geçiş iradesini yerine getirecek ve hükümet tarafından uygulanacak değişimin hızı ve niteliği konusunda hem içsel uyum hem de anlaşmadan yoksun,

güvencesiz çok partili bir koalisyona başkanlık etmekteydi. 20. yüzyıldaki tüm reformcu Şili başkanları gibi, Başkan Allende sert bir kongre ve yerleşik bürokrasinin muhalefeti ile karşı karşıya kalmıştır. Ayrıca oyların %37'sinden daha azıyla seçilmiş olmasıyla, 1938'deki Halkçı Cephe'nin kazandığı seçimden sonra elde ettiği Başkan Aguirre Cerda'nın sahip olduğu halk desteğinden de yoksun olarak göreve gelmiştir. Daha da kötüsü Allende, programı Şili seçmenlerinin çoğunluğunun yoğun düşmanlığını ve ABD'nin uzlaşmaz ve aktif muhalefetini uyandıran bir Marksistti. 1964 seçimlerinden itibaren hem gizli hem de diplomatik Amerikan dış politikası bir yandan Allende karşıtı pozisyonuyla Şili ekonomisini bozmaya, uluslararası borç verme kuruluşlarından kredileri kesmeye veya bastırmaya, rejimin muhaliflerine finansal ve moral destek sağlamaya devam ederken diğer yandan Şili ordusu ile yakın ilişkileri sürdürmeye gayret etmiştir. Seçilmiş Marksist hükümetlerin yalnızca Latin Amerika'da değil, Batı Avrupa'da da (özellikle Fransa ve İtalya) uygulanabilirliğinin açısından Allende hükümeti NATO ittifakının yanı sıra Güney Amerika'nın bütünlüğünü ve dolayısıyla ABD liderliğindeki uluslararası toplumu tehdit etmekteydi. Bu süreçte Küba ve Doğu Avrupa ile dostane ve genişleyen ilişkiler ve hükümetin Amerikan bakır şirketlerini ve diğer yabancı yatırımları nihai olarak kamulaştırma politikaları Amerikan yetkililerini Şili ekonomisini “istikrarsızlaştırmak” ve Allende hükümetini devirmek için her türlü çabayı göstermeye yönlendiren temel nedenler olarak öne çıkmıştır (Loveman, 2001: 249).

Şili'nin ekonomik olarak ABD'ye bağımlı olması Allende hükümeti için ciddi zorluklara neden olmuştur. Şili ithalatının neredeyse %40'ı (bakır madenciliği için tedariklerin %90'ı dâhil) ve Şili'nin aldığı yurtdışı kredilerinin çoğu ABD'den gelmekteydi. Dolayısıyla ABD Şili'nin başlıca uluslararası kreditorlerindendi ve 1970'te Şili borcunun %50'sini ABD'ye olan borç oluşturmaktaydı. ABD ayrıca Şili ekonomisinde açık ara en büyük yabancı yatırım kaynağı konumundaydı (Angell, 193:135). Bunların farkında olan Allende de ABD ile tüm bağları kesmek istememiştir. Bir dereceye kadar işbirliğine dayalı bir ilişkinin Ruslar, Kübalılar, Çinliler ve Doğu Avrupalıların yardımına tamamen güvenmekten daha cazip olduğunun farkında olarak hareket etmiştir. Ayrıca komünist dost ülkelerin ne kadar cömert olacağından veya tamamen Sovyetlere güvenmenin ne kadar rahat olacağından emin olamaması bu durumda etkili

olmuştur. Öte yandan Şili'nin ABD ile askerî işbirliğine yönelik politikası planlı, yakından takip edilen bir durum oluşturmıştır (Davis, 1985: 40).

Hükümet sürecinde Başkan Allende'nin içeride yaşadığı zorluklarının tamamı sadece muhalefet kaynaklı olmamış aynı zamanda solun kendi içindeki farklılıklardan da kaynaklanmıştır. Allende ve takipçilerinin birçoğu sosyalizmin (çok kapsamlı bir biçimde de olsa), Şili demokratik geleneğinin sağlam temelleri üzerine inşa edilebileceğine içtenlikle inanmasına rağmen solun içinde bu geleneği aşmak isteyen bir grup oluşmuştur. Bu grup aslında 1960'ların sert radikalleşme sürecinin mirasçılarıdır. Bu gruptan bazı sosyalist politikacıların şiddet içeren sol faaliyetlere yönelik kararsız tutumu Allende hükümetini zora sokmuş ve bir bütün olarak Allende hükümetinin niyetleri hakkında korku yaratmıştır. Bu süreçte Haziran 1971'de aşırı solcu bir grup tarafından önde gelen bir Hristiyan demokrat siyasetçi olan Edmundo Perez Zujovitch'in öldürülmesi siyasi korku ve düşmanlık ortamını körüklemiştir (Angell, 1993: 159, Collier ve Sater, 2004: 332).

UP koalisyonu içindeki ideolojik ve politik parçalanma ekonomik belirsizliğin artmasına da neden olmuştur. Koalisyon içindeki farklı fraksiyonların faaliyetlerini kontrol edemeyen Başkan Allende, işçilerin çalıştıkları işletmelerin kamulaştırılmasını talep ettiği çiftlik ve fabrika ele geçirmelerini ve yasadışı grevlerin hızlanmasını durduramamıştır. Allende hükümetinin ilk on sekiz ayında çiftlik işçileri geçici veya kalıcı olarak 1700 kırsal mülkü işgal etmiştir (Loveman, 2001: 251).

Dış/iç etkileşimi açısından düşünüldüğünde Allende hükümetini zora sokan bir diğer olay Fidel Castro'nun ziyareti olmuştur. 10 Kasım 1971'de Fidel Castro 3 hafta gibi uzun bir süreliğine Şili'yi ziyaret etmiştir. Ziyaret Castro açısından Küba'nın yalnız olmadığına yönelik bir amaç taşıırken Allende bu ziyareti hükümete verilen bir siyasi destek olarak görmüştür. Ayrıca Castro'nun desteği Allende için sol gruplar içindeki yerini sağlamlaştırması açısından önem taşımıştır. Fakat Castro'nun ziyareti ters bir etki yapmış ve Şili siyasi hayatının kutuplaşmasında önemli rol oynamıştır. Castro aşırı sol yanlılarını cesaretlendirmiş ve hükümet içindeki seslerini güçlendirmiş, Şili'deki sınıf mücadelesini yoğunlaştırmış ve UP koalisyonu içindeki ideolojik farklılıkları derinleştirmiştir. Öte yandan ziyaret hükümetin desteğini genişletmekten veya derinleştirmekten çok muhalefeti konsolide etmiştir. Daha önce hükümete

doğrudan karşı olmayan politikacılar daha eleştirel hale gelmiştir. Bunun yanında Castro'nun ziyareti silahlı kuvvetleri de rahatsız etmiştir. Santiago Askerî Okulundaki öğrencilerden oluşan birlikler Castro'nun okulu ziyaret etmesi planlandığında ani bir kitlesel "hastalık" geçirmiş ve bu olaydan sonra komutanları Albay Alberto Labbe Troncoso, kısa bir süre sonra görevden alınarak emekliye ayrılmıştır. Diğer kıdemli subaylar daha ihtiyatlı tepki vermiş ancak Castro'nun aşırılığından ve politika çizgisinden pek memnun kalmamıştır. Nitekim bu olay üzerine dönemin ABD'nin Şili Büyükelçisi Nathaniel Davis 8 Aralık 1971'de Washington'u ordudaki büyüyen huzursuzluk ve darbe planlaması konusunda bilgilendirme gereği duymuştur (Davis, 1985: 46-158).

1972 ortalarında muhalefet sendikacı bir hareket temelinde birleşmiştir. Şili ekonomisini durdurma amacıyla Ekim 1972'deki büyük grev esnaf, profesyonel ve ekonomik dernekler, banka çalışanları, öğrenciler ve hatta bazı işçi sınıfı ve çiftlik gruplarını hükümete karşı harekete geçirmiştir. Grev bağımsız kamyoncular derneğinin 40.000 üyesinin, hükümetin devlete ait bir kamyon taşımacılığı kuruluşu yaratma planlarını askıya alması talebiyle hız kazanmış, kısa sürede hızla politik hale gelmiş ve Allende hükümetine ve programına doğrudan meydan okumuştur. Bu duruma karşılık Allende hükümeti kısmi bir olağanüstü hal ilan etmiştir. Allende hükümetinin muhalefete karşı çıkmak ve anayasayı sürdürmek için polise ve orduya başvurma yöntemi Şili tarihinde gelenekselmiş ve daha önce de Portales, Montt, Balmaceda, Ibáñez, Alessandri, Aguirre Cerda ve Frei dönemlerinde başvurulmuş bir durumdur. Bu süreçte UP koalisyonunun tüm büyük partileri nihai bir silahlı çatışma için silahlı kadrolarını eğitime çabasına girmiştir. Bu dönemde Küba askerî danışmanları ve diğer yabancı sempatizanlar bu grupların bazılarını silah ve eğitim vermişlerdir. Kara Kuvvetleri, Deniz Kuvvetleri ve Hava Kuvvetleri istihbarat servisleri bu girişimlerin farkında olarak ve belki de sol kadroların askerî yeteneklerini 1972-1973 yıllarında abartarak, solcu sempatizanları ortadan kaldırmak için karşı önlemler almıştır. Silahlı grupların oluşumu, silahların depolanması ve kırsal ve dağlardaki izole alanlarda eğitim, muhalefet partileri tarafından Allende hükümetinin nihayetinde programını empoze etmek için zora başvuracağı inancını destekler kanıtlar olmuştur Bunun yanında Ekim grevleri Şili ekonomisine ciddi şekilde zarar vermiştir. O zaman yapılan tahminlere göre Şili'nin bu üç hafta

boyunca üretimde 150 ila 200 milyon dolar kaybettiği kaydedilmiştir (Loveman, 2001: 254, Davis, 1985: 112).

1972 Ekim grevi sürecinde muhalefet Allende'nin bakanlarının dördünü görevden alma girişimini başlatmıştır. Kilit danışmanların kaybedilmesi ve bakanların kınama ve görevden alınma gibi politik taktiklerin dirilişi ile karşı karşıya kalan Başkan Allende kritik bir siyasi karar almış ve Ordu komutanı Carlos Prats'ı aynı zamanda ordudaki görevinde devam ederken İçişleri Bakanı olarak hizmet etmeye davet etmiştir. Başkan Allende ayrıca yeni kabinesine bir hava kuvvetleri generali ve bir amiral de dâhil etmiştir. Askerî görevlilerin kabineye bakan olarak katılmaya davet edilmesi ve özellikle Ordu Komutanı Carlos Prats'ın İçişleri Bakanı olarak atanması, yirminci yüzyılın başlarından bu yana Latin Amerika'da kriz zamanlarında askeriyenin hükümet memurları olarak kullanılması geleneğinin devamı olmuştur. UP hükümetinin devrimci programına rağmen Başkan Allende siyasi ve toplumsal zorluklarla karşılaştığında askere başvurmadan çekinmemiştir. Bir bakıma Allende hükümeti askeri, bakanlar ile “depolitize ederek” siyasi bir ateşkes sağlama çabasına girmiştir. Dolaylı olarak Allende ve muhalefet, ulusal seçimlerin kontrol ve denetimini düzenleyen 1941 mevzuatında resmîleştirilen yasa sonrası silahlı kuvvetlerin tarihsel önemini siyasi hakemler olarak kabul etmişlerdir. Nitekim General Prats'ın İçişleri Bakanı olması sonrası kamyoncuların grevi sona ermiş fakat bu olay askerin Şili siyasi sorunlarına hakem olarak katılmasının önünü açmıştır (Loveman, 2001: 255). Öte yandan ise silahlı kuvvetlerin Kasım 1972'de kabineye girdikten sonra siyasi sürece karşı birleşik bir tarafsızlığı sürdürmeleri imkânsız hale gelmiştir. Ancak askerin kabineye katılımları geçici siyasi çözümler ürettiyse de ordunun doğrudan siyasete katılması açısından düşünüldüğünde bir dönüm noktasının başlangıcı olarak görülmelidir. Bu süreçte yaşanan gerilimler ordu üst kademesindeki anayasacı kararlılığı baltalamıştır (Davis, 1985: 118).

1973 kongre seçimleri için çabalarını yoğunlaştıran Hristiyan demokratlar, Ulusal Parti ve diğer muhalefet güçleri Demokratik Konfederasyon adı verilen bir seçim ittifakı kurmuştur. Kongrede 3/2 çoğunluğu elde etmek ve böylelikle Allende'yi görevde azletmeyi amaçlayan bu koalisyon oyların %55'ini alabilmiştir. Muhalefet kongre de çoğunluğa sahip olmasına rağmen artık Allende'nin 1976 başkanlık seçimlerine kadar görevde kalacağı kesinleşmiştir. Ekonomik krize, tüketim mallarının kıtlığına ve muhalif basının hükümete karşı

saldırmasına rağmen UP koalisyonu hala Şili'nin seçmenlerinin %40'ından fazlasının desteğini alabilmiştir (Loveman, 2001: 255). Öte yandan ise kongrenin Şili siyasetindeki anayasal gücü ve tarihteki rolü düşünüldüğünde Allende hükümetinin düştüğü durum daha iyi anlaşılabilir. Nitekim Allende hükümeti kongrede çoğunluğa sahip olsaydı ittifak içi bölünmeler hükümete daha az zarar verebilirdi ama 1969 kongre seçimlerinin sonucu olarak muhalefet otuz iki koltuğu elde ederken UP on sekiz senato koltuğuna sahip olmuştur. UP'nin Mart 1973 kongre seçimlerinde elde ettiği kazanımlar, muhalefetin çoğunluğunu biraz azaltmış ama yeterli olmamıştır. Böylece Allende hükümeti kendisine karşı gittikçe daha sertleşen bir kongreyle karşı karşıya kalmıştır. Bu ortamda Allende hükümeti için tek umut ekonomi politikalarının başarılı olmasına bağlanmıştır. Fakat ekonomideki ilk yıldaki başarı kalıcı olmamıştır (Angell, 1993: 160). Kongre seçimleri sonrası oluşan ortamda Allende'nin kabinesindeki üst düzey askerî liderler tercihlerini ya yetkilerinin artırılmasını ya da tamamen geri çekilmek olarak belirlemişlerdir. Allende'nin kabinede kalmalarını istemesi halinde on dört şart sunmuşlardır. Kamulaştırmanın düzenlenmesi, hükümet kararlarının tek tip olarak uygulanacağı daha düzenli kamu yönetiminin sağlanması, paramiliter grupların silahsızlandırılması ve ABD ile büyük sorunların çözüme kavuşturulması bu şartlar arasındadır. Generaller ve Başkan arasındaki görüşmeler sonuçsuz kalmış ve askerî liderlik 27 Mart'ta kabineden ayrılmıştır (Davis, 1985: 146).

Generallerin kabineden ayrılmasının ardından başarısız bir darbe girişimi yaşanmıştır. 29 Haziran 1973'deki Yarbay Roberto Souper liderliğindeki bir darbe girişimi (Tancazo) zırhlı bir alayın desteğini alarak gerçekleşmiş ancak General Prats tarafından bastırılmıştır. Darbecilere verilen açık destek sınırlı olsa da bu darbe girişiminin ciddi sonuçları olmuştur. Darbe girişimi haber alındıktan sonra hükümetin işçileri fabrikaları devralmaya çağrı yapması ordu ile ilişkileri daha da kötüleştirilmiş, bu da ordunun işçileri kendisine karşı bir tehdit olarak görmesine neden olmuştur. Ayrıca bu darbe girişimi halktan gelecek tepkinin ölçülmesi açısından da bilgi vermiş ve muhtemel bir darbenin sadece sınırlı bir direniş ile karşılaşacağı anlaşılmıştır (Angell, 1993: 177). Tancazo'yu takip eden iki aylık dönem kesintisiz bir siyasi, ekonomik ve askerî kriz dönemi şeklinde geçmiştir. Allende'nin kabinesi daha hızlı değişimler geçirmiştir. Tancazo kabine değişikliğini hızlandırmış ve bu yeni kabine beş hafta görevde kalmıştır. 9

Ağustos kabinesi (Generallerin tekrar dâhil olduğu) üç haftadan kısa sürmüş ve 28 Ağustos'ta kabine yeniden değişmiştir (Davis, 1985: 176).

1973'ten önce Şili ordusu siyasi sürece yalnızca aralıklı olarak müdahil olmuş ve askerlerin siyasi görüşleri genel olarak kamuya açıklanmamıştır. Ordu sivil politikacılar tarafından dikkate alınmayan bir pozisyondaydı ancak bu ihmalin, 1969'da meydana gelen küçük ayaklanmada olduğu gibi tehlikeli olabileceğine dair işaretler vardı. Ancak genel olarak ordunun siyasi tarafsızlığından dramatik bir şekilde ayrılmayacağına inanılıyordu. Silahlı kuvvetlerin komutanı olarak General Prats silahlı kuvvetlerin rolünün sıkı anayasal yorumuna bağlı kalmıştı. Aslında Allende de ordunun kurumsal kaygılarına müdahale etmeme politikasında tutarlıydı. Nitekim askerî personelin maaşları bu dönemde artırılmış ve silah harcamaları artmıştı. Allende ayrıca ordu hiyerarşisine müdahale etmekten kaçınmıştı. Ancak ordu özellikle kabinede generallerin de görev almasından sonra Allende hükümetinin son yılını gölgeleyen yoğun kutuplaşma ve şiddetten uzak duramamıştır (Angell, 1992: 176).

Öte yandan koalisyon içi uyumdan, seçmen çoğunluğunun desteğinden, kongrenin kontrolünden yoksun olan ve çoğu bürokrat, hakim, polis ve subayın sempati duymadığı ve ABD'de düşman bir yönetim tarafından karşı karşıya kalan Allende hükümeti devrimci sosyoekonomik ve siyasi girişimlere kalkışmıştır. Devrimci bir programı dayatma gücü olmadan devrimci söylemin tükenmesi hem politik hem de ekonomik krize neden olmuştur. Hristiyan demokratlar, küçük esnaflar, kamyoncular, Frei tarım reformunun faydalanıcıları ile kısaca orta tabakaların, işçi sınıfı ve ekonomik tekellere ve yabancı şirketlere yapılan saldırı ile kazanç sağlamaktan başka kaybedecek hiçbir şeyi olmayan köylülerle uzlaşamaması toplumsal yarılmayı beraberinde getirmiştir. Başkan Allende devrimci bir sosyalist rejimi dayatma gücünden yoksun olmasına rağmen devrimin söylemini kullanmakta ısrar etmiş ve başarısız olmuştur (Loveman, 2001: 259).

1973'teki Santiago sokaklarındaki şiddet, solcular ve sağcıların politik terörizmi ve siyasi kaos Şili Kongresi'nde çoğunluğu oluşturan muhalefetin orduyu kurumsal istikrarı, sivil barışı, güvenliği ve kalkınmayı garanti altına alması için müdahale çağrısında bulunmasına yönelten sebepler olmuştur. 21 Ağustos'a gelindiğinde, yüzlerce asker eşi, istifasını talep etmek için General

Prats'ın evinin dışında toplanmış ve Prats ertesi gün istifa etmiştir. Prats'ın istifasını General Guillermo Pickering ve Mario Sepúlveda (Santiago garnizonunun komutanı) izlemiştir. Anayasaya bağlı Prats'ın da sahneden çekilmesinin ardından darbe planları netleşmeye başlamış, Başkan Allende'nin kaderi artık Ordu Komutanı General Augusto Pinochet Ugarte'nin merhametine kalmıştır. Bir sonraki bölümde de görüleceği üzere ABD'nin doğrudan müdahil olduğu bir sürecin sonucunda 11 Eylül 1973'de General Pinochet ve kuvvet komutanları iyi koordine edilmiş, sert ve Başkan Salvador Allende'nin ölümüyle sonuçlanan bir hareketle UP hükümetini devirmiştir (Loveman, 2001: 257, Davis, 1985: 207-227). Ölmeden önceki yaptığı radyo yayınında Allende'nin son sözleri şunlar olmuştur (Davis, 1985:253-254):

“Dostlarım,

Hiç şüphe yok ki, bu sizlere seslenmek için son fırsattım. Hava Kuvvetleri Magallanes Radyosu'nun vericilerini bombaladı.

Sözlerim sitem değil, hayal kırıklığı taşıyor. Umarım, kendi sözlerine ihanet edenlerin utancı olurlar... Şili'nin askerleri, birer unvandan ibaret başkomutanları, kendi kendini Donanma Komutanı ilan eden Amiral Merino, daha dün Hükümet'e sadakatini sunan, bugün ise kendini Carabinero'ların (paramiliter polis) başı ilan eden General Mendoza...

Bu koşullarda, sözlerim sadece işçilere: Teslim olmayacağım!

Bu tarihi dönemeçte, halka olan sadakatimin bedelini hayatımla ödeyeceğim. Ve onlara, binlerce Şilili'nin tertemiz vicdanına serptiğimiz tohumların kuruyup gitmeyeceğinden şüphem olmadığını söyleyeceğim.

Güçlüler ve bize üstün gelecekler, ancak toplumsal dönüşümler ne suçla ne de güçle bastırılabilir. Tarih bizindir, tarihi toplumlar yapar.

Ülkemin emekçileri, adalete olan büyük özleminizin ancak bir sözcüsü olan, Anayasa'ya ve kanunlara bağlı kalacağına söz vermiş bu adama gösterdiğiniz sadakat için teşekkür ederim. Sizlere seslenebildiğim bu son anda, yaşadıklarımızdan ders çıkartmanızı diliyorum: Yabancı sermaye, emperyalizm, gericilikle birlikte Silahlı Kuvvetlerimizin kendi geleneğini bozmasına varan koşulları hazırladılar. Bu geleneğin kurucuları General Schneider ve Komutan Araya da, bugün dışarıdan aldıkları destekle kendi çıkarlarını ve imtiyazlarını korumaya çalışan aynı sosyal kesimin kurbanlarıdır.

Esas olarak size sesleniyorum, ÷lkemin mütevazı kadınları, bize inanan köylü kadınlarımız, çocuğunu esirgediğimizi bilen anneler... Size sesleniyorum Şili'nin fikir işçileri kapitalist toplumun avantajlarından bahsedip duran meslek örgütleri ve sendikalar tarafından yaratılan kargaşaya karşı çalışmaya devam eden yurtseverler... Size sesleniyorum, ÷lkemin gençleri, öğrencileri, şarkılarını söyleyenler, bize neşelerini ve mücadele ruhunu verenler... Size sesleniyorum Şili'nin insanları, işçiler, köylüler, aydınlar, zulüm görecekler ÷lkemizde faşizm saatlerdir iş başında. Harekete geçmesi gerekenlerin sessizliği karşısında terörist baskınlar yapıyor, köprüleri havaya uçuruyor, demiryollarını kesiyor, gaz ve petrol borularını imha ediyorlar. Suçludurlar. Tarih onları yargılayacaktır!

Hiç şüphe yok ki Magallanes Radyosu susturulacak. Sakin ve metalik sesim sizlere ulaşamayacak. Sorun değil. Sesimi duymaya devam edeceksiniz. Her zaman yanınızda olacağım. En azından, onurlu ve ÷lkesine sadık bir adam olarak hatırlanacağım.

Halkım kendini savunmalı ancak kurban etmemelidir. Halkım, kendisinin yok edilmesine veya kurşunlarla delik deşik edilmesine izin vermemeli, ancak aşağılanmaya da müsaade etmemelidir.

÷lkemin işçileri, Şili'ye ve yazgısına inanıyorum. Başka insanlar, ihanetin galebe çaldığı bu karanlık ve acı anı yenecekler. Siz de bunu bilerek ilerlemeye devam edin er ya da geç, o büyük caddeler tekrar açılacak ve özgür insanlar yeni bir toplum oluşturmak için o caddelerden yürüyecekler.

Yaşasın Şili! Çok yaşa halkım! Yaşasın işçiler!

Bunlar benim son sözlerim, fedakarlığımın boşuna olmadığından eminim. Sonunda, en azından, suç, alçaklığı ve ihaneti cezalandıracak bir ahlak dersi olacak.”

2.7.3. Ekonomik Gelişmeler

Allende hükümeti ekonomiyi millileştirmeyi, devasa bir gelir dağıtım programı uygulamayı, toprak ağalığı egemenliğini sona erdirmeyi, tek taraflı bir yasama organı kurarak siyasi sistemi dönüştürmeyi hedeflemiş, ekonominin işleyişine, siyasi kararların alınmasına katılımı geliştirmeyi vaat etmiş ve gerçekten bağımsız bir dış politika izlemeyi planlamıştır. Bu programın var olan

bir anayasal sistemin sınırları dâhilinde uygulanması amaçlanmıştır (Angell, 1993: 158). Bu doğrultudaki Allende hükümeti ekonomik programının en önemli vaatlerinden ilki kamulaştırmalardır. Ekonomik alandaki tüm sektörlerin üç gruba ayrılması planlanmıştır; tamamen devletin kontrolündeki girişimler, devlet özel sektör ortaklığındaki girişimler ve tamamen özel sektör tarafından kontrol edilen girişimler. Her ne kadar 1970'e kadar devletin ekonomik alandaki varlığı söz konusu olmuş olsa da böylesine kapsamlı bir devlet müdahalesi Şili tarihinde ilk olmuştur. Örneğin 1970 yılında devlete ait 43 şirket bulunurken 1973'te bu sayı 370'e çıkmıştır (Oppenheim, 1998: 47).

Hükümetin ekonomik alanda bir diğer hamlesi büyük bir ücret ve maaş artışı olmuştur. 1970 yılında enflasyon oranı %35 olmasına rağmen ücret artışı ortalama %55 oranında gerçekleşmiştir. En fakir gruplar için farklı artışlar yapılmış ancak gerçekte gelirlerin zenginlerden fakire yeniden dağıtımı yerine ücret patlaması yaşanmıştır. Yoksullar göreceli olarak zenginlerden daha çok fayda sağlamışsalar da en yüksek gelirliler zarar görmemiştir. Fiyat kontrolleri sağlanmış ve hükümet yerel esnafın kuralları takip ettiğinden emin olmak için tedarik ve fiyatlar konusunda yerel komiteler dâhil olmak üzere çeşitli kurumlar aracılığıyla ayrıntılı bir dağıtım ağı sistemi kurmuştur. Bakır madenleri Temmuz 1971'e kadar muhalefetin de desteğiyle millileştirilmiş ve ilk yıl boyunca önemli ticari ve endüstriyel sektörlerden seksen işletme devralınmıştır. Bir önceki Başkan Frei döneminde 1967 yılında çıkarılan Tarım Reformu Kanunu ile başlatılan tarım reformu Allende döneminde hız kazanmıştır. Hükümetin ilk altı ayında yaklaşık 1.5 milyon hektar kamulaştırılmıştır. Haziran 1972'ye gelindiğinde 9 milyon hektar büyüklüğündeki 4.690 çiftlik kamulaştırılmıştır (Oppenheim, 1998: 56). 1971'in sonlarına doğru neredeyse tüm finans sektörü hükümet kontrolü altına girmiştir. 1973 yılına kadar devlet, el koymalar, devralmalar ve hisse senedi satın alımlarının bir kombinasyonu ile ülkenin sanayi üretiminin %80'ini, yaklaşık 400 işletmeyi ve GSYİH'nin yaklaşık %60'ını kontrol eder konuma gelmiştir (Angell, 1993: 161, Collier ve Sater, 2004: 342).

Devlet eliyle ekonomik genişleme 1971'de yüksek bir ekonomik büyüme oranı yaratmıştır. Endüstride kullanılmayan kapasite, stoklar, ithalattaki hızlı büyüme ve yüksek düzeyde uluslararası rezervler nedeniyle ekonomide bir önceki yıla göre daha düşük bir enflasyon oranına ulaşılmıştır. 1971'de GSYİH genel olarak %7.7 büyürken, brüt sanayi üretimi %11 artmış ve tarımın GSYİH içindeki

payı %7 artmıştır. İşsizlik 1970'te %8.3'ten 1971'in sonunda %3,8'e düşmüştür. Ücretler ve maaşlar 1971'de gelirin %61.7'ne yükselmiştir. Fakat Allende'nin görevdeki ilk yılının bitiminden önce ekonomide uyarı işaretleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Merkezî yönetim harcamaları 1971'de bir önceki yıla göre nominal olarak %66'dan fazla keskin bir artış göstermiş ve bu rakam GSYİH'nin 27'sine denk gelirken hükümetin mevcut geliri GSYİH'nin %18.5'i olarak gerçekleşmiştir. Bakır fiyatlarının da düşmesinin etkisiyle mali açık bir önceki yılın iki katına çıkarak GSYİH'nin %8'ine karşılık gelmiştir. Para arzı iki kattan fazla artmış ve kredi genişlemeleri büyük ölçüde kamu sektörüne gitmiştir. 1971 yılında bakırın ortalama fiyatı %27 düşerken bakır ihracatının hacmi %16,5 azalmıştır. Dış ticaret dengesi 1970 yılında 95 milyon ABD doları fazladan 1971 yılında 90 milyon ABD doları açık verecek şekilde yükselmiştir. ABD'deki geleneksel dış finansman kaynakları neredeyse kurumuş ve hükümet diğer kaynaklara (Avrupa, Latin Amerika ve SSCB) yönelmek durumunda kalmıştır. Sanayi ve diğer sektörlerdeki kapasite sınırları, dağıtım sistemindeki arızalar, endüstriyel çatışma, karaborsanın büyümesi, özel yatırımlardaki düşüş, kontrolsüz parasal genişleme, uluslararası rezervlerin tükenmesi gibi 1971'de halihazırda görünür olan tüm problemler birikmiş, 1972 ve 1973'te zirveye ulaşmıştır (Angell, 1993:162).

Ekonomisi dış finansmana dayanan bir ülke olarak Şili'de uluslararası kuruluşlar ve dış borçlar konusu Allende döneminin en önemli ekonomik sorunlarından biri olmuştur. Nitekim dünyanın en büyük endüstriyel kredi ve ticaret ülkelerinin temsilcilerini bir araya getiren Paris Kulübü olarak adlandırılan kuruluş 1971 yılında Şili'nin borçları için devreye girmiştir. Gelişmekte olan bir ülke hükümetler arası borçla sorun yaşadığında borcunu genellikle Paris Kulübü'ndeki ülkelere borçludur ve bu kuruluş devir, borç ödemesinin kısmen veya tamamının ertelenmesini müzakere eder. Kasım 1971'de Şili'nin döviz rezervlerinin tükenmesi, ülkeyi dış borcunun ödenmesi konusunda kısmi bir moratoryum ilan etmeye zorlamış ve kısa süre sonra ödemeleri yeniden müzakere etme girişimi başlamıştır. Paris Kulübü, Şili'nin on bir alacaklı hükümeti ile görüşmelerinin Şubat 1972'de yapılmasını planlamıştır. Şili'nin bu dönemdeki dünya çapındaki yaklaşık iki milyar dolar borcunun bir milyar dolara yakın kısmı ABD'ye olan borçları oluşturmaktadır. Kasım 1971'den 1972'nin sonuna kadar Şili, dünya çapında 145 milyon doları ABD'ye olacak şekilde 260 milyon dolar tutarında ödeme yükümlülüğüyle karşı karşıya kalmıştır (Davis, 1985: 72). Bir

sonraki bölümde daha detaylı anlatılacak olan ABD'nin Allende hükümetine yönelik çok yönlü saldırı politikasına uygun bir şekilde Başkan Nixon'un emriyle ABD, 1972 ve 1973 Paris Kulübü borç müzakerelerinde katı bir pozisyon almıştır. Bu doğrultuda Şili'nin dış borcunun yeniden planlanmasını reddetmek için alacaklı Avrupa ülkelerine ABD'ye katılmaları için baskı yapılmıştır. Bazı Avrupa ülkeleri ABD'nin baskısına rağmen Şili'nin borcunu yeniden müzakere etmek için harekete geçtiğinde Nixon yönetimi tepki göstermiş ve Şili'nin ABD hükümetine ve özel sektör alacaklılarına olan 1 milyar dolardan fazla olan ödemelerini yeniden planlamayı reddetmiştir (CIA'dan aktaran Kornbluh, 2013: 86).

Özellikle 1971 sonrası dönemde de içeride muhalefet Allende hükümetinin ekonomik planlarını sabote etmek için elinden geleni yapmış ve açıkça ekonomik zorluklara katkıda bulunmuştur. Kongredeki muhalefet vergi reformlarını ve düzenlemeleri reddetmiş ve 1972'de bütçeyi finanse etmeyi reddederek mali açığı önemli ölçüde arttırmıştır. Muhalefet ayrıca kendisini kongre faaliyetleriyle sınırlandırmamış, üretim sabotajı ve Ekim 1972 ve Haziran 1973 gibi patron grevleri gibi büyük çaplı grevlere destek vermiştir. Amerikalıların madenlere sahip olduğu zamanlarda sol madencilerin daha yüksek ücret taleplerini tutarlı bir şekilde desteklemişken kamulaştırmalardan sonra hükümet bu tür talepleri ya desteklememiş ya da azaltılmasını istemiştir. İşçilerin taleplerinde ısrarcı olması ve maden sendikalarına hâkim olan Hristiyan demokratlar hükümeti bu yönde de sıkıştırmıştır. Bu doğrultuda madenciler 1971 ve 1972'de seksen beş kez grev yapmışlardır. Nisan-Temmuz 1973 arasında bu grevlerin en büyüğü gerçekleşmiş ve El Teniente'de başlayan grev diğer madenlere de yayılmıştır (Angell, 1993: 167, Collier ve Sater, 2004: 336).

Tüm bunların yanında kırsal kesimde bakır madenlerini etkileyen sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Politik rekabet ve köylülerin isteklerinin hükümetinkilerle çelişmesi kırsal kesimdeki huzursuzluğu artırmıştır. Köylüler devletin eski efendilerinin yerini almasına izin vermek istemezken hükümet, köylülerin mülkiyet haklarını onaylamak istememiştir. Kırsal huzursuzluk, köylü disiplininin aşınması ve (Şili tarihi boyunca sıklıkla olduğu gibi) kötü havanın birleşimi tarımsal üretim üzerinde olumsuz sonuçları beraberinde getirmiştir. 1969-1970 ve 1972-1973 yılları arasında ekili alan miktarının beşte bir oranında azalması mahsullerin hasatlarının düşmesine neden olmuştur. Bununla birlikte genel olarak

rahatsız edici koşullar tarımsal üretimde belirsizlik yaratmıştır. Özel çiftliklerin işgal veya kamulaştırılma korkusu bazı çiftçileri ekmekten alıkoymuş, makinelerini satmaya ve hayvanlarını kesmeye ve bunları (yasadışı yollarla) dağları geçerek Arjantin'e göndermeye itmiştir. Büyüyen tarımsal zorluklar diğer politik sorunlarla daha da derinleşmiştir. Ücret artışları ile birlikte fiyatların dondurulması, yerel gıda tüketiminin artması ve hükümetin talebi karşılamak için daha fazla gıda ithal etmek zorunda kalmasına neden olmuştur. 1972 itibariyle ihracat gelirlerinin %56'sı gıda alımlarına gider olmuş ve kırsal kesim üretimi artık Şilililerin tükettiklerinin sadece üçte ikisini üretebilir seviyeye düşmüştür (Collier ve Sater, 2004: 339).

Açıkçası 1973 Darbesi kırsal kesimde yaşanan sorunlardan kaynaklanmamış veya kırsal şiddet bu darbenin tetikleyicisi olmamıştır fakat kentlerdeki yiyecek kıtlığı ve pazarlamadaki aksaklıklar büyük etki yaratmış ve siyasi alanda yankı bulmuştur. Aralık 1971'de boş tencereler yürüyüşünden başlayarak gıda ve tedarik sorunları sayısız çatışma yoluyla ülkenin ekonomik ve politik hayatına girmiştir. Tarımsal üretimdeki eksiklikler kara borsa ve enflasyonu beraberinde getirmiştir. Gıda ithalatının şaşırtıcı hacminin yarattığı döviz sorunu hükümetin beklentilerini iyileştirebilecek alternatif ekonomik girişimleri engellemiştir. Bu dönemdeki tarım politikası bu açıdan Şili'deki ekonomik krizin tek nedeni olmasa da onun içinde merkezî bir unsur olarak kalmıştır (Davis, 1985: 123).

Allende hükümetinin kısa vadeli ekonomi politikaları Şili toplumunun en yoksul kesimlerine fayda sağlamak için ücret ve maaşların yeniden düzenlenmeleri yoluyla büyük bir gelir dağıtım programı gerçekleştirmeyi amaçlamıştır. Ibáñez veya Alessandri dönemlerinin istikrar programlarının aksine UP hükümeti politika yapıcıları kentsel ve kırsal kesimdeki yoksullara enflasyondan daha yüksek maaş artışları sağlayarak talebi canlandırmayı hedeflemişlerdir. Şili işçi kitlesinin reel gelirindeki artışlara ek olarak hükümet harcamalarındaki etkileyici artışlar ve parasal genişleme durgun ekonomiyi ilk etapta canlandırmıştır. Hükümet bu adımların talebi arttırmasını ve böylece Şili girişimcilerini çok sayıda işçiyi boşa bırakan fazla kapasiteyi kullanmaya ikna etmelerini hedeflemiştir. Böylece gelir dağılımı, etkin talep artışı ve işsizliğin azaltılması ile Allende hükümeti ülkeyi Frei hükümetinden miras kalan ekonomik durgunluktan çıkarmayı ve UP koalisyonuna halk desteğini arttırmayı ummuştur.

Ne yazık ki Şili endüstrisinin tekelci yapısı, çiftliklerin ve fabrikaların kamulaştırılması için işçilerin taleplerinin hızla artması ve hükümetin özel yatırımcılara ve özel şirketlere güven vermemesi önemli ölçüde hükümet için sorun oluşturmuştur. Bu durum endüstriyel üretimdeki ve işçi tüketimindeki kısa vadeli gelişmelere rağmen UP koalisyonunun “sosyalizme geçiş” bağlamında gelir dağıtım programlarının sermaye sahiplerinin hala yatırım kararları verdiği ortamda kısıtlılara, artan fiyatlara ve kara borsaya yol açmıştır. Sermayedarlar geleceğe yatırım yapmak yerine, envanterlerini spekülative fiyatlara satmışlar ve dolar, Alman markı veya diğer para birimlerine yatırım yapmışlardır. Bu koşullar altında artan talep, artan para birimi emisyonları ve bütçe açığı enflasyonu körüklemiştir. 1973 ortalarında yıllık enflasyon oranı %300’ü aşmış ve işçilerin ve maaşlı çalışanların gerçek gelirleri Allende’nin göreve geldiği dönemin altına inmiştir (Loveman, 2001: 250).

Başkan Allende göreve geldiğinde Şili’nin dış borcu 2,5 milyar dolardı ve pozitif döviz rezerv bakiyesi 350 milyon dolar civarındaydı. Ülkenin dış borcu Eylül 1973’e kadar 1 milyar dolar artmış (bu oran, o dönem dünyadaki herhangi bir ülkenin neredeyse kişi başına düşen en yüksek borcudur) ve yaklaşık 400 milyon dolarlık bir döviz rezerv açığı oluşmuştur. Bu rakamlar borçlulukta yaklaşık 2 milyar dolarlık bir artışı temsil etmektedir (Davis, 1985: 129). ABD’nin Şili ekonomisinin “çığlık atmasındaki” rolü dikkate alınmadan sadece içsel faktörlerle ekonomik sorunların anlaşılması eksik kalacaktır. Nitekim ekonomik olarak Allende döneminde Şili’ye yapılan baskılar Şili’yi uluslararası toplumun normlarına göre dizayn etmek adına kurulan politikanın önemli bir parçası olmuştur. Fakat ekonomik etki tek başına Şili’yi ABD liderliğindeki uluslararası topluma entegre olamada yeterli olmamıştır. Bu noktada devreye askerî darbe girmiştir.

2.7.4. ABD’nin Allende Hükümetine Yönelik Eylemleri

Salvador Allende’nin 1970’te Şili’de iktidara geldiği uluslararası ortamı anlamak bu noktada dış/iç ilişkisi açısından önemlidir. İngiliz Okulu anlamında bakış açısına göre uluslararası toplumda oluşan kurallar oyunun kurallarını, doğasını, aktörlerin kimliklerini, gücün hangi amaçlarla kullanılabileceğini ve en önemlisi aktörlerin eylemlerini hangi yollarla meşrulaştıracağını belirler. Bu anlamda uluslararası toplum devletlerin kendi dar çıkarlarını aşarak politikalarını ve değerlerini uyumlu hale getirmeye çalıştıkları sosyal bir çevre anlamına gelir.

Bu dönemdeki baskın/birincil kurumların anlaşılması oyunun kurallarının ve uluslararası toplumun etkisinin anlaşılmasına katkı sağlaması açısından önemlidir.

1970'lerin başında Başkan Nixon ve daha sonra Dışişleri Bakanı olacak onun etkin danışmanı Henry Kissinger'ın yönetiminde Büyük Güçler arası bir yumuşama yaşanmaktaydı. Öte yandan bu yumuşama Üçüncü Dünya komünizmine olan ilginin azalmasına yansımamıştır. Bir başka ifadeyle komünizmle mücadele, ABD dış politikasında önemli bir unsur olmaya ve II. Dünya Savaşı sonrasında kurulan ABD liderliğindeki uluslararası toplumun baskın normu olmaya devam etmiştir. Vietnam'daki savaşa saplanmış durumdaki ABD Üçüncü Dünya'daki, özellikle de hâlâ büyük ölçüde Doğu Batı çerçevesinde analiz edilen Latin Amerika'daki siyasetini şekillendirmek için yumuşama politikasına başvurmamıştır. Küba Devrimi on birinci yılına girmişken ABD hâlâ komünizmin Latin Amerika'da yayılmasından endişe etmektedir. Bu bağlamda Allende sadece Latin Amerika'da demokratik olarak seçilmiş herhangi bir başkan değildir. ABD'nin ideolojik olarak kabul edilemez bulduğu barışçıl toplumsal değişim için bir model sunan, Batı Yarımküre'de özgürce seçilen ilk Marksist başkan olmuştur. Dolayısıyla ABD'nin antikomünizm temelinde kurduğu uluslararası topluma bir tehdit niteliğindedir.

ABD'nin Şili'de antikomünizm karşıtlığı 1947 yılına, Allende karşıtlığı ise 1964 seçimlerine kadar uzanmaktadır. Nitekim Allende'nin seçilmesi öncesinde 27 Haziran 1970'te Kissinger "Kendi halkının sorumsuz seçimi yüzünden neden bir ülkenin komünistleşmesini hiçbir şey yapmadan izlediğimize anlam veremiyorum" diyerek ABD'nin pozisyonuna açıklık getirmiştir (Nixon, 1978: 490). Washington'da Allende'nin zaferine tepki gecikmemiş ve 40 Komitesi, 24 Ekim 1970'de yapılacak kongre oylamasından önce hangi önlemlerin alınması gerektiğini tartışmak üzere 8 ve 14 Eylül'de toplanmıştır. 15 Eylül'de Başkan Nixon CIA Direktörü Richard Helms'e Şili'deki Allende rejiminin ABD tarafından kabul edilmeyeceğini bildirmiş ve Allende'nin başkanlığa erişmesini engellemek için bir askerî darbe girişiminde bulunulması da dâhil olmak üzere gerekenin yapılması için CIA'ya yetki ve bütçe vermiştir (U.S. Senate, 1975b: 225-228). 17 Eylül 1970 tarihinde başkanın talimatı üzerine CIA tarafından oluşturulan Şili Görev Gücü bir organizasyon şeması hazırlamış ve askerî harekâtı tetiklemek amacıyla huzursuzluğu ve diğer olayları teşvik etmek" için "olasılıklar" listesiyle birlikte ilk "Durum Raporu"nu sunmuştur (CIA'dan aktaran Kornbluh, 2013: 38).

Bunun üzerine 21 Eylül 1970’de CIA Merkezinden Şili’deki bürosuna çekilen telgrafta açıkça Allende’nin göreve gelmesini engellemek için askerî çözüm bulunması amaçlandığı bildirilmiştir (U.S. Senate, 1975b: 228). 40 Komitesi’nin 14 Eylül toplantısının ve Başkan Nixon’un 15 Eylül’de CIA’ya verdiği talimatın ardından ABD Hükümeti Allende’nin göreve gelmesini engelleme çabalarını iki yönde ilerletmiştir. Siyasi, ekonomik ve propaganda faaliyetleri de dâhil olmak üzere 40 Komitesi tarafından onaylanan tüm gizli faaliyetleri içeren “Track I” bunlardan ilkidir. Bu faaliyetler, Allende’nin Şili’deki muhaliflerini siyasi ya da askerî yollarla iktidara gelmesini önlemeye teşvik etmek için tasarlanan operasyonları kapsamaktadır. “Track II” faaliyetleri ise Başkan Nixon’un 15 Eylül emrine cevaben gerçekleştirilen ve Şili ordusunu Allende’ye karşı harekete geçmeye aktif olarak teşvik etmeye yönelik operasyonlar için tasarlanmıştır. CIA, bu faaliyetleri büyükelçiliği veya dışişleri bakanlığını bilgilendirmeksizin doğrudan Beyaz Saraya iletme üzere yetkilendirilmiştir. Bu ara dönemde doğrudan CIA destekli faaliyetler sonucunda Latin Amerika ve Avrupa medyasında Allende aleyhine 726 makale, yayın, başyazı ve benzeri öğelerin çıkması CIA’nın yürüttüğü propaganda kampanyasının büyüklüğünü anlamak açısından önemlidir. Track II kapsamında 5 Ekim ve 20 Ekim 1970 tarihleri arasında (Allende’nin kongre tarafından onaylanmasından hemen önce) CIA, ABD desteği koşuluyla bir darbe girişiminde yer alabilecek Şilili asker ve polisten oluşan 21 kişiyle temasa geçmiştir (U.S. Senate, 1975a: 23-25, Davis, 1985: 9). Bu temaslarda dönemin ABD Şili Büyükelçisi Edward Korry, Şili ordusuyla temaslarda ABD’nin askerî yardımlarının kesilmesinin veya artmasının Allende’nin seçilmesine bağlı olduğunu açıkça belirtmiştir. Bu konuda Korry’e CIA tarafından gönderilen telgrafta herhangi bir iç karışıklık çıkması durumunda ABD’nin Şili ordusuna gerekli desteği ve malzemeyi sağlayacağı da belirtilmiştir (U.S. Senate, 1975b: 232). Nitekim 16 Ekim 1970 tarihli CIA genel merkezinden Şili’deki CIA merkezine çekilen telgrafta ABD’nin Allende’yi engelleme planının darbe üzerine kurulduğu açıkça görülmektedir (CIA’dan aktaran Kornbluh, 2013: 64-67):

“Allende’nin bir darbeye devrilmesine yönelik politikamız kararlılıkla devam etmektedir. Bu durumun 24 Ekim’den önce gerçekleşmesi daha çok tercih edilmekte ancak bu konudaki çabalar bu tarihten sonra da şiddetle devam edecektir. Her uygun kaynağı kullanarak bu amaca yönelik

maksimum baskı oluşturmaya devam edeceğiz. Bu eylemlerin gizli ve güvenli bir şekilde uygulanması zorunludur böylece Amerikan Hükümetinin bu olaydaki tutumu gizli kalacaktır.”

Aslında bu süreçte CIA üç aşamalı bir yol izlemiştir. İlk olarak ordudaki darbe yanlısı subaylar hakkında Amerikan Askerî Ataşesi yoluyla istihbarat toplanması amaçlanmış, daha sonra propaganda, dezenformasyon ve sol grupları kışkırtmaya yönelik terörist eylemler kullanılarak darbeye bir zemin hazırlanması planlanmış ve darbe yanlısı subaylara bir askerî darbe durumunda ABD hükümetinin destek vereceği bildirilmiştir (U.S. Senate, 1975b: 234). Özellikle Kissinger bu süreçte darbeyi kışkırtmak için CIA'ya baskı yapmış. Bunun üzerine CIA Başkanı Richard Helms tarafından Şili'deki CIA merkezine çekilen telgrafta askerî bir müdahale için "mevcut tüm varlıkları ve taktikleri" kullanılması emri verilmiştir (CIA'dan aktaran Kornbluh, 2013: 58-59).

1975 tarihli ABD Senatosu Raporuna göre 1963 ile 1973 arasındaki on yıl içinde Şili'ye ABD'nin gizli müdahalesi kapsamlı ve sürekli olmuştur. Rapora göre CIA 1964 Şili Başkanlık seçimlerinin sonuçlarını etkilemek için üç milyon dolar harcamıştır. 1970 yılında ise CIA bu kez Başkan Nixon'un açık isteği üzerine ve Dışişleri veya Savunma Bakanlığı'na veya Büyükelçiye bilgi verilmeksizin başka bir özel çaba içine girmiş ve bu gizli operasyondan 40 Komitesi dahi bilgilendirilmemiştir. Bu operasyonda CIA Şili'de bir askerî darbeyi doğrudan kışkırtmaya çalışmıştır. Ordunun anayasal sınırlarda kalmasını savunan Şili Ordusu Başkomutanı Rene Schneider'ın kaçırılmasıyla başlayan süreçte darbe planlayan bir grup Şilili subaya CIA tarafından silahlar verilmiştir. Schneider'ın ölümüyle sonuçlanan başarısız kaçırılma olayını düzenleyen General Viaux önderliğindeki grubun CIA tarafından desteklendiği dönemin Senato Raporuna girmiştir (U.S. Senate, 1975b: 240-242). Allende'nin başkanlığa gelmesi engellenememiş ve 24 Ekim 1970'de Şili Kongresi ezici bir çoğunlukla (153 Allende, 37 Alesandri) Salvador Allende'yi başkan olarak onaylamıştır. Ordu Komutanı General Schneider'in vurulması bir darbe iklimini yaratmak yerine toplumsal ve siyasi şiddetin reddini ve Şili'nin medeni, anayasal geleneğinin açık bir şekilde yeniden onaylanmasını sağlamıştır (Kornbluh, 2013: 29).

Allende'nin başkanlığa gelmesini engelleyemeyen ABD Başkanı Nixon, Allende'nin başkan olmasından 2 gün (6 Kasım 1970) sonra Ulusal Güvenlik Konseyini Şili gündemiyle toplamıştır. Toplantı öncesinde Başkan'a verdiği bilgi

notunda Kissinger “Allende'nin Şili Devlet Başkanı olarak seçilmesinin, ABD için bu yarımkürede karşılaşılan en ciddi zorluklardan birini oluşturduğunu ve bu nedenle Allende'nin Şili'de iktidara gelmesinin ABD'nin yarımküredeki çıkarlarına ve konumuna karşı çok ciddi tehditler oluşturacağını ve dünyanın başka yerlerindeki gelişmeleri ve ilişkileri etkileyeceğini” vurgulamıştır. Aynı bilgi notunda Kissinger ayrıca Şili'nin yalnızca felsefi olarak değil, güç dinamikleri açısından da Sovyet/Sosyalist dünyanın bir parçası olacağına dikkat çekmiştir. Bu nedenle Kissinger, Allende'ye mümkün olduğunca şiddetle karşı çıkılmasına karar verilmesini ve onu, iktidarını sağlamlaştırmaktan alıkoymak için mümkün olan her şeyin yapılmasını önermiştir (U.S. Department of State, 2014a). Nitekim bu toplantıda Dışişleri Bakanı William Rogers ve Savunma Bakanı Melvin Laird, Allende'yi devirmek için ne gerekiyorsa yapılmasını Başkan'a açıkça ifade etmişlerdir. Başkan Nixon da Latin Amerika'da sosyalizmin güvenli olduğu ve Şili'nin bu işten sıyrılabileceği izlenimine izin verilmeyeceğini vurgulamıştır. Bu toplantıda ayrıca Nixon'un daha önce emrettiği gibi Şili “ekonomisini çılgınlık attırma” çabalarını sürdürmek için tasarlanmış bir dizi ekonomik önlem de belirlenmiştir: Şili'deki kurumsal yatırımları, ABD ihracatı ve garantileri için mevcut ve gelecekteki finansmanı azaltmak ve sona erdirmek; ekonomik faaliyetleri kısıtlamak için özel yatırımcılara lobi yapmak; Şili'ye borç vermelerini durdurmaları için çok taraflı bankalar üzerinde “azami uygulanabilir etki” sağlamak; ve ikili ekonomik yardım programlarını sona erdirmek. (U.S. Department of State, 2014b). Bu politika doğrultusunda Şili'nin yalnızca ABD'den değil aynı zamanda uluslararası kredi kuruluşlarından da kredi almasını engelleyerek bir ekonomik istikrarsızlaştırma programı yürütülmüştür. Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası, Dünya Bankası, Eximbank gibi uluslararası kuruluşlar bu amaç doğrultusunda Şili'ye kredi verilmesini engellemiş ve Şili'nin kredi notunu düşürerek diğer kurumlardan da kredi almasını zorlaştırmıştır (Kornbluh, 2013: 84-85, U.S. Department of State, 2014c).

Seçildiği andan itibaren Allende sadece ABD hükümetinin değil aynı zamanda ITT, Anaconda ve Kennecott gibi Şili'de faaliyet gösteren Amerikan firmalarının da düşmanı haline gelmiştir. Nitekim Eylül seçimlerinden hemen önce 150 milyon dolar değerindeki Şili Telefon Şirketinin sahibi ITT temsilcileri hem Şili'de hem de ABD'de CIA temsilcileriyle sık sık bir araya gelmiş ve CIA, ITT'ye, maddi desteği hem Alessandri kampanyasına hem de Ulusal Parti'ye

güvenli bir şekilde aktarabileceği yollarla ilgili tavsiyelerde bulunmuştur. Bu süreçte CIA finansmanın kapsamı ve mekanizması hakkında bilgilendirilmiştir. Sonrasında ITT tarafından Alessandri'nin kampanyasına en az 350.000 ABD Doları aktarılmıştır. Diğer ABD şirketleri tarafından da Allende karşıtı bloğa destek verilmiş ancak CIA doğrudan bu finansmanların organizasyonunda yer almamıştır (U.S. Senate, 1975a: 13, Davis, 1985: 12).

ABD'nin uyguladığı ekonomik baskı Allende hükümetine karşı politikalarının ekonomi ayağında uluslararası alanda Şili'ye yönelik kredi ve yardımların kesilmesini sağlayarak başarılı olmayı denemiştir. Şili'nin ABD'ye ekonomik bağımlılığı Allende hükümeti döneminde önemli bir faktör olmuştur. 1970 yılında Şili'deki ABD doğrudan özel yatırımı, 1.672 milyar dolarlık tahmini toplam yabancı yatırımın 1.1 milyar dolarını oluşturmaktadır. ABD ve yabancı şirketler Şili ekonomisinin neredeyse tüm kritik alanlarında büyük bir rol sahibidir. Dahası Amerikan şirketleri Şili'nin bakırının %80'inin üretimini kontrol etmekte ve bu, 1970'te Şili'nin döviz kazancının beşte dördünü oluşturmaktadır. Bu nedenle Allende hükümeti yabancı şirketlerin kararlarının Şili ekonomisinde önemli sonuçlara sahip olduğu bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Bu uluslararası "baskı", Şili'deki muhalif grupların attığı ekonomik adımların, özellikle de madencilik ve ulaştırma sektörlerindeki felç edici grevlerin etkisini arttırmıştır. Örneğin yabancı kredi sıkışıklığı ile yerli bakır grevlerinin Şili'nin döviz pozisyonu üzerindeki birleşik etkisi yıkıcı olmuştur. 1967'de 260 milyon dolar olan Amerikan yardımı 1973'te 3.8 milyon dolara düşmüş fakat aynı dönemde askerî yardım 4.1 milyon dolardan 15 milyon dolara yükselmiştir (bkz. Tablo 2.2.). Bunun yanında ABD Şili'nin uluslararası kuruluşlardan aldığı kredi ve desteklerinde düşmesinde rol oynamış, bunun sonucunda Şili 1967'te bu kuruluşlardan 93.8 milyon dolar alabilirken 1973'te 9.4 milyon dolar alabilmiştir (Oppenheim, 1998: 102, U.S.Senate, 1975a: 32). ABD'nin etkisiyle Interamerikan Kalkınma Bankası Ocak 1971'den sonra Şili'ye yönelik hiçbir yeni kredi onaylamamıştır. Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (Dünya Bankası) da Allende döneminde Şili'ye yeni kredi verilmesini onaylamamıştır (Davis, 1985: 128).

Tablo 2.2. ABD hükümetinin ve uluslararası kuruluşların Şili'ye maddi yardımları (milyon dolar)

Mali yıl	1953-1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
Toplam ABD Ekonomik Yardımı	339.7	169.8	85.3	127.1	130.4	111.9	260.4	97.1	80.8	29.6	8.6	7.4	3.8	9.8
Toplam ABD Askerî Yardımı	41.8	17.8	30.6	9.0	9.9	10.1	4.1	7.8	11.8	0.8	5.7	12.3	15.0	15.9
Toplam Ulus. Kur. Yardımı	135.4	18.7	31.2	41.4	12.4	72.0	93.8	19.4	49.0	76.4	15.4	8.2	9.4	111.2

Kaynak: U. S. Senate (1975a: 34). Covert Action in Chile, 1963-1973, Staff Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities, Washington: U.S. Government Printing Office.

Madenlerin kamulaştırılması beklenen gelirleri getirmemiştir. Hem üretim hem de kâr keskin bir şekilde düşmüştür. Hükümetin destekçilerine göre ABD madenlerin Amerikan makinelerine ve yedek parçalarına erişimini engelleyerek üretimi sabote etmiştir. Madenlerin yedek parça edinmesi zorlaşınca üretim düşmüştür. Bu dönemde Washington özellikle Amerikan bakır şirketlerinin kamulaştırılması sonrası Şili'nin Interamerikan Kalkınma Bankası ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası'na yapılan kredi başvurularına karşı çıkmıştır. Ayrıca özel Amerikan bankalarının Şili'ye borç verilmesine de engel olunmuştur (Collier ve Sater, 2004: 335-336). CIA Allende'nin devrilmesini sağlamak için 8 milyon ABD doları harcama yetkisi almıştır. Bu miktar dönemin doların karaborsa fiyatı göz önüne alındığında yaklaşık 40 milyon dolar etmektedir. Ayrıca Şili borçlarının yeniden müzakere edilmesi engellenmeye çalışılmış, ABD bankalarından kısa vadeli krediler durdurulmuş ve Amerikan bakır şirketleri Avrupa'ya bakır ihracatını engellemek için Şili'ye karşı yasal yollara başvurmuştur (Angell, 1993: 67).

Bu noktada Şili'ye uygulanan ekonomik baskının büyüklüğünü anlamak için rakamlara bakmak yeterli olacaktır. Uluslararası Kalkınma Bankası 1970'den önce Şili'ye 46 milyon dolar kredi vermişken Allende sonrası sadece 2 milyon dolar vermiştir. 1969-1970'te Frei hükümetine 31 milyon dolar kredi sağlayan Dünya Bankası, 1971 ile 1973 arasında hiçbir krediyi onaylamamıştır. Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı aracılığıyla yönetilen ABD yardımı, 1968 ile 1970 arasında 110 milyon dolara tutarında gerçekleşirken 1971'den 1973'e kadar bu rakam yaklaşık 3 milyon dolara düşmüştür. 1967 ile 1970 yılları arasında Şili'ye yaklaşık 280 milyon dolarlık ticari kredi ve kredi sağlayan ABD İhracat-İthalat Bankası, 1971'den itibaren hiç kredi vermemiştir (Kornbluh, 2013: 85).

CIA 40 Komitesi tarafından Şili'deki Allende'ye karşı yürütülen politikanın ayaklarından birini de muhalefet gruplarını finanse etmek

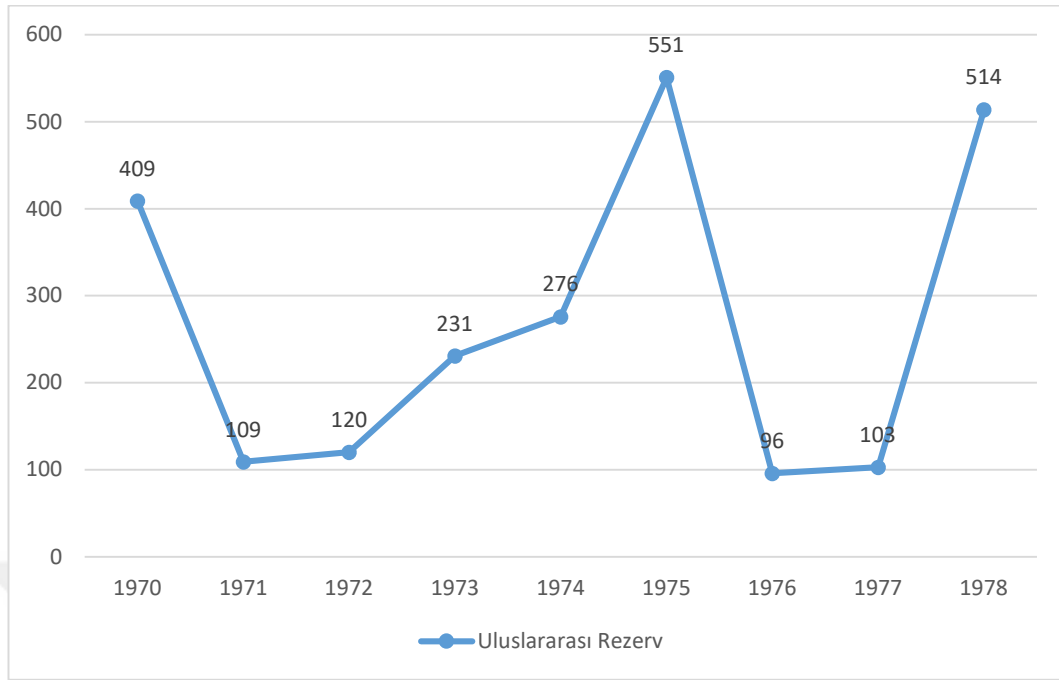
oluşturmuştur. Bu doğrultuda CIA daha önce belirtildiği üzere 1970 ve Eylül 1973 Askerî Darbesi arasındaki üç yılda gizlice sekiz milyon dolar harcamış ve yalnızca 1972 mali yılında üç milyon doların üzerinde harcama yapılmıştır. Bu süreçte yürütülen gizli eylemlerin amacı siyasi etki yaratmak üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda Amerikalı yetkililer ilişkiyi kısa vadeli siyasi kazanç için manipüle etme girişiminde bulunmasa bile gizli istihbarat toplanması için geliştirilen gizli ilişkilerin de siyasi etkileri olmuştur. Örneğin Şili'de 1970 ile 1973 arasında CIA ve Amerikan askerî ataşesi istihbarat toplamak amacıyla Şili ordusuyla temaslarını sürdürmüş bu da ABD'nin iktidarı Başkan Salvador Allende'den alması en muhtemel grupla iletişimi sürdürmesini sağlamıştır. CIA bu süreçte, basının basit propaganda manipülasyonundan Şilili siyasi partilere geniş çaplı desteğe, kamuoyu yoklamalarından askerî darbeyi kışkırtmaya yönelik doğrudan girişimlere kadar geniş bir yelpazeyi kapsayan faaliyetleri finanse etmiştir. Santiago'daki CIA Merkezinin "normal" faaliyetlerinin kapsamı, Şili medyasına propaganda varlıkları aracılığıyla istasyon tarafından dikte edilen materyallerin yerleştirilmesi, yayınların doğrudan desteklenmesi ve öğrenci, köylü ve işçi örgütlerinde komünist ve sol kanat etkisine karşı çıkma çabalarını içermiştir. Bu eylemlerin açığa çıkarıldığı Senato Raporunda CIA'nın, 1970'te taktikleri zamanla daha şiddetli hale gelen Allende karşıtı bir gruba destek verdiği, 1971'e kadar bu grubun belirli amaçlar için üçüncü şahıslar aracılığıyla küçük miktarlarda Amerikan parası aldığı ve aşırı sağcı bu grupların CIA destekli muhalif siyasi partiler aracılığıyla ayrıca desteklendiği belirtilmiştir. Senato raporunda 1970'deki başarısız darbe planlamasında CIA'nın doğrudan müdahil olduğu ifade edilmiş, 1973'e giden süreçte ise açık ve gizliden olmak üzere Allende'ye karşı eylemler yürütüldüğü tespit edilmiş ve 1973 Darbesine katılan askerlerle temas halinde olduğu belirlenmiştir (U.S. Senate, 1975a: 1-2, Davis, 1985: 8).

Dış/iç etkileşimi açısından bir diğer husus ise Allende karşıtı pozisyon alanların güçlenmesidir. İçerdeki sağcı grupların Allende hükümetine karşı kışkırtıcı kampanyaları, bazı radikal sağ grupların paramiliter ve terör eylemleri, Hristiyan Demokrat Partinin (PDC) Allende hükümetinden desteğini çekip Allende karşıtlarına destek vermesi, UP koalisyonu içindeki anlaşmazlıklar ve Şili'deki geleneksel sol, sağ ve merkezin ortadan kalkıp ülkenin aşırı kutuplaşması gibi sorunlar ABD'nin müdahil olması ile daha da derinleşmiştir. Bir yandan ülke ekonomisine yönelik yardımların ve desteklerin kesilmesi öte

yandan muhalefete destek verilmesi Allende hükümetine karşı direnişini güçlendirmiş ve siyasi kutuplaşmayı arttırmıştır (Oppenheim, 1998: 103-104). Bu doğrultuda 1971'den 1973'e kadar bir dizi kararla 40 Komitesi Şili'deki muhalif siyasi partilere destekte kullanılmak üzere yaklaşık 4 milyon dolar yetki vermiştir. Bu paranın çoğu Hristiyan Demokrat Parti'ye verilirken önemli bir kısmı da Allende hükümetine PDC'den daha sert bir şekilde karşı çıkan muhafazakâr bir grup olan Ulusal Parti'ye (PN) verilmiştir. Ayrıca Track II kapsamında radikal sağcı paramiliter gruplara da (Anavatan ve Özgürlük bu gruplardan en öne çıkanıdır) gerilimi artırmak ve ordunun müdahale etmesine zemin hazırlamak amacıyla maddi destek verilmiştir (U.S. Senate, 1975a: 10-31). Ayrıca ABD CIA aracılığıyla büyük muhalefet gazetesi El Mercurio'ya Eylül 1971-Nisan 1972 arasında 1.6 milyon dolar aktarmıştır (U.S.Senate, 1975a: 8). Nitekim El Mercurio darbeye zemin hazırlanmasında ve sonrasında darbe hükümetinin meşrulaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır (Gurr-Ovalle, 2011: 88).

ABD Hükümeti'nin Allende rejimine tepkisi diplomatik, gizli, askerî ve ekonomik unsurların iç içe geçmesinden oluşmuştur. Uluslararası alandaki baskının yanında Şilililerin kendisi de hemen bankalar ve tasarruf fonlarından paralarını çekmeye başlamışlardır. Borsada fiyatlar düşmüş, karaborsa büyümüş ve bazı dayanıklı malların satışları %50 ila 80 düşmüştür. Maliye Bakanı Andres Zaldivar 4 Eylül seçimini izleyen iki hafta içinde banka mevduatı olarak 80 milyon dolar eşdeğeri para çekildiğini açıklamıştır (bkz. Grafik 2.1.) (Davis, 1985: 14).

Grafik 2.1. Şili uluslararası rezerv miktarı (1970-1978)

Kaynak: The World Bank (1980). Chile An Economy in Transition. Washington: Latin America and the Caribbean Regional Office.

Allende göreve geldikten sonra ABD'nin hem gizli hem de açık olarak yürüttüğü politikaları, hükümetin ekonomik sıkıntılarına ve sonunda 11 Eylül 1973'te askerî darbeye sonuçlanan siyasi kutuplaşmaya önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. ABD askeri ve istihbarat personeli istihbarat "varlıkları" ve Şili'deki çalışanları ile Şili silahlı kuvvetleriyle temaslarını sürdürmüştür (Loveman, 2001:258). Temmuz 1969'da Santiago'daki CIA Merkezi darbe planını izlemek amacıyla Şili silahlı kuvvetlerinde istihbarat varlıkları oluşturmaya yönelik gizli bir program için çalışmalara başlamıştır. Bu süreçte Şili ordusu da yakın takibe alınarak izlenmiş ve Pinochet de dâhil olmak üzere Allende'ye karşı olan ve olabilecek yüksek rütbeliler ile ilgili raporlar hazırlanmıştır. Nitekim CIA tarafından hazırlanan 9 Kasım 1971 tarihli Özel İstihbarat raporunda Şili ordusundaki kara, deniz ve jandarma birliklerinin 1972 baharında Allende hükümetini devirmeye yönelik planlarından bahsedilmektedir. 27 Eylül 1972 tarihli bir diğer CIA raporunda Pinochet'in zamanı geldiğinde olası bir darbede ABD desteğini alacağına yönelik bilgilendirildiği net olarak belirtilmektedir (CIA'dan aktaran Kornbluh, 2013: 141-144).

İstihbarat ağı 1972 ve 1973 boyunca darbe planı faaliyetleri hakkında rapor vermeye devam etmiştir. 1972'de CIA başarılı bir darbe düzenleyebilecek

grubu izlemeye devam etmiş ve bu gruba nüfuz etmek için önceki gruplara kıyasla çok daha fazla zaman ve çaba harcamıştır. Bu grup ilk olarak Ekim 1971'de CIA'nın dikkatini çekmiştir. Ocak 1972'de CIA bu gruba başarılı bir şekilde erişmiş ve lideriyle bir aracı aracılığıyla temas halinde olmayı başarmıştır. Darbe planına ilişkin istihbarat haberleri Haziran 1973'ün son haftasında, Ağustos ayı sonunda ve Eylül'ün ilk iki haftasında olmak üzere zirveye ulaşmıştır (CIA'dan aktaran Kornbluh, 2013: 154). 11 Eylül Darbesini başarılı bir şekilde gerçekleştiren grubun Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları boyunca darbe planlamasına ilişkin CIA'nın istihbarat raporları aldığı açıktır. CIA'nın Şili ordusuyla ilgili bilgi toplama çabaları salt bilgi toplamanın ötesine geçen faaliyetleri içermiştir. Daha genel olarak bu çabalar ABD'nin Allende hükümetine açık ve gizli muhalefeti bağlamında görülmelidir. Bu faaliyetler ABD Hükümeti'nin Allende başkanlığına askerî bir alternatif arayan Şilililerle temasa geçmesini sağlamıştır. Bunun yanında 1970 sonrası ABD'nin Şili'ye yaptığı askerî satışlar birden yükselmiştir (bkz Tablo 2.3) (U.S.Senate, 1975a: 38-39).

Tablo 2.3. ABD tarafından Şili'ye yapılan askerî satışlar

Mali Yıl	Sipariş Edilen	Teslim Edilen
1966	1.057.000 \$	1.490.000 \$
1967	2.559.000 \$	1.690.000 \$
1968	4.077.000 \$	2.100.000 \$
1969	1.676.000 \$	2.147.000 \$
1970	7.503.000 \$	9.145.000 \$
1971	2.886.000 \$	2.958.000 \$
1972	6.238.000 \$	4.583.000 \$
1973	14.972.000 \$	2.242.000 \$
1974	76.120.000 \$	4.860.000 \$

Kaynak: U. S. Senate (1975a: 37). Covert Action in Chile, 1963-1973, Staff Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities. Washington: U.S. Government Printing Office.

ABD'nin tüm bu politikaları Şili ekonomisinin kötüleşmesine ve hükümetin halk desteğini kaybetmesine yönelik olmuştur. Bu politikalar doğrudan ekonomik olarak tasarlanmış ve son aşamada siyasi istikrarsızlık hedeflenmiştir. Allende göreve geldikten hemen sonra ABD'nin rejim karşıtı politikalara destek vermesi ve müdahil olması Şili'deki Allende karşıtları için bu eylemlere meşruiyet kazandırmış ve komploların kurulması konusunda teşvik etmiştir. Muhalif grupların fonlanmasından Şili bakırına yönelik ambargo uygulamalarına varıncaya kadar gerçekleştirilen uygulamalar ABD'nin Allende hükümetine karşı tutumun anlaşılması açısından önemlidir. Bu noktada ABD'nin demokratik olarak

seçilmiş bir hükümeti istikrarsızlaştırma ve devirmeye yönelik açık ve gizli adımlar attığı ortadadır. Örneğin Senato komitesi tarafından incelenen CIA toplantı tutanaklarına göre El Mercurio'nun ve CIA tarafından desteklenen diğer medya kuruluşlarının Allende'yi deviren 11 Eylül 1973 Askerî Darbe ortamının kurulmasında önemli bir rol oynadığı sonucuna varılmıştır (U.S. Senate, 1975a: 8).

CIA'nın Şili'deki gizli faaliyetleri darbe sonrası da devam etmiştir. Darbenin hemen ardından gizli eylemlerin amacı cuntanın hem yurt içinde hem de yurt dışında daha olumlu bir imaj kazanmasına yardımcı olmak ve Şili hükümetinin komuta kademelerine erişimini sürdürmek olmuştur. Darbeden önce yapılan araştırma çalışmayla elde edilen bir diğer hedef yeni hükümetin yeni politikalar düzenlemesine ve uygulamasına yardımcı olmak olarak belirlenmiştir. Proje dosyaları CIA işbirlikçilerinin cuntanın en önemli ekonomik kararlarına temel teşkil eden bir genel ekonomik planın hazırlanmasına dâhil olduklarını göstermiştir. Bununla birlikte Santiago'daki CIA Merkezi yeni hükümete Şilililerin desteğini sağlamasına yardımcı olmasının yanı sıra kitle iletişim araçlarının uyguladığı baskılar yoluyla hükümetin yönünü etkilemesini sağlamak için bazı Şili medya kuruluşlarına erişim korunmuştur. Bu medya kuruluşları cuntayı Şili halkı için en olumlu şekilde sunmaya ve Şili'deki yabancı gazetecilere yerel durumla ilgili bilgiler elde etmelerine yardımcı olmaya çalışmıştır. Ayrıca iki CIA işbirlikçisi cuntaya Şili'deki hükümetin değişiminin Beyaz Kitabını hazırlamasında yardımcı olmuştur. Cunta tarafından darbeden kısa bir süre sonra yayınlanan Beyaz Kitap, Allende'nin devrilmesini haklı çıkarmak için yazılmış ve hem Washington'da hem de diğer yabancı başkentlerde dağıtılmıştır (U.S.Senate, 1975a: 40).

ABD tarafı gerek resmî Senato raporlarında, gerekse kamuya açık olacak şekilde söylemlerinde Şili'deki darbedeki rolünü gizlememiştir. Örneğin 6 Ekim 1976'daki seçim kampanyası tartışmasında Jimmy Carter, Nixon-Ford yönetiminin “Şili'deki gibi seçilmiş hükümetleri” yıktığını söylemiştir. Aynı doğrultuda 8 Mart 1977'de Cenevre'deki BM İnsan Hakları Komisyonu toplantısında ABD temsilcisi Brady Tyson bazı ABD yetkilileri, ajanları ve özel gruplar tarafından gerçekleştirilen, Şili'nin demokratik kurumlarını yıkma eylemleri için "en derin pişmanlıklarını" ifade etmek maksadıyla ABD adına söz almıştır (Davis, 1985: 390). Olaydan uzun süre sonra ortaya çıkan Kissinger-

Nixon telefon görüşmelerinde de Kissinger darbe ortamının oluşturulmasında elinden geleni yaptıklarını aktarmıştır. Aynı görüşmede Başkan Nixon, Allende hükümetinin suçunun hem komünist hem de anti Amerikancı olması olarak işaret etmiştir (The National Security Archive, 2017a).

Nixon yönetimi darbeyi gerçekleştiren Şilili askerî liderlerle yakın temas kurmuş (bazı iddialara göre doğrudan yardım etmiş) ve ordunun planlarına önceden hakim olmuştur. Dahası Nixon ve Kissinger, Allende hükümetinin devrilmesini memnuniyetle karşılamıştır. Bunun yanında ülkedeki tüm özgürlüklerin askıya alınması, onlarca insanın öldürülmesi, işkenceye uğraması ve hapse atılması hakkındaki raporlara rağmen ABD, Pinochet rejimine destek vermeye devam etmiştir. Nixon, Kissinger ve daha sonra Gerald Ford, Pinochet'i desteklemenin komünist bir hükümeti ortadan kaldırmak, Şili'de düzeni sağlamak ve Amerikan yatırımlarını ve ticaretini korumak için gerekli olduğuna inanmışlardır. Buna ek olarak cuntayı desteklemek, Nixon Doktrini aracılığıyla Latin Amerika ve dünyanın diğer bölgelerinde komünizmin yayılmasını engelleyebilecek bir dünya gücü olarak Amerikan güvenilirliğini sürdürmek için gerekli görülmüştür. Bu noktada uluslararası toplumun gerektirdiği normlar bu dönemde komünizm karşıtlığı temelinde şekillendiği için uluslararası toplumun kurucu aktörü ABD bu normu Şili'ye bir askerî darbe ile dayatmıştır.

2.8. 1973 Darbe Hükümeti

2.8.1. Siyasi Gelişmeler

Şili'de ordunun siviller tarafından kontrolü en azından 1973 yılına kadar istisnadan çok kural olmuştur. Ibáñez'in O'Higgins, Portales veya Balmaceda ile her karşılaştırılmasında, "hükümet işlerinin sivil kontrolüne" ve "ordunun hükümete karşı sorumlu olmasına ve ulusal savunma odaklı olmasına." düzinelerce atıf vardır. Orduyu siyasetin dışında tutan 1925 Anayasasının şekillenmesinde en önemli nedenin askerî baskı olması bu açıdan önemlidir (Nunn, 1976: 181).

Bu nedenle 1932'den 1973'e kadar Şili tek bir düzensiz veya anayasa dışı başkanlık deneyimi yaşamayan tek Latin Amerika ülkesi olmuştur. Bu süreçte seçimler planlandığı gibi, kongre tarafından onaylanan, seçim yasasında öngörülen şekilde silahlı kuvvetler denetiminde gerçekleşmiştir. Elbette kongrede, bürokraside, yargıda, silahlı kuvvetler ve devlet kurumlarında mevcut rejime bir son verilmesi çağrısında bulunanlar olmuş ama bu görevliler anayasaya sadakat

yeminlerini tutmuş ve buna göre davranmışlardır. Komünistler, sosyalistler, Troçkistler kongreye seçilmişler, bakanlık yapmışlar, hakim olmuşlar ve ülke okullarında öğretmenlik yapmışlardır (Loveman, 2001: 309).

Özellikle 1932 sonrasındaki süreçte ordunun iç güvenlik meseleleriyle pek ilgisi olmadığından, orduya karşı alt sınıf düşmanlığı ya da ordunun muhafazakârlığın kalesi olduğuna dair inanç diğer Latin Amerika ülkelerinin aksinde Şili'de oluşmamıştır. 1970 ve 1973 yılları arasında solcuların ve sağcılarının en uç siyasi söylemi bile Şililileri 11 Eylül 1973'teki askerî darbenin vahşetine hazırlamamıştır. 1930'lardan beri abartılı siyasi propaganda söylemlerine alışkın olan halkın çoğu Şili'de askerî bir darbenin gerçekleşeceğine bile inanmamış ve neredeyse kimse Şili tarihinin en uzun ömürlü idaresi olacak askerî bir hükümetin kurulmasını öngörememiştir (Nunn, 1976: 192, Loveman, 2001: 261).

Şili ordusu en katı anlamda yalnızca ulusal savunmayla ilgili dar bir şekilde tasarlanmış profesyonelliğin ötesinde bir misyon anlayışına sahip olmamıştır. 1930'ların sorunları, 1940'ların coşkusu ve 1950'lerin sivillerin politik müdahaleleri, görünüşte apolitik, profesyonel bir ordunun çıkarlarına yol açmıştır. 1970'lere gelindiğinde ise Şili ordusunun Arjantin silahlı kuvvetlerinin aksine hiçbir ideolojisi yoktur. Bu noktada Şili'de dış etkiler askerî bir siyasi duruş veya askerî bir ideolojinin oluşumunda Arjantin'dekinden çok daha önemli bir rol oynamıştır. Bu dış etkiler Şili'nin askerî profesyonelliğiyle harmanlandığında, 1970-1973 arasında orduya bir misyon yüklemiştir (Nunn, 1976: 265). Bu misyon sonrası gerçekleşen Pinochet liderliğindeki askerî cunta darbenin nedenlerini yayınladıkları 14 maddelik bildiriyle şöyle açıklamıştır:

- 1- Allende Hükümeti ifade özgürlüğü, eğitim, örgütlenme, grev ve dilekçe verme hakkı, mülkiyet hakkı ve genel olarak güvenli ve onurlu bir şekilde yaşama hakkı gibi temel hakları reddederek meşruiyetini kaybetmiştir.
- 2- Allende Hükümeti yapay olarak kısır ve çoğu zaman kanlı bir sınıf mücadelesini teşvik ederek ulusal birliği bozmuş, böylece her Şililinin ülke yararına yapabileceği değerli katkıyı boşa harcamış ve Şililileri geçmişte yanlış olduğu kanıtlanmış ve başarısız olmuş doğamıza yabancı fikirlerin peşinde koşturarak kardeşler arasında kör bir savaşa yönlendirmiştir.
- 3- Aynı Hükümet kanuna uymayarak veya uygulamayarak Şilililerin bir arada yaşamasını zorlaştırmış dolayısıyla birçok durumda hukukun üstünlüğüne ciddi zararlar vermiştir.

- 4- Dahası anayasa şüpheli, kötü niyetli ve önyargılı yorumlanarak ihlal edilmiş ve bu anayasa ihlalleri cezasız kalmıştır.
- 5- Hükümet bizzat kendilerinin “yasal boşluklar” dedikleri hilelerden yararlanmış, bazı yasalar uygulanmamış, bazıları ihlal edilmiş ve bunların hepsi başından beri meşru olmayan durumlar yaratmıştır.
- 6- Ulusal Kongre, Yargı Gücü ve Cumhuriyet Denetçisinin kararlarının kabul edilemez mazeretlerle veya hiçbir açıklama yapılmaksızın iptal edilmesiyle, Hükümet'in organları arasındaki karşılıklı saygı defalarca bozulmuştur.
- 7- Yürütme Erki, yaşamsal ulusal faaliyetlerin aleyhine bir şekilde siyasi ve ekonomik gücü münhasıran elinde tutmaya çalışarak, kasıtlı ve açık bir şekilde yetkilerini aşmış ve böylece halkın hak ve özgürlüklerini tehlikeye atmıştır.
- 8- Başkan şahsi yetkisinin, kendisini destekleyen komite kararlarına ve kendisini destekleyen Siyasi Partilerin liderliğine tabi olduğunu göstermiş dolayısıyla Anayasanın kendisine verdiği yetkiyi ve dolayısıyla Başkanlık niteliğini kaybetmiştir.
- 9- Ülkenin tarım, ticaret ve sanayi ekonomisi felç olmuş veya durgunluk içindedir ve enflasyon hızlanmış bir oranda artmıştır. Hükümet bu sorunlar için en ufak bir endişe göstermemiş ve insanları kendi hallerine bırakarak izlemekten öteye gidememiştir.
- 10- Ülke anarşiden, özgürlüğün bastırılmasından, ahlaki ve ekonomik çürümeden muzdaripken ve Hükümet Şili'nin durumunu kötüleştiren, ülkenin Kıtanın önde gelen milletleri arasında uygun yerini işgal etmesini engelleyen mutlak sorumsuzluk ve tam yetersizlikten muzdariptir.
- 11- Yukarıda belirtilen tüm gerçekler ülkenin iç ve dış güvenliğinin ve Bağımsız Devletimizin hayatta kalmasının tehlikede olduğunu anlamak için yeterlidir. Bu noktada böyle bir hükümeti desteklemek Cumhuriyetin ve halkın egemenliğinin yüksek çıkarlarına uygun değildir.
- 12- Tarihsel kavramlarımızı karakterize eden klasik doktrin açısından bu aynı gerçekler ülkenin çoğunluğunu temsil etmeyen gayri meşru ve ahlaksız hükümeti devirmek için müdahalemizi haklı göstermeye ve böylece mevcut iktidar boşluğunun neden olabileceği daha büyük kötülüklerden kaçınmaya yeterlidir çünkü aynı sonucu elde etmek için

makul ölçüde başarılı başka bir yol yoktur. Amacımız ülkenin ekonomik ve sosyal normallliğini yeniden tesis etmek, günümüzde kaybolan barışı, güvenliği ve sükuneti yeniden tesis etmektir.

13- Burada kısaca ifade edilen tüm bu nedenlerden dolayı Silahlı Kuvvetler, başlangıçta meşru olmasına rağmen açıkça gayri meşruiyete giren Hükümeti devirmek için ülke tarafından kendilerine verilen görevi üstlenmiştir. Silahlı Kuvvetler, büyük ulusal çoğunluğun Tanrı ve Tarih önündeki eylemlerini meşrulaştıran duygularının ne olduğuna dair kanıtlarla desteklenerek sadece koşulların gerektirebileceği zamanın süresince gücü elinde tutacaktır. Bu nedenle Silahlı Kuvvetler böylesine son derece vatansever bir görevin yerine getirilmesi için yayınlanan tüm kararlar, normlar ve talimatları kamu yararı gözeterek gerçekleştirmeye hazırdır.

14- Bu nedenle bu norm ve düzenlemelerin meşruiyeti tüm vatandaşlar için bağlayıcıdır ve yetkililer başta olmak üzere tüm ülke tarafından uyulmak zorundadır (Nunn, 1976: 290-292).

Şili’de yaşanan darbe sonrası Beyaz Saray’dan çekilen 13 Eylül 1973 tarihli gizli bir telgrafta ABD hükümeti askerî cunta ile iş birliği yapma ve uygun bir şekilde yardım etme arzusunu açıkça belirtmiştir. Aynı telgrafta Pinochet’in Şili ile ABD arasındaki bağları güçlendirmek konusundaki ifadelerini memnuniyetle karşıladıkları da vurgulanmıştır. Bu gizli mesajla Nixon yönetimi Şili’deki kanlı darbeyi resmen kabul etmiştir (The National Security Archive, 2017b). Fakat öte yandan ABD hükümeti Şili’deki darbe sonrası kurulan cunta hükümetinin uluslararası anlamda tanınmasında aceleci davranmamıştır. Dönemin ABD’nin Şili Büyükelçisi Nathaniel Davis bunu kendi yazdığı anılarında da aktarmaktadır. Dolayısıyla ABD darbe ile ilgili görünmemek için 24 Eylül’e kadar resmî tanınmayı bekletmiştir (Davis, 1985: 374).

Darbecilerin sert tutumu yeni rejimin ilk anlarından itibaren kendini hissettirmeye başlamıştır. Kongre kapatılmış, UP koalisyonundaki partiler yasaklanmış, diğer partiler de 1977 yılında yasaklanana kadar pasifize edilmiştir. Sıkı bir gece sokağa çıkma yasağı uygulanmaya başlamış ve bu yasak birkaç yıl boyunca sürdürülmüştür. Sol görüşlü gazete ve dergiler tamamen ortadan kaldırılmıştır. Kamudaki personel yoğun bir şekilde tasfiye edilmiştir. Rejimin ilk aşamasında neredeyse tüm önemli ulusal kurumlar (futbol federasyonu dâhil),

bazıları emekliye ayrılmış olan generaller veya amiraller ve albayların yetkisine verilmiştir. Kapsamlı bir şekilde tasfiye edilen üniversiteler de üniformalı rektörlerce yönetilmeye başlanmıştır. Şili'deki hayat bir gecede derinden değişmiştir (Collier ve Sater, 2004: 359).

Kongredeki muhalefet gruplarınca Allende hükümeti tarafından ihlal edildiği iddia edilen anayasa düzenini eski haline getirmeleri için çağrılan askerî liderlik, bunun yerine yasama organını kapatmış, siyasi partilerin faaliyetlerini kısıtlamış ve Allende hükümetini destekleyen siyasi örgütleri yasadışı ilan etmiştir. Basın sansürü, sivil özgürlüklerin askıya alınması ve önde gelen politikacılar, işçi liderleri, akademisyenler ve diğer Marksist sempatanlara yönelik baskı, ordunun “Marksist kanser” olarak adlandırdığı şeye karşı “kutsal bir savaş”ın yöntemleri haline gelmiştir. Fabrikalarda, işyerlerinde, evlerde ve sokaklarda gerçekleşen darbeye karşı ilk direnç, Allende taraftarlarını ve diğer “düşmanları” avlayan ve saldıran askerî kuvvetlerin ezici gücü ve vahşeti karşısında çaresiz kalmıştır. Ülke çapında binlerce Şilili ve yüzlerce yabancı “düşmanı” bulunduran gözaltı merkezlerindeki işkenceler yaygın hale gelmiştir (Loveman, 2001: 261).

Şili siyasi yaşamı zaman zaman şiddet içeren eylemler görmesine rağmen Eylül 1973 Darbesi ile meydana gelen yoğun baskı bu açıdan ilk olmuştur. Binlerce Şilili öldürülmüştür. Kesin sayı asla bilinmemesine rağmen tahminler üç bin ila otuz bin arasında değişmektedir. Darbeden sonraki ilk altı ay içerisinde seksen bin siyasi mahkûm hapse atılmıştır. 1978'e kadar sadece Batı Avrupa'da 30 bin Şilili sürgün bulunacaktır, 1970lerin sonunda ise bu sayı yüzbinleri bulacaktır. Darbecilerin yöntemi, sağcı partilerle anlaşma yapmak şöyle dursun kendilerini destekleyen siyasi partileri bile kaldırmak olmuştur. Nihai aşamada ise ordunun amacı tüm siyasi ve sosyal hareketleri Şili yaşamından uzaklaştırmak olarak belirlenmiştir (Angell, 1993: 179, Collier ve Sater, 2004: 360).

Darbeyi izleyen günlerde ordunun kan dökmesi o kadar yaygınlaşmıştır ki CIA'nin kendi kaynakları bile ölü sayısını tam olarak hesaplayamamıştır. Şili'deki CIA İstasyonun 20 Eylül 1973 tarihli telgrafına göre o ana kadar (9 günlük süreçte) darbe eylemi ve müteakip temizlik operasyonlarından kaynaklan 4.000 ölüm gerçekleşmiştir. Dört gün sonra İstasyon sivil ölüm rakamlarının 2.000 ila 10.000 arasında olduğunu bildirmiştir (CIA'dan aktaran Kornbluh, 2013: 161). Ekim ayının sonlarında, CIA tarafından Dışişleri Bakanı Henry Kissinger için

hazırlanan “Şili İnfazları” başlıklı özel bir gizli brifing belgesinde darbeyi takip eden altı hafta içinde ordunun yaklaşık 1.500 sivili katlettiği ve bunlardan 320–360 kadarının gözaltındayken idam mangaları tarafından ya da sokakta görüldüklerinde vurularak öldürüldüğü bildirilmiştir (U.S. Department of State, 2015). Şili’de tüm bunlar yaşanırken ABD hükümeti, Pinochet rejimine desteğini kesmemiştir. Örneğin 8 Haziran 1976 tarihindeki Amerikan Devletleri Örgütü Genel Kurulu öncesinde Kissinger-Pinochet buluşmasında Kissinger, Pinochet’e komünist bir rejimi devirdiklerinden ötürü desteklerini sunduğunu dile getirmiştir (The National Security Archive, 2017c). Nitekim Şili’deki durumun değerlendirilmesi üzerine darbe gerçekleşmeden yaklaşık bir yıl önce yapılan Dışişleri Bakanlığı toplantısında ABD hükümeti muhtemel bir askerî darbe sonrası Şili’deki askerî hükümete destek verileceğinin kararlaştırıldığı bilinmektedir (U.S. Department of State, 2014d).

General Augusto Pinochet de darbeyi ve askerî hükümetin baskıcı önlemlerini, Allende koalisyonunun Şili’ye komünizmi kesin olarak dayatmak için askerî ve sivil muhalefet liderlerini öldürmek için bir plan içinde (plan zeta) olduğunu iddia ederek meşrulaştırmıştır. Pinochet daha da ileri giderek insan haklarının "düşmanlara" karşı uygulanamayacağını iddia etmiştir:

“İnsan Haklarına mümkün olan en büyük yaptırım ve en yüksek saygı, bu hakların, bu doktrinleri yayan ve aslında insan haklarını ortadan kaldırmaya çalışan eylemlerde bulunan kişilere karşı kullanılmaması gerektiğini ima eder. Bu demektir ki yürürlükte olan hukuksal normlara meydan okuyanlara karşı koşulların gerektirebileceği kadar titiz kısıtlamalar uygulanmasını gerekli kılar. Bizim tutumumuz mutlaka Şili’nin ve halkının iyiliği için sert olmak zorundadır.” (Loveman, 2001: 261).

General Pinochet, “Şili, köleliği ortadan kaldıran ilk ülkelerden biriydi. Şimdi ülkemiz totaliter Marksizm zincirlerini, daha önce pek çok kişinin onu yenme cesareti olmadan boyun eğdiği büyük Yirminci Yüzyıl Kölelik zincirlerini kırdı. Böylece İnsanlığın kurtuluş mücadelesinde bir kez daha öncüyüz.” diyerek Şili cuntasının "düşmanların" şiddetli bir şekilde yok edilmesini, komünizme karşı zaferinin uluslararası önemine işaret ederek savunmuştur (Loveman, 2001: 262).

Askerî cuntanın ilk iki yılında kamu harcamaları %40 oranında azalırken askerî harcamalar %30’un üzerinde artmıştır. Subaylar büyük ekonomik

kazanımlar ve imtiyazlar elde ederken ulusal polisler de statü kazanmış ve fayda sağlamıştır. Uluslararası anlaşmazlıklar ve 1970'lerin ortalarında ve daha sonra Arjantin ile Bolivya ve Peru ile silahlı çatışma potansiyeli, komutanlar için dar profesyonel ulusal savunma misyonları sağlarken silahlı kuvvetlerin yeniden donatılması ve modernizasyonu konusundaki gelişmeleri hızlandırmıştır. Hükümet ayrıca Şili silah endüstrisinin geliştirilmesini teşvik etmiştir. Bu bağlamda istihbarat birimleri iç politikada daha önemli bir rol üstlenmiş ve General Pinochet için kilit bir güç ve kontrol kaynağı olarak hizmet etmeye başlamıştır. Diktatörlük silahlı kuvvetlerin desteklediği General Pinochet liderliğindeki bir askerî liderler ve sivil teknokrat rejimi haline gelmiştir. Bu düzenlemede güvenlik aygıtı özerklik kazanmış ve siyasi kontrolü sağlamada kilit bir unsur olmuştur (Loveman, 2001: 274).

ABD tarafında ise Richard Nixon'un Ağustos 1974'te istifası ve Gerald Ford'un başkanlığa gelişi, Şili'ye yönelik politikada hiçbir değişiklik meydana getirmemiştir. Yeni başkanın Kissinger ve mevcut politikayla hemfikir olduğu ve Pinochet'in yönetimini Güney Amerika'da komünizmi engellemek, Şili'de istikrar sağlamak ve Amerikan yatırımlarını korumak için gerekli gördüğü bu dönemde de Şili'ye yapılan ekonomik yardımlardan anlaşılmaktadır.

Yaşanan şok edici şiddete, baskıya, sansüre rağmen 1973-1975 döneminde cunta siyasal düzeni yeniden kurma ve ekonomiyi yeniden inşa etme çabalarında Şilililerin çoğunluğunun desteğine sahip görünmüştür. Profesyonel kuruluşlar, meslek odaları, feminizm destekçisi birçok kadın kuruluşu ve Marksist olmayan büyük siyasi partiler, kısacası, Allende hükümetine muhalif olan toplumsal taban, askerî cuntayı ülkenin karşı karşıya kaldığı siyasi ve ekonomik krize kısa vadeli çözüm olarak görmüştür. Çoğu dinî lider bile başlangıçta askerî müdahaleyi desteklemiştir (Loveman, 2001: 266). Askerî cunta meşruiyetini “zalim hükümete karşı doğal isyan hakkına” yani Allende'nin hükümetinin zulmüne dayandırmıştır. Bu noktadan hareketle cunta başlangıçta ülkeyi “acil durum” süresince askerî bildirilerle yönetmiştir. Bu süreçte alınan kararlarla sivillerin askerî mahkemelere yargılanmasının önü açılmış, hukuki süreç ve temyiz hakları gibi süreçler ortadan kaldırılmıştır. Askerî emirlere uymamanın cezası çoğu zaman yargısız infaz olmuş ve birçok suçlu "kaçmaya teşebbüs" ederken öldürülmüştür. Eduardo Frei ve Salvador Allende de dâhil olmak üzere önceki hükümetler de grevler, karışıklıklar ve diğer “acil durumların” üstesinden gelmek için “olağanüstü haller” ilan

etmişler ve anayasal istisna rejimleri kullanmışlardır. Dolayısıyla Şili'deki oluşan bu siyasi gelenek askerî cuntanın olağanüstü hal yetkilerine başvurmasını “doğal” göstermiştir. Bununla birlikte 1925 Anayasası cuntaya kongreyi kapatma yetkisi vermemiştir. Bu süreçte ayrıca resmî olarak yeni gizli polis teşkilatını (Directorate of National Intelligence-DINA) yaratan 521 (1974) sayılı Kararname ile gizli operasyonların da önü açılmıştır. Uygulamada DINA, sol partilerin ve hareketlerin “ortadan kaldırılma” aracı olarak doğrudan askerî hükümete bağlı olarak çalışmıştır. Bunu geniş çaplı tutuklamalar, işkence ve cinayetler izlemiş ve mahkûmlar “kaybolmuştur”. Kısa bir sürede DINA 10.000 kişilik bir ordu halini almıştır. Buna ek olarak özel mülkiyeti korumak ve ülkeyi komünizmden kurtarmak amacıyla olan bir hükümet ironik bir şekilde “Ortak Komuta” (Comando Conjunto) gibi hükümetin baskı araçları ve gizli operasyonları yoluyla hedeflerinin para, mücevher, otomobil, emlak vb mallarına el koymuştur¹⁶ (Loveman, 2001:263, Collier ve Sater, 2004: 360).

1975'e gelindiğinde rejimin yeni güvenlik aygıtını kurumsallaştırması ve hedeflenen solcu partilerin ve hareketlerin liderliğine karşı baskıyı yoğunlaştırmasıyla ikinci bir aşama başlamıştır. Ekonomik önlemlerin sınırlı başarısı ortaya çıktığında cunta daha sert bir ekonomik “şok tedavisi” benimsemiştir. Bu ikinci aşama, General Pinochet'in kontrolünün gizli polis ve güvenlik aygıtları aracılığıyla güçlendirilmesi ve şok tedavisinin benimsenmesi, belirli devlet kurumlarında ve kamu işletmelerinde kesintilerle birlikte ortodoks para ve maliye politikasının radikal bir uygulamasını içermiştir (Loveman, 2001: 264).

Askerî politikanın evrimindeki bu ilk iki aşama sırasında, kilit liderler Şili'nin siyasi ve ekonomik dönüşümü için daha uzun vadeli bir program duyurmaya başlamışlardır. İlk olarak, “Şili Hükümeti İlkeleri Bildirgesi” (1974) ile cunta, “*modern zamanlarda meydana gelen derin değişimleri karşılayacak yeni kurumları Şili'ye getirme gibi tarihi misyonunu üstlenme*” niyetini ilan etmiştir. Bunu yapmak için hükümet “. . . yetkisini kullanarak herhangi bir düzensizlik veya anarşi patlamasını büyük ölçüde cezalandıracaktır.” diyerek doğrudan güç kullanımının önünü açmıştır. Daha sonraki politikaları öngören

¹⁶ Bu dönem yaşanan infazlar ile ilgili detaylı bir analiz için bkz: United States Institute of Peace (1993) Report of the Chilean National Commission on Truth and Reconciliation, Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press. https://www.usip.org/sites/default/files/resources/collections/truth_commissions/Chile90-Report/Chile90-Report.pdf Erişim Tarihi: 29 Ocak 2021.

“İlkeler Bildirgesi”, “ekonomiyi yeniden örgütlemek, Marksizm ile köklerine zarar vermek” ve “üretim ve işçi ilişkilerinde otorite ve disiplin uygulamak” görevini de vurgulamıştır (Loveman, 2001: 265)

1975 yılında askerî hükümet, Şili Hükümeti'nin Ulusal Hedeflerini yayınlamıştır. Siyasi vizyonunda Portales'in mirası ve ülkenin ulusal mirası ile bağlantısını vurgulayan cunta, yeni bir siyasi sistemin “Tanrı, Anavatan ve aile sevgisi ile yetişmiş yeni nesillerin oluşmasını” gerektireceğini açıklamıştır. Bu deklarasyon, cuntanın daha sonra ülkedeki ilkokullara uygulayacağı vatanseverliği, ahlaki ve komünizm karşıtlığını vurgulayan yeni müfredatın temelini oluşturmuştur. Yeni siyasi sistemin aynı zamanda başkanlık otoritesinin güçlendirilmesini ve “tüm siyasi ve parti etkilerinden arındırılmış rasyonel, modern ve işlevsel bir kamu yönetimini” içereceği belirtilmiştir. Hükümet bu yeni siyasi sistemin kesin karakterinin “depolitik” ve “teknokratik” olacağını vurgulamıştır. Askerî cuntanın siyasi hedeflerinin geliştirilmesinde üçüncü aşama, “şok tedavisi” nin uygulanmasıyla neredeyse aynı anda başlamıştır. Artık olağanüstü hal kararnamelerinden memnun olmayan ve belirgin bir yasal meşruiyet yaratmaya çalışan cunta, 1925 Anayasası'nın bazı bölümlerini tamamen değiştiren veya ortadan kaldıran bir dizi “anayasal eylem” başlatmıştır. 1977 yılındaki konuşmasında General Pinochet “Chacarillas Planı”nı duyurmuş ve “otoriter demokrasiyi” yerleştirmek, Şili hükümetini ve toplumu kalıcı olarak dönüştürmek için yeni bir anayasa ve tamamlayıcı mevzuatla kurumsallaştırmak amaçlarını açıklamıştır. Sergio Fernández'in askerî hükümetin ilk sivil İçişleri Bakanı (1978) olarak atanması, sıkıyönetimin kaldırılması (olağanüstü hal yürürlükte olmasına rağmen) ve “yedi modernizasyon” un (çalışma politikası, eğitim, sosyal güvenlik, sağlık, bölgesel yetki dağıtımı, adalet ve tarım alanlarındaki köklü değişiklikleri içeren bir ulusal modernleşme programı, 1979) duyurulması aşamaları, 1980 Anayasası halk oylamasına zemin hazırlamıştır. Şili'de 1976'dan 1980'e kadar değişen ekonomik ve siyasi koşullar 1980'de 1973 sonrası kurumsal gelişimin dördüncü aşaması olarak yeni bir anayasa ile gerçekleşmiştir. “Yedi modernizasyon” ve ekonomik toparlanma devam ederken General Pinochet, yeni bir anayasanın kabul edilmesiyle rejimin hem siyasi hem de ekonomik girişimlerini meşrulaştırma çabalarıyla 1973 sonrası sürecin dördüncü aşamasına doğru ilerlemiştir. Neo-liberallerin entelektüel kahramanı, muhafazakâr iktisatçı Friedrich Hayek tarafından yazılan kitaptan esinlenerek

“Özgürlük Anayasası” olarak anılan anayasal proje, “korunan demokrasi” kavramını benimsemiş ve “yedi modernleşmenin” temel özelliklerine anayasal koruma sağlamayı amaçlamıştır. Hükümet, anayasayı 11 Eylül 1980’de (1973 darbesinin yedinci yıldönümünde) kuvvetli tanıtım kampanyaları ve muhalefete ciddi kısıtlamalar getirerek halk oylamasına sunmuştur. Oylama sonucunda Şilili seçmenlerin %93’ünün oylamaya katıldığı ve seçmenlerin üçte ikisinden fazlasının anayasayı onayladığı bildirilmiştir. Yeni anayasa, geçici olağanüstü hal kararnamelerinin sona ermesine işaret etmiş, “korunan demokrasi”nin kurumsal karakterini tanımlamış ve ulusal yaşam için yeni bir yasal çerçeve oluşturmuştur. Hükümet politikası artık görünüşe göre Şili seçmenlerinin çoğunluğu tarafından onaylanan bir anayasal süreçten gücünü almaya başlamıştır. Anayasa ayrıca Genel Pinochet’in kişisel yönetiminin 1989’a kadar devam etmesini meşrulaştırmıştır. Anayasa hiçbir yerde “ulusal güvenliği” özel olarak tanımlamamıştır ancak metin silahlı kuvvetlere “cumhuriyetin kurumsal düzenini güvence altına alma” misyonu vermiştir (Madde 90). Aslında yeni anayasa resmî olarak silahlı hizmetleri Şili’de baskın bir siyasi güç haline getirmiştir. Bu anayasal gelişme silahlı kuvvetlerin personel ve hükümet harcamalarındaki payındaki büyümeye paralel olarak gelişmiştir. Buna ek olarak bir dizi danışma ve politika yapma görevinden sorumlu bir Ulusal Güvenlik Konseyi (Madde 95-96), askerî yetkililere yasama ve idari işlevler yüklemiştir. Silahlı kuvvetlerin her biri, belediye başkanlarını atayan bölgesel kalkınma konseyleri üzerinde doğrudan temsil edilme hakkını elde etmiş, böylece hem belediye idaresini hem de eğitim sistemini kontrol etme yetkisi edinmiştir. Kısacası yeni anayasa Şili siyasetinin kalıcı militarizasyonunu beraberinde getirmiştir. (Loveman, 2001: 288-290).

Yeni anayasanın onaylanması ile Mart 1981 arasındaki süre General Pinochet’in yönetiminde önemli bir noktaya işaret etmektedir. Ekonomik genişleme, siyasi kurumsallaşma ve Başkan Ronald Reagan’ın ABD’de daha destekleyici bir tutum alması, Şili rejiminin sürekliliğini ve güçlendirilmesini desteklemiştir. Fakat Mart 1981 ve aynı yılın bitimi arasında uluslararası ve yerel gelişmelerin bir kombinasyonu sonucu ekonomik çöküş ve finansal panik, hükümetin sadık destekçileri ve rejimin sosyal tabanı arasında sorunlara yol açmış ve daha az otoriter bir politik sisteme geçişe yönelik baskıları arttırmıştır (Loveman, 2001: 288-291). 1981’den sonra hükümet, 1973’te darbeye başlatılan sosyo ekonomik ve politik dönüşüm programını kurumsallaştırmaya çalışmıştır.

Bu aşamada General Pinochet, ekonomik durgunluğun (1981-84) ortasında siyasi muhalefetin yeniden dirilişini yönetmeye ve 1980 Anayasasına göre 1989'da sona erecek olan başkanlık dönemini tamamlamaya çalışmıştır. Bu dönemde 1988'de Pinochet'in başkanlığının devamı üzerine yapılan halk oylamasında %55 hayır çıkmış ve 1989'da Pinochet'in başkanlığı bırakacağı kesinleşmiştir. Halk oylaması sonucunda askerî bir müdahale korkusu oluşmuşsa da Şili silahlı kuvvetleri, Pinochet'nin başkanlığının sona ermesinin ordunun, 1980 Anayasasının veya serbest piyasa ekonomik modelinin reddi anlamına gelmediğini fark etmiştir. Dolayısıyla silahlı kuvvetler, siyasi sağ ve iş dünyası oylamanın sonuçlarına müdahil olmanın siyasi şiddet eylemleri doğuracağını farkında olarak sonuçları kabul etmiştir. Diğer yandan Pinochet 14 Aralık 1989 seçimlerine kendi döneminde yapılanların soruşturulmaması için yasal düzenlemeler gerçekleştirmiştir. Aralık 1989 seçimleri bir önceki halk oylaması sonuçlarına benzer şekilde sonuçlanmış ve oyların %55'ini alan Pinochet karşıtı cephenin adayı Patricio Aylwin başkan olmuştur (Angell, 1993: 194-196, Loveman, 2001: 265).

Pinochet rejiminin gücünün konsolidasyonunu açıklamaya yardımcı olan bir dizi faktör vardır. Birincisi, gerçekleştiğinde bir şok yaratmasına rağmen darbe toplumun geniş kesimlerinden destek görmüştür ve Allende yıllarının düzensizliğine dönüş korkusu, vaatler gerçekleşmediğinde bile darbe hükümetine sadakati sağlamıştır. İkincisi, hükümetin son derece sert ve baskıcı politikalarıdır. Güçlü bir gizli polis ağının kurulması, hükümete muhalefeti işkence, sürgün veya ölümle sonuçlanabilecek bir suç haline getirmiştir. Üçüncüsü, ekonomik yoğunlaşma süreci hükümete güçlü destekçiler kazandırmıştır. Dördüncüsü, birçok yabancı hükümet Şili'yi kınasa da ABD liderliğindeki uluslararası toplumun bir üyesi olarak uluslararası kuruluşlar ve bankalar Şili'ye desteğini kesmemiş ve ekonomiyi yönetmek için gereken dış finansman darbe hükümeti tarafından uluslararası alanda bulunabilmiştir. Beşinci olarak, Pinochet'in askerî ve sivil gruplara yönelik manipülasyonları önemli ölçüde politik karşılık bulmuş ve Pinochet'nin gücü ve otoriteyi kendi kişiliğinde yoğunlaştırma biçimi rejime bütünlük katmıştır. Politika yapma işlevi Pinochet'in şahsına aktrarılan ordu maddi olarak ödüllendirilerek kontrol altında tutulmuştur. 1973-1981 yılları arasında ordunun bütçesi neredeyse iki katına çıkmıştır. Nitekim GSYİH'ye oranla

%6 ile Şili 1980’de Latin Amerika’da silahlı kuvvetlere en çok para harcayan ülkelerden biri olmuştur (Angell, 1993: 187-188).

2.8.2. Ekonomik Gelişmeler

İktidarı ele geçirdiklerinde generaller ekonomi hakkında pek bir şey bilmiyorlardı ve bu nedenle kötü bir durumda olan ekonomiyi dengelemek, yeniden etkinleştirmek ve ABD normlarına daha uygun hale getirmek zorunda olduklarının farkında olarak Şikago Okulundan gelen iktisatçılardan destek almışlardır. Monetarist ve kontrolsüz serbest piyasa ekonomisini destekleyen bu okulun en önemli figürü Santiago'daki Katolik Üniversitesi’ndeki Sergio de Castro olmuştur. Cunta döneminde bu “neo-liberal” Şili ekonomistlerinin birçoğuna önemli görevler verilmiştir (Collier ve Sater, 2004: 365). Şikago iktisatçılarının orduya sunduğu proje ekonominin, toplumun ve siyasi sistemin tamamen yeniden yapılandırılmasını içermektedir. Böylelikle sadece Allende dönemi değil 1930'lardan beri süregelen Şili siyasetinin tüm mirası değişecekti. Böyle bir dönüşüm, popülizmin getirdiği çarpıklıkları ortadan kaldırmak ve piyasa güçlerinin faaliyet gösterebileceği doğru koşulları yaratmak için ancak katı otoriter kontrollerle sağlanabilirdi. Kamu sektörünün büyüklüğünün azaltılması, hükümetten taviz almak için halk tarafından veya sektörel baskıların temelini kaldıracak, gelirlerin özel sermaye piyasasına yönlendirilmesi, ordunun politikalarını destekleyen güçleri güçlendirecek ve onlara karşı olma olasılığı olanları cezalandıracaktı. Böylelikle ekonominin serbest ticarete açılması rekabetçi olmayan sektörlerle devlet desteği vermek zorunda kalmadan büyüme için araçlar sağlayacak ve piyasa güçlerinin ücret oranlarını düzenlemesine izin vermek, emek hareketinin siyasi pazarlık gücünü zayıflatacaktı. Bunların hepsi sosyal huzursuzluğun en büyük nedeni olan enflasyonu ortadan kaldırmak için gerekli görülmüştür (Angell, 1993: 181).

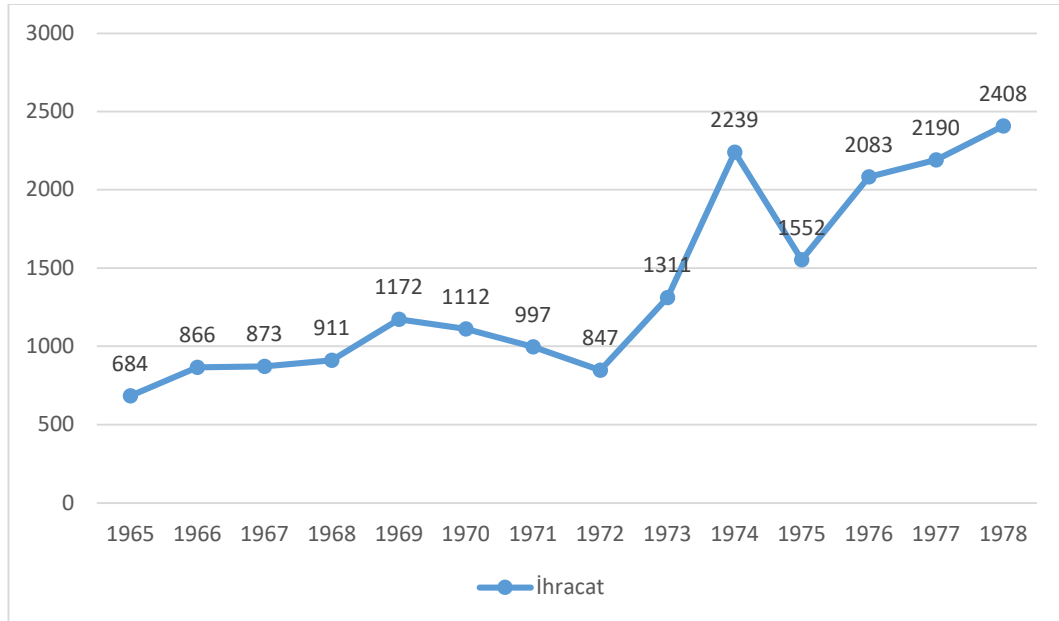
Bu süreçte cunta destekli ekonomi ekibi 1920'lerden bu yana Şili’de gelişen ve ekonomik büyümeyi engellemekle suçladıkları tüm devlet müdahaleci eğilimi tersine çevirmeyi amaçlamışlardır. Onlara göre bu amaç ekonomiyi açarak ve ülkenin ihracat pazarlarındaki “karşılaştırmalı üstünlüğünü” artırarak gerçekleştirilebilecektir. Bu amaçlara ulaşmak için piyasa ilişkilerinin toplum genelinde uygulanması gerekmiş, yeni bir girişimcilik kültürü devlete alışılmış bağımlılığın yerini almak zorunda kalmış ve artık devlet klasik gece bekçisi rolüne bürünmüştür (Collier ve Sater, 2004: 366).

Askerî cuntanın siyasi gücünün konsolidasyonu ekonomik istikrar ve deregülasyon programının kademeli olarak evrimi ile aynı anda gerçekleşmiştir. İlk on sekiz ayda, ekonomi politikası hükümetin siyasi girişimleri gibi, “acil” bir karakter taşımıştır. Ekonominin liberalleşmesi ve devletin girişimci rolünün azaltılması (böylece kamu işletmelerinde büyük kayıpların azaltılması) ile birlikte hiperenflasyonun durdurulması öncelikli hedef olmuştur. Bu hedeflere ulaşmak için hükümet Şili para birimini devalüe etmiş, neredeyse tüm emtialardaki fiyat kontrollerini kaldırmış (Ekim 1973), planlanan ücret artışlarını ertelemiş, sermaye piyasası işlemleri için faiz oranlarını serbestleştirmiş ve vergileri değiştirmiştir. Yatırımları teşvik etmek için hükümet sermaye kazancı vergilerini ortadan kaldırmış ve şirket karları üzerindeki vergileri azaltmıştır. Geliri artırmak için %20'lik yeni bir katma değer vergisi getirilmiştir. Buna ek olarak hükümet Allende döneminde kamulaştırılan iki yüzden fazla firmayı sahiplerine geri vermiştir. Cunta ayrıca tarife engellerini azaltarak ve yabancı yatırımcılara yerli yatırımcılarla eşit muamele sağlayan yeni bir yabancı yatırım yasası (600, 1974 sayılı Kanun) kabul ederek ticaret ve sermaye akışlarını serbestleştirmek için ilk adımları atmıştır. Belki de en önemlisi cuntanın hükümet harcamalarını ve kamu sektöründeki istihdamı büyük ölçüde azaltması olmuştur. Ekonomiden sorumlu teknokratların devletin önemli bir rol oynadığı ekonomide amaçları devlet teşebbüslerinin satışıyla devletin katılımını mümkün olduğunca azaltmak olmuştur. Allende hükümetinin devraldığı şirketlerin de eklenmesiyle 1973'te CORFO aracılığıyla devlete ait yaklaşık 300 şirket vardı. 1980'e gelindiğinde, bu sayı yirmi dörde düşmüştür. Devlete ait varlıkların satışı yeni sahipleri için son derece elverişli koşullarda gerçekleşmiştir. Ekonomik durgunluk ve yüksek ülke içi faiz oranları göz önüne alındığında, devlet varlıklarını satın alabilenler, özel sektördeki yerli şirketlerden önemli ölçüde düşük faiz oranlarına sahip yabancı fonlara erişimi olan büyük holdingler olmuştur. Dahası devlet varlıklarını devralmada bu gruplara satın alma fiyatının %40 veya 50'sine eşdeğer oranda önemli bir sübvansiyon ödemiştir. Bu şekilde devlet daha önce ekonomide önemli bir rol oynadığı birçok alandan çekilmiştir. GSYİH'ye oran olarak mali harcamalar 1972'de %29,1 iken 1978'de %19,7'ye düşmüştür. Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik ve konutta kişi başına düşen sosyal harcamalarda önemli düşüşler gerçekleşmiştir. Hükümet yatırımları 1970 ile 1978 yılları arasında neredeyse yarı yarıya azalmıştır. Emeklilik fonları büyük oranda holdinglerin sahip olduğu

şirketlere büyük bir likidite akışı içinde devredilmiştir. Aynı zamanda 1979'da yürürlüğe konulan iş mevzuatı sendikal toplu pazarlığının etkinliğini kısıtlamış ve sendikalar eski güçlerinin çoğunu kaybetmiştir (Loveman, 2001: 268, Angell, 1993: 182-184).

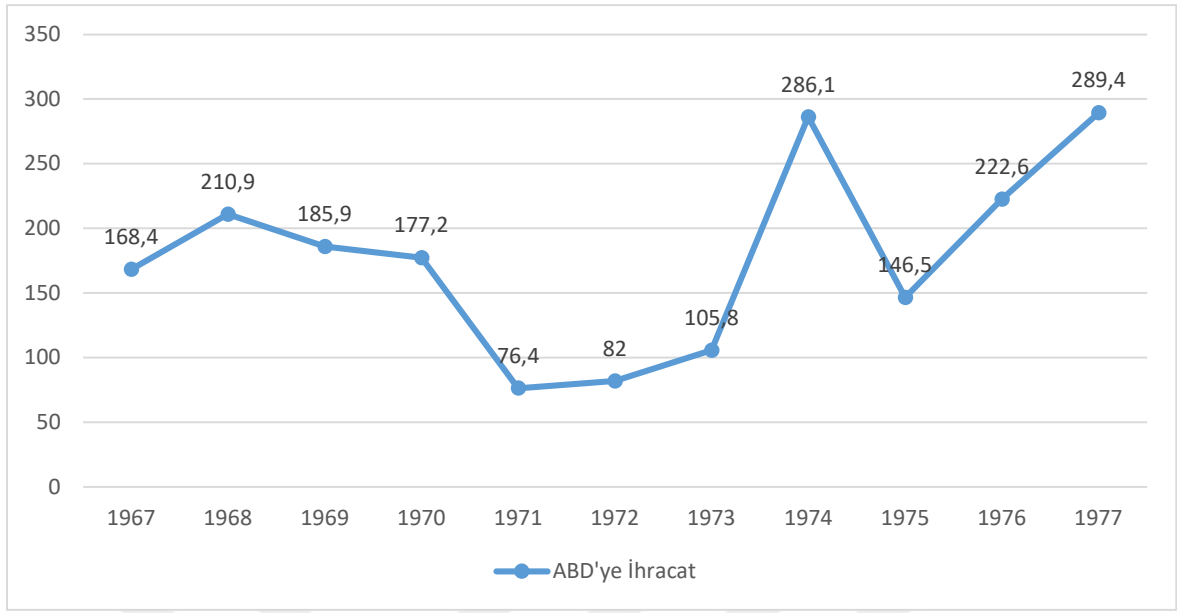
Askerî hükümet dönemindeki ekonomik süreç için bahsedilmesi gereken en önemli noktalardan bir tanesi kuşkusuz Allende döneminde köşeye kıştırılan Şili ekonomisinin bu dönemde ABD tarafından desteklenmesidir. Darbenin yaklaşık bir hafta sonrası 20 Eylül 1973 tarihinde Washington'da Kissinger Başkanlığında gerçekleşen Şili gündemli toplantıda Şili'deki askerî hükümete ekonomik anlamda orta ve uzun vadede destek verileceği kararlaştırılmıştır. Bu kararın Şili ekonomisine etkisi her alanda hissedilmiştir (CIA'dan aktaran Kornbluh, 2013: 244). Şili'nin ABD'ye yaptığı ihracat kapasitesinin artmasıyla Şili ihracat kapasitesi artmaya başlamıştır. Bunun yanında ABD'nin Şili'ye yardımları askerî hükümet döneminde zirve yapmıştır. Bu doğrultuda Allende hükümeti döneminde kademeli olarak azalan ABD kaynaklı net sermaye girişleri askerî hükümet döneminde kademeli olarak artarak 1980'de zirve yapmıştır (bkz. Grafik 2.2, .2.3., 2.4. ve 2.5.).

Grafik 2.2. Şili ihracat kapasitesi (1965-1978)

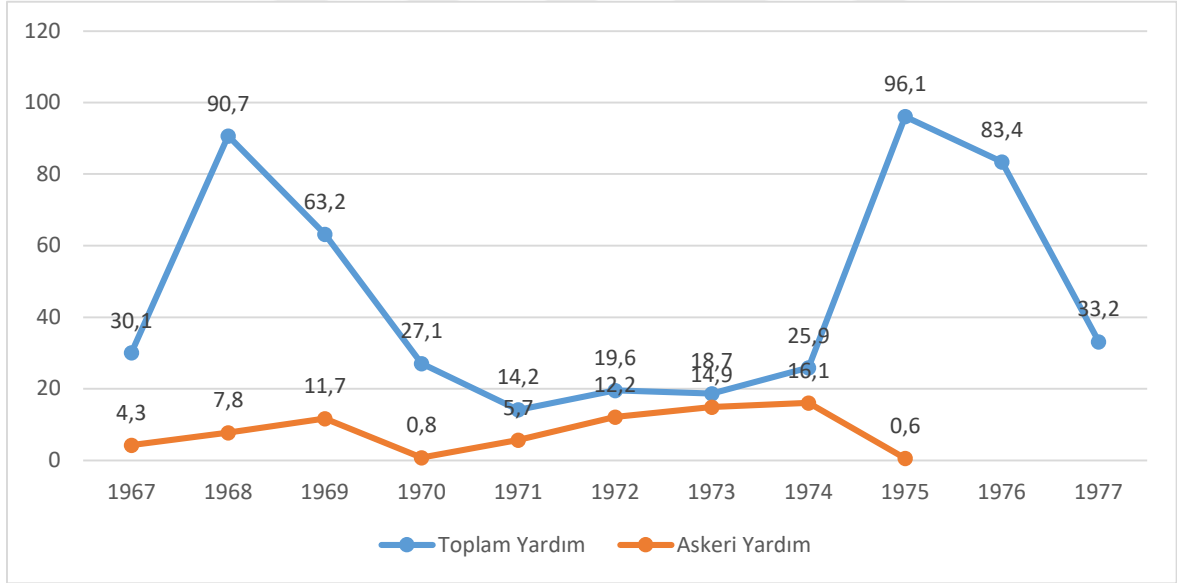
Kaynak: The World Bank (1980). Chile An Economy in Transition. Washington: Latin America and the Caribbean Regional Office.

Grafik 2.3. Şili'nin ABD'ye olan ihracatı (milyon dolar) (1967-1977)

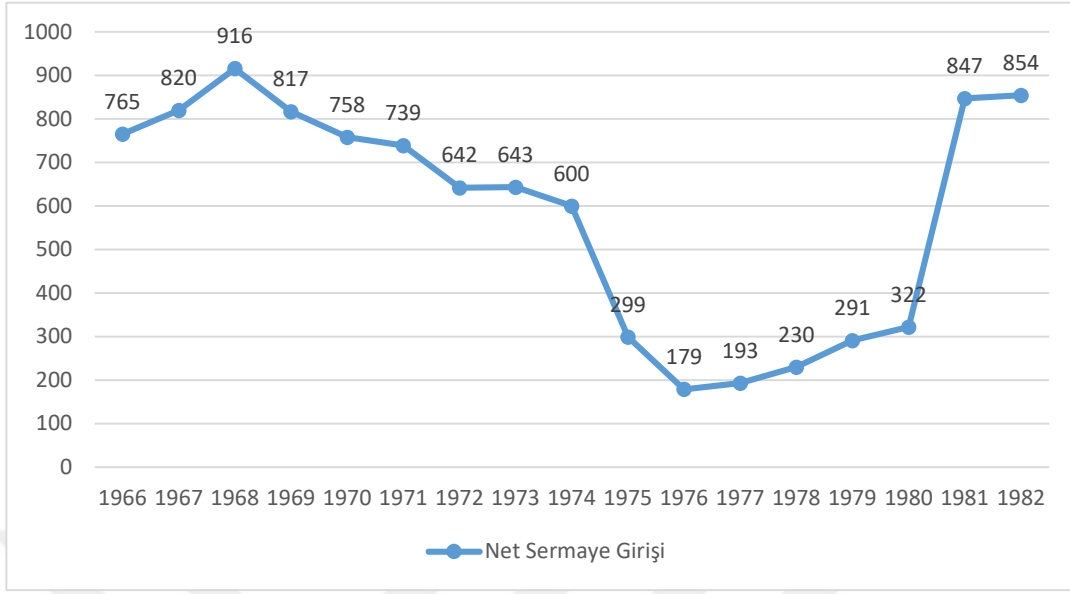
Kaynak: The World Bank (1980). Chile An Economy in Transition. Washington: Latin America and the Caribbean Regional Office.

Grafik 2.4. Şili'ye yapılan ABD yardımları (milyon dolar) (1967-1977)

Kaynak: USAID (2021). Foreign Aid Explorer: The Official Record of U.S. Foreign Aid.

Grafik 2.5. ABD’den Şili’ye yapılan net sermaye girişi (milyon dolar) (1966-

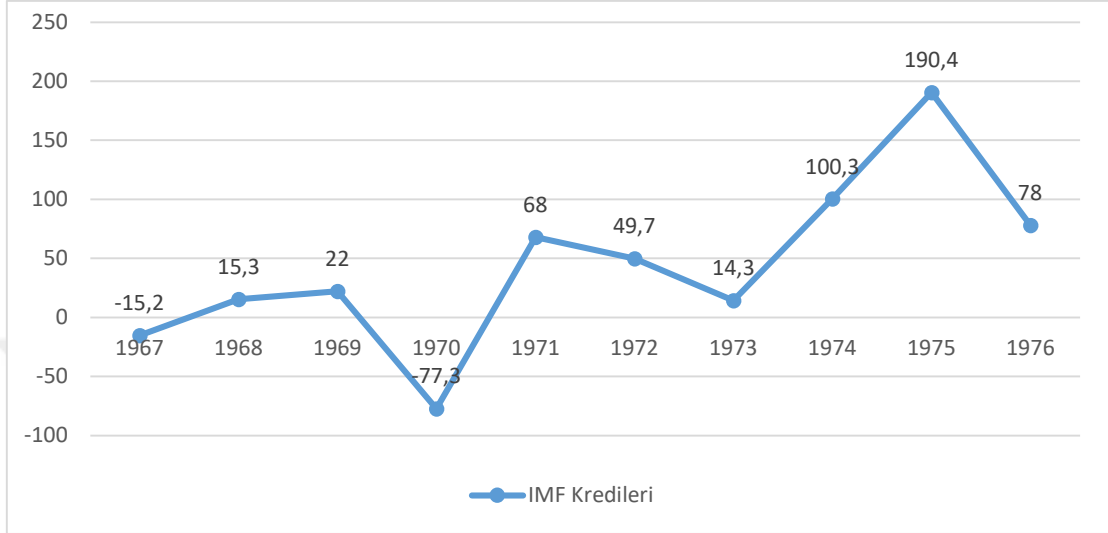

1982)

Kaynak: U.S. Department of Commerce Bureau of Economic Analysis (2021). International Economics Directorate Product Guide.

Nitekim bu süreçte askerî yönetime ABD tarafından (doğrudan ve dolaylı olarak ABD etkisindeki uluslararası kuruluşlar tarafından) verilen yardımlar askerî hükümetin istikrarına ve ayakta kalmasına katkı sağlamıştır. Örneğin 1973'te aldığı 6.9 milyon dolara karşılık 1975'te Şili, Amerikan Dış Yardımı ve Barış için Gıda programından 93 milyon dolar almıştır. Toplamda bu gıda programından Pinochet rejimi ilk üç yılında 132 milyon dolarlık yardım almıştır. Bu rakam üç yıllık Allende hükümetinde 14.7 milyon dolardır. Pinochet hükümetinin ilk üç yılında Şili, ABD İhracat-İthalat Bankası ve diğer ABD kurumlarından 141.8 milyon dolar kredi alırken ve bu rakam Allende döneminde sadece 4.7 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca Allende döneminde Şili, Dünya Bankası'ndan ve Amerika Kıtası Kalkınma Bankası'ndan toplam 11.6 milyon dolar alabilmişken, darbe hükümeti bu kurumlardan toplam 304.3 milyon dolar kredi almıştır (bkz Grafik 2.6 ve 2.7.). Aynı şekilde Allende döneminde yeniden yapılandırılması engellenen borçlar Pinochet hükümeti döneminde yeniden yapılandırılmış ve örneğin 1975 yılında Şili'nin ABD bankalarına olan 100 milyon dolarlık borcu yeniden yapılandırılmıştır (Angell, 1993:182, Kornbluh, 2013:212). Bu noktada ABD'nin politikası Pinochet rejiminin konsolide olması ve güçlenmesi üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla ABD'nin bu

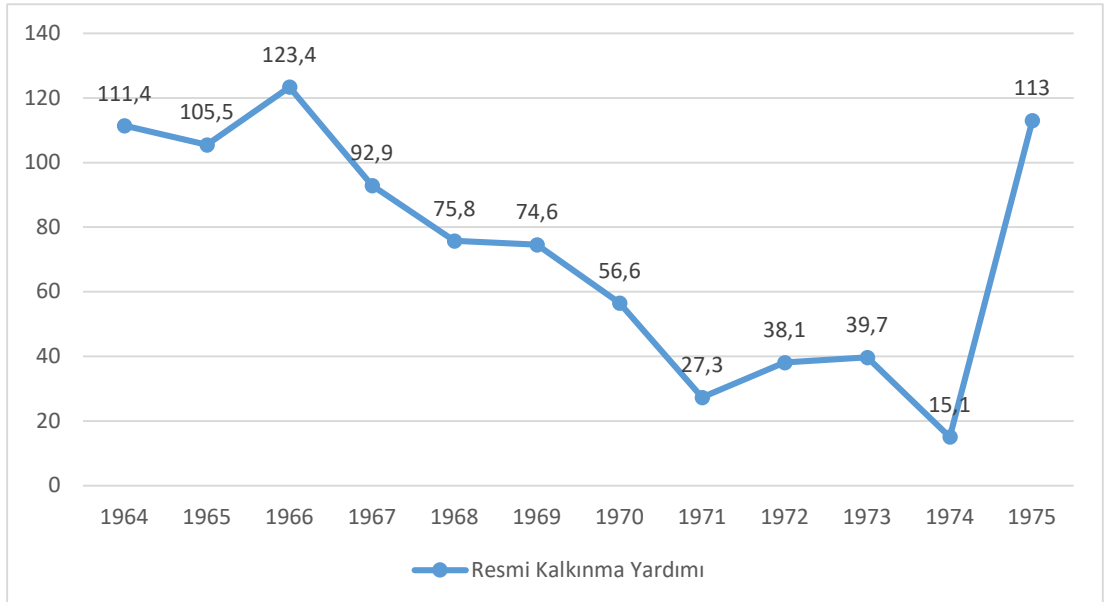
dönemdeki yardımları ilk olarak cunta hükümetinin Allende döneminin altını oyan gıda kıtlığı gibi sorunların üstesinden gelmesi ve sonrasında ekonomik istikrara kavuşmasına yönelik olmuştur.

Grafik 2.6. IMF kredileri (milyon dolar) (1967-1976)

Kaynak: The World Bank (1980). Chile An Economy in Transition. Washington: Latin America and the Caribbean Regional Office.

Grafik 2.7. Şili'nin aldığı resmî kalkınma yardımları (milyon dolar) (1964-1975)

Kaynak: The World Bank (2021a). Net official Development Assistance Received (Current US\$) – Chile.

Öte yandan ithal petrol fiyatlarındaki artış, başta bakır olmak üzere Şili ihracat mallarının düşen fiyatları ve artan faiz oranları dâhil olmak üzere olumsuz uluslararası ekonomik eğilimler, cuntanın ekonomi politikalarının başarısını sınırlandırmıştır. Olumsuz uluslararası ekonomik ortam hükümetin kamu sektörü harcamalarını azaltmaya odaklanmasıyla birleştiğinde, 1975'te işgücünün %14'ünü aşan bir işsizlik ortaya çıkmıştır. Enflasyon azalmasına rağmen 1975'te yılda %300'ün üzerindeki seviyelerde kalmaya devam etmiştir. Bu dönemde ekonomik sorunlarla ilgili Allende hükümeti suçlanırken, askerî liderlik ve bir grup sivil danışman “kademeli” yaklaşımından çıkmaya karar vererek ekonomik şok tedavisine geçmişlerdir (Loveman, 2001: 268).

Bunu takiben hükümet harcamalarında %15 ila 25 arasında azalma gerçekleşmiş ve kamu sektörünün büyüklüğü ve rolündeki büyük düşüşleri gelir vergilerinde %10'luk geçici bir artış takip etmiş, devlet gelirini artırmak için bir dizi vergi revizyonu, ve sıkı para politikası uygulamaya başlamıştır. Bu süreçte yaklaşık 80.000 devlet çalışanı işini kaybetmiş ve sanayi üretimi 1975'te %25 düşmüştür. Bununla birlikte enflasyon 1974'te yılda %300'den 1977'de %84'e kadar düşmüş ve hükümet açığı 1975 sonunda neredeyse giderilmiştir. Birçok açıdan bu hükümet politikaları ilk yıllarındaki kısa vadeli hedeflerine ulaşmıştır. Enflasyon oranında düşüş devlet gelirlerinin toplanmasında iyileşme ve büyük devlet açıklarının ortadan kaldırılması, bu alanda hükümeti teşvik etmiştir. 1976'da hükümet Şili pezosusunu %10 devalüe etmiş ve daha sonra Şili halkını enflasyonun gerçekten kontrol altında olduğuna ikna etmek için önceden ilan edilen döviz kuru ayarlamaları yapmıştır (Loveman, 2001: 269, Angell, 1992: 182).

Ekonomik istikrar, kamu sektörünün rolünün azaltılması, deregülasyon ve ekonominin “açılması” yavaş yavaş Şili ekonomisini yeniden yapılandırmak için tutarlı bir neo-liberal programa dönüşmüştür. Bu amaçlara ulaşmak için parasal kısıtlamalara, bütçe kesintilerine ve kamu varlıklarının özelleştirilmesine (CORFO'ya ait 492 firmanın çoğunun ve daha önce kamulaştırılmış bankaların neredeyse tamamı ve kamuya açık tarım arazilerinin satışı yoluyla) başvurulmuştur. Kamu mallarının elden çıkarılması depresif bir ekonomik ortamda gerçekleşmiş ve seçilmiş bir grup yerli ve yabancı firma bu girişimleri çok uygun fiyatlarla satın almıştır. Bu süreçte ayrıca az sayıda finansal grubun

elinde finansal ve üretken varlıkların yoğunlaşmasına yol açmıştır (Loveman, 2001: 270).

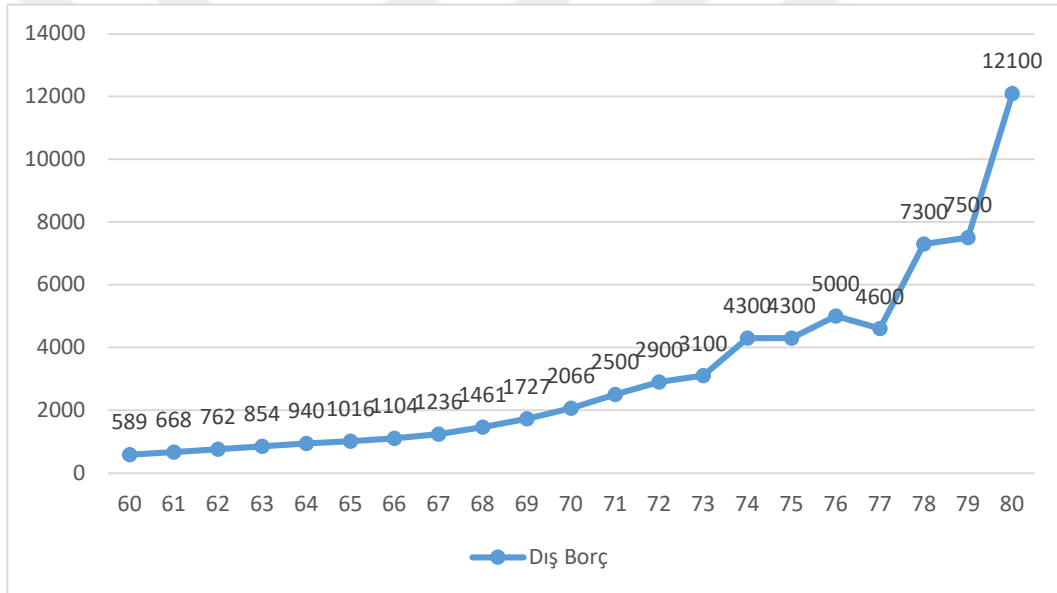
1970'lerin hem şehir hem de kırsal kesimdeki özelleştirmeleri, hem eski hem de özellikle yeni firmalara son derece elverişli şartlarda büyük iş imparatorlukları kurmak için mükemmel fırsatlar vermiştir. 1970'lerin sonunda bu holdingler bankacılık sisteminin çoğunu ve çok sayıda bağlı şirketleri aracılığıyla üretim ve tarımsal ihracat sektörleri kontrol eder konuma gelmiştir. 1973'teki Petrol Şoku'ndan sonra Avrupa ve Amerikan bankalarının “petrodolar” ile taşmasıyla, holdingler hem şirketleri satın almak hem de çok daha yüksek oranlarda kredi vermek için (çoğunlukla kendi iştiraklerine) para kullanarak büyük ölçekte yurt dışından borçlanmıştır. İnşaat ve ithalat sektörleri özellikle kolay tüketici kredisi ile güçlendirilmiştir (Collier ve Sater, 2004: 370).

General Pinochet ülke üzerindeki kontrolünü güvence altına alırken ekonomik şok tedavisi Şili ürünleri için uluslararası fiyatların iyileştirilmesine, tarım, sanayi ve madencilik ihracatındaki artışlara ve büyük miktarda yabancı yatırım ve kredi girişine dayanan ekonomik büyümeye yol açmıştır. Karayolu ve otoyol inşaatları, limanların modernizasyonu, otobüs ve demiryolu taşımacılığındaki gelişmeler, cuntanın desteklenmesine ve neo-liberal ekonomik ekibin programlarının doğruluğuna yönelik meşruiyet kaynakları olarak kullanılmıştır. Başlangıçta ortalama %15'e ve daha sonra 1979'da %10'a indirilen ithalat vergileri, tarife koruması nedeniyle daha önce çok pahalı olan ithal malları satın alabilen Şilililer arasında bir tüketim çılgınlığına yol açmıştır. Ekonomik koşulların iyileştirilmesi işkence ve uluslararası eleştirilere rağmen askerî hükümete verilen desteği yeniden üretmiştir (Loveman, 2001: 279).

Fakat 1979'daki İkinci Petrol Şoku ile birlikte dünya ekonomisi küçülmüş ve dolayısıyla Şili mallarına olan talep azalmıştır. Bu durum Şili mali dengesini de etkilemiş ve bütçe açığı artmaya başlamıştır. 1981'e gelindiğinde mali kriz derinleşmiştir (bkz. Grafik 2.8). Bakır fiyatlarının gerilemesi, petrol fiyatlarının yüksekliği ve uluslararası piyasalarda faizlerin keskin bir şekilde yükselmesi öne çıkan faktörler olmuştur. 1981 yılına kadar ödemeler dengesindeki cari açık toplam ihracattan %20 daha fazla büyümüş ve GSYİH'nin %15'ine ulaşmıştır. Dünya ekonomisindeki gelişmeler sonucunda Şili'nin ihtiyaç duyduğu muazzam miktardaki para ilk dönemdeki kadar kolay bulunamamış ve faiz oranları daha yükselmiştir. Yurt içi kredilerdeki sıkışma ve aşırı değerlenmiş döviz kurunu

değiştirmeyi reddetmek bir dizi iflasa yol açmıştır. 1981-1982 arasında önemli firmalarında içinde olduğu yaklaşık 800 firma iflas etmiş, hükümetin bankacılık sistemini düzenlemede başarısız olması büyük sorunlar getirmiştir. Sonuç olarak yerli ve yabancı mevduat sahipleri özel sektöre verdikleri kredilerin devlet tarafından etkin bir şekilde garanti edilmesini talep etmiştir. Bu süreçte 1982'de GSYİH %14,1, yatırım %40 azalmıştır. Pezo hükümet vaatlerinin aksine devalüe edilmiş ve 1982'nin sonunda döviz rezervleri %40 azalmıştır. 1983 yılında hükümet özel finansal sistemin çoğunu devralmış ve böylece varlıkları bankalara geçen çok sayıda firma hükümete kalmıştır. Mali açık yeniden ortaya çıkmış ve enflasyon oranı 1982'de %20'ye yükselmiştir (Angell, 1993: 190).

Grafik 2.8. Şili dış borcu (milyon dolar) (1960-1980)

Kaynak: The World Bank (1980). Chile An Economy in Transition. Washington: Latin America and the Caribbean Regional Office., Honold (1990: 273). Explaining Regime Responses to International Financial Crises in Latin America: An Analysis of Austerity Policies in Argentina, Chile, and Peru, 1968-1986.

1983 yılında bankacılık sektörünün çökme noktasına gelmesiyle hükümet on banka ve finans kurumunun kontrolünü almış, üç tanesini tasfiye etmiş ve Merkez Bankası aracılığıyla borçlarını üstlenmek durumunda kalmıştır. 1980'lerin sonuna doğru işsizlik artmış, kentsel ve kırsal yoksulluk derinleşmiştir. Öte yandan neo-liberal “yeniden yapılanma” geleneksel istihdam biçimlerini büyük ölçüde bozmuş ve yüksek işsizliğin aile hayatı ve aile gelirleri üzerinde belirgin etkileri olmuştur. 1980'lerin sonlarına doğru, çalışan nüfusun üçte biri ile beşte ikisi arasında sokak satıcılığı ve ev hizmetleri de dâhil olmak üzere “gayri resmî”

mesleklerde yoğunlaşma olmuştur. Taşeron sisteminin yaygın olarak kullanılmasıyla (fabrikalar, çiftlikler ve devletin kendisi tarafından) istihdam genellikle kısa vadeli veya mevsimlik hale gelmiştir (Collier ve Sater, 2004: 371-374)

ABD'nin Şili politikası, askerî hükümetin ilk yıllarında (askerî ve diğer yardımları kısıtlayan kongre mevzuatına bağlı olarak) Başkan Nixon'un destek ve yardımından Başkan Carter'ın insan hakları ihlallerini kınamasına, Başkan Reagan'ın anti komünizm vurgusuna bağlı olarak görünüşte değişiklik göstermiştir. Fakat ABD dış politikası hiçbir zaman General Pinochet'in özel dış kredi veya yatırım almasını engellememiştir (Loveman, 2001: 298). Allende hükümetinin aksine cunta, uluslararası kreditorlerin desteğini almış ve devasa baskı aygıtının yardımıyla da iktidarda kalmayı başarmıştır. 1980 uluslararası ekonomik ortamda yaşanan sorunların etkisiyle oluşan Şili dış borcunun büyüklüğü, Pinochet rejiminin istikrar yolunun şekillenmesinde şüphesiz etkili bir rol oynayan faktörlerden biri olmuştur. Bu açıdan ABD Şili'nin iç yapısını önce 1973 Darbesiyle uluslararası toplumun antikomünizm koduna uyumlu bir askeri hükümetle dönüştürmüş ardından askeri hükümete verilen destek, kredi ve yardımlarla bu hükümetin uzun süreli olarak iktidarda kalmasına doğrudan katkı sağlamıştır. Dış (uluslararası toplum ve bu toplumun ABD tarafından şekillendirilen baskın normu antikomünizm) Şili'deki iç yapıyı (siyasi, toplumsal ve ekonomik) hem darbe sürecinde hem de sonrasında doğrudan etkilemiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ARJANTİN: 1976'YA GELEN SÜREÇ

Arjantin tarihi 20. yüzyılda altı askerî darbeye tanıklık etmiştir. Bu açıdan düşünüldüğünde askerin yönetime el koyması Arjantin siyasi tarihi açısından yeni bir durum değildir. Fakat 1976 Darbesi şiddeti, süresi ve etkileri açısından o zamana kadar ki diğer darbelerden farklılaşmaktadır. Daha önce olmadığı kadar şiddetli ve etkili olan 1976 Darbesi bu yönüyle literatüre “Kirli Savaş” olarak girmiştir. Bu nedenle bu darbe hem iç hem de dış etkenler açısından incelemeye değerdir. Bu amaçla 1976 yılındaki askerî darbenin anlaşılması için içsel olarak Arjantin tarihi, ordunun ülkedeki rolü ve yeri, o zamana kadar oluşmuş toplumsal grupların ve siyasi aktörlerin bilinmesini, dışsal olarak ise Arjantin’in uluslararası toplumla olan ilişkisinin (özellikle ABD-Arjantin ilişkilerinin) bağımsızlıktan itibaren anlaşılmasını gerektirmektedir. Bu nedenle bu bölümde Arjantin’in toplumsal, siyasal ve ekonomik tarihinden bahsedilecek ve yarattığı sonuçlar ve kalıcılığı açısından daha önceki hiçbir darbeye benzemeyen 1976 Askerî Darbesi içsel ve dışsal sebepleriyle anlaşılmaya çalışılacaktır.

1976’ya gelen süreç incelenirken Arjantin siyasi ve toplumsal hayatına bıraktığı miraslar ve etkiler açısından “1816-1930: Bağımsızlık ve Konsolidasyon” ilk ele alınacak dönem olacaktır. Ardından askeri darbelerin kurumsallaştığı ve bir norm haline geldiği dönem olan “1930-1946: Darbeler Dönemi” incelenecek ve 1976’ya gelen süreçteki katkısı ortaya konulacaktır. Perón fenomeninin ortaya çıkışı ve Arjantin tarihine yön verişinin temelleri “1946-1955: I. Perón Dönemi” başlığında verilecektir. “1955-1973: Darbeler Dönemi” başlığında ise yaşanan siyasi istikrarsızlık ve ordunun müdahalelerinin 1976 Darbesine giden sürece etkileri anlatılacaktır. Perón’un siyaset sahnesinden çekildiği, Perónizmin parçalandığı ve tezin odak noktalarından olan 1976 Darbesinin gerçekleştiği dönem “1973-1976: II. Peron Dönemi” başlığında incelenecektir. Son olarak ise “1976 Darbesi ve Uluslararası Normlar” başlığında 1976 Darbesinin ve sonrasındaki askeri hükümetin uluslararası toplumla olan ilişkisi ele alınacaktır. Bu aşamada uluslararası toplumun normları ve bu normların Arjantin’de benimsenmesinin 1976 Darbesindeki etkileri değerlendirilecektir.

3.1. 1816 – 1930: Bağımsızlık ve Konsolidasyon

3.1.1. Siyasi Gelişmeler

Bağımsızlık sonrası 1930'a kadar geçen dönem Arjantin toplumunun oluşumu ve ordunun bu toplumdaki yerinin anlaşılması açısından önemlidir. Çünkü bu süreç hem uluslaşma, demokratikleşme ve hem de ordunun toplumdaki ve siyasetteki yerinin belirlenmesine tanıklık etmiştir. 1930'daki ilk askerî darbeden sonra Arjantin tarihi bir darbeler tarihi olarak gerçekleşecektir. Arjantin'in ilk demokratikleşme çabaları, bu çabaların 1930 Darbesi ile kesilmesinin anlaşılması ve ordunun toplumdaki yerinin evriminin anlaşılması 1976 Askerî Darbesinde rol oynayan dinamiklerin anlaşılmasına hizmet edecektir.

19. yüzyıl Avrupa merkezli kurulan uluslararası toplum ve bu toplumun - egemenlik, uluslararası hukuk, diplomasi, güç dengesi, büyük güçlerin etkisi gibi- normlarının Avrupa'ya özgü olmaktan çıkıp küresel ve dünya çapında genişlediği bir dönemdir (Bull, 2002: 36, Watson, 1992: 202). Bu dönemde artık bir başka deyişle bir grup devletin birinin davranışının diğerini etkilediği anlamda birbirlerini hesaba kattığı, diyalog, rıza, ortak kurallar ve kurumların varlığında birbirleriyle ilişkiye girdikleri ve bu düzenlemelerin sürdürülmesi ortak çıkarını kabul ettikleri uluslararası toplum Avrupalı olmayan devletleri de kapsamaya başlamıştır (Bull ve Watson, 1984: 1). 19. yüzyılın sonunda artık neredeyse tüm uluslararası sistem ya Avrupa görüntüsünde yaratılmış ya da Avrupa'yı yakalamada kararlı devletlerden oluşmuştur. Avrupa'nın bu başarısı devletler arası etkileşimin ve dolayısıyla yoğunluğun ve karşılıklı bağımlılığın seviyesini arttırmış, Avrupalı norm, değer ve kurumlarının tüm sistemde hüküm sürmeye başlamıştır (Buzan, 2004: 222).

ABD ise Avrupa'da dışından bir büyük güç olarak bu uluslararası toplumda yer almaya başlamış ve 1823 yılında Latin Amerika'daki devletlerini de etkileyecek Monroe doktrinini benimsemiştir. İngiliz Okulu bağlamında düşünüldüğünde 19. yüzyıl ABD'nin Latin Amerika'yı kendi etki alanı olarak ilan ettiği ve bunu uluslararası norm olarak diğer devletlere dayatmaya başladığı bir dönemdir. İngiliz Okulundaki anlamıyla büyük güç sadece askerî güç olarak diğer devletlerden üstün olan değil aynı zamanda kendisine özel hak ve görevler addeden ve diğerleri tarafından da bu durumun onaylandığı devlettir. Güç dengesinin sağlanmasının yanında büyük güçler, etki alanlarının olduğu

bölgelerde düzenin sürdürülmesine yönelik dayatmalarda bulunarak uluslararası düzene katkıda bulunurlar (Bull, 1980: 437-438). Tarihsel sürece bakıldığında Fransa ABD'nin İngiltere'den bağımsızlığına destek vermiş bunun karşılığında da İngiltere Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlığını desteklemiştir. Ekonomik temelleri olan bu destekler ile İngiltere bu ülkelerin üzerinde etkili olmayı amaçlamıştır. Bu süreçte bölge ülkeleri bağımsızlıklarını elde etmiş ve batı merkezli uluslararası topluma üye olma yolunda ilk adımlarını atmışlardır. Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını elde etmeleri ABD'nin Monroe Doktrini ile bölgeden Avrupa güçlerinin etkisini azaltma politikasıyla uyumlu hale gelmiştir (Watson, 1992: 266).

Arjantin de tam da böyle bir dönemde İspanya'dan bağımsızlığını kazanmış bir devlettir. Kalkınma modelinin Arjantin'in uluslararası ilişkileri üzerindeki en belirgin etkisi bu modelin Avrupa ve özellikle İngiltere ile güçlü bağlar yaratmak üzerine kurulu olmasıdır. 19. yüzyılın sonunda dünyanın en güçlü ülkesi olan İngiltere, Arjantin'deki sermayenin çoğunun kaynağı ve tarım ürünleri için en büyük pazarı olmuştur. Nitekim Arjantin'in geleceği Avrupa'ya başka şekillerde de bağlı olarak şekillenmiştir. Yeni işçilerinin büyük çoğunluğu Avrupa'dan gelmiş ve kültürel modeller Avrupa'nın başkentlerinden esinlenilmiştir. Avrupa her türlü ilerlemenin kaynağı ve Arjantinli oligarşinin saplantısı olmuştur. Hemen hemen tüm Arjantinliler bağımsızlık sonrası gelişen sürecin, devam eden ilerlemenin ve büyümenin İngiltere ve Avrupa'daki ana pazarlara sürekli veya genişletilmiş bağımlılık ile gerçekleşeceğine inanmıştır (Tulchin, 1989: 37). Nitekim Avrupa temelli kurulan uluslararası toplumun dünyanın geri kalanına resmî anlamda genişlemesi bu dönemde ilk olarak 1907 Hague Konferansında Asya ve Latin Amerikalı ülkelerin ilk olarak uluslararası bir toplantıda temsil edilmesi ve bunun Milletler Cemiyetince 1920'de onaylamasıyla gerçekleşmiştir denilebilir (Wight, Wright, ve Porter, 1992: 49-50).

Latin Amerika'da İspanya ve Portekiz'in sömürgeci yönetimi 300 yıl kadar sürmüş ve hem sömürgeci yönetimin kendisi hem de bağımsızlık süreci kıtanın siyasal kültürünü etkilemiştir. Bu etki Arjantin'e has bazı grupların öne çıkmasını sağlamıştır. Ordunun rolünün anlaşılmasına hizmet etmesi açısından bu rollerin (Creole ve Caudillo) açıklanması önem arz etmektedir. Bağımsızlık savaşları sömürgelere karşı kitlesel isyanlar olarak değil küçük (Creole olarak adlandırılan) silahlı grupların eylemleri temelinde gerçekleşmiştir. Bu bakımdan bu olaylar

devrimlerden çok askerî eylemler niteliğindedir. Bu noktada savaşların bağımsızlık sonrasında da bu gruplar arasında devam etmesi siyasal değerlerden daha çok askerî değerlerin gelişimini beslemiştir (Keen, 1996: 225).

Bağımsızlık sonrası süreç işte bu Caudillo olarak adlandırılan liderler etrafında şekillenmiştir. Caudillo her şeyden önce liderlik ve savunma yeteneklerine sahip bir savaşıdır. Kurtuluş savaşları, iç savaşlar, ulusal savaşlar sırasında caudillo, asker toplayabilen, kaynakları yönetebilen, halkını koruyabilen güçlü bir adamdır. Askerî güç ve kişisel otorite birliği caudillonun doğasında vardır. Ancak yalnızca askerî ihtiyaçlara değil, aynı zamanda sivil baskılara da yanıt verebilmiştir. Caudillo genellikle bir iktidar hanedanı oluşturan geniş bir ailenin temsilcisidir. Bazen diğer bölgelere veya merkeze karşı bir savunmacıya ihtiyaç duyan bölgesel ekonomik çıkarların da temsilcisidir. Zaman zaman ulusal bir menfaatten çıkar sağlamayı başaran bir adamdır. Devletin kaynakları ile caudillo daha sonra iş gücünün bir dağıtıcısı olarak ortaya çıkmış ve böylelikle mevki ve arazi dağıtarak bir süper patron haline gelmiştir. Daha sonra bir grubun, bir sınıfın veya bir vilayetin temsilcisi olarak, kendini oluşturan kişiselliği ve himayesini yeniden üretecektir. Arjantinli caudilloların kökenleri ve kariyerleri bu prototiplere uyuyordu. Çoğunlukla sömürge dönemlerinden beri zengin ve güçlü ailelerden, çoğu toprak mülkiyeti sahiplerinden ve birçoğu askerî mevki sahiplerinden gelmektedir. Kısacası Caudillismo Arjantin toplumunun imajıdır ve bağımsızlık sonrası Arjantin toplumunun anlaşılmasında önemli bir olgudur (Lynch, 1993: 17).

Genel tarihsel gelişim sürecine geri dönüldüğünde 1816'da İspanya'ya karşı bağımsızlığını kazanan Arjantin, bu yıldan sonra bağımsızlık ve konsolidasyon süreci olarak adlandırılabilir bir döneme girmiştir. Arjantin, 19. yüzyılda “ilerleme” olarak adlandırılan bir programı benimsemiş ve 19. yüzyılın kapitalizmindeki büyük genişleme ile dünya uluslararası kapitalist sisteme tam olarak entegre olmaya başlamıştır. Bu çabalar çeşitli nedenlerle karışık sonuçlar doğurmuş ve etkili kurumların henüz olmayışı bu sonuçların en önemlisi olmuştur. Bu nedenle bu dönemin en önemli konusu devlet inşasıdır. 1880 yılında General Julio A. Roca başkanlığı üstlendiğinde devlet inşası konusunda her ne kadar mesafe kat edilmiş olsa da bu konuda daha yapılması gereken çok şey vardır (Romero, 2002: 3).

1880'e kadar geçen dönemde verilen çabalardan ilki barış ve istikrarı sağlamak ve ulusal toprak üzerinde etkili kontrol sağlamaktır. 1810'dan sonra ve yaklaşık yedi yıl boyunca iç savaşlar endemik bir hal almıştır. Taşradaki güçler kendi aralarında ve Buenos Aires'e karşı savaşmışlardır. Ülke, 1829-1852 yılları arasında ise askerî geçmişi olan bir toprak sahibi caudillo Juan Manuel de Rosas etkisindedir. Rosas tam bir diktatördür. Tüm gücünü ve etkisini düşmanlarını ezmek, halkı korkutmak ve iktidarını sürdürmek için kullanmıştır. Pratikte aslında Rosas tüm Arjantin'i kontrol etmemiş, Buones Aires'i yönetmiştir. On üç eyalet, bağımsız bir şekilde Rio de la Plata Birleşik Eyaletleri Genel Konfederasyonu'na bağlı olarak yönetilmiştir. Rosas bunu kabul ederek eyaletler arası ilişkilerin yazılı bir anayasadan ziyade gayri resmî güç tarafından yönlendirilmesini tercih etmiştir. Rosas ünitercilerin yenilgiye uğratılmasından önce bir anayasa yazılmasını kabul etmemiştir. Bununla birlikte bu dönemde resmî birlik olmasa bile eyaletler, başta savunma ve dış politika olmak üzere Buenos Aires hükümetine ve ayrıca Rosas'ın zaman zaman düşmanlarına federal olarak ulaşmasını ve onları dizginlemesini sağlayan bir yasal yargı unsuru olarak belirli ortak çıkarları devretmeye zorlanmıştır (Lynch, 1993: 30).

Federalistler ve üniterciler arasında yaşanan iç savaş sonrası 1853 yılında onaylanan Anayasada, “cumhuriyet kılığına girmiş bir monarşiyi” savunan ve yasal temeli bulunan merkezi bir güç konsolide edilmiş, kölelik kaldırılmıştır. 1853 Anayasası ayrıca yasama, yürütme ve yargı organlarını hem ulusal hem de yerel düzeyde birbirinden ayıran federal bir yönetim kurmuştur. Yürütme hem devletin hem de hükümetin başı olan başkana verilmiştir. Bu anayasayla ulusal çapta sınırsız kullanılabilecek ve taşra yetkililerini feshetmek ve sıkıyönetim ilan etmek gibi yetkilerle donatılmış güçlü bir başkanlık makamı oluşturulmuştur. Yasama yetkisi ise 72 senatörden oluşan Senato ve 257 temsilciden oluşan Temsilciler Meclisinin oluşturduğu çift meclisli bir yapıya verilmiştir. Arjantin Ordusu (Fuerzas Armadas de la República Argentina) başkomutanı devlet başkanı olacak şekilde ve Savunma Bakanlığının altında konumlandırılmıştır. 1862 (Arjantin'in tümünü temsilen ilk başkanlık seçimi) yılı ulusal birliğin sağlanmasında ve güç kullanımının merkezi devlete geçmesinde bu açıdan bir dönüm noktasıdır. 1853 Anayasası tüm eyaletlerce kabul edilmiş olsa da ülke Buenos Aires eyaleti ve diğer eyaletler olmak üzere ikiye bölünmüş

görünümde. Bu açıdan 1816'da bağımsızlığını alan Arjantin, 1862'de ulusal birliğini sağlamıştır denebilir (Romero, 2002: 3).

1853 Anayasasıyla kongre tarafından üstlenilecek kontrol ve denge mekanizmasına yetkiler ve başkanın yeniden seçilmesinin yasaklanması gibi maddeler ile yürütme gücünün tirana dönüşmesini engellemek amaçlanmıştır. Anayasayı bu şekilde tasarlayanlar uzun iç savaş tarihinin ve egemen sınıfın bölünme ve kanlı güç mücadelelerine girme olasılığının farkında olarak hareket etmiştir (Romero, 2002: 3). Askerî açıdan ise 1853 Anayasası orduya “ulusun güvenliğini garanti etmek, iç düzeni sağlamak, anayasal hakları güvence altına almak ve yasaları uygulamak” gibi hem siyasi hem de askerî misyonlar yüklemiştir. 26 Ocak 1864 tarihli kararname ile hükümet topçu, piyade ve süvari arasında dağıtılan 6.000 kişilik kalıcı bir ordu kurmuştur. 1869 yılında Askerî Akademi kurulmuş ve profesyonel ordunun kurulmasına başlanmıştır. 21 Eylül 1872 tarihli askerlik yasası ile zorunlu askerlik başlamıştır (Lynch, 1993: 42, Huser, 2002: 30).

1880'e gelindiğinde ise artık ülkede yeni bir kurumsal çerçeve oluşmaya başlamış ve Arjantin'de eşi görülmemiş bir “barış ve yönetim” dönemine girilmiştir. General Julio A. Roca'nın o başkanlığa gelmesi ulusal konsolidasyonu önleyen yetmiş yıllık siyasi karışıklığı sona erdirmiştir. Bu dönem gücün merkezi hükümete kaydırıldığı bir dizi yasal düzenlemeye sahne olmuştur. Buenos Aires şehri federalleştirilmiş ve bu Buenos Aires eyaletinin egemen konumunu kısmen zayıflatmıştır. Ulusal ordu sağlam bir temele oturtulmuş ve eyalet milisleri dağıtılmıştır. Bu dönemde ilk kez tüm ülke için ortak bir para birimi kabul edilmiştir. İlköğretim ve nüfus kaydı (o zamana kadar Katolik kilisesinin elindeydi) ulusal makamların yargı yetkisine tabi tutulmuştur. Bir dizi yasa yargıyı, belediyeleri ve diğer kamu yönetimi alanlarını yeniden düzenlemiştir (Gallo, 1993: 82).

1888 yılında yapılan bir düzenlemeyle o zamana kadar Kilise tarafından düzenlenen bir kişinin hayatındaki en önemli olaylara (doğum, evlilik ve ölüm) yönelik Sivil Evlilik Yasası ve Nüfus Kanunu dönemin en ilerici Avrupa mevzuatından ilham alınarak hazırlanmış ve bu yetkiler devletin kontrolüne geçmiştir. Daha sonra bu devlet varlığı halk sağlığının kontrolü, işyerindeki etki ve her şeyden önce belirli bir yaştaki tüm erkekleri kontrol edilebilecek, disiplinli ve Arjantinlileşmiş bir duruma sokan Zorunlu Askerlik Hizmeti Kanunu ile

güçlendirilmiştir. Ancak 1880'lerde bu konudaki en büyük araç ilk eğitimidir ve en büyük çaba bu alanda harcanmıştır. 1884 yılında çıkarılan yasaya göre eğitim laik, özgür ve zorunlu olacaktır. Böylelikle her ikisi de bu alanda büyük ölçüde etkili olan Katolik Kilisesi ve göçmen derneklerinin yerini alan devlet, eğitim için tüm sorumluluğu üstlenmiştir (Romero, 2002: 15).

Roca ile iktidara gelen toprak sahipleri ve politikacılar kesimi modern ekonomik kalkınmayı hızlandırmak için gerekli politik istikrarı sağlamıştır. 1880-1912 döneminin göze çarpan özelliği 1890-1895 yılları hariç, hızlı ekonomik büyüme olmuştur. Tüm göstergeler otuz yıl boyunca yıllık ortalama %5'ten fazla bir büyüme oranına ulaşmış ve bu da bu dönemi Arjantin tarihindeki diğerlerinden ayrı bir noktaya taşımıştır. Ancak bu sadece bir büyüme meselesi olarak kalmamış, bu dönemde Arjantin'in çehresini ve ekonomisinin karakterini değiştiren önemli değişiklikler meydana gelmiştir. I. Dünya Savaşı'nın arifesinde yaklaşık sekiz milyon nüfusa sahip Arjantin nispeten geri bir ülkeden modern bir ülkeye dönüştürülmüştür. Kırsal alanlarda geniş ulaşım ağı oluşturulmuş ve 1914'te 34 bin km karelik bir alana yayılan nüfusun ülkenin içine doğru hareket etmesine ve ulusal düzeyde pazarın gelişmesine izin veren geniş bir demiryolu ağı inşa edilmiştir. Ayrıca mal ve insanların giriş ve çıkışlarını kolaylaştırmak için limanlar inşa edilmiş ve kent mimarisine yoğunlaşmıştır (Conde, 1993: 75).

Siyasi olarak bu gelişim sürecinde ulus-devlet, toprak sahiplerinin politik bir aracı olan Ulusal Özerk Partinin (Partido Autonomista Nacional veya PAN) kontrolü altında işlemiştir. PAN 1916'ya kadar başkanlığı elinde tutmuş, ardından 1930'a kadar siyasi katılımın barışçıl bir şekilde genişlemesini sağlamıştır. Sınırlı oy hakkı, resmî seçim listeleri ve ithalat-ihracat ekonomisinin teşviki siyaseti bu dönemde gerçekleşmiştir (Brown, 2010: 138). Bu dönemin ikinci önemli dönüm noktası ise 1910'da kuzey bölgelerinin ulusal sınırlara dâhil edilmesinin tamamlanması olmuştur. Böylece ulusun toprak sınırları açıkça tanımlanmış ve iç sorunlar geleneksel olarak bağlandıkları dış konulardan keskin bir şekilde ayrılmıştır (Romero, 2002: 3).

Bu sürecin toplumsal olarak etkilerine bakıldığında, ulusal birlik sürecini başlatan Arjantinli oligarşilerin ekonomik genişlemenin sosyal etkisini sınırlamayı seçtikleri ve toplumdaki maddi gelişimin, fayda sağladıkları sosyal ve politik değerleri değiştireceğini ön göremedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca kronik iş gücü kıtlığını gidermek için davet ettikleri göçmenler, beklentileri olan bir orta sınıf ve

işçi sınıfı yaratmıştır. Artan refah, kıyı kesimlerinde zenginleşen toprak sahipleri, tarım ihracatı patlamasından yararlanamayan iç kesimlerdeki eski aristokratik aileler, ekonomik olarak iyi durumda olan fakat siyasi güce katılamayan orta sınıf kesimlerinin siyasi beklentilerini arttırmıştır (Skidmore ve Smith, 2005: 80). Sonunda bu sınıfların ulusal süreçlere katılım talepleri, oligarşileri siyasi sistemi daha demokratik bir oylama sistemine açmaya zorlamıştır. Bu durum elitlerin zenginliklerine olmasa da siyasi üstünlüklerine mal olacak bir sürecin başlangıç noktasını oluşturmuştur. Arjantin'in bu liberal dönemi ulusal gücü birleştiren ve 1880'den 1916'ya ülkeyi yöneten iki kuşak oligark ve politikacı, 1916'dan 1930'a kadar ise sosyal açıdan daha farklı bir siyasetçi grubunun etrafında şekillenmiştir. Genel anlamda temsil ettikleri liberalizm dönemin uluslararası toplum normlarına uygun bir şekilde açık ticaret ve açık pazarlar, yabancı yatırım ve güçlü bir merkezi hükümet temellerinde şekillenmiştir. Bugün bazı ülkelerde muhafazakâr ekonomi olarak adlandırılabilen dönemin Arjantin'deki liberalizmi, siyasi katılımın genişletilmesi ve sosyal reformların başlatılması ile karıştırılmamalıdır çünkü bu dönem çoğunlukla elitlerin söz hakkına sahip olduğu bir rejime sahne olmuştur (Brown, 2010: 138).

Toplumsal olarak bu dönem ele alındığında bağımsızlığının ilk yıllarında tarımsal ihracata dayanan küçük, İspanyol, Katolik bir toplum olan Arjantin bu süreçte hızla dini, etnik ve değer açısından heterojen, büyüyen bir orta sınıfa sahip ve şehirleri genişleyen bir devlete dönüşmüştür. Siyasi süreç açıldıktan sonra toplum geleneksel ekonomik müttefiki İngiltere'yle bağlarını koparmaya başlamış, belirsizlikler arasındaki yeni uluslararası toplumdan nasıl yararlanacağına dair girişimlerde bulunmuştur. Nitekim bu girişimlerin sonunda 1930'da askerin sivil liderliğe bir seçenek olarak sahneye çıkması Arjantin'de uzun yıllar sürecek bir darbeler ülkesi olmasının yolunu açacak ve yeni bir dönemin kapısını aralayacaktır (Diamint ve Watson, 1996: 3).

Arjantin'in bu dönemde geçirdiği toplumsal dönüşüm sürecinde bahsedilmesi gereken en önemli unsurlardan biri de aldığı göçtür. Yeni Arjantin gelişme sürecinde insan gücüne ihtiyaç duymuştur. 1852 sonrası döneminde federal gücün büyümesi ve Buenos Aires hegemonyasının kurulması sadece anayasal veya askerî bir süreç değil aynı zamanda demografik ve ekonomik güçleri de temsil eden bir süreç olarak gerçekleşmiştir. Arjantin nüfusunun 1852'de 935.000 iken 1969'da 1.736.923'e ulaşması bunun en önemli

göstergelerindendir (Lynch, 1993: 44). Ülke 19. yüzyıl boyunca gün geçtikçe artan sayıda göçmen almaya devam etmiş ancak 1880'den sonra göçmen sayısı çarpıcı bir şekilde artmıştır. O dönemde Avrupa'da göç güçlü demografik büyüme, geleneksel tarım ekonomilerindeki kriz, işsizlik ve ucuzlayan uluslararası seyahat olanakları ile desteklenmektedir. Arjantin geleneksel muhafazakâr ve seçici göç politikasını değiştirmeye karar vermiş, propaganda ve sübvansiyonlu seyahat masrafları yoluyla şiddetli bir şekilde göçü desteklemiştir. Öte yandan iş bulma olanaklarının artması bu teşviklerden daha etkili olmuştur. Göçmenler de işgücü piyasasındaki hüküm süren koşullara uyum sağlama konusunda büyük esneklik ve isteklilik göstermiştir. Nitekim 1880'lerde göçmenler büyük şehirlerde yoğunlaşmış, kamu işlerinde ve kentleşme sürecine eşlik eden inşaat sektöründe iş bulmuşlardır. Takip eden on yılın ortasından başlayarak tarımda imkanların ortaya çıkmasıyla birlikte göçmenler hem kalıcı olarak, hem de yıllık olarak hasat işlerinde çalışmak üzere gelmeye devam etmiştir. 1880 ve 1890 yılları arasında göçmen nüfusu bir milyonu aşmıştır. Bunların yaklaşık 650.000'i kalıcı olarak yerleşmiştir ki bu rakam nüfusu yaklaşık iki milyon olan bir ülke için kayda değer bir orandır. Sonraki on yılda, 1890 ekonomik krizinden sonra göçmen sayısı azalmış ve menşei ülkesine geri dönenler her geçen yıl gelen varış sayısını aşmaya başlamıştır. 20. yüzyılın ilk on yılında ise Arjantin'e göç tekrar eski hızına dönmüştür (Romero, 2002: 6).

1880-1916 yılları arasında ülke nüfusunun en az %30'u Arjantin doğumlu olmaması ve Arjantin'de yaklaşık 2.9 milyon göçmen kalıcı olarak yerleşmiş olması göç etkisinin anlaşılması açısından önemlidir. 1920'lerde bir milyon göçmen daha gelmiştir. I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Arjantin nüfusu yaklaşık 8 milyona yükselmiş, 1930'da 10 milyonu aşmıştır. İşçilerin yaşamlarını iyileştirmek için Avrupa'dan Arjantin'e göç etmesinde reel ücretlerdeki artış binlerce Avrupalı göçmeni Arjantin'e çeken en önemli faktör olmuştur. Birçok Avrupalının ülkelerine geri döndüğü 1891 ve 1895'teki depresyon yıllarının dışında Arjantin'deki ücretler genellikle İtalya ve İspanya'dan yüksek seyretmiştir (Brown, 2010: 149). Kitlel göç ve ekonomik ilerleme Arjantin toplumunu derinden etkilemiş ve toplumu dönüştürmüştür. 1869'da 1.8 milyon olan toplam nüfus, 1914'te 7.8 milyon olurken, aynı dönemler için başkent Buenos Aires nüfusu 180.000'den 1.5 milyona çıkmıştır. 1895'te başkentteki her üç sakininden ikisi yabancıydı, 1914'te ise çoğu yabancı vatandaşın Arjantin doğumlu çocuğu

olmuş ve 1914'te nüfusun yarısı hala yabancıydı. Göçmenlerin çoğunluğunu İtalyanlar, İspanyollar ve Fransızlar oluşturmaktaydı (Romero, 2002: 10).

Avrupa kaynaklı bu insan hareketliliğine rağmen Avrupa ve Kuzey Amerika'da gerçekleşen büyük demokratikleşme süreçlerinden yalıtılmış olarak, Arjantin'de vatandaşlık oluşum süreci yavaş ve zor bir süreç olmuştur. Bu süreçte, nüfusun göçmen karakteri ve Arjantin vatandaşlığını benimseme ve seçimlere katılma konusundaki ilgisizliğinin ağır basması etkili olmuştur. Göçmenler, yabancı olmanın verdiği statünün ayrıcalıklarını (örneğin askerlikten muaf olma) ve güvencelerini kaybetme konusunda isteksiz davranmıştır. Böyle bir durum yöneten kesimi siyasi rejimin ortak paydasını oluşturmada zorlanmasına neden olmuştur (Romero, 2002: 14). Belki de bu rejimin en dikkat çeken ve en önemli özelliği alternatif siyasi partilerin rekabet etmediği ve başı devletin de başı olan tek partili bir sistemle karakterize edilen siyasi bir yapının olmasıdır. Ulusal Özerk Parti bu dönemde gerçekte valilerin partinin il başkanları olduğu bir valiler federasyonudur. Başkan gücünü bu valileri disipline etmek amacıyla devletin meşru işlevlerini kesinlikle siyasi amaçlarla kullanmıştır. İktidar transferi için devlet mekanizmalarının olmayışı ve geniş bir siyasi tartışma için imkânlar sınırlı olduğundan çatışmalar politikacılar, subaylar, basın ve kongre arasındaki küçük çevrelerde müzakere edilmiştir. Sistem 1880'lerde paylaşılan inançlara dayanarak küçük farklılıkları çözmede etkili olsa da anlaşmazlıklar 1890'dan sonra olduğu gibi daha ciddi hale geldiğinde sistemin zayıflıkları ortaya çıkmış ve bu politik rejimin farklı bakış açıları sunabilecek ve alternatif ittifaklar kurabilecek farklı ve meşru çıkarlara yer vermediği anlaşılmıştır (Romero, 2002: 14).

Siyasi ilerleme açısından 1816'da İspanya'dan bağımsızlığını kazanmasından 100 yıl sonra 12 Ekim 1916'da Radikal Halk Partisi adayı Hipólito Yrigoyen'in Arjantin Başkanlığını devralması Arjantin tarihi açısından dönüm noktalarından biri olmuştur. Devlet Başkanı Roque Sáenz Peña'nın çabaları sayesinde 1912'de yasalaştırılan seçim kanunu ile ilk kez evrensel yetişkin erkeklere oy hakkı, gizli oy ve zorunlu oylama ile seçilen ilk başkan Yrigoryen olmuştur. 1916 seçimleri ilk defa ulusal bir partinin siyasi gücü bir diğerine barışçıl yollarla devrettiği seçim olarak Arjantin tarihine geçmiştir (Romero, 2002: 1, Brown, 2010: 168). Otuz altı yıllık otonomist yönetim nispeten istikrarlı bir siyasi ve yasal sistem üretmiş ve böylece hızlı ve sürekli bir ekonomik ve sosyal büyüme süreci için ön koşullardan birini sağlamıştır. Ancak

bu sürecin sonunda 1880'den beri Arjantin toplumunun yaşadığı büyük değişikliklerden faydalananlar Radikal Yurttaş Birliği (UCR) ve lideri Hipolito Yrigoyen olmuştur (Gallo, 1993: 110).

Yrigoyen'in devletin geleneksel olarak baskıcı rolünü değiştirmek, farklı sosyal sektörler arasında arabuluculuk yapmak ve bir dengeyi sağlamak için devlet gücünü kullanma kararı mevcut sorunları çözüyor gibi görünmüştür. Bir başka deyişle Yrigoyen'in iktidarı büyük ölçüde, 19. yüzyılın ortalarında başlamış olan uzun modernleşme sürecinin mutlu bir sonucu olarak düşünülebilir (Romero, 2002: 2). Bu açıdan 1916 seçimlerinin kaybedeni 1874-1916 döneminde Arjantin'i yöneten muhafazakâr PAN olmuştur. Bu kayıp ordunun rolü açısından da önemlidir çünkü bu tarihten sonra PAN'ın kalıntıları ve muhafazakârlar seçimle iktidara gelmek yerine ekonomik güçlerini kullanarak siyaseti ve orduyu etkilemek yoluna gitmeyi tercih edeceklerdir (Hedges, 2011: 36).

Hipólito Yrigoyen ilk olarak 1916'dan 1922'ye kadar Marcelo T. de Alvear'ın başkanlığı kazandığı yıla kadar görev yapmış. 1928'de Yrigoyen yeniden seçilmiş ancak 6 Eylül 1930'daki askerî bir darbe ile görevinden edilmiştir. Bundan sonra seçilmiş bir başkanın barışçıl yollarla halefine yetkisini devretmesi için 61 yıl geçecektir. Böylece demokratik kurumların normal olarak çalışmaya başladığı bu on iki yıl (1916-1928) Arjantin tarihinde uzun vadede istisnai bir dönem olarak anılacaktır (Romero, 2002: 27).

Hipolito Yrigoyen'in ilk altı yıllık dönemi (1916-1922) muhafazakârların umduğu temsili demokrasiye yumuşak geçişi tam olarak sağlayamamıştır. Yrigoyen'in iktidarı büyük sosyal sınıflar arasında gelir dağılımını değiştiren savaş zamanı enflasyonundan ve 1916 ile 1922 arasındaki tüm dönemi kucaklayan depresyon ve refah döngülerinden yakından etkilenmiştir. Ekonomik döngüler, ithalat ve dolayısıyla devlet gelirlerinde dalgalanmalar meydana getirmiştir. Gelirlerin hükümetin halk desteğini artırma ve muhafazakâr muhalefetin etkisini azaltma yeteneği üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu düşünüldüğünde bu dalgalanmaların önemi daha iyi anlaşılmaktadır. 1919 yılına kadar Radikal hükümet esas olarak üniversite eğitimindeki değişimi ve genişlemeyi destekleyerek orta sınıfa geliştirmiştir. Fakat sonraları iktidarını giderek artan oranda patronaj bağlantılarına bağlamayı tercih etmiştir. Uzun vadede bakıldığında Yrigoyen büyük ölçüde orta sınıftan oluşan siyasi tabanını daraltmak için çeşitli güçler tarafından yönlendirilmiştir. Bu daralma 1930'da devrilmesine

giden süreçte etkili olan Arjantin siyasetindeki sınıf çatlaklarını beraberinde getirmiştir. Başlangıçtaki yeni Radikal yönetim ile muhafazakâr öncülleri arasındaki güçlü süreklilik havası sonraları değişmiştir. Nitekim ilk döneminde Yrigoyen kilise gibi muhafazakâr kurumlardan destek almış ve kabinesini geleneksel elitlerden kurmuştur. Yrigoyen savaşta tarafsızlığı sürdüren politikaları ile de dış politikada muhafazakârların çizgisinden sapmamıştır (Rock, 1993a: 150).

Ordu açısından bu döneme bakıldığında daha ilk döneminden itibaren Yrigoyen sorunlarla karşılaşmıştır. Bu dönemdeki askerî huzursuzluk Yrigoyen'in ordudaki terfileri Radikal Parti sempatizanları lehine yapması ve federal müdahaleler sırasında orduyu kullanmasından kaynaklanmıştır. Ocak 1919'a gelindiğinde ordunun bazı kesimlerinde Yrigoyen'i devirmeye hazır gruplar oluşmuştur bile. Bu iklimde Radikal hükümet son rahatsızlıklardan ötürü intikam almaya eğilimli muhafazakâr bir tepkiye esir düşmüştür (Rock, 1993a: 157). 1919 yılındaki askerî sorunlardan sonra yüzyılın başından beri sıkı bir şekilde profesyonel çizgide örgütlenen ordu, Yrigoryen'in sosyal kontrolü sağlamak için izlediği politikalar ve özellikle askeriye yönelik terfiler gibi konulardan rahatsızlık duymaya başlamış ve politik olarak taraf olmaya yönelmiştir. Yrigoyen'e duyulan güvensizlik ordunun toplumdaki demokratik sisteme yönelik eleştirilere karşı duyarlı olmasının yolunu açmıştır (Romero, 2002: 35).

Fakat 1922'de Yrigoyen'in başkanlık dönemi sona ermesi bu sorunları ötelemiştir. 1922'de illerin büyük çoğunluğunda muhafazakâr ve Sosyalist muhalefete karşı çok sayıda oyla seçilen halefi, ülkenin en eski ve en zengin ailelerinden birinin üyesi Marcelo T. de Alvear olmuştur. Alvear savaş sonrası depresyonun zirvesinde iktidara gelmiştir. Bu dönemdeki ekonomik döngü sığır eti endüstrisindeki kriz, tarife reformu ve kamu borcu gibi bazı temel sorunları beraberinde getirmiştir. 1924'te Radikal partinin bölünmesi, Alvear'ın başkan olarak artan zayıflığı Yrigoyen'in 1928'de tekrar başkan olarak geri dönmesinin zeminini hazırlamıştır (Rock, 1993a: 157).

Orduyu siyasi sahneye döndüren nedenler açısından düşünüldüğünde 19. yüzyılda üniter birliği sağlaması için ordunun profesyonelleşme süreci dikkate alınmalıdır. General Roca döneminde 1899 yılında ordunun modernizasyonu için Almanya ile kırk yıl sürecek bir işbirliğine gidilmiştir (Skidmore ve Smith, 2005: 83). Bunun ardından 20. yüzyılın ilk on yılında Arjantin ordusu büyük

dönüşümlerden geçmiştir. Her şeyden önce Avrupa orduları doğrultusunda profesyonelleşmiş ve ulusal bir kurum haline gelmiştir. Bu süreçte öğrencileri modern savaşa göre eğitmek için askerî okullar (Escuela Superior) 1901 yılında kurulmuştur. 1910'da çıkarılan askere alma yasası ordunun genişlemesini düzenlemiştir. Kıdem ve liyakat terfi koşulları haline getirilmiştir. Sonuç olarak ordunun sosyal bileşimi orta sınıf göçmenlerin lehine değişmiştir. Geleneksel oligarşi hâkimiyetini kaybederken ordunun kendisi önemli bir siyasi aktör haline gelmiştir (Keen, 1996: 309).

Demokratik kültürün henüz yerleşmemiş ve kurumsallaşmamış olması 1920'lerde silahlı kuvvetlerin devlette giderek daha önemli bir yer işgal etmeye başlaması ve kendi çıkarlarını daha keskin bir şekilde tanımlandıkça önemli bir politik aktör haline gelmesine neden olmuştur. Subaylar ve geleneksel liberal sağ arasındaki yakın ilişkiden kaynaklanan ve ayrıca General Justo'nun etkisiyle geliştirilen sıkı profesyonellik ve yeni milliyetçi ideolojiler kaynaklı etkiler silahlı kuvvetlerin kendi gündemlerinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Yrigoyen'in 1928'de iktidara dönüşü eski sorunları yeniden ortaya çıkarmış (Yrigoyen'in askerî terfileri siyasi kriterlerle ele alma eğilimi nedeniyle) ve bu tüm ülkeyi olduğu gibi subayları da kutuplaştırmıştır (Romero, 2002: 54). Ordunun mesleki olarak profesyonelleşmesi siyasetten uzak durmasına yol açmamıştır. Mesleki olarak profesyonelleşirken siyasete müdahil olma veya siyasi iktidarın orduyu politize etme çabaları bu demokratikleşme sürecinin eksik yanlarıdır. Bu durum 1976 darbesine kadar sürecektir.

Herkes 1929 buhran dönemi için Radikalleri yani Yrigoryen'i suçlamıştır. Bir zamanlar mistik ve güçlü olarak algılanan bir adam olan Hipólito Yrigoyen artık yaşlı ve etkisizdir. İktidardaki Radikal yandaşlar da bir önceki dönemin muhafazakârları gibi yabancı çıkarların hizmetkarı gibi algılanmaktadır. Yrigoyen'in başkanlığının bitmesine dört yılı daha olmasına rağmen popülerliği ve hükmetme kabiliyeti inanılmaz derecede düşük seviyelere düşmüştür. 19. yüzyılda bu gibi anlarda her zaman askerî bir grup "ulusu kurtarmak" için öne çıkmıştı. Ancak ordu 1880'lerden bu yana liberal çağın başlatılmasına yardım ettiğinden beri, siyasi bir geçişe karışmamıştı (Brown, 2010: 185). Yrigoyen'in 1929 ekonomik krizine hızlı bir çözüm bulamamasının yanı sıra halefi üzerindeki tartışmalar ona karşı muhalefetin elini güçlendiren sebepler olmuştur. Tartışma kurumsal bir çözüm arayışı mı yoksa askerî bir müdahaleyle mi ve siyasi

kurumların geleneksel standartlara uygun olarak yeniden kurulması veya Avrupa'dan ilham alınan modeller temelinde yeni bir cumhuriyet kurma etrafında şekillenmiştir. Seçkinler, General Agustin P. Justo'u takip eden subaylar ve siyasi liderler tarafından teşvik edilen bir hizip ve emekli General Jose Felix Uriburu'yu destekleyen milliyetçi ideologlar tarafından temsil edilen (Arjantin Yurttaş Lejyonu) iki grup arasında bölünmüştür. Darbe her iki liderin de bir anlaşmaya varmasından sonra 6 Eylül 1930'da gerçekleştirilmiştir (Romero, 2002: 57). Tüm bu gelişmeler ışığında 1816-1930 arası dönem 1853 ilk anayasanın kabulü göz önüne alındığında rejim tipi açısından iki döneme ayrılabilir: 1853-1916 anayasal oligarşi dönemi ve 1916-1930 sınırlı demokrasi (Battaglino, 2005: 12). Bir ilk olması açısından 1930 Darbesinin gerçekleşme süreci Arjantin ordusunun ittifak sürecinde kendi içinde de bölünerek yer alması önemlidir. Nitekim bu dönemden sonra Arjantin ordusu 1976 darbesine kadar geçen süreçte kendi içinde bölünerek siyasi ittifaklarda yer alacaktır.

6 Eylül 1930'daki Askerî Darbe 1916'da iktidara katılımıyla Arjantin'in orta sınıflarına ilk kez önemli bir siyasi rol veren Radikal Parti başkanı Hipolito Yrigoyen'in başkanlığını sona erdirmiştir. General Roca'nın başkan olmasından ve liberal ve öngörülebilir bir devlet inşasının konsolide etmesinden elli yıl sonra 1930'da silahlı kuvvetler görünüşte siyasal sistemi ve anayasayı kurtarmak için siyasette doğrudan bir rol üstlenmiştir. Bunu sadece seçimle iktidarı elde edemeyen muhafazakâr kesimin değil birçok sosyal sektörün desteğiyle gerçekleştirmişlerdir. Bu darbe, silahlı kuvvetlerin 50 yıl boyunca aralıklı olarak kalacakları siyasetin merkezine geri dönüşüne ve çoğulcu, konsensüse dayalı bir vizyondan kopuşa dolayısıyla sıfır toplamı siyasete dönüşün dönüm noktalarından birine işaret etmiştir. Bu olay ayrıca demokrasinin, kendi ulus vizyonunu korumak için siyasal katılımı bir kenara atma kabiliyetine sahip kesimi tarafından vatanın korunması için feda edilmesi geleneğinin başlangıcı olmuştur (Hedges, 2011: 45-46, Diamint ve Watson, 1996: 4). Darbeyle birlikte 1930'ların milliyetçiliği, vatanseverlik, inanç, aile, kan, gelenek ve ırk değerlerini destekleme ihtiyacı çeşitli propaganda araçları yoluyla topluma nüfuz etmiştir. Büyük Buhran da dışsal olarak yaratılmış olan bu ulusal egemenlik üzerindeki kontrole katkı sağlamıştır. Bu süreçte Yrigoyen'i yok etmede işbirliği yapan diğer bir büyük grup, toprak oligarşisine artık saldırmayan bir Arjantin'e dönmek isteyen muhafazakârlar olmuştur. Bu nedenle ordu “milliyetçi” ulusa yapılan saldırılarla

ilgili endişeleri nedeniyle toplumun bu milliyetçi ve muhafazakâr gruplarının bir araya geldiği bir yapıyı temsil etmiştir (Diamint ve Watson, 1996: 3).

Her ne kadar Yrigoyen ikinci başkanlık seçimi kampanyasını petrolün ulusallaştırılması üzerine kurmuş olsa da 1930'da Yrigoyen'in askerî darbe ile devrilmesi buraya kadar anlatıldığı üzere daha çok iç siyasi gelişmelerin sonucunda gerçekleşmiştir. Yrigoyen'in iktidarı yitirmesi Arjantin petrolü üzerinde etkili olan Standard Oil'in çıkarına olmasına rağmen darbeyi sadece buna bağlamak yanıltıcı olacaktır. Çünkü 1930'lar Arjantin üzerinde İngiltere'nin de etkili olmaya devam ettiği bir bakıma ABD'yi dengelediği bir dönemdir. Darbe Washington'da bir miktar beklentiyle ve Arjantin ile daha iyi ilişkiler umuduyla karşılanmış ancak 1930'dan sonraki gelişmeler bu umutları suya düşürmüştür. Darbe sonrası Arjantin'deki siyaset yeni politikalar etrafında şekillenmiştir. Öyle ki orta sınıfların daimi üstünlük beklentileri boşa çıkmıştır. Ordunun koruması altında iktidara dönen muhafazakârlar 1943 askerî darbesine ve Perón'un yükselişine kadar on yıldan fazla bir süre iktidarda kalacaklardır (Rock, 1993a: 172).

3.1.2. Ekonomik Gelişmeler

19. yüzyılda Arjantin küresel ekonomiye girmeyi kolaylaştırmak ve kendisine uygun bir rol ve amaç bulmak için bilinçli ve sistematik bir şekilde hareket etmeye başlamıştır. Bağımsızlıkla birlikte Arjantin ekonomisi değişmeye başlamıştır. İlk olarak, Buenos Aires tüccarları yabancılara yenik düşmüştür. İngilizler üstün kaynakları, sermayeleri, nakliyeleri ve Avrupa'daki temasları ile daha önce İspanyolların doldurduğu girişimci rolü üstlenmişlerdir. Yeni gelenlerle rekabet edemeyen yerel işadamları tarım ve hayvancılığa yönelmek durumunda kalmıştır (Lynch, 1993: 1). Dolayısıyla bağımsızlığın ilk dönemine ekonomik olarak seçilen yol, 1810'daki bağımsızlıktan sonra ülkenin hamisi rolünü üstlenen yabancı güç olan Büyük Britanya ile yakın bir ilişki kurmayı gerektirmiştir. İlk önce ticaret bağlarıyla sınırlı olan bağ, Arjantin'in ilk ekonomik girişim olarak kapitalist bir temelde örgütlenen yün üretimi sayesinde 1850'den sonra Britanya'nın sanayileşmesinin etkisiyle derinleşmeye başlamıştır. Bu zamanda iki ülke arasındaki ticari ilişkiler gelişmiş ve finansal ilişkiler önemli hale gelmiştir. Aynı zamanda özellikle devletin alt yapı/inşa maliyetlerini karşılama konusunda Britanya büyük bir rol üstlenmiştir. Ancak gerçek olgunlaşma, emperyalizm çağında yani 1880'den sonra gerçekleşmiştir. O yıllarda sömürge dünyasının

tartışmasız lideri olan Büyük Britanya tüm rakip sömürge imparatorluklarıyla, önce Almanya ve sonra ABD olmak üzere karşı karşıya gelmeye başlamıştır. Büyük Britanya ile Arjantin birliği konsolide edilirken Britanya duraklama aşamasına girmiştir. Bu durumda Britanya ortaya çıkan rakiplerinin sınai rekabetiyle mücadele etmek yerine tercihen düşük riskli, yüksek getirili yatırımları sayesinde garantili karları tercih ederek imparatorluğuna ve tekellerine sığınmıştır (Romero, 2002: 4).

Gerçekten de bu liberal dönem ekonomik alanda yaşanan dönüşümle açıklanabilir çünkü bu dönemde Arjantin, tarımsal ürün ihracatı ve Avrupa'dan, sermaye, girişimcilik ve emek ithalatına dayalı modern bir ulus haline gelmiştir. Ülke uluslararası pazarlarda sığır eti, buğday, koyun eti ve yün üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğünden yararlanmıştır. Bu sayede şehirler genişlemiş, tarım arazileri artmış ve demiryolları inşa edilmiştir. Başka hiçbir tarihsel süreçte ülke bu ölçüde bir dönüşüm geçirmemiş ve bu kadar uzun bir ekonomik kalkınma dönemi yaşamamıştır (Brown, 2010: 138). 1890'dan sonra tarımın genişlemesi süreklilik göstermiş ve kırsal alan tarım işçileri ve tarım arazilerini işleyenlerle dolmaya başlamıştır. 1892-1913 yılları arasında buğday üretimi beş kat artmış ve bu toplam üretimin yarısı ihraç edilmeye başlanmıştır. Aynı dönemde toplam ihracat da beş kat artmış ve ithalat biraz daha yavaş bir oranda büyümeye başlamıştır. Buğdaya ülkenin ihracatının yarısını oluşturan mısır ve keten tohumu eklenmiştir. Geri kalanlar arasında, yün dışında, et ihracatı, özellikle de ambalaj fabrikalarının Büyük Britanya'ya soğutulmuş ve konserve sığır eti ihracatı başladığı 1900'den sonra artan bir önem kazanmaya başlamıştır. Bu noktada yün üretimi Buenos Aires eyaletinin güney kısmıyla sınırlandırılmış ve bunun yerini hayvancılık almıştır. Böylelikle I. Dünya Savaşı'nın arifesinde Arjantin dünyanın önde gelen et ihracatçılarından biri haline gelmiştir (Romero, 2002: 8).

Nitekim Arjantin ulusal refahını pastoral ve tarımsal ürünlerin ihracatı üzerine kurmuş ve bu konuda politika yapıcılar ve toprak sahipleri, yeni ekonomik fırsatlara inanılmaz derecede açık olduklarını göstermişlerdir. Ülke bu dönemde dünya pazarlarının değişen yapısından defalarca faydalanmış ve gerekli teknolojileri benimsemiştir. Dönemin dinamizmi bir veya iki ürüne değil, eski ürünlerin satışının yavaşladığında yeni ürün ihracatının güçlü bir şekilde genişlemesine endekslenmiştir. Örneğin ham yün 19. yüzyılın sonlarında Arjantin'in döviz borcunun büyük bölümünü karşılarken buğday ve tahıl 1910'da

önde gelen ihracat kalemleri haline gelmiştir. Dondurulmuş kuzu eti ve dana eti, buğdayın ihracat liderliğine meydan okumak için yüzyılın başından sonra popüler hale gelen diğer ürünler olmuştur. Bu dönemde 1880 ile 1913 arasında Arjantin'deki İngiliz sermayesi de yirmi kat artmıştır. Bu dönemde ticaret, bankacılık ve kamu kredileri gibi geleneksel İngiliz yatırım alanlarına, arazi için ipotek kredisi, gaz gibi kamu kuruluşlarına yatırım ve tramvaylar ve özellikle demiryolu gibi ulaştırma yatırımları eklenmiştir. Bu yatırımlar son derece kârlı yatırımlardır. Bu süreçte demiryolları gibi bazı durumlarda, hükümet kârını garantilerken ve yatırımcılara vergi muafiyetleri ve rayların yanındaki arazileri vermiştir (Romero, 2002: 4). Sonraki yıllarda bu imtiyazlar büyük bir problem haline gelecektir. İngilizler yatırımlar ve ticaret yoluyla iyi kâr elde ederken yerel işadamları ise özellikle de İngilizler tarafından kurulan bir altyapının mümkün kıldığı tarımsal üretimden aslan payını büyük toprak sahiplerine bırakmak zorunda kalmışlardır. Bu dönemdeki alt yapı yatırımlarıyla 1880'deki 2.500 kilometre olan demiryolu, 1916'da 34.000 kilometreye ulaşmıştır (Romero, 2002: 5).

Öte yandan Arjantin, İngiltere ile olan yakın ticari bağlarına rağmen pazarını çeşitlendirmeyi ihmal etmemiştir. 1909'dan 1913'e kadar Arjantin ihracatının dörtte üçü İngiltere dışındaki ülkelere yapılmıştır (Brown, 2010: 144). 1901 ve 1913'teki ekonomik krizler ve sonrasında Balkanlar'daki savaştan kaynaklanan iki yıllık depresyon ekonomik büyümenin kırılganlığını ortaya çıkarmıştır. Uluslararası ekonomiyle ilişkiler, hem Fransa hem de Almanya'nın ticaret ve yatırımlara katılımının artması ve ABD'nin kamu hizmetleri, elektrik hizmetleri ve her şeyden önemlisi et paketleme alanlarında daha da agresif bir şekilde ortaya çıkması nedeniyle daha karmaşık bir hal almıştır. Soğutulmuş sığır eti teknolojisine hâkim olması ABD'nin dış pazarlarda zemin kazanmasına yol açmıştır. İhracat kotalarına yönelik anlaşmaların ardından ABD nihayet, İngiltere'nin nakliye ve sigortacılığa hakim olmaya devam etmesine rağmen, İngiltere ile yapılan et ticaretinin dörtte üçünü kontrol eder konuma gelmiştir (Romero, 2002: 17).

I. Dünya Savaşı ile Arjantin ekonomisinin tarihinde net bir ekonomik kalkınma modeline dayanarak nispeten kolay bir büyüme dönemi kapanmıştır. 1914'ten itibaren ülke ekonomik politikaların daha dikkatli ele alınmasını gerektiren ve geleceğin belirsiz, şüphe ve karamsarlığın hakim olduğu daha

karmaşık bir dünyaya girmiştir. Denilebilir ki bu koşullar yeni çözümler arayışının tetikleyicisi olmuştur (Romero, 2002: 42). I. Dünya Savaşı'nın bitiminde dünya ekonomisindeki bazı değişikliklerin Arjantin'in refahı üzerinde derin etkileri olmuştur. Birincisi, İngilizlerin dünya ticaretindeki konumu keskin bir şekilde bir daha asla tam olarak eski haline gelmeyecek şekilde değişmiştir. İkincisi, İngiltere'nin dünya ticaretindeki yerini ABD almıştır. Belki de Arjantinliler için daha da kötü olan İngilizlerin artık Arjantin'deki ekonomik faaliyetlere yönlendireceği sermaye fazlasına sahip olmayışı kaynaklı gelişmelerdir. Artık Arjantin hükümetleri bütçelerini savaştan önce olduğu gibi kısa vadeli kredilerle dengeleme politikalarını gerçekleştirmek için bu kredileri Londra'dan değil New York'tan almak zorundadır. Bunun yanında Arjantin endüstriyel faaliyetlere doğrudan yatırımları teşvik etmek istediğinde bunun da ABD'den gelmesi gerekmiştir. Arjantinliler için savaşın en kötü sonucu, o zamanlar hemen belli olmasa da, özellikle ihracatın, ekonominin en dinamik sektörlerinde, İngiliz ihracatının maruz kaldığı keskin ve sürekli rekabet gücü kaybı olmuştur (Tulchin, 1989: 46).

Savaş uzun zamandır devam eden bir zayıflığı açıkça ortaya koymuş ve ihracata dayalı Arjantin ekonomisinin yabancı sermayenin ve emeğin ithalatına olan bağımlılığın yanı sıra tarımsal sınırın genişlemesine devam etmesi Arjantin ekonomisinin çıkmazı olmuştur. Bu noktada savaş ülkenin ihracatının hem büyüklüğünü hem de hacmini etkilemiş ve ticaret bozulma eğilimine girmiştir. Tarımsal ihracat ilk önce ulaştırma eksikliği sorunu çekmeye başlamıştır. Yine de savaşın sona ermesiyle birlikte daha da kaygı verici bir durum ortaya çıkmış, dünya çapında arz fazlası oluşmuş bu da her hükümetin üreticilerini korumasına neden olan politikaların takip edilmesine neden olmuştur. 1921'den sonra hayvansal ürünlerin ihracatındaki düşüş daha da ciddi bir hal almıştır. Savaş sırasında yabancı sermaye ülkelerine dönmüş, savaşın sona ermesiyle İngiltere ve diğer Avrupa ülkeleri yatırım yapacak durumda olmamasından dolayı bu ülkelere yabancı yatırımların kolay geldiği zamanların sona erdiği anlaşılmıştır. Bu ülkelerin yerini Avrupa'ya borç vermeyi taahhüt eden J. P. Morgan gibi Kuzey Amerika bankacıları doldurmaya başlamıştır. Böylece sermaye akışları uluslararası ekonomik şartlar tarafından şekillenmeye başlamıştır. Bu noktada Arjantin, Avrupa konjonktürünün etkilerini çarpıcı biçimde tecrübe etmiştir. Ülke 1913-1917 yılları arasında yaşadığı krizi 1917-1921 yılları arasında (özellikle

savaş zamanı ticaretinin istikrara kavuşması nedeniyle) aşmaya çalışmış, 1921-1924 yılları arasında savaş sonrası uyum sarsıntısı yaşamış ve 1929 yılına kadar “altın yıllar” olarak adlandırılan dönem boyunca sakin bir dönem geçirmiştir denilebilir (Romero, 2002: 42).

ABD'nin 1920'lerde ekonomik olarak genişlemesi ilk olarak Arjantin'in fonograflar, radyolar, zirai ve sınai makinelerin yanı sıra başlıca pazarlarından biri olduğu otomobil, kamyon ve lastik ihracatında da büyük bir artış göstermiştir. ABD'nin cazip bir pazarda varlığını sürdürebilmek ve muhtemel ticaret engellerini aşmak için, büyük sanayi şirketleri (General Motors, General Electric, Colgate gibi), ilk başta yalnızca ithal edilen parçaları bir araya getirmeyi amaçlayan önemli yatırımlar üstlenmiştir. ABD firmaları da, özellikle Devlet Demiryolları aracılığıyla elektrik ve tramvay gibi kamu ve kamu aracı şirketlerine bu dönemde girmeye başlamışlardır. İngiliz yatırımlarının aksine, tarım makineleri hariç, Kuzey Amerikalılar ihracat artışına ve dolayısıyla döviz kazancına katkıda bulunmamışlardır (Romero, 2002: 43).

I. Dünya Savaşı'nın başlamasından dünya depresyonunun başlamasına dek geçen on beş yıl, ihracat sektörünün büyümesine bağlı olarak Arjantin savaş öncesi ekonomik refahına dönmeye çalışmıştır. 1929'da Arjantin hala dünyanın en büyük dondurulmuş sığır eti, mısır, keten tohumu ve yulaf ihracatçısı ve üçüncü büyük buğday ve un ihracatçısı konumundaydı. 1910-1914 için yıllık ortalamalar 1910-1914 ile 1925-1929 karşılaştırıldığında buğday ihracatı 2.1 milyon tondan 4.2 milyona, mısır 3.1'den 3.5 milyona yükselmiş ve keten tohumu 680.000'den 1.6 milyona çıkmıştır. 1910 ile 1914 arasında ortalama 25.000 ton olan dondurulmuş sığır eti ihracatı, 1925 ile 1929 arasında 400.000 tonun üzerine çıkmıştır. 1910-14'te 1950 ortalama 4.480 milyon peso olan ihracat, 1925 ile 1929 arasında 7,914 milyona yükselmiştir. Bu dönemde okuma yazma oranları artarken yaşam standartları da yükselmiştir. Nüfusun önemli bir kısmı refaha kavuşmuştur denilebilir. 1930'daki Arjantin'de bulunan 435.000 otomobil, dönemin birçok Batı Avrupa ülkesinden çok daha fazlaydı. Göçle artan nüfus, 1914 ile 1930 arasında 7,9 milyondan 11,6 milyona çıkmıştır. Bu dönemde petrol sektöründe, muhteşem bir büyüme gerçekleşmiş, 1913'te 21.000 metreküp olan üretim 1929'da 1.4 milyon metreküp gibi bir seviyeye gelmiştir (Rock, 1993a: 139).

Savaşın sonra yaşanan keskin bir gerilemenin ardından İngiltere et ithal etmeyi neredeyse bıraktığında ve hayvancılık ve et paketlenme endüstrilerinde

büyük bir gerileme yaşanırken Alvear hükümeti, Arjantin'in en zengin döneminin temelini oluşturan bir toparlanma dönemi geçirmiş bu dönemde refah her zaman olduğu gibi tarıma bağımlı olmaya devam etmiştir. 1923'ten itibaren gelişmekte olan endüstriler, savaş zamanlarında ithal ikamesi ihtiyacının ortadan kalkması ve hükümet politikalarının yerel üretimi korumak için çok az şey yapması nedeniyle düşüşe geçmiştir. Ayrıca savaş sonrası bu dönemde Arjantin'in ticaret ilişkileri de değişmeye başlamış, Büyük Britanya hala (tarımsal) ihracatının çoğunu almasına rağmen ancak ABD hem sermaye hem de ithalatın ana tedarikçisi haline gelmiştir (Hedges, 2011: 40). Özellikle 1920 sonrası dönemde Amerikan yatırımı neredeyse İngiliz yatırımlarını ikiye katlamıştır. 1930'a gelindiğinde 1913'teki tahmini 40 milyon altın pezodan olan Amerikan yatırımları 1929'da 611 milyona yükselmiştir. Amerikalılar önceleri sadece et sektörüne yönelmiş, daha sonra hükümete, ihracatçılara ve yerel sanayiye borç veren konumuna gelmişlerdir. 1924-1933 yılları arasında Arjantin'de Amerikan sanayi firmalarının yirmi üç yan iştiraki kurulmuş, diğer Amerikan malları yerel lisans altında üretilmiştir (Rock, 1993a: 145).

Öte yandan 1930'a kadar Arjantin yabancı enerji kaynaklarına bağımlılığını azaltma yönünde ilerleme kaydetmiştir. Devlete ait petrol şirketi Federal Petrol Şirketi'nin (Yacimientos Petrolíferos Fiscales veya YPF) kurulması, ülkenin petrol ihtiyacının yarısından fazlasını sağlayarak kişi başına düşen ithal kömür kullanımını azaltmasına yardımcı olmuştur. Arjantin'in 1920'lerdeki ekonomik büyümesi, gayri safi milli hasıla için yıllık büyüme oranı %6,7 ile birçok "sanayi ülkesi"nden daha da iyi gerçekleşmiştir. 1920'lerin sonunda Arjantinliler maddi ilerleme açısından kendilerini Fransa ile karşılaştırır duruma gelmişlerdir. Ekonomik milliyetçilik, yabancı çıkarların etkisini sınırlayarak ekonomik büyümenin faydalarını elde etmek ve içselleştirmek için siyasi iradenin kullanılması anlamına gelmiş ve bu durum Arjantin'de özellikle demiryolları, et paketleme tesisleri ve petrol şirketleri gibi yabancılara ait ekonomik varlıkları düzenlemek için devletin sürekli güç birikimini beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Arjantin'de bulunan yabancı girişimlerin tümü sonunda devlet müdahalesine maruz kalacaktır. Ekonomik milliyetçilik aynı zamanda Juan Perón'un başkanlığının 1940'larda güçlenmesini sağlayan devlet endüstrilerinin temelini oluşturmuştur (Brown, 2011: 175).

Bu dönem liderleri çok az ekonomik büyüme ve genişleme ürettikleri için suçlanamazlar çünkü uluslararası pazarlardaki olumlu gelişmelerden yararlanmayı, yabancı yetenek ve sermayeyi iyi bir şekilde kullanmayı ve nüfusun ekonomik potansiyelini serbest bırakmayı başarmıştır. Başka hiçbir dönem Arjantin böyle bir ekonomik patlama yaşamamıştır. Ulaşım, gıda işleme ve liman tesislerinde teknolojik dönüşümler olağanüstü büyümenin önünü açmıştır. Tarımsal ihracat kırsal kesimde verimliliği artırmak için çeşitlendirilmiş ve Mendoza ve Tucumán gibi iç bölgeler ülke ekonomisine daha fazla entegre olmuştur. Yine de ülke ekonomik dinamizmi Büyük Buhran'ın ötesine taşımak için diğer eksikliklerin üstesinden gelememiştir (Brown, 2010: 188).

1816-1930 döneminin ekonomik gelişmelerinde altı çizilmesi gereken nokta ülkenin bağımsızlıktan itibaren gelişiminde büyük güçlere olan bağımlılığıdır. Bu bağımlılık bu dönemde 19. yüzyılda İspanyolların yerini Büyük Britanya ve 20. yüzyılda Büyük Britanya'nın yerini alan ABD'ye karşı olmuştur. Bu noktada ekonomik bağımlılığın yönü Arjantin üzerinde hangi ülkenin bir başka deyişle büyük gücün etkili olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında ABD hem ikili ticari ilişkiler hem de Amerikan büyük sanayi şirketleri ile Arjantin ekonomisi üzerinde etkisini artırmıştır. Bu ekonomik etki ve bağımlılık ilişkisi doğal olarak siyasi etkiyi de yanında getirecek ve Arjantin'i ABD'nin liderliğindeki uluslararası toplumun etkisine açık bir konuma sokacaktır.

3.2. 1930-1946: Darbeler Dönemi

3.2.1. Siyasi Gelişmeler

I. Dünya Savaşıyla Avrupalı devletler dünya çapındaki etkilerini kaybetmiş ve yeni bir uluslararası toplum ortaya çıkmıştır. Bu süreç birden bire olmamış yarım yüzyıl gibi bir sürede kademeli olarak gerçekleşmiştir. İlk olarak I. Dünya Savaşı'nın sonucunda Avrupa devletler topluluğu yıkılmış, II. Dünya Savaşıyla sonuçlanan Milletler Cemiyeti ve Versay Anlaşması çökmüş ve II. Dünya Savaşı sonrası yeni bir uluslararası toplum kurulmuştur. Nihayetinde ve diğerleriyle bağlantılı olarak dekolonizasyon Avrupa'nın düzen kurucu aktör rolünü kaybetmesinin son safhası olmuştur (Watson, 1992: 278).

Bu yeni ortaya çıkan toplum hem Avrupa'dan miras aldığı normları barındırmış hem de kendi normlarını üretmiştir. I. Dünya Savaşı ABD'yi güç dengesinin sağlayıcısına dönüştürmüş, II. Dünya Savaşı ise güç dengesinin iki asli

unsurundan biri haline getirmiştir (Wight, 1966a: 174). 19. yüzyıl Avrupa merkezli dönemle kıyaslandığında II. Dünya Savaşı sonrası dönem liberal uygulamalar temelli uluslararası kurumlar ağıyla örülü ve uluslararası hayatın birçok alanında etkin ABD liderliğinde bir dönemdir. “Özgür dünya” olarak adlandırılan o ya da bu şekilde bu toplumun üyelerini bir arada tutan küresel politik-stratejik sistemin merkezinde ABD bulunmaktadır (Latham, 1994: 217). Buradan hareketle ABD Latin Amerika da dâhil olmak üzere lideri olduğu uluslararası toplumu şekillendirici politikalar izlemeye başlamıştır. Nitekim İngiltere Başbakanı Winston Churchill’in Dış İşleri Bakanı Anthony Eden’e 1944’te yazdığı telgrafta Arjantin ve Latin Amerika’yı Amerikan etki alanı olarak gördüğünü açıkça ifade etmiştir (Campbell, 1989: 3). Aynı yıl İngiltere Dış İşleri Bakanlığı çalışanlarından birinin yaptığı açıklama ABD’nin Arjantin’e yönelik politikasını anlamak açısından önemlidir:

“Albay Perón'un faşizmi, ABD Dışişleri Bakanlığı'nın şu anki politikaları için bir bahanedir, asıl amaçları kendi politikalarına karşı gelen bir Latin Amerika ülkesini aşağılamaktır. Arjantin'in etkili bir şekilde kontrol edilmesi, Batı Yarımküre üzerindeki ABD kontrolünün tesis edilmesine katkıda bulunacaktır. Bu aynı zamanda Latin Amerika'daki muhtemel Rus ve Avrupa etkisinin tehlikelerini azalmasını sağlayacak ve Arjantin'i İngiltere yörüngesinden çıkaracaktır.” (Kimball, 1989: 29)

Daha önce de bahsedildiği gibi Avrupa'nın yeni Latin Amerika devletlerini kabulü, ABD'nin batı yarı küresini Avrupa sömürgeciliğinden ve iktidar politikasından bağımsız tutmak amacına uymuştur. İngiliz donanması ve Amerikan Monroe Doktrini kurtuluş sonrası statükoyu etkili biçimde dondurmuş ve Avrupa güçlerini Amerika'daki sömürge faaliyetlerinden uzaklaştırmıştır (Watson, 1992: 266). Avrupalı olmayan devletlerin uluslararası topluma üyeliğini açıklığa kavuşturmak için uluslararası toplum oluşumunda iki farklı yoldan bahsedilmelidir. Bunlardan ilki medeniyet temelli uluslararası toplum oluşumu diğeri ise işlevsel temelli uluslararası toplum oluşumudur. Tarihsel olarak medeniyet temelli oluşan uluslararası toplum modeli daha kalıcı olmuş ve diğer toplumlara baskın gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında Avrupa uluslararası toplumu medeniyet temelli oluşurken Latin Amerika'nın bu topluma üyeliği aslında işlevsel bir nitelik göstermiştir. Uluslararası toplum işlevsel olarak genişledikçe

bu toplumun temelini oluşturan devletlerin ortak çıkarlarını, kurallarını ve kurumlarını yansıtmaya devam etmiştir (Buzan, 1993: 336-345).

Latin Amerika'daki devletler açısından düşünüldüğünde bu topluma üyelik belirli alanlarla sınırlı kalmıştır denilebilir. ABD ve Arjantin arasındaki ilişkiler bu doğrultuda diğer Latin Amerika'da olduğu gibi büyük ölçüde Monroe Doktrininin 1823'te ABD'nin resmî politikası haline geldiğinde başlamıştır. Kendisini bölgesel bir güç olarak gören ABD, Avrupa'nın sömürgeci devletlerinin yeni bağımsız Latin Amerika devletlerinin işlerine karışmasını bir saldırganlık eylemi olarak görüleceğini ilan ettiğinde bu bölgede ABD'nin katılımının hızlanacağını açıklamıştır. Böylelikle ABD ilk defa Latin Amerika'yı etki alanının bir parçası olarak tanımlamıştır. O zamandan itibaren, Roosevelt Corollary ve İyi Komşuluk Politikası da dâhil olmak üzere ABD/Latin Amerika dış politikasının tüm biçimleri, Amerika'nın en yakın komşularında istikrar yaratma üzerine kurulmuştur. Bu istikrarın sağlanması bir anlamda uluslararası toplumun normlarına uyum sağlanması anlamına gelmiştir. Bunun için ABD ilk olarak askerî müdahalenin kullanılması politikasını seçmiştir. Bir düzineden fazla askerî müdahalenin ardından ABD daha ucuz ve politik olarak daha yarar sağlayan seçeneklere yönelecek ve Dışişleri Bakanlığı politika yapıcıları istikrar için diktatörlük rejimlerini desteklemeye karar verecektir. Sadece bir yüzyılda Amerika'nın yarım küre politikası otoriter rejimler için istikrarlı bir desteğin sürdürülmesine yönelik "polislik" çabalarına dönüşmüştür (Roberts, 2014: 1-2). Bu noktada denilebilir ki uluslararası toplumun liberal ekonomik normları demokrasi temelli siyasi normlarına baskın gelmiştir.

Uluslararası toplumda yaşanan bu dönüşüm sürecinin başında gerçekleşen 1930 darbesi birçok açıdan Arjantin için dönüm noktasıdır. Öyle ki bu dönem daha sonraları "kötü on yıl" (Década Infame) olarak adlandırılacaktır. 1920'lerde silahlı kuvvetler devlette giderek daha önemli bir yer işgal etmeye başlamış ve kendi çıkarlarını daha keskin bir şekilde tanımlandıkça önemli bir politik aktör haline gelmiştir (Romero, 2002: 54). 6 Eylül 1930'daki askerî darbe, 1916'da iktidara katılımıyla Arjantin'in orta sınıflarına ilk kez önemli bir siyasi rol veren Radikal Parti Başkanı Hipolito Yrigoyen'in başkanlığını sona erdirmekle kalmamış bu dönemden sonra askerî darbenin kurumsallaşmış ve demokratik süreçlerin sık sık kesintiye uğraması normalleşmiştir (Brown, 2010: 188).

1976 Askerî Darbesine giden süreç açısından düşünüldüğünde 1930 Arjantin iç dinamikleri açısından ordunun siyasetteki rolünü “gerekli gördüğünde” müdahale etme olarak görmesi açısından bir başlangıç noktasıdır. Aynı zamanda 1930 yılı daha sonra Arjantin siyasetinin dokusunu derinden etkileyecek bir ideolojik değişim olan liberalizmin çöküşü ve milliyetçiliğin yükselişinin hızlanmasına da işaret etmektedir. Arjantin'in düşünürleri arasında da 1930'dan önce milliyetçi bir farkındalık ortaya çıkmış fakat 1930'dan sonra milliyetçilik hükümet ve kurumlar, ekonomi ve toplumdaki diğer değişiklikleri tamamlayıp yoğunlaştırarak karmaşık, karşılıklı olarak güçlendirici bir değişim sürecinin bir parçasını oluşturarak politik bir harekete dönüşmüştür (Rock, 1993b: 174). 1930'dan itibaren Arjantin ordusu anayasayı ve ülkeyi daimi olarak sivil yönetimin kötü sonuçlarından korumakla sorumlu vatansever subaylar olarak tasvir edilen pratoryen bir forma dönüşmeye başlamıştır. Öyle ki 1930 Darbesi ordu tarafından bir zorunluluk ve hatta kendi adına fedakarlık olarak görülmüştür (Battaglini, 2007: 83).

İktidarı ele geçirdikten sonra darbeciler Uriburu'nun başkan olduğu geçici bir hükümet ilan etmişlerdir. Yeni hükümette görev alanların çoğu 1916'dan önce görev yapmış muhafazakâr sivillerden oluşmuştur. Geçici hükümet derhal yönetimden, eyalet hükümetlerinden ve üniversitelerden Radikalleri temizlemeye girişmiştir. Kısa süre sonra yeni rejimin keskin bir şekilde iki fraksiyona bölündüğü (liberal muhafazakâr ve milliyetçi muhafazakâr) ve sadece Yrigoyenistlere karşı ortak bir muhalefette bir araya geldiği ortaya çıkmıştır. 1930 Darbesi Arjantin'deki ordu yapısı hakkında da aydınlatıcıdır. 1976'ya kadar gerçekleşecek tüm darbelerde ordu bir bütün olarak hareket etmeyecek, kendi içerisinde gruplara ayrılarak ittifaklara dâhil olacaktır. Bu noktada 1930'da ordunun çoğu, ekonomiye hakim olan ve darbe için temel sivil desteği sağlayan büyük çiftlik sahipleri ve tüccarlar, geçici hükümetteki General Agustin P. Justo liderliğindeki grubu desteklemiştir. Justo'nun liderliğindeki bu grup 1912'de Saenz Pena'nın öngördüğü popüler bir muhafazakâr parti yaratmayı amaçlamıştır. Ayrıca "liberal-muhafazakâr" bu grup, ihracat ekonomisini korumak için İngiltere ve Batı Avrupa ile bağlantıları savunan muhafazakâr bir ekonomi politikası planlamıştır. Uriburu ise "milliyetçi-muhafazakâr" grubun lideri olarak öne çıkmıştır (Rock, 1993b: 178-180).

İki yıllık başkanlığının ardından liberal grup Uriburu'yu, General Agustín Justo'nun başkan seçilmesi için seçim yapmaya ikna etmiştir. 1932'de Justo, Yrigoyen karşıtı Radikallerinin, eski PAN muhafazakârlarının ve Buenos Aires şehrindeki sosyalistlerin desteğiyle “Concordancia” olarak adlandırılan bir nevi koalisyon grubu kurarak bazı oylama usulsüzlüklerinin de etkisiyle başkanlığı kazanmıştır (Romero, 2002: 84). 1932'de göreve başlayan Justo, 1930 darbesinden sonra hüküm süren sıkıyönetim halini kaldırmış, başta Hipolito Yrigoyen olmak üzere siyasi tutsakların salıverilmesini sağlamıştır. Justo, Uriburu'nun Radikal oldukları için görevden aldığı üniversite profesörlerini eski görevlerine iade etmiştir. Uriburu'nun sponsor olduğu paramiliter örgüt olan Lejyon Civica'nın faaliyetlerini keskin bir şekilde engellemiştir. Justo rejimi askerlerden arındırarak, politikanın belirli alanlarını uzmanların eline bırakan yeni bir teknokratik hükümet tarzını benimsemiştir. Bu uzmanların en ünlüsü 1930'ların büyük ekonomik reformlarını tasarlayan ve uygulayan Pinedo başkanlığındaki ekibin lider üyesi olan Raul Prebisch'tir (Rock, 1993b: 183).

Diğer taraftan ise General Justo, altı yıl boyunca başkanlık görevine devam etmekle birlikte destekçilerini bu sürede seçim usulsüzlükleri sayesinde hem eyalet meclislerinde hem de federal kongrede tutmayı başarmıştır. 1938'de usulsüzlük ve sahtekarlıkla lekelenen bir başka seçim, Yrigoyen'den bu yana ilk sivil devlet başkanı olan Roberto Maria Ortiz'i iktidara getirecektir (Hedges, 2011: 46). Concordancia hükümeti döneminde sırasıyla Agustín P. Justo, Roberto Ortiz ve Ramon Castillo başkanlık yapmıştır. İkna ve manipülasyon, Justo rejiminin ayırt edici özelliklerinden olmuştur. Ülke bir süreliğine siyasi istikrara kavuşmuş ancak bu, halkın hayal kırıklığı ve kayıtsızlığının artması pahasına gerçekleşmiştir. Hükümet üstündeki seçim sahtekârlığı damgasından kurtarmayı başaramamıştır. Justo'nun gücü büyük ölçüde muhaliflerinin zayıflığından ve hükümet politikalarına gerçek alternatifler sunan etkili bir muhalefetin olmamasından kaynaklanmıştır (Rock, 1993b: 184).

Uluslararası toplumun etkisi açısından düşünüldüğünde Monroe Doktriniyle başlayan ABD'nin bölgeye yönelik politikasını norm olarak dayatma politikaları Başkan Franklin Roosevelt tarafından 1933'te başlatılan İyi Komşuluk Politikası ile Latin Amerika'daki Avrupa askerî etkisine karşı koyma amacıyla devam etmiştir. Bu doğrultuda 1938'den sonra bölgeye yeni ABD misyonları gitmeye başlamış, örneğin Arjantin Deniz Harp Okulunda çalışmak üzere

Amerikalı donanma subayları gönderilmiştir. Aynı yıl Peru, Arjantin, Haiti ve Kolombiya ile ABD arasında askerî misyon anlaşmaları müzakere edilmiştir. 1939 ve Aralık 1941'de Japonların Pearl Harbor saldırısı arasında sekiz ek anlaşma imzalanmıştır. Savaşın sonunda sadece Meksika, Küba, Honduras ve Uruguay, ABD askerî misyonlarının olmadığı Latin Amerika ülkeleri olarak kalmıştır. Bu çabalar ABD'nin Latin Amerika silahlı kuvvetleri üzerinde doğrudan etkisinin başlamasına ve 1960'ların ortalarına kadar askerî teçhizatın ana tedarikçisi olma rolüne işaret etmektedir (Loveman, 1999: 141).

Bu dönem ABD etkisinin uluslararası toplumun şekillenmesini açısından belirginleşmeye başladığı bir dönemdir çünkü uluslararası toplumun oluşumunda ortaya çıkan kuralların şekillenmesindeki etki toplumun üyeleri arasında eşitsiz dağıldığından, kuralların, bu kuralları etkileyen devletlere hizmet etmesi doğaldır (Bull, 2002: 53). Buradan hareketle ABD'nin bölge ülkeleri ile 1939'da Panama'da yaptığı toplantıda aldığı ortak bir yarım küre politikası olarak tarafsızlığın benimsenmesi politikası norm olarak kabul edilmiştir. Arjantin de bu norm doğrultusunda II Dünya Savaşı'na yönelik tarafsızlık politikasını benimsenmiştir. Nitekim Ortiz hükümeti (1938-1942, seçilmiş sivil devlet başkanı), demokrasiyi yeniden kurma programı çerçevesinde ABD'yle yakınlaşma politikası takip etmiştir (Romero, 2002: 84). Bu politika hem ülkenin geleneksel müşterileriyle ticaret yapmaya devam etmesini amacını gütmüştür fakat muhafazakâr partiden Roberto M. Ortiz'in başkanlığı, yükselen milliyetçilik, istikrarsız siyasi ittifaklar ve başkanın sağlık sorunları nedeniyle istikrarlı olamamıştır.

Bu noktada Arjantin iç siyaseti açısından düşünüldüğünde 1939'da Avrupa'da çatışmalar patlak verdiğiinde, Arjantin dış politikası hakkındaki tartışmalar iki çizgi ya da eğilime bölünmüştür. Cumhurbaşkanı Roberto Ortiz ve Dışişleri Bakanı Jose Maria Cantilo başkanlığındaki ilk grup ABD de dâhil olmak Müttefik Kuvvetlerle açık ve resmî ittifakı desteklemekteydi. Başkan Yardımcısı Ramon S. Castillo ve hükümetin daha açık bir şekilde milliyetçi unsurlarının önderlik ettiği ikinci grup ise ABD'yi küçümseyerek Mihver kuvvetlerinin geleceğin siyasi ve ekonomik temsilcisi olacağına inanmaktaydı. Bu süreçte ABD yanlısı grubun, ABD'ye savaş dışılık çerçevesinde bir anlaşma imzalama teklifi ve Arjantin ekonomisini güçlendirmek için bir dizi ticaret anlaşması yoluyla Mihver yanlısı grubu domine etmeye çalışmıştır. ABD'nin bu teklifi reddetmesi, Başkan

Ortiz'in hastalık yüzünden başkanlıktan çekilmesi ve milliyetçi grubun iktidara gelmesiyle çakışmıştır (Tulchin, 1989: 50).

Ayrıca Avrupa'da II. Dünya Savaşı'nın patlaması, Arjantin'in Kıta'daki tarımsal ihracatını da kesmiştir. 1940'ların başında ihracatta keskin düşüşle karşı karşıya kalan sivil yönetim, kutuplaşmış siyasi atmosferde tutarlı politikalar yürütmekte zorlanmıştır. 1943 başkanlık seçimleri yaklaşırken iktidarın devri sorunlu olacağı benziyordu. Başkan Ortiz'in sağlığı kötüleşmiş ve 1940'ta istifa etmiştir. Başkanlığı, Başkan Yardımcısı Ramón S. Castillo devralmıştır. Başkan olarak Castillo 1943'te muhtemelen seçmen sahtekârlığı yoluyla başkan seçilmeyi planlamış fakat toplumdaki derin karamsarlık hissi, 1943'te siyasi iklimi etkilemiş ve başka bir askerî müdahaleye zemin hazırlanmıştır. Bu noktada halkın da askerî darbeyi benimsemiş olması Arjantin iç dinamiklerinde yerini alan ve 1976'ya giden sürecin bir başka belirleyicisidir. Haziran 1943 Darbesinde ordu, liderlerinin darbeden sonra iktidarı sivil siyasetçilerle paylaşmama kararı alması dışında özel bir plan yapmamıştır (Brown, 2010: 189-192). Fakat bu darbenin anlaşılması için hem iç hem de dış gelişmelere daha yakından bakılmalıdır.

Öncelikle bu dönemde Arjantin toplumu üzerindeki etkisi çok büyük olan İspanya İç Savaşından (1936-1939) bahsetmek gerekmektedir. Bu savaş, Arjantin'deki muhalif kampların daha net bir şekilde belirginleşmesine katkıda bulunmuştur. Sadece büyük bir topluluk olan İspanyol sürgünleri değil aynı zamanda bir bütün olarak Arjantin toplumu bölünmüştür. Sağ gruplar açısından İspanya İç Savaşı, otoriter muhafazakârları, faşist oryantasyonlu milliyetçileri ve Katolik entegralistleri demokratik liberalizme karşı ortak bir kampanyada bir araya getirmiştir. Karşı kamp olan demokratik liberal grupta Sosyalistlerin, İlerici Demokratların, Üniversite Federasyonunun öğrencileri, CGT (Ulusal İşçi Konfederasyonu) de bulunan ve sendika liderleri ve geniş bir sektör tarafından işgal edilen Radikallerden Komünistlere uzanan bir dayanışma bloğu oluşmuştur (Romero, 2002: 75). Bu süreçte Arjantin resmî olarak tarafsızlık politikasını benimsemiştir. Dahası Arjantin hükümeti çatışmanın Arjantine yansımaması açısından İspanya'da savaşan cumhuriyetçiler ve milliyetçiler arasında arabuluculuk önermiştir (Juárez, 1963: 384).

Eski bir İspanya sömürgesi olması ve Arjantin'de bulunan İspanyol kökenli vatandaşların varlığı İspanya İç Savaşının Arjantin üzerindeki etkisinin açıklayıcı nedenlerindendir. Özellikle Arjantin'deki milliyetçi hareketler bu

süreçte İspanya İç Savaşından etkilenmiştir. Katoliklik temelinde birleşen bu iki ülkedeki milliyetçi fikirler açısından düşünüldüğünde Arjantin milliyetçileri İspanya'yı model olarak görmüştür denilebilir. Dolayısıyla İspanya'da Franco'nun kaybetmesi demek Arjantin'deki milliyetçiler için Hispanik kimliklerindeki Katolikliğe bir tehdit demektir. Bu doğrultuda Arjantin milliyetçiliği bu süreçte Hispanik kimliğinin güçlendirilmesi, korporatist devlet anlayışının benimsenmesi, komünizmle mücadelede faşist devlet pratiklerinin yararları üzerinde şekillenmiştir. Nitekim 1930-1943 döneminde muhafazakâr milliyetçi kanat liberal hareketi bastırmıştır. Bu dönemde iktidarı yöneten sekiz başkandan altısı generallerdir ve bu generaller milliyetçi hareketin etkisinde olan generallerdir (Callahan, 2008: 1-4).

Bu asker merkezli iktidar sürecinde Arjantin ordusundaki asker sayısı 1930-1945 arasında iki katına çıkmış ve üst düzey subayların ordu tarafından yönetilen cephanelik ve fabrikalar için ekstra bir yıl eğitim aldığı Ulusal Savaş Koleji'nin kurulmasıyla profesyonellik öncelik haline gelmiştir. Bu değişiklikler askerlere kendi ulusal sorunlarıyla başa çıkma kapasiteleri ve Arjantin Silahlı Kuvvetleri'nin açık bir politik rol benimsemesi için işlevsel ve uyumlu bir temel sağlayan bir işlev görmüştür (Potash, 1981: 260). Castillo'nun başkanlığı sırasında (1942-1943) ordunun etkisi başkanın üstünde etkili olan generallerin görüşleri ve baskıları nedeniyle daha da belirginleşmiştir. Silahlı kuvvetler tekrar hızla politik bir aktör olmuştur. Orduda gelişen yeni profiline temel unsurlarından biri milliyetçi bir bilincin gelişmesidir. Zemin seçilmiş Başkan Yrigoyen'i devirip 1930-1932 yıllarında başkanlık koltuğuna oturan Uriburu'nun milliyetçiliği tarafından hazırlanmış ve bu fikir, hem silahlı kuvvetlerin içinde hem de dışında küçük ama aktif bir milliyetçi grup tarafından yayılmaya başlamıştır. Uriburu'nun öncülük ettiği siyasi duruş muhafazakâr, antiliberal, yabancı düşmanı ve otoriter bir milliyetçiliktir. II. Dünya Savaşı tüm bu pozisyonların değişmesine neden olmuştur. Geleneksel olarak Alman yanlısı düşüncelerden etkilenen ordu, ağırlıklı olarak II. Dünya Savaşı açısından tarafsızlığı savunuyordu ancak bölgedeki geleneksel güç dengesinin ABD'nin Brezilya'ya verdiği destek ve Arjantin'in yeniden silahlanma programlarından çıkarılması ile değiştiği fark edilmiştir. Bunun yanında savaşın ekonomik kaygıları arttırması savunma sanayi mallarına gereksinim duyan ordunun ekonomide de rol almasına katkı sağlamıştır. Savaş öncesi ordu silah fabrikaları

kurmuş, 1941'den sonra ise Askerî Fabrikalar İdaresinin kurulmasıyla, kendisini gıda işleme gibi “doğal” olarak nitelendirdiği ve özerkliğini garanti altına almak için vazgeçilmez olan çelik endüstrisi gibi endüstrileri desteklemeye adanmıştır (Romero, 2002: 85).

Askerî fabrikaların kurulması ordunun kurumsal çıkarları açısından önemlidir. 1941 sonrası Arjantin ordusu ekonomik gelişmelere yönelik genel bir tutum sergilemekten öteye geçmiş ve üretim ile alakalı doğrudan kurumsal çıkarlara sahip olmaya başlamıştır. Profesyonelleşmeyle birlikte subayların orduya bağlılıklarının artması ve ulusal işlerin yürütülmesinde askerî rolün geniş bir tanımının yapılmasının yanı sıra ordunun üretim sürecine doğrudan katılımı ekonomik gelişmelere tepki geliştirmesine yol açmıştır (Merkx, 1973: 294).

Savaş yıllarında iç ve dış politika ülke tarihinin önceki dönemlerine göre daha yakından bağlantılı hale gelmiştir. Öyle ki siyasi partiler, silahlı kuvvetler, çıkar grupları, iktidardaki gruplar ve muhalefet dış politikayı odak noktasına dönüştürmeyi başarmışlar ve Arjantin'in savaşa karşı duruşunun iç siyasi sorunlara çözüm olacağı noktasına kadar getirmişlerdir (Rapoport, 1989: 77). Bu sırada uluslararası siyasi panorama 1941'in ikinci yarısında önemli ölçüde değişmeye başlamış, Haziran ayında Hitler Sovyetler Birliği'ne saldırmış ve Aralık ayında Japonlar ABD'ye Pearl Harbor'da saldırmıştır. ABD savaşa girmiş ve diğer Amerika kıtası ülkelerini buna eşlik etmeye zorlamaya çalışmıştır. Şubat 1942'de yarımkürenin dışişleri bakanları Rio de Janeiro'da bir araya gelmiş ve bu kez Arjantin'in savaşa taraf olma konusundaki muhalefeti ABD planlarına ters düşer pozisyona gelmiştir. Tüm yarımkürede yer alan ülkelerin savaşa girme çağrıları dönemin Arjantin Dışişleri Bakanı Enrique Ruíz Guiñazú'nın sert muhalefeti nedeniyle basit bir “öneri” olarak değiştirilmek zorunda kalmıştır. ABD açısından bu durum göze alındığında belirli çıkarlar özellikle ulusal prestij açısından, tehlikeye girmiş ve Arjantin'in bu politikasına sert misilleme ile cevap verilmiştir. Bunun sonucunda Arjantin savaşta ABD müttefiklerine verilen silahlanma programından çıkarılmıştır (Romero, 2002: 85).

Bu dönemde Castillo hükümeti İngiltere'den beklenmedik bir destek bulmuştur. 1940'ların başında ABD ve İngiltere'nin Arjantin konusunda oldukça farklı hedefleri bu desteğin nedenlerindendir. ABD esas olarak Latin Amerika'da birleşik bir askerî ve siyasi cephe oluşturmakla ilgiliydi ve Arjantin'i bu amacın önünde bir engel olarak görüyordu. Ancak İngiltere giderek Arjantin etine bağımlı

hale gelmiş ve et sevkiyatını tehdit eden her türlü eyleme karşı koymaya karar vermiştir. Buna ek olarak İngiltere'nin Arjantin'deki ticari ve finansal çıkarları, Arjantin'in tamamen pan-Amerikanizmine adanmış olması durumunda Arjantin'in tamamen ABD yörüngesine girmesine izin verme konusunda isteksiz hale getirmiştir. 1940'tan beri ABD'nin Arjantin'deki İngiliz şirketlerinin kontrolünü sağlama çabaları sürmekteydi. Bu açılardan İngiltere tarafsız bir Arjantin fikrini desteklemiştir. Ayrıca Arjantin'in tarafsızlığı, mihver casuslarının İngiliz nakliye hareketleri hakkında istihbarat aktarma riskiyle karşı karşıya kalırsa, Arjantin bayrağı altında seyreden et gemilerinin Alman denizaltılarından korunmasına yardımcı olabilecektir (Rock, 1993b: 220).

1943'ün ortasında Castillo başka bir iç siyasi krizle karşı karşıya kalmış ve bu kez üstesinden gelememiştir. Nisan ayında Castillo, Buenos Aires Eyaleti valisi Rodolfo Moreno'nun Concordancia'yı bölme iddialarını onaylamayı reddetmiş ve bir ay kadar sonra Castillo'nun Tucuman bölgesi şeker baronu ve kendisi gibi eski tarz bir muhafazakâr olan Robustiano Patron Costas'ın bir sonraki başkan olmasını amaçladığı anlaşılmıştır. Haziran'a gelindiğinde Castillo'nun bu planları bir askerî darbe ile kesilmiştir. 4 Haziran 1943'teki Darbenin Eylül 1930'daki Darbeden farklarından ilki ortada Yrigoyen'in düşüşünü önceden haber veren açık sivil huzursuzluk olmaması ve darbenin nüfusun büyük bir kısmı tarafını şaşırtmasıdır. Ancak ordu açısından darbe aylardır planlanmaktadır. Castillo'nun düşüşü sırasında, Concordancia orijinal biçimini kaybetmiş durumda idi ve bir süredir hükümet sadece ordu sayesinde ayakta durabiliyordu (Rock, 1993b: 221).

Böylelikle Ramon Castillo hükümeti yüzyılın ikinci darbesiyle devrilmiştir. Bununla birlikte Yrigoyen'in devrilmesiyle karşılaştırıldığında 4 Haziran Darbesi, Birleşik Subaylar Grubu (GOU) olarak bilinen gizli bir toplum oluşturan bir grup genç subay tarafından tasarlanması açısından farklılık göstermiştir. Fakat ordunun bir bütün olarak hareket etmesinden ziyade darbeyi kendi içerisinde bir grup tarafından gerçekleştirmesi Arjantin'in askerî darbe geçmişiyle benzeşmektedir. GOU'nun amaçları tamamen net değildi ama üyeleri üstünde Juan Domingo Perón'un etkisi büyüktü. Nitekim Perón tarafından hazırlanan GOU belgeleri milliyetçilik, tarafsızlık, siyasi ve ekonomik bağımsızlık ihtiyacı, sanayileşme, anti-komünizm ve fakirlerin zenginler karşısındaki durumu gibi motifleriyle Perónizmin ve Perón'un hem ordu hem de

işçi sınıfları nazarında merkezî olması gereken temaları ortaya koymaktaydı. Ayrıca bu belgeler “Büyük toprak sahipleri kendilerini köylülerin terinin bedeliyle zenginleştiriyorlar... fakirler yemek yemiyor, ya da ihtiyaçlarına göre kendilerini besleyemiyorlar. Şehirler ve taşra sesini duyuramayan acılarla doludur" şeklinde Perón'un iktidara geldiğinde arkasına alacağı toplumsal kesime yönelik söylemleri ilk olarak ortaya koyması açısından önemlidir (Hedges, 2011: 81).

Darbenin ilk lideri donanma ve orduda iyi bağlantıları olan General Arturo Rawson'dur. Fakat yeni kabinenin oluşma sürecindeki anlaşmazlıklar nedeniyle başkanlığa Castillo'nun Savaş Bakanı olan General Pedro Ramirez getirilmiştir. Böylelikle 4 Haziran 1943'te iktidara gelen askerî hükümet General Pedro Pablo Ramirez ve General Edelmiro J. Farrell tarafından 1946'ya kadar yönetilmiştir. Ancak daha sonra hükümetin önde gelen üyelerinden Albay Juan Domingo Perón, kişiliğinin etrafında geniş bir siyasi hareketlenme sağlama konusunda başarılı olacak ve aldığı halk desteği ile Şubat 1946 seçimleri kazanarak başkan olacaktır. Böylelikle Perón Eylül 1955'te askerî bir darbeyle devrilene kadar ülkenin merkezî siyasi figürü olacağı ve kendi adıyla anılacak olan hareket (Perónizm) ve ona destek verenlerin Arjantin toplumunda önemli ve kalıcı bir etki bırakacağı yolculuğuna başlamıştır (Romero, 2002: 91, Rock, 1993b: 223).

1943 Askerî Darbesi başlangıçta egemen sınıflardaki artan sorunlara ve fikir birliği eksikliğine cevap veriyor gibi görünse de sonraları Perón, emeğin devletle olan ilişkisini derinden değiştirecektir. Ordunun müdahalesi işçi sınıfında sosyal reform için beklenti yaratmıştır. Bu beklentilerin ortaya çıkmasında Çalışma Bakanı olan Albay Juan Domingo Perón'un etkisi büyüktür. Sendika heyetleri ile yüzlerce toplantı, fabrika ziyaretleri ve işçi sınıfı mahallelerinin turları sırasında Albay Perón, işçilerin günlük olarak karşılaştıkları sorunları ele almıştır. Arjantin'in alt sınıflarına özgü bir dilde sık sık yaptığı bu etkinlikler, Perón'un halk nezdinde çekiciliğini arttırmıştır. İşçi sınıfının potansiyel politik gücünün farkına varan Perón, artan sayıda işçi çatışmasına arabuluculuk yapmak için resmî pozisyonunu kullanmıştır. Bu süreçte Çalışma Dairesi mevcut çalışma mevzuatını yürürlüğe koymuş ve ücret skalalarını arttıran ve çalışma koşullarını iyileştiren toplu sözleşmelerin müzakere edilmesini başlatmıştır. Savaş enflasyonunun etkilerini yumuşatmak için devlet, kamu taşımacılığı üzerindeki ücretleri düşürmüş, kiralari dondurmuş ve gıda fiyatları üzerinde kontroller başlatmıştır. Bu reformlar emekçi ve işçilerin bağlılıklarını hızla arttırmış ancak

birçok sendika lideri hala Perón'un daha büyük tasarımlarından şüphelenmeye devam etmiştir. Çalışma Bakanı olarak Albay Perón, işçileri devlet kontrolündeki sendikalar halinde örgütlemeye ve antimilitarist işçi hareketini ortadan kaldırmaya yönelmiştir. Nitekim askerî hükümet Komünist Parti üyeleri ve Albay Perón ile işbirliği yapmayı reddeden diğer işçi liderlerine yönelik baskılarını artırmıştır. Perónist sempatanlar önderliğinde yeni sendikalar ortaya çıkmış ve eski sendikalar yeniden örgütlenmiştir. Ancak en önemlisi bu süreçte Perón'un kendisini işçi sınıfı özlemleriyle özdeşleştirme sayesinde mavi yakalı çalışanların sadakatini kazanmış olmasıdır (Brown, 2010: 201).

1944 yılında Başkan Ramírez Mihver Devletleri ile ilişkileri koparmaya karar verdikten sonra ordudaki ABD karşıtı grup tarafından başkanlıktan uzaklaştırılmıştır. Yerel ve uluslararası düzeyde izole edilmiş olan hükümet, kendisini zor bir durumda bulmuş ve çözüm, o zamana kadar hükümette yükselen subaylardan biri olan Albay Juan Domingo Perón tarafından geliştirilmiş ve Farrell Şubat 1944'te Ramirez'in yerine başkanlık görevine getirilmiştir. Perón, Farrell'in hem Savaş Bakanı hem de Çalışma Bakanı olmuş ve 1943 Askerî Darbesini gerçekleştiren GOU'nun en etkili üyelerinden biri haline gelmiştir. Daha sonra Perón, Farrell'in başkan yardımcısı ve hükümetin ruhu olmuştur (Romero, 2002: 96). Savaş Bakanı olarak ise Perón, ordunun genişlemesini aktif olarak denetlerken kendi gücünü ve prestijini artırmıştır. Bakan olarak hükümet ve ordu arasındaki iletişimi kontrol etmiş ve askerî bütçenin artması, himayesi ve promosyonları üzerindeki gücünü tam olarak kullanmıştır. Perón, ordunun rolünün kamu politikasını yönlendirmek ve yeni bir toplum inşa etmek önerisinin en önde gelen ideoloğu olarak ortaya çıkmıştır (Rock, 1993b: 233).

Bu süreçte Perón'un yükselişinde 8 Ekim 1945'te hükümetteki karşıtları tarafından istifaya zorlanması ve ardından gelen olaylar etkili olmuştur. Perón istifasından kısa bir süre sonra tutuklanmıştır. Yeni Savaş Bakanı General Avalos ve demokratik muhalefet çeşitli olasılıkları görüşmüş ancak anlaşma sağlayamamışlardır. Bu karmaşanın ortasında güç dengesini değiştirecek yeni bir olay yaşanmıştır: 17 Ekim 1945'te Plaza De Mayo'da binlerce işçiden oluşan protestocu toplanmış ve Perón'un özgürlüğünü ve eski pozisyonuna iadesini talep etmişlerdir. Perón'un ordudaki partizanları da duruma dâhil olmuşlardır. Bunun üzerinde Perón serbest bırakılmış, kalabalığa konuşmuş ve artık başkanlık için resmî bir aday olarak iktidarın merkezine dönmüştür. 17 Ekim tarihi o günden

sonra “Sadakat Günü” olarak anılmaya başlamasının yanında Arjantin tarihinde ilk defa işçilerin ulusun kaderinde etkili olabileceklerini gösterdikleri bir an olmuştur (Romero, 2002: 96, Bolton, 2014: 22).

Bu gösterinin bir diğer önemli unsuru Perónizmin evrimine dâhil olan işçi kesiminin öneminin artmasına ve ordunun düşüşe geçmesine yönelik güçler dengesinde bir kaymaya işaret ediyor olmasıdır. Ordunun bazı unsurları bu noktada Perónun devrilmesini tasarlarırken diğerleri özellikle düşük rütbeliler, Perón'a yönelik destek vermiştir. Ancak bir bütün olarak ordu 17 Ekim'de Perónist destekçilerin birleşik bir kitlesel seferberliği ile karşı karşıya kaldığında herhangi bir tepki verememiştir. En Perónist karşıtı subaylar bile göstericileri bastırmak için harekete geçmeyi reddetmiştir. 17 Ekim olayları Perón'u siyasi olarak kurtarıcısı olurken Komünist Partinin 17 Ekim gösterisini Nazi destekli Perón'un önderliğindeki silahlı grupların işi olarak tanımlaması işçilerin temsilciliği yitirmede büyük ve ölümcül bir hata olarak tarihe geçmiştir. Sosyalist Parti ise olayı cahil, fakir ve iyi düşünemeyen bir grubun patlaması olarak yorumlamıştır. Bu tavırlar emeğin doğal temsilcisi olan her iki partinin de kendi seçmenlerinden uzaklaşmasına ve politik olarak yanlış tavır almalarına neden olmuştur (Hedges, 2011: 104-107).

Eylül-Ekim 1945 süreci Perón'un sadece iki yıl içinde Arjantin siyasetini ne ölçüde değiştirdiğini göstermesi açısından önemlidir. Perón bu süreçte Radikaller ile muhafazakârlar arasındaki elli yıl süren davayı bir anakronizm haline getirmiş, işçi sınıfını siyasete sürüklerken, geleneksel işçi sınıfı partilerini, özellikle de sosyalistleri neredeyse tamamen ortadan kaldırmış, ülkeyi ekonomik bağımsızlık ve sosyal adaleti destekleyen Perónistler ve eski liberal düzenin savunucuları olan anti-Perónistler arasında bölmüştür (Rock, 1993b: 239).

Bu noktadan sonra yaklaşan seçimler için Perón ve onu destekleyenler seçim çalışmalarını organize etmeye kendilerini adanmışlardır. Ekim protestoları ile güçlenen sendika liderleri İngiltere'de yeni zafer kazanan işçi partisinden esinlenerek kendi siyasi partilerini İşçi Partisi'ni (Partido Laborista) yaratmaya karar vermişlerdir. Yeni parti örgütü, sendika liderlerinin ağırlık sahibi olduğu ve programı, katı sosyalist uçtan ekonomiye devlet müdahalesi ve refah devletine kadar çeşitli kaynaklara dayanarak oluşturulmuştur. Yeni partide Perón henüz bir numaralı üye ve bir başkan adayından daha fazlası değildir (Romero, 2002: 97). Perón'a muhalif Demokrasi Birliği (Union Democratica) bu dönemde özellikle

ABD Elçiliği özelinde "emperyalist" çıkarlarla olan açık ittifakından etkilenmiştir. Dönemin ABD Arjantin büyükelçisi Spruille Braden, kendisi gibi düşünen Arjantin elitiyle bağlar kurmuş ve Perón'u açıkça eleştirmekten geri durmamıştır. Braden kırsal toplum ve diğer hükümet karşıtı sektörlerin yaptığı bir dizi Haziran 1945 bildirilerine bile müdahil olmuş ve ABD büyükelçisinin Perónizm karşıtı hareketin lideri olduğu izlenimini vermiştir. Braden resmî kanallar yoluyla da bu pozisyonunu paylaşmış ve Temmuz 1945'in başlarında ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği telgrafta ABD'nin güvenliğinin ancak askerî rejimin ve Perón'un çöküşüyle güvence altına alınabileceği görüşünü dile getirmiştir. Perón etkili bir şekilde kendi saflarından lider üretemeyen hareketlerin ortak lideri haline gelirken, bir büyükelçi olan Braden de tuhaf bir şekilde Perón'a muhalif olmaları dışında ortak çıkarları az olan siyasi partilerin ve diğer sektörlerin bir muhalefet hareketinin lideri pozisyonuna gelmiştir. Braden'in diplomatik statüsüne tamamen uygun olmayan bir müdahaleci ve politik rolü benimsemesi Perón'un işine gelmiştir. Nitekim seçim kampanyasını "Perón veya Braden" sloganı üzerine inşa eden Perón, bu durumdan milliyetçi duyguları harekete geçirerek faydalanmıştır (Hedges, 2011: 113, Brown, 2010: 205). Bu noktada Perón'un toplumdaki işçi hareketini arkasına alacak şekilde takip ettiği politikalar, bakanlığı döneminde gerçekleştirdiği icraatlar, muhalefetin büyük bir hata yaparak bir ABD büyükelçisi etrafında toplanması Arjantin tarihinde etkisi uzun yıllar sürecek olan bir liderin ve onun hareketinin başlamasının yolunu açmada öne çıkan nedenler olmuştur.

3.2.2. Ekonomik Gelişmeler

Bu dönem dünyada büyük buhranın yaşandığı, dış ticaretin düşüşe geçtiği bir dönemdir. Nitekim Eylül 1930 darbesi de Arjantin ekonomisini dünya depresyonunun vurduğu bir dönemde gerçekleştirmiştir. 1930-1931'de, 1920'lerin sonunda ortalama bir milyar dolar olan ihracat kazancı üçte bir oranında düşerek 600 milyona gerilemiştir. 1929-1932 yıllarında tahıl üretimi %20 azalırken gayri safi yurtiçi hasıla %14 gerilemiştir. 1929 sonlarında altın standardının askıya alınmasının ardından, pezo 1931'in sonunda yaklaşık %25 değer kaybetmiştir. Arjantin %20 ila 30 işsizlik oranı gibi depresyonun en kötü sorunlarından kaçmış fakat buna rağmen kriz tarımı ciddi şekilde etkilemiş, üretim ve ticaret azaldıkça şehirlerde bir iflas dalgası oluşmuştur. 1931 başlarında iflaslar 1929'daki oranın üç katına çıkmış ve 1930'un zayıf hasatının ardından zirveye ulaşmıştır. 1929'dan 1933'e kadar Arjantin'in başlıca ihracatı olan tahıllar, keten tohumu ve etin toptan

fiyatları kabaca yarıya inmiştir. Bu dönemde reel ücretler de yaklaşık %10 düşmüştür (Rock, 1993b: 188).

Bu durumda 1930'larda hükümetlerin ekonomi politikası, iş politikanın gelişimini destekleme eğiliminde gerçekleşmiştir. Bu politika orta sınıf milliyetçilerin gururunu okşarken modern sektörde iş fırsatları arayan işçi sınıfını memnun etmek üzerine kurulmuştur. Bu nedenle hükümetler yeni kurulan endüstriler için gümrük tarife korumaları ve vergi indirimleri sağlamıştır. Ekonomi Bakanlığı endüstriyel makine ve hammadde ithalatını kolaylaştırmak için döviz alım satım işlemlerine müdahale edecek kadar ileri gitmiş ve hükümet bankacılık sistemini kontrolü sayesinde sanayiye kredi ve finansal kaynaklar sağlamıştır. Dış ticarete uygulanan gümrük vergileri hala hükümetin gelirlerinin %70'ini (etkin bir gelir vergisi yokluğunda) oluşturduğundan tarımsal ihracatın sanayi genişlemesinin etkisi altına girmesi söz konusu olmuştur. Ordu da ulusal savunma için kaynakları sağlamasından dolayı bu sanayileşme politikasını onaylamıştır. Onaylamanın da ötesinde ordu ve donanma kalkınma sürecine bilinçli bir şekilde dâhil edilmiştir. Bu bağlamda hükümet 1941'de savaş malzemeleri üretmek ve savaş sanayisini geliştirmek için Askerî Fabrikalar (Fabricaciones Militares) kurmuştur. Böylelikle askerler pik demir fabrikasını, silah endüstrisini ve bir uçak üretim tesisini yönetmeye başlamıştır. Donanma da gemi yapım ve patlayıcı endüstrisine dâhil olmuştur. Buradaki sorun devlet işletmeleri gibi bu işletmelerin de asla yüksek verimlilik düzeyleriyle işlememesi ve en başından itibaren bu işletmelerde idari personel ve siyasi atamalar yüzünden gereğinden fazla kişinin istihdam edilmesi olmuştur (Brown, 2010: 195).

Arjantin'de depresyonun etkilerinin azaltılmasının ardından 1934 yılına kadar ekonomik büyüme devam etmiş ve hasatın beklenen seviyede olmadığı 1937-1938 yıllarındaki durgunluk dışında iyileşme 1930'ların sonlarında hızlanarak sürmüştür. Tahıl sektörü 1930'ların ortalarında toparlanmanın temel itici gücü olmuştur. 1936-1937 döneminde Arjantin çiftçilerin 1933'ün sonrasında fiyatlarda %20'den fazla artış elde etmeleriyle tahıl ihracatında en yüksek gelirini elde etmiştir. 1937'e gelindiğinde Arjantin dünyanın en büyük yedinci tahıl üreticisi ve ikinci en büyük buğday ihracatçısı olmaya devam etmiş ve bu dönemde aynı zamanda dünyanın keten tohumunun yarısını üreten ülke konumunu korumuştur. Pezonun 1933'teki devalüasyonu sonraki yıllarda tahıl ihracatını artıran neden olurken aynı zamanda enflasyonu tetiklemiştir. Böylece

Buenos Aires'te yaşamının maliyeti 1934'ün ortasından 1936 ortasına kadar yaklaşık %25 oranında artmış ama bu noktada enflasyon ekonomik iyileşmenin bir belirtisi olmuştur. Artan fiyatlar Buenos Aires'teki inşaat patlamasının 1930'ların sonunda gelişmesine yardımcı olmuştur. 1939'da birkaç yıl boyunca artan kamu harcamalarından sonra Arjantin'in bütçe açığı GSYİH'nin %2'si oranına gelmiştir (Rock, 1993b: 195).

Uluslararası ortamın etkisiyle bu dönem ekonomisi ele alındığında Arjantin'de liberalizm çökerken milliyetçilik yükselmiştir. 1940'ta Almanya Batı Avrupa'yı işgal etmiş ve İngiltere, Kıtaya karşı bir deniz ablukası uygulamaya başlamıştır. Alman işgalleri ve abluka Arjantin ekonomisine 1929-1930 döneminden daha şiddetli bir darbe indirmiştir. Ticaret anında düşmüş: 1940'ta ihracat %20 azalmıştır. 1938'de Arjantin ihracatının %40'ı Batı Avrupa'ya yapılırken 1941'de bu oran %6'ya düşmüştür. Arjantin'in etinin çoğunu ithal eden İngiliz pazarı açık ancak Kıta artık Arjantin tahıllarının çoğuna erişemez durumdadır. Bunun sonucunda tarım sektörü ve çiftçiler savaşın çok daha ciddi etkilerine maruz kalmıştır. 1940'ın sonlarına doğru Arjantin limanlarında nakliye yarı yarıya düşerken hem ihracat hem de ithalat 1929 buhranından daha düşük seviyelere gerilemiştir. 1937'de Arjantin 17 milyon ton tahıl ihraç edebiliyorken bu rakam 1942'de sadece 6,5 milyon tonda kalmıştır (Rock, 1993b: 210).

II. Dünya Savaşı'nın bir diğer etkisi, İngiltere ve ABD ile ekonomik ve ticari ilişkilerde belirginleşmiştir. Avrupa pazarlarının gün geçtikçe kapanması (Alman askerî zaferlerinden kaynaklı olarak) tarımsal ihracatı önemli ölçüde azaltmış ancak diğer yandan, dondurulmuş ve soğutulmuş et satışlarını büyük ölçüde artırmıştır. İngiltere'den yapılan ithalatın eşzamanlı olarak azalması nedeniyle Arjantin İngiltere ile lehine, ABD ile ise aleyhine bir ticaret dengesi kurmaya başlamıştır. 1939'da Merkez Bankası ile İngiltere Merkez Bankası arasında yapılan bir anlaşma ile Arjantin'in gelirlerinin savaş süresi boyunca Londra'da kalacağı ve savaş sona erdiğinde İngiltere'ye olan satın alım borçlarını ödemek için kullanılacağı kararlaştırılmıştır. Ayrıca uluslararası ticaretteki zorlukları aşmak için bölgesel bir güç boşluğundan faydalanan Arjantin, komşu ülkelere sanayi malı ihraç etmeye başlamıştır. Tekstil, giyim, yiyecek ve içecek, ayakkabı ve kimyasal ürünlerin satışı ithal ikamesi ile başlayan endüstriyel büyümeyi derinleştirmiş ve ülke olumlu ticaret dengesine sahip olmaya başlamıştır (Romero, 2002: 82).

1976'ya giden süreç açısından düşünüldüğünde ekonomik açıdan 1930-1946 döneminin en önemli olayı ordunun ekonomik alana kurulan askerî fabrikalar üzerinden müdahil olmasıdır. Bu durum ordunun doğrudan ekonomik çıkarlara sahip olmasına ve zaman içerisinde ekonomi politikalarına da müdahale etmesine yol açacaktır. Ayrıca bu dönemde II. Dünya Savaşı nedeniyle Avrupa ve özellikle İngiltere ile olan ekonomik ilişkiler zayıflarken ABD'ye olan ekonomik bağımlılık artmıştır. Bu artan bağımlılık ABD'nin elinde kurduğu uluslararası topluma Arjantin gibi ülkeleri entegre etmede kullanacağı ekonomik güce dönüşecektir.

3.3. 1946-1955: I. Perón Dönemi

3.3.1. Siyasi Gelişmeler

1945 sonrası artık ABD liberal ekonomik düzene ve birçok hükümetin dâhil edilebildiği kurumsallaşmış işbirliğine dayalı düzen vizyonu ile sarsılmış toplumları ve ekonomileri kendi liderliğini ve değerlerini kabul ettirecek şekilde etkilemeye başlamıştır. Bu durumun bir işareti olarak bir başka ülkenin üstlenemeyeceği uluslararası para sisteminin garantörü olma rolü komünist olmayan dünyada genel olarak kabul görmüştür. ABD'nin Pasifik ile olan ilişkileri bir kenara konursa Avrupa'yla olan ilişkileri izolasyon ile kurtarıcı müdahalecilik arasında değişmiş, Latin Amerika'da ise dominasyon olarak adlandırılmasa bile tartışmasız bir üstünlük çerçevesinde gerçekleşmiştir. ABD'nin gücü özellikle 1945 sonrası gelen yirmi yılda karşı konulamaz noktaya ulaşmıştır. Eğer bu dönem için genel güç dengesine bir tehditten bahsedilecekse ABD dışında bunu gücü yetebilecek başka bir güçten bahsedilemez. Kendi değerlerine olan güveni ve zaferin getirdiği coşkuyla bazen tek taraflı bazen de hakimiyetinde olan BM ve benzeri örgütler aracılığıyla kendi vizyonunu (değerlerini, normlarını ve kodlarını) uluslararası düzene kabul ettirmiştir (Bull, 1980: 439). II. Dünya Savaşı sadece uluslararası liberal düzen için gerekli koşulları yaratmakla kalmamış aynı zamanda ABD'ye liberal düzen kurucu rolü vermiştir (Latham, 1994: 299). ABD savaş sonrası uluslararası toplumun büyük gücü rolünü üstlenmesinden sonra uluslararası toplumun kural, kurum ve normlarını liberal prensipler temelinde şekillendirmiştir (Bull, 1980: 440, Dunne, 2001: 91, Ikenberry, 2013: 93). Bu doğrultuda ABD Latin Amerika ordularını güçlendirmek ve ABD'nin nüfuzuna yönelik mekanizmalar sağlamak için tasarlanmış kapsamlı programlara yönelmiştir. Bu programlar doğrudan askerî

yardım, askerî eğitim programları ve silah satışları şeklinde gerçekleştirilmiştir (Fitch, 1993: 5). Özellikle Latin Amerika'ya yönelik Amerikan askerî programları Amerikan politika önerilerini kabul etme eğilimi geliştirmek, ulusal çıkar tanımlamasını bağlantısızlığı engelleyecek şekilde yapılandırmak ve ulusötesi şirketlere karşı sübvansiyonları ve uygun ortamı vurgulayan bir kalkınma ideolojisi aşılama amaçlarına hizmet etmiştir (Wolpin, 1972: 11).

1930'ların sonunda ortaya çıkan ve II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında güçlenen Inter Amerikan güvenlik sistemi, kısmen 1889'da Washington'da düzenlenen Amerika Kıtası Devletlerinin Birinci Uluslararası Konferansı ile birlikte Monroe ile başlayan sürecin bir uzantısı olarak görülebilir. Nihayetinde bu süreç 1947 Rio de Janeiro Özel Konferansı Amerika Kıtasındaki Devletler Arası Karşılıklı Antlaşmasıyla somutlaşmıştır. Bu antlaşma II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ABD'nin konumunu ve diplomatik liderliğini yansıtmış ve ABD'nin kıtadaki devletler arası askerî anlaşmazlıklar konusundaki çıkarlarını ve politikasını tanımlayan kesin bir ifade olarak ortaya çıkmıştır. Özetle 1947 Rio Antlaşması, ABD'nin Latin Amerika'daki çıkarlarını açıkça somutlaştırmakta ve daha da önemlisi kıtadaki devletler arası silahlı çatışmaların önlenmesi ve/veya çözümlenmesi için yasal/kurumsal çerçevesini çizmektedir (Martin, 2006: 87).

Tüm bunlar göze alındığında denilebilir ki 1945 sonrası dönem (özellikle 1945-1960) Latin Amerika özelinde ABD'nin etki alanını kendi öncülüğünde kurduğu kurumlarla somutlaştırdığı bir dönemdir. Bu dönemde ABD devletlerarası ilişkiler (Amerikan Devletleri Örgütü, OAS, 1948), güvenlik (Rio Anlaşması, 1947) ve finans (Amerikalılar Arası Kalkınma Bankası, 1959) ilişkilerini düzenlediği kurumların oluşmasına öncülük etmiştir. Bir başka deyişle ABD kendi liderliğinde kurmakta olduğu uluslararası toplumun örgütsel ayaklarını oluşturmuştur.

ABD'nin bu dönemdeki politikalarına Arjantin özelinde bakıldığında Kasım 1944'te Latin Amerika'dan sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı olarak atanmasından sonra Nelson Rockefeller Haziran 1943 askerî darbesi sonrası gerilen ABD-Arjantin ilişkilerini İyi Komşuluk politikasına çekme sorumluluğunu almıştır. Rockefeller savaş sonrası dünyaya hazırlık olarak komünizmi faşizmden daha tehlikeli görmüş ve bu doğrultuda ABD liderliğinde bir Pan-Amerikan bloğu oluşturmaya ve Arjantin'i silah ve sermaye vaatleriyle bu bloğa dâhil etmeyi planlamıştır. Bu planlamada Rockefeller ekonomik yöntemleri ideolojik

yöntemlere tercih ederek yakın iş ilişkileri yoluyla Amerikan karşıtı milliyetçiliği azaltmayı hedeflemiştir. Bu süreçte Rockefeller, iş dünyası ve Pentagon ile yakın bir şekilde çalışmıştır. Savaş sona erdiğinde döviz rezervleri ve tüketici havuzuyla Arjantin, Amerikan şirketleri için 1945'in yıkık dünyasında arzu edilen bir ödül gibi ortaya çıkmıştır (MacDonald, 1989: 138).

Arjantin iç siyasetine bakıldığında ise 1945'in ilk aylarında ve Mihver devletlerinin nihai yenilgisinin bir sonucu olarak, işçi sınıfı da dâhil olmak üzere nüfusun geniş kesimleri arasında demokrasinin restorasyonu için baskılar artmış ve askerî hükümetin politikaları sorgulanmaya başlamıştır (Torre, 1998: 127). İşte böyle bir ortamda Perón 24 Şubat 1946'da seçmenlerin %10'una eşdeğer gelen 300 bin oy farkla seçimi kazanarak iktidara gelmiştir. Büyük şehirlerde, işçi sınıfı ile orta ve üst sınıflar arasındaki ayrım seçim sonucunu belirlemiştir. Ülkenin diğer kesimlerinde ayrım belirli geleneksel liderlerin etkisiyle, Kilisenin desteğiyle veya muhafazakâr sektörlerin Perón'u destekleme kararıyla bağlantılı olarak daha geleneksel bir karaktere sahiptir. Perón kazanmış fakat Perónizm henüz inşa edilmemiştir (Romero, 2002: 98). Perón'un politikaları ilk başlarda ordunun (Savaş Bakanı iken), özellikle de genç subay sınıfının desteğini alarak başlamış, işçi sınıflarının çıkarlarını takip etme üzerine kurulu şekilde devam etmiştir. Böylece bu iki aktör Perón'un desteğinin iki ayağı olmuş ancak ordunun aktif rolü zamanla işçi hareketinin güçlenmesiyle birlikte büyük ölçüde azalmıştır. Asker ve işçi sınıfının çıkarları tamamen uyumlu değildir ancak Perón'un ilk yıllarındaki vurgu milliyetçilik, sanayileşme ve ordunun özellikle düşük rütbelilerin bağının olmadığı oligarşiye muhalefet konularına yönelik olmuştur. 1946 seçimlerinde kazandığı zaferden sonra Perón kariyerini belirleyecek olumsuz tutumu takınıp mutlak destek talebiyle hiçbir muhalefet kabul etmeyen bir politika izlemeye yönelmiştir. Bu politikanın ilk hamlesi 23 Mayıs 1946'da kampanyasını destekleyen tüm partileri feshetmek olmuştur (Hedges, 2011: 83-118).

Perón mesleki yeteneklerini ve siyasi fikirlerini birleştirmedeki başarısı ile meslektaşları arasında öne çıkmıştır. Bunun yanında savaştan önceki yıllarda Avrupa'da kalmış olması Perón'un İtalyan faşist rejiminin başarılarına tanıklık etmesine ve İspanya İç Savaşı'nın korkunç sonuçlarını görmesine izin vermiştir. Öngörü ve endişeleri Perón'un o zamana kadar göz ardı edilen sosyal aktörlerden olan işçilere yönelmesini sağlamıştır. Sonraları bakanlığa dönüşecek olan Ulusal

Çalışma İdaresinden sorumlu olduğu dönemde Perón, kendini işçi liderleriyle ilişki kurmaya adanmıştır. Bu süreçte işçi hareketindeki komünistler ayıklanmış ve Perón geri kalanları kendilerini organize etmeye ve talepleri için baskı yapmaya yönlendirmiştir. Bakanlık tarafından denetlenen toplu görüşmeler yoluyla belirli ihtilafların çözümünün yanı sıra Perón, emeklilik sistemini, ücretli tatilleri ve kaza sigortası konularında iyileştirmeler sağlamıştır. Ek olarak iş sınıflandırmalarında ayarlamalar yapılmış ve fabrika düzeyinde bile genel olarak işveren ve işgücü arasındaki ilişkiler daha eşit hale getirilmiştir. Uzun zamandır ihmal edilen yasal düzenlemeler Perón sayesinde gerçekleştirilmiştir (Romero, 2002: 93).

Arjantin için ne partinin milletle özdeşleşmesi ne kongrenin marjinalleşmesi, ne de devlet başkanının ve parti liderinin bir kişide toplanması mutlak bir yeniliktir. Öte yandan Perónizm ister parti ister sendika ister toplumsal olsun, özerk katılım alanlarını sistematik olarak ortadan kaldırarak, sivil toplumun tüm yönlerine nüfuz etme ve "Perónize Etme" yöntemini seçmiştir. Bunu daha önce ihmal edilmiş olan büyük sektörlerle yönelik siyasi ve sosyal hakları güvence altına alarak ve kadınlara oy verme ve kadınların ülke kurumlarında yer almasını garanti altına alan diğer somut önlemler ile sonuçlanan kuvvetli bir demokratikleşme hareketi yoluyla gerçekleştirmiştir (Romero, 2002: 111).

İşçi sendikası üyeliği özellikle Perón döneminin en öne çıkan özelliklerinden biri olmuştur. 1945 yılında toplamda 529.000 sendikalı işçi varken bu sayı 1947'de 1.5 milyona ve 1951'de ise 3 milyona ulaşacaktır. Başkanlığının ilk dört yılı boyunca Perón rejimi ülkenin en büyük işçi federasyonunun yapısını değiştirmiş ve liderliği üzerindeki kontrolünü genişletmiştir. Hükümet muhalif liderleri Perónist sempatizanlarıyla değiştirerek mevcut sendikaların iç yapısını değiştirmiştir. CGT, Perónist hükümetin bir uzantısı haline getirilmiştir. Temizlik işçileri ve ayakkabı boyacıları bile CGT içinde örgütlü hale gelmiştir (Hedges, 2011: 58, Brown, 2010: 206).

Sendikaların yanında ordunun ve kilisenin desteğiyle ve halk kitlesinin sadakatinin kısa bir süre içinde merkezi bir liderlik altında toparlanmasıyla Perón rejimini güvenli temeller üzerine kurmuştur. Ayrıca Perón, hükümetini bürokratik ve baskıcı mekanizmalar yoluyla güçlendirmeyi de ihmal etmemiştir. İlk kurban Perón'un sosyal reformlarına baştan beri direnen Yüksek Mahkeme olmuştur. Eylül 1946'da Yüksek Mahkeme üyeleri kongrede diğer suçlamaların yanı sıra 1930 ve 1943 askerî darbelerinden doğan fiili hükümetleri meşru olarak kabul

etmekle suçlanmış ve sekiz ay sonra yargıdaki genel bir tasfiyenin bir parçası olarak görevden alınmışlardır. 1945'ten beri bir başka direniş kalesi olan üniversiteler binlerce profesörün işten atılmasıyla benzer bir süreç yaşamıştır. 1947'de muhalefet partileri tarafından yürütülen eğitim okulları kapatılmış ve rejime bağlı ekonomik gruplar ulusal radyo yayın sistemini satın almaya başlamıştır. 1951'de en eski gazetelerden biri olan La Prensa'nın kamulaştırılması ve CGT'ye devri kitle iletişim araçları üzerinde bir devlet tekeline yol açmıştır (Torre, 1993: 247).

Perónizmin anlaşılmasında bilinmesi gereken olgulardan biri de Başkan Perón'un eşi Eva Duarte Perón'dur (Evita) çünkü bu dönemde Eva Perón da kendi başına politik bir güç olarak ortaya çıkmıştır. Eva ilk olarak geçmiş başkan eşlerinin aksine 1948'de kendi vakfını kurarak etkili olmaya başlamıştır. Böylelikle üst sınıfın dini yardım kuruluşlarının yerini alan ve bunları çok geride bırakan Eva Perón Vakfı aracılığıyla alt sınıflar için bir sosyal ve sağlık hizmetleri ağı oluşturmuştur. En fakir sektörler arasında etkili bir yardım aracı haline gelen vakıf dikiş makineleri, bisikletler ve futbol topları gibi yardımlarıyla ülkenin her köşesine yayılmıştır. Evita'nın müdahalesiyle Perónizm 1945'te başlayan siyasi seferberliğine devam etmiş ve yeni kesimler rejime eklemlenmiştir. Para ve faydaları kişisel olarak dağıtan Eva Peron hızla fanatik sadık takipçiler edinmiştir. Eva Peron'nun karizması kocasınınkini tamamlamış ve birlikte heybetli fakat herhangi bir açık siyasi muhalefeti sürekli olarak boğan siyasi makine inşa etmeyi başarmışlardır (Skidmore ve Smith, 2005: 87, Torre, 1993: 253).

Silahlı kuvvetler ile ilişkileri açısından Perón başkanlığı sırasında rutin olarak görevlerini yerine getirmek için subaylara yönelmesine rağmen başlangıçta ordunun iç işlerine karışmaktan kaçınmaya özen göstermiş ve aynı zamanda kendi hükümetinde orduya kurumsal bir varlık sağlamıştır. Her şeyden önce, 1943'ten önce hükümet ve ordu arasında kurulan pozisyonu korumaya çalışmıştır. Ekonomik kriz sırasında bile ordu kendi imkanlarını iyileştirme yolunda hamleler yapabilmıştır. Bu dönemde Genelkurmay Başkanı General Franklin Lucero subaylar arasında destek kazanmak amacıyla askerlerin maaşlarında artış, terfi ve oy verme hakkının genç subaylara da tanınması da dâhil olmak üzere komutanlara ve subaylara çeşitli imkânlar tanınmasını sağlamıştır. O döneme kadar pek bir ayrıcalığı olmayan kıdemsiz subaylar artık çocuklarını eğitmek için bir burs programına erişmenin yanı sıra yüksek rütbelilerinkine benzer üniforma giyme

hakkına sahip olmuşlardır. Bu tür değişiklikler kıdemsiz subayların da kurumda yükselmelerine izin verme imkanı sunmuştur. Aynı zamanda rekabet ve iç kıskançlıkların da artması anlamına gelen tüm bu faydalar kuruma bağlılığın artmasına da hizmet etmiştir (Romero, 2002: 123). Tüm bunlara rağmen Perón'un iktisadi bağımsızlık, ulusal birlik, düzen ve hepsinden öte devletin tarafsızlığı ("üçüncü yol") gibi hükümetin merkezî politikaları asker tarafından popülist tarzda görülmekten kendini kurtaramayacaktır (Romero, 2002: 108).

Perón döneminin tabanını birleştirici unsurlarından biri de Perón'un yaptığı mitinglerdir. Mitingler Perón ve hareketinin alametifarikası olan olaylardır. Lider ve halk arasındaki temel antlaşmanın bir yenilenmesi olarak büyük mitingler, hükümetin seçimlerden daha önemli olduğu düşündüğü halkın meşruiyetinde temel bir rol üstlenmiştir. Bu mitingler bir işçinin, halktan birinin ve bir Perónistin kendini tanımladığı ve bu üçünü bir kimlikte birleştirebildiği ideal anlar olmuştur. Her şey yüce an olan liderin konuşmasının kabulü için hazırlanır, başkanlık sarayının balkonundan "yoldaşlara" seslenen Perón, kendisini destekleyenlere tutku ve çatışmaların ötesinde yurtlarını, halkını ve işçileri yeniden tanımlayan konuşmalar yapar. Bu konuşmalar aynı zamanda vatanın düşmanlarının tanımlandığı ve bu nedenle barış içinde bir arada yaşama idealinin dışında bırakıldığı anlardır (Romero, 2002: 111).

Perón dış politikasında dönemin uluslararası normlarına aykırı ve kendi içinde çelişen politikalar takip etmiştir. Perón 1946'da göreve başladıktan bir gün sonra Sovyetler Birliği ile diplomatik ilişkilerini yeniden kurduğu zaman uluslararası alanda benimsediği üçüncü yol politikasının ilk işaretini vermiştir. Yeni hükümetin her şeyden önce bölgesel savunmaya bağlı olduğu ve bu nedenle de ABD tarafında olduğu konusunda Washington'a verdiği güvence bu politikanın diğer hamlesi olmuştur. Nitekim Perón söylemsel olarak ABD emperyalizmini mümkün olduğunca sık sık eleştirmekten geri durmasa da Perónist hükümet aslında ABD için temelde olumsuz bir pozisyon almamıştır. Aynı zamanda Perón her fırsatta komünizm karşıtı ABD'ye, hükümetinin devrime ve komünizme karşı bir siper oluşturduğunu hatırlatma şansını kullanmıştır. Dönemin uluslararası toplumuyla bağlantı kurulacak olunursa bu dönemde ABD öncülüğünde kurulan uluslararası toplumun kodlarına uyum sağlamanın gerçekleşmesi için politik liderlerin bu süreci benimsemeleri gerekmektedir

(Drake, 1998: 222-223). Dolayısıyla Peron ABD öncülüğünde kurulan uluslararası toplumun antikomünizm normunun farkında olarak hareket etmiştir.

Perón mevcut ABD tarafından kurulan normların farkında olarak seçim sürecinde ABD Büyükelçisi Braden ile çatışmasına rağmen müteakip ABD büyükelçileriyle iyi ilişkiler kurmuş ve hükümetinin ABD hükümetinin veya özel şirketlerinin çıkarlarına zarar verecek hiçbir eylemde bulunmayacağına güvence vermeyi sürdürmüştür (Hedges, 2011: 133). Nitekim Perón'un baskısıyla onu destekleyen eski milliyetçilerin çoğunun çekincelerine rağmen 1946'da kongre, ülkenin uluslararası topluluğa yeniden katılmasına izin veren ve aslında ABD'nin bölgesel liderliğini onaylayan Chapultepec Yasasını onaylamıştır. Ertesi yıl aynı şekilde Arjantin, Rio de Janeiro'da imzalanan Inter Amerikan Yardım Antlaşmasına dâhil olmuştur. Ancak ülkedeki ABD düşmanlığı, uzun zamandır devam eden ekonomik anlaşmazlıklar (özellikle de ABD'deki çiftçilerle rekabet) ve yakın zamanda ortaya çıkan siyasi sürtüşmelerle beslenmeye devam etmiştir (Hedges, 2011: 89). Bu noktada II. Dünya Savaşı sonrası kurulan uluslararası topluma üye olmanın tüm liberal ilkelerin benimsenmesi anlamına gelmediği unutulmamalıdır. Latin Amerika örneğinde demokrasi ve insan hakları gibi liberal ilkeler bu üyeliğin paylaşılan normları arasında olmamıştır. Bu dönemde egemenlik ve liberal uluslararası ekonomik ilişkiler Latin Amerika ülkelerinin liberal uluslararası toplumla paylaştıkları ortak noktalar olmuştur (Latham, 1994: 11).

Uluslararası topluma yönelik bu çabalar yaşanırken 1950lere gelindiğinde içeride Arjantin ordusu, Perón yönetimi konusunda kitlelerin daimi ajitasyonuna dayanan bir düzenin sağlamlığından kuşku duymaya başlamıştır. Ayrıca ordu, La Prensa gazetesinin kamulaştırılması gibi otoriter eğilimli eylemlere dikkat çekmekle birlikte Eva Perón'un devlet meselelerine müdahalesi ve kendine özgü kişisel tarzından memnun değildi. Eva Perón'dan duyulan rahatsızlık, başkan yardımcılığına adaylığını koyması (22 Ağustos 1951) ile zirve yapacaktır (Romero, 2002: 123). 1951'de ekonomik durumun kötüye gitmesine ve protesto seslerinin bazen sendikalarda bile bir dizi grevle duyulabilmesine rağmen Perón'un Arjantin'de desteği hala yüksek seyretmiş ve Perón'a karşı gerçek bir muhalefet söz konusu olmamıştır. 1951 yılının Temmuz ayında, 1952 yılında yapılacak yeni genel seçimleri 11 Kasım'a çekecek bir yasa çıkartılarak muhalefete seçim kampanyasına hazırlanacak kısa bir süre verilmiştir. Bu kısa

seçim sürecinde iki büyük olay meydana gelmiştir. Bunlardan ilki 28 Eylül'de, silahlı kuvvetler içinde çok az destek alan ve hızlı bir şekilde bastırılan General Benjamin Menendez liderliğindeki darbe girişimidir. Diğeri ise Eva Pern'un hastalanmasıdır. Öncelikle siyasal etkisi ve toplumsal açısından Eva Peron'un durumundan bahsedilmesi gerekmektedir. Darbe girişiminden sonra hastalığına ilişkin ilk kamuoyu açıklaması devlet basın ofisi tarafından yapılmıştır. Hastalığın ciddiyeti ilk olarak halktan saklanmış ve Eva'nın hastalığı kanserden ziyade kansızlık olarak tanımlanarak uzun bir tedavi ve dinlenme süresi gerektiği bildirilmiştir. Eva Pern, hastalığına rağmen darbe girişiminden sonraki gün CGT üyelerini yanına çağırmış ve hükümeti savunmak amacıyla silahlı işçi milislerini oluşturmak adına vakıfından para vermiştir (Hedges, 2011: 143-147).

General Benjamin Menendez liderliğindeki darbe girişiminin anlaşılması için 1951'e kadar gelen sürecin hatırlanması gerekmektedir. İdeolojik nedenler Pernist rejimin yeni mimarisine ilham veren tek faktör değildir. Ayrıca rejimin çalışan kesimlere odaklanmanın ötesinde hakem rolünü devlete açıkça atayacak bir siyasal düzen inşa etme arzusu da vardır. Bu amaçla yeni bir iktidar yapısının oluşturulması, silahlı kuvvetlerin sahip olduğu pozisyonu da değiştirmiş ve ordu 1946 ile 1949 arasında sahip olduğu göreceli özerkliği kaybetmeye başlamıştır. Pern st düzey askerlere yönelik verdiği imtiyazlar yoluyla askerî kurumların resmî siyasal harekete daha fazla entegrasyonunu hedeflemiştir. Pern'un seçim gücü, oy sandığının kendileri için hiçbir gelecek getirmeyeceği konusunda politik muhalefeti ikna etmiş ve 1945'teki tasfiyenin kurbanı olan emekli askerler tarafından desteklenerek başkanı devirmek için bir dizi boş girişime yönelmişlerdir. Bununla birlikte 1951 sonrası Pern'un yeniden seçilmeye hazırlanması ve daha önce belirtildiği gibi Eva Pern'u Başkan Yardımcılığına getirme planı orduyu rahatsız etmiştir. Bu durum Pern'un devrilmesi konusunda tartışmaya başlayan yüksek askerî komutanın tereddütlerinin ortadan kalkmasına katkı sağlamıştır. Ancak bu süreçte önce taktik farklılıklar ve kişisel rekabetler, ardından Evita'nın adaylığının geri çekilmesi koordine edilmiş bir ayaklanmanın ortaya çıkmasını engellemiştir (Torre, 1993: 255).

Öte yandan bunlar ve belki başka sebepler Pern'u devirmeye kararlı subayların eyleme geçmesi için asgari zemini sağlamıştır. Bu subaylara benzer bir yola çıkan muhalefet politikacıları da eklendiğinde 28 Eylül 1951'de General Benjamn Menndez bir ayaklanma başlatmış fakat bu ayaklanma yine ordunun

diğer kuvvetleri tarafından kolaylıkla bastırılmıştır. Her ne kadar bu olay ordunun anayasal otoriteye verdiği desteği ve saygısını ortaya koymuş olsa da o zamana kadar tutarlı bir muhalefetle karşılaşmayan bir rejim için de bir uyarı işareti anlamına gelmiştir. Öte yandan Perón, bu darbe girişimini 1955 yılına kadar sürdüreceği sıkıyönetim hali için kullanacak bir fırsat olarak görmüştür. Perón, sıkıyönetim halinde edindiği yetkilerle ordudaki kendine muhalif ya da kendisinin açık destekçisi olmayan subayları temizlemeye girişmiştir. Aynı zamanda seçim kampanyasının zirvesinde siyasi muhalefetin eylemlerini daha da kısıtlamış ve seçimlerde kadınların oy kullanmasına imkân tanıyarak Kasım 1951'de ezici bir zafer ile seçimi kazanmıştır. Perón oyların %64'ünü almış ve Perónistler hükümetin yıllar önce uyguladığı sisteminin avantajları sayesinde tüm senato koltuklarını ve milletvekili sayısının %90'ını kazanmıştır (Romero, 2002: 123). Bu noktada 1951 seçimlerinde kadın seçmenlerin etkisi öne çıkmıştır. İşçi sınıfı mahallelerinde Perónist siyasi kulüpler ağının oluşturulması, hükümetin kadınlara oy hakkı tanıma kararına yardımcı olmuştur. Belki de Perón'un karısı Eva Perón'un belirgin politik rolünden dolayı kadınlar, Perón'un erkeklerden daha ateşli destekçisi olmuşlardır. Dolayısıyla 1951 seçimindeki seçmen desteğinin bu denli yüksek olmasının sebeplerinden biri de kadın seçmenler olmuştur (Brown, 2010: 209).

1951 seçimi sonrası iç politika da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Kasım 1951 seçimleri ile Perón'un 4 Haziran 1952'deki ikinci başkanlık konuşması arasında geçen süre, 2 Şubat 1952'de yapılan bir başka darbe girişimi, Nisan ayında Başkan Yardımcısı Quijano'nun ölümü ve belirginleşen ekonomik kriz, Kore Savaşı neticesinde ithalat maliyetinin yükselmesi, içerde tarımsal üretimi vuran bir kuraklık ve artan iç gıda tüketiminin fiyatlar ve ihracat üzerindeki etkilerine tanıklık etmiştir. Fakat bu olayların hiçbirisi ve hatta 18 Şubat'ta hükümetin açıkladığı şiddetli tasarruf programı gereği kamu harcamalarında kesinti ve fiyat ve ücretlerde iki yıllık bir donma da dâhil olmak üzere Eva Perón'un sağlığı kadar dikkat çekmemiştir. Bununla birlikte kamu harcamalarındaki kesintiler, kamu sektörü istihdamını kilit bir destek kaynağı olarak gören bir hükümet için ekonomik sorunların kabul edildiğinin bir kanıtı niteliğindedir. Sonuç olarak yüksek enflasyon ve para basılması (ve emeklilik fonları gibi sözde dokunulmaz kaynakların kullanılması) kamu açığının finanse edilmesinde başvurulan çözümler olmuştur. Bu bağlamda Eva Perón'un hastalığı,

kamuoyunun dikkatini dağıtması ve Perónizmin altın döneminin bittiğini belirten bu endişe verici gelişmeler sonucu olası protestoları önlemesi açısından bir fırsat olmuştur. Fakat Eva Perón, Grand Perónist Madalyası'nı almak için 1 Mayıs 1952'de Casa Rosada'nın balkonunda ortaya çıktığında Arjantin'in aynı anda en sevilen ve en hoşlanılmayan kişinin çok vakti kalmadığı anlaşılmıştır (Hedges, 2011: 148).

Perón bu şartlar altında ikinci dönemine başlarken, isyancı askerî ve sendika liderlerine karşı zafer ve muhteşem seçim zaferiyle gözle görülür biçimde güçlenerek çıkmıştır. Eva Perón'un Temmuz 1952'deki ölümü bile rejime ağır bir darbe olsa da, cenaze halk desteği gösterilerine dönüşmesi için bir fırsat olmuştur. Perónist hükümetin devrimci aşamasının sona ermesi (yeni ekonomi politikasında ve ABD ile ilişkilerin normalleşmesinde görünürleşen), siyasi barışa doğru ilerleme ve belli bir siyasi çoğulculuk ortamında muhalif olanlarla ilişki geliştirme açısından uygun bir ortam sunmuştur. Ama bir yandan politik makinanın her alanda genişlemesi ve muhalefetin ne pahasına olursa olsun Perón'dan kurtulma yönündeki politikasının demokratik alan açmadaki yetersizliği Perón yönetiminin otoriter tutumunun sürdürülmesine ve derinleşmesine neden olmuştur (Romero, 2002: 124).

Parti sadakatinin ve parti üyeliğinin daha önce diğer gruplara tanınmış iş ve diğer ayrıcalıklar için yeterli olması Perónizm ve Perónizm karşıtı için merkezi bir faktör olmuştur. Perónist Partinin (Adaletçi Parti) kurulmasıyla, bu durum bir parti kartına sahip olmada belirginleşmiştir. Kamu kurumlarında çalışanlar genellikle işlerini sürdürmek için partiye katılmak zorunda kalırken gönüllü parti üyeleri kendilerine asla hayal etmedikleri yeni kapılar açmışlardır (Hedges, 2011: 117). Perónizasyon silahlı kuvvetleri bile etkilemiştir. Öyle ki Perón'un adalet (Justicialist) doktrini ders olarak askerî okullarda okutulmaya başlamış ve subayların terfi ve seçimi açıkça siyasi pozisyonlarına göre yapılmıştır. Siyasi muhalefet alanı hem basın alanında hem de Perónist başkan Hector Cámpora'nın etkisindeki kongrede minimuma indirgenmiştir. Bu süreçte Nisan 1953'te Plaza de Mayo'daki bir gösteri sırasında Perón konuşurken muhaliflerce patlatılan bomba ülkede bir terör dalgasının başlamasına neden olmuştur. Hükümet bu durumu Radikal Parti lideri Ricardo Balbín'den yazar Victoria Ocampo'ya kadar her kesimden muhaliflerin tutuklanmasına yönelik kullanmıştır (Romero, 2002: 124).

Bu dönemde içeride sorunların özellikle ekonomik sıkıntılarının artması Pern'u dışarda daha etkin bir politika izlemeye yöneltmiştir. Bu noktada ABD gibi büyük güçlerin diğerk devletlere müdahalesi ve yardımları müdahale edilen devlet açısından büyük güçlerin politikalarına uyum sağlamada etkili olduğu hatırlanmalıdır. Bu politikalar müdahale edilen devletin dışında oluşturulmakta ve müdahale eden devletin kriterlerini yansıtmaktadır. Bu noktada kendi konumlarını güvende tutabilmek adına Avrupalı olmayan devletlerin hükümetleri kendi iç düzenlerini sağlamak için maksimum ekonomik ve askerî yardımı elde etmeyi amaçlar. Bunun yanında bu hükümetler yardımın ve buna benzer avantajların sürmesi için yardım eden devletin taleplerine uyum sağlamayı hedefler (Watson, 2002: 4-9). Bu doğrultuda Peron ikinci döneminde dış politikada ABD Büyükelçisi Albert Nufer ile samimi bir ilişki kurmuş ve 1953 Nisan ayında Milton Eisenhower'ı ağırlamak için tüm olası adımları atmıştır. Bu amaçla Mart ayında Pern yabancı yatırımları desteklemek, yatırımcıların sermaye ve karlarını geri göndermelerini kolaylaştırmak için kanun tasarısı hazırlamış ve Eisenhower'ın ziyaretinden sonra Arjantin'de dolaşan ABD yayınlarıyla ilgili kısıtlamaları kaldırmayı kabul etmiştir. Bu politikalar Arjantin'e daha fazla ABD'li işadamını çekmeyi amalamışsa da Washington'la sıcak bir ilişki kurmayı başaramamış ve eski milliyetçi ve anti-emperyalist söylemlerinden sonraki bu politikalar Pern'un artan düşmanları tarafından eleştirilebileceği yeni bir cephe açmıştır. Yeni yabancı yatırımlar yasası uyarınca ulaşılan tek önemli sözleşme, Santa Cruz'daki petrol alanlarından istifade etmek ve üretilen petrolü devlet petrol şirketi YPF'ye satmak için Standard Oil ile yapılan anlaşma Pern'u ülkenin petrol rezervlerini satmakla suçlayan siyasi muhalefetin eline büyük bir koz vermiştir (Hedges, 2011: 153).

Yabancı sermayeye açılma politikası Pern dönemi dış politikasının birçok yönünün değiştirilmesini gerektirmiştir. Pern dönemi dış politikası, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan iki rakip blok arasında bir yer bulma çabası olan nc Yol olarak adlandırılan duruştan ilham almıştır. Savaş sonrası bağımsızlık kazanan ülkeler arasındaki bağlantısızlık akımından etkilenen nc Yol her şeyden önce Pern tarafından ABD'ye uluslararası konularda verdiği desteğin fiyatını müzakere etmek için kullandığı bir araç olmuştur. 1953'ten sonra bu politika, hem Arjantin ekonomik politikalarının dış sermaye yönünde değişimi

hem de ABD'nin yeni başkanı Eisenhower yönetiminin etkisiyle değişmeye başlamıştır (Torre, 1993: 260).

Perón'un çöküşüne neden olan krizin kökenleri ekonomik olmaktan ziyade siyasi çatışmalardan kaynaklı olacaktır. Aslında 1953'ten 1955'e kadar Arjantin ekonomisi 1952'deki sıkıntılı döneme kıyasla iyileşmeye başlamıştır. Hristiyan Demokrat Parti'nin kurulması, sonunda Perón'un düşüşü ile sonuçlanacak Perón ile Kilise arasındaki çatışmanın başlangıcı olmuştur. 1955 yılındaki devleti ve kiliseyi yasal bir şekilde ayıran yasa tasarısıyla zirve yapan çeşitli anlaşmazlıkların varlığına rağmen Perón'un kilise ile ters düşmesi şüphesiz Perón adına ciddi bir hata olmuştur. Bu hata Perón siyasi alandaki yeteneklerinin çoğunu kaybettiğinin bir işaretidir (Romero, 2002: 127, Brown, 2010: 213, Skidmore ve Smith, 2005: 88). Aslında Kilise sorunu, hükümetin ikinci döneminde karşılaştıkları diğer sorunların yanında ikincil durumdadır. Özellikle sendika tabanı ile ilgili olarak oldukça akıcı bir siyasi hareketin giderek artan kurumsallaşması ve Arjantin'in küresel koşullar nedeniyle çektiği ekonomik sorunlar hükümetin sosyal ve politik alandaki dinamizminde düşüşe yol açmıştır. Yeni ekonomik girişimlerin yetersiz kalması ve tüketimin yanı sıra hükümetin üretim sübvansiyonunu azaltan ekonomik gerileme, sanayi burjuvazisi ve Perónizme örgütlü emeğe nazaran daha az bağlı işçi sınıfları da dâhil olmak üzere farklı sektörlerden aldığı desteğin azalmasına neden olmuştur. Politik muhalefete yönelik baskısının artması hoşnutsuz kesimleri hizaya getirmek için kullanılmıştır. Bazı milliyetçi sektörler de Perón'un karakteristik anti-empyrialist söylemleriyle zıt ABD'ye yönelik politikalarıyla alarma geçmişlerdir. Bu bağlamda, Kilise muhalefet partilerinin birleşebileceği olası bir yapıyı temsil eden bir birleşme noktası olmuştur (Hedges, 2011: 156).

Bu dönemde ABD belgelerinde de Perón ve Perónizm “1946'dan sonra, sosyal adalet, ekonomik bağımsızlık ve politik egemenlik adına hareket eden, gücünü bütün propaganda ve polis kontrolü araçları tarafından desteklenen güçlü bir iş ve emek örgütü programı aracılığıyla pekiştiren” bir hareket olarak kaydedilmiştir. Ayrıca bu süreçte Perón'un, Arjantin işçilerinin liderliğini üstlenen eşi tarafından önemli ölçüde desteklendiği ve rejimin, emek gücü için gelirin yeniden dağıtılması ve doğrudan devlet yardımı ile sanayiye ve dış ticaretin kontrolüne başvurarak siyasal iktidar dengesini değiştirme çabaları yine bu belgelerde belirtilen diğer noktalar olmuştur. Bu süreçte yeni rejimi açıklamak

ve pop lerleştirmek geliştirilen “Peronizm” doktrini dönemin ABD belgelerinde, “Aslen aşırı milliyetçilik vurgusuyla ve ülkeyi “savunma” amaçlı sanayileştirme çabalarıyla Faşizme yakınlaşan, kitlesel destek elde etmek için belirli Marksist ilkelere uygun emek ve emek savunucu programların önemini vurgulamaktadır.” (U.S. Department of State, 1983) şeklinde tanımlanmıştır.

16 Haziran 1955 Peron’un düşüşünün dönüm noktalarından biri olan bir başka darbe girişiminin yaşandığı gün olmuştur. Başından beri Per n’a karşı olan donanma Per n’a karşı isyan etmiştir. O gün Arjantin tarihinde önemli bir isim olan Jose de San Martin onuruna bir hava kuvvetleri filosunun Plaza de Mayo’da katedralin üzerinden gösteri amaçlı uçması planlanmıştır. Sabah saatlerinde istihbarat raporları ESMA deniz okulunun (1970’lerde ünlü bir işkence merkezi haline gelecektir) isyan ettiklerini ve benzer olayların Ezeiza’daki hava üssünde gerçekleştiğini bildirmiştir. Per n’a sadık ordu birlikleri Casa Rosada’yı savunmak için pozisyon almış ve Per n binadan ayrılıp ve Savaş Bakanlığına geçmiştir. Öğleden sonra hava kuvvetleri uçakları Plaza de Mayo ve Casa Rosada’yı bombalamaya başlamıştır. Bu saldırının amacı Per n’u öldürmek ve seçilen yöntemin gösteriyi izlemeye gelen yüzlerce başka canı riske sokması ise bu amacı ne pahasına olursa olsun gerçekleştirmeye kararlı olduklarının göstergesidir. Bombalamanın başlamasından sonra donanma birlikleri, Casa Rosada ve Per n’un bodrum katında gizlendiği Savaş Bakanlığına saldırmıştır. Hava kuvvetleri ve donanma isyancılarının Per n’u öldürme ya da hükümeti devirme planlarının başarısız olup yüzlerce sivil ölüme neden olduğu birkaç saatlik katliamın ardından ordu tankları meydana girmiş ve isyan bastırılmıştır. Bu isyana dâhil olan hava kuvvetleri pilotları ve birçok sivil Uruguay’a kaçmıştır. Per n 18: 00’de isyanın bastırıldığını ilan etmiştir (Hedges, 2011: 163).

Kilise ile çatışma sonrası yaşanan bu isyanı sadece Kilise sorununa bağlamak yanılıcıdır çünkü donanma silahlı kuvvetlerin en seküler ve liberal kolu olarak en başından beri Per n’a karşıtlığı ile biliniyordu. Ancak darbenin destekçileri (subaylar ve muhalif politikacılar) aradıkları fırsatı Per nistlerin kiliselere saldırmasında bulmuşlardır. Resmî rakamlara göre 355  l , 600 yaralı bilançosuyla 16 Haziran askerî ayaklanması o zamana kadar Arjantin tarihinin en kanlı darbe girişimi olmuştur. Donanma dışındaki ordu kesimleri genel olarak bir kez daha yasal kurumlara olan bağlılığını göstermiştir. Per n 1953’te olduğu gibi,

bu terör ortamını kendi lehine kullanmaktan çekinmeyecektir (Romero, 2002: 129).

Perón bu olayı da atlatmasına rağmen manevra yapma özgürlüğünün çoğunu kaybetmiş ve bir dereceye kadar askerî kurtarıcılarının esiri olmuştur. Böylelikle komutanların çoğunu derinden rahatsız eden kiliselere yapılan saldırılar durmuştur. Bu olay sonrası Perónizmin lider kadrolarını elden geçirme, tartışmalı kişilikleri dışlama ve diğerleriyle diyaloga daha fazla ilgi gösterme ve muhalefeti müzakere etmeye çağırma girişimleri Perón'un uzlaşmacı politikalarının işaretleridir. Perón artık bir devrimin lideri olmaktan vazgeçtiğini ve bundan sonra tüm Arjantinlilerin başkanı olacağını iddia etmiştir. Bu süreçte muhalefet liderleri, devlet tarafından kontrol edilen basın yoluyla kamuoyunda bir tartışma başlatmaya davet edilmişlerdir. Fakat Perón'un kendisini içeren demokratik bir tartışmaya yer açma olasılığının çok az olduğu sonucuna varması uzun sürmemiştir. Peron istifa dilekçesini teklif ettikten sonra 31 Ağustos'ta Plaza de Mayo'da Perónistlere seslenmiş ve uzlaşmanın başarısızlığını kınayarak muhalefete karşı en güçlü saldırılarını başlattığını "Bizden bir kişi giderse onlardan beş gidecek" sözleriyle ilan etmiştir (Romero, 2002: 129).

Perón'un bu beklenmedik savaş ilanı ordudaki birçok kararsız subayın fikir değiştirmesine neden olmuştur. CGT'nin yaptığı bir girişim de bu düşüncüyü desteklemiştir. Perón'un seslenişinden kısa bir süre sonra CGT orduya, birlikte rejimi koruyabilmeleri için işçileri ordunun emrinde tuttuğunu bilmesini sağlamıştır. İşçi milislerinin yaratılması ihtimali konusunda bir süredir rahatsız olan askerî liderler bu teklifi derhal reddetmiştir (Torre, 1993: 262). Bundan kısa bir süre sonra 16 Eylül 1955'te 1951 isyanındaki prestijli subaylardan General Eduardo Lonardi liderliğinde Córdoba'da askerî bir isyan çıkmıştır. İsyan özellikle Katolik gruplar sivil destek olmasına rağmen az sayıda askerî birlik katılmıştır. Ancak Perón'a "sadık" güçler arasında isyancılarla mücadeleye yönelik çok az direnç oluşmuştur. Diğer yandan donanma isyancı grubu tam olarak desteklemiş ve filosuyla kıyı şehirlerini bombalamakla tehdit etmiştir. Perón gücünü tamamen kaybetmiş ve tüm kaynakları emrinde seferber ederek hükümetini savunmak için irade göstermemiştir. Nitekim Perónun bu tavrı o ana kadar ordudaki destekçisi olanların gönülsüzce sunulan bu istifayı kabul etmelerine neden olmuştur. 22 Eylül 1955'de Perón Paraguay Büyükelçiliğine

sığınmış ve 23 Eylül'de Lonardi, kendisini devletin geçici başkanı ilan etmiştir (Romero, 2002: 129).

Bu noktada Perón'un gerçekten yenilmediği sadece ülkeden ayrıldığı belirtilmelidir. Peron baskı altında hareket ederek takipçilerini harekete geçirmek için hiçbir çaba sarf etmemiştir. Gidişinin yarattığı ani boşluk Perón ve Perónizm bitmediğinin büyük bir işareti olacaktır (Skidmore ve Smith, 2005: 90). Perónizm 1946'dan 1955'e kadar Arjantin'e sosyal ve ekonomik olarak birçok yeni unsur getirmiştir. Bunlar esas olarak işçilerin mobilizasyonu, sendikalara verilen merkezi rol ve iç pazara, yerel sermayeye ve devlet müdahalesine dayanan sanayileşme çabalarının milliyetçi ekonomi politikaları ile birleşimi ve artan bir kentleşme olarak özetlenebilir (Di Tella, 1983: 17).

Perón'un Eylül 1955'te devrilmesini doğrudan Kiliseye bağlamak yanlış olur. Nihayetinde hükümeti yıkacak olan çeşitli sivil gruplar tarafından desteklenen ordu olmuştur. 1955 Darbesi Arjantin'de önceki darbelere benzer şekilde topyekûn tüm askeriye tarafından değil emekli General Eduardo Lonardi tarafından yönetilen Cordoba'daki askerî birlikler tarafından başlatılmıştır. 1955'e gelen süreçte CGT'nin silahlı milisler kuracağına dair raporlar (her ne kadar Perón tarafından açıkça reddedilse de) ve Perón'un muhalefeti açıkça tehdit etmesi orduyu en çok rahatsız eden durumlar olmuştur (Hedges, 2011: 167). Bu noktada denilebilir ki 1955 Darbesi Arjantin'de daha önce de gerçekleşen darbeler gibi iç siyasi nedenlerin ağır bastığı bir darbe olmuştur. Eva Peron'un hayatta olduğu dönemde başlayan ordudaki huzursuzluk, ordunun Peron tarafından politize edilmesi, Kilise ile yaşanan sorunlar, bastırılan muhalefetin orduya yönelmesi, Peron'a sadık işçi milis gruplar oluşturulması 1955 Darbesinde öne çıkan nedenler olarak sıralanabilir.

3.3.2. Ekonomik Gelişmeler

II. Dünya Savaşı ve ona kadar gelen süreçlerin anlaşılması uluslararası toplumun kurumlarında ortaya çıkan değişiklikler açısından önemlidir. Bu süreç piyasanın ABD merkezli uluslararası toplumun birincil kurumlarından biri haline gelmesini sağlamış, nükleer silah tehdidi altında savaşın meşruiyetini aşındırmış ve savaş egemenlik ilkesi kaynaklı nefsi müdafaa anlamında sınırlandırmıştır (Buzan, 2004: 226). Bir başka yönüyle savaş, yerel ölçekli payın kontrolü noktasında piyasayı desteklediği ölçüde geçer akçe konumundayken, piyasanın küreselleşmesi savaş maliyetli, ticareti, üretimi ve finans piyasalarını alt üst edici

bir noktaya getirmiştir. Uluslararası toplumda artık devletleri oluşturan ve devletlerin oluşturduğu olgu savaş değil piyasadır (Buzan, 2005: 127). Amerikan yöneticileri ekonomik milliyetçilik ve merkantilist ticari politikaların II. Dünya Savaşı'na giden yolu hazırladığına inancıyla, açık ticaret sisteminin getirilmesi ve liberal ekonomik düzenin kurulmasını ABD'nin görevi olarak görmüştür. Bu amaçla ticaretin önündeki engellerin kaldırılması, Bretton Woods altında şekillenen finansal kurumlar ve dış yardım liberal uluslararası ajandanın temel unsurları haline gelmiştir (Kupchan ve Trubowitz, 2013: 122). 1945 sonrası dönemde artık dört veya beş birbirine denk Avrupalı devletler ve onlara ek olarak ABD ve Japonya'nın temel aktörler olduğu bir sistem yoktur. Bu dönemde iki büyük gücün asıl aktörler olduğu ve diğerlerinin yardımcı aktörler olduğu bir sistem söz konusudur. Daha detaylı bakıldığında iki büyük gücün tepede olduğu altlarında Japonya, Fransa, Batı Almanya, Çin ve Britanya'nın bulunduğu ve onların altında da Üçüncü Dünya ve diğer küçük devletlerin olduğu bir sıralamadan bahsedilebilir (Miller, 1990: 80).

II. Dünya Savaşı sonrası büyük güç olan ABD'nin küresel çaptaki liberal ekonomik sisteme dayalı politik ve güvenlik düzenini koruyarak yatırım, ticaret ve parasal kazanımlar elde etmesi bu dönemin liberal doğasının anlaşılması için önemlidir (Latham, 1994: 297). Bu anlamda liberal uluslararasıılık Amerikan uluslararasıılığı olarak ortaya çıkmıştır denilebilir (Dunne ve McDonald, 2013: 12). Liberal ilkeler bu ilkeleri yansıtan Bretton Woods ekonomik ve finansal kurumlarında somutlaştırılmış ve uluslararası ekonomik düzenin ayarlaması ABD önderliğinde gerçekleştirilmiştir (Jahn, 2013a: 68). Ayrıca devlet ölümü diyebileceğimiz durum 1945 sonrası ortadan kalmış ve toprak ilhakı ve fetih savaşının yasaklanması ABD önderliğinde desteklenen bir norm haline gelmiştir. Toprak ilhakının ortadan kalkması büyük güçleri taktik değişikliğine itmiş ve artık diğer devletleri doğrudan kontrol etmek yerine onların hükümetlerini kontrol etme politikası bu dönemin normu haline gelmiştir (Fazal, 2007: 173).

Böyle bir uluslararası ortamda Arjantin ise savaşın sonunda kendisini dış borçlardan arınmış ve önemli miktarda döviz rezervine sahip olarak bulmuş, gıda ihracatı ve büyüyen sanayi üssü için yüksek talep ve yüksek fiyatlardan yararlanmaya başlamıştır. Bu çerçevede Perón yönetimi ekonomi politikasını üç temel üzerine kurmuştur: Devlete üretim ve dağıtımda daha güçlü bir rol veren kamu harcamalarının genişletilmesi; milli gelirin daha eşitlikçi dağılımını teşvik

etmek için göreceli fiyatların değiştirilmesi; ve iç pazara yönelik faaliyetleri ödüllendiren ve uluslararası pazarlara yönelik üretimi teşvik etmeyen bir sisteminin kurulması (Torre, 1993: 247). Bir diğer ifadeyle ekonomi politikasının temelinde Perón iç pazarı ve tam istihdamın savunulması politikasını seçmiştir. Bu yıllar mutlak bir savaş zincirinin etkisine tanıklık etmiş, savaş yıllarında biriken bol miktarda döviz rezervinin varlığı savaş sonrası dönemde hızlı, dizginlenemeyen ve çoğunlukla verimsiz bir sanayileşmeye olanak sağlamıştır. Perónist politikalar ekonominin yönetimi ve düzenlenmesine devlet katılımını kuvvetlendiren güçlü bir teşvik ile karakterize olmuştur. Bu dönemde takip edilen politikalar muhafazakâr yönetimler altında önceki on yılda başlayan eğilimlere devam etmiş ancak savaştan sonra dünyanın birçok yerinde modaya uygun Keynesyen fikirlerden ilham alarak bu politikalar genişletilmiş ve derinleştirilmiştir. Aynı zamanda bu dönem özellikle İngiliz sermayesi tarafından kontrol edilen şirketler başta olmak üzere yabancı yatırımların ulusallaştığı bir dönem olmuştur (Romero, 2002: 103).

II. Dünya Savaşında tarafsız kalınmasının getirdiği sağlam finansal durum Perón'un ilk döneminde ekonomik olarak her şeye rağmen sorun yaşamamasının sebeplerinden biri olmuştur (Hedges, 2011: 117). Öyle ki Temmuz 1947'de Arjantin'in tüm dış borcu ödendiğinde Perón "Ekonomik Bağımsızlık Bildirisini" yayımlayacaktır (Skidmore ve Smith, 2005: 87). Aslına bakılacak olursa Perón'un ekonomi politikası kasıtlı bir planlamanın ürünü değildir. Daha ziyade rejimin sosyal temelleri, ekonomik seçimlerini şekillendirmiştir. Temel sanayilere dayanan ve savaş sırasında ordu subayları tarafından desteklenen ulusal savunma odaklı sanayileşme projesi ve hafif sanayileşmenin devamı seçenekleri arasında Perón, giderek artan bir gelir dağılımı ile daha uyumlu olan ikinci alternatifi seçmiştir. Sadece üç yıl içinde (1946 ile 1949 arasında) reel gelir %40'tan fazla artış göstermiştir. Nispi fiyatlardaki neredeyse ulusal ve hatta uluslararası bir emsal olmaksızın bu değişiklik, tüketimin hızlı bir şekilde genişlemesine ve 1946'da %10,3'e, 1947'de %12,1'e ve 1948'de %6,9'a ulaşan bir endüstriyel büyümeye yol açmıştır. Bu bağlamda iş dünyasındaki olumlu hava ve cesur gelir politikası borsada uzun süreli iyileşmeye ve özel sektör tarafından yapılan bir yatırım dalgasına zemin hazırlamıştır. Kamu stokunun hızlı büyümesi ve dış ticaret akışındaki kısıtlamalar rasyonel olarak orijinal bir ekonomik stratejiden kaynaklı kararlar değildir. 1946'dan itibaren Perón hükümetinin kamu

hizmetlerinin (demiryolları, telefonlar, ticari deniz, hava yolları, benzin, vb.) kamulaştırılması politikasını izlemiş, bu kararlar sosyal refah politikası için ayrılan bütçenin artan payı ile birlikte devlet faaliyetlerinin kademeli olarak genişlemesine ve kamu harcamalarında yaklaşık %30'luk bir sıçramaya yol açmıştır (Torre, 1993: 249).

Uluslararası toplum açısından düşünüldüğünde bu dönemdeki iç ekonomik sağlamlık Arjantin'in şansı olmuştur denilebilir. Bu dönem ekonomisi uluslararası toplumun büyük gücü olan ABD Üçüncü Dünyaya karşı politikalarında eşit olarak yaklaşmak yerine, dostları ödüllendir, saldırganları (kurallara uymayanları) cezalandır politikası izlemiştir (Miller, 1990: 94). Soğuk Savaş döneminde Üçüncü Dünyaya karşı izlenen politikalarda liberalizmin belirleyici olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Her ne kadar Üçüncü Dünya da piyasanın yayılmasını noktasında Realist ve güvenlik kaygılar modernleşme politikalarında önemli bir rol oynasa da, dönemin Realpolitik uygulayıcıları (Kennan ve Kissinger gibi) bile değerlendirmelerine liberal kodları dâhil etmişlerdir. Korumacılık, güç farklılıklarından faydalanılması, elverişli ekonomik politikalar için baskı yapılması, hatta liberal amaçları güvence altına almak için (örneğin yabancı yatırım fırsatlarını korumak ya da geliştirmek için) yapılan müdahaleler bu anlamda değerlendirilmelidir (Jahn, 2013a: 20-27). Bu doğrultuda ABD, Arjantin'i savaş sırasındaki tarafsızlığı nedeniyle bedel ödetmeye devam etmiş ve sistematik bir ekonomik boykot uygulamıştır (yoğunluğu ve kapsamı değişmekle birlikte 1942-1949 arasında sürmüştür). Silahlanmaların ve hayati girdilerin blokajı savaş sonrası dönemde birkaç durum dışında korunamamış ancak Arjantin dış ticaret açısından savunmasız kalmıştır. Savaş sırasında büyük ölçüde büyüyen komşu ülkelere yapılan sanayi ihracatı, Kuzey Amerika rekabeti karşısında geri gitmeye başlamıştır. Avrupa'ya yapılan tarımsal ihracat da ABD'nin nakliye sınırlandırması veya sübvansiyon edilmiş fiyatlarla kendi ihracatını yapması ile engellemiştir (Romero, 2002: 98).

Bu süreçte Perón'un politikasının önemli bir bileşeni refahın yeniden dağıtılması ve sübvansiyonlu mekanizasyon ve tüketim yoluyla silahlı kuvvetlere, sanayiye ve işçiye fayda sağlamak amacıyla ekonomiye devlet katılımının artması üzerine kurulmuştur (Hedges, 2011: 89). Olumsuz uluslararası ekonomik duruma rağmen ilk Peron dönemi ekonomi politikası milliyetçi, Keynesyen ve dağıtımçı özellikleriyle Arjantin ekonomi tarihinde tekrarlanmayacak bir dizi elverişli koşul

sayesinde mümkün olmuştur. Yaklaşık yirmi yıllık ticari krizden sonra tarımsal ihracat fiyatlarındaki ani gelişme ve buna bağlı olarak döviz kurundaki iyileşme refahın dövizle finanse edilmesine izin vermiş ve rejimi sağlamlaştırmak için gerekli yeniden dağıtım politikaları için bir kanal açmıştır. Savaş sırasında biriken ve büyük bir kısmı dönüştürülemeyen yabancı fon rezervleri de kamu hizmetlerinin kamulaştırılmasındaki finansmanı ortaya çıkarmıştır (Torre, 1993: 250).

Perónist devletin ortaya çıktığı elverişli ekonomik açıdan uluslararası konjonktür, tahıl ve et fiyatlarının normale döndüğü ve piyasaların küçüldüğü ve biriken rezervlerin öngörüsüz bir şekilde harcandığı ve piyasaların küçüldüğü 1949'da değişmeye başlamıştır. Sanayinin gelişmesi belki de paradoksal olarak ülkeyi ithalata daha bağımlı hale getirmiş, yakıt, çelik ve kağıt gibi ara malların ve parça ve makinelerin kıtlığı endüstrinin büyümesini engellemiş ve sonuçta enflasyonu, işsizliği ve grevleri tetiklemiştir. Krizin ilk belirtileri tasarruf önlemlerini uygulamakla görevli Alfredo Gómez Morales başkanlığındaki profesyonel iktisatçı ekibi tarafından ekonomi bakanı Miguel Miranda'nın değiştirilmesinde hissedilmiştir. Kriz 1951'de zirve yapmış ve olağanüstü iç ve dış koşullar sayesinde başarılı bir ekonomik stratejinin hayatta kalmasını tehlikeye atmıştır. 1951 ve 1952 yıllarında ticaretin getirileri düşmeye devam etmiş ve ülkeyi daha sonra sık sık tekrarlayacak olan ancak bu aşamada uluslararası pazarların gelişimi hakkında resmî iyimserliği körükleyen bir dış düğümleme durumuna sokmuştur. Ticaret dengesi 1951'de 304 milyon ABD doları, 1952'de 455 milyon ABD doları açık vermiştir. Aynı zamanda enflasyon yeniden yükselmiştir. Askeriye taleplerine ulaşmış ancak hoşnutsuzlukları devam etmiştir. Bu yıl hükümet önceliklerini revize ederek ekonomi politikasında bir dönüşüm yapmaya karar vermiştir. Yeni strateji ekonomik genişleme ve tüketim yerine istikrar, sanayi yerine tarım, kamu sektörü yerine özel sektörün ve yabancı sermayenin öncelenmesi üzerine kurulmuştur. Fakat tedbirler yaşanan kuraklığın da etkisiyle dış ticarete krizin yeniden ortaya çıkmasını engelleyememiştir. 1952 yılının sert kışında insanlar darıdan yapılan siyah ekmek yemeye muhtaç olurken et sıkıntısı başlamış ve elektrik kesintileri yaşanmıştır (Romero, 2002: 119, Torre, 1993: 258).

1952'de endüstriyel da durgunluk belirginleşmiştir. Daha önceki yıllarda geniş bir korumacı politika ile korunan, küçük ve orta büyüklükteki genel olarak

verimsiz sanayi kuruluşları çoğalmış ve bunlar büyük fabrikaların kendilerine ödediği koruma ve yüksek fiyatlar sayesinde sağ kalmışlardır. Bununla birlikte sanayinin önde gelen dalları olan gıda işleme ve tekstil sektörleri büyüme sınırlarına ulaşmıştır. Metal işleme endüstrisi veya ev aletleri, kauçuk, kâğıt ve petrokimyasallar gibi diğer sektörler hala iç piyasada ilgi çekici olanaklara sahiptir ancak çeşitliliğin getirdiği zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Sanayi sektörünün temel sorunu devletten çeşitli yollarla aldığı koruma ve sübvansiyonlar tarafından gizlenen sınırlı verimliliği olmuştur. Makine ve teçhizatın eskimesi, hizmet sektöründeki bozulma, elektrik sıkıntısı ve devletin modernizasyonunu yapmayı bıraktığı demiryolları kaynaklı yetersiz taşıma bu verimsizliğin nedenleridir. Fabrikalarda rekabetin sağlayacağı teşvikler olmadan, verimsiz ve maliyetli üretim uygulamaları sürmektedir. Bunlara ek olarak sanayi yüksek oranda işçi istihdam etmekte ve emek için ödenen ücret yükünün, düşük işsizlik ve sendikaların güçlü müzakere güçleri nedeniyle azaltılması zordur. Başlangıçta yüksek işgücü maliyetlerini telafi eden talebin artması etkiliyken bu durum dinamik etkisini yitirince işgücü sorunu fabrikalar için ağırlaşmaya başlamıştır (Romero, 2002: 119).

Bu ortamda hükümetin kentli işçilerin ve orta sınıfın ücretlerini düşürmesi, gıda üretiminin azalmasına neden olmuştur. Temel emtiaların kıtlığı kısa sürede belirginleşmiş ve Perón hükümeti belirli günlerde (“etsiz günler”) sığır satışını yasaklamak zorunda kalmıştır. Düzenlenmemiş emtia fiyatları yükselişe geçmiş, sanayi kaliteli ve pahalı tüketim malları üretir hale gelirken orta sınıf ve işçiler reel ücret kaybına uğramaya başlamıştır. Bu ekonomik durum popülizmin enflasyonist maliyeti olarak gerçekleştirmiştir denilebilir. Sendika işçileri için refah ve iş güvenliği ve genişleyen orta sınıf için devlet işleri artık sürdürülemez bir noktaya gelmiştir. Geleneksel tarımsal ihracattaki II. Dünya Savaşı sonrası düşüş 1952'deki durgunluğun temelini oluşturmuştur. Bunun üzerine artan iç tüketim ve şiddetli kuraklıklar tarımsal ihracatın büyük ölçüde düşmesine neden olmuştur. Ayrıca döviz girdisinin tükenmesi Arjantin'in üretim için ihtiyaç duyduğu sermaye mallarını ve hammaddeğini ithal etme kapasitesini düşürmüştür. Enflasyon sadece beş yılda %4'ten %40'a yükselmiştir. 1952'de Buenos Aires'teki vasıfsız işçilerin ortalama reel ücretleri 1949 ortalaması olan %21'in altına inmiştir. Perón rejimi krize bir tasarruf programı ile cevap vererek işçilerin ücretlerini dondurmıştır. Uzun vadede kemer sıkma programı etkili olmuş ve

1954'te enflasyon tek hanelere düşmüştür. Ancak ekonomik kriz emeğe ağır bir darbe vurmuştur. Bu süreçte tahmini 40.000 tekstil işçisi ve 25.000 et işçisi 1952'de işten çıkarılmış ve dahası devlet grevlere, iş gücünün yararına aracılık etme taahhüdünden de vazgeçmiştir (Brown, 2010: 210).

Ekonomi politikasının yeniden yönlendirilmesi yabancı yatırımlara yeni bir rol verilmesine imkan sağlamıştır. 1950'lerin başında Arjantin mamul mallarda neredeyse kendi kendine yeterliydi. İthalat talebi, savaştan önce olduğundan daha çeşitlendirilmiş bir sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu yakıtlar, hammaddeler ve sermaye malları üzerinde yoğunlaşmıştı. Arz sorunları ve sağlam para kıtlığının yarattığı endüstriyel modernleşmenin önündeki engeller Perón'un yabancı yatırım çağrısında bulunmasına neden olmuştur. Rejim için devletçi ve milliyetçi ideolojideki bu değişiklik 1953'te yeni bir dış yatırım yasasıyla başlamış ve bunu Mercedes Benz ve Kaiser Motors da dâhil olmak üzere çeşitli şirketlerle yapılan anlaşmalar izlemiştir. Bu politikadaki en cesur inisiyatif, Arjantin milliyetçiliğinin kutsal bir kalesi olan petrol alanında Amerikan Standard Oil Şirketi'ni çekmek için girişimde bulunulmasıdır (Torre, 1993: 259). Bu noktada Perón'un ekonomik politikalarının tamamıyla milliyetçi olduğunu söylemek yanlış olacaktır. Çünkü bu dönemde yabancı firmalar Arjantin piyasasına girebilmiş ve 1955'e gelindiğinde Arjantin sanayi üretiminin %17'si yabancı sermaye tarafından gerçekleştirilir noktaya gelmiştir (Fodor, 1989: 52).

Özetlemek gerekirse 1946-1955 dönemi ekonomik açıdan üç farklı süreçten geçmiştir: 1946-1948 arasındaki II. Dünya Savaşı sürecinde biriken rezervlerin kullanımıyla tüm pozitif göstergelerin yükseldiği dönem; 1948-1953 Amerikan boykotunun etkisi ve yaşanan uzun kuraklıkla ortaya çıkan ödemeler dengesi sorunun yaşandığı dönem; ve 1954-1955 yıllarına doğru ekonomide yavaş da olsa bir toparlanmaya girildiği dönem (Elizagaray, 1985: 69).

Bu dönemin ekonomik gelişmeleri açısından özetlendiğinde hem savaş sonrası uluslararası ekonomik ortam hem de takip edilen milliyetçi ekonomi politikalarının olumlu sonuçlar vermesi Perón fenomeninin oluşumuna katkı sağlamıştır. Nitekim ekonomik gelişim sürdüğü müddetçe Perón ve yönetimi etkisini daha da artırabilmiştir. Ekonomi kötüye gittiğinde ise Perón'un üstündeki baskı artmış ve her ne kadar tek nedeni ekonomik sorunlar olmasa da Perón yönetimi askeri müdahaleye açık hale gelmiştir. Öte yandan bu süreçte ABD'nin uluslararası toplumun koduna uymadığı (savaşa tarafsız kalması) nedeniyle

Arjantin'e ekonomik boykot uygulaması ABD'nin ekonomik gücünü Arjantin özelinde uluslararası topluma entegre etmede kullanacağını bir işareti niteliğindedir.

3.4. 1955-1973: Darbeler Dönemi

3.4.1. Siyasi Gelişmeler

Soğuk Savaş Amerika kıtasına 1950'lerin başında geldiğinde ve ABD politikasını komünist tehditlerle mücadele etmek üzerine kurmuştur. Bu süreçte Mayıs 1950'de Başkan Truman Amerika kıtası Askerî İşbirliği Anlaşması hakkındaki Ulusal Güvenlik Konseyi mutabakatını onaylamıştır. Aynı dönemde yapılan resmî açıklamada ABD'nin güvenliğinin kıtanın güvenliği ile eş tutulduğu ilan edilmiştir. Bu süre zarfında çevreleme politikasının baş mimarı George Kennan, Latin Amerika'daki ABD politikasının hedefleri açıkça belirtmiştir: Kıtanın sahip olduğu hammaddenin korunması, Latin Amerika'nın düşman tarafından askerî olarak sömürülmesinin önlenmesi, Latin Amerika'da ABD karşıtı psikolojik mobilizasyonun önlenmesi. Diğer taraftan Soğuk Savaş'ın etkisiyle beraber 1960 ve 1970'ler Latin Amerika'da sosyal çatışmanın yoğunlaştığı ve sert bir anti-komünizm etkisinin yaşandığı bir dönemdir. Özellikle Küba Devrimi'nin 1959'daki başarısı silahlı kuvvetler de dâhil olmak üzere Latin Amerika toplumundaki muhafazakâr sektörleri korkutmuş ve harekete geçirmiştir. Bu süreçte ABD hükümeti Eisenhower'dan Kennedy ve Nixon'a kadar, zayıf demokratik rejimler yerine askerî diktatörlük tercihini açıkça ortaya koymuştur. Bu koşullara yanıt olarak Latin Amerika orduları "ülkelerini kurtarma" görevini yerine getirmekten kaçınmamıştır. Bu dönemin askerî darbeleri iktidarı ele geçirdiklerinde toplumu temizlemek, siyaseti tasfiye etmek ve ekonomik kalkınmayı başlatmak için yeterli süre için askerî rejimler kurmuşlardır. Bu durum bu döneme kadar gerçekleşen askerî müdahale şekillerinde büyük bir değişikliğe işaret etmektedir: Bu dönemden önce gerçekleşen askerî darbeler bir adayın seçilmesi gibi belirli sonuçları engellemeyi amaçlayıp, kısa süreli olarak iktidarı ele geçirmeyi hedeflerken bu dönemdeki darbeler uzun ömürlü askerî rejimlerin önünü açmayı amaçlamıştır (Smith, 2005: 79-112).

Böyle bir uluslararası ortamda 1955'te silahlı müdahaleyi destekleyen siyasi ve ekonomik koalisyon (Revolucion Libertadora) üyeleri Perón tarafından yaratılan otoriter kontrol sisteminin dağıtılması amacıyla birleşmişlerdir. Bu kampanyanın arkasındaki itici güç Arjantin'in son on yılını totaliter bir kâbusla

geçirdiğine olan inanç olmuştur. Bu nedenle darbenin misyonu Perón'un demagojisi tarafından aldatılan kitleleri sadakatlerini terk etmeye ve bireyler olarak demokratik partilere katılmaya ikna etmek olarak belirlenmiştir. Olağanüstü Hal, askerî rejimin politik yeniden eğitim görevini yerine getirmek için baskı ve yasaklamaya başvurmasında bir araç işlevi görmüştür. Genel greve yönelik bir girişimden sonra CGT ve sendikalar devlet kontrolü altına alınmış, Perón'un partisi resmî olarak dağıtılmış ve Perónist sembollerin kullanımını hatta adının kullanılması yasaklanmıştır. Öte yandan konu, acil yeniden yapılanma ihtiyacından ortaya çıkacak olan yeni sosyal ve ekonomik düzenin profiline geldiğinde Revolucion Libertadora içindeki gruplar arasında farklılıklar oluşmuştur. Perón'u deviren bu toplumsal ve askerî oluşum iki farklı gruptan oluşmaktadır. Başkan Lonardi tarafından formüle edilen 'Kazanan yok, kaybeden yok' sloganı altında ılımlı kanat, devrilen rejimin siyasi mirasını Perónist sendikacılığın liderleriyle işbirliği yaparak kazanmayı planlamıştır. Bu politikaya en başından beri Perón'un takipçilerini demokrasi düşmanları olarak tanımlayarak diğer grup karşı çıkmıştır. Bu iki grup Perónizmin onu yaratan rejimin çöküşünden sonra siyasi bir güç olarak hayatta kalamayacağı inancında birleşmiştir. Başkan Lonardi ılımlı anlayışla Çalışma Bakanlığı'na bir Perónist sendika avukatını atamıştır (Torre, 1993: 263-265).

Fakat Lonardi yönetimi iki aydan az sürmüş ve General Aramburu liderliğindeki şahin ekip başka bir darbeye yönetimi devralmıştır. Lonardi'den sonra 1958 yılına kadar geçici hükümeti yöneten General Aramburu, Perónizmi ortadan kaldırmak için tamamen sorumluluk almıştır. Perónist Parti tamamen dağıtılmış ve sendikalar silahlı kuvvetlerin kontrolüne girmiştir. Çok sayıda siyasi ve sendika lideri tutuklanmış, soruşturma komiteleri tarafından soruşturmalara tabi tutulmuş ve sonunda siyasi haklardan mahrum edilmişlerdir. Kamu yönetimi, askeriye ve üniversiteler Perónistlerden temizlenmiş ve büyük oranda devlete ait medya sıkı bir şekilde kontrol edilmeye başlamıştır. Perónizme elverişli her türlü propaganda Perón'un adının kullanılması dâhil yasaklanmıştır. Bundan böyle Perón'un ismi yerine “kaçak tiran” veya “devrik diktatör” kullanılacaktır. 1949 Anayasası başkanlık kararnamesi ile kaldırılmıştır. Sürgündeki Perón'u itibarsızlaştırmak için hükümet Juan ve Evita Peron'un iktidarda oldukları süre boyunca topladıkları lüks kıyafetleri, kürk mantoları, pahalı otomobilleri ve motorları ve Evita'nın takı koleksiyonu gibi lüksleri teşhir etmişler ve Perón'un

milyonlarca doları İsviçre banka hesabına yönlendirdiğine dair iddialar çıkarmışlardır (Romero, 2002: 134, Brown, 2010: 218).

Yeni askerî rejime göre hükümetin devrilmesi, bakanların hapsedilmesi ve partinin feshedilmesi yetersizdir, ülkedeki Perón ve Perónizm izlerinin tamamının, en alttan en üste silinmesi gerekmektedir. Hükümetin devrilmesi için genel grev teşebbüsünde bulunan CGT'ye müdahale edilmiş ve ülkede kalan liderleri eski hükümetin yasama organları üyeleri ve kamu görevlileriyle birlikte tutuklanmıştır. Eva Perón Vakfı'nın çalışmaları durdurulmuş ve buna bağlı vakıflar kapatılmıştır. Perón ya da Eva Perón'un adını veya resmini taşıyan plazalar, parklar, binalar, anıtlar değiştirilmiş ve isimleri kelimenin tam anlamıyla okul kitaplarından dahi çıkarılmıştır (Hedges, 2011: 170).

Aramburu'nun önderliği altındaki generaller iktidarda süresiz kalma niyetinde değillerdir ve yalnızca iktidarı “kabul edilebilir” sivil siyasetçilere geri verme sürecini yönetmeyi planlamışlardır. Bu strateji Radikallere (dönemin en büyük partisi) 1930'larda uygulanan ile paralel olarak 1950'lerin sonlarında bu sefer ordu Perónistleri politik arenadan aynı stratejiyle dışlamaya çalışmıştır (Brown, 2010: 219). Fakat bunun kolay olmayacağını zaman gösterecek ve Perónizm etkisi 1976'ya kadar kesin olarak hissedilecektir.

Askerî yönetim dönemindeki tüm bu politikalar Perónizm karşıtı bir üsse dönüşen donanma tarafından şiddetle desteklenmiş ancak çoğu subayın neredeyse son anlarına kadar Perón'u desteklediği ordudaki şüpheleri ve bölünmeleri ise artırmıştır. Baştan beri Perón karşıtı olanlar ile oyunun sonunda Perón aleyhine koalisyonu katılanlar arasında da sorunlar baş göstermiştir. Bu durumun bir sonucu olarak 9 Haziran 1956'da bir grup Perónist subay, birçok sivil grubun desteğine dayanarak hoşnutsuzluk ve sendika seferberliği ortamından yararlanmak isteyen bir ayaklanma düzenlemiştir. Hükümet bu isyanı olağandışı şiddetle bastırması ve isyan lideri General Juan José Valle de dâhil olmak üzere başlıca askerî liderlerin idamını emretmiştir. Bu alışılmadık derecede soğukkanlı şiddet eylemi Perónistler ve anti-Perónistler arasındaki keskin bölünmenin derinliğini ortaya çıkarmıştır. Bu olaydan sonra subayların tasfiyesi sıklaşmış ve kararlı biçimde Perón karşıtı grup ordunun kontrolünü ele geçirmiştir. Bu yeni durumda subaylar kendilerini yeni koşullara adapte etmiş ve ülkenin Batı'ya yakın bağları ile uyumlu olarak mevcut baskın liberal ve demokratik duruşlarına anti komünizm eklemişlerdir. Ordu da daha önce belirtildiği gibi yönetimi sivillerle paylaşmayı

ve en kısa zamanda tamamen kendilerine devretmeyi planlamıştır. Perónizmin yasaklanmasıyla askerî liderler demokratiği ispatlanmış demokratlarla sınırlı bir demokrasi fikrini hayal etmiş ve kendilerini liberal Arjantin güçlerinin diktatör Rosas'ı mağlup ettikleri 1810 Mayıs bağımsızlık hareketinin geleneğinin mirasçıları olarak tanımlamışlardır. Sivillere yönetimi devretme planı doğrultusunda ordu siyasi partileri, Başkan Yardımcısı Rojas başkanlığındaki yetkisiz bir tür meclis olan Junta Consultiva'ya katılmaya çağırmıştır. Bu çağrı, muhafazakârlardan en ilerici partilere kadar komünistler hariç sivil güçlerin bütün gruplarına yapılmıştır (Romero, 2002: 136).

Perón dönemi sadece Perónizm dönemi değildir, aynı zamanda anti-Perónizm dönemidir. Bu süreçte bir tanesi Arjantin'i sadece Perón ile anlamlandıran diğeri Arjantin'i ve iktidarı Perónsuz kabul edebilen iki taraftan ziyade iki farklı ülke oluşmuştur (Peruzzotti, 2004: 100). Perónizmin yasaklanmasıyla sendika örgütleri eşzamanlı olarak işçi sınıfının sendika ve siyasi temsilini üstlenmiş ve bundan sonra Perónist hareketin “omurgası” olmaya başlamıştır. Sürgündeki Perón (sırasıyla Asunción, Caracas, Santo Domingo ve en sonunda Madrid) bütün sembolik gücünü elinde tutmuş ama aynı zamanda destekçilerinin belirli bir bağımsızlığa sahip olmasına ve muhalefet edebilmelerine son veto hakkı kendisinde olmak koşuluyla izin vermiştir. Böylelikle Perón sürgünde etkisini tamamen yitirmeden kendi destekçilerini harekete geçirme ve herhangi bir anlaşmada son sözü söyleyen olma gücünü koruma noktasında politikalar geliştirmiştir (Romero, 2002: 137).

1957'de ekonomik zorluklar ve büyüyen sendika ve siyasi muhalefetin etkisiyle geçici hükümet, geri çekilişini planlamaya ve demokrasiyi yeniden kurma vaadi vermeye başlamıştır. Radikal Parti bu dönemde Arturo Frondizi liderliğindeki UCRI (Union Civica Radical Intransigente) ve Ricorado Balbin'in liderliğinde UCRP (Union Civica Radical de Pueblo) olarak iki kanada bölünmüştür. Frondizi modern bir söylem kullanarak, ülkenin yapısal sorunlarına net atıflar yaparak ve yeni çözümler önererek ilerici güçler ve solun geniş spektrumu için en iyi seçenek haline gelmiştir. Frondizi'nin en cürekâr manevrası Perónizme karşı ağır yasaların kaldırılması karşılığında seçim desteğini almak için doğrudan Perón ile müzakere etmek olmuştur. Bu müzakere sonucunda Frondizi, Perón'un desteğiyle (yaklaşık 800.000 Perónist buna destek vermemiştir) 23

Şubat 1958'deki seçimlerde Ricardo Balbín'in aldığı 2,5 milyon oya karşı 4 milyondan fazla oy alarak başkan olmuştur (Romero, 2002: 139).

Bu süreçte Perón marjinalize olmamak için anayasal bir rejim yerine baskıcı bir rejimin kendisine yarar sağlayacağını düşünse de kendi ekonomi politikalarının uygulanması, anayasanın reforme edilmesi ve sonrasında seçim çağrısı yapılması koşullarıyla Frondizi'ye destek vermiştir (Hedges, 2011: 177). Frondizi göreve geldikten sonra ilk olarak Perón'a olan borcunu geri ödemeyi amaçlamıştır. Bu amaçla Perónist faaliyetleri yasaklayan kararnamenin kaldırılması, bir af yasaının çıkarılması, CGT'yi bir grup Perónist olmayan sendikaya dönüştüren kararnamenin iptali, devlet kontrolü altındaki birkaç önemli sendikanın Perónist liderlere geri verilmesi ve genel bir ücret artışı gibi adımlar atmıştır. Bunların yanında Perón'un partisi yasal olarak tanınmamaya devam etmiştir. Bu açıdan Perónistler seçimlere girememeye devam etmiştir (Torres, 1993: 272). Ulusal düzeyde, zımni olarak Perónistler destekli Frondizi'nin başarısı Perón karşıtları için kabul edilemez olmaya devam etmiştir. Ancak hiç kimse bu seçim sonucuna karşı gelmenin maliyetini üstlenmek istememiş ve zaten sonrasında Frondizi hükümeti kongre seçimlerinde Perónizme karşı mücadele riskini almamıştır. Perónist adaylar 18 Mart 1962'de Buenos Aires eyaleti de dâhil olmak üzere en önemli illerdeki seçimleri kolayca kazanmışlardır. Sonraki sıkıntılı günlerde Başkan Frondizi ordunun da baskısıyla Perónistlerin kazandığı yerlerdeki sonuçları kabul etmemiş ve kabinesini tamamen yenilemiş ve General Aramburu'yu kendisini desteklemeyi reddeden siyasi partilerle müzakere etmekle görevlendirmiştir. Bu politikalar ordunun tekrar siyasete doğrudan müdahale etmesiyle sonuçlanmış ve 28 Mart 1962'de gerçekleştirilen darbeyle senato başkanı José María Guido, Frondizi'nin yerine başkanlığa getirilmiştir. Guido bir buçuk yıl boyunca başkan vekili olarak hizmet etmiş ancak bu süreçte gerçek güç orduda olmuş ve ordu, sivil politikacılarla nasıl başa çıkılacağı konusunda derinden bölünmüştür. Bu bölünmeler tekrarlanan askerler arası isyanlara yol açacaktır (Romero, 2002: 145, Brown, 2010: 220, Skidmore ve Smith, 2005: 93).

Bu süreçte ordunun kendi içinde bölünmesi Arjantin'de bu zamana dek yaşanan diğer darbelerde olduğu gibi öne çıkmıştır. Öyle ki bu bölünme ülkeyi neredeyse bir iç savaşın eşiğine getirmiştir (Di Tella, 1983: 26). Dört çalkantılı yıl boyunca Frondizi Perónist kitleleri siyasi hayata yeniden dâhil etmeye ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek amacıyla yeni bir ithal ikamesi aşaması

başlatmaya çalışmış ve aynı zamanda iktidarı boyunca ordu tarafından defalarca tehditlere maruz kalan Frondizi'nin önerileri demokrasinin sağlamlaştırılmasını sağlamak için gereken fikir birliğini sağlayamamıştır (Torre, 1993: 283, Peruzzotti, 2004: 102).

1962'deki darbe Başkan Kennedy'nin, Küba Devrimi'nin ardından reformist demokrasileri sosyalist devrime panzehir olarak görmesinden dolayı ABD'nin bölgeye dönük politikasının demokrasiye nispeten elverişli bir dönemde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Kennedy bu dönemde Peru (1962) ve Honduras'ta (1963) gerçekleşen darbelere karşı açıkça itirazda bulunmasına rağmen Frondizi'ye karşı gerçekleşen darbeyi protesto etmek için hiçbir şey yapmamıştır. Kennedy dönemi ABD'nin Latin Amerika'ya yönelik politikası genellikle demokrasi yanlısı olmasına rağmen ABD'nin Arjantin'e yönelik politikası, Perón'un dönüş ihtimalinin getirdiği çekinceler nedeniyle bu yönde olmamıştır (Mainwaring ve Perez, 2013: 199).

Perón'un devrilmesinden sonraki ilk on yıldaki en önemli gelişmelerden biri ülkenin hem kültürel hem de ekonomik olarak dışa açılmasıdır. Bu açılma ülkedeki modernleşme sürecini hızlandırmıştır. İçe dönme aşaması aslında 1930'larda dünya krizi ve İspanya iç savaşı etkisiyle başlamış ve savaş yıllarında devam etmiştir. Savaştan sonra ve ilk defa oldukça gönüllü olarak Arjantin, ülkeyi dünya ekonomik ve kültürel gelişmelerinin ana akımının dışında tutan milliyetçi bir yola girmiştir. 1920'ler dışa açılmanın zirvesiyken, 1950'lerin başları içe dönme eğiliminin en yüksek noktasıdır denilebilir (Di Tella, 1983: 22). Nitekim Guido'nun iktidara gelmesinin önemli bir yönü ABD ve Arjantin arasındaki ilişkileri daha kapsamlı bir dış politika çerçevesine yönlendirerek iki ülke arasındaki diplomatik, ekonomik, siyasi ve askerî ilişkilerin durumunu iyileştirmeye katkıda bulunması olmuştur. Örneğin Washington ile daha iyi ilişkiler arayan Guido, Frondizi'nin Küba'ya yönelik bağımsız dış politikasından daha farklı bir yol izlemiştir. Her ne kadar ABD ve Arjantin ordusundan güçlü baskılarla karşı karşıya kalan Frondizi sonunda Küba'ya yönelik politikasını terk etmiş olmasına rağmen, Küba'nın Karayipler'de "Sovyet uçak gemisi" olmasını engellemek için diplomatik ve ekonomik ilişkilerin en iyi alternatifi sunduğuna inanmaya devam etmişti. Arjantin'i Frondizi'nin dış politikasından vazgeçmeye zorlayarak ABD başarıyla Küba konusunu komünizme karşı mücadelede güçlü bir sadakat sembolüne dönüştürmüştür. Frondizi'nin devrilmesi silahlı kuvvetlerdeki

güç dengesini değiştirmiş ve ülkeyi iç savaşın eşiğine iten bir dizi askerî mücadele yaratmıştır. Öte yandan Frondizi'nin devrilmesi ve Guido'nun başkan olması, ülkenin genel sosyo-politik ve ekonomik durumunu istikrara kavuşturamamış veya ülkeyi sarsan toplumsal huzursuzluğu kontrol altına alamamıştır çünkü geleneksel olarak merkezinde askerî hizipçiliğin yer aldığı temel sorunları çözememiştir. Bu sorun, askerî hükümetin ülkeyi yönetmek için en iyi siyasi seçenek olup olmadığı üzerine kurumuş ve. ordu bu noktada iki ana kampa bölünmüştür: Maviler ve kırmızılar (Taylor del Cid, 2005: 230).

Ordudaki bölünme 1962'deki siyasi istikrarsızlığın ülkenin iktidar belirleyicisi olan silahlı kuvvetlerin farklı sektörlerinin çatışan görüşlerin yansımasıdır. En sert Perón karşıtı subay gruplar hükümeti ele geçirip ve uzlaşmasız bir pozisyona (Perónizmin kategorik olarak yasaklanması) dayanan bir çıkış arayışı içinde olmaya devam ederken, orduda alternatif bir pozisyon oluşmaya başlamıştır. Bu pozisyon Buenos Aires dışındaki stratejik Campo de Mayo askerî üssünü kontrol eden ordunun süvari biriminin subayları arasında ortaya çıkmıştır. Bu gelişme kısmen iç profesyonel rekabet kaynaklı olsa da asıl sorun ordunun siyasete doğrudan katılımının maliyet ve avantajlarının farklı bir değerlendirmesinin sonucudur. Campo de Mayo grubu (maviler) siyasete dâhil olmak için ödenen bedelin (hizipçiliğin alevlenmesi, ordudaki bölünmeler, diğer sosyal aktörlere karşı gelişen zayıflık) çok yüksek olduğunu keşfetmiştir. Bu grup siyasetten el çekmenin anayasal otoriteler için ordunun saygınlığını artıracağını savunmuştur (Romero, 2002: 146). Vurgulanan bu yasalılık gerçekte demokratik değerlerin tezahürü yerine sıkı bir profesyonelliğin ifadesi olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca bu grup Perónizmin komünizm ile olan ilişkisinin basit ve abartılı olduğuna ve Perónizmin milliyetçi karakteri ve sınıf uyumu konusuna vurgusunun, komünizm karşıtı cepheye bile katkısı olabileceğine inanmaktadır. İki grubun karşı karşıya gelmesi, 1962'nin Eylül ayında bir kriz noktasına ulaşmış ve her iki grubun da (“maviler” ve “kırmızılar”) birlikleri sokaklara çıkarttıkları art arda çatışmalarla şiddetlenmiştir. Ordunun sivil danışmanlarının propagandasından faydalanan “maviler” askerî rekabet ve kamuoyu mücadelesinde zafer kazanmıştır. Maviler bildirilerinde yasallığa ve meşruiyete, devletin kurumlarına saygıya ve demokratik bir çözüm arayışına vurgu yapmaktaydı. Mavilerin Eylül zaferi Genel Juan Carlos Onganía'nın

ordunun ve hükümetin başına geçmesini (daha önce Frondizi gibi) Perónistleri de içeren bir siyasi cephe kurma girişimini işaret etmiştir (Romero, 2002: 147).

Özetle 1962-1963 yıllarında ordudaki müdahaleciler (kırmızılar) ve meşruiyetçiler (maviler) iki kez karşı karşıya gelmiş ve sonuç meşruiyetçiler için mutlak bir zafer olmuştur. Meşruiyetçilerin nezaretinde gerçekleşen Temmuz 1963 seçimlerini atılan oyların sadece dörtte birini alan Radikal Halk Partisi kazanmıştır. Meşruiyetçiler silahlı kuvvetlerin kesin kontrolünü ele geçirdikten sonra askeriyede bir dizi örgütsel değişiklik meydana gelmiş ve General Onganía'nın yönetiminde başarılı bir profesyonelleşme sürecinden geçmiştir. İlk olarak emir komuta zinciri daha da sağlamlaştırarak otoriter düzen yeniden inşa edilmiştir. İkinci olarak modern teknoloji ve çağdaş toplumsal problemler üzerinde duran yeni askerî yöntemler benimsenmiştir. Üçüncü olarak 1964'te ABD ile silahlı kuvvetlerin teçhizatını modernleştiren ve yeni "Ulusal Güvenlik Doktrini" tarafından öngörülen savaş biçimine uygun hale getiren bir askerî yardım programı imzalanmıştır. Askerî yardım programı aynı zamanda çok sayıda ABD'li danışman kabul etmenin görünüşteki nedeni olmuştur. Dördüncü olarak ise askerî örgüt topluma bağlı olmakla, toplumun geri kalan kısmından olmak arasındaki fark konusunda açık bir anlayış benimsemiştir. Bu olaylar Arjantin silahlı kuvvetlerinin profesyonelleşmesi ve üzerindeki ABD etkisinin belirginleşmesi açısından belirgin bir gelişmeye yol açmıştır (O'Donnell, 1985: 70-71).

Ordudaki meşruiyetçilerin zaferine rağmen 1963'teki seçim, istikrarsızlık döngüsünden kaçış için çok umut vaat edememiştir. Temmuz 1963 seçimlerinde Perónistler boş oy kullanma yönünde strateji belirlemişler ancak Perónistlerin bir kısmı oylarının %25'ini alarak en büyük çoğunluğunu elde eden ve seçimini kazanan Arturo Illia'ya oy vermiştir. Perónistlerin şaşkıncı desteği muhtemelen 1958'den beri iktidardan çekildiğinden beri kesin bir Perónist karşıtı platformda çalışan ve iktidardan çekildikten sonra çeşitli seçim koalisyonlarının adayı olan General Aramburu'nun adaylığından etkilenmiştir. Başkan Arturo Illia, Ekim 1963 ile Haziran 1966 arasında başkanlık yapmıştır. Perónizm sonrası bu ikinci anayasal deneyim ülkenin başlıca kurumsal güçlerinin (ordu, iş dünyası ve sendikalar) anayasal demokrasiye bir alternatif hazırlamaktan aciz olmasından dolayı Frondizi'nin hükümetinden daha düşük umutlarla başlamıştır. Illia, Frondizi'ye muhalif olan Radikal Partideki diğer grubu temsil etmekteydi. Fakat

Illia belli ki kendisini istikrarsız siyasi atmosferle uğraşmaya hazırlamamıştı. Illia'nın göreve geldiği şartlar göz önüne alındığında bütçe açıklarını ve enflasyonu kontrol etmek güçlü bir siyasi irade gerektiriyordu. Bunun yanında Illia'nın pezoyu devalüe etme kararı sonrası ücretli işçilerin kazancının daha da azalması gibi durumlar sendikaların da Illia'ya karşı harekete geçmesini tetiklemiştir (Romero, 2002: 148, Hedges, 2011: 182, Brown, 2010: 220, Taylor del Cid, 2005: 233).

Mavilerin ordudaki etkinliği sonrası silahlı kuvvetler, ulusal bir üne kavuşan General Ongania dışında siyasete dair konuşmaktan vazgeçmiş görünüyordu. Diğer taraftan 1965 yılında West Point'teki bölge ordusu komutanları toplantısında Onganía, ABD tarafından geliştirilen Ulusal Güvenlik Doktrinine bağlılığını açıklarken, silahlı kuvvetlerin siyasi rekabetten uzak olsalar da ulusun üstün değerlerinin garantörü olduğunu vurgulamıştır. Ongania, bu değerlerin özellikle de komünist tehlike tarafından tehdit edildiğinde ordunun harekete geçmesinin gerekliliğini kabul etmektedir. Ongania'nın dikkat çektiği değerler ayrımı Batılı ve Hristiyan değerleri savunanlar ve bu değerleri yıkmak isteyenlerin oluşturduğu “ideolojik sınırlar” ile çizilmekteydi (Romero, 2002: 152). General Ongania silahlı kuvvetlerin toplumdaki yeri ve fonksiyonunu, ulusun egemenliğini ve toprak bütünlüğünü güven altına almak, Hristiyan batı uygarlığının ahlaki ve ruhi değerlerini korumak, kamu düzenini ve iç barışı sağlamak, genel refahı artırmak, anayasanın güçlendirilmesini, getirdiği temel hakları ve temel güvenceleri desteklemek ve içinde yasal olarak kurulmuş oldukları cumhuriyet kavramını yaşatmak şeklinde tanımlıyordu (O'Donnell, 1985: 72). Bu durum yalnızca Arjantin özelinde bir değişimi değil uluslararası toplumda da bir değişikliği de temsil etmektedir: Başkan Kennedy'nin açtığı dönem sona ermiş, ABD klasik müdahaleci politikasını yeniden gündemine almış ve ordular, komünist karşıtlığından şüphelenilen demokratik olarak seçilmiş hükümetleri devirmeye başlamıştır. Silahlı kuvvetlerin benimsediği bu duruş, demokrasinin güvenlik için bir sorun olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu açıdan silahlı kuvvetler nihayetinde dönemin uluslararası toplumunun normlarından olan demokrasiden ziyade verimlilik ve düzen gerektiren ekonomik modernleşme tarafında olmuştur (Romero, 2002: 152).

Nitekim 28 Haziran 1966'da General Juan Carlos Ongania liderliğindeki ordu, Arjantin'in anayasal düzenini bir kez daha dağıttığında subaylar köklerine

ve geleneklerine uygun olarak ve özgür dünya ve Batılı-Hristiyan medeniyeti savunma görevini yürütmek adına meşrulaştırarak Illia'yı deviren askerî darbe gerçekleştirmiştir (Taylor del Cid, 2005: 255). Darbeye kadar gelen süreç göz önüne alındığında General Ongania'nın Illia hükümetine daha önce verdiği desteğin, Illia'nın Isabel ve Vandor liderliğindeki Perónist harekete hoşgörüsüne karşı öfkelenen meslektaşlarının saldırıları nihayetinde sona erdiği belirtilmelidir (Hedges, 2011: 184). Illia hükümetinin son altı ayı boyunca yine ülkede bir kesim “darbeyle” ülkenin herhangi bir tasfiye yaşanmadan ve sabırla ve güvenle, sorunların çözüleceğine inanmaktaydı. Öte yandan bu inancı paylaşmayanlar, çökmekte olan kurumsal sistemi savunmak için sorunun teşhisinin darbeden daha öncelikli olduğunu savunmaktaydı. Sınırlı demokrasinin çöküşüyle birlikte siyasi çıkmaz sona ermiş, seçenekler tanımlanmış ve toplumda o zamana kadar gizlenmiş olan anlaşmazlıklar tamamen ortaya çıkmıştır. 28 Haziran 1966 Darbesi etrafında geniş bir konsensüs sağlanmıştır. Hem büyük hem de küçük işletmeler, Radikaller, sosyalistler ve komünistler hariç siyasi partilerin çoğunluğu ve hatta en soldaki birçok grup bile “burjuva” demokrasisinin sona ermesinden memnundur. Perón bile bu darbeye ortam sakinleşene kadar bekle gör politikası gereği destek vermiştir. Nitekim Perónistler ile bağlantılı çok sayıda siyasi ve sendika lideri de 1966 darbesini desteklemiştir (Romero, 2002: 171, Taylor Del Cid, 2005: 464). Bu açıdan düşünüldüğünde Arjantin için askerî darbe geleneğinin anlamı daha belirginleşmektedir. Ordu, her ne kadar kendi içinde bölünerek de olsa hatta siyasetten çekilme taraftarı grubun etkin hale gelmesi sonrasında bile askerî darbenin sorunları çözeceğine dair bir misyon yüklenmiştir. Bir başka deyişle her siyasi ve toplumsal tıkanıklıkta ordunun müdahalesi normalleşmiştir.

Daha önce bahsedildiği üzere bu dönemde demokrasi normu uluslararası toplumun öne çıkan kodlarından biri değildir. Dolayısıyla Arjantin gibi askerin siyasete müdahil olmasının kurumsallaştığı ülkelerde bu dönemim uluslararası toplumu askerî darbelere elverişli bir dış etki olarak düşünülmelidir. Özellikle dönemin uluslararası toplumunun şekillendiricisi olan ABD'nin Latin Amerika'daki demokrasiye verdiği destek 1960'larda azalmış ve Johnson'un 1963'te Başkan olmasıyla gerilemiş olmasında bunun etkisi göz ardı edilemez. Nitekim bölgede bu dönemde askerî darbeler 1962'de Peru'da, 1963'te Dominik Cumhuriyeti, Ekvador ve Honduras'ta ve 1964'te Bolivya ve Brezilya'daki seçilmiş hükümetleri devirmiştir (Mainwaring ve Perez, 2013: 202). İçerideki

koşulların yanı sıra tüm bu uluslararası süreçler de Arjantin ordusunu demokrasinin verimsiz kavgalarından azade teknokratik ve modern bir rejim kurma noktasında etkilemiştir. Nitekim 1966 darbesi sürecinde ABD yetkililerin çelişkili tepkileri dâhil olmak üzere dış etkenler darbecileri bu konuda teşvik etmiştir. Onganía'yı iktidara getiren darbeden kısa bir süre sonra örneğin Johnson idaresindeki hükümet yetkilileri darbeyi kınayan açıklamalar yapmış ancak ABD'nin 1968'de yapılan başkanlık seçimini kazanmasının ardından Richard Nixon, Arjantin'e giderek darbeciler ve askerî yönetime karşı sivil toplum sektörleri arasında bir uzlaşma zemini aramıştır. 1966 darbesine ABD'nin cevabı ve Nixon'ın sivil yönetime dönüş için gerekli politikaları veya çabayı göstermemesi, Arjantin sivil toplumunun müteakip askerî müdahalelere direnme kabiliyetini zayıflatan dış etkenler olmuştur denilebilir (Taylor Del Cid, 2005: 447).

Bu dönem uluslararası toplumun askerî darbeler için elverişli olmasına rağmen 1976 darbesinde de görüleceği üzere 1966 Arjantin Darbesinde ABD'nin doğrudan bir etkisinin olduğunu söylenemez. Bir başka ifadeyle 1966 Darbesi iç dinamiklerin baskın olduğu bir darbedir. Planlanan 1967 seçimlerinde Perónist zaferin muhtemel olması, giderek artan enflasyon ve işçi sınıfı hareketleri 1966 Darbesinin başlıca katalizörleri olarak öne çıkmıştır. Komünist olarak görülenlerin, anarşistlerin ve yabancı mihrakların üzerindeki polis gözetimi, kontrolü ve baskısı modern Arjantin siyasetine askerin katılımı kadar eskidir. Fakat burada göz ardı edilmemesi gereken nokta ABD'nin Arjantin askerî evrimi üzerindeki etkisidir. 1960'lı yıllar boyunca ABD askerî yardımı ve eğitimi Arjantin ordusunun iç düşman olarak görülen unsurlara karşı baskı kapasitesini önemli ölçüde arttırmış ve belirgin bir Arjantin ulusal güvenlik doktrininin geliştirilmesini sağlamıştır. Bu süreçteki ABD'nin Soğuk Savaş politikasının Arjantin'e açısından önemi, ordunun 1976'da iktidara dönmesinin ardından "kirli savaş" taktiklerinin ana mimarı olarak ortaya çıkacak olan General Ramón Camps tarafından açıklanacaktır:

“Arjantin'de biz (ordu) önce Fransızlardan sonra da Birleşik Devletlerden etkilendik. Amerika Birleşik Devletleri'nin fikirleri hâkim oluncaya kadar bu iki yaklaşımı ayrı ayrı kullandık. Fransa ve ABD, terörizme (iç düşmanlara) karşı mücadele için başlıca kaynaklarımızdı. Kontrgerilla tekniklerini (özellikle ABD'de) öğretmek için merkezler kuruldu ve ABD,

eğitmenler gözlemciler ve muazzam miktarda literatür gönderdi." (Schmidli, 2013: 42).

1960'larda hiç kimse Frondizi ve Illia'nın devrilmesinin ülkenin geleceği için etkilerini ya da orduyu sıkı bir şekilde sivil kontrol altına alma konusundaki başarısızlıklarının yıkıcı siyasi, ekonomik ve sosyal sonuçlarını önceden öngörememiştir. Uzun vadeli olarak düşünüldüğünde bu gelişmelerin bir sonucu olarak 1976 gibi sert bir darbenin kapısı aralanmış, Frondizi ve Illia'nın iktidardan zorla alınması, Arjantinlilerin seçilmiş sivil başkanlarının uzun bir anayasal süreç başlatabileceğini ve bunu koruyabileceğine dair umutlarını yok etmiştir. 1966 Askerî Darbesinden sonra silahlı kuvvetlerin devlet ve kurumları üzerindeki kontrolü katlanarak artmıştır. Bu yıllardaki olaylar Arjantin toplumunun, politikasının ve kültürünün önemli ölçüde militarize olmasına neden olmuştur. Bu gerçek, sivil iktidarın askerî siyasi müdahaleciliğin durdurulamaz ağırlığı altına düştüğü zaman neden çok az Arjantinlinin protesto edebildiğini açıklamaktadır (Taylor del Cid, 2005: 239).

Ongania'nın liderliğindeki askerî cunta öncekilerden farklı olarak darbenin asıl amacını Arjantin kalkınmasının önündeki başlıca engel olarak tanımlanan siyasi parti faaliyetlerini bastırmak olarak belirlemiştir. Bu amaçla Silahlı Kuvvetlerin üç kolunun komutanları kendilerini ulusal siyasi otorite ilan etmişlerdir. Ulusal Kongre de dâhil olmak üzere tüm siyasi ve bürokratik görevler azledilmiştir. Ekim 1966'da iç güvenliği vurgulayan ve "ulusal güvenlik doktrininin" Arjantin versiyonunu ana hatlarıyla belirten Ulusal Savunma Kanunu kabul edilmiştir (Norden, 1996: 246). 1966 Darbe Hükümetinin bu ilk aşaması "otoriter şok tedavisi" olarak karakterize edilebilir. Devrimci bir sürecin başlangıcı ilan edilmiş ve anayasaya devrim statüsü eklenerek siyasi partiler yasaklanmıştır. Ordu bu süreçte ulusal güvenlik konularındaki pozisyonunu komutanları aracılığıyla kurumsallaştırmıştır. Hükümet bakanlıklarının sayısı beşe düşürülmüş ve askerlerin görev alacağı Güvenlik Konseyi, Ekonomik Kalkınma Konseyi ve Bilim ve Teknoloji Konseyleri kurulmuş ve yeni düzende ekonomik planlama ve bilimsel araştırmalar ulusal güvenliğin bir parçası olarak kabul edilmiştir (Romero, 2002: 174).

Arjantinli subaylar ve sivil müttefikleri, Amerikalıların komünizm korkusu ve diğer sol ideolojilere yönelik korkusunu paylaşmışlar ve bu subaylar Perónizmin uluslararası komünizmin Arjantin versiyonu olduğuna inanmışlardır

(Crassweller, 1987: 16). Bu görüşün yerleşmesinde salt Perón karşıtlığı değil Perón'un "üçüncü yol" politikası da etkili olmuştur. Bu nedenlerden dolayı dönemin oluşturulmaya çalışılan demokrasi ve insan hakları söylemlerine ters olarak Kennedy döneminde bile ABD, Arjantin ordusuyla daha yakın ilişkiler kurma konusunda tereddüt etmemiştir. ABD bu dönemde Küba Devriminin de etkisiyle bölgenin askerî kuruluşlarına daha fazla yardım ve destek sağlamanın Latin Amerika'nın uzun vadeli istikrarını güvence altına almanın en etkili yolu olduğuna inanmaya başlamıştır. Ayrıca Perón destekçilerinin anti-Perónist rejime karşı direnişi ABD'nin, Arjantin ordusuna uluslararası komünizm tehdidiyle mücadelesinde yardım etme çabalarının artmasına neden olmuştur (CIA, 2019a).

Bu süreçte ülkede her ne kadar siyasi istikrar sağlanmış olsa da Arjantin toplumundaki huzursuzluk devam etmiştir. Mayıs 1969'da Córdoba'da meydana gelen patlama çeşitli devlet üniversitelerinde ve otomobil üretimine adanmış önemli bir sanayi merkezi olan şehirde güçlü bir sendika protestosuna neden olmuştur. Öğrenci ve işçi aktivizmi (yeni başlayan ajitasyon dalgasının temel bileşenleri) 29 Mayıs 1969 protestosunda bir araya gelmiştir. Güçlü polis baskısı şiddetli bir karşı karşıya gelmeye neden olmuş, barikatlar kurulmuş, göz yaşartıcı gazın etkileriyle mücadele etmek için ateşler yakılmış ve işletmeler saldırıya uğramıştır. Şehir merkezindeki mahalleleri saatlerce kontrol eden çoğunluğun ne sloganları ne de örgütleyicileri vardır (sendikalar, partiler ve öğrenci örgütleri protestoların büyüklüğü karşısında şaşkına dönmüştü) ancak tekrar tekrar sadece yeniden toplanmak için dağılarak olağandışı bir etkinlikte hareket etmişlerdir. Ordu gecikmeyle de olsa müdahale etmiş ve kontrolü tekrar ele geçirmiştir. Yavaş yavaş 31 Mayıs'ta düzen yeniden sağlandığında bu olaylarda yirmi ila otuz kişi ölmüş, yaklaşık beş yüz kişi yaralanmış ve yaklaşık üç yüz kişi de tutuklanmıştır. Savaş mahkemeleri Agustín Tosco gibi başlıca sendika liderlerini hapis cezasına mahkûm ederek ayaklanmanın sorumluluğunu bu liderlere yüklemiştir (Romero, 2002: 180).

1969 Mayıs olayları toplumda yarattığı şok etkisi açısından önemlidir. Popüler ayaklanmalara yol açan sokaklardaki şiddet yakın tarihte çok az öncülü bulunan protesto ifadeleriydi. 1955'ten beri siyasi mücadelenin sadece yasal çerçeve içinde gerçekleşmediği doğrudur ancak siyasi liderler ve işçi liderleri bu denli bir hareketin önüne geçmekte başarılı olmuşlardı. 1966'da Onganía'nın bu siyasi oyunun oynandığı yasal ve ekstra-yasal mekanizmaları kapatması

sonucunda halk hareketinin liderleri de etkilerini yitirmiştir. Partiler etkisizleşmiş, işçi liderleri geri çekilmek zorunda kalmış ve Perón sivil ve askerî hükümetleri baltalamayı başardığı seçim kozunu kaybettiğinde siyasi olarak etkisiz kalmıştır. Böylece Onganía kendiliğinden isyan eylemlerinin yolunu açmıştır. Baskıcı önlemlere rağmen Mayıs olayları bir örnek oluşturmuştur artık. Şehirlerdeki halk isyanları çoğalmaya başlamış, denetimsiz grevler ulusal sendika liderliğinin açık muhalefetine rağmen artmış ve öğrenci huzursuzluğu üniversiteleri sarmıştır. Nihai olarak da kentsel gerilla savaşı ortaya çıkmıştır (Torre, 1993: 216). Özellikle 1969-1973 dönemi son derece radikal, şiddetli ve antidemokratik bir aktör olarak devrimci solun ortaya çıkışına da tanıklık etmiştir. Latin Amerika tarihinin en güçlü solcu gerilla hareketlerinden sayılabilecek gruplar (Montoneros, Devrimci Silahlı Güçler, Devrimci Halk Ordusu), şiddeti bir yaşam biçimi ve politik değişimi etkileme biçimi olarak benimsemiş olarak sahneye çıkmıştır (Mainwaring ve Perez, 2013: 204).

Bu dönemde kitlelerin mobilizasyonu Arjantin siyasetinde başkanlık yaptığı zamandaki gibi merkezi bir yeri işgale çabalayan Perón ile özdeşleştirilmiştir. Ordu bu şiddet olaylarının neticesinde ülkenin içinde bulunduğu çıkmazdan seçim yoluyla bir çıkış bulunmasına yönelmiştir. Dolayısıyla bu geri çekilme sürecinde çıkış koşullarını netleştirmek için çeşitli sosyal ve siyasi güçlerle ve en sonunda Perón'la müzakere etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte 1970 Haziran ayının başında ordu Onganía'yı başkanlıktan almış ve yerine General Roberto Marcelo Levingston'u getirmiştir (Romero, 2002: 191, Hedges, 2011: 188). Fakat Levingston'un da açılmakta olan müzakere ortamını idare edemediği kısa sürede ortaya çıkmıştır. Levingston, sermayedarlar başta olmak üzere siyasi partiler, sendikalar ve hatta “ulusal burjuvazi” tarafından istenmemiştir. Ordu, Levingston'un Onganía gibi çözüm bulma konusunda yetersiz kaldığını kabul etmiş ve Mart 1971'de Córdoba'da yaşanan bir başka kitlesel protesto sonrasında siyasetin sivillere devredilme sürecini yönetmek üzere General Lanusse'yi başkanlığa getirmiştir (Romero, 2002: 194).

Başkan Lanusse 1945'ten bu yana birçok subay gibi yeni bir Perón olma hayallerini barındıran zeki bir subaydır. Bununla birlikte başkanlığında başta Montoneros olmak üzere devrimci soldan gelen şiddetle karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde Peronistler hem sağ hem de sol olarak ikiye ayrılmıştır. Devrimci solun Perónist Gençlik üzerindeki etkisi göz ardı edilemez noktalara gelmiştir

(daha sonra bu etki 1976 Darbesinin Perónist Gençlik üyelerini gerilla olmakla itham etmesine yol açacaktır). Aynı dönemde Perónist sağcı şiddet de giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Bulunduğu dönemin zorluklarına rağmen Lanusse, Perón'la müzakere edilmesini de gerektiren koşulların sağlanarak iktidarın sivillere devredilmesini amaçlamıştır. Bu doğrultuda ilk olarak İçişleri Bakanı Radikal Arturo Mor Roig, siyasi partiler yasağının kaldırıldığını duyurmuş ve Lanusse Perón ile görüşmeye başlamak istediğinin sinyallerini göndermeye başlamıştır (Hedges, 2011: 192).

Bu noktaya gelen süreçte yaşanan şiddet olaylarının yanı sıra artan ekonomik sorunlar siyasi durumu etkilemeye başlamış ve bu durum ordunun iktidardan çekilmesini hızlandırmıştır. Başkan Lanusse siyasi bir çözüme ulaşıncaya kadar ekonomik sorunların çözüme kavuşmayacağı inancıyla hareket etmiştir. Bu yöne işaret eden daha önemli, özellikle politik gelişmeler de vardır. Bunların en önemlisi ordu içindeki iktidara uzun vadeli kurumsal katılımlara ilişkin anlaşmazlıktır. Bu noktada Perónist partinin siyasete dönüşü olası bir alternatif olarak görülmeye başlanmıştır. Perónizmi on yedi yıldan uzun bir süredir yasaklayan kesin kararlılık sonrası bu şaşırtıcı bir sonuçtur. Hükümetin askerî rejimi sonlandırma girişimi ve seçim olasılığı kamuoyunu canlandırmış ve siyasi grupları hareketlendirmiştir. Lanusse projesi tehlikeli bir kumar gibi görünmekle birlikte ülkede hala güçlü olan geleneksel liberal değerlere paralel olarak ortaya çıkan tek projedir. Lanusse, Perón'un beğenilse de beğenilmese de Arjantin'in bir gerçeği olarak kabul edilmesi inancıyla hareket etmiştir (Di Tella, 1983: 42).

Orduyu Perón ile müzakere noktasına getiren süreç sadece işçi sınıfının baskısı ve ekonomik nedenli değil ayrıca orta sınıftaki gençlerin isyanları ile olmuştur. 1960'ların sonlarına doğru radikalleşmeye başlayan gençler askerî rejimin Perónizme karşı tavrının değişmesine neden olmuştur (Torre, 1993: 311). Perónist işçi sendikalarının direnişiyle uyumlu olarak solcu gerillalar Arjantin'i yönetilemez hale getirmiştir. Bu durum askerî yönetime tek bir yol bırakmıştır; seçim çağrısı yapmak ve Perónist adayların seçime girmesine izin vermek. Cunta ayrıca 17 yıldır İtalya'da farklı bir isimle gizli bir mezarlıkta gömülü Eva Peron'un na'sını geri getirerek Perónizm ile müzakereye girişmiştir. Bu imtiyazlara rağmen cunta, Perón'un başkan adaylığını kabul etmemiştir. Bununla birlikte yıllarca süren askerî baskı ve gerilla şiddeti siyasi ortamda acı bir kalıntı

bırakmış ve yasadışı eylem Arjantin'de her zamankinden daha meşru görünmeye başlamıştır (Brown, 2010: 235). Başkan Lanusse seçimlere izin verme planına yönelik olarak gelecekteki hükümete bazı sınırlamalar getiren ancak göreceli istikrara olanak sağlayacak bir anlaşma olan Büyük Ulusal Sözleşmesini (GAN olarak bilinen) ilan etmiştir. GAN, silahlı kuvvetleri anlaşmanın garantörü olarak sürece dâhil etmiştir. Bu plan doğrultusunda Ekim 1971'de başkanlık seçimlerinin 11 Mart 1973'te yapılması kararlaştırılmıştır (Hedges, 2011: 192-193, Alfonsin'den aktaran Taylor Del Cid, 2005: 534).

Bu geçiş sürecinin işaretlerinden ilki Peron'un 17 Kasım 1972'de ülkesinden ayrılışından 17 yıl sonra ilk kez birkaç günlüğüne ülkeye dönmesi olmuştur. Peron hükümetle doğrudan iletişime geçmemekle birlikte siyasi liderlerle, özellikle de Radikallerin lideri Ricardo Balbín ile görüşmüş ve demokrasinin yeniden kurulmasına ilişkin anlaşmaya varmıştır. Perón arabulucu imajıyla çevre sorunları gibi dünya meseleleri hakkında konuşmuş ve kışkırtıcı ifadelerden kaçınmıştır. Perón nihayetinde seçim cephesini Frente Justicialista de Liberación Nacional (Justicialist Front of National Liberation veya FREJULI) ismi altında kurmuştur. Böylece Perón birkaç küçük partiyle birlikte bir seçim cephesi oluşturmuş ve başkan ve başkan yardımcısı adaylarını belirlemiştir. Bu iklim, FREJULI'nin (Perónistlerin) oyların neredeyse %50'sini kazandığı ve Mart 1973'teki seçim zaferine kadar devam etmiştir (Romero, 2002: 196, Hedges, 2011: 194).

1966 Darbesi ve sonrasında yaşanan sürece genel olarak bakıldığında bu darbenin 1976'daki darbeye giden yolda önemli bir aşama olduğu belirtilmelidir. Arjantin'deki 1946 ve 1955 Askerî Darbeleri reformist ve milliyetçi projeler etrafında birleşen yeni siyasi aktörler kümesini seferber ederek askerî yönetime popüler bir destek tabanı yaratmaya çalışan kapsayıcı veya popülist karakterdeyken 1966 ve özellikle sonrasında yaşanacak olan 1976 Askerî Darbeleri muhafazakâr ve gerici bakış açıları ile dışlayıcı rejimlerin oluşmasına yol açmıştır. Bu darbeler halk desteği almaktan ziyade halkı tasfiye etme üzerine kurulmuştur. Bu açıdan halk desteği olan gruplar orduya destek olmaktan ziyade ona karşı ana muhalefet kaynağı haline gelmiştir. Dışlayıcı otoriterlik diye adlandırılabilir bu rejimler bunun yerine orta ve üst sınıf desteğinin temeli üzerine kurulmuş ve uluslararası alanın yönlendirdiği ekonomik çıkarlar öne çıkmıştır. Öte yandan 1966 Darbesi Onganía'nın kişiliğinde kurumsallaşırken

daha sonra ele alınacak 1976 Darbesi ordunun bir bütün olarak rejimi ele aldığı ve kurum olarak sorumluluğu paylaştığı bir yapı oluşturmuştur (Smith, 2005: 82-84). Nitekim 1976 Darbesinden sonra başkan olan General Videla'da darbe sonrası ABD Dışişleri Bakanıyla yaptığı görüşmede bu durumun sadece bir saray darbesi olmadığıнын ve ordunun kurumsal olarak iktidarı devraldığının altını çizcektir (U.S. Department of State, 2018: 218).

3.4.2. Ekonomik Gelişmeler

Bu dönem önemli bir sanayi ve uluslararası ticaretten kayda değer bir kazanç olmamasından dolayı Arjantin'in dış yardım aramaya daha çok yöneldiği dönemdir. Darbeden önce ABD'li politika yapıcılar Perón'un sadakatini sağlamak için ve 1955'teki Perón'un ABD'yle işbirliğine yönelik politikalarının değişiminin bir sonucu olarak ekonomik yardımı tartışmaya başlamışlardır ama Perón'un gidişiyle ABD finansal yardım taleplerini sağlamak için daha istekli hale gelmiştir. Ek olarak Perón'un gidişi Arjantin'e IMF ve Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) gibi uluslararası kurumların da kapılarını açmıştır. Cunta hükümeti, Arjantin'in gelecekteki ekonomik iyileşmesinin uluslararası yardımlarla gerçekleşeceğine inanmıştır (Roberts, 2014: 44-45). Bu dönemdeki ABD'nin 1955 sonrası Arjantin'e yardım hususundaki duruşu resmî belgelere de yansımıştır:

“Bugünkü Arjantin'in durumu, Birleşik Devletlere son derece önemli bir Amerikan cumhuriyeti ile bir tür ilişki kurma fırsatı vermektedir. Arjantin acil sorunlarını çözmek için yardım bulmak zorunda. Yardımı uzatmazsak, ABD'nin çıkarlarına zarar verme pahasına yardımını vermeye hazır diğer kaynaklardan memnuniyetle karşılayacaktır.” (U.S. Department of State, 1988)

Bu dönemde aşırı korunan bir sanayi sektörü oluşturulmasına yol açan, kırsal üreticilerin cesaretini kıran ve işçilerin tüketici pazarına erken ve aşırı katılımını teşvik eden politikalar gözden geçirilmiştir. Bu noktada serbest ticarete dayalı ekonomik stratejiye ve 1929 yılına kadar Arjantin'in etkileyici büyümesini teşvik eden karşılaştırmalı avantajlara geri dönülmesi amaçlanmıştır. Kısa vadede amaç ekonomideki artan açığı dengelemektir ve bunun için ödemeler dengesinde, ithalatı azaltmak ve tarımsal ihracatı teşvik etmek için büyük devalüasyonlar, ciddi para ve kredi kısıtlamaları ve iç tüketimi ülkenin mali sınırlarına uygun hale getirmek için ücretlerde azalma gibi tedbirler kullanılması planlanmıştır. Uzun

vadede amaç Arjantin'in savaş öncesi ekonomik yapısını ve toplumsal güç dengesini yeniden yaratmaktır (Torre, 1993: 263).

Lonardi hükümetinin ilk önlemlerinden biri Latin Amerika Ülkeleri Ekonomik Komisyonu (ECLA) mentörü Dr. Raul Prebisch'ten ekonomik durumu değerlendirmesini ve bir politika önermesini istemek olmuştur. Prebisch'in raporu bazı geleneksel sektörlerin yeniden canlandırılarak tarımsal ve endüstriyel ulus ikileminden kaçınarak sanayileşme sürecini sürdürmeye odaklanmıştır. Bununla birlikte rapor, ödemeler dengesi açığı sorununu çözmek için tarımsal ihracatı destekleyen bir fiyat politikası önermiştir (Torre, 1993: 266). Bir başka deyişle Raúl Prebisch, daha ortodoks bir istikrar ve serbestleşme programı ile desteklediği yeni doktrini ile bazı fikirlerini birleştiren bir program geliştirmiştir. Ekonomi politikası bu ortodoks programı izlemeye başlamıştır. Bu doğrultuda devletin ekonomiye müdahale etmesi için sahip olduğu araçlar (Ticaret Teşvik Enstitüsü, IAPI, veya banka mevduatları üzerindeki kontrol) birer birer terkedilmeye başlanmıştır. Peso devalüe edilmiş ve tarım sektörü bu nedenle ticaret açığını dengelemeyi umduğu önemli bir teşvik almıştır. Hükümet Arjantin'in IMF'ye ve Dünya Bankası'na başvurmasına izin vermiş ve böylelikle ülkeye sert tavsiyelerde bulunarak en acil sorunları çözmek için bu kuruluşlardan yardım alınmaya başlanmıştır (Romero, 2002: 136).

Özellikle IMF'ye katılım ABD belgelerinde Arjantin'in büyük yarım küre politikasını benimseyerek uluslararası işbirliğine katıldığının yani uluslararası topluma entegre olmanın bir işareti olarak kabul edilmiştir (U.S. Department of State, 1988). Fakat Arjantin'in II. Dünya Savaşı'ndaki tarafsızlığı ile birleştiğinde, Perón'un düşmanca söylemleri zaten sert olan ilişkileri karmaşıktırmıştır. Perón'un ABD'nin hegemonik eylemleri olarak marjinalize ettiği ABD'nin anti-komünizm politikası, ABD'nin "doğal sebeplerin" Arjantin'in ekonomisini baltalamasına izin vererek Perón'un çöküşüne ve sürgün edilmesine giden süreç yönelmesini sağlamıştır. Bunu yapmak için ABD, uluslararası topluma entegre etmede kullandığı ekonomik gücünü Perón'a baskı yapmak için kullanmıştır. Örneğin bu süreçte ABD'de tutulan Arjantin altınlarının Perón'a erişimin reddedilmesiyle, ABD'li politika yapımcılar savaşı takiben küresel pazarın toparlanmasına izin verdikleri bir dönemde altın fiyatlarının düşmesiyle Arjantin'in altın rezervinin değerinin azalmasını sağlamışlardır. Ayrıca birkaç küçük EXIM bank kredisi haricinde, Arjantin sürekli olarak özel banka

fonlarından ve Bretton Woods finansal sisteminden mahrum bırakılmıştır. Arjantin'in 1940'larda ve 1950'lerin başlarında ABD ve Bretton Woods fonlarının kullanmasına izin verilmesi, Arjantin'in ekonomisini canlandırmak ve böylece Perón'un gücünü koruması için yeterli olabilirdi. ABD açısından bakıldığında Arjantin, yarım küre savunmasını "tamamlamak" için gereken son Latin Amerika ülkesiydi. Latin Amerika'da komünizmle mücadelenin önemi nedeniyle ABD'li politika yapıcılar Arjantin ile yakın bağlar kurma gerekliliğini özellikle Küba Devrimi sonrası hep hissetmişlerdir. Yarım küre savunma stratejilerinin sağlamlaştırılması Perón'un çevre ülkeleri etkileme konusundaki küçük girişimlerini gölgelemiştir. Perón'un işçi ataşeleri ve Amerikan karşıtı propaganda yoluyla bölgesel ve yarım küre etkilerine yönelik girişimleri, komşu ülkeler arasında çok bir karşılık bulamamıştır. Perón'un II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan uluslararası toplumu anlamadığı görülmektedir. Dünya ABD ve Sovyetler Birliği arasında hızla kutuplaşırken Perón'un "üçüncü bir pozisyon" benimseme kararı ABD ile olan ilişkisine daha da zarar vermiştir. (Robertson, 2014: 52).

Öte yandan ülke içindeki durum açısından düşünüldüğünde yerel sektör üzerindeki etkileri şüpheleri arttırmaya devam eden yabancı sermaye ile ilgili net bir mevzuat oluşmamıştı. 1955 sonrası sosyal politika daha net bir şekilde tanımlanmış ve verimlilik ve baskının bir kombinasyonu ile işletme sahipleri ve yöneticiler fabrikalardaki yetkilerini geri kazanmaya başlamışlardır. Toplu iş sözleşmeleri askıya alınmış ve 1957'de reel ücretler sert bir şekilde düşmeye başlamıştır (Romero, 2002: 136). Bu dönemde II. Dünya Savaşı sırasında ordunun teşvik ettiği eski ekonomik özerklik rüyası yeni bir dilde yeniden ortaya çıkmıştır. Gerekli sermaye birikimi ve gelirin yeniden dağıtımıyla uyumlu daha sınırlı bir sanayileşme sürecini seçen Perón rejiminin politik ihtiyaçları ile çatışmıştır. Aynı denklemle karşı karşıya olan Frondizi ise endüstriyel gelişimi yabancı sermaye ile finanse etmeye karar vermiştir. Frondizi çok uluslu şirketlerin yatırımı gibi yeni bir olgudan yararlanabilmeyi planlamış ve bu amaçla Arjantin hükümeti kıtadaki diğerleri gibi, yabancı yatırımcılara, daha önce var olan talep ve şartların oligopolitik kontrolü ile garanti edildiği, optimum genişleme olasılıkları olan yüksek korumacı engellerle kapatılmış bir pazar sunmuştur (Torre, 1993: 274). Bu süreçte kökleri 1930'lara dayanan ve 1960'lerdeki sanayileşmeyi etkileyen iki çelişkili fenomen ortaya çıkmıştır: Bir yandan, art arda gelen hükümetler ulusal sanayiye

teşvik etmek adına petrol, demiryolları, elektrik, telefon ve et paketlenme gibi ekonomik altyapının çoğunu devralma noktasına gelecek kadar girişimlerde bulunduğu için ekonominin devlet sektörü hızla büyümüştür. Diğer yandan ise devlet ekonomisinin büyüklüğü ve önemi arttıkça siyasi ortam giderek daha istikrarsız bir hale gelmiştir (Brown, 2010: 222).

1958 ve 1962 yılları arasında yürütülen ekonomik program Arjantin ekonomisini güncelleme ve birkaç sermaye yoğun ve ithal ikameci sektör üzerinde yoğunlaşarak yatırımlardaki önemli bir artışla büyümeyi hızlandırma girişimi üzerine kurulmuştur. Bu dönemin ekonomik planını oluşturan farklı unsurlar bu temel amaçlara tabi kılınmıştır. Bu süreç özellikle istikrar planını oluşturan IMF ile 1958'in sonuna doğru uygulanan kısa vadeli politika için de geçerli olmuştur. Bu durumda kalkınma planının başarısı yatırım için elverişli bir ortam yani yerli ve yabancı yatırımcıların önünün açılması gerekmiştir. Bu nedenle sermaye hareketliliği kısıtlamalarını minimumda tutacak ve oligopolistik rantlardan yararlanabilecek önemli sektörler yaratacak enflasyonist olmayan bir ekonomi politikası tasarlanmıştır (Petrecolla, 1989: 109).

1959'daki sert düşüşten sonra ekonomi 1960 ve 1961'de %7 oranında büyümüştür. Bu yeniden etkinleşmedeki kilit unsur yatırım olmuştur. Tüketim, maaş kısıtlaması ve 1959'da benimsenen IMF programı doğrultusundaki sert mali politika nedeniyle istikrarını korumuş ancak bu, ithal ikamesi tarafından kışkırtılan sermayenin mobilizasyonu ile telafi edilenden daha yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Otomobil, traktör, ağır kimyasal, çelik ve petrol sektörlerinin yüksek oranda korunan pazarlarına yapılan yatırımlardaki artış sayesinde küresel talebin genişlemesi 1959 durgunluğunun yarattığı geniş atıl kapasitesinin azalmasına yardımcı olmuştur. Yeniden etkinleştirme programının başarısı uluslararası finans desteğinden bağımsız gerçekleşmemiştir. Politika değişikliğinin ilk somut belirtileri yabancı yatırımı teşvik etmek için doğrudan adımlar atıldığında ortaya çıkmıştır. Temmuz 1959'da yabancı petrol şirketleri ile anlaşmaya varılmış ve daha önce petrol bulunan ve petrol arama yapılmamış alanlar için imtiyazlar verilmiştir. O döneme kadar petrol çıkarma ve arama işlemlerini tekelleştiren devlet petrol şirketine de teşvik verilmiştir. 1959 Aralık ayında yabancı sermayeye ulusal sermayeyle eşit haklar veren kanun çıkarılmıştır. Ülke ekonomisinin rasyonel ve uyumlu bir şekilde büyümesini amaçlayan kalkınma faaliyetlerinin katkı sağlaması adına yabancı sermaye için neredeyse

hiçbir sektör hariç tutulmamıştır. Bu amaçla yabancı sermayenin ülkesine geri dönebilmesi garanti edilmiş ve yerel yatırımcılara verilene benzer vergi indirimlerine izin verilmiştir. Aynı şekilde yabancı yatırımcıları ilgilendiren birçok sorun çözüme kavuşturulmuştur. Yeniden yatırımı desteklemeyi amaçlayan bir dizi vergi indirimi bu politikayı tamamlayacak şekilde sağlanmıştır (Petrecolla, 1989: 110).

Yatırım amaçlı ithalatın finansmanı kısa ve uzun vadeli krediler, doğrudan yatırım yoluyla ve dış tasarruflardan elde edilmiştir. Dış borçluluk, ihracatın olumsuz durumundan kaynaklanan ithalat kapasitesi üzerindeki kısıtlamaların aşılmasına yardımcı olmuştur. 1959'daki devalüasyona rağmen ticaret dengesi 1960'ta yaklaşık 200 milyon ABD doları kadar negatif gerçekleşmiştir. Bu süreçte dış fon akışı, IMF ile üzerinde anlaşılan para politikasının hedeflerinden ödün vermeden özel sektörde kredi toplamaya yardımcı olmuştur. Buna ek olarak ekonomik toparlanmaya başlangıçta enflasyonda keskin bir düşüş eşlik etmiştir. Alsogaray 1959'da ekonomi bakanlığına atandığında fiyatlar yıllık %127 oranında yükselmiş, 1961 yılının Nisan ayında istifa ettiğinde ise bu oran %9,5'e düşmüştür. Halefi de aynı çizgiyi izlemiş ancak seçim arifesinde hükümetin kemer sıkma politikasını gevşettiği Ocak 1962'de fiyatların %21 artmasını engelleyememiştir. Hem ekonomide hem de siyasi yaşamdaki bu dalgalanmalar çok hassas bir bağlamda gerçekleşmiştir. Yabancı sermayenin ekonomik toparlanmadaki merkezi rolü resmî programda büyük bir istikrarsızlık unsuru olmuştur. Yabancı yatırımcıların ve bankacıların güvenini korumak için Frondizi'nin uzun süre sağlayamayacağı bir siyasi barış ortamı gerekmiş fakat bu ortam sağlanamamıştır (Torre, 1993: 280).

1970'lere gelindiğinde uluslararası ekonomik ortam açısından da önemli gelişmelerin yaşanması Arjantin'i de etkilemiştir. 1972-1973 yıllarındaki Ortadoğu petrol ambargosu ve bunu izleyen petrol fiyatındaki dört kat artış bir dünya enerji krizi yaratmıştır. Bu kriz gelişen ve gelişmekte olan tüm petrol ithal eden ülkeleri etkilemiştir. Ayrıca gelişmiş ülkelerin gelişmekte olan dünyaya bağımlılığı doğal kaynaklar açısından ortaya çıkmış ve Üçüncü Dünya'nın ekonomik ve politik gücü etkili bir şekilde kullanma potansiyeli doğmuştur. Bu süreçte kimyasal gübrelerin maliyetinin artması ve ham madde üreticileri ve tüketicileri arasındaki gerilim nedeniyle gıda fiyatındaki artışlara kadar birçok sonuç ortaya çıkmıştır (Lozoya ve Estevez, 1984: ix). Uluslararası ekonomideki

kriz ithal ikameci politikaların kökeni üzerinde belirleyici bir etkiye neden olmuştur. Bununla birlikte büyümenin iç pazara doğru yönlendirilmesine rağmen Arjantin'in özerk kalkınma için kendi sürekli dinamik sürecini yaratamaması ülke ekonomisinin bağımlı doğasını daha belirgin hale getirmiştir. Temelde hala ham madde ihracatına bağımlı olan Latin Amerika ekonomileri, temel ürünlerin çoğunluğunun uluslararası pazardaki göreceli ağırlıklarını kaybetmesiyle pazarlık gücünü kaybetmiştir. Öte yandan uluslararası dönüşümün küresel süreçlerine dayanan bağımlılık mirası bu ekonomilerin güçlü sanayileşmiş ülkelerin pazarları için endüstriyel ürün ihracatçısı olmalarına katkıda bulunmuştur (Bertini, 1984: 30).

İçeride ise Perón sonrası süreçte özellikle kara ve deniz kuvvetleri subayları, kariyerlerinin bir kısmını geleneksel olarak bir general ya da amiral tarafından yönetilen devlet endüstrilerinde şekillendirmiştir. Peron sonrası ordu, sanayileşmeyi yüksek ulusal güvenlik meselesi olarak görmeye başlamıştır. Bu dönemdeki sivil ve askerî yönetimler iktidardaki güçlerini yitirmemek, işlerini kaybedecek bürokratların ve işçilerin ayaklanmasıyla karşılaşmamak için kamu sektörünün payını azaltmayı hiç düşünmemişlerdir. Özel sektörde bile sanayiciler pazar tekellerini korumak, teknoloji ithal etmek ve döviz alış verişi yapmak amacıyla yetki almak için politik kayırmacılığa bağımlı kalmışlardır. Bir hükümet zayıfladığında yerli yatırımcıların ilk yaptıkları yatırımlarını azaltmak ve paralarını ülke dışına göndermek olmuştur. Hükümet güçlü görüldüğünde ise özel sektör yatırımcıları paralarını ülkeye getirip tekrar ülkede yatırıma yönelmişlerdir (Brown, 2010: 224). Frondizi döneminde gerçekleştirilen değişiklikler sonrası yabancı yatırımlar, özel korumanın garanti edildiği yeni sektörlerle yoğunlaşma eğiliminde olmuş ancak mevcut sektörlerin modernizasyonuna çok az kaynak aktarılmıştır. Bu nedenle yabancı şirketlerin, gelişmiş teknolojinin ve yüksek ücretlerin olduğu sermaye yoğun sektör ve ulusal sermaye tarafından finanse edilen, eski usul ekipmanı olan iş gücü yoğun ve düşük ücretlerin olduğu geleneksel sektör olmak üzere ikili bir ekonomi ortaya çıkmıştır (Torre, 1993: 284).

Frondizi'nin yerine getirilen Başkan Guido, Federico Pinedo'yu Ekonomi Bakanı olarak seçmiştir. Yirmi yıl sonra liberal-muhafazakârlığın bu kurucu babası ekonominin dizginlerini bir kez daha ele almıştır. Pinedo sadece birkaç hafta görevde kalmış ama bu onun göreve getirilme amacını gerçekleştirmesi için

yeterli olmuştur. Bu dönemde pezo 80 dolardan 120 dolara devalüe edilmiştir. Pinedo'nun yerine IMF ile son derece kısıtlayıcı maliye ve para politikaları içeren yeni bir anlaşma yapmak için geri dönen Alvaro Alsogaray ekonomi bakanı olmuştur. Alsogaray'ın hedefi bütçeyi dengelemek ve Frondizi'nin son yıllarında ortaya çıkan aşırı talep ekonomisini düzeltmek üzerine kurulmuştur. Ağır parasal kısıtlama bu dönemde ekonomik faaliyette keskin bir düşüşe neden olmuş ve 1962 ve 1963 yılları arasında GSYİH %4 düşmüş ve işsizlik artmıştır. Likidite krizi ortaya çıkmış, özel sektörde olduğu kadar kamu sektöründeki tüm ödemeler ertelenmeye başlamış ve hükümet tarafından basılan iş çekleri ve kuponlarının kağıt para yerine geçmiştir. Bu dönemde ekonomi 1930'dan beri bilinen en geniş serbest piyasa koşulları altında faaliyet göstermiştir. Bununla birlikte keskin durgunluğa rağmen şok terapisi, yıllık %20-30'a ulaşan enflasyonun hızlanmasını engelleyememiştir. Bu kasvetli tablodaki tek olumlu durum ticaret dengesinde yaşanan iyileşme ve ülkenin döviz rezervlerinin yeniden artmasını mümkün kılan 1962'nin mükemmel mahsul olmuştur. Ancak ekonomi ülkenin siyasi geleceğine ilişkin askerî liderler arasında açık muhalefetin yarattığı belirsizlik tarafından yönetilmeye devam edecektir (Torre, 1993: 287).

Frondizi'nin 1962'de darbeyle görevden alınmasını takiben göreve gelen geçici askerî hükümet sonrası başkan olan Illia (1963-1966) korporatist olmayan bir ekonomi politikası izlemiştir. Çünkü Illia Perónizm'e sıkıca bağlı olan örgütlü işçi hareketinde desteğine sahip değildir ve aynı zamanda sağcı eğilimleri olan ticari, endüstriyel ve tarımsal organizasyonlarla mesafesini korumak istemiştir. Illia'nın partisi (UCR), 1960'larda Arjantin üretim çevresine çok iyi entegre olmayan bir partiydi. Nitekim üretken sektörlerden gelen bu izolasyon büyüyecek ve bu sektörler 1966'da darbeyi destekleyeceklerdir. Ayrıca bu dönem kısa vadeli hedeflerin mantıklı bir şekilde ele alınmasına yönelik politikalar izlenen bir dönemdir. Bu açıdan Illia yönetimi Perón ve Frondizi gibi olumlu ya da olumsuz miraslar açısından herhangi bir karakteristik iz bırakamamıştır. Illia dönemi 1966 Haziran'ında askerî darbe ile sona erdiğinde ekonomide şu gelişmeler yaşanmıştı: Yabancı yatırım mantıklı yönetilmiş, etkin bir kamu yatırım politikası başlatılmış, para politikasının rolü öne çıkarılmış, rasyonel sanayi politikasının ana hatları belirlenmiş, petrol üretiminde duraksama yaşanmış ve gelir politikasını koordine etmek için başarısız bir girişimde bulunulmuştu (Guadagni, 1989: 147-160).

Adalberto Krieger Vasena, Ongania hükümetinin ekonomi ve çalışma bakanı olmuştur. Krieger Vasena, büyük şirketlerin kalbinden gelen, uluslararası finans topluluğuyla mükemmel bağlantıları olan ve tanınmış bir profesyonel ekonomisttir (Romero, 2002: 176). Mart 1967'de başlatılan Krieger Vasena'nın ekonomik programı öncelikle iş döngüsündeki krizin üstesinden gelmek ve daha sonra ekonomideki sektörler arası mücadelenin sebeplerinden birini ortadan kaldıracak olan uzun vadeli istikrarı sağlamayı hedeflemiştir. Krieger Vasena önceki istikrar politikalarından önemli ölçüde farklı bir program başlatmıştır. Gelecekteki devalüasyonlarla ilgili herhangi bir spekülasyonu engellemek için pesonun %40'lık bir devalüasyonu ile ilk adım atılmıştır. Ancak asıl yenilik bunun tamamen düzeltme amaçlı devalüasyona yönelik ilk girişim olmasıdır. Böylece ithalat vergileri azaltıldığı gibi geleneksel ihracata da vergi uygulanmıştır. Bu, net ihracat ve ithalat fiyatlarının çok az değiştiği anlamına gelmektedir. Böylece devalüasyonun enflasyonist etkisi en aza indirilmiş ve ihracat vergileri açısından hükümet kamu hesapları için ihtiyaç duyduğu kaynaklardan yararlanmaya başlamıştır (Torre, 1993: 302).

Ancak uzun vadede program, diğerleri üzerindeki hakimiyeti ekonomik alanda son zamanlardaki çıkmazlara ve engellere kesin olarak son verecek en verimli şirketlerin performansını artırmak için tüm ekonomide rasyonalizasyon önermiştir (Romero, 2002: 177). Bu amaçla program, müdahaleci yönelimlerini mükemmelleştiren bir devletin güçlü araçlarına dayandırılmıştır. Enflasyon durumunda devlet büyük ekonomik değişkenleri düzenlemek, uzun süreli istikrar sağlamak ve enflasyonist baskıları önlemek için kullanılmıştır. Sendikaların mağlup edilmesiyle mütevazı bir artışın ardından iki yıl boyunca ücretler dondurulmuş ve toplu pazarlık görüşmeleri askıya alınmıştır. Ayrıca kamu hizmetlerinin ve yakıtların fiyatları da dondurulmuş ve önde gelen firmalarla fiyatlar konusunda bir anlaşmaya varılmıştır. Kamu kesimi personelinin rasyonelleştirilmesi ve daha sıkı vergi tahsilatı ile mali açık azaltılmıştır. Devletin bütçesi gıda maddelerinde fiyat artışını ve aynı zamanda kırsal sektörlerin devalüasyondan yararlanmalarını önleyerek dengeye getirilmiştir. Böylece devalüasyon, IMF'den alınan krediler ve önemli bir yabancı yatırım girişinin desteğiyle uzun bir süre parasal istikrar sağlamıştır. Kısa vadede bu istikrar politikasının başarısı önemli olmuştur. 1969'un ortalarına gelindiğinde enflasyon (sanayileşmiş ülkelerin standartlarına göre yüksek olmasına rağmen) büyük

ölçüde azalmış ve ödemeler dengesi gibi devletin bütçesi dengelenmiştir. En yoğun sektörlerin (ağırlıklı olarak yabancı), istikrarın yanı sıra ülkenin iş kültürünü derinden dönüştürmek ve 1955'ten bu yana sürmekte olan değişiklikleri kesin olarak pekiştirmek için tasarlanan bu politikaların en büyük faydalanıcıları olduğu ortaya çıkmıştır. Frondizi döneminde kurulan şirketler tam kapasite ile üretime başlamıştı ancak yabancı şirketler ulusal şirketleri satın almışlar (özellikle bankacılık ve tütün endüstrilerindeki şirketleri), böylece ekonominin dengelenmesini daha belirgin hale getirmişlerdir. Bu yabancı şirketler organizasyon, araştırma ve geliştirme, planlama ve ekonomideki avantajlarından yararlanmalarını sağlayan yeni istikrardan tam olarak faydalanmıştır (Romero, 2002: 178). Perón sonrası Arjantin'deki Amerikan yatırımları büyük ölçüde artmış, Perón'un düşüşü sırasında 230 milyon dolar olan ABD yatırımları 1969'da yaklaşık 790 milyon dolara yükselmiştir. Böylece Amerikan şirketleri ülkeye gelen tüm yabancı sermayenin neredeyse yarısını kontrol eder duruma gelmiştir. Nitekim 1972'ye gelindiğinde Amerikan yatırımları toplamda 1.8 milyar dolara ulaşmıştır (Brown, 2010: 225).

Siyasi olarak 1970-1973 dönemi devrimci hedeflerine ulaşmaktan çok, siyasi güç kaybından dolayı kendisini kurumsal bir çıkış bulmak için baskı altında bulan askerî hükümetin sonunu işaret etmesi nedeniyle ekonomik olarak belirsizliğin arttığı bir dönem olmuştur. Mart 1973 seçimleri yaklaştıkça bu güç boşluğu artmış ve böylelikle 1970-1973 dönemi büyüme ve dönüşüm vizyonunun yansıtıldığı bir dönem olmaktan ziyade toplumsal endişeleri yatıştırma ve seçime kadar geçişi sağlama dönemi özelliği taşımıştır. Kur gerilimi, gizli enflasyonist baskılar ve hassas mali denge gibi sorunlar bu dönemin öne çıkan ekonomik sorunları olmuştur. Halk desteğinin olmaması ve hükümete olan güven eksikliği belirsiz koşullar yaratmış, bu durumda sermaye çıkışına ve olumsuz enflasyonist beklentiler sebebiyle düşük özel yatırım oranlarına yansımıştır. Bu sınırlamalar ekonomi alanındaki karar verme gücünü ve karmaşık politika koordinasyonunu sağlayan Ekonomi ve Çalışma Bakanlığı'nın kaldırılmasıyla daha da derinleşmiştir. Bu kötüleşen ekonomi döneminde ekonomik politika oluşturmada sorumlu ekip, üç yıl içinde beş farklı Ekonomi Bakanı (veya eşdeğer pozisyon) ve altı farklı Merkez Bankası Başkanı değişimi geçirmiştir. Bu değişikliklerin bir sonucu olarak çok çeşitli para, maliye ve ödemeler dengesi politikaları birbirini takip etmiştir (Filippini ve Olcese, 1989: 203-204).

Genel manada ele alınan bu dönemde Martinez de Hoz, Alvaro Alsogaray ve Krieger Vasena, Perónizm ve onun komünist saikleri olmadan daha güçlü bir ulusal kimlik duygusu uygulamak isteyen ordunun ekonomik stratejisine öncülük etmişlerdir. Birçok yönden her yeni yatırımı bir kişisel zafer olarak gören bu adamlar çok uluslu şirketlerin Arjantin'e gelişi için zemin hazırlayan araçlar olmuştur. Ancak kitleler için çok uluslu her bir şirketin gelişi yeni ve daha tehlikeli bir tehdit oluşturmıştır. Yabancı yatırımcıları destekleyen bu politikalar 1955 devrimi tarafından savunulan ekonomik felsefenin ve daha sonra Martinez de Hoz'un ekonomik yönetimi altındaki Ulusal Yeniden Yapılanma Süreci tarafından teşvik edilenlerin temel bileşenleridir. Bu yol gösterici ilkeler Ongania hükümetinin, IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kurumlarına yaklaşma kararında ve hükümetin ekonomik politikasını merkezindeki bir dizi mega projesini uygulamak için ihtiyaç duyduğu kredi ve kredileri talep etmesinde etkili olmuştur. Ongania hükümeti bu kredilerin çoğunu elde etmeyi başarmış ve ekonomik vizyonunu uygulamak için kullanmıştır. Bununla birlikte bu politikaların istenmeyen bir sonucu olarak Arjantin ekonomisi borç veren kurumların karşısında zayıf düşmüştür (Roth'dan aktaran Taylor Del Cid, 2005: 489)

1955-1973 darbeler dönemi ekonomik gelişmelerinin en önemli mirası Arjantin'in uluslararası ekonomik kurumlara, yabancı sermayeye ve özellikle Amerikan yatırımlarına olan bağımlılığının belirginleşmesi olmuştur. Perón döneminde verilmeyen ekonomik destek IMF ve IBRD gibi uluslararası kurumlar başta olmak üzere bu dönemde verilmiştir. Perón'un döneminde 230 milyon dolar olan ABD yatırımlarının 1969'da yaklaşık 790 milyon dolara ve 1972'de 1.8 milyar dolara yükselmesi bu döneme dair bir diğer göstergedir. 1976 Darbesi ve özellikle sonrasındaki darbe hükümetinin aldığı destekler düşünüldüğünde ABD'nin Arjantin'i uluslararası topluma entegre etmede ekonomik yöntemleri benimsemesi bu dönemde de açıkça görülmektedir. Arjantin ekonomisinin uluslararası ekonomik ortama ve yabancı yatırımcılara bağımlılığı Arjantin'in özerk bir kalkınma modeli yaratamamasına neden olmuştur. Bu durum yatırımcıların ülkedeki siyasi istikrar ve hükümetlerin gücüne göre hareket etmesine ve dolayısıyla yatırımcıların ve bankacıların güvenliğini korumak için siyasi bir istikrar ortamı gerektirmiştir.

3.5. 1973-1976: II. Perón Dönemi

3.5.1. Siyasi Gelişmeler

1961 yılında Latin Amerika’da demokrasiyi destekleme amacıyla ABD Başkan Kennedy tarafından oluşturulan İlerleme İttifakı (Alliance for Progress) özellikle Kennedy’nin vefatı sonrası tersine çevrilmiştir. Bu dönemde ABD politika yapımında etkili olan Soğuk Savaş muhafazakârları, demokrasinin Latin Amerika’da işleyebileceğinden şüphe etmiş ve komünizmle mücadelenin demokrasiyi teşvik etmekten daha yüksek bir öncelik olması gerektiğini savunmuşlardır. Özellikle 1964’te diplomat Thomas C. Mann tarafından geliştirilen “Mann Doktrini” ile ABD demokrasi adına müdahale etme politikasından (komünizm tarafından tehdit edilen uluslar büyük istisna olacak şekilde) vazgeçmiş ve Latin Amerika hükümetlerine yönelik politikasını ekonomik büyüme, ABD yatırımlarının yurtdışında korunması ve anti-komünizm temelinde gerçekleşeceğini ilan etmiştir (U.S. Department of State Archive). Bu politika ile ABD uluslararası toplumun büyük gücü olarak bu toplumun baskın kodunun antikomünizm olduğunu ve kendi liderliğindeki uluslararası toplumun bu kodun üzerine inşa edileceğinin işaretini vermiştir. Böylelikle ABD rejim türünden bağımsız olarak dost Latin Amerika hükümetlerini destekleme politikası izlemiştir. Bu süreçte, Johnson (1963-69), Nixon (1969-74) ve Ford (1974-77) başkanlık dönemlerinde takip edilen Latin Amerika politikası bu çerçevede şekillenmiş ABD, Latin Amerika’daki yerleşik askerî misyonlarını genişletmiş ve ABD ordusu Latin Amerika askerî subaylarını eğitme programlarını yoğunlaştırmıştır (Mainwaring ve Perez, 2013: 302-303, Schmidli, 2013: 21).

Küba Devriminin etkisinin hissedilmesinden sonra 1963 ile başlayan dönemde ABD’nin Latin Amerika’ya yaptığı askerî yardım belirgin bir artış göstermektedir. ABD askerî yardımındaki bu dik ve hızlı yükseliş, Latin Amerika’ya yönelik büyük bir politika değişikliğini göstermektedir. Veriler 1960’larda ve 1970’lerde ABD askerî yardımlarındaki artışların, bölgedeki artan otoriterlik seviyelerine karşılık geldiğini göstermektedir. Bu dönemde ekipman ve eğitim desteğine ek olarak ABD hükümeti ABD’nin bölgeye yönelik askerî yardımının iç düzeni sağlamada kullanılabileceğini belirleyen bir karar alarak bu ülkelere yönelik iç savunma doktrinini desteklediğini göstermiştir. Nitekim ABD hükümeti bu süreçte Latin Amerika askerlerini, Latin Amerika silahlı kuvvetlerinde yeni profesyonelliklere yol açan ulusal güvenlik doktrini olarak

adlandırılan iç savunmayı vurgulayan bir doktrin geliştirmeye teşvik etmiştir. Yine bu yeni doktrinin savunulması, bölge askerlerinin iç düzeni sağlamak için ABD askerî teçhizatını kullanmalarını yasaklayan önceki ABD dış yardım mevzuatına taban tabana zıt olan önemli bir politika değişikliğine işaret etmektedir. (Sanchez, 2003: 230-238). ABD liderliğinde oluşturulan uluslararası toplumun antikomünist kodu bu dönemde demokrasiye tercih edilmiştir. Bir başka deyişle antikomünizm ve antikomünizmi destekleyici politikalar ABD liderliğindeki dönemin uluslararası toplumuna kabul edilmek adına demokrasiden daha önemli bir norm olarak belirlenmiştir.

Perón'un ikinci kez iktidara gelişi böyle bir uluslararası ortamda gerçekleşmiştir. Ülke içinde ise seçim sonrası ülkede ulusal uzlaşma iklimi hakimdir. Hükümeti teslim etmeden bir gün önce hava kuvvetleri komutanının söyledikleri bu iklimi daha iyi açıklamaktadır:

“Nefret ve intikamın üstüne çıkılması gerekmektedir, halkın hedeflerine hizmet etmek için silahlı kuvvetler ülkenin yeni hedefleri içindeki rolünü yeniden ifade etmesi için ulusal birliğin sağlanması gerektiğinin farkındadır. Ordu profesyonel ama ülkesine kayıtsız bir tavırla kendisini ülkenin hedeflerinden tecrit etmek yerine, bu hedeflerin tanımlanmasında ve gerçekleştirilmesinde işbirliği yapmalıdır.” (Di Tella, 1983: 52).

25 Mayıs 1973'te Başkan Héctor J. Cámpora hükümeti iktidara gelmiş ve 20 Haziran'da Juan Domingo Perón ülkeye dönmüştür. O gün, Buenos Aires'in eteklerinde Ezeiza havaalanında muazzam bir kalabalık (yaklaşık 3 milyon) toplandığında kutlamalar katliama dönüşmüş ve Perónizmin farklı hizipleri arası bir çatışma katliamı tetiklemiştir. Perónist sol, sosyalist devrim çağrısı yapmak için Perón'un kalabalığa hitap edeceği platformu çevreleyen stratejik pozisyonları tutarak etkinliğe hükmetmeye çalışmış ve sağcı Perónistler ise bunu solu ezme fırsatı olarak kullanmaya karar vermiştir. Platformun yakınında silahlar patlamış, kaçmaya çalışan kalabalıklar paniğe yol açmış ve çoğu kişi ezilirken ayakta kalanlar çapraz ateşe yakalanmıştır. Olaylar nedeniyle Perón'un uçağı başka bir havaalanına yönlendirilmiştir. Bu olay Perónizm içindeki sağ ve sol ayrımının tamamen belirginleştiği bir dönüm noktası olmuştur (Hedges, 2011: 200).

Hareket Perón'un sürgünde olduğu 1955-1973 yılları arasında Perón figürüyle bir arada tutulmuş ancak hareket içinde iki farklı hizip oluşmuştur. Bunlardan bir taraf, işçi hareketi içindeki konumunu pekiştiren ve milliyetçi-

reformist çizgideki güçlü bir sendika bürokrasisi, diğer taraf ise özellikle 1960'ların sonlarında Perónist gençlik ve sendikalarda sınıf mücadelesi fikrini kontrol etmek için ortaya çıkan radikal sol kanattır (Munck, 1985:51). Perón'un ülkeye kesin olarak dönüşünü bir katliama çeviren kendi destekçileri olmuştur. Bu katliam Perónizmin farklı grupları içinde barındırabilen bir kitle hareketi olarak artık çok ömrünün kalmadığının bir işaretidir.

13 Temmuz'da Cámpora ve Başkan Yardımcısı Solano Lima istifa etmiş ve 23 Eylül 1974'te yeniden seçime gidilerek Başkanlığın Perón'a ve Başkan Yardımcılığının eşi Isabel'e (María Estela Martínez) devri tamamlanmıştır (Perón 7.359.139 oy ile tüm oyların %61.85'ini almıştır). Perón'a verilen bu destek bir anlamda halkın askerî yönetim ve diktatörlüğü onaylamadıklarına işaret etmiş ve Arjantinliler orduyu kışlalarına geri döndürerek generallere bir mesaj vermiştir (Taylor Del Cid, 2005: 539). Bu ortamda Perón oyuna tekrar dâhil edildiğinde kendi projesini üç temel üzerine inşa etmeyi amaçlamıştır: Siyasi güçlerin demokratik bir anlaşması, işverenler ve çalışanlar arasında sosyal bir anlaşma ve o zamana kadar çeşitli cephelerde dağılmış ve heterojen stratejiler tarafından bölünmüş kendi hareketinin daha merkezi bir kontrole kavuşması. Perón'un programının işlemesi ekonominin nispeten iyi performans göstermesine ve toplumun çoğunluğunun talep ettiği gibi devletin güçlendirilmesine bağlı olmuştur. Devletin güçlendirilmesi konusu zorlayıcıydı çünkü devlet iktidarının mekanizmaları ve araçları tükenmiş ve etkisiz olduğu kanıtlanmıştı. Bu nedenle Perón'un uygulayabileceği kontrol sınırlıydı çünkü ordu Perón ile yaşadığı karşılıklı yakınlığa rağmen onu desteklemek konusunda isteksizdi. Nitekim hükümet Perónist harekette ortaya çıkan iç mücadele ile aşınmaya başlamıştı bile. Bu nedenle Perón'un projesinin temellerinden biri ilk başta çökmüştür. Projenin bir diğer ayağı olan işverenler ve işçiler arasındaki Sosyal Pakt neredeyse en başından beri hiç işlememiş, üçüncü ayak olan Demokratik pakt ise resmen iyi sonuç vermesine ve anlaşmaların yerine getirilmesine rağmen, sonunda verimsiz olduğu ortaya çıkmıştır. Etkili bir muhalefet oluşturma ve başka mekanizmalar başarısız olduğunda, bunun için gerekli araçlarla anayasal düzenin korunmasına yardımcı olacak koşullar üretme konusunda başarılı olunamamıştır (Romero, 2002: 204, Hedges, 2011: 201-205). Siyasi şiddet, Perón başkanlığının göreceli olarak başarılı ilk yılında bile önemli bir sorun teşkil etmiştir. Bu durum dönemin CIA raporlarına bile yansımıştır:

“Perón, hareketinin dışındaki yüksek oranda örgütlü radikal sol tarafından ve hareket içindeki savaşı hizipler tarafından yapılan siyasi yönden ilham alan şiddeti bastırmada ve kişisel otoritesini kendi destekçileri üzerinde konsolide etmede de tam olarak başaramamıştır. Sürgündeyken, bir grubu diğerine karşı kullanabiliyorken ancak geri döndüğünden beri koalisyonundaki tüm farklı unsurları memnun edememektedir.”(CIA’dan aktaran Veigel, 2009: 31).

Perón’un bu dönem dış politikası da yanlış varsayımlar ve değerlendirmeler üzerine kurulmuştur. Perón uzun zamandır kendisini “Üçüncü Dünya”nın lideri olarak görmekte ve bağlantısızlar hareketini gerçek bir üçüncü kutup olarak temsil edecek şekilde güçlendirmeyi ve birleştirmeyi ummaktaydı. Ayrıca Perónizm, imparatorlukların kendilerini yok etme konusunda doğal bir eğilimi olduğu inancına sahipti (Veigel, 2005: 54). 18 yıl süren sürgünün ardından Arjantin liderliğini yeniden kazanmış olan Perón, 1973'te Dördüncü Bağlantısız Ülkeler Konferansı'na verdiği mesajda Arjantin'in dünya siyaseti karşısındaki “üçüncü pozisyonunu” yinelemiş ve izleyeceği dış politika çerçevesini çizmiştir:

“Ülkemizde ve özellikle Arjantin Antarktikası, Falkland Adaları ve diğer Arjantin adaları üzerinde ulusal egemenliğimiz savunulacaktır. Dünyadaki her insanın kendi adalete ve özgürlüklere kavuşarak mutluluklarını sağlamak için Sosyal Adalet, Ekonomik Bağımsızlık ve Ulusal Egemenlik Politikaları takip edilecektir. Dogmatik Marksizm ve uluslararası kapitalizmin neden olduğu dünyadaki tüm emperyalist tahakküme karşı evrensel bir çözüm olarak Üçüncü Yol politikası izlenecektir.” (Perón’dan akt. Bolton, 2014: 120).

Bu dönemde Perónist siyasi stratejistler Perónist hükümetin dış politikasını ana hatlarıyla belirten makalelerinde (Análisis de la Situación Estratégica Regional y Mundial) ABD ve Kapitalist Batı’nın 1970’lerin başlarında derin bir kriz içinde olduğu ve Bretton Woods Sistemi’nin yanı sıra ekonomik büyüme, parasal istikrar ve tam istihdamın ortadan kalktığını savunuyorlardı. Onlara göre ABD’nin Vietnam’dan aşağılayıcı bir şekilde çekilmesinin ardından Avrupa ve Latin Amerika’da komünist nüfuzun devam etmesi ve Richard Nixon’un Beyaz Saray’dan ayrılmasının bıraktığı siyasi boşluk gibi nedenler ABD’nin siyasi liderliğinin sorgulandığına işaret etmektedir. Tüm bu gözlemler dünyanın daha güçlü bir Sovyetler Birliği ve kalıcı olarak zayıflamış bir Kuzey Amerika ile yeni

bir dengeye yaklaşmakta olduğuna inanmalarına neden olmuştur (Veigel, 2005: 54).

Bu inançtan hareketle yeni “Üçüncü Dünya” stratejisini uygulamak için Arjantin Arap, Afrika ve Doğu Avrupa ülkeleriyle daha yakın ekonomik ve politik ilişkiler geliştirmeye başlamıştır. 1974 yılının başlarında José Lopez Rega, Perón’un kişisel elçisi, Libya’daki Muammer Gaddafi ile bir anlaşma yapmıştır. Arjantin üç milyon ton Libya petrolü karşılığında, araç montaj fabrikası (Ika-Renault Cip) ve petrol rafinerisi gibi ürünler ihraç etmeyi planlamıştır. Mayıs 1974’te Sovyetler Birliği, Polonya, Çekoslovakya ve Macaristan’a ekonomik bağları iyileştirme amacıyla delegasyon gönderilmiştir. 1974’te Arjantin Sovyetler Birliği, Küba ve Orta Doğu pazarlarına doğru giriş yapmıştır (Veigel, 2005: 55-56). Öyle ki CIA bu gelişmeleri gittikçe artan bir huzursuzlukla izlemeye başlamıştır. 1974 Haziran’ının sonlarında, Perón’un ölümünden sadece birkaç gün önce yazılan ve Perón’un en büyük başarısının dış politika alanında olduğunu belirten gizli bir raporda Perón’un, kamuoyuna kendisini bağlantısızların sözcüsü olarak sunarken diğer tarafta Küba, SSCB ve Doğu Avrupa ile ekonomik bağlarını güçlendirdiği yazılmıştır. “Üçüncü Dünya” politikası sadece diğer gelişmekte olan ülkelerle ittifaklar kurmak ve güçlendirmekten ibaret kalmayıp aynı zamanda Arjantin ekonomisindeki çokuluslu şirketlerin etkilerini azaltmayı da amaçlamıştır. Bu dönemde Arjantin kongresi, Arjantinli şirketleri açıkça yabancılara göre kayıran bir dizi yasa çıkarmıştır. 1974’te Arjantin hükümeti Chase, Morgan ve First National City Bank’ın diğer yan kuruluşları ve Frigorifico Deltec Swift dâhil olmak üzere diğer yabancı sermayeli işletmelerin yanı sıra çok sayıda yabancı bankanın da kamulaştırılması sürecini başlatmıştır. Bu kamulaştırmalar ABD’nin bölgedeki ekonomik çıkarlarının azalması konusunda endişe verici olarak değerlendirilmiştir (CIA’dan aktaran Veigel, 2009: 30-31).

1 Temmuz 1974’te saat 10:30’da tüm müdahalelere rağmen Perón’un kalbi durduğunda Perón’un ölümü ülkedeki tüm sorunların zirve yapacağı sürecin başlangıcı olmuştur. Perón’un ölümü zaten hassas olan siyaset arenası için şok edici olmuştur. Toplumun tümüne hitap eden biri olmasa bile öngörülebilir bir politika izlemiş olması nedeniyle ölümü geleceğin belirsizliğini artırmıştır (Di Talle, 1983: 68). 30 yıl boyunca Arjantin’e hakim olan adam ülkenin kaderini yönlendirecek belirgin bir halef bırakmadan birdenbire gitmiştir. Bu noktada Peronizmin anlaşılması Arjantin iç siyasetinin anlaşılması açısından önemlidir.

Öyle ki Perónizm 1946'dan 1990'lara kadar Arjantin siyasetine etki edecek kadar güçlü fakat bir o kadar da açıklaması zor bir harekettir.

Perónizmin Arjantin'deki dönemin politik ve kültürel tavrına ayak uydurma, çeşitli sınıfları, çıkar gruplarını, kurumları ve hatta Arjantin ulusal yaşamına egemen olan fikir ve ruh hallerini özümseme kapasitesi Perónizmi nasyonal sosyalist, faşist ve popülist tanımlamalarla birlikte anılmasına neden olmuştur. Toprak sahibi seçkinler hariç olmak üzere çağdaş Arjantin toplumunun her önemli toplumsal kesimi tarihinin bir noktasında Perónizmin saflarından geçmiştir. Ordu, kilise, işçi sınıfı, orta sınıf üniversite öğrencileri, milliyetçi aydınlar çeşitli dönemlerde Perónizmde yer bulmuşlardır (Brennan, 1998: 79).

Perónizmin içerdiği grupların çeşitliliği dikkate alındığında Perón'un her daim olabilecek en geniş koalisyonu hedeflediği anlaşılmaktadır. Perón sadece tek bir gruba veya kesime bağlı olarak hareketini sürdürmek istememiştir (Horowitz, 1990: 200). Bu noktada ilk söylemesi gereken bu hareketin her zaman ulusal koşullara göre şekillendiğidir. Ülkeyi 1930lu yıllarda süpüren büyük karamsarlık dalgası, Arjantin'deki sağcı, milliyetçi bir entelektüel geleneğin kendine özgü gücü, ülkenin popüler kültürü, Arjantin militarizminin net karakteri, Arjantin solunun başarısızlıkları, Buenos Aires ve diğer eyaletler arasındaki uzun zamandır devam eden çatışmanın derinleşmesi Perón'un yükselişinden önceki yıllarda Arjantin toplumunu yeniden tanımlayan ve Perónizmi mümkün kılan durumlardan ve olaylardan sadece birkaçıdır (Brennan, 1998: xi). Perónizm Başkentte ve ana banliyölerde bir işçi sınıfı hareketi olarak ortaya çıkan ve ilk zamanlarında diğer toplumsal grupların sadece küçük bir azınlığından destek toplayan bir harekettir. Başkent dışında ise Perón'a yönelik destek çok daha karışıktı ve çoğunluğu muhafazakâr adayları destekleyen çok sayıda kırsal grubu içeriyordu. Perónizm işçi hareketi olmasının yanında sosyalist bir hareket değildir. Perónizmin milliyetçi, Keynesyen ve dağıtımçı özellikleriyle ekonomi politikası Arjantin ekonomik tarihinde tekrarlanmayacak bir dizi elverişli koşullar sayesinde mümkün olmuştur (Rock, 1993b: 205).

Peron, "*La comunidad organizada*" başlıklı kitabın önsözünde Justicialist (Peronist-Adaletçi) devletin amacının toplumsal işbirliği ve insan onurunu yücelterek sınıf mücadelesinin üstesinden gelmek olarak açıklamıştır. Perón'a göre toplum uyum içinde ve amacı daha iyi bir insanlık ideali çerçevesinde sürekli gelişmeye eğilimli bireylerin toplamı olmalıdır. Politik

egemenlik, sosyal adalet ve ekonomik bağımsızlık Perónist doktrinin temellerindendir. Ayrıca bir sosyal organizma olarak devlet içindeki gruplar uyum içinde var olmalı ve hiyerarşik bir şekilde hareket etmelidir (Bolton, 2014: 42-43). Bu doğrultuda Justicialismo'nun, yani Perónist ideolojinin merkezî bileşenleri Sosyal Hristiyanlık ve 1930'larda Radikal Parti'nin milliyetçi gençlik kanadının ulusal popülizmi ve sendikalizme dayanmıştır. 1946'dan 1955'e kadar olan dönemde özellikle geniş propaganda makinesine sahip olma ve belirli bir totaliter eğilimler açısından faşizmle bazı benzerlikler taşısa da muhalefetin bastırılması ile ilgili olarak Perónist hükümetler, José Uriburu (1930-1932), Pedro Aramburu (1955-1958), Onganiato (1966-1970), ve Proceso (1976-1983) gibi diğer 20. yüzyıl Arjantin rejimleri kadar sert değildi. İtalyan faşizmi ve Alman nazizmi bu ülkelerde var olan evrensel oy hakkını yok ederken, Perónizm 1932-1943 yılları arasında Arjantin'de uygulanan sistematik seçim sahtekarlığına son vermekle kalmamış kadınlara oy hakkı tanımıştır. Diğer faşist hareketler gibi Perónizm toplumun militarizasyonu veya kitlesel bir silahlanmaya yönelik kamu harcamalarına yönelmemiştir (Buchrucker, 1998: 8-9).

Peron'un ölümünün ardından eşi ve Başkan Yardımcısı Isabel başkanlığı devralmıştır. Yeni başkan siyasi ve ekonomik krizin yükü altında ülkeyi yönetmeyi çalışırken kendi yetersizliğini Lopez Rega'ya bağımlı olarak kapatmaya çalışacaktır (Hedges, 2011: 208-209). Isabel Perón dönemi politikası beş temel amaç içermiştir. Birincisi, solcu silahlı gruplara karşı orduyu doğrudan herhangi bir şekilde dâhil etmek yerine sivil paramiliter gruplarla (sonraları Triple A olarak adlandırılacak) karşılık vererek bu grupları yok etmek. İkinci amaç genel olarak eğitimde ve özelde Buenos Aires Üniversitesi'ndeki solcuları ortadan kaldırmak. Bu doğrultuda Eğitim Bakanı görevden alınmış ve yerine sağcı bir bakan atanmıştır. Üçüncü amaç, nispeten milliyetçi ve reformist ekonomi politikalarını terk edip, yabancı sermayeye, piyasa ekonomisine ve yatırım ve büyüme için özel sermayeye dayanan ekonomi politikaları takip etmek. Bu amaçla ücretler düşürülmüş ve sanayi disiplini uygulanmıştır. Dördüncü amaç, militan ve bağımsız düşünen sendika liderliğini elimine ederek işgücü liderliğini kontrol altına almak. Beşinci ve en önemlisi, ordudan General Carcagno'nun istifasından bu yana sürdürdükleri siyasi tarafsızlığı terk etmeleri ve ordunun zımni destek pozisyonuna geçmesini sağlamaktır (Di Tella, 1983: 70-71).

Bu amaçlardan ekonomik olanı doğrultusunda Peron dönemi Ekonomi Bakanı görevden alınmış ve 1952-1955 istikrar politikalarında önemli bir rolü olan grubun üyelerinden Alfredo Gomez Morales göreve getirilmiştir. Bu değişimin önemli siyasi sonuçları olmuş ve özellikle IMF tarzı istikrar politikasının tehlikelerinden şikâyet eden sendikalar için ciddi bir gerileme anlamına gelmiştir. Isabel'in başkanlığa gelmesi ekonomik sorunlara ek olarak, siyasi gerginlikleri de tırmandırılmış ve herhangi bir çözümün mevcut durumdan daha iyi olacağı kanısını toplumda yerleşmeye başlamıştır. Asıl sorun sendikalar ile başkan tarafından yönetilen sağ kanat arasındaki iktidar koalisyonu içindeki kavga olarak öne çıkmıştır. Bu iki grup arasında 1974'ün son ayları ve 1975'in ilk ayları arasında giderek artan bir gerginlik yaşanmıştır. Sendikalar kendilerini tek gerçek güç kaynağı olarak görerek stratejik planlamada ve önemli ulusal politikaların uygulamasında daha aktif bir rol ve gerçek bir pay istemiştir. Koalisyon içinde bu sorunlar yaşanırken ordu, darbeye 1975'in ikinci yarısında muhtemelen Ekim sonlarında veya Kasım başında karar vermiştir. Ancak bu süreçte hemen müdahale etmek istemediğine dair işaretler vererek hükümete çeşitli uyarılar yapmıştır. Her halükarda ordunun üst düzeyinden yapılan çeşitli açıklamalar darbe öncesi döneme katkıda bulunmuştur. Örneğin 4 Ekim 1975'te ordunun en önemli üslerinden Campo de Mayo garnizonunun komutanı General Catan, "Her gün ahlaki değerlerin saldırıya uğradığını ve bunun bilinçli ve bilinçsiz olarak tolere edildiğini görmek üzücü, bu duruma halk ya da ulus olarak tepki vermiyoruz" diyerek ordunun görüşünü yansıtmıştır. Bu dönemde yine bir diğer önemli komutanlardan General Boasso 16 Ekim 1975'te "silahlı kuvvetlerin meşruiyeti yasalara değil sayılara dayanan, akla aykırı ve gerçekleri çarpıtan bir düzenin koruyucusu olmaması gerektiğini" vurgulamıştır (Di Tella, 1983: 74-81).

22 Mart günü *La Nacion*, *La Opinion* ve *Clarín* gazeteleri bile darbeni gerçekleştireceğini açıkça yazabilmiştir (Lewis, 2002: 126). Pek çok Perónist bile Isabel'in düşüşünün kaçınılmaz olduğuna ikna olmuş ancak geleceği düşünerek bölünmelerden kaçınmayı tercih etmiş ve ordu tarafından görevden alınıp tutuklandığı 24 Mart 1976'ya kadar onu desteklemiştir. Fakat önceki darbelerde olduğu gibi nüfusun çoğunluğu büyük bir rahatlama ve yüksek beklentiler ile darbeyi karşılayacaktır (Romero, 2002: 214). Perón'un ölümü sonrası gazete editörleri, muhalefet partilerinin liderleri hatta devlet çalışanları sivil çekişme kargaşasından ve üç haneli enflasyondan kurtulmak için darbeyi çare olarak

görmeye başlamıştır. Nitekim 1973'te geri çekilen askerler, 1976'da çoğu Arjantinlinin gözünde kurtarıcı olarak kabul edilecektir. Yine de generaller yeniden iktidara gelmek için gerçek bir fikir birliği oluşmasını beklemeyi tercih etmişler ve enflasyonun %600'de gerçekleştiği Mart 1976'da doğru zamanın geldiğini düşünmüşlerdir (Brown, 2010: 237-239, Sheinin, 2012: 2).

Darbeden 16 yıl sonra kendisiyle yapılan görüşmede General Rafael Videla, darbe yapmak yerine ordunun Isabel'i veya geçici bir cumhurbaşkanını erken seçimleri çağdırmaya ve yeni bir sivil hükümet kurmaya zorlayabileceğini itiraf etmiştir. Bununla birlikte, o sırada ülkenin kaos içinde olduğunu ve gerilla tehdidinin sadece karmaşanın bir yönü olduğunu belirtmiştir. Videla, yolsuzluğun yaygınlaşması, siyasi kurumların çökmesi ve hazinede sadece bir hafta dayanacak kadar dövizinin kalması gibi dönemin şartlarını sıralarken Mart 1976'daki ordunun hareket geçmesinin ardında yatan öne çıkan nedenleri de vurgulamıştır (Lewis, 2002: 125).

Darbeye ABD tarafından bakıldığında ise darbenin bir yıl öncesinden itibaren ABD hükümet yetkilileri ve diğer gözlemcilerin sürekli olarak Arjantin'deki durumu “kötüye gidiyor” olarak nitelendirmeye başladıkları görülmektedir. Özellikle en başta ordu olmak üzere, işçi liderleri ve muhalefetin Lopez Rega'nın genişleyen yetkilerine ve etkisine olan itirazları içerde yaşanan terör kargaşasına ek olarak bu kötüye gidişi tetiklemiştir. CIA 2 Şubat 1975'te hazırladığı raporda Lopez Rega'nın orduyu tekrar siyasete geri dönmesini hızlandıracak etken olabileceğini ve ordu-işçi ittifakının bir neo-faşist diktatörlük kurabileceğini bildirmektedir (CIA, 2019b: 2). 15 Mayıs 1975 tarihli raporda ise Lopez Rega'nın ordudaki atamalara müdahalesinin bir sonucu olarak ilk defa bir darbe planlamasını tetikleyebileceğinden bahsedilmektedir (CIA, 2019c: 17). Nitekim yine CIA tarafından 9 Haziran 1975'te “*Arjantin'deki Şiddetin Kökenleri*” başlığı ile hazırlanan istihbarat raporunda er ya da geç bir askerî darbenin gerçekleşeceği tahmin edilmektedir (CIA, 2019d: 9). 25 Temmuz 1975'e gelindiğinde CIA somut olarak ordudaki Rafael Videla'nın başını çektiği bir grubun Isabel Perón'u görevden almak için girişimlere başladığını rapor etmektedir (CIA, 2019e: 7). Nitekim Amerikan Büyükelçisi Robert Hill 18 Aralık 1975'te ABD Dış İşleri Bakanlığına çektiği telgrafta ve 19 Aralık 1975 tarihli CIA istihbarat raporunda doğrudan General Videla'nın darbe hazırlıklarına dair görüşlerine yer verilmekte ve ne zaman gerçekleşeceğinin olayların gidişatına

göre belirleneceğini belirtmektedir (U.S. Department of State, 2015: 96). Darbe tarihine yaklaşan resmî belgeler incelendiğinde dönemin ABD Başkanı Gerald Ford’a CIA tarafından 27 Şubat 1976’da gizli olarak gönderilen notta Arjantin ordusunun bir hafta içinde Başkan Isabel’i devirmeye hazır olduğuna dair bilgiler verilmektedir (CIA, 2016). Aynı doğrultuda CIA yine darbeden sadece birkaç hafta önce Şubat 1976’da hazırladığı raporda Arjantin’deki durumu seçilmiş bir sivil hükümetin, hem kendi ürettiği hem de kırk yıllık başarısız politikaların mirası olan ülkenin sorunlarını çözmemesi sonucu ortadan kalkmak üzere olduğu "bilindik bir siyasi döngü" olarak tanımlamıştır. Söz konusu rapora göre bu döngü siyasi iktidarı, ülkenin sorunlarını kendileri çözemediklerini gördüklerinde sivil bir hükümete geri verecek olan “bölünmüş ve isteksiz bir Silahlı Kuvvetler” tarafından devrilme eğilimidir (CIA, 2019f: 4). Ancak CIA ordunun bu sefer geçmişte olduğundan daha sert ve daha otoriter olacağı konusunda doğru tespitler yapmıştır, çünkü:

1) Arjantin toplumu daha önce hiç olmadığı kadar anarşik bir durumdadır ve bu nedenle düzeni yeniden sağlama ve ekonomik toparlanmayı teşvik etme önlemlerinin başarısı için çok daha şiddetli olması gerekecektir.

2) Şiddet kullanımına ilişkin sınırlamalar büyük ölçüde ortadan kalkacak, böylece ordu, herhangi bir siyasi muhalefeti zorla baskı altına alma konusunda kültürel kısıtlamalar tarafından daha az engellenecektir (CIA, 2019f: 6).

Nitekim Arjantin makamları ve IMF arasındaki müzakereler Mart ayı başlarında devam ederken, Buenos Aires'teki ABD Büyükelçiliği, kaçınılmaz olarak gördükleri askerî darbeye çoktan hazırdır. Dışişleri Bakanı Henry Kissinger’a Şubat ayının ortalarında yolladığı telgrafta William Rogers, yeni hükümetin büyük olasılıkla ABD'nin dostu olacağını ve Amerikan firmalarının yatırımları dâhil uluslararası finansal topluluklarla ilişkilerini düzeltereğini ve sonuç olarak yeni rejimin tanınmasının sorun yaratmayacağını belirtmiştir (U.S. Department of State, 2015: 112). Askerî darbeden bir hafta önce 16 Martta Amiral Emilio Massera, ABD Büyükelçisi Robert Hill'e “ordunun çok kısa sürede siyasi boşluğu gidereceğinin bir sır olmadığını, her ne kadar bunu yapmak istemese de ortada askerî müdahale veya kaostan başka seçenek olmadığını” söylemiştir. Massera ayrıca ABD’deki kamuoyunun askerî darbeye göstereceği tepkiler konusundaki endişelerini de dile getirmiş ve büyükelçiden yeni cunta için ABD’de bu sorunu çözebilecek bir veya iki saygın halkla ilişkiler firması bulması

konusunda yardım talep etmiştir. Robert Hill, Massera'ya ABD hükümetinin Arjantin'in iç ilişkilerinde karışmak istemediğini bildirmiştir. Dışişleri Bakanlığına çekilen aynı telgrafta Hill, darbe esnasında Arjantin dışında bulunmasının darbenin arkasındaki kişi olarak görülmemek adına iyi bir işaret olacağını vurgulamıştır (U.S. Department of State, 2015: 113).

Perón'un baskıcı siyaseti, sivil ve siyasi hakların altını oyma istekliliği, 1946 ve 1955 yılları arasında ülkedeki diğer aktörlere pahalıya mal olan politikalarla birleştğinde, muhalefet liderlerine hükümeti sadece seçim dışı yollarla devirerek iktidarı elde edebilecekleri inancının oluşmasına neden olmuştur. Bu süreçte işçilerin partisi (Perónistler) 1946, 1952 ve 1973'te (Mart ve Eylül) özgür seçimleri kazanırken, orta sınıf desteğine sahip partiler 1958 ve 1963'teki Perónizmin yasaklı olduğu iki kısıtlı seçimlerde başarılı olmuşlar, muhafazakâr gruplar ise askerî müdahalelerle 1955, 1966 ve 1976'da üç kez iktidara gelmişlerdir. Bu dönemde gerçekleşen demokratik sürecin fiili ihlalleri talihsiz zorunluluklar olarak geçici oldukları varsayımı üzerine kabul edilmiştir. 1955'ten beri tuhaf politik ikilem Perónist ittifakının her seçim yarışının kesin kazananı olması ancak iktidardayken demokratik ve hoşgörülü bir şekilde davranabileceğine inanılmaması olmuştur (Di Tella, 1983: 199-200). Perón 1946'dan 1976'ya kadar tüm seçimlerde çoğunluğu kontrol edebildiğini göstermiş dolayısıyla Anti-Perónist aktörler, 1955'ten 1973'e kadar tamamen demokratik bir rejimin ortaya çıkmasını engellemeyi amaçlamıştır. Bu süreçte muhalefet kalıcı olarak iktidardan uzaklaşma ve Perón iktidarı altında çok yüksek bedeller ödeme korkusuyla hareket etmiştir. Dolayısıyla 1955-1973 sürecinde çoğu anti-Perónist aktör silahlı kuvvetlerle ittifak geliştirerek Arjantin ordusunun otoriter eğilimlerini güçlendirmiştir (Mainwaring ve Perez, 2013: 196).

3.5.2. Ekonomik Gelişmeler

Geçtiğimiz on yılın modelini tekrarlayan II. Perónist hükümet dönemi, ekonominin büyümesini iç pazarın genişlemesiyle ve ihracatta büyüme yoluyla teşvik etmeye çalışmıştır. Ülkenin geleneksel ihracat beklentileri mükemmele yakın gerçekleşmiş, fiyatlar çok iyi seviyede kalmış ve Sovyetler Birliği gibi yeni pazarlara girme olasılığı oluşmuştur. Dış ticaretin millileştirilmesi, bu ticaretin faydalarının bir kısmının sanayi sektörüne aktarılmasını sağlamak için düşünülmüş ancak aynı zamanda verimliliğinin artması beklenen teşviklerin yaptırımlarla birleştirilmesi ile kırsal sektörlerin gelirlerinin korunmasına büyük

özen gösterilmiştir. Fakat hükümetin tarım reformu yasası da dâhil olmak üzere ekilmemiş toprağı kamulaştırma olasılığı, nihayetinde acı bir çatışma ortaya çıkarmıştır. Ancak ekonomi politikası her şeyden önce Küba ile imzalanan gibi kamyon ve otomobilleri satmak için yapılan özel anlaşmalar yoluyla sanayi ihracatını artırmaya yönelmiştir. İhracattan elde ettiği faydaları da paylaşması beklenen ulusal sermayeli şirketlere, özel kredi limitleri ve Arjantinli tedarikçilerden alım yapan kamu şirketleri arasındaki uygulamalarla destek verilmiştir. Ayrıca, karlı sübvansiyonlarla özellikle “ulusal çıkar” kabul edilen bazı büyük endüstriyel projeler için destek sağlanmıştır. İstikrar politikaları için gerekli olan kredilerin ve fiyat kontrollerinin merkezi olarak ele alınması gibi birçok yöntem devletin elinde yoğunlaşmıştır. Dahası devlet kamu işleri projeleri ile harcamalarını ve kamu çalışanlarının ve devlet şirketlerinin sayısını artırmıştır. Bu şekilde artan bir açık pahasına iç ekonomiyi canlandırmaya katkıda bulunulmuştur. Stabilizasyon programının ilk sonuçları etkili olmuş, 1972’de yoğun bir şekilde patlayan enflasyon aniden dururken dış ticaret için mükemmel koşullar ülkenin ödemeler dengesindeki umutsuz durumun üstesinden gelmesine ve iyi oranda birikim yapmasına izin vermiştir. Ayrıca ücretlerdeki iyileşme ve devlet harcamalarındaki artış iç ekonomi faaliyetini teşvik etmiştir. Bu sayede ülke hızlı bir şekilde kurulu kapasitenin neredeyse tam olarak kullanılmasını sağlamayı başarmıştır. Ancak Aralık 1973’te başlayarak sorunlar birikmeye başladıktan sonra görüntü değişmiştir. Tüketimdeki artış enflasyonun yeniden ortaya çıkmasına neden olurken savaş sonrası refah döngüsünün sona ermesini öngören dünya petrol fiyatlarındaki artış, ithalatı daha pahalı hale getirmiş ve dış pazarları karmaşıktırmaya ve şirketlerin maliyetlerini arttırmaya başlamıştır. Nihayetinde Avrupa Ortak Pazarı kapılarını Arjantin etine kapattığında sorun somutlaşmıştır. Bütün bunlar geleneksel bir döngüsel krizi temsil etmektedir. Hükümet sıfır enflasyon sloganıyla başlattığı programını güçlü bir dirençle karşılayacağını bildiği için devalüasyonlarla destekleyemez noktaya gelmiştir (Romero, 2002: 205-206).

Perón’un Temmuz 1974’te ölümünden sonra, Sosyal Pakt sıkıntıya girmiştir. Perón’un ölümünden sonra Başkan Isabel Perón’un ve ekibinin uygulamaya koyduğu yeni programının beş önemli ayağından biri olarak ekonomik alanda sosyal pakt yerli ve yabancı yatırımcılar ve sektörler için açıkça elverişli olan ve ücretlerdeki azalmaya dayanan bir program ile değiştirilmiştir (Di

Tella, 1989: 221). Fakat buna rağmen politik ve ekonomik olarak 1975 ülke tarihinin en kötü yıllarından biri olmuştur. Bu yılda işsizlik dramatik bir şekilde yükselmiş, hayat pahalılığı %335 artmış, işçi grevleri ekonominin geniş kesimlerini felç etmiştir. Bunların yanında gerilla saldırıları ülkenin başa çıkılamayan siyasi ve ekonomik sorunları ile birleşmesi işçi hareketinin liderleri (işçiler ve iş yeri sahipleri) işçiler arasındaki zaten çok gergin olan ilişkileri şiddetlendirmiştir (Taylor Del Cid, 2005: 574).

1975'te yaşanan bu ekonomik kriz sert tedbirleri beraberinde getirmiştir. Ödemeler dengesindeki sorunlar çok ciddi noktaya ulaşmış, enflasyon dalgalanmaya başlamış, kaynaklar üzerindeki mücadele kızışmış ve bu durumlara devlet çaresiz kalmıştır. Bu bağlamda hükümet CGT'nin geleneksel taleplerine cevap vermek ve toplu pazarlık görüşmeleri yapmak için çağrı yapmak zorunda kalmıştır. Dolayısıyla yaklaşmakta olan tasarruf tedbirleri yönetilemez bir durum oluşturan sözleşme müzakerelerinin devam ettiği anda yapılmıştır. Mart 1975'in sonlarına gelindiğinde, sendikaların çoğunluğu %40'luk ücret artışlarını kabul etmiştir. 1975'in başlarında, dış kaynaklı ekonomik durum kötüleşmesi hükümetin siyasi izolasyonundan kaynaklanan sorunlarla birleşmiştir. Mart ayındaki devalüasyon, ücret taleplerini hızlandırmıştır. Hükümet artık orijinal ekonomik programı terk etmek amacıyla Celestino Rodrigo'yu yeni Ekonomi Bakanı olarak görevlendirmiş ve son derece sert bir programı takip etmeye başlamıştır (Di Tella, 1983: 75). 2 Haziran'da ekonominin yeni bakanı, López Rega'nın ekibinin bir üyesi olan Celestino Rodrigo pesoyu %100 oranında devalüe ettiğinde ve yakıt ve kamu hizmetlerinin fiyatlarında aynı oranda zam yaptığında ekonomik bir şoka neden olmuştur. Bakan Rodrigonun Programı (Rodrigazo) mutabık kalınan ücret artışlarını baltalamış ve sendika liderleri ücret artışları için sözleşme müzakereleri talep etmeye başlamıştır. Plaza de Mayo'daki gösterilerle ve kırk sekiz saatlik bir genel grevle sonuçlanan işçilerin kitlesel bir direniş göstermesine rağmen Başkan Isabel ilk başlarda onlara bu isteklerini vermemeye karar vermiştir. 7-8 Temmuz grevinin dikkat çekici noktası, geleneğin aksine, CGT'nin Perónist bir hükümete karşı genel bir greve kalkılmış olmasıdır. İlk defa Perónizm tarihinde lider ve işçiler ile ters düşmüştür. Başkan Isabel daha sonra teslim olmuş ve Bakan Rodrigo ve López Rega istifa etmiş, maaş artışları onaylanmış fakat bir ay içinde enflasyonla bu artışlarda erimiştir. Ekonomik krizin ortasında Perónist hükümet son aşamasına girmiştir (Di Tella, 1983: 76, Romero, 2002: 209).

Öte yandan Perónist hükümet içindeki ve hükümet ile taban arasındaki çatışmalar, önerilen ekonomik önlemlerin gerçekten uygulanıp uygulanmayacağı ve bir ekonomi bakanının ne kadar süre dayanabileceği konusunda kalıcı bir belirsizlik yaratmıştır. Arjantin ile IMF arasındaki 1975'in son aylarındaki müzakereler, Perónistlerin geleneksel olarak Washington merkezli bir kurumla herhangi bir işbirliğine karşı olmaları nedeniyle aylarca sürmüştür. Dönemin Ekonomi Bakanı Antonio Cafiero, IMF ile müzakerelerin başlatılmasının şiddetin daha da artmasına yol açabileceğinden korkmuştur. Dolayısıyla açık askerî müdahale tehdidiyle bu sorunlar birleşince ekonomik anlamda politikaların amacı orta veya uzun vadeli kalkınma programı uygulamak değil birkaç hafta daha hayatta kalmaya dönüşmüştür (Veigel, 2005: 68-69).

Dönemin ekonomik durumunu özetlemek gerekirse bu dönemin başındaki olumlu ekonomik başlangıç, ülkenin hassas dış ticaret sorununun üstesinden gelmesine izin veren ticari iyileşme ile yakından bağlantılı olmuştur. Bu iyileşme 1973 ve 1974 ekonomik refahını finanse etmiş, toplumsal gerilimleri azaltmış ve bir süre hem dağıtım hem de büyümeye olanak sağlamıştır. Bununla birlikte uluslararası enflasyon, özellikle ithal edilen malların fiyatlarındaki artışla 1973'ün ikinci yarısında elde edilen fiyat istikrarını engellemeye başlamıştır. 1974 yılında petrol krizinin etkisinin tam olarak hissedilmesiyle dış ticarete ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Arjantin bu dönemde ekonomik açıdan dünya koşullarına olağanüstü derecede bağlı olduğunu göstermiştir. Gerekli kemer sıkma politikaları ertelenmiş ve bir süre refah durumu devam etmiş ancak kemer sıkma nihayet uygulandığında sosyal olarak patlayacak olan bir durum ortaya çıkmıştır (Di Tella, 1989: 229). Bu dönemde kısa bir süre de olsa (Ağustos 1975- Ocak 1976) Ekonomi Bakanlığı yapmış olan Guido Di Tella dönemin ekonomik sürecini şu şekilde özetlemektedir (Di Tella, 1983: 9-10):

Haziran-Aralık 1973: Öncül ekonomi politikaları; stabilizasyon programı; sosyal pakt ve fiyat ve ücretin dondurulması; reformist önlemler

Ocak – Eylül 1974: Fiyatların dondurulması ve çelişkili genişleme politikalarıyla ilgili sorunların artması; yabancı yatırım sektöründeki sorunlar

Eylül 1974- Mayıs 1975: Politikaların kısmi esnekleştirilmesi; finansal kısıtlamaların getirilmesi; yabancı yatırım sektöründe kriz

Haziran-Temmuz 1975: Sert yeniden düzenleme; politik çatışma; resesyonun başlangıcı

Ağustos 1975- Ocak 1976: Kademeli bir yaklaşım, nispi fiyatların yeniden dengelenmesi, ekonominin kısmi endekslenmesi; resesyon karşıtı önlemler ve ödemeler dengesi krizi

Ocak-Mart 1976: Ekonomiye ve yaklaşımda olan devrimin etkilerini sakinleştirme girişimi.

Bu dönem ekonomik açıdan ilk defa bir Perón hükümetinin işçileri karşısında bulunduğu bir dönemdir. Toplumsal desteğinin ana bileşeninin işçiler olduğu düşünüldüğünde özellikle Perón'un ölümünden sonra ortaya çıkan ekonomik sorunlar hükümetin zayıflamasının temel nedeni olmuştur. Bu doğrultuda düşünüldüğünde ekonomik sorunlar ve beraberinde gelen toplumsal sorunlar darbeye giden sürecin hızlandırıcısı ve temel nedenleri olmuştur.

3.6. 1976 Darbesi ve Uluslararası Normlar

1976 Darbesine gelen sürecin iç politik, ekonomik ve toplumsal nedenlerinin anlaşılmasının ardından Arjantin tarihinin en sert ve kalıcı darbesinin etkileri ve uluslararası toplumun büyük gücü olan ABD'nin bu rejime verdiği tepkinin anlaşılması gerekmektedir. Bu şekilde 1976 Darbesinin şiddetinin ve kalıcılığının anlaşılması daha kolay olacaktır. 1976 Darbesinin diğer darbelerden ne anlamda farklılaştığı ve ne ölçüde ABD önderliğinde kurulan uluslararası toplumdaki oyunun kurallarına uyduğu bu bölümün cevap arayacağı temel sorular olacaktır.

Bu noktada ilk olarak uluslararası toplumun büyük gücü olan ABD'nin bu dönemdeki pozisyonun hatırlatılması darbenin gerçekleştiği uluslararası toplumun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Başkanlığın ilk yıllarında Nixon, ülkesinin Latin Amerika'ya yönelik politikasının doğasını değiştirmeye yönelmiştir. Bu doğrultuda 3 Şubat 1969'da Ulusal Güvenlik Çalışması Memorandumu 15'te (NSSM 15) Güney Amerika ülkelerinde özellikle darbeler ve iç siyasi gelişmelere karşı ABD politikasının kapsamlı bir incelemesi için yetki vermiştir. Aynı dönemde bölgeyi inceleme ve Başkan'a ABD'nin komşularıyla “politikalarını iyileştirme ve işbirliğinin etkinliğini artırma” konusunda tavsiyelerde bulunması için New York Valisi Nelson Rockefeller'i Latin Amerika'ya göndermiştir. Bunun üzerine inceleme sonrası Rockefeller bu konudaki düşüncelerini ve izlenimlerini aktarmıştır. 1960'larda, 13 askerî diktatörlüğün Latin Amerika'daki anayasal hükümetlerin yerini alması konusunda Rockefeller, askerî darbeleri istikrar ve radikal değişimi önlemek için gerekli olduğu gerekçesiyle

meşrulaştırmış ve ordunun “çoğu ülkede geleneksel olarak ulusun refahının nihai hakemi olarak kabul edildiğini” savunmuştur. Rockefeller'a göre Orta ve Latin Amerika'da mevcut hükümetin sorumluluklarını doğru bir şekilde yerine getiremediğine karar verdiğinde ordunun müdahale etmesi genel olarak kabul edilmekte ve yarımkürede neredeyse tüm askerî hükümetler ülkelerini beceriksiz bir hükümetten veya dayanılmaz ekonomik veya siyasi durumdan kurtarmak için harekete geçmişlerdir. Yine Rockefeller'e göre Latin Amerika orduları, statükonun korunmasından ziyade sosyal, ekonomik ve politik değişim güçleri olarak hızla ön plana çıkmaktadır. Bu askerî liderlerin pek çok üyesi genellikle ABD’de ve yurtdışında eğitim almış ve toplumlarının genel gelişimine bağlı kalmıştır. Rockefeller yeni bir tür askeriye'nin öne çıktığını ve orduların yapıcı sosyal değişim için büyük bir güç haline geldiğini belirtmiştir. Bu yeni liderler otoriter geleneği sosyal ve ekonomik gelişme hedeflerine uyarlamışlardır. Rockefeller, askerî liderlerin “ABD yaşam biçiminin temel başarılarına maruz kalması” nedeniyle diktatörlüklerin hem gerekli hem de yetkin olduğu fikrine varmıştır. Bu süreçte 1969 Nisan ayında Nixon yarımküredeki sorunların “yeni programlar” ve “yeni yaklaşımlar” ile “yeni bir politika” gerektirdiğini Nixon Doktrini ile ilan etmiştir. Vietnam’ın kamuoyunda yarattığı hayal kırıklığına doğrudan bir cevap olan Nixon Doktrini, Amerika’nın komünizmi çevreleme konusundaki küresel taahhüdünü desteklemek için Kore’de ve Vietnam’da olduğu gibi Amerikan güçlerinin kullanımına son verilmesine yöneliktir. Bunun yerine ABD tehdit altındaki ülkelere maddi destek ve hava gücü sağlayacak ancak bu ülkeler kendi ordularını kullanacaktır. Bu nedenle Nixon Doktrini, hükümetlerin kendi ülkelerinde düzen getirme yeteneğini sağlayarak ve bölgesel istikrar sağlama konusunda belirli Üçüncü Dünya ülkeleri ile ittifak kurarak devrimleri önlemeye çalışmak üzerine kuruludur. Böylelikle teorik olarak Vietnam gibi gelecekteki savaşların önlenmesi hedeflenmiştir. Böylelikle ABD, Sovyetler Birliği ile doğrudan bir çatışmaya girmediği sürece çevrelemenin cephanesi olacak ancak asıl uygulayıcı olmayacaktır. Nixon yönetiminin çevreleme ve istikrar konusundaki taahhüdü sağcı diktatörlere ve zor kullanan rejimlere destek vermeyi zorunlu hale getirmiş, dünyanın çeşitli bölgelerinde bölgesel istikrarı korumak için otoriter rejimlere daha fazla bel bağlanmasına yol açmıştır (Schmitz, 2006: 72-89). Nitekim 1976 darbe hükümetine doğrudan ve dolaylı olarak sağlanan destekler bu politikalar doğrultusunda değerlendirilmelidir. İngiliz Okulu

açısından düşünüldüğünde bu dönem anti komünizm kodunun diğer tüm kodların önünde olduğu bir dönemdir. Antikomünizme karşı istikrarın sağlanması adına demokrasi gibi kodlar terk edilmiştir.

Böyle bir uluslararası toplumda 24 Mart 1976'da cunta komutanları General Jorge Rafael Videla, Amiral Emilio Eduardo Massera ve Hava Kuvvetleri Generali Orlando Ramón Agosti'yi iktidarı ele geçirmiştir. 24 Mart 1976 sabahın erken saatlerinde, yeni askerî cunta darbeyi gerekçelendiren manifestosunu yayınlamıştır. Manifestonun altında imzası olan Videla, Massera ve Agosti, Perónist hükümetin tüm etik ve ahlaki duruşunu kaybettiğini ve artık ulusa önderlik edemeyeceğini ilan etmişlerdir. Ayrıca cunta, hükümetin ekonomik politikalarının üretimin çöküşüne yol açtığını, yolsuzluk ve kötü yönetimin anarşiyi davet eden bir güç boşluğu yarattığını ve kaosla mücadele stratejisi olmadığının altını çizmiştir. Son 20 yıla bakıldığında cunta, devam eden ulusal krizi çözmek için tüm anayasal mekanizmaların başarısız olduğu sonucuna varmış, bu yüzden bu noktada silahlı kuvvetlerin iktidarı ele geçirmek ve başkalarının kaçındığı zor kararları almak zorunda kaldığına dikkat çekmiştir. Cunta, manifestoda devletin üzerinde durması gereken ahlak, yetkinlik ve verimlilik gibi temel değerleri geri getireceklerini, kaosu ve onu yaratan nedenleri ortadan kaldırmak için ekonomik kalkınmayı teşvik edeceklerini taahhüt etmiştir. Ayrıca Arjantin'in, dünya düzeninde daha büyük bir rol kazanacağı, Soğuk Savaşta Batı ve Hristiyan kampına açık bir bağlılık sergileyeceği ve sermaye, emek ve devlet arasında uyumlu bir işbirliği başaracağı açıkça belirtilmiştir. Demokrasiye bir dönüş olacağından bahsedilse de kesin bir zaman çizelgesi verilmemiştir (Lewis, 2002: 131).

Manifestonun ardından zaman geçmeden “Ulusal Yeniden Yapılanma Süreci”nin (Proceso de Reorganizacion Nacional, PRN) yasal araçları yayınlanmış ve 1978 yılına kadar ordu komutanı olarak da devam edecek olan Genel Videla Devlet Başkanı olarak belirlenmiştir (Romero, 2002: 215). Açıklamalarında temel olarak amaçlarını;

“Ülusun bileşenlerinin ve imajının yeniden oluşturulması için vazgeçilmez olan ahlak, mükemmeliyet ve verimlilik hissini vurgulayarak, Devletin bütünsel yönetimine esas olarak hizmet eden temel değerleri geri kazanmak, Düşmanları ortadan kaldırmak ve ardından tüm grupların, demokratik, temsili ve federal bir cumhuriyete restorasyonunu sağlamak,

gerçeğe ve çözüm taleplerine uyum sağlamak amacıyla ulusal yaşamın ekonomik gelişimini teşvik etmek ve Arjantin halkının ilerlemesini sağlamak.” şeklinde tanımlamışlardır.

Bu amaca ulaşmak için belirledikleri hedefleri ise şu şekilde sıralamışlardır: Herhangi bir gruba veya kişiye bağlı olmayan siyasi kurumlar yaratmak, Hristiyan değerlerini güçlendirmek, ulusal güvenliği güçlendirmek, düşmanı ve düşmanları ortaya çıkaran koşulları ortadan kaldırmak, yasal ve sosyal düzeni tesis etmek, ülke ve vatandaşların kaynaklarından yararlanmak için sosyoekonomik koşulları oluşturmak, üretkenlikte iyi niyet ve herkes için fırsat eşitliği sağlamak, devlet, sermaye ve iş dünyası arasında uyumlu bir ilişki kurmak, Arjantin ulusunun hedeflerine, kültürüne ve değerlerine uygun bir eğitim sistemi kurmak, dünya sahnesinde kendi kaderini tayin etme prensibini güvence altına almak (Arceneaux, 1997: 334).

1955 ve 1966 askerî rejimlerinde olanların aksine 1976 askerî cuntası, yönetim örgütlendikten ve faaliyete geçtikten sonra geri çekilmemiştir. Aksine anayasal atıflar ve çoklu siyasi işlevlerle "Devletin En Üst Kademesi" karakterini üstlenmiştir. Askerî cunta aracılığıyla silahlı kuvvetler hükümet kararlarına doğrudan katılmıştır. Bu amaçla askerî yönetimin bileşenlerini ve işleyişini yöneten kurumsal mekanizma askerî rejimin iki temel öncülünün yerine getirilmesini garanti etmeyi amaçlamaktadır: Siyasi iktidarın sadece orduya ait olması ve bu iktidarı sadece ortak bir biçimde kullanmaları. Askerî yönetime katılım bu amaç için özel olarak belirlenmiş bir kişiye göre değil daha ziyade hiyerarşik askerî yapının içerisinde gerçekleştirilmiştir. Eğitim ve Ekonomi Bakanlıkları dışında kalan bakanlıklar kara, hava ve deniz kuvvetlerine dağıtılmış, İçişleri Bakanlığı ve Çalışma Bakanlığı Kara Kuvvetlerine, Dışişleri Bakanlığı ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Deniz Kuvvetlerine, Savunma Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı Hava Kuvvetlerine verilmiştir (Fontana, 1987: 27-33).

Tüm bu açılardan düşünüldüğünde yeni askerî hükümet kapsamında kurulan “Ulusal Yeniden Yapılanma Süreci” ortaya çıkan şiddet ve toplumda kalıcı bir değişiklik yapma çabası açısından Arjantin askerî hükümetleri tarihinde bir dönüm noktasıdır. 4 Mart 1976'da yayınlanan kanuna göre, silahlı kuvvetlerin amacı: “Arjantin halkının çözüm ve ilerlemelerinin gerçekliğine ve sürekliliğine uygun bir cumhuriyetçi, temsili ve federal demokrasinin daha sonra kurulmasını sağlamak için

devletin bütünlüğü için temel teşkil eden temel değerleri restore etmek, çeşitli gruplarına dengesine ve sorumlu katılımına dayanarak, düşmanlığı ortadan kaldırmak ve ulusal yaşamda ekonomik kalkınmayı teşvik etmek” olarak duyurulmuştur (Hedges, 2011: 215).

1966 Askerî Darbesinden ayrılan bir diğer yönü ise 1976 askerî rejimi askeriyeinin kendi içerisinde çatışmalara düşmeden hareket edebilmiş olmasıdır. Ayrıca 1966 sonrası yaşanan sokak hareketleri (öğrenciler ve işçilerin başı çektiği) 1976 sonrası dönemde yaşanmamış, yaşanan grevler ise sertçe ve vakit kaybetmeden bastırılmıştır. Bu durum 1976 rejiminin 1966’ya göre daha dayanıklı olmasının yolunu açan nedenlerden biri olmuştur (Pion-Berlin, 1985: 56).

1975 ekonomik krizi, liderlik krizi, hizip mücadeleleri ve günlük ölüm olayları, Buenos Aires ve Formosa eyaletlerinde askerî tesislere karşı iki büyük operasyonda başarısız olan gerilla örgütlerinin olağanüstü eylemleri gibi nedenler düzenin yeniden kurulmasını ve devletin şiddet üzerindeki tekeli sağlamayı vaat eden bir askerî darbenin kabul edilmesinin koşullarını yaratmıştır. Kaosun bu aşırı noktaya ulaşmasını engellemek için çok az şey yapmış olan ordunun programı, bu amaçların ötesine geçmeyi ve sorunun kökeni olarak gördüğü toplumsal çatışmaları kökünden halletmeyi amaçlamıştır. Önerilen çözümün doğası yeni hükümetin toplumsal durumu tarif etmek için kullandığı hastalık, tümör, cerrahi, büyük ameliyat gibi metaforlarda kendini belli etmiştir (Romero, 2002: 216).

Ülkenin kültüründe ve ekonomik yapısında kalıcı bir değişiklik yapma niyeti ile askerî rejim, emsali olmayan bir baskı ve nüfuz ile harekete geçmiştir. Kongre kapatılmış ve yerine silahlı kuvvetlerin her bir kolunun üç üyesinden oluşan Yasama Danışma Komisyonu getirilmiş, tüm eyalet valileri, subaylar veya askerî atamalar ile değiştirilmiş, federal ve eyalet adalet sistemleri, Yüksek Mahkeme ile birlikte askıya alınmış ve üniversitelere de müdahale edilmiştir. Darbenin hemen ardından ortadan kaybolmalar ve ölümler hızla artmıştır (bu sayı yaklaşık 30.000 olarak tahmin edilmektedir). Literatüre “kirli savaş” olarak girecek olan süreç böylelikle başlamıştır. Bu süreç toplumun tüm unsurlarını etkilese de Perónistler, Perónist Gençlik, sendikacılar ve bu kategorideki insanlarla tanışmış olanlar dâhil olmak üzere gerilla bağlantılarından şüphelenilenler en çok zarar görenler olmuştur (Hedges, 2011: 215). Çok sayıda mağduriyet yaşanmış ancak asıl amaç bütünüyle bir dönüşüm gerçekleştirilmeden önce terör ve politik dilin hakimiyetini sağlamak ve kontrol altına alınması

gereken topluma ulaşmak üzerine kurulmuştur. Devletin pratiği şu şekilde işlemiştir: Bir taraftan herhangi bir hesap vermekten uzak, ayrımcı bir baskıyla gizli operasyonlar yapılırken diğer tarafta, kamuoyu önünde çıkardığı yasalara dayanarak diğer tüm sesler bastırılmıştır. Sadece ülkenin siyasi kurumları ortadan kalkmakla kalmamış aynı zamanda diktatörlük de otoriter biçimde fikirlerin özgürce tartışılmasını ve hatta ifade edilmesini engellemiştir. Partiler ve tüm siyasi faaliyetler, işçi hareketi ve sendika faaliyetleri yasaklanmıştır. Basın, devlet teröründen ve mağdurlarından herhangi bir şekilde bahsetmeyi önleyen açık bir sansüre maruz kalmış, sanatçılar ve aydınlar gözetlenmiştir. Toplumda duyulan tek ses devletin görüşleri olmuştur (Romero, 2002: 219).

1976'daki Arjantin ordusunun “kirli savaş” baskı metodolojisinin birkaç gelişme aşaması geçirdiğini söylemek mümkündür. İlk aşama (“gebelik” dönemi) 1970'lerin başında Aramburu'nun gerillalar tarafından öldürüldüğü ve General Roberto Levingston'un (Ongania'nın yerine) fiili başkan olduğu dönemlerde başlamıştır. İlk aşama, Perónizmin iktidara geldiği 1973 yılına kadar sürmüştür. Perón'un başkanlığa dönmesi (1973) ve Temmuz 1974'teki ölümü ikinci aşamanın başlangıcını ve sonunu tanımlamaktadır. “kirli savaş” baskı yöntemlerinin evrimindeki üçüncü aşama, 1974 ve 1976 yıllarını kapsamaktadır. Bu metodolojinin son noktasını ve “kirli savaş”ı belirleyen dördüncü aşama, 1976'dan 1978'e kadar sürmüştür (Del Cid, 2005:516). Genel olarak düşünüldüğünde 1976 darbesi ordunun kurumsal çıkarlarının, ekonominin her sektöründeki üst tabakalar (en gelişmiş ve uluslararası sermayenin) tarafından oluşturulmuş çok sektörlü bir gruba yakınlığı anlamına gelen Silahlı Kuvvetlerin teknokrat bir grupla ittifakı; devlet terörizmine sistematik olarak başvurulması; hem devlet müdahalesine hem de siyasi parti ve sendika faaliyetine karşı çıkan neoliberal ekonomik formüllerin ve yeni muhafazakâr tezlerin uygulanması yoluyla gerçekleştirilen sosyal disiplin girişimleri ile karakterize edilmektedir (Fontana, 1987: 25).

Bu sürece uluslararası toplumun büyük gücü olarak ABD'nin ilk tepkileri olumludur denilebilir. Darbenin gerçekleşmesinden 3 gün sonra dönemin ABD Büyükelçisi Robert C. Hill'in ABD Dış İşleri Bakanlığına çektiği telgrafta gerçekleşen darbenin Arjantin tarihindeki en sorunsuz ve en sivil darbe olduğunu belirtmiş ve General Videla hükümetinin başarısının hem Arjantin hem de ABD için en iyisi olacağını vurgulamıştır (U.S. Department of State, 2015: 119). Nitekim en başından beri, General Videla hükümeti, politikalarını ABD ile

uyumlu hale getirmeye çalışmıştır. Arjantin makamları diplomatik hedeflerini Mayıs 1976'da yazılan politika belgesinde (proposici de políticas para el área) yinelemişler ve burada Perónist hükümetin ABD'ye yönelik politikası ile keskin bir tezat oluşturan Arjantin'in stratejisini şöyle tanımlamışlardır:

“ABD, köken, gelenek ve kültürel ve manevi formasyona ait olduğumuz Batı ve Hristiyan dünyasında en önemli güçtür. Hükümetin değişmesi ve dış politikada yeni bir başlangıçla birlikte, ABD-Arjantin ilişkilerinin olgun ve saygın bir şekilde karşılıklı faydaya dayalı olarak ilerleyeceğini taahhüt etmektedir”.

Aynı raporda, “Arjantin hükümeti, ekonomisini istikrara kavuşturmak için ABD desteğine acilen ihtiyaç duymaktadır” denilmiştir. Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, rapordaki ABD- Arjantin'in ilişkilerini iyileştirmek için atılması gereken eylemler listesindeki ilk noktalar doğası gereği ekonomiktir: (1) Arjantin'deki ABD şirketlerinin kamulaştırmaları konusundaki ihtilafların çözümü ve (2) Yabancı yatırım yasası reformu (Videla'dan aktaran Veigel, 2010: 49).

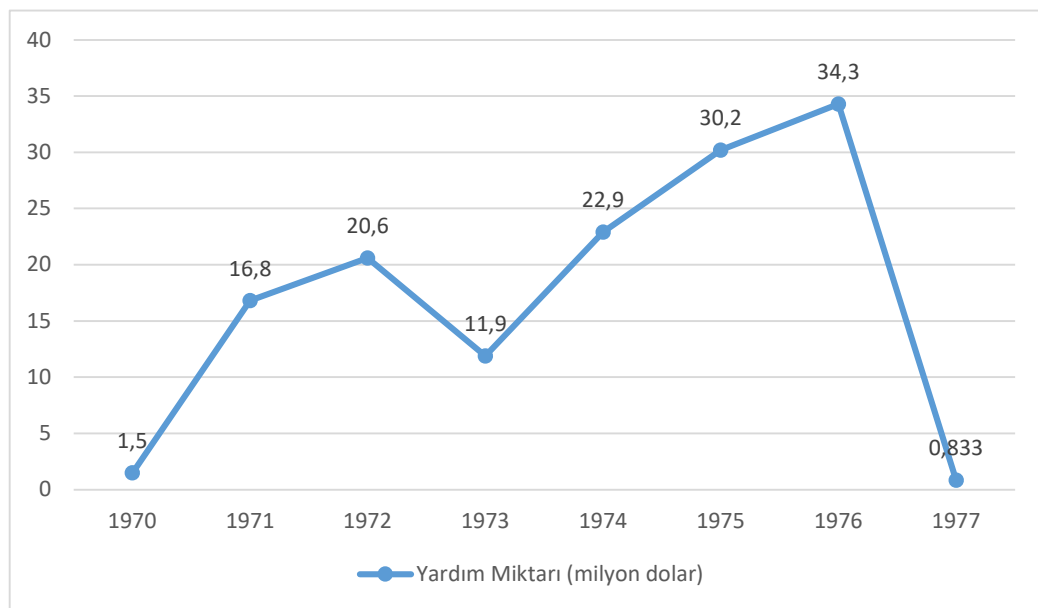
Nitekim Kissinger da darbe sonrası yaptığı değerlendirmesinde;

“Ordu komutanları ABD yanlısı anti-komünist tutumlarıyla bilinmektedir. Yatırım sorunları cuntanın yabancı sermayeye olan olumlu tutumu ile en aza indirilecek, hükümetin acil ekonomik sorunların üstesinden gelmek için ABD'den maddi ve / veya moral olarak muhtemel yardım isteği ABD karşıtı politikalar karşısında bir güvence olacaktır” (U.S. Department of State, 2015: 115) diyerek ABD'nin darbeye yönelik pozisyonunu özetlemiştir.

ABD, darbeden sonraki kırk sekiz saat içinde yeni hükümeti resmen tanımış ve IMF daha önce onayladığı 127 milyon ABD Dolarlık krediyi Arjantin'e vermiştir (Taiana, 2016: 69). Darbe sonrası Dış İşleri Bakanı Kissinger ve Ford yönetiminin diğer üst düzey üyeleri, ABD Büyükelçiliği'nin insan hakları konusundaki endişelerini dile getirme çabalarını göz ardı etmişlerdir. Kissinger, Başkan Yardımcısı Nelson Rockefeller ve diğer üst düzey yetkililer Arjantin'deki baskıya açık bir “yeşil ışık” yakmış ve bu da askerî liderleri içerdeki baskılarını devam ettirme konusunda yüreklendirmiştir. Kissinger, 10 Haziran 1976'da Santiago'da Arjantin Dışişleri Bakanı César Augusto Guzzetti ile bir araya gelmiş ve Guzzetti'nin terörizme karşı gerçekleştirdikleri mücadele konusunda ABD'nin desteğini istemesinin ardından Kissinger Guzzetti'ye Arjantin hükümetinin

terörizm sorununu olabildiğince hızlı bir şekilde kontrol altına almasını umduğunu, ne yapılması gerekiyorsa hızlıca yapılıp normal süreçlere hızlıca geri dönülmesi gerektiğini söylemiştir. Aynı görüşmede Kissinger sembolik bir destek olarak da Ekonomi Bakanı Martine De Hoz ile görüşeceğini bildirerek askerî cuntaya desteğini yinelemiştir (U.S. Department of State, 2015: 137). Öte yandan 1976 Haziran ayından itibaren Arjantin'deki ABD Büyükelçiliği, askerî cunta hükümetinin gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerini mütemadiyen Dış İşleri Bakanlığına bildirmiş ve ABD olarak bu duruma ses çıkarılması gerektiğini savunmuştur (U.S. Department of State, 2015: 131-172). Guzzetti –Kissinger görüşmeleri (10 Haziran 1976, 6 Ekim 1976) cunta hükümetini içerdeki politikalarına yönelik desteklerken, ABD Arjantin Büyükelçiliği bu politikaları eleştirmiştir. Bir bakıma denebilir ki ABD Dış İşleri ekonomik kodlar üzerinden politikasını kurmuş ve insan hakları kodlarını bir kenara koymuştur. Sonuçta bu süreçte ABD yönetimi Arjantin'e yaptığı güvenlik yardımını bir önceki yıla göre artırmıştır (Osorio, 2003: 13, Dinges, 2003: 68). 1976 sonrasında ise askerî yardımların yerini doğrudan maddi yardım ve uluslararası krediler almıştır. Bir başka deyişle ABD Arjantin ordusuna 1971-1977 döneminde her sene gittikçe artan oranlarda (1973 hariç) askerî yardım yapmış ve ordunun yönetimi ele geçirmesi sonrası ülkenin ekonomik olarak istikrarı askerî yardımla değil maddi yatırımlar ve krediler yoluyla desteklenmiştir (bkz Grafik 3.1).

Grafik 3.1. Arjantin'e Amerikan askerî yardımları (1971-1977)

Kaynak: USAID (2021). Foreign Aid Explorer: The Official Record of U.S. Foreign Aid.

Ekonomik dönüşüm Videla'nın başkanlığındaki beş yılı boyunca Ekonomi Bakanı olan José Alfredo Martínez de Hoz tarafından kontrol edilmiştir. Göreve geldiğinde Martínez de Hoz iş döngüsünde siyasi ve toplumsal sorunlarla derinleşmiş bir krizle karşı karşıya kalmıştır (yoğun enflasyon, resesyon, ödemeler dengesi ile ilgili sorunlar en belirgin sorunlardır). Halk mobilizasyonunu bastıran ilk baskı dalgasına 1952'den bu yana uygulananlara benzeyen klasik ekonomik kemer sıkma programının eklenmesiyle hükümetin durumu aşmasına izin vermiştir. Ancak bu kez daha önce de belirtildiği üzere silahlı kuvvetler ve müesses nizamın kendilerine eşlik eden sektörleri daha ileri gitmeye karar vermiştir. İktidarı ele geçirenlere göre kronik siyasi ve sosyal dengesizlik, devletin birbirleriyle sürekli mücadele eden, kaos ve düzensizlik yaratan ya da müdahaleci ve refah devletinin güçlü araçlarından yararlanmak üzere işbirliği yapan işçi ve iş sektörleri karşısında yetersiz kalmasından kaynaklanmıştır. Buradan hareketle ekonominin temel değişkenlerini değiştirmek ve böylece kronik olarak dengesiz bir sosyal ve politik durumu ortadan kaldırmak için uzun vadeli bir çözüm gerekmiştir. Bu sadece ekonomik büyüme için bir formül bulma meselesi değildir, aynı zamanda düzen ve güvenlik sağlama meselesidir. O zamana kadar farklı siyasal rejimlerin hedeflerini tersine çeviren hükümet, ekonominin siyasi istikrar için yarattığı sorunları gerektiğinde ekonomik büyüme pahasına çözmeye çalışmıştır (Romero, 2002: 221).

İktidarı elinde bulunduran askerî rejim ve destekçileri 1930'dan beri oluşturulmuş olan müdahaleci refah devletini ekonomi için günah keçisi ilan etmişlerdir. Piyasa ise öte yandan tüm sosyal sektörleri disipline eden, verimliliği teşvik eden ve grupların sağlıksız çıkar davranışlarını törpüleyen araç olarak benimsenmiştir. Martínez de Hoz'un öncülük ettiği dönüşümün sonunda ekonomik güç, sermaye grupları, uluslarüstü ve ulusal şirketler topluluğun elinde öylesine toplanmıştı ki artık eski kurumsal çekişme ve müzakereler mümkün olamamıştır. Bu dönüşüm gayri şahsi veya ilahi güçlerin ürünü olarak değil o zamana kadar oyunun içinde olan aktörleri bastırmak ve dağıtmak, iktidarı destekleyenlerin zafer kazanmalarını kolaylaştırmak için kurallar koymak ve hatta devletin klasik rotasıyla yapılan tüm toplumun kaynaklarını aktarmalarını sağlamak için güçlü bir devlet müdahalesi ile gerçekleşmiştir. Bu dönüşümün uygulanması politik bir sorun teşkil etmiştir: Ekonomik ekip yeterince uzun bir süre iktidarda kalmalı ve daha sonra iktidarda olsa da olmasa da geri dönüşü

olmayan bir durum yaratmalıydı. Böylelikle askerî rejimin ilk Ekonomi Bakanı ve ekibi beş yıl boyunca hükümette kalmıştır. Oluşturdukları sistemin geri döndürülemezliği iktidardan çekildikten sonra halefleri durumu değiştirmeye çalıştıklarında ve tamamen başarısız olduklarında ortaya çıkacaktır (Romero, 2002: 203).

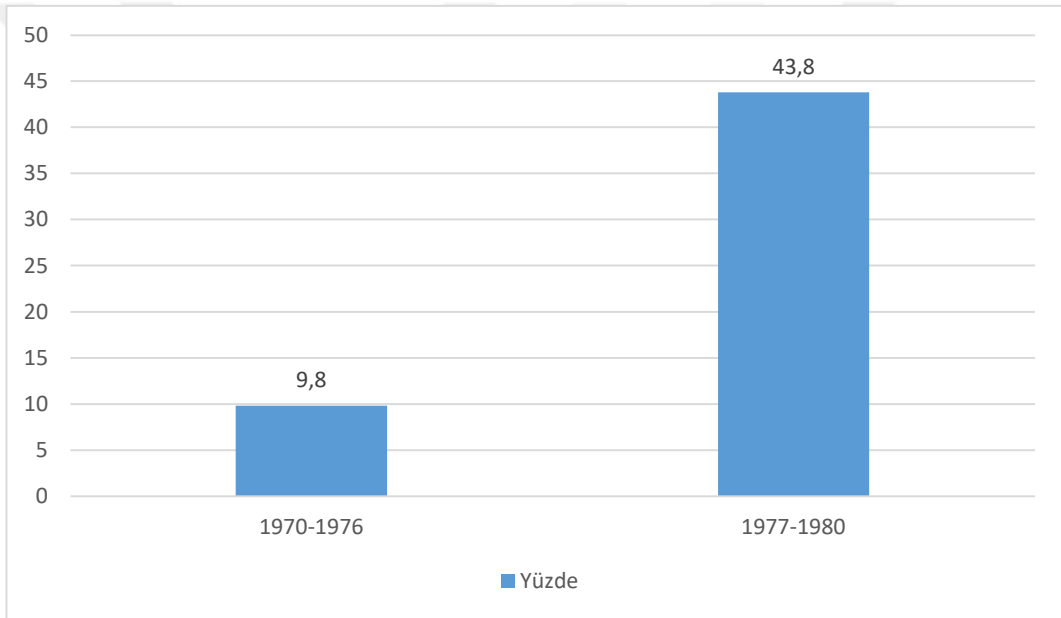
Bu darbe ithal ikameci ve kendi kendine yeterlilik modelini ortadan kaldırarak Arjantin'in ekonomik temellerini yeniden tanımlamaya girişmiştir. Ekonomi modeli uzun vadeli askerî kontrol ile teknoloji ve ekonomik büyüme için yabancı sermayenin girişine dayanan politik-ekonomik bir sistemle değiştirilmiştir (Diamint ve Watson, 1996: 9). Serbest piyasa ekonomisi kavramının merkezinde sermaye piyasasının serbest çalışması yer almaktadır. Bu politikanın tercih edilmesi elbette yabancı sermayenin Arjantin'e nüfuz etmesini beraberinde getirmiştir. Bu amaçla 1973-1976 Perónist hükümeti altında, 1960'ların sonunda yabancı mali çıkarlar temelinde satın alınan yedi büyük ticari bankanın kamulaştırılması durdurulmuştur. Bu bankalar eski sahiplerine iade edilmiş ve devlete ait imalat, madencilik ve petrol alanındaki iştirakler özel sektöre ihale edilmiştir (Munck, 1985: 59).

Martínez de Hoz'un ekonomik diplomasisinin ilk sonucu ulusal ekonomik programların yeniden düzenlenmesi ve ülkenin dış borcunun büyümesinden elde edilen faydalar karşılığında, ülkenin uluslararası bankacılık sistemi ve ABD finans sektörü ile ilişkilerinde¹⁷ hızlı bir iyileşme ile ortaya çıkmıştır. Askerî rejim ise kendisini dünya ekonomik düzenine tabi kılma bir başka ifadeyle uluslararası toplumun ekonomik normlarına uyma yönündeki açık taahhüdü karşılığında ülkede uygulanan baskıcı politikaların anlaşılmamasını talep etmiştir (Taiana, 2016: 70). Bu taahhütler karşılık bulmuş, 1976 Mayıs ayında uluslararası bankalar ödenmemiş kredilerin vadesini uzatmış ve temerrüt riskini ortadan kaldırarak Arjantin'e 300 milyon ABD Doları tutarında yeni kredi limitleri açmıştır. Böylelikle Arjantin'deki dış kaynakların yatırımdaki oranı katlanarak artmıştır (bkz. Grafik 3.2). IMF de bu doğrultuda teknik olarak yetkin ve iyi niyetli olarak gördükleri José A. Martínez de Hoz ve çevresindeki yeni ekonomi ekibine destek vermiştir. Ağustos 1976'da toplanan İcra Direktörleri Kurulu, Arjantinli ekonomik otoritelere gerçekleştirdikleri ekonomik tedbirler için kapsamlı ve tutarlı olmaları

¹⁷ Dönemin ABD resmî belgelerinde de kendisinden ABD çıkarlarının yöneltilebileceği en yüksek makam olarak bahsedilmektedir (U.S. Department of State, 2015: 211).

nedeniyle övgülerde bulunmuştur. Görüşme sırasında çoğu yönetici Arjantin'in ekonomiyi serbestleştirme, döviz kısıtlamalarını kaldırma, enflasyonu düşürme, devlet harcamalarını kısma ve ödemeler dengesini kurma konusundaki ilerlemelerini özellikle de yakın tarihli ekonomik kargaşanın ışığında etkileyici olarak nitelendirmiştir (IMF, 2021). IMF heyeti üyelerinden Vito Tanzi darbeden kısa bir süre sonra Buenos Aires'e geldiğinde iktidara gelen yeni ekonomik ekibin piyasaya güven, ekonomiye devlet müdahalesinin azaltılması ve ödemeler dengesi gibi konularda ideolojik olarak IMF yakın olduğunu vurgulamıştır (Veigel, 2005: 103).

Grafik 3.2. Dış kaynakların yatırımdaki oranı

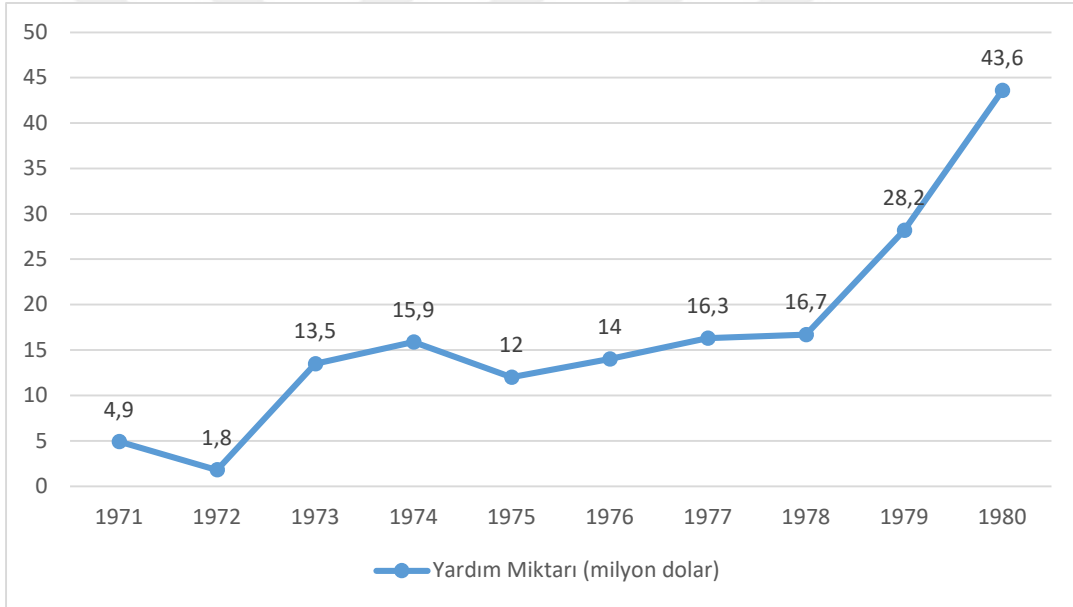

Kaynak: The World Bank (1982). Report No. 3631-AR Argentina Special Report: Private Sector Impact of the 1976-80 Economic Program.

Zaman geçtikçe Ford yönetimi de Amerikan iş dünyasının iyimserliğini paylaşmaya başlamıştır. 1976 Eylül ayının sonlarında darbeden tam olarak altı ay sonra ABD Dışişleri Bakanlığı İstihbarat ve Araştırma Bürosu, Arjantin askerî cuntasının “ekonomiyi canlandırma ve politik şiddeti durdurmada önemli başarılar” elde ettiğini gizli bir istihbarat raporunda bildirmiştir. Bu rapor Martínez de Hoz ve yeni ekonomik ideolojisine de övgüde bulunmakta ve Martínez de Hoz'un serbest girişime dayalı ve piyasaya odaklı bir ekonominin gelişimine yönelik çabasını takdir etmektedir (The National Security Archive, 2003). Nitekim Arjantin'in uluslararası kuruluşlardan aldığı resmî yardımlar 1976

sonrası kademeli olarak artmıştır (bkz. Grafik 3.3). Örneğin Denizaşırı Yatırım Kurumu (OPIC) daha önce Perónist yönetimine vermeyi reddettikleri kredileri Arjantin'e vermeye hazır hale gelmiştir. Mayıs 1976'da OPIC Sigorta Direktörü B. Thomas Mansbach, Büyükelçi Hill'e gönderdiği bir mektupta, OPIC'in 1970'den beri Arjantin'de tek bir projeyi finanse etmediğini ancak Arjantin'in yeni hükümetin dış özel yatırımın ekonominin canlandırılmasında oynamasını bekledikleri rolü konusundaki ifadelerini büyük bir ilgiyle takip ettiklerini belirtmiş ve elçilik ve uygun Arjantinli hükümet yetkilileriyle OPIC'in bu çabalarında sağlayabileceği yardımı görüşme fırsatını memnuniyetle karşılayacağını belirtmiştir (Mansbach'dan Aktaran Veigel, 2010: 53).

Grafik 3.3. Arjantin'in uluslararası kuruluşlardan aldığı resmî yardımlar (1971-1979)

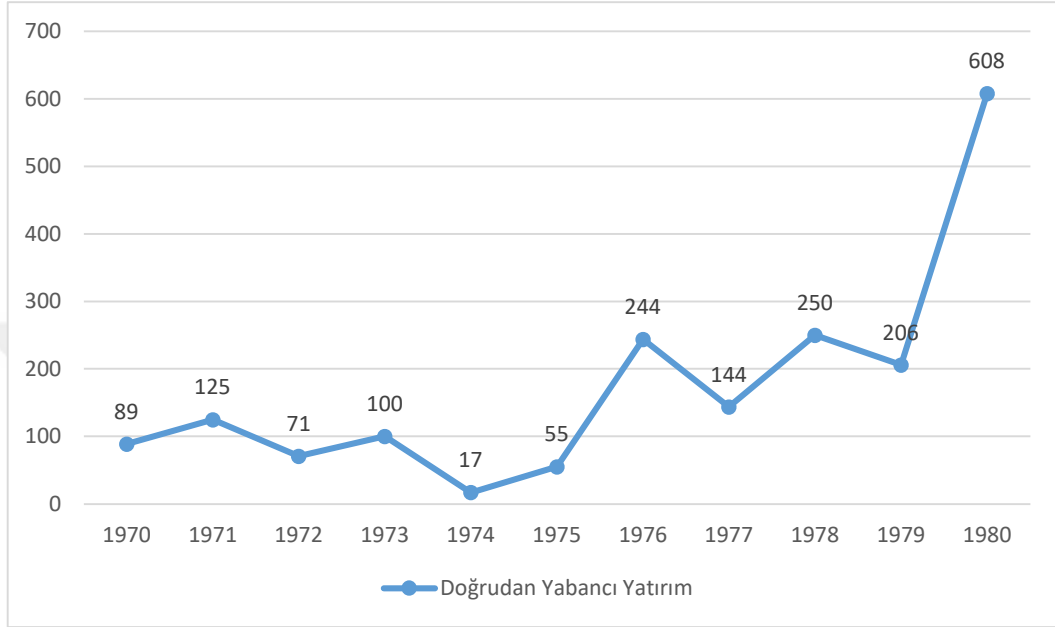

Kaynak: The World Bank (2021b). Net official Development Assistance Received (Current US\$) – Argentina.

1977 ortalarında finansal reform yürürlüğe girmiş ve faiz oranları serbest bırakılmış ve finans şirketleri çarpıcı bir büyüme elde etmeye başlamıştır. Pratikte bir gecede büyük mali imparatorluklar inşa edilmiş ve kısa süre içinde tarım ürünleri sektöründeki geleneksel firmaları gölgede bırakmışlardır. Bu süreçte sıcak para hızlı ve spekülâtif kâr arayışı içinde Arjantin'e akmıştır (bkz. Grafik 3.4). 1976 ve 1980 arasında finans sektörü %45 büyümüş, bankacılık ve sanayi sermayesinin birleşimi olan finans sermayesi, yönetici sınıfın bir parçası haline gelmiştir. Mali reform kuşkusuz askerî rejim tarafından gerçekleştirilen en geniş

kapsamlı etkilerden ve uzun vadeli para politikası için en önemli kurumsal dönüşümlerden biri olmuştur (Munck, 1985:59).

Grafik 3.4. Arjantin’e yapılan doğrudan yabancı yatırım (milyon dolar) (1970-1980)

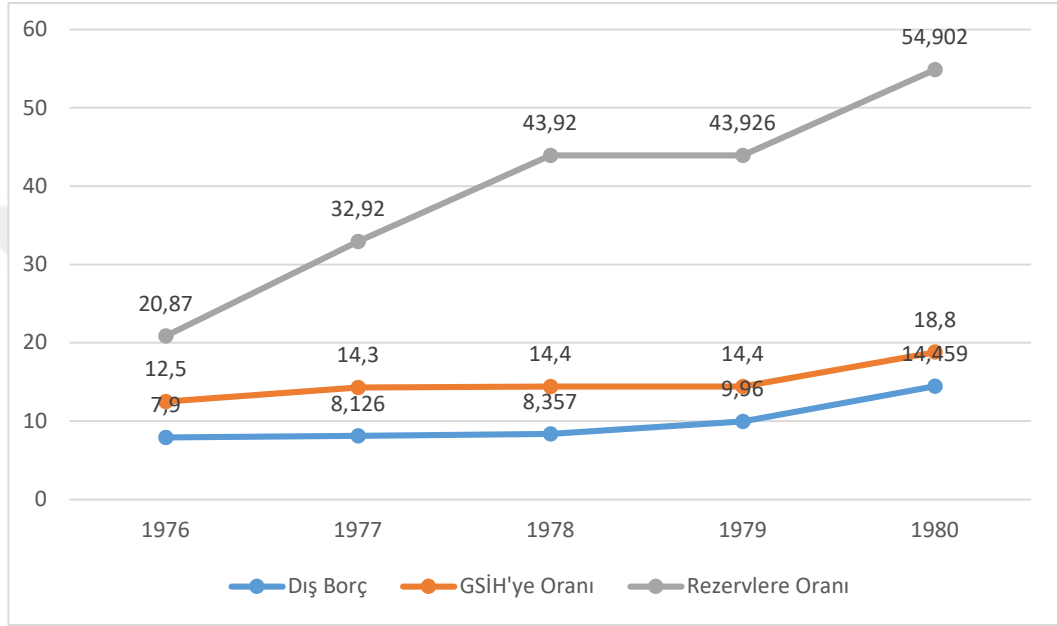

Kaynak: The World Bank (1982). Report No. 3631-AR Argentina Special Report: Private Sector Impact of the 1976-80 Economic Program.

Genel olarak baskıcı rejimler kuran ya da barış anlaşmalarını izleyen hükümetler ve onların uluslararası destekçileri, zamanın ekonomik ortodoksisini (İngiliz Okulu anlamında uluslararası toplumun baskın kodlarını) izleme eğiliminde olurlar. Bu dönemlerde geçiş hukuku, hukukun üstünlüğünü yeniden tesis etmek için benimsenir. Ancak bu anlamda hukukun üstünlüğü mülkiyet haklarına ve mevcut ekonomik düzenlemelere saygı duymayı ve küresel bir paradigmanın bir parçası olarak liberal demokrasiyi açık piyasalar ve serbest sermaye akışı ile uyumlu hale getirmekten ibarettir (Arriaza, 2016: 24). Nitekim bu dönemde benimsenen Arjantin ekonomik liberalizmi iç pazarı uluslararası piyasaya ve serbest sermaye piyasalarına açmak kuralına dayalıdır. Bu politikanın görünüşteki nedeni enflasyonu düşürmektir. Bunun için birbiri ardına önlem alınmıştır. Belirlenen hedef açısından bu önlemler başarılı olmamış fakat rejimin dünya çapındaki politik görüşüne bütünüyle uygun olarak birçok başka işlevler görmüştür. Gerçek ücretlerde keskin bir düşüş (1976-77), para arzındaki azalma (1977-1978), dövizin değer kazanmasını yaratan dalgalı kur oranı (1978-1981) bu

işlevlerdendir. Bu politikaların etkileri 1979'a kadar dönemsel, o zamandan sonra kalıcı bir durgunluğa neden olmuştur. Bu model dış borcun korkunç boyutta artması ile Arjantin'i kişi başına en fazla borç düşen ülkelerden biri yapmıştır (bkz. Grafik 3.5) (Corradi, 1985: 150).

Grafik 3.5. Arjantin dış borcu ve GSIH'ye ve dış borcun rezervlere oranı (1976-1980)

Kaynak: Conde (2008: 266). The Political Economy Of Argentina in The Twentieth Century. Cambridge Books ve The World Bank, (2021). Total Reserves (%of total External Debt) - Argentina

Askerî diktatörlüğün ekonomik politikaları devleti iflasa sürüklerken ve dolayısıyla müdahale kapasitesini zayıflarken, kamu iflasından yararlanan bir grup aktörü de güçlendirmiştir. Finansal piyasaların bağımsızlığı, borçluluk ve yerleşik bir istikrarsızlık ile askerî makamlar, eylemlerinin sonuçları için herhangi bir hesap verebilirlikten uzak kişileri yetkilendirmişlerdir. Başka bir deyişle ülkenin iç ekonomisinin kaderine bir dizi anlaşma ve ceza ile bağlanan savaş sonrası aktörlerin aksine, yeni ekonomik aktörler ve sözcüleri kamu makamlarının koşullandırılmaları için benzeri görülmemiş bir güç kazanmış ve herhangi bir sorumluluktan azade tutulmuştur. Bunun yanında devlet borçlanırken IMF gibi kurumlar yeni roller üstlenmiş, ABD hükümeti ve dünya finans camiası veto gücü ve iç işlerine karışma kapasitesi elde etmiştir. Bu ayrıcalıklar vatandaşın yönetime

demokratik bir şekilde katılımından kaynaklanmamış ve ülkenin finansal yardımına olan bağımlılığı ile ortaya çıkmıştır (Heredia, 2016: 59).

Askerî hükümet hem rejimin sağladığı ekonomik avantajlardan (sübvansiyonlar, vergi muafiyetleri, fiziki hatta ticari rakiplerinin ortadan kaldırılması, özelleştirme anlaşmaları, özelleştirmeler, vb.) hem de toplumun belli kesimlerinin bastırmasıyla ortaya çıkan piyasa koşullarından yararlanarak ekonomik destek almıştır. Karşılıklı destek ve faydalar, 1976'dan 1981'e kadar ekonomi bakanlığı görevinde bulunan Alfredo Martínez de Hoz'un kendisi tarafından da kabul edilmiştir (Verbitsky ve Bohoslavsky, 2016: 7). Özellikle darbe öncesi Ludwig von Mises, Friedrich von Hayek, Milton Friedman, ve Gary Becker'den etkilenen Arjantinli liberaller darbe çağrısı yapmış olması göz önüne alındığında devletin ekonomiye müdahalesinin ve işçi sendikalarının kaldırılmasının düzeni yeniden tesis etmedeki önemi anlaşılmaktadır. Bu liberal çevreler darbe sonrası bazı devlet kadrolarına atanmış ve rejimin ekonomi politikalarına etki etmeyi sürdürmüştür. Örneğin 1977 yılında gerçekleştirilen ve faiz oranları artırımına yönelik finansal reform Merkez Bankası Başkanı olarak atanan Chigago mezunu Adolfo Diz tarafından geliştirilmiştir (Heredia, 2016: 53-57).

1976 ve 1982 yılları arasında Arjantin, ilk olarak devletlerden ve çok uluslu kuruluşlardan ve daha sonra çoğu sanayileşmiş ülkelerde bulunan büyük ticari bankalardan artan miktarda kredi almıştır. Bu kadar büyük bir para kitlesinin kanallı edilmesi Avrupa pazarının genişlemesine ve “petrodoların” büyük ölçüde geri dönüşümüne bağlanmıştır. Bu bağlamda borç veren bankalar yeterli geri ödeme kapasitesine sahip olmayan devletlerin borçluluğunu daha da artırmak için bir baskı politikası uygulamıştır. 1970'lerin Arjantin'inde bu krediler geniş bir ekonomik ve finansal serbestleşme, tarife korumalarının ortadan kaldırılması, yüksek yurtiçi faiz oranları ve döviz kuru dalgalanması ve daha sonra ulusal para biriminin aşırı değerlenmesini içeren tipik monetarist politikaya dâhil edilmiştir. Dış borç bu programda önemli bir rol oynamıştır. Ülkenin bankacılık dışı alacaklılarla olan dış borcu 1975 ile 1981 arasında %161 oranında artarken, uluslararası özel bankalarla olan borç aynı dönemde %615 oranında artmıştır (Bohoslavsky, 2016: 107-108).

Her ne kadar 1976 Darbesinin nedenleri şimdiye kadar anlatıldığı üzere iç dinamikler açısından ağır bassa da 1960-1970lerdeki Latin Amerika ordularını

etkileyen bir başka unsur “Ulusal Güvenlik Doktrini”dir (Pion-Berlin, 1988: 383, Taiana, 2016-66, Taylor del Cid, 2005: 256). Ulusal Güvenlik Doktrini devlet, kalkınma, kontrgerilla savaşı ve hepsinden önemlisi güvenlik ile ilgili birbiriyle ilişkili bir kavramlar setidir. Bütün devletler güvenlik konusunda bilinçlidir ancak Ulusal Güvenlik Doktrini içerisinde ulusal güvenlik tüm politikaların ölçüldüğü kıstas, başlangıç ve bitiş politikası olarak kabul edilmektedir. Doktrin, Marksist ilkelere saldıran ve “Batı Hristiyan” değerlerini savunan ideolojik normlarla donatılmıştır (Pion-Berlin, 1988: 385-386). ABD askerî akademilerinde ve üniversitelerinde geliştirilen Ulusal Güvenlik Doktrini ABD’nin küresel hegemonyasını pekiştirmeyi amaçlayan tüm eylemlerin yapılandırılmasını ve Sovyet etki alanının büyümesini engellemeyi ve kendi etki alanını kontrol etmesini hedefleyen temel ve stratejik düşüncedir. Böylelikle iki önemli siyasi sonuçla birlikte bölge ordularının resmî doktrini haline gelmiştir. Bir yandan silahlı kuvvetlerin eğitimi ve eylemlerinin amacını tamamen değiştirmiştir. Artık kendi nüfusunu savunmak zorunda oldukları yalnızca dış bir düşmanla karşı karşıya değillerdir tam tersine düşman, uluslararası komünizmle ittifak içinde toplumun geleneksel değerlerini yıkmaya çalışan nüfusun bir parçasıdır (Taiana, 2016: 65-66, O’Donnell, 1985: 73). Nitekim 1976 Darbesiyle başa gelen General Videla terörist tanımını yaparken Batılı ve Hristiyan medeniyetine karşı fikirleri yayan ve taşıyanları da dâhil ederek bu doktrinden etkilendiğini ortaya koymuştur (Amnesty’den Akt. Pion Berlin, 1988: 405). Arjantin ordusunun yüksek rütbeli subayları, tüm Batı dünyasına karşı bir saldırı olarak gördükleri “dinsiz komünizme” karşı mücadeleye öncülük etmekten sorumlu olduklarına inanmışlar ve sanki III. Dünya Savaşı bir adım ötede gerçekleşiyor gibi hareket etmişlerdir. Arjantin askerî liderliği sorumluluğunu yalnızca Arjantin’i korumakla kısıtlamamış aynı zamanda Batı medeniyetinin komünizmin tehlikesinden korunmasına dikkat çekmiştir. Dünya çapındaki bu mücadeleye ilişkin görüşleri, Arjantinli subaylarda askerî akademilerinde görev yaptıkları zamanlardan beri yaygınlaşmıştır. Komünizmle savaşmayı hem bir Hristiyanlık görevi hem de en yüksek askerî görev olarak görmüşlerdir (Sikkink, 2003: 43).

Bu süreçte etkili olan bir başka unsur olarak da askerî eğitimden bahsedilmelidir. 1960’lı yılların başlarında Amerikan yetkilileri Panama Kanalı Bölgesinde, Amerika Birleşik Devletleri Ordusu Okulu’nda (USARSA) eğitim gören Arjantinli askerî personel sayısını katlanarak arttırmıştır. Bu dönemde

Arjantinli askerî personel sayısındaki artış 1964 ve 1971'de zirveye çıkmıştır ve bu artış bu yıllarda Arjantinliler tarafından yaşanan siyasi ve askerî şiddetin yoğunlaşması ile örtüşmektedir. Kontrgerilla eğitimlerinin yanı sıra okuldaki eğitmenler tarafından Latin Amerikalı subaylara komünizme karşı küresel mücadeledeki rollerinin ülkelerinin “iç güvenliğini” temin etmek olduğu ve “hemisferik savunma” görevinin ABD'nin olduğunu aşlamışlardır (La Feber,1994: 153).

1970'ler ayrıca Condor Operasyonu'nun Latin Amerika ülkelerinde kabul edildiği yıllardır. Condor yılları olarak adlandırılan bu dönem, 1970'lerin ortasından itibaren ABD'nin bölgedeki müttefiklerinin, solcu devrimci gruplara karşı savaşı kazandığı ancak on binlerce insanın işkence gördüğü, öldürüldüğü ve ortadan kaybolduğu bir dönemdir. 1975 yılında Şili'nin öncülüğünde Güney Amerika'nın altı ülkesi güvenlik güçleri ile Condor Operasyonu adında eşî görülmemiş bir uluslararası ittifak kurmuştur. Bu ülkeler istihbarat paylaşımı, mahkûm değişimi konularında ve güvenlik güçlerinin diğer üye ülkelerdeki sınır ötesi operasyona izin verme konularında anlaşmışlardır. Şili, Arjantin, Uruguay, Bolivya, Paraguay ve Brezilya'dan oluşan ittifak, kendi ülkeleri dışında güvenli bir sığınak arayan yüzlerce siyasi mültecinin yakalanması ve öldürülmesiyle sonuçlanmıştır (Dinges, 2003: 60). O dönem Condor Operasyonu ve bu operasyon çerçevesinde gerçekleştirilenler ABD makamlarınca Güney Amerika'daki terörizmin ortadan kaldırılması olarak değerlendirilmiştir (Director Of National Intelligence, 2016).

1976 Askerî Darbe yönetimi nasıl ki uluslararası toplumun büyük gücü tarafından desteklenerek ayakta kalmayı başarabildiyse çöküşü de bu toplumun sınırlarının dışına çıkmasıyla başlamıştır. 1976 askerî rejiminin görünürde sona ermesini hızlandıran olay Britanya ile yaşanan Falkland Adaları Savaşı'dır. Falkland Adaları (veya Arjantin'de bilindiği gibi, Malvinas) Buenos Aires'in dokuz yüz mil güneydoğusundadır. Ağaçsız, soğuk, nemli ve Antarktika rüzgarlarının estiği, seyrek nüfuslu olan bu adalar Arjantinli milliyetçiler için büyük sembolik öneme sahiptir. Arjantin bu adaları İspanya'dan miras olarak almış ancak 1833'te İngilizler ele geçirmiştir. O zamandan beri adalar diplomatik bir çatışma kaynağı olmuştur. Başkan olarak göreve geldikten hemen sonra General Leopoldo Galtieri Galtieri, 1982'nin “Malvinas yılı” olacağını duyurmuş yani diplomasi veya güç yoluyla adaları geri almayı planladığını belli etmiştir.

Ülkenin içinde bulunduğu koşullar, cuntanın popülaritesini kurtarmak için bir şeyler yapmasını daha zorunlu hale getirmiş ve Falkland Savaşı bu amaçla bir fırsat olarak görülmüştür. 1982'ye gelindiğinde 1976 Darbesinden sonra kaybolan kişilerinin anneleri protesto yürüyüşlerine öncülük ediyor ve işçiler düşen ücretleri, artan işsizliği ve üç haneli enflasyonu protesto etmek için genel grev çağrısında bulunuyordu. Galtieri'nin mitingi iptal etme emirlerine rağmen 30 Mayıs'ta yaklaşık 15.000 gösterici Plaza'daki Federal Polis ile çatışmış ve zorla dağıtılmıştır (Lewis, 2002: 190-191).

Savaşta gelen süreçte rejimin hedeflerine (özellikle ekonomik alanda) ulaşamaması, ordu içerisinde oluşan ideolojik ve kişisel çatlaklar bu sürece giden yolda rejimin zayıflamasına katkıda bulunmuştur. General Jorge Videla liderliğinde tüm siyasi ve sosyal muhalefetin sert bir şekilde bastırılması ile 1976-1980 dönemi Martinez de Hoz liderliğinde ekonomi politikalarının öne çıktığı bir dönem olmuştur. 1980'de yaşanan bankalar krizinin etkisiyle yaşanan finansal kriz Mart 1981'de Videla'nın yerine gelen General Roberto Viola'nın liderliğini sarsmıştır. Aralık 1981'de ordu içi bir darbeyle başkanlığı General Leopoldo Galtieri elde etmiştir. Ordu içindeki ve toplumdaki meşruiyetin sağlanması ve bu savaşın birleştirici bir unsur olarak kullanılması adına bu dönemde Falkland Adaları işgal edilmiştir. Falkland Savaşı'nda yapılan yanlış hesaplamalar Britanya karşısında büyük bir hezimet ile sonuçlanınca askerî rejim yerini 1983 yılında sivil yönetime bırakmak durumunda kalmıştır. General Videla sonrası ordudaki konsensüsün ortadan kalkması ve 1980 finans krizinin yaşanması siyasi muhafazakârlar ve ekonomik liberallerin ılımlı siyasi ve milliyetçi ekonomik görüşe sahip olanlarla karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Ordudaki bu gruplar arasındaki çatışma sivil alandaki muhalefetin elini güçlendirmiş ve askerî rejimin sonunu getirmiştir (Pion Berlin, 1985: 68-72).

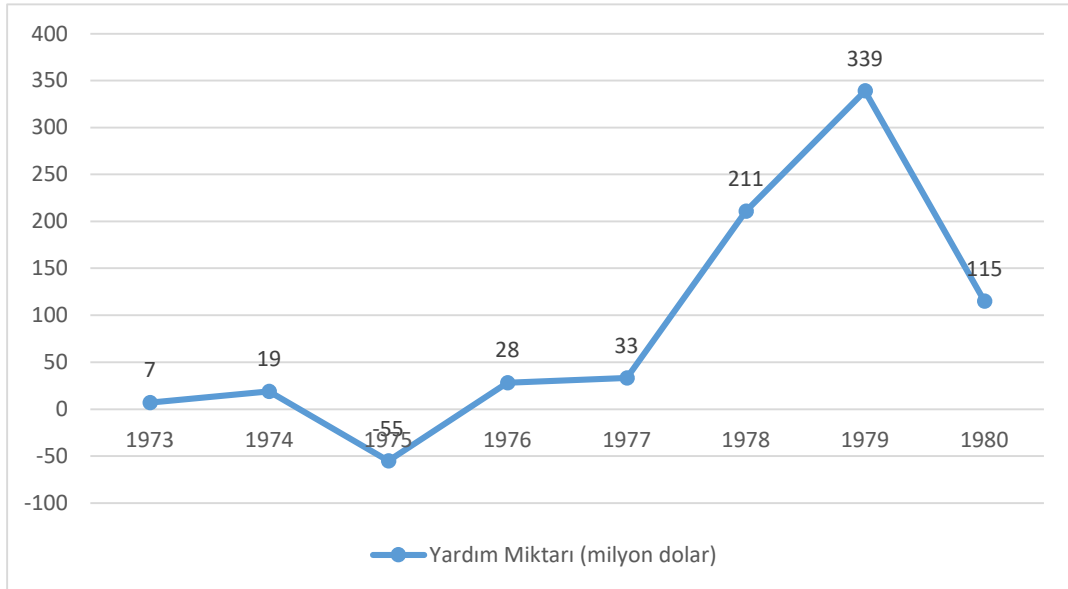
Bu deneyim siyasi bir ordunun savunma sağlama yeteneğini kaybettiğini ve bir partinin ve askerî makinenin işlevlerini aynı zamanda yerine getiremediğini doğrulaması açısından önemlidir. Sahada da operasyonel olmayan nedenlerle, silahlı kuvvetlerin üç kolunun aralarında koordinasyon olmadan yürütülen üç Falkland savaşı yaşanmıştır. Bu üç gücün birbiriyle rekabeti, hükümetin de diplomatik yollarla çatışmadan kaçınma olasılıklarını engellemiştir. Dolayısıyla ordunun siyasi, ekonomik, ahlaki ve hatta son olarak savunma alanında gözden düşmesi, neredeyse elli yıldır meşru ortağı olduğu Arjantin siyasi sisteminin

dönüşümü için koşulları yaratmıştır (Rouquie, 1983: 580-581). Ordunun 1976'dan 1983'e kadarki kötü yönetimi, silahlı kuvvetleri iktidarda özellikle yetenekli olmadıklarına ikna etmiş ve böylece ordu sağcı diktatörlük için uzun süredir devam eden normatif tercihlerden uzaklaştırılmıştır. Bu süreçte devrimci solun yok olması, hayatta kalan birçok üyesinin de demokratik tercihlere yönelmesiyle birleştiğinde, aşırı solun da gücünü yitirmesine neden olmuştur. Diktatörlüğün tamamen gözden düşmesi, aşırı sağcı kanadın da Arjantin siyasetinde ortadan kaybolmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Arjantin 1983 sonrası özellikle 1990'ların başında, ordu demokratik sivil kontrolü kabul edecek ve önemli bir siyasi aktör olmaktan çıkacaktır. Bu durumda 1980'lerin ve 1990'ların güçlü uluslararası demokrasi yanlısı akımları Arjantin'de yaşanan bu değişiklikleri güçlendirmiştir (Mainwaring ve Perez, 2013: 180).

Bu noktada İngiliz Okulunun uluslararası toplum anlayışına bakmak dönemin anlaşılmasında aydınlatıcı olacaktır. Uluslararası toplumun oluşumundaki belirleyicilerden olan normlar ve kurallar devletlerin eylemlerinin üretmesinde etkilidir (Dunne, 1995: 382). Bir başka ifadeyle normatif kurallar (kodlar) kabul gören davranış hakkında fikir verir. Uluslararası toplumun kurucu unsurları olarak bu kurallar ve normlar devletler için davranışsal bir çerçeve çizerek aktörlere neyi yapılacağı neyin yapılmayacağı ve yapılış şeklinin ne olacağını gösterir (Wilson, 2009: 171). Bu noktadan hareketle bakıldığında 1976 Darbesi askerî darbelerin 1973'te Şili ve Uruguay'da uzun süreli demokrasileri sonlandırdığı ve Arjantin komşuları olan Bolivya, Brezilya, Şili, Paraguay ve Uruguay'ın 1973'e kadar diktatörlüklere sahip olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. ABD'nin ulusal güvenlik doktrininin bölgeye yayılması, ABD Başkan'ı Nixon'ın ve Ford'un askerî diktatörlüklere desteği bu dönemin askerî yönetiminin doğrudan göreve gelmesine etki etmese de uzun soluklu görevde kalabilmesine elverişli bir iklim yaratmasına yardımcı olmuştur (Mainwaring ve Perez, 2013:205, Muller, 1985:466). Açıkça ifade etmek gerekirse 1976 Darbesi doğrudan ABD tarafından tasarlanmış veya desteklenmiş bir askerî darbe değildir. Arjantin'in iç dinamikleri, yıllardan beri süregelen sorunlar, ordunun siyasete müdahalesinin kurumsallaşması bu darbenin ağır basan nedenleridir. Öte yandan Perón'un dış politika ve ekonomideki politikalarının uluslararası normlarla uyuşmaması ve ordulara ABD liderliğindeki uluslararası toplumun normlarına yüklenen yeni görev bu darbenin hızlandırıcısı veya bir başka deyişle

kolaylaştırıcısı olmuştur denilebilir. Dış politikada açık bir Sovyetler Birliği karşıtı bir pozisyon alınmaması ve Perón'un üçüncü yol politikasına bağlı oluşu dönemin ABD önderliğindeki uluslararası toplumunun normlarına ters düşmektedir. Ayrıca ekonomik olarak her ne kadar liberal bir ekonomik sistem içerisinde hareket etse de Perón'un devletin ekonomideki payını azaltmaktaki isteksizliği yine dönemin uluslararası liberal ekonomik normlarına uymamış ve sonucunda ekonomik anlamda destek alabileceği uluslararası toplumun kurumlarından mahrum kalmıştır. Bahsedilmesi gereken bir diğer husus ise ABD tarafından geliştirilen Ulusal Güvenlik Doktrini ve Latin Amerika ülkelerinin bu doğrultuda kendi aralarında geliştirdiği Condor Operasyonunun orduların birincil görevini dış düşmandan iç düşmana çevirmesidir. Tarihinde yaşanan diğer tüm darbelerden şiddet, etki ve süre açısından farklılık göstermesi 1976 Darbesinin Arjantin'i ekonomik, dış politika ve güvenlik açılarından dönemin uluslararası toplumu ve bu toplumun sağladığı destek ile açıklanabilir. Nitekim dönemin uluslararası toplumunun büyük gücü tarafından ekonomik olarak hükümet daha önce gösterildiği üzere hem uluslararası kurumlar hem de doğrudan Amerikan yardımları ile desteklenmiştir (bkz. Grafik 3.6).

Grafik 3.6. Arjantin'deki Amerikan doğrudan yatırımları (1973-1980)

Kaynak: U.S. Department of Commerce Bureau of Economic Analysis (2021). International Economics Directorate Product Guide.

Dış /iç etkileşimi konusunda bu çalışmada da başvuru olan Gourevitch (1978: 911) rejimi etkileyen potansiyel olarak güçlü dış faktörlere rağmen, dış

baskıların tam olarak belirleyici olmasının mümkün olmadığını vurgulamakta ve en azından kavramsal açıdan, bu baskıya bir miktar tepkinin her zaman mümkün olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla uluslararası faktörlerin temel olarak ülke içi süreçleri nasıl etkilediğini açıklamayı amaçlayan çalışmalar, iç siyasi süreçte de referanslar içermelidir. Uluslararası güçler hem ekonomik hem de askerî güvenlik süreçleri yoluyla ülke rejimleri için kısıtlamalar ve fırsatlar yaratmaktadır ancak bunlar sadece resmin bir parçasını oluşturmaktadır. 1976 Darbesi bu açıdan incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılabilir:

- 1920'lere kadar götürülebilecek ordunun profesyonelleşmesi, Arjantin ordusunun siyasetten uzak durmasına yol açmamış ve siyasi iktidarlar orduyu politize etme çabaları her daim var olmuştur,
- 1930'da gerçekleşen ilk askerî darbesinden itibaren Arjantin ordusu açık bir şekilde 1976'ya gelene kadar çoğu zaman da kendi içinde bölünerek siyasi ittifaklarda yer almıştır,
- 1930'da başlayan askerî darbeler ile ordunun siyasetteki rolünü "gerekli gördüğünde" müdahale etme olarak görmesi hem halk hem de ülkedeki siyasi gruplar tarafından benimsenmiştir,
- Özellikle 1941 yılında askerî fabrikaların kurulmasının ardından Arjantin ordusu ekonomik gelişmelere yönelik genel bir tutum sergilemekten öteye geçmiş üretim ile alakalı doğrudan kurumsal çıkarlara sahip olmaya başlamıştır. Profesyonelleşmeyle birlikte subayların orduya bağlılıklarının artması ve ulusal işlerin yürütülmesinde askerî rolün geniş bir tanımının yapılmasının yanı sıra ordunun üretim sürecine doğrudan katılımı ekonomik gelişmelere tepki geliştirmesine yol açmıştır,
- Frondizi ve Illia'nın iktidardan zorla alınması, Arjantinlilerin seçilmiş sivil başkanlarının uzun bir anayasal süreç başlatabileceğini ve bunu koruyabileceğine dair umutlarını yok etmiştir,
- 1976 yılına kadar gerçekleşen tüm askerî darbeler (1930, 1943, 1955, 1962, 1966) ordunun tümüyle kurumsal olarak değil ordu içindeki bir grup tarafından iç politik nedenlerle gerçekleştirilmiştir,

1976 yılındaki askerî darbeyi diğer darbelerden ayıran en önemli noktalar, ordunun bir bütün olarak planlı bir şekilde hareket etmesi ve yönetimi sivillere devretmek üzere geçici olarak değil kalıcı ve uzun süreli davranmasıdır. Darbenin

gerçekleştirdiği dönemin baskın uluslararası normu antikomünizmdir. Arjantin 1973-1976 rekabetçi deneyimi daha geniş bir uluslararası eğilimin bir parçası olarak ortaya çıkmadığı ve uluslararası toplum tarafından desteklenmediği için uzun soluklu olmamıştır. 1976 Darbesinin gerçekleştiği dönem Latin Amerika'da askerî darbelerin (1973'te Şili ve Uruguay'da) uzun süreli demokrasileri sonlandırdığı ve diktatörlüklerin hüküm sürdüğü (Bolivya, Brezilya, Paraguay) bir dönemdir. Ayrıca bu dönem ABD tarafından geliştirilen ulusal güvenlik doktrininin bölgede benimsendiği, ABD Başkanları Nixon ve Ford'un askerî diktatörlüklere destek verdiği bir dönemdir. Tüm bu etkiler askerî yönetimlerin doğrudan göreve gelmesine etki etmese de uzun vadede görevde kalabilmesine elverişli bir ortam yaratmıştır denilebilir. Bu durum 1976 sonrası Arjantin'e yapılan askerî, ekonomik yardımlar, uluslararası kurumlarca verilen krediler incelendiğinde somutlaşmaktadır. Dolayısıyla 1976 Darbesinin gerçekleşmesinde Arjantin'in içeride yaşadığı kaos ortamı, siyasi belirsizlikler, ordunun siyasetteki kurumsallaşmış rolü ve ekonomik sorunlardan oluşan iç yapısal nedenlerin dönemin uluslararası toplumunun dayattığı dış yapısal nedenlere nazaran daha ağır basmaktadır. Fakat bu demek değildir ki darbe ABD tarafından araçsallaştırılmamıştır. ABD darbe hükümetine destek vermiş ve hükümetin uzun soluklu olabilmesinin önünü açmıştır. Bunun nedeni ABD'nin Arjantin askerî hükümetini kendi kurduğu ve kurallarını belirlediği uluslararası topluma yönelik uyumlaştırmayı yapma noktasında etkilemesidir. Denilebilir ki darbenin oluşumunda iç nedenler dıştan daha etkili olmuş olsa da darbe sonrasında büyük güç olarak ABD bu durumdan yararlanmış ve kendi normlarını dayatabilmiştir.

Gourevitch, dış (İngiliz Okulu anlamında uluslararası toplum) etkisinin rejim türü, rejim yapısı, koalisyon türleri gibi iç siyasi yapıdaki rollerini sıralar (Gourevitch, 1978: 883). 1976 Darbesi dış/iç etkileşimi bağlamında ele alındığında bir önceki bölümde incelenen Şili'nin aksine Arjantin'de uluslararası toplumun etkisi rejim türü şeklinde değil rejim yapısının etkisi daha belirgindir. Açıkça ifade etmek gerekirse uluslararası toplum rejim türünün değişmesinde etkili olmamış ama rejimin etkili bir yapıda olmasında etkili olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uluslararası toplum kavramı İngiliz Okulu düşünürleri tarafından uluslararası ilişkileri analiz etmek için kavramsallaştırılmış bir analiz düzeyidir. Devletlerarası bir etkileşimin (uluslararası sistem) ötesinde bir özneler arası anlaşma uluslararası toplumun varlığı için elzemdir. Uluslararası toplumun oluşumunda bu anlaşma tarihsel olarak inşa edilmiş normlar, değerler ve kodlar ile sağlanır. Dolayısıyla devletlerin ve devletlerarası etkileşimin amaçları, bu ortak normlar, değerler ve kodlar tarafından şekillendirilir. Genellikle bu normlar, değerler ve kodlar uluslararası toplumun büyük güçleri tarafından oluşturulur ve sürdürülür. Bir başka deyişle uluslararası toplumun kodları o toplumu kuran büyük güç veya güçlerin izlerini taşır. Bu noktada İngiliz Okulu analizleri ele alınan dönemin uluslararası toplumun kodlarına ve bu kodların oluşumunun anlaşılmasına büyük güçler üzerinden yapılmasına dair bir ön kabul ile başlar. Fakat İngiliz Okulu analizlerine devletlerin iç politik gelişmelerini dâhil etmez. Diğer bir ifadeyle devletlerin uluslararası toplumdaki etkileşimlerinin iç politik yapılarına/gelişmelerine etkisi İngiliz Okulu analizlerine dâhil edilmemektedir. Bu noktada 1973 Şili ve 1976 Arjantin Askeri Darbelerinin gerçekleştirilmesi ve sonrasındaki süreçlerde ABD liderliğindeki uluslararası topluma entegrasyonun açıklanabilmesi için klasik ikinci düzey analizine ters bir okuma yapan Gourevitch ve dış/iç etkileşimi temel alınmıştır. Bu şekilde II. Dünya Savaşı sonrası ABD (dönemin büyük gücü) tarafından antikomünizm ve liberal değerler temelinde kurulan uluslararası topluma (dış) Şili ve Arjantin gibi Avrupalı olmayan (yani doğal olarak bu toplumun üyesi olmayan) devletlerin entegre edilmesindeki 1973 ve 1976 Darbeleri (iç) etkileşimi incelenmiştir.

1973 Şili ve 1976 Arjantin Askerî Darbelerinin oluşumunda uluslararası topluma (Hedley Bull, Martin Wight, Barry Buzan, Tim Dunne gibi isimler, İngiliz Okulu, tarafından formüle edilen manada) entegre edilme motivasyonunun iç yapısal nedenlerden daha çok rol oynadığı varsayımı bu tezin çıkış noktasını oluşturmuştur. Bu varsayımın ortaya çıkmasında literatürün etkisinin yanında iki darbenin aynı döneme denk gelmesi, şiddetlerinin ve etkilerinin benzer olması etkili olmuştur. Bunun yanında darbe sonrası o dönem uluslararası topluma

entegre olmanın bir kanıtı olarak doğrudan ABD tarafından ve ABD'nin kontrolündeki uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan maddi yardımlar, verilen kredilerin ve yapılan yatırımların iki ülkede de benzerlik göstermesi bu darbelerin oluşumunda dış/iç etkileşiminin ağır bastığına işaret etmiştir. Fakat yapılan inceleme sonucunda 1973 Şili Darbesinde bu durum geçerli iken 1976 Arjantin Darbesinin gerçekleşmesinde iç yapısal nedenlerin daha baskın olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Tarihsel olarak büyük güçlerin etkisinde oluşan uluslararası toplumun şekillenmesine bakıldığında I. Dünya Savaşı ABD'nin güç dengesi sağlayıcısı olmasına, II. Dünya Savaşı ise güç dengesinin iki asli unsurlarından biri yani büyük gücü olmasına götüren süreçler olmuştur. II. Dünya Savaşı sonrası dönem liberal uygulamalar ve liberal kurumlarla örülü bir dönemdir. Bu dönemde oluşan uluslararası toplum ABD'nin etkin liderliğinde “Özgür Dünya” olarak ortaya çıkmış ve dönemin öne çıkan birincil kurum ve normları ABD tarafından şekillendirilmiştir.

Bu süreçte ABD dönemsel olarak bu toplumun kodlarını belirlemiş ve bu kodlara uyum sağlanması için gerek doğrudan gerekse dolaylı olarak müdahalelerde bulunmuştur. Bu şekillendirme tez boyunca öncelikli olarak uluslararası toplum (dış) ve iç siyasi gelişmeler temelinde ve 1973 Şili, 1976 Arjantin, Askerî Darbeleri özelinde incelenmiştir. Bu yapılırken dış/iç etkileşimi bağlamında Gourevitch'den yararlanılmış, uluslararası politikanın iç siyasi yapıya etkisi neden sonuç ilişkisi içerisinde analiz edilmiştir. Bu etkileşimdeki dış ise İngiliz Okulunca formüle edilen uluslararası toplum olarak kabul edilmiştir. Ele alınan dönemin büyük gücü olan ABD'nin lideri olduğu uluslararası toplumu şekillendirmesinde, birincil olarak kodladığı normların ve kurumların dayatılmasında 1973 Şili ve 1976 Arjantin Darbelerinin nasıl araçsallaştırıldığı incelenmiştir.

Bu incelemede ele alınan bölge olan Latin Amerika'da genel olarak ordular sömürge dönemindeki deneyimleri, bağımsızlıkta oynadıkları roller, siyasetin geç kurumsallaşması sonucu sivil kurumların zayıf kalması, modernleşmede üstlendikleri roller gibi nedenlerden ötürü uzunca bir süre orduları siyasetin içinde olmuşlardır. Bu duruma orduların kamuoyunun geniş kesimleri tarafından iç düzenin garantörü ve sivil siyasetçileri hizaya sokmaya devam eden düzenleyiciler olarak kabul edilmesi ve sömürge döneminden miras

aldıkları ekonomileri nedeniyle uluslararası ekonomik gelişmelere dolayısıyla dış etkilere bağımlı olmaları eklendiğinde 20. yüzyılda 18 Latin Amerika ülkesinde 139 tane askerî darbe gerçekleşmiş olması daha iyi anlaşılmaktadır.

Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası ABD liderliğinde kurulan uluslararası toplum ve Küba Devrimi'nin ABD liderliğindeki bu topluma karşı bir meydan okuma olarak ortaya çıkması ABD'nin de bölge ülkelerindeki ordulara yüklediği misyonu değiştirmiş ve demokrasi antikomünizm normu karşısında zayıf düşmüştür. Bir başka ifadeyle antikomünizm normunun içselleştirilmesi amacıyla ABD bölge ülkelerindeki ordularla ittifaklar kurmuş ve orduların odağını askerî eğitim programları ve askerî yardımlar yoluyla dış düşmandan iç düşmanlara çevirmiştir. Nitekim bu dönemde (1946-1970) Latin Amerika'da 101 darbe gerçekleşmiş ve bu darbelerin neredeyse tamamı statükoyu korumak ve reformcu hareketleri önlemek motivasyonlarıyla yapılmıştır.

Askerin böylesine etkin rol oynadığı bir bölgede 1973'e kadar Şili'de askerî darbe en son 1932 yılında gerçekleşmiş olması açısından bir anomali olarak karşımıza çıkmaktadır. Şili'yi diğer bölge ülkelerinden ayıran anayasal sürekliliği olması nedeniyle 1973 Şili Darbesi tarihi açısından incelemeye değer bir konudur. Bu noktada ilk söylenmesi gereken Şili'deki 1973 Darbesinin her ne kadar ABD'nin kendi askeri ile doğrudan müdahil olmadığı bir darbe olsa da oluşmasında başrolü oynadığı bir darbe olduğudur. Nitekim Şili tarihine bakıldığında 1932'den beri ordu sivil siyasetten uzak durmuş ve politika yapımına taraf olmamıştır. Bir başka deyişle diğer Latin Amerika ülkelerinin aksine Şili anayasal sürekliliğini ve politik istikrarını koruyan bir ülke olmuştur.

Bu durumun temelleri ülkenin kuruluşundaki kurucu rolüne rağmen Şili ordusunun 1830 sonrası gibi erken bir dönemde sivil siyasetten uzak tutulma çabalarına kadar götürülebilir. Bu çabaların ortaya çıkmasında kültürel ve etnik homojenliği sayesinde 19. yüzyıl gibi erken bir dönemde ulus görünümüne kavuşmasının etkisi olmuştur. 1827'de çıkarılan bir yasa ile ordunun sivil siyasetten uzak tutulmasına yönelik adımlar atılmış ve 1833 Anayasası ile de ordu doğrudan sivil otoriteye bağlanmıştır. Nitekim bu tarihten sonra Şili'deki siyasi çekişmeler yürütme ve yasama arasında yaşanmış ve 1831-1871 arasında dört başkan iki beş yıllık dönemlerde kesintisiz olarak görev yapmıştır. 1891 - 1924 arasındaki ordunun siyasete karışması ve özellikle 1927-1931 Ibáñez diktatörlüğü ordunun siyasetten uzak durmasına neden olan süreci başlatmıştır. Seçimlere

katılım, seçimlerin meşruiyeti gibi sorunlarına rağmen tam olarak demokratik olmasa da politik olarak anayasal süreklilik kültürüne sahip bir ülkede 20. yüzyılın başında yaşanan kargaşa sonrasında ordunun rolü siyasetten uzaklaştırılmış bir noktaya gelmiştir. Ibáñez'in ardından yaşanan Sosyalist Cumhuriyet deneyiminin sorunları askerî darbenin sadece otoriterlik ve depresyonla değil aynı zamanda darbe, karşı darbe ve sürekli bir kargaşa anlamına gelmesine yol açmıştır. 1932 bu bağlamda antimilitarizmin Şili'de zirve yapması ve sivil siyasetin güç kazanması açısından dönüm noktası olmuştur. 1925 Anayasası ile bakanların parlamento yerine başkana yani yürütmeye karşı sorumlu hale gelmesi bu noktada Savunma Bakanlarının siyasi çatışmalardan uzak kalmasına katkı sağlamıştır. Bunların yanında bu süreçlerin ardından Şili'nin modernleşmesi ordu öncülüğünde değil sivil hükümetler liderliğinde gerçekleşmiştir. 1932 sonrasında oluşmaya başlayan demokratik ortam rekabetçi bir siyasi parti sistemini beraberinde getirmiş ve 1947'de örneğin komünistlerin bakan olduğu bir siyasi kültür gelişmiştir. 1957 seçim reformu ile de kırsal kesim de dâhil olmak üzere tüm Şili halkı bütün siyasi partiler için erişilebilir olmuştur. Ayrıca 1960'larda kentsel iş gücünün artması, işçi sendikalarının büyümeye başlamasıyla birleşince toprak sahiplerinin kırsaldaki hegemonyası zayıflamıştır. Anayasal süreklilik çerçevesinde bu yeni oluşan seçmenler devrimci soldan radikal sağa uzanan geniş bir çerçevedeki siyasi temsilde kendine yer bulmuştur.

Bu anayasal süreklilik ve askerin siyasetten uzak tutulması Şili'de 1973 Darbesine kadar sürdürülmüştür. Özellikle Allende döneminde Ordu Komutanları (genelkurmay başkanları) anayasaya bağlı olarak görevlerini sürdürmüş hatta bu nedenle General Schneider gibi suikasta kurban gitmişler ve General Prats gibi istifa etmek zorunda kalmışlardır. 1973 Darbesine gelen süreçte yaşanan içerideki toplumsal, siyasi ve ekonomik sorunlar ABD'nin müdahaleleriyle derinleştirilmiş, darbenin oluşumuna zemin hazırlanmış ve darbeci subaylar doğrudan desteklenmiştir.

ABD'nin özellikle I. Dünya Savaşı sonrası ekonomik olarak kendisine bağımlı hale gelen Şili'ye müdahale etme girişimleri ve müdahaleleri II. Dünya Savaşı sonrası oluşturduğu uluslararası toplumun baskın kodu olan antikomünizm çerçevesinde 1947 yılına kadar götürülebilir. ABD, o dönemin Şili Devlet Başkanı Gonzalez Videla hükümetinde bulunan Marksist bakanların tasfiye edilmesine ve işçi hareketinin zayıflatılmasına yönelik çalışmalarda ve maddi destekte

bulunmuştur. Nitekim 1948 yılında Komünist Partinin yasa dışı ilan edilmesi ABD'nin Şili iç siyasetine etkisini göstermesi açısından önemlidir. Ekonomik (kredi, destek, yatırım gibi) gücün Şili iç siyasetinin dizayn edilmesinde kullanılması ABD tarafından bu dönemde de başvurulan yöntemler olmuştur. 1964 yılındaki başkanlık seçimlerinde ise Allende'nin karşısında başkanlık yarışına giren Hristiyan demokratlara doğrudan maddi destekte bulunarak Şili'de sol iktidarın dolayısıyla antikomünist olmayan bir iktidarın gücü ele geçirmemesine yönelik politikasını sürdürmüştür. 1961-1970 döneminde ABD tarafından bir Latin Amerika ülkesine verilen en büyük miktarda yardım Şili'ye yapılmıştır. Aynı zamanda Şili'deki Amerikan şirketlerinin varlığı artmış ve 1970'e gelindiğinde yabancı firmalar tüm sanayi sermayesinin dörtte birini kontrol eder noktaya gelmiştir.

1970 seçimlerinde sosyalist ve devrimci cephenin adayı Allende'nin başkanlık için yeterli oyu alması Şili'nin ABD liderliğindeki uluslararası toplumun antikomünizm koduna zıt bir durum olarak ortaya çıkmıştır. ABD bu durum karşısında doğrudan Başkanın emriyle Şili'deki tüm süreçleri yakından kontrol etmeye ve yönlendirmeye başlamıştır. Bu süreçte ilk olarak seçimlerden sonra yaşanan kongre onay sürecinde öncelikle anayasal olarak yapılabilecek tüm zorlamalar yapılmış ve ordunun tarafsızlığını ortadan kaldırmak ve orduyu Allende karşıtı safa çekebilmek için Ordu Komutanı General Schneider'a suikast düzenlenmiştir. CIA'nın bu suikastı doğrudan düzenlediğine dair kanıtlar olmamasına rağmen, bu suikasttan haberdar olduğu ve suikastı gerçekleştiren gruba silah desteği sağladığı ortaya çıkarılmıştır. Kongrenin Allende'yi başkan olarak onaylamasından sonra ise doğrudan ABD Başkanı Nixon'un emri ve CIA'nın operasyonlarıyla diplomatik, ekonomik ve askerî olarak Allende'nin düşürülmesine yönelik çalışmalar yoğunlaştırılmıştır. Özellikle liberal ekonomik sisteme ters olarak Amerikan şirketlerini kamulaştıran “komünist” Allende hükümeti cezalandırılmıştır. Bu cezalandırmanın parçası olarak ekonomik olarak Şili'ye yapılan uluslararası yardımların ve kredilerin kesilmesi içeride sorunların derinleşmesine neden olmuştur. Derinleşen sorunlar Allende karşıtı muhalefetin desteklenmesi ve propaganda yoluyla ülkenin çatışma ortamına sürüklenmesine neden olmuştur. Bu süreçte CIA, Şili ordusu ile temaslarını sürdürmüş ve darbenin yapılmasını teşvik etmiştir. Bu temaslarda özellikle darbe sonrası ABD desteği açıkça belirtilmiş ve nitekim Allende hükümeti döneminde kesilen

ekonomik yardımlar ve krediler Pinochet hükümetine fazlasıyla verilmiştir. Denilebilir ki dönemin baskın normu olan antikomünizm demokrasiye, askerî diktatörlük demokratik olarak seçilmiş yönetime tercih edilmiş ve bu tercih dış/iç ilişkisinde içerisinin dizayn edilmesinde rol oynamıştır. Böylelikle Pinochet ve askerler darbe öncesinde teşvik edilmekle ve desteklenmekle kalmamış darbe sonrasında uluslararası toplumun kodlarına uygun bir Şili karşılığında bu destek sürdürülmüştür. Bu destek maddi yardımların ötesine geçmiş ve Şili’de darbe sonrası yaşanan yoğun insan hakları ihlallerinin, baskının, sansürün ve demokrasinin yok edilmesinin üstünün kapanması noktasına gelmiştir. Bu şekilde tarihinde darbe geleneği olmayan anayasal istikrar sahibi bir ülke olan Şili on yedi yıl askerî diktatörlük ile yönetilmiştir.

Daha net ifade etmek gerekirse anayasal sürekliliğin ve demokrasinin kurumsallaştığı bir ülke olan Şili’de yaşanan 1973 darbesi ABD tarafından bu ülkenin uluslararası normlara uyum sağlaması veya bu normların dayatılması motivasyonu ile gerçekleştirilmiştir. Darbe her ne kadar Şili ordusu tarafından gerçekleştirilmiş olsa da sonrasında ortaya çıkan birincil kaynaklarda ve yapılan incelemede de görüldüğü üzere darbe ortamının hazırlanması, gerekli adımların atılması ve darbecilerin yönlendirilmesi aşamalarında ABD doğrudan rol oynamıştır. Nitekim darbe sonrası ABD dönemin uluslararası toplumunun birincil normu olan antikomünizmin benimsenmesi ve liberal ekonomik sistemin kurallarının kabulü karşılığında hem doğrudan hem de etkili olduğu uluslararası kurumlar yoluyla darbecilerin iktidarının ayakta kalmasını sağlayacak desteği sağlamıştır.

1976 Arjantin Darbesi ise askerî darbelerin bölgede demokrasileri sonlandırdığı ve Arjantin komşuları olan Bolivya, Brezilya, Şili, Paraguay ve Uruguay’ın diktatörlüklere sahip olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir. ABD’nin ulusal güvenlik doktrininin bölgeye yayılması, ABD Başkan’ı Nixon’ın ve Ford’un askerî diktatörlüklere desteği bu dönemin askerî yönetiminin doğrudan göreve gelmesine etki etmese de uzun soluklu görevde kalabilmesine elverişli bir iklim yaratmasına yardımcı olmuştur. Dolayısıyla Şili’deki 1973 Darbesinin aksine Arjantin’de yaşanan 1976 Darbesi doğrudan ABD tarafından tasarlanmış veya desteklenmiş bir askerî darbe değildir. Şili’deki durumun aksine Arjantin 1976 Darbesinin oluşumunda Arjantin’in iç yapısal özellikleri dış yani uluslararası topluma entegrasyon nedeninden daha ağır basmaktadır. Arjantin’de ordunun

kurtarıcı rolü, askerî darbelerin halk tarafından benimsenmesi ve kurumsallaşmış olması, ordunun ekonomik çıkarları ile üretim sürecine dâhil olması, siyasi kurumların çökmesi, ekonomik kriz ve içeride yaşanan kaos/belirsizlik ortamı 1976 Darbesinin temel nedenleri olarak belirlenmiştir. Öte yandan darbe sonrasında aynı Şili’de olduğu gibi darbe hükümeti dönemin uluslararası toplum normlarına uyum sağlamak koşuluyla ABD ve etkisindeki uluslararası kurumlar tarafından maddi olarak desteklenmiş ve darbelerle dolu Arjantin tarihinin en uzun askerî hükümeti deneyimi ortaya çıkmıştır. Şili’de darbenin oluşumunda doğrudan rol almasına rağmen Arjantin’de darbe sürecine müdahil olmaması iki darbenin temel farkıdır. Bu farkın ilk nedeni aslında dönemin uluslararası toplumunun liberal ekonomik kodu kadar önemli olan bir diğer kodu antikomünizmdir. Şili’de bir komünizm tehdidinin olması fakat Arjantin’de böyle bir tehdidin olmaması iki darbenin oluşumunda neden Şili’de ABD’nin etkisinin öne çıktığının ama Arjantin’de iç dinamiklerin ağır bastığının anlaşılması açısından önemlidir.

Arjantin açısından bu sonucun diğer nedenlerini anlamak için ise öncelikle bölgedeki militarizm anlaşılmalıdır. Latin Amerika’daki ülkeler bağımsızlıklarını İspanya ve Portekiz’e karşı kazanmalarının ardından önce İngiltere daha sonra I. Dünya Savaşıyla birlikte ABD liderliğindeki uluslararası topluma dâhil olmuşlardır. İngiliz Okulu bakış açısından bu toplumun sürdürülmesi devletlerarasındaki eşitsizliğin doğasından kaynaklı olarak diğerlerinden daha fazla hak ve görevlere sahip büyük güçlerin yönetimindedir. Bir başka deyişle İngiliz Okulu, uluslararası toplumun oluşumunda ortaya çıkan kuralların şekillenmesindeki etkinin büyük güçlerin lehine olduğuna ve bu kuralların büyük güçlere hizmet ettiğine vurgu yapmaktadır. Bu anlamda büyük güç salt askerî olarak değil aynı zamanda kendisine özel hak ve görevler addeden ve topluma üye diğer devletler tarafından da bu durumun kabul edildiği güçtür. Uluslararası toplumun tarihsel olarak şekillenmesinde, kurallarının ve normlarının belirlenmesinde ve bu kuralların diğer devletlere dayatılmasında büyük güçler rol oynamaktadır. Bu kuralların ve normların diğer devletlere dayatılması uluslararası toplumun istikrarına hizmet ederken diğer devletlerin bundan zaman zaman olumsuz etkilenmesi söz konusu olmaktadır. Bu gibi durumlarda uluslararası toplumun kurallarına ayak uydurmayan devletler büyük kayıplar yaşamaktadır.

Fakat 1976 Darbesine yakından bakıldığında uluslararası toplumun etkisinden ziyade iç dinamikler daha ağır basmıştır. Ordunun siyasette uzun zamandır bir aktör olarak kabul görmesi, ordunun müdahalelerinin kurumsallaşması, ülkenin modernizasyon süreçlerinde ordunun öncülük etmesi gibi Arjantin'in iç dinamikleri yıllardan beri süregelen sorunlarla birleşince ekonomik ve sosyal olarak krize girmiş ve Perón'un ölümüyle sarsılmış iktidar için askeri darbe kaçınılmaz olmuştur. Öte yandan dış/iç etkileşimi açısından ise Perón'un dış politika ve ekonomi politikalarının uluslararası normlarla uyuşmaması ve ordulara ABD liderliğindeki uluslararası toplumun normlarına yüklenen yeni görev bu darbenin hızlandırıcısı veya bir başka deyişle kolaylaştırıcısı olmuştur denilebilir. Perón'un ikinci döneminde dış politikada açık bir Sovyet karşıtı pozisyon alınmaması ve Perón'un üçüncü yol politikasına bağlı oluşu dönemin ABD önderliğindeki uluslararası toplumunun normlarına ters düşmektedir. Perón'un ekonomi politikaları devletin ekonomideki payını azaltmaktaki isteksizliği ile birleşince dönemin uluslararası liberal ekonomik normlarına uymamış ve bunun sonucunda ekonominin destek alabileceği uluslararası toplumun kurumlarından mahrum kalmıştır. Ayrıca bu dönem ABD tarafından geliştirilen Ulusal Güvenlik Doktrini ve Latin Amerika ülkelerinin bu doğrultuda kendi aralarında geliştirdiği Condor Operasyonu bölgedeki orduların odağının dış düşmandan iç düşmana kaymasına neden olmuştur. Bu dış faktörler Şili'de yaşananın aksine Arjantin'de ABD tarafından bir darbe planlanmasına neden olmuştur demek için yeterli değildir. Daha ziyade bu faktörler 1976 Darbesinin diğer tüm darbelerden şiddet, etki ve süre açısından farklılık göstermesi açısından Arjantin'i ekonomi, dış politika ve güvenlik açılarından dönemin uluslararası normlarına adapte olmasına hizmet etmiştir.

Şili 1973 Darbesinde dış yani İngiliz Okulu anlamında uluslararası toplumun normları içerideki yapıyı değiştirirken Arjantin 1976 darbesinde ise darbe hükümetine fırsatlar yaratmış, şiddeti, etkisi ve süresinin artmasına neden olmuştur. 1976 Darbesi bu açıdan incelendiğinde şu sonuçlara ulaşılabılır:

- 1920'lere kadar götürülebilecek ordunun profesyonelleşmesi, Arjantin ordusunun siyasetten uzak durmasına yol açmamış ve siyasi iktidarlar orduyu politize etme çabaları her daim var olmuştur,

- 1930'da gerçekleşen ilk askerî darbesinden itibaren Arjantin ordusu açık bir şekilde 1976'ya gelene kadar çoğu zaman da kendi içinde bölünerek siyasi ittifaklarda yer almıştır,

- 1930'da başlayan askerî darbeler ile ordunun siyasetteki rolünü "gerekli gördüğünde" müdahale etme olarak görmesi hem halk hem de ülkedeki siyasi gruplar tarafından benimsenmiştir,

- Özellikle 1941 yılında askerî fabrikaların kurulmasının ardından Arjantin ordusu ekonomik gelişmelere yönelik genel bir tutum sergilemekten öteye geçmiş üretim ile alakalı doğrudan kurumsal çıkarlara sahip olmaya başlamıştır. Profesyonelleşmeyle birlikte subayların orduya bağlılıklarının artması ve ulusal işlerin yürütülmesinde askerî rolün geniş bir tanımının yapılmasının yanı sıra ordunun üretim sürecine doğrudan katılımı ekonomik gelişmelere tepki geliştirmesine yol açmıştır,

- Seçilmiş başkanlar Frondizi ve Illia'nın iktidardan zorla alınması, Arjantinlilerin seçilmiş sivil başkanlarının uzun bir anayasal süreç başlatabileceğini ve bunu koruyabileceğine dair umutlarını yok etmiştir,

- 1976 yılına kadar gerçekleşen tüm askerî darbeler (1930, 1943, 1955, 1962, 1966) ordunun tümüyle kurumsal olarak değil ordu içindeki bir grup tarafından iç dinamikler kaynaklı gerçekleştirilmiştir.

1976 yılındaki Askerî Darbeyi Arjantin tarihindeki diğer darbelerden ayıran en önemli noktalar, ordunun bir bütün olarak planlı bir şekilde hareket etmesi ve yönetimi sivillere devretmek üzere geçici olarak değil kalıcı ve uzun süreli davranması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum dış/iç etkileşimi açısından değerlendirildiğinde anlaşılabilir olmaktadır. Dönemin ABD liderliğindeki uluslararası toplumunun baskın kodu antikomünizmdir. Her ne kadar bir komünizm tehdidi barındırmasa da doğrudan bu normu benimsemeyen Arjantin'in 1973-1976 rekabetçi deneyimi daha geniş bir uluslararası eğilimin bir parçası olarak ortaya çıkmadığı, bir başka deyişle uluslararası toplumca desteklenmediği için uzun soluklu olamamıştır.

Tüm bu süreçler ve ele alınan darbeler açısından Şili ve Arjantin kıyaslandığında değinilmesi gereken bir diğer nokta her iki ülkenin de kurucu unsurları ve konsolidasyon süreçlerinin liderlerinin orduları olmasıdır. Bu açıdan her iki ülkede de ordunun rolü bağımsızlıktan itibaren düzen kurucu ve düzenin teminatı şeklinde oluşmaya başlamıştır. Fakat Şili'de 1827 gibi çok erken bir

dönemde askerler siyasetten uzaklaştırılmaya başlanmış iken Arjantin’de bu süreç 20. yüzyılın sonlarına kadar sürmüştür. Bu durum iki ülkedeki askerin tarihsel rolünün ve gelişen siyasi kültürün anlaşılması açısından önemlidir.

Şili’deki sivil-askerî ilişkilerini etkileyen siyasi koşullar ekonomik sistemin çöküşüyle birlikte parti siyasetinin ve sivil hükümetin bozulması gibi özellikleriyle (1930-1932 arası özellikle) bölge ülkelerine benzerdir. Aynı şekilde sol işçi hareketlerinin yükselişi, hırslı orta sınıf partilerinin ve hareketlerinin gelişimi ve sağ kanadın azmi Şili’ye has değildir. Ancak bu faktörlerin Şili’deki gelişimleri ve deneyimleri Arjantin’den farklı seyretmiştir. Örneğin Arjantin’de ülkenin modernleşmesinin ve sanayileşmesinin öncüsü ordu olurken, Şili’deki modernleşme sürecindeki hamleler sivil hükümetler tarafından atılmıştır. Şili’nin aksine 1930’larda Arjantin’de askerler sosyoekonomik meseleler üzerine fikir üretmekte ve bunları açıkça ifade etmekteydi. Bu nedenle Arjantin ordusu ülke siyasi arenasında söz sahibi bir aktördü. Örneğin Arjantin ordusu sanayileşmeyi teşvik ederken Şili ordusunun bu konuda söyleyebilecek bir sözü yoktu. Sanayileşme, uygulanabilir bir siyasi sistem ve ulusal bütünleşme, ekonomik milliyetçilik, iç gelişme ve antiemperyalizm, eğitim, mesleki eğitim ve sosyal reform konuları Şili’de siviller tarafından dile getirilmekteydi. Şili’deki bu siyasi kültürün oluşmasında 1927-1932 döneminde Şili’de yaşanan Ibáñez diktatörlüğü ve sonrasında yaşanan siyasi kargaşada askerlerin rolünün olması etkili olmuştur. 1929 Buhranı Şili’de askeri yönetimi etkilerken Arjantin’de sivil yönetimi etkilemiştir. Şili’de bu süreçte siyasi arenadaki müdahaleleri sorunların derinleşmesine neden olan ordunun rolü, bu dönemden sonra sivilleşmenin ve ordunun siyasetten uzaklaştırılmasının temel nedenlerinden biri olarak öne çıkmıştır.

Şili’de solcu otoriter deneyimin reddedilmesinin hemen ardından 1932’de askerî politik faaliyetin durması sonrası artık kurumsallaşacak sivil, anayasal, esasen demokratik bir hükümete olan inanç yeniden tesis edilmiş ve demokrasi 1924 ile 1932 arasında geçen hükümetlere ve askerî müdahalelere göre tercih edilebilir olarak kabul edilmiştir. Seçim sürecinin yeniden tesis edilmesi başlangıçta küçük de olsa seçmenlerin kararlarda etkili olmasına zemin hazırlamıştır. Anayasal demokrasinin restorasyonu yasaya uydukları sürece muhalefetin yasal olarak işlemesine izin vermiştir. Ayrıca 1930’larda ve 1940’larda sol aşırılığa karşı anayasal hükümeti ve demokratik eğilimli bir

toplumu anayasaya aykırı ve antidemokratik davranışlara karşı korumak için önlemler alınmıştır. Bu süreçten sonraki Şili'deki siyasi değişimler anayasa çerçevesinde meydana gelmiş ve Latin Amerika standartlarına göre 1970'lere kadar bir adil oyun duygusu hakim olmuştur. 1932 sonrası yeni partiler örgütlenebilmiş, mevcut partiler büyümüş ya da küçülmüş, bir şekilde her türlü görüş temsiliyet kazanmıştır. Radikaller, Hristiyan Demokratlar ve Sosyalist-Komünist-Marksist Koalisyon (Halkçı Birlik) bu deneyimde yer almıştır. 1938'den sonraki her seçimde halkın iradesine bağlı olarak bir çoğunluk iktidarı ele geçirmiş ve kamuoyu bu tür bir yönetimin askerî müdahaleye tercih edilebilir olduğu konusunda uzlaşmıştır. Bu noktaya gelinmesinde Şilililerin, diğer Latin Amerikalıların çoğundan otuz ila kırk yıl önce militarizmi ve sol veya sağcı otoriterliği deneyimlemiş olması belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Fakat aynı demokrasi ortamı dönemin uluslararası toplumuna ters olan komünist bir iktidar ortaya çıkardığında askerî darbe kaçınılmaz hale gelmiştir.

Şili ordusu, Arjantin Ordusu'nun yaptığına aksine II. Dünya Savaşı sırasında dünya ideolojik sorunlarına ve işçi hareketinin sol kanadına müdahil olmamış ve Şili'de bir yönetim sorunu olduğunu kabul etmemiştir. Başka bir deyişle, 1970'lere kadar Arjantinli askerî ideologların savunduğu "askerî adamların işi daha iyi yapabileceği" inancı Şili'de gelişmemiş ve askerlerin kendilerini uzun uzadıya ifade etmeleri için fırsatlar oluşmamıştır. Arjantinli subayları politik olarak hareket etmeye motive eden güçler (siyasi çekişmeler, ekonomik sıkıntılar, solun yükselmesi) Şili'de mevcut olsa da Şilili subayların bunlara ilişkin tepkisi aynı olmamıştır çünkü mesleki ortam en azından 1970 yılına kadar profesyonellik çerçevesinde şekillenmiştir. Öte yandan idari manevralar, polis yetkilerinin genişletilmesi, başkanlık yetkilerinin kullanılması, atamalar ve emeklilikler, 1930'ların başlarında sivil milislerin desteklenmesi, antimiliter basın kampanyaları, orduyu teçhizatla donatmak, mütevazı taleplere boyun eğmek gibi sivillerin orduyu siyasetten uzak tutmak için kullandıkları teknikler arasında yer almıştır.

Arjantin'de darbelere yol açan nedenlerden olan örgütlü emek ve Marksizm etkisi, iktidarların yenilgi kabul etme isteksizliği, kontrol edilemeyen şiddet ve gücün kötüye kullanılması gibi unsurlar Şili'de sistem tarafından zaten sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda Marksizm, sosyoekonomik düşüncenin meşru ifadesi olarak kabul edilmiş, yürütme-yasama dengesi sıkı korunan bir gelenek

hale gelmiş, sendikalar siyasallaştırılmış ve şiddet kontrol altında tutulmuştur. Şili'de 1970'lere kadar hükümetler iktidarda kalmak veya çoğulluğu engelleme riskini almak için askerî desteğe başvurmamış ve anayasal süreçleri takip etmişlerdir.

Bahsedilen bu iç dinamiklerin birbirinden farklılaşması Şili'nin 1973'te uluslararası toplumun antikomünizm koduna ters bir iktidara sahip olması nedeniyle askeri darbe dış (uluslararası toplum) kaynaklı gerçekleşmiştir. Arjantin'de ise iç dinamikler 1976 Darbesinin gerçekleşmesinde etkili olmuş ve uluslararası toplum bu darbenin bir nevi hızlandırıcısı olmuştur. Nitekim darbe sonrasında ise iki ülke de uluslararası toplumun büyük gücü olan ABD'den doğrudan ve dolaylı destek almıştır. Diplomatik olarak benimsenmenin yanında ekonomik olarak bu iki ülke de ABD ve ABD etkisindeki kurumlar tarafından desteklenmiştir. Şili'de Allende, Arjantin'de ise Peron döneminde verilmeyen kredi, yardım ve destekler iki ülkede de darbe sonrası verilmiştir. Böylelikle Şili ve Arjantin darbe hükümetleri uluslararası toplumun kodlarına uyum sağlama karşılığında bu toplumun büyük gücü tarafından desteklenerek tarihlerinin en uzun, en şiddetli ve istikrarlı askeri yönetim dönemini yaşamıştır.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- Acemoglu, D., Ticchi, D. ve Vindigni, A. (2008). A theory of military dictatorships, *NBER Working Paper 13915*, Erişim adresi <http://www.nber.org/papers/w13915.pdf>. (Erişim Tarihi: 10 Ocak 2018).
- Adler, E. (2005). Barry Buzan's use of constructivism to reconstruct the English School: Not all the way down. *Millennium*, 34(1), 171-182. <https://doi.org/10.1177/03058298050340011701>
- Alba, V. (1962). The stages of militarism in latin america. J.J. Johnson (Ed.), *The Role of the Military in Underdeveloped Countries* içinde (125-138 ss.). Princeton: Princeton Univ. Press.
- Alderson, K. ve Hurrell, A. (2000). International society and the academic study of international relations. K. Alderson ve A. Hurrell (Ed.), *Hedley Bull on international society* içinde (20-53 ss.). Palgrave Macmillan.
- Alexander, R. J. (1958). The army in politics. H. E. Davis (Ed.), *Government and Politics in Latin America* içinde (150-175 ss.). New York: Ronald Press.
- Allende, S. (1973). *Chile's road to socialism*. Penguin Books.
- Alptekin, Ö. K. (1993). *Breakdown of developing democracies: The cases of Chile and Turkey*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Fordham University
- Anderson, J. M. (1998). *Civil military relations and condordance theory: A case study of Argentina*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Naval Postgraduate School
- Angell, A. (1993). Chile since 1958. L. Bethell (Ed.), *Chile Since Independence* içinde (129-202 ss.). Cambridge University Press.
- Arceneaux, C. L. (1997). Institutional design, military rule and regime transition in Argentina (1976–1983): An extension of the Remmer thesis. *Bulletin of Latin American Research*, 16(3), 327-350. [https://doi.org/10.1016/S0261-3050\(96\)00025-3](https://doi.org/10.1016/S0261-3050(96)00025-3)
- Arnade, K. C. (1950). The technique of the coup d'etat in Latin America. *United Nations World*, 4, 21-25.
- Arriaza, N. R. (2016). Why was the economic dimension missing for so long in transitional justice? An exploratory essay. H. Verbitsk ve J. P. Bohoslavsky (Ed.), *The Economic Accomplies to the Argentine Dictatorship, Outstanding Debts* içinde (19-29 ss.). (Çev. Laura Perez Carrara.) Cambridge University Press.
- Ascher, W. ve Brewer, G. D. (2016). Evolving roles of military in developing countries. W. Ascher, G. D. Brewer ve G. S. Cheema (Ed.), *The Evolution of Development Thinking* içinde (167-187 ss.). Palgrave Macmillan, New York.
- Astiz, C. (1969). *Pressure groups and power elites in Peruvian politics*. Ithaca: Cornell University Press.
- Atkins, G. P. (1989). *Latin America in the international political system*. Boulder, Colo: Westview Press.
- Balmaseda, G. B. (1992). *Military rule and the problem of legitimacy: Peru, 1968-1975 and Argentina, 1976-1983*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). University of Texas
- Balta, E. (2016). Siyasal şiddetin örgütlenmesi. Y. Taşkın (Ed.), *Siyaset, kavramlar, kurumlar, süreçler* içinde (171-203 ss.). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Bandow, D. (1992). Economic and military aid. P. Schrader (Ed.), *Intervention into the 1990s; US foreign policy in the third world* içinde (75-96 ss.). Boulder & London: Lynne Rienner Publishers.
- Battaglino, J. M. (2005). Cycles of civil-military relations in Argentina- A framework analysis. *Working Paper*, Erişim adresi http://repositorio.ub.edu.ar/bitstream/handle/123456789/278/125_battaglino.pdf?sequence=2&isAllowed=y. (Erişim Tarihi: 20 Mart 2018).
- Battaglino, J. M. (2007). *The politics of military intervention in Argentina (1880–1999) comparing cycles of coups and subordination*. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Essex.
- Bebbington, D. W. (1979). *Patterns in history*. Inter-Varsity Press.
- Belkin, A. ve Schofer, E. (2003). Toward a structural understanding of coup risk. *Journal of Conflict Resolution*, 47(5), 594-620. <https://doi.org/10.1177/0022002703258197>
- Belkin, A. ve Schofer, E. (2005). Coup risk, counterbalancing, and international conflict. *Security Studies*, 14(1), 140-177. <https://doi.org/10.1080/09636410591002527>
- Bellin, E. (2004). The Iraqi intervention and democracy in comparative historical perspective. *Political Science Quarterly*, 119(4), 595-608.
- Berger, D., Corvalan, A., Easterly, W. ve Satyanath, S. (2013). Do superpower interventions have short and long term consequences for democracy?. *Journal of Comparative Economics*, 41(1), 22-34. <https://doi.org/10.1016/j.jce.2013.01.004Get>
- Bermeo, N. (2010). Armed conflict and the durability of electoral democracy. E. Kier ve R. R. Krebs (Ed.), *War's wake: International conflict and the fate of liberal democracy* içinde (67-94 ss.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Bertini, J. (1984). The industrialization of Latin America and their new international economic order. Lozoya ve J. Estevez (Ed.), *Latin America and the new international economic order* içinde (28-45 ss.). Pergamon Press.
- Biancardi, F. (2003). *Democracy and the global system: A contribution to the critique of liberal internationalism*. Springer.
- Bienen, H. (2017). *The military and modernization*. Routledge.
- Black, C. E. (1966). *The dynamics of modernization: A study in comparative history*. New York: Harper & Row.
- Blakemore, H. (1993). From the war of the Pacific to 1930. L. Bethell (Ed.), *Chile Since Independence* içinde (33-86 ss.). Cambridge University Press.
- Bohoslavsky, J. P. (2016). Complicity of the lenders. H. Verbitsk ve J. P. Bohoslavsky (Ed.), *The Economic Accomplies to the Argentine Dictatorship, Outstanding Debts* içinde (105-116 ss.). (Çev. Laura Perez Carrara.) Cambridge University Press.
- Boix, C. (2011). Democracy, development, and the international System. *American Political Science Review*, 105(4), 809-828. doi:10.1017/S0003055411000402
- Bolton, K. (2014). *Perón & Perónism*. Black House Publishing.
- Brennan, J. P. (1998). *Perónism and Argentina*. Rowman & Littlefield.
- Brown, J. C. (2010). *A brief history of Argentina*. Infobase Publishing.
- Brown, W., Simon, B. ve Suma, A. (2004). *Ordering the international: history, change and transformation*. Pluto Press.
- Brownlee, J. (2007). Can America nation-build?. *World Politics*, 59(2), 314-340. <https://doi.org/10.1353/wp.2007.0019>

- Buchrucker, C. (1998). Interpretations of Perónism: Old frameworks and new perspectives. J. P. Brennan (Ed.). *Perónism and Argentina* içinde (4-28 ss.). Rowman & Littlefield.
- Bueno de Mesquita, B. ve Downs, G. W. (2006). Intervention and democracy. *International Organization*, 60(3) 627-649. <https://doi.org/10.017/S0020818306060206>
- Bull, H. (1980). The great irresponsibles? The United States, the Soviet Union, and world order. *International Journal*, 35(3), 437-447. <https://doi.org/10.1177/002070208003500302>
- Bull, H. (1990). The importance of Grotius in the study of international relations. H. Bull, B. Kingsbury ve A. Roberts (Ed.), *Hugo Grotius and international relations* içinde (65-93 ss.). Oxford University Press.
- Bull, H. (2002). *The anarchical society: A study of order in world politics*. Palgrave Macmillan.
- Bull, H. ve Watson, A. (1984). *The expansion of international society*. Clarendon Press: Oxford University Press.
- Buzan, B. (1993). From international system to international society: Structural realism and regime theory meet the English School. *International Organization*, 47(3), 327-352.
- Buzan, B. (2001). The English School: An underexploited resource in IR. *Review of International Studies*, 27(3), 471-488.
- Buzan, B. (2004). *From international to world society English School theory and the social structure of globalisation*. Cambridge University Press.
- Buzan, B. (2005). International political economy and globalization. A. J. Bellamy (Ed.), *International Society and Its Critics* içinde (115-135 ss.). OUP Oxford.
- Buzan, B. ve Little, R. (2000). *International systems in world history: Remaking the study of international relations*. Oxford University Press.
- Campbell, A. (1989). Anglo-American relations, 1939-46: A British view. G. Di Tella ve D. C. Watt (Ed.), *Argentina between the great powers, 1939-1946* içinde (1-17 ss.). The Macmillan Press.
- Cardoso, F. H. (1972). Dependent capitalist development in Latin America. *New Left Review*, 74, 83-95.
- Cardoso, F. H. ve Faletto, E. (1979). *Dependency and development in Latin America*. University of California Press.
- Çatalbaş, A. Ü. (2020). *Militarism, democracy, and concordance: The role of citizenry in (re)-establishing democratic order in Argentina and Turkey*, (Yayınlanmamış doktora tezi). University of Cincinnati
- Central Intelligence Agency (2021). Argentine declassification project – The “dirty war (1976-1983). Erişim adresi <https://www.cia.gov/library/readingroom/collection/argentina-declassification-project-dirty-war-1976-83>. (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2020).
- Cheibub, J. A. (2006). *Presidentialism, parliamentarism, and democracy*. Cambridge University Press.
- Christiansen, L. S., Gleditsch, N. P. ve Hegre, H. (2007). *Democratic jihad?: Military intervention and democracy*. World Bank Publications.
- CIA (2016). Central intelligence agency, directorate of intelligence, The President’s daily brief, February 27, 1976, Argentina declassification project. Erişim adresi <https://www.dni.gov/files/documents/icotr/Argentina%20-%20Ford%20PDB.pdf>. (Erişim Tarihi: 31 Ocak 2020).

- CIA (2019a). Executive sessions of the Senate foreign relations committee: Together with joint sessions with the Senate armed services committee, Volume XIV, Eighty-Seventh Congress, Second Session, 1962. Erişim adresi <https://www.cia.gov/readingroom/document/cia-rdp01-01773r000100110001-1>. (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2020).
- CIA (2019b). Central intelligence agency, the national intelligence daily, February 7, 1975. Erişim adresi <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/NATIONAL%20INTELLIGENCE%20DAI%5B15515152%5D.pdf>. (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2020).
- CIA (2019c). Central intelligence agency, national intelligence bulletin, May 15, 1975. Erişim adresi <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/NATIONAL%20INTELLIGENCE%20BUL%5B15499989%5D.pdf>. (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2020).
- CIA (2019d). Central intelligence agency, intelligence memorandum, the roots of violence: The urban gerilla in argentina, June 9, 1975. Erişim adresi <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/THE%20ROOTS%20OF%20VIOLENCE%20%20TH%5B15514219%5D.pdf>. (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2020).
- CIA (2019e). Central intelligence agency, Argentina: Argentine labor, the Military and the press, June 25, 1975. Erişim adresi <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/ARGENTINA%20ARGENTINE%20LABOR%5B15503505%5D.pdf>. (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2020).
- CIA (2019f). Central intelligence agency, directorate of intelligence, office of political research, whither Argentina: new political system or more of the same? February 1976. Erişim adresi <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/WHITHER%20ARGENTINA%20NEW%20POL%5B15500346%5D.pdf>. (Erişim Tarihi: 31 Ocak 2020).
- Clark, I. (2009). How hierarchical can international society be?. *International Relations*, 23(3), 464-480. <https://doi.org/10.1177/0047117809340472>
- Collier, S. (1993). From independence to the war of the Pacific. L. Bethell (Ed.), *Chile since independence* içinde (1-32 ss.). Cambridge University Press.
- Collier, S. ve Sater, W. F. (2004). *A history of Chile, 1808-2002* (2nd edition). Cambridge University Press, Second Edition.
- Conde, R. C. (1993). The growth of the Argentine society. L. Bethell (Ed.), *Chile since independence* içinde (1-32 ss.). Cambridge University Press.
- Conde, R. C. (2008). *The political economy of Argentina in the twentieth century*. Cambridge Books.
- Corradi, J. E. (1985). Yıkım tarzı: Arjantin’de devlet terörü. *Latin Amerikada militarizm devlet ve demokrasi dosyası* içinde (136-153 ss.). Çev. Şengül Akçar ve Ender Ateşman. Alan Yayıncılık.
- Crassweller, R. D. (1987). *Perón and the enigmas of Argentina*. WW Norton & Company.
- Czaputowicz, J. (2003). The English School of international relations and its approach to European integration. *Studies & Analyses*, 2(2), 3-55.
- Daalder, H. (1962). *The role of the military in the emerging countries*. The Hague.
- Dassel, K. R. (1996). *Domestic instability, the military and war*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Columbia University.
- Davies, T. ve Loveman, B. (1997). *The politics of antipolitics: The military in Latin America*. Rowman & Littlefield Publishers.
- Davis, N. (1985). *The last two years of Salvador Allende*. Cornell University Press.

- Dean, W. (1970). Latin American golpes and economic fluctuations, 1823-1966. *Social Science Quarterly*, 70-80.
- Department of State (2015). Foreign relations of The United States 1969-1976. Volume E 11, Part 2, Documents on South America 1973-1976. Erişim adresi <https://static.history.state.gov/frus/frus1969-76vol11p2/pdf/frus1969-76vol11p2.pdf>. (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2020).
- DeRouen Jr, K. ve Heo, U. (2001). Modernization and the military in Latin America. *British Journal of Political Science*, 31(3), 475-496.
- Di Tella, G. (1983). *Argentina under Perón, 1973-76: The nation's experience with a labour-based government*. Springer.
- Di Tella, G. (1989). Argentina's economy under a labour-based government, 1973-6. G. Di Tella ve R. Dornbusch (Ed.), *The political economy of Argentina, 1946-83* içinde (213- 246 ss.). Macmillan Press.
- Diamint, R. C. ve Watson, C. (1996). Argentina. C. P. Danopoulos ve C. Watson (Ed.), *The Political Role of the Military: An International Handbook*. içinde (1-43 ss.). Greenwood Publishing Group.
- Dinges, J. (2003). Green light-red light: Henry Kissinger's two-track approach to human rights during the 'condor years' in Chile and Argentina. C. J. Arnson (Ed.), *Argentina-United States bilateral relations, an historical perspective and future challenges* içinde (59-76 ss.). Woodrow Wilson International Center for Scholars: Washington, D.C.
- Director of National Intelligence (2016). Evening report, July 20, 1976, Argentina declassification project. Erişim adresi <https://www.dni.gov/files/documents/icotr/Argentina%20-%20Ford%20Reports.pdf>. (Erişim Tarihi: 15 Mart 2021).
- Dobbins, J. F. (2003). America's role in nation-building: From Germany to Iraq". *Survival*, 45(4), 87-110. <https://doi.org/10.1080/00396330312331343596>.
- Domínguez, J. I. (Ed.) (1994). *Latin America's international relations and their domestic consequences: War and peace, dependency and autonomy, integration and disintegration* (Vol. 6). Taylor & Francis.
- Downes, A. B. (2008). The causes of foreign-imposed regime change in interstate wars. Prepared for delivery at the 2008 Annual Meeting of the American Political Science Association, August 28-31, 2008.
- Downes, A. B. (2010). Catastrophic success: Foreign-imposed regime change and civil war. *American Political Science Association Conference*.
- Downes, A. B. ve Monten, J. (2013). Forced to be free?: Why foreign-imposed regime change rarely leads to democratization. *International Security*, 37(4), 90-131. https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00117.
- Downes, A. B. ve O'Rourke, Lindsey. A. (2016). You can't always get what you want: Why foreign-imposed regime change seldom improves interstate relations. *International Security*, 41(2), 43-89. https://doi.org/10.1162/ISEC_a_00256.
- Drake, P. (1993). Chile, 1930-1958. L. Bethell (Ed.), *Chile Since Independence* içinde (87-128 ss.). Cambridge University Press.
- Drake, P. W. (1998). International causes of democratization. P. W. Drake, ve M. M. Daniel (Ed.), *The Origins of Liberty: Political and Economic Liberalization in The Modern World* içinde (92-124 ss.). Princeton University Press.
- Dudley, B. J. (1969). The Military and politics in Nigeria: Some reflections" *Military Profession*, 9, 211-212.

- Dunne, T. (1995). The social construction of international society. *European Journal of International Relations*, 1(3), 367-389. <https://doi.org/10.1177/1354066195001003003>
- Dunne, T. (1998). *Inventing international society: A history of the English School*. Springer.
- Dunne, T. (2001). Sociological investigations: Instrumental, legitimist and coercive interpretations of international society. *Millennium*, 30(1), 67-91. <https://doi.org/10.1177/03058298010300010601>
- Dunne, T. (2001a). New thinking on international society. *The British Journal of Politics and International Relations*, 3(2), 223-244. <https://doi.org/10.1111/1467-856X.00058>
- Dunne, T. (2005a). The new agenda. A.J. Bellamy (Ed.), *International Society and Its Critics* içinde (65-79 ss.). OUP Oxford.
- Dunne, T. (2005b). System, state and society: How does it all hang together?. *Millennium*, 34(1), 157-170. <https://doi.org/10.1177/03058298050340011601>.
- Dunne, T. ve McDonald, M. (2013). The politics of liberal internationalism. *International Politics*, 50(1), 1-17.
- Dunne, T., Kurki, M. ve Smith, S. (2013). *International relations theories*. Oxford University Press.
- Edelstein, D. M. (2011). *Occupational hazards: Success and failure in military occupation*. Cornell University Press.
- Elçi, E. (2014). *A Comparative analysis of civil military relations in Turkey and Argentina during the 1970s and 1980s*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi
- Elizagaray, A. A. (1985). *The political economy of a populist government: Argentina, 1943-55*. (Yayınlanmamış doktora tezi). University of Illinois at Urbana-Champaign.
- Elrod, R. B. (1976). The concert of Europe: A fresh look at an international system". *World Politics*, 28(2), 159-174. <https://doi.org/10.2307/2009888>
- Enterline, A. J. ve Greig, J. M. (2008a). Against all odds?: The history of imposed democracy and the future of Iraq and Afghanistan. *Foreign Policy Analysis*, 4(4), 321-347. <https://doi.org/10.1111/j.1743-8594.2008.00074.x>
- Enterline, A. J. ve Greig, J. M. (2008b). Perfect storms? Political instability in imposed polities and the futures of Iraq and Afghanistan. *Journal of Conflict Resolution*, 52(6), 880-915. <https://doi.org/10.1177/0022002708323796>
- Fazal, T. (2007). *State death: The politics of geography, conquest, occupation and annexation*. Princeton University: Princeton NJ.
- Feaver, P. D. (1999). Civil-military relations. *Annual Review of Political Science*, 2(1), 211-241. <https://doi.org/10.1146/annurev.polisci.2.1.211>
- Feldberg, R. L. (1970). Political systems and the role of the military. *The Sociological Quarterly*, 11(2), 206-218. <https://doi.org/10.1111/j.1533-8525.1970.tb01445.x>
- Filippini, M. ve Olcese, M. A. (1989). Transitional economic policies, 1971-3. G. Di Tella ve R. Dornbusch (Ed.), *The Political Economy of Argentina, 1946-83* içinde (189-205 ss.). Macmillan Press.
- Finer, S. (2002). *The man on horseback: The role of the military in politics*. Routledge.
- Finnemore, M. (1996). *National interests in international society*. Cornell University Press.
- First, R. (1970). *The barrel of a gun: Political power in Africa and the coup d'état*. Allen Lane The Penguin Press.

- Fitch, J. S. (1993). The decline of US military influence in Latin America. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 35(2), 1-50. <https://doi.org/10.2307/165943>
- Fitzgibbon, R. H. (1960). What price Latin American armies?. *The Virginia Quarterly Review*, 36(4), 517-532.
- Fodor, J. (1989). Argentina's nationalism: Myth or reality?. G. Di Tella ve R. Dornbusch (Ed.), *The Political Economy of Argentina, 1946-83* içinde (31-55 ss.). Macmillan Press.
- Fontana, A. M. (1987). *Political decision making by a military corporation: Argentina, 1976-1983*. (Yayınlanmamış doktora tezi). The University of Texas.
- Fossum, E. (1967). Factors Influencing the occurrence of military coups d'etat in Latin America". *Journal of Peace Research*, 4(3), 228-251. <https://doi.org/10.1177/002234336700400302>
- Frieden, J. A. (1994). International investment and colonial control: A new interpretation. *International Organization*, 48(4), 559-593.
- Galetovic, A. ve Sanhueza, R. (2000). Citizens, autocrats, and plotters: A model and new evidence on coups d'état. *Economics & Politics*, 12(2), 183-204. <https://doi.org/10.1111/1468-0343.00074>
- Gallo, E. (1993). Society and Politics. L. Bethell (Ed.), *Chile Since Independence* içinde (79-113 ss.). Cambridge University Press.
- Gartzke, E. (2003). *Signaling and the liberal peace*. Manuscript, Columbia University. Erişim adresi <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.458.9306&rep=rep1&type=pdf> (Erişim Tarihi: 28 Nisan 2020).
- Garza, R. M. (1990). *Determinants of political violence in Latin America: A Cross-National Time Series Analysis, 1973-1982*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Purdue University.
- Gezgüç, G. M. (2017). *Arjantin (1976), Brezilya (1964), Şili (1973) ve Türkiye'de (1980) askeri darbeler: Karşılaştırmalı bir inceleme*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi.
- Gök, N. (2018): *Sebepler ve sonuçlarıyla bir kısır döngü: darbeler. Arjantin, Brezilya, Şili ve Türkiye üzerine bir inceleme*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi
- Goldsmith, A. A. (2008). Making the world safe for partial democracy? Questioning the premises of democracy promotion. *International Security*, 33(2), 120-147. <https://doi.org/10.1162/isec.2008.33.2.120>
- Goldstein, J. (1996). International law and domestic institutions: reconciling North American "unfair" trade laws. *International Organization*, 50(4), 541-564.
- Goldstein, J. (1998). International institutions and domestic politics: GATT, WTO, and the liberalization of international trade. A.O. Krueger (Ed.) *The WTO as An International Organization* içinde (138-151 ss.). The University of Chicago Press.
- Gómez, M. O. (1974). The United States-Latin American relationship since 1960. *The World Today*, 30(12), 513-522.
- Gong, G. W. (1984). *The standard of "civilization" in international society*. Oxford: Clarendon Press.
- Gourevitch, P. (1978). The second image reversed: The international sources of domestic politics. *International Organization*, 32(4), 881-912. <https://doi.org/10.1017/S002081830003201X>
- Gourevitch, P. (2002). Domestic politics and international relations. T. Risse ve B. A. Simmons (Ed.), *Handbook of international relations* içinde (309-328 ss.). Walter Carlsnaes, Sage.

- Gross, L. (1948). The peace of Westphalia, 1648–1948. *American Journal of International Law*, 42(1), 20-41. <https://doi.org/10.2307/2193560>
- Grow, M. (2008). *U.S. Presidents and Latin American interventions: Pursuing regime change in the cold war*. University of Kansas Press: Lawrence, KS.
- Guadagni, A. A. (1989). Economic policy during Illia's period in office. G. Di Tella ve R. Dornbusch (Ed.), *The Political Economy of Argentina, 1946-83* içinde (147-161 ss.). Macmillan Press.
- Gurr-Ovalle, V. A. (2013). *The other September 11th: El Mercurio media coverage after the Chilean coup ff 1973*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). University of Nevada Las Vegas.
- Gustafson, K. C. (2002). *Containment or rollback? The CIA in Chile 1970-1973*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). The University of Alberta.
- Gutteridge, W. F. (1969a). *The military in African politics* (Vol. 4). London: Methuen.
- Gutteridge, W. F. (1969b). The impact of foreign aid upon the political role of the armed forces in developing countries. W. Robert (Ed.) *International organisation: World politics* içinde (217-226 ss.). Palgrave Macmillan. London.
- Hager, M. (2001). *Powerful influence: The United States in Chile*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). California State University.
- Hale, H. (2020). *Hegemony, terror, death and disappearances: U.S. foreign policy in Argentina, 1976-1981*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Texas A&M University-Commerce.
- Harmer, T. (2008). *The rules of the game: Allende's Chile, United States and Cuba, 1970-1973*. (Yayınlanmamış doktora tezi). London School of Economics and Political Science.
- Hedges, J. (2011). *Argentina: A modern history*. IB Tauris.
- Held, D. (1995). *Democracy and the global order*. Standford University Press.
- Heredia, M. (2016). Economic Ideas and Power during the Dictatorship. H. Verbitsky ve J. P. Bohoslavsky (Ed.), *The Economic Accomplies to the Argentine Dictatorship, Outstanding Debts* içinde (47-60 ss.). (Çev. Laura Perez Carrara.) Cambridge University Press.
- Hermann, M. G. ve Kegley Jr, C. W. (1998). The US use of military intervention to promote democracy: Evaluating the record. *International Interactions*, 24(2), 91-114. <https://doi.org/10.1080/03050629808434922>
- Holsti, K. J. (2009). Theorising the causes of order: Hedley Bull's the anarchical society. C. Navari (Ed.), *Theorising international society* içinde (125-147 ss.). Erişim adresi <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=msu.31293008122099;view=1up;seq=429>. (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2018).
- Honold, E. A. (1990). *Explaining regime responses to international financial crises in Latin America: An analysis of austerity policies in Argentina, Chile, and Peru, 1968-1986*. (Yayınlanmamış doktora tezi). NorthWestern University.
- Horowitz, J. (1990). Industrialists and the rise of Perón, 1943-1946: Some implications for the Conceptualization of Populism. *The Americas*, 47(2), 199-217. <https://doi.org/10.2307/1007372>
- Hove, T. M. (2009). *Losing a model democracy: Salvador Allende and U.S.-Chilean relations, 1945-1970*. (Yayınlanmamış doktora tezi). University of Florida.
- Hufbauer, G. C., Schott, J. J. ve Elliott, K. A. (1990). *Economic sanctions reconsidered: History and current policy* (Vol. 1). Peterson Institute.

- Huntington, S. P. (1962). Patterns of violence in world politics. S.P. Huntington (Ed.), *Changing patterns of military politics* içinde (17-50 ss.). New York: The Free Press of Glencoe.
- Huntington, S. P. (1965). Political development and political decay. *World Politics*, 17(3), 386-430. <https://doi.org/10.2307/2009286>
- Huntington, S. P. (1968). *Political order in changing societies*. New Haven,
- Huntington, S. P. (1991). Democracy's third wave. *Journal of Democracy*, 2(2), 12-34. 10.1353/jod.1991.0016
- Huntington, S. P. (1993). Why International primacy matters?. *International Security*, 17(4), 68-83.
- Hurrell, A. (2003). *Order and justice in international relations: What is at stake?* Oxford: Oxford University Press.
- Huser, H. C. (2002). *Argentine civil-military relations. From Alfonsín to Menem*. Washington D.C.: National Defense University Press.
- Ikenberry, G. J. (2011). *Liberal leviathan: The origins, crisis, and transformation of the American world order*. Princeton University Press.
- Ikenberry, G. J. (2013). The liberal international order and its discontents. R. Friedman, K. Oskanian, R.P. Pardo (Ed.), *After liberalism?* içinde (91-101 ss.). Palgrave Macmillan UK.
- Ikenberry, G. J. ve Kupchan, C. A. (1990). Socialization and hegemonic power. *International Organization*, 44(3), 283-315.
- IMF (2021). Annual report 1976". Washington D.C. Son güncellenme: 2021. Erişim adresi <https://www.imf.org/external/pubs/ft/ar/archive/pdf/ar1976.pdf>. (Erişim Tarihi: 23 Şubat 2020).
- Jackman, R. W. (1976). Politicians in uniform: military governments and social change in the third world". *American Political Science Review*, 70(4), 1078-1097. <https://doi.org/10.2307/1959375>
- Jackman, R. W. (1978). The predictability of coups d'etat: A model with African data. *American Political Science Review*, 72(4), 1262-1275. <https://doi.org/10.2307/1954538>
- Jackman, R. W., O'Kane, R. H., Johnson, T. H., McGowan, P. ve Slater, R. O. (1986). Explaining African coups d'etat. *American Political Science Review*, 80(1), 225-249. <https://doi.org/10.2307/1957092>
- Jackson, R. H. (2000). *The global covenant: Human conduct in a world of states*. OUP Oxford.
- Jackson, R. H. ve Owens, P. (2001). The evolution of international society. J. Baylis ve S. Smith (Ed.), *The globalization of world politics: An introduction to international relations* içinde Oxford: Oxford University Press.
- Jahn, B. (2013a). *Liberal internationalism: Theory, history, practice*. Springer.
- Jahn, B. (2013b). Liberalism in theory and history. R. Friedman, K. Oskanian ve R.P. Pardo (Ed.), *After liberalism?* içinde (15-33 ss.). Palgrave Macmillan UK.
- Janowitz, M. (1964). The military in the political development of new nations. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 20(8), 6-10. <https://doi.org/10.1080/00963402.1964.11454697>
- Jenkins, J. C. ve Kposowa, A. J. (1992). The political origins of African military coups: Ethnic competition, military centrality, and the struggle over the postcolonial state. *International Studies Quarterly*, 36(3), 271-291. <https://doi.org/10.2307/2600773>

- Jervis, R. (1985). From balance to concert: A study of international security cooperation. *World Politics*, 38(1), 58-79.
- Johnson, J. A. (2015). *Role of the military in underdeveloped countries*. Princeton University Press.
- Johnson, J. J. (1964). *The military and society in Latin America*. Stanford University Press.
- Joll, J. (1982). The ideal and the real: Changing concepts of the international system, 1815-1982. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944)*, 58(2), 210-224. <https://doi.org/10.2307/2617978>
- Juárez, J. R. (1963). Argentine neutrality, mediation, and asylum during the Spanish civil war. *The Americas*, 19(4), 383-403. <https://doi.org/10.2307/979506>
- Karakatsanis, N. (1998). Do attitudes matter? The military and democratic consolidation in Greece. *Armed Forces & Society*, 24(2), 289-313. DOI: <https://doi.org/10.1177/0095327X9702400205>
- Kazemi, A. B. (1997). *Political violence in Argentina during the 1970s*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). University of Nevada
- Keen, B. (1996). *A history of Latin America- Volume II independence to the present*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Keene, E. (2008). The English School and British historians. *Millennium*, 37(2), 381-393. <https://doi.org/10.1177/0305829808097646>
- Keohane, R. O. (2011). Neoliberal institutionalism. C. W. Hughes ve Y. M. Lai (Ed.), *Security Studies* içinde (157-164 ss.). Routhledge.
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (1974). Transgovernmental relations and international organizations. *World politics*, 27(1).
- Keohane, R. O. ve Nye, J. S. (1977). *Power and interdependence: World politics in transition*, Boston, MA: Little, Brown.
- Kim, J. (2001). *Covert action and democratic peace: Democracies fight secret wars*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Yale University
- Kimball, W. F. (1989). 'The juggler': Franklin D. Roosevelt and Anglo-American competition in Latin America. G. Di Tella ve D. C. Watt (Ed.). *Argentina between the great powers, 1939-1946* içinde (18-33 ss.). The Macmillan Press.
- Kissinger, H. A. (1966). Domestic structure and foreign policy. *Daedalus*, 503-529.
- Kissinger, H. A. (2011). *White House years*. Simon and Schuster.
- Kling, M. (1956). Towards A Theory of Power and Political Instability in Latin America. *Western Political Quarterly*, 9(1), 21-35. <https://doi.org/10.1177/106591295600900103>
- Kolkowicz, R. (1967). *The Soviet military and the Communist Party*. Princeton: Princeton University Press.
- Kornbluh, P. (2013). *The Pinochet file: A declassified dossier on atrocity and accountability*. The New Press.
- Krasner, S. D. (1995). Compromising Westphalia. *International Security*, 20(3), 115-151. <https://doi.org/10.2307/2539141>
- Krauthammer, C. (2004). *Democratic realism: An American foreign policy for a unipolar world*. Washington D.C.: Kristol Lecture, American Enterprise Institute.

- Kupchan, C. A., ve Trubowitz, P. L. (2013). American statecraft in an era of domestic polarisation. R. Friedman, K. Oskanian, R.P. Pardo (Ed.). *After Liberalism?* içinde (117-144 ss.). Palgrave Macmillan UK.
- Kurian, G. T. (1991). *The new book of world rankings*. New York: Facts on File.
- LaFeber, W. (1994). *Inevitable revolutions: The United States in Central America*. New York: W.W. Norton & Company.
- Lagos, G. (1969). The political role of regional economic organizations in Latin America. R. Cox (Ed.). *International Organization: World Politics* içinde (59-74 ss.). Palgrave: Macmillan.
- Latham, R. (1994). *The liberal moment: International order, security and pluralism in the post-World War II period*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Columbia University.
- Lehoucq, F. ve Pérez L. A. (2009). Regimes, competition, and military coups in Latin America. *APSA 2009 Toronto Meeting Paper*.
- Levy, M. J. (1966). *Modernization and the structure of societies. A setting for international affairs*. Princeton: Princeton University Press.
- Lewis, P. H. (2002). *Guerrillas and generals: the "dirty war" in Argentina*. Greenwood Publishing Group.
- Lieuwen, E. (1961a). The military: A revolutionary force. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 334(1), 30-40. [https://doi.org/ 10.1177/000271626133400105](https://doi.org/10.1177/000271626133400105)
- Lieuwen, E. (1961b). *Arms and politics in Latin America*. New York: Council on Foreign Relations.
- Lieuwen, E. (1963). Militarism in Latin America: A threat to the Alliance for Progress. *The World Today*, 19(5), 193-199.
- Linklater, A. ve Suganami, H. (2006). *The English School of international relations: A contemporary reassessment* (Vol. 102). Cambridge University Press.
- Lissak, M. (1969). Center and periphery in developing countries and prototypes of military elites. *Studies in Comparative International Development (SCID)*, 5(7), 139-150.
- Little, R. (2000). The English School's contribution to the study of international relations. *European Journal of International Relations*, 6(3), 395-422. <https://doi.org/10.1177/1354066100006003004>
- Lo, N., Hashimoto, B. ve Reiter, D. (2008). Ensuring peace: Foreign-imposed regime change and postwar peace duration, 1914–2001. *International Organization*, 62(4), 717-736.
- Londregan, J. B. ve Poole, K. T. (1990). Poverty, the coup trap, and the seizure of executive power. *World Politics*, 42(2), 151-183. <https://doi.org/10.2307/2010462>
- Loveman, B. (1999). *For la patria, politics and the armed forces in Latin America*, Rowman & Littlefield Publishers
- Loveman, B. (2001). *Chile: The legacy of Hispanic capitalism*. Oxford University Press, USA.
- Lowenthal, A. F. (1983). Research in Latin America and The Caribbean on international relations and foreign policy: Some impressions. *Latin American Research Review*, 18(1), 154-174.
- Lozoya, J. ve Estevez, J. (1984). *Latin America and the new international economic order*. Pergamon Press.
- Luttwak, E. (1969). *Coup d'etat*. Alfred A. Knopf Inc.

- Lynch, J. (1993). From independence to national organization L. Bethell (Ed.), *Chile Since Independence* içinde (1-47 ss.). Cambridge University Press.
- MacDonald, C. A. (1989). The Braden campaign and Anglo-American relations in Argentina, 1945-6. G. Di Tella ve D. C. Watt (Ed.). *Argentina between the great powers, 1939-1946* içinde (137-157 ss.). The Macmillan Press.
- Mainwaring, S. ve Pérez-Liñán, A. (2013). *Democracies and dictatorships in Latin America: emergence, survival, and fall*. Cambridge University Press.
- Marinov, N. ve Goemans, H. (2014). Coups and democracy. *British Journal of Political Science*, 44(4), 799-825.
- Marshall, M. G. ve Marshall, D. R. (2010). *Coup d'état events, 1946-2009*. Center for Systemic Peace.
- Martin, F. (2006). *Militarist peace in South America: Conditions for war and peace*. Palgrave Macmillan.
- Mayall, J. (2013). *World politics: Progress and its limits*. John Wiley & Sons.
- McAlister, L. N. (1965a). Changing concepts of the role of the military in Latin America. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 360(1), 85-98. <https://doi.org/10.1177/000271626536000108>
- McAlister, L. N. (1965b). Civil-Military Relations in Latin America. J. D. Martz (Ed.). *The Dynamics of Change in Latin American Politics* içinde (85-110 ss.). Englewood Cliffs.
- McSherry, J. P. (1994). *Democratization and the politics of national security in Argentina*. (Yayınlanmamış doktora tezi). City University of New York
- Meadwell, H. (2001). The long nineteenth century in Europe. *Review of International Studies*, 27(5), 165-189. <https://doi.org/10.1017/S0260210501008075>
- Meernik, J. (1996). United States military intervention and the promotion of democracy. *Journal of Peace Research*, 33(4), 391-402. <https://doi.org/10.1177/0022343396033004002>
- Mercado, E. C. (1993). *Military institutionalism and liberal constitutionalism in Chile*. (Yayınlanmamış doktora tezi). San Jose State University
- Merkx, G. W. (1973). Recessions and Rebellions in Argentina, 1870-1970. *The Hispanic American Historical Review*, 53(2), 285-295. <https://doi.org/10.1215/00182168-53.2.285>
- Michael, D. L. (2005). *Nixon, Chile and shadows of the Cold War: U.S. - Chilean relations during the government of Salvador Allende, 1970-1973*. (Yayınlanmamış doktora tezi). The George Washington University
- Midlarsky, M. ve Tanter, R. (1967). Toward a theory of political instability in Latin America. *Journal of Peace Research*, 4(3), 209-226. <https://doi.org/10.1177/002234336700400301>
- Mignone, F. (1981). *The breakdown of democratic regimes: Argentina, 1973-1976*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). McGill University
- Miller, J. D. B. ve Vincent, R. J. (Ed) (1990). *Order and violence: Hedley Bull and international relations*. Oxford University Press.
- Milner, H. V. ve Keohane, R. O. (2002). Internationalization and domestic politics: an introduction. R. O. Keohane ve H. V. Milner (Ed.). *Internationalization and domestic politics* içinde (3-24 ss.). Cambridge University Press.
- Moore Jr, B. (1989). *Diktatörlüğün ve demokrasinin toplumsal kökenleri*. (Çev. İ. Tekeli ve A. Şenel). Ankara: Verso Yayıncılık.

- Muller, E. N. (1985). Dependent economic development, aid dependence on the United States, and democratic breakdown in the third world. *International Studies Quarterly*, 29(4), 445–469. <https://doi.org/10.2307/2600381>
- Munck, R. (1985). The "modern" military dictatorship in Latin America: The case of Argentina (1976-1982). *Latin American Perspectives*, 12(4), 41-74. <https://doi.org/10.1177/0094582X8501200403>
- Munoz, H. (1981). The strategic dependency of the centers and the economic importance of the Latin American periphery. *Latin American Research Review*, 16(3), 3-29.
- Muravchik, J. (1992). *Exporting democracy: Fulfilling America's destiny* (Vol. 513). American Enterprise Institute.
- Murphy, D. M., Terry, S. R. ve Waller, S. (2000). *Europe 1760-1871*. Flagship History.
- National Security Council (2009). NSC-68 in foreign relations of the United States. Son güncellenme: 5 Nisan 2009. Erişim adresi <https://fas.org/irp/offdocs/nsc-hst/nsc-68.htm>, (Erişim Tarihi: 16 Kasım 2020).
- Needler, M. C. (1963). *The army and political violence. Latin American politics in perspective*. Princeton
- Needler, M. C. (1969). The Latin American military: predatory reactionaries or modernizing patriots?. *Journal of Inter-American Studies*, 11(2), 237-244. <https://doi.org/10.2307/165369>
- Needler, M. C. (1987). *The problem of democracy in Latin America*. Lexington MA: Lexington Books.
- Nicolson, H. (2000). *The congress of Vienna: A study in allied unity, 1812-1822*. Grove Press.
- Nixon, R. (1978). *The memories of Richard Nixon*. New York: Grosset and Dunlap.
- Norden, D. L. (1996). *Military rebellion in Argentina - between coups and consolidation, Lincoln, and London*. University of Nebraska Press.
- Nordlinger, E. A. (1977). *Soldiers in politics: Military coups and governments*. Upper Saddle River NJ: Prentice-Hall.
- North, L. (1966). *Civil-military relations in Argentina, Chile, and Peru* (No. 2). Institute of International Studies, University of California.
- Nun, J. (1967). The middle-class military coup. C. Veliz (Ed.). *The politics of conformity in Latin America*. içinde (66-118 ss.). London: Oxford University Press.
- Nun, J. (1976). The middle-class coup revisited. A.F. Lowenthal (Ed.). *Armies and Politics in Latin America* içinde (59-95 ss.). Holmes and Meier.
- Nunn, F. M. (1976). *The military in Chilean history, essays on civil military relations, 1810-1973*. University of New Mexico Press.
- O'Donnell, G. A. (1973). *Modernization and bureaucratic-authoritarianism: studies in South American politics* (No. 9). Berkeley: Institute of International Studies, University of California.
- O'Hagan, J. (2005). The question of culture. A. J. Bellamy (Ed.). *International society and its critics* içinde (209-228 ss.). Oxford University Press.
- O'Kane, R. H. (1981). A probabilistic approach to the causes of coups d'etat. *British Journal of Political Science*, 11(3), 287-308.

- O'Kane, R. H. (1983). Towards an examination of the general causes of coups d'etat. *European Journal of Political Research*, 11(1), 27-44. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1983.tb00041.x>
- O'Kane, R. H. (1987). *The likelihood of coups*. Gower Publishing Company.
- O'Kane, R. H. (1993). Coups d'etat in Africa: A political economy approach. *Journal of Peace Research*, 30(3), 251-270. <https://doi.org/10.1177/0022343393030003002>
- O'Donnell, G. A. (1985). Modernleşme ve Askeri Darbeler. *Latin Amerikada Militarizm Devlet Ve Demokrasi Dosyası* içinde (58-105 ss.). Alan Yayıncılık.
- O'Rourke, L. A. (2013). *Secrecy and security: U.S.-orchestrated regime change during the Cold War*. (Yayınlanmamış doktora tezi). The University of Chigago.
- O'Rourke, L. A. (2017). Covert calamities: American-backed covert regime changes and Civil War. *Canadian Foreign Policy Journal*, 23(3), 232-245. <https://doi.org/10.1080/11926422.2017.1359643>
- OAS (2021). The Organization of American States, Charter of The Organization of American States (A-41). Erişim adresi http://www.oas.org/en/sla/dil/inter_american_treaties_A-41_charter_OAS.asp#Chapter_I. (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2021).
- Office of the Director of National Intelligence (2016). Argentina declassification project. Erişim adresi <https://icontherecord.tumblr.com/search/argentina>, <https://www.dni.gov/index.php/opengov?highlight=WyJhcmlbnRpbmEiLCJhcmlbnRpbmEncyJd>. (Erişim Tarihi: 20 Nisan 2020).
- Oppenheim, L. H. (1998). *Politics in Chile: Democracy, authoritarianism and the search for development*. Westview Press.
- Osorio, C. (2003). Part one: The Dirtywar's declassified documents: A new perspective on bilateral relations. C. J. Arnson (Ed.). *Argentina-United States bilateral relations, an historical perspective and future challenges* içinde (11-28 ss.). Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C.
- Owen, J. (2010). *The clash of ideas in world politics: transnational networks, states and regime change 1510-2010*. Princeton University Press: Princeton NJ.
- Oxtoby, K. L. (2004). *Smoke and mirrors: the dirty war and argentine military professionalism*, (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). University of Calgary
- Parkinson, F. (1990). South America, the great powers and the global system. M. A. Morris (Ed.). *Great power relations in Argentina, Chile and Antartica* içinde (176-196 ss.). Palgra ve Macmillan.
- Payne, A. (1968). *The Peruvian coup d'etat of 1962: The overthrow of Manuel Prado* (No. 5). Institute for the Comparative Study of Political Systems.
- Peceny, M. (1999). *Democracy at the point of bayonets*. Penn State Press.
- Peic, G. ve Reiter, D. (2011). Foreign-imposed regime change, state power and civil war onset, 1920-2004. *British Journal of Political Science*, 41(3), 453-475. doi:10.1017/S0007123410000426
- Perlmutter, A. (1969). The praetorian state and the praetorian army: toward a taxonomy of civil-military relations in developing polities. *Comparative Politics*, 1(3), 382-404. <https://doi.org/10.2307/421446>
- Peruzzotti, E. (2004). From praetorianism to democratic iinstitutionalization: Argentina's difficult transition to civilian rule. *Journal of Third World Studies*, 21(1), 97-116.

- Petrecolla, A. (1989). Unbalanced development, 1958-62. G. Di Tella ve R. Dornbusch (Ed.), *The Political Economy of Argentina, 1946-83* içinde (108-125 ss.). Macmillan Press.
- Pevehouse, J. C. (2002). Democracy from the outside-in? international organizations and democratization. *International Organization*, 56(3), 515-549.
- Pickering, J. ve Peceny, M. (2006). Forging democracy at gunpoint. *International Studies Quarterly*, 50(3), 539-559. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2478.2006.00413.x>
- Pilster, U. ve Böhmelt, T. (2012). Do democracies engage less in coup-proofing? On the relationship between regime type and civil—military relations. *Foreign Policy Analysis*, 8(4), 355-371. <https://doi.org/10.1111/j.1743-8594.2011.00160.x>
- Pion-Berlin, D. (1985). The fall of military rule in Argentina: 1976-1983. *Journal of Interamerican Studies and World Affairs*, 27(2), 55-76. <https://doi.org/10.2307/165718>
- Pion-Berlin, D. (1988). The national security doctrine, military threat perception, and the “Dirty War” in Argentina. *Comparative Political Studies*, 21(3), 382-407. <https://doi.org/10.1177/0010414088021003004>
- Portales, N. H. G. (1987). *The making of the Chilean authoritarian state: A case study of a defensive coup d'etat*. (Yayınlanmamış doktora tezi). University of Toronto
- Postacı, A. (2012). *The military interventions of 1976 in Argentina and 1980 in Turkey – An analysis and comparison of the civil-military relations*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Yeditepe University
- Powell, J. D. (1965). Military assistance and militarism in Latin America. *Western Political Quarterly*, 18(2-1), 382-392. <https://doi.org/10.1177/1065912965018002-111>
- Powell, J. M. ve Thyne, C. L. (2011). Global instances of coups from 1950 to 2010: A new dataset. *Journal of Peace Research*, 48(2), 249-259. <https://doi.org/10.1177/0022343310397436>
- Price, R. M. (1971). A theoretical approach to military rule in new states: Reference-group theory and the ghanaian case. *World Politics*, 23(3), 399-430. <https://doi.org/10.2307/2009620>
- Putnam, R. D. (1967). Toward explaining military intervention in Latin American politics. *World Politics*, 20(1), 83-110.
- Putnam, R. D. (1988). Diplomacy and domestic politics: the logic of two-level games. *International Organization*, 42(3), 427-460.
- Pye, L. W. (1961). Armies in the process of political modernization. *European Journal of Sociology/Archives Européennes de Sociologie*, 2(1), 82-92. <https://doi.org/10.1017/S0003975600000291>
- Qureshi, L. Z. (2009). *Nixon, Kissinger and Allende U.S. involvement in the 1973 Coup in Chile*, Lexington Books
- Rabe, S. G. (1988). *Eisenhower and Latin America: The foreign policy of anticommunism*. Chapel Hill: University of North Carolina Press.
- Rapoport, D. C. (1962). A comparative theory of military and political types. S.P. Huntington (Ed.). *Changing Patterns of Military Politics* içinde (71-101 ss.). Glencoe: Free Press.
- Rapoport, M. (1989). Foreign and Domestic Policy in Argentina during the Second World War: The Traditional Political Parties and the Military Regime, 1943-1945 G. Di Tella ve D. C. Watt (Ed.). *Argentina between the great powers, 1939-1946* içinde (77-105 ss.). The Macmillan Press.
- Remmer, K. L. (1991). *Military rule in Latin America*. Westview Press.

- Reus-Smit, C. (2001). Constructivism. S. Burchill, A. Linklater, R. Devetak, J. Donnelly, T. Nardin, M. Paterson ve J. True (Ed.). *Theories of International Relations* içinde (209-230 ss.). Palgrave Macmillan.
- Rice, C. (2005). The Promise of Democratic Peace. *Washington Post*, December 11 2005, Erişim adresi <https://www.washingtonpost.com/archive/opinions/2005/12/11/the-promise-of-democratic-peace/72b0648b-50a0-4c6f-9956-e3dd3f4d572c/>. (Erişim Tarihi: 14 Nisan 2020).
- Roberts, G. J. (2014). *Perón's fall: US/Argentine relations between 1945-1956*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). University of Colorado at Denver.
- Robinson, W. I. (1996). Globalization, the world system, and democracy promotion in US foreign policy. *Theory and Society*, 25(5), 615-665. <https://doi.org/10.1007/BF00188100>
- Rock, D. (1993a). From The First World War to 1930. L. Bethell (Ed.). *Argentina Since Independence* içinde (139-172 ss.). Cambridge University Press.
- Rock, D. (1993b). Argentina, 1930-1946. L. Bethell (Ed.). *Argentina Since Independence* içinde (173-242 ss.). Cambridge University Press
- Romero, L. A. (2002). *A history of Argentina in the twentieth century*. (Çev. James P. Brennan). University Park, PA: The Pennsylvania State University Press.
- Rouquie, A. (1983). Argentina: the departure of the military-end of a political cycle or just another episode?. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 59(4), 575-586. <https://doi.org/10.2307/2619470>
- Rouquie, A. (1987). *The military and the state in Latin America*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Rupert, E. (1960). *From empire to nation: the rise to self-assertion of Asian and African peoples*. Harvard University Press: Boston
- Sahlins, P. (1991). *Charles Tilly. coercion, capital, and european states, AD 990–1990*. (Studies in Social Discontinuity.) Cambridge, Mass: Basil Blackwell.
- Sanchez, P. M. (2003). Bringing the international back in: US hegemonic maintenance and Latin America's democratic breakdown in the 1960s and 1970s. *International Politics*, 40(2), 223-247. <https://doi.org/10.1057/palgrave.ip.8800015>
- Schiff, R. L. (1995). Civil-military relations reconsidered: A theory of concordance. *Armed Forces & Society*, 22(1): 7-24. <https://doi.org/10.1177/0095327X9502200101>
- Schmidli, W. M. (2013). *The fate of freedom elsewhere: Human rights and US Cold War policy toward Argentina*. Cornell University Press.
- Schmitter, P. C. (1971). Military intervention, political competitiveness and public policy in Latin America: 1950-1967. M. Janowitz ve J. Van Doorn (Ed.). *On military intervention*. içinde (425-506 ss.). Rotterdam, Netherlands: Rotterdam University Press.
- Schmitz, D. F. (2006). *The United States and right-wing dictatorships, 1965-1989*. Cambridge University Press.
- Sheinin, D. M. (2012). *Consent of the damned: Ordinary Argentines in the dirty war*. University Press of Florida.
- Sikkink, K. (2003). Part One: The Dirtywar's Declassified Documents: A New Perspective on Bilateral Relations. C. J. Arnson (Ed.). *Argentina-United States bilateral relations, an historical perspective and future challenges* içinde (37-43 ss.). Woodrow Wilson International Center for Scholars, Washington, D.C.

- Simpson, G. (2004). *Great powers and outlaw states: unequal sovereigns in the international legal order* (Vol. 32). Cambridge University Press.
- Skidmore, T. E. ve Smith, P. H. (2005). *Modern Latin America*. Sixth Edition, Oxford University Press.
- Slantchev, B. L. (2005). Territory and commitment: The concert of Europe as self-enforcing equilibrium. *Security Studies*, 14(4), 565-606. <https://doi.org/10.1080/09636410500468792>
- Smith, D. A. (2007). *Regime change: International overthrow and domestic vulnerability*. (Yayınlanmamış doktora tezi). University of Virginia
- Smith, P. H. (2005). *Democracy in Latin America: Political change in comparative perspective*. Oxford University Press: New York.
- Solingen, E. (1998). *Regional orders at century's dawn: Global and domestic influences on grand strategy*. Princeton University Press.
- Stepan, A. C. (2015). *The military in politics: Changing patterns in Brazil*. Princeton University Press.
- Stern, G. (2000). *Structure of international society: An introduction to the study of international relations*. A&C Black.
- Stokes, W. S. (1952). Violence as a power factor in Latin-American politics. *Western Political Quarterly*, 5(3), 445-468. <https://doi.org/10.1177/106591295200500307>
- Strange, S. (1994). *States and markets*. Londres et New York, Continuum.
- Sunkel, O. (1969). National development policy and external dependence in Latin America. *The Journal of Development Studies*, 6(1), 23-48. <https://doi.org/10.1080/00220386908421311>
- Sunkel, O. ve Fuenzalida, E. (1979). Transnationalization and its national consequences. J. J. Villamil (Ed.). içinde (67-93 ss.). *Transnational Capitalism and National Development*. Sussex: Harvester.
- Sunkel, O. ve Girvan, C. (1973). Transnational capitalism and national disintegration in Latin America. *Social and Economic Studies*, 132-176.
- Sunkel, O., (1972). Big business and "dependencia": A Latin American view. *Foreign Affairs*, 50(3), 517-531. <https://doi.org/10.2307/20037926>
- Taiana, J. E. (2016). Foreign powers, economic support, and geopolitics. H. Verbitsky, J. P. Bohoslavsky (Ed.). *The economic accomplices to the Argentine dictatorship, outstanding debts* içinde (61-71 ss.). (Çev. Laura Perez Carrara). Cambridge University Press.
- Taylor del Cid, A. A. (2005). *Purging bad blood: Argentina's long march toward the 'dirty war' 1930-1985*. (Yayınlanmamış doktora tezi). University of Calgary
- The National Security Archive (2003). Argentina: six months of military government. Erişim adresi <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB104/Doc3%20760930.pdf>. (Erişim Tarihi: 15 Mart 2020).
- The National Security Archive (2017a). Kissinger telcon transcript, September 16, 1973. Erişim adresi <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB123/Box%2022,%20File%203,%20Telcon,%209-16-73%2011,50%20Mr.%20Kissinger-The%20Pres%2022.pdf>. (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).
- The National Security Archive (2017b). USG Attitude Toward Junta, September 13, 1973. Erişim adresi <https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB212/19730913%20Attitude%20toward%20Junta.pdf>. (Erişim Tarihi: 7 Ocak 2021).

- The National Security Archive (2017c). The Memorandum of Conversation, June 8, 1976. Erişim adresi [https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB437/docs/Doc%2010 %20-%20Kissinger-Pinochet%20memcon%20Jun%208%201976.pdf](https://nsarchive2.gwu.edu/NSAEBB/NSAEBB437/docs/Doc%2010%20-%20Kissinger-Pinochet%20memcon%20Jun%208%201976.pdf). (Erişim Tarihi: 28 Ocak 2021).
- The World Bank (1980). *Chile an economy in transition*. Washington: Latin America and the Caribbean Regional Office.
- The World Bank (1982). Report No. 3631-AR Argentina special report: Private sector impact of the 1976-80 economic program. Erişim adresi <http://documents1.worldbank.org/curated/en/170601468002647059/text/multi-page.txt>. (Erişim Tarihi: 15 Mart 2020).
- The World Bank (2021a). Net official development assistance received (Current US\$) – Chile Erişim adresi <https://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ODAT.CD?end=1989&locations=CL&start=1960>. (Erişim Tarihi: 30 Ocak 2021).
- The World Bank (2021b). Net official development assistance received (Current US\$) – Argentina. Erişim adresi <https://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ODAT.CD?end=1989&locations=AR&start=1960>. (Erişim Tarihi: 30 Ocak 2021).
- Thompson, W. R. (1972). *Explanations of the military coup*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Washington: University of Washington.
- Thompson, W. R. (1975a). Regime vulnerability and the military coup. *Comparative Politics*, 7(4), 459-487. DOI: <https://doi.org/10.2307/421422>
- Thompson, W. R. (1975b). Systemic change and the latin american military coup. *Comparative Political Studies*, 7(4), 441-459. <https://doi.org/10.1177/001041407500700403>
- Thyne, C. L. (2010). Supporter of stability or agent of agitation? The effect of us foreign policy on coups in Latin America, 1960–99. *Journal of Peace Research*, 47(4), 449-461. <https://doi.org/10.1177/0022343310368350>
- Toledano, R. D. (2002). *The rise and fall of the Argentine military industrial complex: Implications for civil military relations*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Tulane University
- Torre, J. C. (1993). Argentina Since 1946. L. Bethell (Ed.). *Argentina Since Independence* içinde (243-364 ss.). Cambridge University Press.
- Torre, J. C. (1998). The ambivalent giant: The Perónist labor movement, 1945-1995. J.P. Brennan (Ed.). *Perónism and Argentina*. içinde (126-140 ss.). Rowman & Littlefield.
- Tulchin, J. S. (1989). The origins of misunderstanding: United States-Argentine relations, 1900-40. G. Di Tella ve D. C. Watt (Ed.), *Argentina between the great powers, 1939-1946* içinde (34-55 ss.). The Macmillan Press.
- Tusalem, R. F. (2010). Determinants of coup d'état events 1970-90: the role of property rights protection. *International Political Science Review*, 31(3), 346-365. <https://doi.org/10.1177/0192512110369572>
- U.S. Department of State (2015). Foreign relations of the United States, 1969–1976, Volume E–11, Part 2, documents on South America, 1973–1976. Washington: Government Publishing Office, Document 153. Erişim adresi <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76vol1p2/d153>. (Erişim Tarihi: 15 Ocak 2021).
- U.S. Department of Commerce Bureau of Economic Analysis (2021). International economics directorate product guide. Erişim adresi <https://www.bea.gov/resources/international-economics-directorate-product-guide>. (Erişim Tarihi: 10 Haziran 2021).

- U.S. Department of State (1983). Foreign relations of the United States, 1952–1954, The American republics Volume IV. Washington: Government Printing Office. Erişim adresi <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1952-54v04/d110>. (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2020).
- U.S. Department of State (1988). Foreign relations of the United States, 1955–1957, American republics: Central and South America Volume VII. Washington: Government Printing Office. Erişim adresi <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1955-57v07>. (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2020).
- U.S. Department of State (2003a). Foreign relations of the United States, 1969–1976 Volume I, foundations of foreign policy, 1969–1972. Washington: Government Printing Office, Document 60. Erişim adresi <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v01/d60>. (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2020).
- U.S. Department of State (2003b). Foreign relations of the United States, 1969–1976, Volume I, foundations of foreign policy, 1969–1972. Washington: Government Printing Office, Document 37. Erişim adresi <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v01/d37>. (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2020).
- U.S. Department of State (2003c). Foreign relations of the United States, 1969–1976 Volume I, foundations of foreign policy, 1969–1972. Washington: Government Printing Office, Document 52. Erişim adresi <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v01/d52>. (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2020).
- U.S. Department of State (2009). Foreign relations of the United States, 1969–1976 Volume E–10, documents on American republics, 1969–1972. Washington: Government Printing Office, Document 58. Erişim adresi <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve10/d58>. (Erişim Tarihi: 1 Ocak 2021).
- U.S. Department of State (2009). Foreign relations of the United States, 1969–1976 Volume E–10, documents on American republics, 1969–1972. Washington: Office of the Historian, Bureau of Public Affairs, Document 4. Erişim adresi <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76ve10/d4>. (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2020).
- U.S. Department of State (2014a). Foreign relations of the United States, 1969–1976 Volume XXI, Chile, 1969–1973. Washington: Government Printing Office, Document 172. Erişim adresi <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v21/d172>. (Erişim Tarihi: 1 Ocak 2021).
- U.S. Department of State (2014b). Foreign relations of the United States, 1969–1976 Volume XXI, Chile, 1969–1973. Washington: Government Printing Office, Document 173. Erişim adresi <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v21/d173>. (Erişim Tarihi: 1 Ocak 2021).
- U.S. Department of State (2014c). Foreign relations of the United States, 1969–1976 Volume XXI, Chile, 1969–1973. Washington: Government Printing Office, Document 190. Erişim adresi <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v21/d190>. (Erişim Tarihi: 2 Ocak 2021).
- U.S. Department of State (2014d). Foreign relations of the United States, 1969–1976 Volume XXI, Chile, 1969–1973. Washington: Government Publishing Office, Document 312. Erişim adresi <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v21/d312>. (Erişim Tarihi: 28 Ocak 2021).
- U.S. Department of State (2015). Foreign relations of The United States 1969–1976 Volume E–11 Part 2 documents on South America, 1973–1976. Washington. Erişim adresi <https://static.history.state.gov/frus/frus1969-76ve11p2/pdf/frus1969-76ve11p2.pdf>. (Erişim Tarihi: 31 Ocak 2020).

- U.S. Department of State (2018). Foreign relations of The United States 1977–1980 Volume XXIV, South America Latin America region. Washington. Erişim adresi <https://static.history.state.gov/frus/frus1977-80v24/pdf/frus1977-80v24.pdf>. (Erişim Tarihi: 31 Ocak 2020).
- U.S. Department of State Archive (2009). Foreign Relations, 1964-1968 Volume XXXI, South and Central America; Mexico. Erişim adresi <https://2001-2009state.gov/r/pa/ho/frus/johnsonlb/xxxi/36365.htm>. (Erişim tarihi: 30 Ocak 2020).
- United States Institute of Peace (1993). *Report of the Chilean national commission on truth and reconciliation*. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press. Erişim adresi https://www.usip.org/sites/default/files/resources/collections/truth_commissions/Chile90-Report/Chile90-Report.pdf. (Erişim Tarihi: 29 Ocak 2021).
- United States Senate (1975a). *Covert action in Chile, 1963-1973*. Staff Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Activities. Washington D.C.: U.S. Government Printing Office.
- United States Senate (1975b). Report No.94-465 Alleged assassination plots involving foreign leaders. Erişim adresi https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP83-01042R000200090_002-0.pdf. (Erişim Tarihi: 29 Ocak 2021).
- University of Michigan Digital Library (2005). *The public papers of the presidents of the United States: Richard Nixon: 1969*: containing the public messages, speeches, and statements of the president. Erişim adresi <https://quod.lib.umich.edu/p/ppotpus/4731731.1969.001/954?page=root;rgn=full+text;size=100;view=imae>. (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2020).
- USAID (2021). *Foreign aid explorer: The official record of U.S. foreign aid*. Erişim adresi <https://explorer.usaid.gov/query>. (Erişim Tarihi: 10 Mart 2021).
- Valenzuela, J. S. ve Valenzuela, A. (1978). Modernization and dependency: Alternative perspectives in the study of Latin American underdevelopment. *Comparative Politics*, 10(4), 535-557. <https://doi.org/10.2307/421571>
- Veigel, K. F. (2005). *Governed by emergency: economic policy-making in Argentina, 1973 – 1991*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Princeton University.
- Veigel, K. F. (2010). *Dictatorship, democracy, and globalization: Argentina and the cost of paralysis, 1973-2001*. Penn State Press.
- Verbitsky, H. ve Bohoslavsky, J. P. (2016). State terrorism and the economy: from Nuremberg to Buenos Aires. H. Verbitsky, J. P. Bohoslavsky (Ed.). *The economic accomplices to the Argentine dictatorship, outstanding debts* içinde (1-19 ss.). (Çev. Laura Perez Carrara). Cambridge University Press.
- Watson, A. (1987). Hedley Bull, states systems and international societies. *Review of International Studies*, 13(2), 147-153.
- Watson, A. (1992). *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis*. Routledge.
- Watson, A. (2002). International relations and the practice of hegemony. *Encounter with Adam Watson Lecture, University of Westminster, England*. Erişim adresi <http://www.polis.leeds.ac.uk/assets/files/research/englishschool/watsonhegemony02.pdf>. (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2017).
- Webster, C. K. (1815). *The congress of Vienna, 1814-1815*. London, UK: G. Bell & Sons.
- Wendt, A. (1994). Collective identity formation and the international state. *American Political Science Review*, 88(2), 384-396. <https://doi.org/10.2307/2944711>

- Wiarda, H. J. (1968). *Dictatorship and development: The methods of control in Trujillo's Dominican Republic*. Gainesville: University of Florida Press.
- Wight, M. (1966a). The Balance of Power. H. Butterfield, M. Wight ve H. Bull (Ed.). *Diplomatic investigations: Essays in the theory of international politics* içinde (149-176 ss.). Harvard University Press.
- Wight, M. (1966b). Western Values in International Relations. H. Butterfield, M. Wight ve H. Bull (Ed.). *Diplomatic investigations: Essays in the theory of international politics* içinde (89-131 ss.). Harvard University Press.
- Wight, M., Wight, G. ve Porter, B. (2002). *International theory the three traditions*. Holmes & Meier Publishers.
- Wilson, P. (2009). The English School's Approach to International Law. C. Navari (Ed.). *Theorising international society* içinde (167-188 ss.). Palgrave Macmillan UK.
- Wolf, E. R., ve Hansen, E. C. (1967). Caudillo politics: A structural analysis. *Comparative Studies in Society and History*, 9(2), 168-179.
- Wolpin, M. D. (1972). *Military aid and counterrevolution in the third world*. Lexington Books.
- Woolf, S. (1992). The construction of a European world-view in the Revolutionary-Napoleonic years. *Past & Present*, 137, 72-101.
- Yurdusev, N. (2007). "Analiz seviyesi" ve "analiz birimi": bir ayırım argümanı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 4(16), 3-19.